Irodalmi Ujság

XIII. évfolyam 9. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1962 május 1.

HADGYAKORLAT MAGYARORSZÁGON

A Magyar Távirati Iroda jelenti április 21.-én :

„A varsói szerződés tagállamai egyesített fegyveres erőinek csapatai és törzsei — a főparancsnokság terve szerint — a Magyar Népköztársaság területén gyakorlatot tartottak. A most befejeződött gyakorlaton részt vettek magyar, román és szovjet csapatok, valamint csapattörzsek. A gyakorlat valamennyi részvevő csapat és haditechnika magas fokú harckészültséget, valamint hadrafoghatóságát bizonyította.

A gyakorlaton részt vett *R. J. Malinovszkij*, a Szovjetunió marsallja, a Szovjetunió honvédelmi minisztere, *A. A. Grecsko*, a Szovjetunió marsallja, a varsói szerződés tagállamai egyesített fegyveres erőinek főparancsnoka, *Leontin Salajan* hadseregtábornok, a Román Népköztársaság fegyveres erőinek minisztere, *Czinege Lajos* vezérezredes, a Magyar Népköztársaság honvédelmi minisztere, valamint az egyesített fegyveres erők több vezető beosztású tábornoka és tisztje.

A csapatok tevékenységét megtekintette *Kádár János, Marosán György, Biszku Béla, Fock Jenő*, a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának tagjai, továbbá politikai és gazdasági életünk több vezető személyisége...

Kádár János a gyakorlaton részt vevő magyar, román és szovjet csapatok parancsnoki állománya tiszteletére ebédet adott. Az ebéden pohárköszöntőt mondott Kádár János, R.J. Malinovszkij, Leontin Salajan, Biszku Béla és A. A. Grecsko marsall. Az ebéd rendkívül meleg, baráti légkörben folyt le."

A budapesti kommunista párt központi lapja egy egész oldalas, fényképekkel díszített riportban további részleteket is ad a hazánk területén folytatott hadgyakorlatról. Megtudjuk a beszámolóból, hogy *„néphadseregünk egységei ezúttal arról is számot adtak, hogyan tudnak beilleszkedni a testvéri szocialista országok hadseregeinek együttműködésébe a valóságos harc körülményeit megközelítő feltételek között."* Megtudjuk, hogy Grecsko szovjet marsall vezetésével valóságos háborút rendeztek magyar területen s döbbenten olvassuk az alábbi, sokatmondó részletet:

„A gyakorlatot úgy tervezték meg, hogy az a lehető legjobban megközelítse a valóságos harc viszonyait. A tüzérségi tüzet és az atomcsapásokat valósághű benyomást keltő robbantásokkal jelezték. Reggel 6 óra 15 perckor, amikor az első „atomcsapással" megkezdődött 'az ellenség' védelmi rendszerének rombolása, a magasba emelkedtek a sugárhajtású repülőgépek is, s a partsáv egész szélességében dübörgött a tüzérségi tűz. A magasból felejthetetlen látványt nyújtottak a legkorszerűbb átkelőeszközökön a túlsó part felé törő csapatok. A Dunán tüzet okádó úszó harckocsik, géppuskával és páncélelhárító eszközökkel felszerelt 'kétéltű' páncélozott járművek jelentek meg. Mindkét parton működésbe lépett a légvédelem. Majd pedig az a repülőkötelék vonta magára a nézők figyelmét, amely az ejtőernyős deszantot szállította az 'ellenséges' védelem mélységébe. Pompás látványt nyújtott a tömeges ejtőernyős ugrás. Rövidesen helikopterek dobtak át egy teljes gépesített lövészegységet rendszeresített fegyverzetével együtt az ejtőernyősök megszállta terepszakaszra. Közben a partsávon megkezdték előrenyomulásukat az első átkelt egységek. Gyors ütemben mélyítették a hídfőt, amelybe az átkelőeszközök újabb és újabb csapatrészeket tömtek."

Nincs semmi kétség: háborúsdit játszottak magyar földön a gyarmatosítók és helytartóik, nem is akármilyen háborúsdit, hanem atomháborút, amelynek során, — mint a beszámoló a továbbiakban megírja, — *„újra és újra megjelent az 'ellenséges' terület felett az atomcsapást jelképező gomba alakú füstoszlop"*.

Miért volt szükség e tüzes, kegyetlen, „valósághű" játékra? Miféle ellenséget akartak megsemmisíteni magyar területen? Ki akarja megtámadni Magyarországot. miféle hatalmak fenyegetik fegyveres támadással hazánkat és népünket?

Az kétségtelen, hogy a nemzetközi életben feszültség érezhető a Szovjetunió és az Egyesült Államok, valamint más nyugati országok között. Az újra megindult atomkísérletek csak fokozzák a bizalmatlanságot és a háborús veszélyt. *De mi köze a nagyhatalmak marakodásához a kis Magyarországnak?* Ha a Szovjetunió úgy érzi, hogy területét támadás fenyegeti, ám gyakorlatozzék éjjel-nappal, ha kedve tartja. *De a saját területén, ne Magyarországén! Szovjet marsallok és román tábornokok adjanak parancsot a saját katonáiknak, de ne magyar katonáknak!* A magyar nép 1956 októberében félreérthetlenül megmondta mi a véleménye a varsói szerződésről s ha Nagy Imre törvényes kormányának nyilatkozatát semmibe vették a Szovjetunió vezetői, ha tankjaik segítségével rákényszerítették uralmukat hazánkra, legalább annyi szemérem lenne bennük, hogy ne használják a magyar földet hadseregük gyakorlóterepének.

Kádár János a pártlapban, szovjet tisztek és katonák tapsaitól kísérve, a következőket nyilatkozta: *„Nagyszerű elvtársi szellem jellemzi a három hadsereg egységeinek együttműködését. Hogy katonai hasonlattal fejezzem ki magamat: egyikük sem lóg ki a sorból..."*

Mi, magyarok már hat esztendővel ezelőtt megmondtuk s most e megdöbbentő méretű, díszlakomákkal tarkított, cinikus hadgyakorlat után újra megmondjuk: *mi, igenis, ki akarunk lógni a sorból*, a háborúra készülő „ideges urak", az atomfegyverekkel hadonászók, a tüzetokádó harckocsikkal, sugárhajtású repülőgépekkel, ejtőernyősökkel gyakorlatozók sorából. Magyarország védelmét nem szovjet katonák s nem szovjet fegyverek biztosítják, hanem éppen ellenkezőleg, *ha a szovjet csapatokat az utolsó egységig kivonják hazánk területéről* s ezzel megszűntetik a lehetőségét, hogy egy fegyveres konfliktusba belesodródhassunk. Mi nem a „valósághű atomcsapások" béketáborához akarunk tartozni, hanem ahoz *a valódi béketáborhoz*, amelynek ugyan nincsenek atomfegyverei, de nem is nagyhatalmak gyarmata, amelynek területén idegen katonák nem gyakorlatozhatnak, a nép viszont úgy rendezi el sorsát, ahogyan maga kívánja.

ADY ENDRE

A mezőhegyesi háború

Vezérkarunk főnökének küldöm

Drága istállókban kényes paripák,
Tíznek vagy húsznak millió az ára,
De piszkos csatakban, éjszakán, ködön,
Hurcolják gyilkoló próba-csatára
A fiainkat Mezőhegyesen.

Világ bámulja a hős komédiát
(Nérók új cirkuszt mindig csak kilelnek)
S a kényes, becézett, drága fajlovak
A puska-robra horkanva figyelnek:
Durvult a világ Mezőhegyesen.

Egy nagyúri, hideg, szemöldök-vonás
S tizenként hullnak síri, hideg földre
Örvendő halál-sóhajjal a fiuk,
A többi marsol bután, összetörve:
Most nincsen pardon Mezőhegyesen.

S hoogy százezreknek a szívén már dobol
Nagy, világgyúró harcnak a dobossa,
Hogy komoly játékot akar a világ,
Mely rablott hitét, javát visszahozza,
Mit is sejtik azt Mezőhegyesen?

Ideges urak s ideges paripák,
Ma az övék a lelkünk-testünk, minden,
De veri a dobos az új riadót,
Szívről-szívre adva a szíveinken,
Titkon zúg már tán Mezőhegyesen.

MÁJUS 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Nyéki Lajos Németh László új könyvéről (5. old.)

Mikes György tárcája: Hamu-ürítők (7. old.)

Halász Péter: Molnár Ferenc New Yorkban (6. old.)

Határ Győző: Az átokföld sorsa (7. old.)

A király és a dalnok (Trubadurok királyaink udvaránál a XII. és XIII. században) (4. old.)

Horváth Elemér, Megyery Sári, Fáy Ferenc és **Siklós István** versei.

POLITIKA:

Michel Tatu moszkvai beszámolója (3. old.)

Méray Tibor: Párhuzam (3. old.)

Hadgyakorlatok Magyaroszágon (1. old.)

Badics István a szocialista brigádmozgalomról (1. old.)

Az Idő Sodrában, Hírek, Glosszák.

Az örvendetes bajok

A SZOCIALISTA BRIGÁDVEZETŐK, értekezletet tartottak Budapesten, tanácskoztak, meghallgatták a „vezető elvtársak" számokkal és tréfákkal fűszerezett beszédeit, azután határozatot hoztak, természetesen — *egyhangúlag*. Egy országban, ahol már mindez több alkalommal megtörtént, ez nem újság, s számunkra sem lenne fontos, ha nem lehetne bizonyos következtetéseket levonni belőle, egyebek közt a nemzet helyzetére s a „vezető elvtársak" lelkiállapotára vonatkozólag. Az első s legnyilvánvalóbb következtetés, hogy a szocialistának nevezett munkaverseny *hajszája* újból visszatért az országba. Lehangoló következtetés. Hiszen, ha a népi demokrácia nem egyéb, mint proletárdiktatúra — szovjet forma nélkül, akkor a munkaverseny nem egyéb, mint kizsákmányolás, — szocialista forma nélkül. E megállapításunkat, *Brutyó Jánosnak*, a SZOT főtitkárának beszéde, amint a Népszabadság 1962 április 14.-i száma közli, teljes egészében alátámasztja. Brutyó János szerint *„a szocialista brigádmozgalom még viszonylag fiatal. alig három éves"*, s *„a szocialista brigád címért folyó verseny új vonása és legfontosabb sajátossága az, hogy szorosan összefonódik benne a termelés, a termelékenység emeléséért folyó harc a korszerű tudomány és technika elsajátításával és ehhez szorosan kapcsolódik az újtípusú, öntudatos, szocialista ember kialakítása, aki országának igazi gazdája"*; mindez, ha nem is olyan régi, mint az országút, de legalább olyan régi, mint a magát néphatalomnak nevező diktatúra, melynek egyik legfőbb gondja, hogy céljai érdekében, a legalacsonyabb bérek mellett, a legtöbb munkát sajtolja ki az ellenállásra immár képtelen dolgozókból. *Így éli a szocialista munkaverseny* „új virágkorát" Magyarországon. *„Hétezer brigádban, hatvanhétezer dolgozó nyerte el a szocialista brigád címét"*, jelenti büszkén Brutyó János, és hozzáteszi, hogy *„több, mint 22 ezer brigád küzd e cím elnyeréséért."*

Minthogy a küzdelem válfajai olvasóink előtt többé-kevésbé ismeretesek, nem vállalkozunk arra, hogy Brutyó János meglepő fordulatokban egyáltalán nem bővelkedő beszámolóját tovább ismertessük; olvasóink úgyis tudják: *„előfordul, hogy bürokratikus torzítások gátolják a mozgalom egészséges fejlődését"* ; *„a szocialista brigádmozgalom ott fejlődik egészségesen, ahol minden dolgozó tudja, mit miért csinál"*; *„az üzemi szakszervezeti szerveknek elő kell segíteni a dolgozók politikai, szakmai és általános műveltségének szüntelen gyarapítását."* Mennyire *új* is az a mozgalom! Kísértet járja be Magyarországot: Rákosi Mátyás és Gerő Ernő kísértete; mintha őket hallanánk beszélni Brutyó János száján keresztül. S amikor a főtitkár, lendületes magyartalansággal befejezi beszédét, mondvan, hogy: *„tárjuk minél szélesebbre azt az utat, amelyen már több, mint negyedmilliónyian indultak"*, akkor szomorúan megállunk s elgondolkozunk. Mert azt ugyan nem tudjuk, hogyan kell „szélesre tárni az utat", de azt annál jobban, hogy a magyar munkásosztály terhei, ezúttal, ismét súlyosabbak lettek egy mozgalommal s egy tehetségtelen vezetővel.

MINDEZ AZONBAN, igazán és egészében, Kádár János nagy beszédéből derül ki, félreérthetetlen világossággal. (Népszabadság, 1962. április 15.) A különös a dologban az, hogy míg Brutyó János dörgedelmeinek csupán *frázisai* emlékeztetnek a bölcs atyára és a nagy vezérre, Kádár *alapmagatartása, tónusa, pszichológiája* utal Rákosira. A nagyképűsködések, hetvenkedések, alkalmi tréfákkal, adomákkal fűszerezett (*nevetés és taps a teremben*) fordulatok a Mestert idézik, aki lecsukathatta, megkínoztathatta, elítéltethette tanítványát, csak egyet nem tehetett vele: a hódolatteljes irigységtől nem foszthatta meg. Kádár, lelke mélyén, valószínűleg öntudatlanul ma is őt tartja a népvezér ideáljának. Egyébként miért is utánozná azt az embert, akit igyekszik minden adódó alkalommal elítélni? A kínzó és a megkínzott viszonya különös, torz fordulatot vesz itt: az áldozat, mintha ragaszkodnék hóhérához, aki nemcsak a kötelet veti a nyakába, hanem egyúttal az utolsó lény is, aki a lét harminchatfokos melegével ér hozzá. Mert Kádár, úgy tűnik, nemcsak Rákosi tónusát, fordulatait, tréfálkozásait vette át, (a jelentős részében improvizált beszéd szinte valamennyi gondolatát), hanem — lélekben, elképzelésben, — annak egész helyzetét, viszonylatát önmagával, a néppel (alattvalóival) a „jóságos, bár szigorú" a „megértő és igazságos" a „tréfáskedvű" de haragudni is tudó" fölényesencinkos „én-ugyan-mindent-jobbantudok-nálatok-de-ezért--nem-haragszom-rátok-sőt-esetleg-megbocsátok-nektek" emberbőrbe bújt félisten-magatartást, mely a bukott vezért olyannyira jellemezte. Innen a leereszkedő élcelődés hamissága; a gondolatszegény fordulatok silány ötlettelensége; az az önmagába *ismétlés*, mely még a változott helyzetben sem tud kitörni elődjének „alfájából és omegájából."

Akadhat olvasó, akiben az efajta vergődés még némi szánakozást is kelthet; akadhat, akiben felháborodást. Mindkettő, bizonyos értelemben, jogosult. Mutatóba vegyük szemügyre a beszéd néhány kiugróan-ostoba passzusát. Mondanunk sem kell, hogy ezeket is

(*Folytatás a 6. oldalon*)

Az IDŐ Sodrában

Nemzetközi üneppé

emelkedett május elseje, amelynek széles keretébe természetesen illeszkedett a nemzeti felemelkedés követelése is. Ezért őrizték és őrzik a népek nemcsak kegyelettel, de cselekedeteikkel is. A szabadságeszmék megvalósítása még ma sem tart lépést a civilizáció fejlődésével. Az elért eredmények jobb és szabadabb emberi életre adnak lehetőséget, de ezeknek a követeléseknek megvalósítása éppen ott ütközik a legnagyobb ellenállásba, ahol ezeket a program szerint elsősorban kellene megvalósítani.

Magyarországon is hagyományai vannak május elsejének. Ezek a hagyományok nemcsak idilliek. A sóskifli, a lepényevés és a zsákbafutás kétesértékű örömeivel rendőrattakok és sortüzek versenyeztek és nemcsak sör folyt ezen a napon, hanem vér is. Mint egykor Luccában, amikor a szövőgyári munkások dobták oda az életüket, mindannyiok életéért.

A földfölötti május elsejék sok helyen, — egyidőben Magyarországon is, — a föld alá kényszerültek. Ennek már nem volt romantikája és ha nosztalgia is keveredett bele, de már határozott társadalmi és politikai programja is volt. Ez a nosztalgia és ez az elképzelés sokhelyütt látszólagosan megvalósult. Ott ahol szavakban a munkásosztály, s a valóságban a kommunista párt került uralomra, a május elsejéket hivatalból szelídítették meg. Megvalósultak volna ezzel a régi követelések? Felszabadult-e az idegen elnyomás alól minden ország? Szabadon választ-e a nép, elmondhatja-e mindenről a véleményét? Nem börtön jár-e a szabad véleménynyilvánításért? Munkájáért megkapja-e a munkás a megillető bért? Nem idegenítik-e el saját emberi mivoltától és a társadalomtól? A tömegek és a tények *nemmel felelnek*. A május elsejei követelések hazánkban ma már kérdéssé sem enyhülhetnek. A felvonulásokból, az összetartozás demonstrációjából szemle lett, a formátlan hevületből, katonai sorokba szorított kényszerű tisztelgés s a tribünökről harci biztatás helyett a királyi látogatások leereszkedő integetése, vagy a főpapi áldásosztás mozdulata jut a felvonuló tömegeknek.

A nemzeti és nemzetközi ünnepek hamisításának és félre-magyarázásának korát éljük. Ez történik május elsejével is. Egy ünnepet, amelynek lényegét éppen az adta meg, hogy lentről, a mélyből tört fölfelé, mert követeléseit pontosan és félreérthetetlenül csak lent tudták megfogalmazni, — nem lehet most fentről, a tribünökről, a történelem kisajátított páholyaiból lefelé diktálni és értelmezni.

— enen —

Káros versengés

A nyolc semleges ország, amely a genfi leszerelési konferencián valamiképpen a „világ lelkiismeretét" képviseli, hiába szólította fel március 14 óta, nap mint nap, a három nukleáris hatalmat az atomkísérletek beszűntetésére; hiába terjesztettek a Nagyok elé olyan „javaslatokat", amelyeknek alapján lehetségessé válnék a megegyezés.

Pedig valamivel több bátorsággal és józanséggal nem volna lehetetlen az atomkisérletek megszűntetése. A Szovjetunión állt, hogy eloszlassa azt a bizalmatlanságot, amelyet világszerte keltett, amikor tavaly szeptemberben megsértette a nukleáris kísérletek megszűntetésére vonatkozó, hallgatólagos megállapodást. Csak ki kellett volna jelentenie, hogy figyelembe fogja venni a semleges tudósokból álló nemzetközi bizottság javaslatait. Ez nem járt volna számára semmiféle kockázattal; ennek ellenére Moszkva nem volt hajlandó még ezt a szerény gesztust sem megtenni.

Ettől a pillanattól kezdve a kocka el volt vetve. Az amerikaiaknak az a véleményük, hogy országuk, sőt az egész világ biztonsága forog veszélyben. Nem vállalják tovább a késedelem koockázatát, ezért kezdték el újra atom-kísérleteiket.

A Nagyok tehetetlenségét a többi nemzet fogja megsínyleni. Az amerikai kísérletekre válaszképpen jönnek majd az új szovjet kísérletek. Ezt Gromiko a Szovjetunió Legfelső Tanácsa előtt már be is jelentette. A múlt tanulságai iránti érzéketlenségükben a Nagyok ismét elkövetik azt a súlyos tévedést, hogy fokozzák a fegyverkezési hajszát. Ez csak tovább fogja növelni a félelmet és a feszültséget az egész világon.

L. M.

Egy marháról 5-6 bőrt

A Csongrád Megyei Hírlap írja március 27-i számában: „Csongrád megyében a múlt év első felében engedéllyel 129 szarvasmarhát vágtak le a termelők, ehhez képest azonban igen magas a kényszervágások száma: 814. Ez idő alatt több mint 5850 nyersbőrt adtak el, s csupán 50 feketevágásra derült fény."

Amikor az állam valutázik

A Germánszkájá Demokráticseszkájá Reszpublika, Walter Ulbricht birodalma valószínűleg az egyetlen „szuverén" állam a földtekén, amely saját területén bizonyos szolgáltatásokért nem saját pénznemében fogad el, sőt követel ellenszolgáltatást. Nem utolsósorban a szocialista államok nagy családjának tagjaitól, a „testvéri" lapok, rádióállomások és hírügynökségek Kelet-Berlinben akkreditált tudósítóitól.

A Kelet-Berlinben állomásozó tudósítók nyugat-berlini és általában nyugati lapokra elvben mind Kelet-Berlinben, mind pedig Nyugat-Berlinben előfizethetnek: Kelet-Berlinben — hivatalosan szemérmesen „valutamárkának" nevezett nyugati, Nyugat-Berlinben viszont — keleti márkában, éspedig mindkét esetben 1 : 1 arányban. És csodák csodája: Nyugat-Berlinben még ma is három keleti márkát adnak egy nyugati márkáért, a keleti tudósítók mégis inkább kétszáz-százalékos veszteséggel a **kelet-német postánál** fizetnek elő nyugati lapokra. A nyugat-berlini lapkiadóknak és a nyugat-berlini postahivatalnak ugyanis már hosszú évek óta nincs gyakorlati lehetőségük, hogy a nyugat-berlini lapokat kelet-berlini előfizetőknek akár újságkihordóval, akár keresztkötésben kézbesíttessenek, a kelet-berlini posta pedig nem kézbesít „ellenséges propaganda-lapokat" — kivéve, ha a marxizmus-leninizmus haladó ideológiája szerint legszigorúbban elítélendő extra-profit nemes, kemény, azaz kimondottan nemszocialista valutában — biztosíttatik számára.

Ha egy Kelet-Berlinben lakó tudósító reggel hétkor át akarja futni a nyugati lapokat, akkor nagyon korán kellene felkelnie, hogy hétre visszaérjen Nyugat-Berlinből az újságokkal, nem számítva a kilépésnél és belépésnél esedékes időrabló és nem kimondottan elvtársias ellenőrzést. Így a kelet-berlini tudósítóknak nincs más választásuk, mint hogy a kelet-berlini postánál fizessenek elő a nyugati lapokra — avval a nyugat-német valutával, amelyet nekik Kelet-Berlin területén az érvényben lévő törvényes rendelkezések szerint kiadni tulajdonképpen — s postai kézbesítési díjak kiegyenlítésére egyáltalán — nem is lenne szabad. Ha egy kelet-berlini tudósító Kelet-Berlinben nyugati lapokért csak keleti márkában hajlandó fizetni, a kelet-berlini posta a legnagyobb készséggel gondoskodik arról, hogy majdnem minden reggel megkapja a párizsi l'Humanité vagy a londoni Daily Worker egy vagy többnapos számát ... Hogy azután azt az illető valóban nyugati lapnak tekinti-e, az már az ő dolga...

T. Ö.

Huang professzor kint marad

„KÉREM NE ÍRJA MEG, hol találkoztunk!" A 38 éves kínai professzor, Huang-csi-csu barátságos mosolya eltűnt, arca nyugtalan szorongást tükrözött. *„Még az országot sem?" — „Ne. Csak annyit írjon: 'Európában'."* Huang-csi-csu a következőket mondta el:

Mikor a kommunisták 1949-ben hatalomra jutottak, rokonszenvvel fogadta őket. Az 1950-es években sok más kartársával együtt „forradalmi egyetem"-re küldték átképzésre. Akik itt végeztek, többnyire beléptek a Pártba. *„Nekem azt mondták, hogy még nem vetkőztem le a reakciós gondolkodásmódot. De azért pártonkívüli bolsevikként munkába állhattam."* Hét évig, 1950-től 1957-ig a pekingi Idegen Nyelvek Főiskoláján tanított.

1953 őszén Huang elvette a 27 éves Csu-szien-taot, a Kommunista Ifjúsági Mozgalom lelkes rendszerbarát aktiváját. Egyszercsak arra döbbent rá, hogy otthoni beszélgetéseikről felesége rendszeresen értesíti a pártszervezetet. Munka közben is egyre jobban érezte a rendszer nyomását; 1957 novemberében falura küldték, mezőgazdasági munkára. 1959 februárjában visszarendelték Pekingbe. Felajánlották neki a tagjelöltséget, s ő elfogadta. Igaz, hogy nehezen viselte el a szabadság korlátozását, de Huang még mindig hitt és bízott. Lenyűgözve figyelte a rendszer erőfeszítéseit a népnevelés kiterjesztéséért s az egészségügyi viszonyok javításáért. Elégedetten hallotta, hogy a korrupció letörésére hamarosan kemény intézkedéseket hoznak. Szent kötelességének tartotta, hogy szolgálja népének és államának felemelkedését. 1959 októberében Huangot behívták a káderosztályra. *„Országunk kultúrcsere-egyezményt kötött Irakkal,"* mondták neki. *„Önt Bagdadba küldjük, családja itt marad."* Így aztán 1959 októberében Huang professzor Irakba utazott és tanítani kezdett a bagdadi egyetem idegennyelvű karán. Rájött azonban, hogy még a szovjet tömb más országaiból érkezett tanárok és szakemberek sem állnak olyan szigorú ellenőrzés alatt, mint a kínaiak. *„Nekünk ment a legrosszabbul,* — mondja. — *Az orosz meg keletnémet szakemberek a családjukkal éltek Bagdadban. Nekünk otthon kellett hagyni a családunkat. Nekünk mindig másod- vagy harmadmagunkkal kellett házon kívül mutatkoznunk. Még a sarki fűszereshez sem mehettünk egyedül."*

A KÍNAIAKNAK rendszeresen el kellett járniok a taggyűlésekre. Itt a nagykövetség tiszviselői, a sajtóküldöttség tagjai s a tudományos szakértők is megjelentek. 1960 októberében az egyik gyűlésen Huang professzor kissé tájékozatlannak mutatkozott. Nem sokkal azelőtt Hruscsov beszédet mondott az Egyesült Nemzetekben és benyújtotta leszerelési javaslatát. Huang, aki mindeddig nem hallott semmit a Moszkva és Peking közti nézeteltérésről, meghökkenve észlelte, hogy a kínai taggyűlés megbélyegzi Hruscsov magatartását. *„A kommunistáknak nem lefegyverkezési javaslatokat kell tenniük, hanem a tömegeket kell mozgósítaniuk a kapitalizmus ellen,"* mondta az egyik vezető párttag. A kultúrattasé nyiltan elítélte a csúcstalálkozókat és a leszerelést. *„Ha minden ország lefegyverezné magát, hogyan lehetne diadalra vinni a forradalmat?"* Csak Huang állt ki óvatosan a Szovjetunió mellett: *„De hiszen a Szovjetunió mindig példaképünk volt. Talán helytelen-e, hogy Hruscsov állást foglal a békés együttélés mellett és lefegyverzési javaslatot tesz?".*

„Maga mindig téves politikai nézeteket vall," — vetette szemére a párttitkár, a kínai nagykövetség kultúrattaséjának a felesége. *„Nem olvasta, mit írt Lenin a háborúról és a békéről?"*

NÉHÁNY HÓNAPPAL KÉSŐBB Huang azt az értesítést kapta, hogy hazamehet Kínába szabadságra. Szabadságra? Huang tudta, hogy többé nem térhet visszsza Bagdadba. Athénen, Szófián s Moszkván át kellett volna visszarepülnie Kínába. Megragadta utolsó szabadulási lehetőségét az athéni repülőtéren.

"Így történt — mondja Huang. — *Azóta távol élek a kommunista befolyási övezettől. De igazán nem örülhetek. Majdnem minden éjjel hét éves lányomról és négy éves fiamról álmodom. Kínában maradtak, valószínűleg sokáig nem láthatom viszont őket; százszor is el fogják mondani nekik, hogy apjuk áruló... Miért menekültem el?* — Huang nyugodtan, világosan s meggyőződéssel beszél. *Évekig tartott, míg rászántam magam, s mondhatom, nehezen tettem. Még ma sem tagadom, hogy a kommunisták sokat tettek országunkért, de az árat túl magasra szabták. Kínában nincs többé szabadság. Csak egyet lehet: élni és meghalni a Pártért. Az elnyomás még a kommunista országok közül is a legerősebb Kínában. A nép csupán engedelmes eszköze a Pártnak. Ezt meg is mondják a taggyűléseken s fájdalom, igazat mondanak... Menekülésemre a másik okot a kínai pártvezetőség aggasztó dogmatizmusa adta. Maotól kezdve a legjelentéktelenebb párttitkárig mind azt hiszi, hogy egyedül ők az igazi, választott forradalmárok a világon. Gőgös beképzeltségük mellett szégyenletesen keveset tudnak más országokról. A taggyűléseken a legnagyobb magabiztossággal jelentik ki, hogy a nyugati országok lakosságának 90 %-a forradalmat akar. A szocializmus békés építésének a fogalmát megvetik. Ráadásul a pártfunkcionáriusok nyilván hisznek abban, hogy egyetlen párthatározat elegendő valamennyi gazdasági kérdés megoldására."*

bőőbhjjg-tazatáro

"A kommunista funkcionáriusokból új uralkodó osztály alakult. Hajdan, sok évvel ezelőtt, a partizánháború idején a nép szövetségesei voltak; azóta megfeledkeztek a lakosság nélkülözéséről és igényéről. Azokat az előjogokat élvezik, amelyeket csak ígérnek a tömegek gyerekeinek és unokáinak. Megrögzött fanatikusok: nem törődnek a lakossággal, csak a világforradalommal",

Wolfgang Leonhard

Miért nem bírálnak

„Legnagyobb vivmányunk" című vezércikkében a Népszabadság (1962. április 3.) a többi között ezeket írja: **„Levelet kapott egy állami hivatalunk egyik falusi termelőszövetkezetből. Huszonöten írták alá. Különböző mulasztásokra panaszkodnak és minden baj okának az elnök személyét teszik meg... Pedig az elnök megért két-három szavazóképes közgyülést a szövetkezetben. Hát mért nem emeltek szót ellene?... Törvény védi a tisztességes szó szabadságát, s ma már nagy ritkaság, hogy valamilyen önjelölt kiskirály nyiltan szembe merne szállni a jogaikat gyakoroló dolgozókkal..."**

Ez így igen jól hangzik, — de két nappal korábban a Szabad Föld egyik cikkében szóról szóra ezeket olvashattuk:

„A hajókürti termelőszövetkezetben a vezetőség és a tagság egymást okolja a gyenge eredményekért. Azonban a fő hiba az, hogy ha valaki bírálni merészelt, rásütötték, hogy lázít, s elvitették a rendőrséggel".

Szukarno dilemmája

Néhány hónappal ezelőtt Szukarno elnök általános mozgósítást rendelt el, s ezzel egyidejűleg megkezdték azoknak az önkénteseknek a kiképzését, akik tömegesen jelentkeztek Nyugat-Irián (Holland Új Guinea) „felszabadítására". Külpolitikai megfigyelők nem tartották lehetetlennek, hogy Szukarno ezúttal valóra váltja hosszabb ideje hangoztatott fenyegetését és megpróbálja erőszakkal megszerezni a vitatott területet. Nem sokkal ezután amerikai közvetítéssel holland-indonéz tárgyalások kezdődtek, amelyek azonban mindezideig nem vezettek eredményre.

A hágai Kerekasztal Konferencia, amely annak idején szentesítette a független indonéz köztársaságot, megoldatlanul hagyta Új Guinea holland felének a kérdését. Az indonézek az „örökösödési" és a vitatható megalapozottságú történelmi jog alapján már akkor igényt tartottak erre a területre, de ezt az igényt a hollandok politikai és etnikai okokból elvetették. A Nyugat-Irián roppant területén szétszórt 750 ezer pápua valóban nem áll sem nyelvi, sem faji rokonságban az indonézekkel, de az is tény, hogy az itt élő számos indonéz bevándorló magasabb értelmi színvonalon áll, mint a bennszülöttek zöme. (Egyes törzsek még mindig a kőkorszakban élnek.) Egy biztos: a gyarmatosítók sehol a világon nem népszerűek, különösen akkor nem, ha olyan lassan kezdik önkormányzatra nevelni a lakosságot, mint ahogy ezt Nyugat-Iriánban tették. A legüdvösebb megoldás az lett volna, ha a hollandok már az ötvenes évek elején az ENSz gondjaira bízzák utolsó ázsiai gyarmatukat. Ezzel a megoldással most már alighanem elkéstek. Azonnali pápua önkormányzatot követelni pedig — a körülmények figyelembevételével — teljesen irreális.

Szukarno támadással fenyegetőzik; a hollandok nem akarnak háborút, azonban megfutamodni sem akarnak. Most az amerikaiak (Bunker volt indiai nagykövet vezetésével) kompromisszumos tervet dolgoztak ki, amely lehetővé tenné, hogy Indonézia a közeljövőben megkapja Nyugat-Iriánt, ugyanakkor pedig a terület az indonéz köztársaságon belül is megtartson bizonyos önállóságot. Szubandrio indonéz külügyminiszter ezt a tervet „elvben elfogadhatónak" találta. Ugyanakkor újabb jelentések szerint több indonéz partizánegységet már partra dobtak Sorong térségében és április elején Nyugat-Irián fővárosában, Hollandiában egy indonéz csoport sikertelen támadást intézett a helyi rendőrlaktanya ellen. Ezek a jelek arra mutatnak, hogy bár Indonézia elvben elfogadja a Bunker-tervet, gyakorlatban mégis fegyveres erővel akar érvényt szerezni követelésének.

Emögött a különös ellentmondás mögött dzsakartai körökben szovjet nyomást látnak. A Szovjetunió az utóbbi két év során jelentős mennyiségű fegyvert és hadianyagot bocsájtott Szukarno rendelkezésére, a többi közt a legmodernebb MIG-tipusú lökhajtásos repülőgépeket. Moszkva most azt szeretné, ha ezeket a fegyvereket bevetnék Nyugat-Iriánban, s nem érdeke, hogy békés megegyezés jöjjön létre. Állítólag a szovjet nagykövet felkereste Szukarno elnököt és közölte vele, hogy amennyiben nem lesz háború, nem biztos abban, hogy a szovjet munkások határidőre be tudják fejezni az Ázsiai Játékokra készülő óriásstadion építését. A nyárra tervezett Ázsiai Játékok elhalasztása katasztrófális következményekkel járhat mind Szukarno presztizsére, mind a gazdasági helyzetre nézve. Közben a mozgósítás és a háborús pánik következtében hihetetlenül felszöktek az élelmiszer-árak, arról már nem is szólva, hogy Indonézia államadósságai csillagászati összegekre rúgnak. Szukarno tehát igen nehéz helyzetbe került; az amerikai diplomáciának minden ügyességére szüksége van, hogy megakadályozza a levegőben lógó háborút, s ami ezt követheti: az éhinséget Indonéziában.

G. GY

*
**

SZEGEDEN lebontják a Lenin-Sztálin szobrot és helyébe egy Lenint egyedül ábrázoló szobor fog kerülni. A városi tanács végrehajtóbizottságának döntése szerint a régi kettős szobor „nem alkalmas arra, hogy Lenin történelmi nagyságát megfelelően szimbolizálja".

MICHEL TATU

MOSZKVAI JELENTÉS

1. Harc az Irószövetségben

A szovjet Írószövetség moszkvai tagozatának ülése április 4.-én és 5.én zajlott le, méghozzá érdekes körülmények között. Hivatalosan semmi rendkívülit nem jelentettek erről az ülésről, s csupán úgy emlitették meg, mint az Írószövetség e hatalmas tagozatának szokásos összejövetelét. (A tagozathoz 1300 író tartozik.) A sajtó mindössze annyit közölt, hogy a 600 résztvevő új vezetőséget választott s hogy Demicsov, a párt központi bizottságának és a moszkvai pártszervezetnek a titkára tartotta a vita összefoglalóját. Szerencsére azonban az utóbbi napokban, biztos forrásból származó értesülések alapján, sikerült a képet teljessé tenni.

Az új vezetőségválasztásnak a szimbólikus jelentősége sokkal nagyobb volt, mint a gyakorlati értéke. A vezetőség, amely 80 tagú, általában egy kisszámú, de hatékony titkárságra ruházza valamennyi funkcióját. Ennek ellenére, a kudarc, amelyet a választások folyamán néhány nagyon is ismert személyiségnek el kellett viselnie, esekkeken lehetőleg tüntessék fel az erősen jellemző a főváros irodalmi köreiben uralkodó hangulatra.

AKIK KIBUKTAK

Íme, két feljegyzésre méltó tény:

1. Három írót, akiknek maradisága közismert és akiket itt helyénvalóan „jobboldaliak"-nak neveznek, nemcsak nem választották be a vezetőségbe, de még csak a pártszervezet által ajánlott hivatalos listán sem szerepeltek. Három jelentős folyóirat és szemle főszerkesztőiről van szó: Kocsetovról, az „Oktyábr", Szofranovról, az „Ogonyok" és Gribacsevről, a „Szovjetunió" szerkesztőiről. E három személyiség ellen nem egyszerűen az a kifogás, hogy „dogmatikusok", hanem azok a heves támadásaik tették őket ismertté, amelyekkel az új törekvések legcsekélyebb jelét is fogadják. Hadd emlékeztessünk itt Kocsetov legutóbbi regényére: **„A területi titkár"**-ra, mely a politikai pamflet nyelvén íródott és a leghevesebb vitát váltotta ki és váltja ki ma is az azt védelmező **„jobboldaliak"** (dogmatikusok) és az azt támadó **„baloldaliak"** („revizionisták") között. Jellemző a helyzetre, hogy a párt felelős vezetői nem tartották kötelezőnek e három szerkesztő jelölését, annál kevésbé, mivel Kocsetovék a jelenlegi hangulatban, a titkos szavazásnál, minden bizonnyal kibuktak volna.

2. A hivatalos listán 76 név szerepelt, de közülük csak 68 kapta meg a szükséges szavazatszámot. Így tehát 8 jelölt kibukott; **ezek között ott találjuk a Pravda irodalmi rovatvezetőjét, Abalkint is és ami ennél is jelentősebb, Leontin Szoboljevet, az orosz Írószövetség elnökét.** Ez utóbbinak kudarca annál súlyosabb, mivel „saját birodalmában" szenvedett vereséget. Szoboljev, a valahai cári tengerésztiszt és a forradalmi szocialista párt (esszer párt) támogatója folytonosan azon fáradozott, hogy „ifjúkori tévedéseinek" bocsánatát a mindenkori hatalom előtti behódolásával nyerje el. Egy sokatígérő korszak után — 1958 decemberében az Írószövetség elnöke lett és beszédeinek hangja akkor igen jó benyomást keltett, — a „pártos irodalom" hívei közé állt, annak ellenére, hogy nem a kommunista párt tagja. 1961-ben, az Ilja Ehrenburg születésnapja alkalmából tartott összejövetelen, amikor is Ehrenburg híres, bátorhangú beszédét tartotta, kihívóan elhagyta a termet. Az elmúlt ősszel, Axenov **„Jegy a csillagok felé"** című regényének vitáján a „rosszútra tért" ifjúságról elmondott sírámaival vonta magára a figyelmet. Jegyezzük meg azt is, hogy az ő vezetése alatt álló Írószövetség újságja: a „Zsizny i Lityerátura" (Élet és Irodalom) egyre inkább a „jobboldali konzervativizmus" szolgálatába szegődött és rendszeresen bírálja a nyiltabb és árnyaltabb Lityeraturnája Gazettát és Szimonov lapját, a Novy Mir-t. **„A területi titkár"** heves vitájában Szoboljev határozottan védelmébe vette Kocsetovot, akiben a „jövő úttörőjét" látta. Ez a kijelentése egymagában is elég okot szolgáltatott ahhoz, hogy a többség rokonszenvét elveszítse.

Ugyanezen a választáson esett meg először, hogy fiatal írók, a „baloldali tendencia" olyan képviselői, mint Jevgenyij Jevtusenko és Andrej Voznesszenszkij vezetőségi tagjai lettek a moszkvai szervezetnek. Ugyancsak ott látjuk a vezetőségben Márjámov kritikust, aki a Novy Mirben **„A területi titkár"** ellen olyan cikket írt, amelyet Szoboljev lapja aztán „megengedhetetlen"-nek minősített. Röviden összefoglalva: **a „haladó" szárny be tudta bizonyítani, hogy többségben van a moszkvai szervezetben.**

NEHÉZ EGYENSÚLY

Ami Demicsov moszkvai párttitkárt illeti, ő zárószavában nem Kínáról beszélt, mint ahogy rebesgették, hanem érdekesen rávilágított a párt irodalompolitikai szándékaira. Először is kijelentette, hogy **„az íróknak a személyi kultusz idején könnyű volt vonalasnak lenniök, hiszen pontosan tudták, mit kell írni és mit kell elkerülni".** A mai helyzetben, mondotta, **„az íróknak vállalniok kell munkáikért a felelősséget".** A két szembenálló táborhoz fordulva, határozottan felkérte őket a viták és veszekedések megszüntetésére. Miután, — mint mondta, — a szövetség valamennyi tagja elfogadta a kommunista tanokat, szükségtelen sértegetéseket vagdosniok egymás fejéhez. Tekintve, hogy a napirendre tűzött kérdésekben is állást kellett foglalnia, Demicsov ezt úgy oldotta meg, hogy Kocsetov regényéről kijelentette: **„az egy bizonyos politikai időszakban keletkezett, művészi érdemei viszont vitathatók".** Ezek a magyarázatok természetesen nem olyan természetűek, hogy el lehetne velük oszlatni az irodalmi életben jelenleg uralkodó zűrzavart. Az igazság az, hogy a párt hivatalos képviselői az irodalmi kérdésekben az egymásnak ellentmondó törekvések között még ingadoznak. Azok, akik mindig a parancsolgatást szerették, a konformizmus felé hajlanak, ugyanakkor nem helyeselhetik a dogmatikus „szélsőségesek" túlzásait; látniok kell egyúttal azt is, hogy az írók többsége és különösen a moszkvai írók a másik irányzathoz tartoznak. Nevezetesen valamennyi fiatal író, még ha nem tagja is a szövetségnek, (és oda igen keservesen tudnak csak bejutni; elegendő megemlíteni, hogy a moszkvai szervezet 1300 tagjaból mindössze 18 harmincéven aluli és egyetlen 25 éven aluli író van.) **A fiatalok minden erejükkel meg akarják dönteni a múlt tabuit és dogmáit.**

A pártvezetőknek számolniok kell ezzel a hangulattal, ha „fenn akarják tartani a kapcsolatot a tömegekkel". A sztálinizmus elleni mozgalom, — amelyet ők maguk indítottak el, — egyre inkább ebbe az irányba tolódik. És, látva mindkét tábor ellenállását, ebben a várakozási állapotban a párt legfőbb gondja az, hogy megőrizze a viták feletti ellenőrzését s ne türje az „áskálódás" és az „egészségtelen irányzatok" terjeszkedését, aminek 1956-ban voltunk tanúi. Az olyan szembeszegülések ellenére, amilyenekről a mostani választások is tanuskodnak, úgy látszik, ez eddig sikerült.

2. Egyetemi vita Ehrenburg könyvéről

A Kremltől néhány lépésnyire, a „Kommunista Amfiteátrum", a régi egyetem egyik előadóterme feketélik a tömegtől. A moszkvai egyetem hallgatói szoronganak a padokban, az oszlopok között, a folyosókan, ki hol tud. Háromszáz meghívót küldtek szét, de legalább hatszázan jöttek el. A folyosókon kézzel írt plakátok: **„Találkozás Ilja Ehrenburggal. Vita „Az ember, az évek és az élet" című könyvéről."**

Ezt a könyvet nyugaton is jól ismerik. Körülbelül egy éve jelent meg és jelentős sikert aratott. Ehrenburg színes összefoglalót ad mindazokról az eseményekről, amelyekben részt vett, a spanyol polgárháborútól a saarvidéki népszavazásig, híres emberekről, akikkel találkozott, Malraux-tól Bábelig, Picassótól Saroyanig. Beszél egy sereg politikusról és különböző népek kultúrájáról, egyszóval mindazokról az élményekről, melyekkel gazdag vándorlásai közben találkozott. A „Novy Mir" című folyóirat most kezdi közölni a könyv egy újabb érdekes fejezetét, az 1930-as évek eseményeit. Szó van itt többek között a moszkvai írókongresszusról s az antifasiszta írók párizsi találkozójáról is. A könyvön erősen érezhető a XXII. kongresszus hatása, Paszternák neve sűrűn előfordul benne; Ehrenburg nagy rokonszenvel beszél róla.

A vita-téma érdekessége, az író népszerűsége, az őszinte beszéd kitűnő alkalom, hogy megfigyelhessük a szovjet ifjúság szellemi áramlatait. Ehrenburgot hosszantartó lelkes üdvözléssel fogadják. Bizonyára közvetlen lesz a vita hangja is, hiszen nem „szervezték meg" előre. Az ülés elnöke, egy egyetemista, felkéri a hallgatóságot: szólaljanak fel és mondjak be nevüket „a jegyzőkönyv számára". Adjuk át tehát nekik a szót.

A MARADISÁG ELLEN

Az első felszólaló botratámaszkodva lép az emelvényre: béna. Fiatalosarcú, ötödéves gadaságtanhallgató: **„Haboztam, hogy felszólaljak-e, átlépjem-e a Rubikont** — mondja. — **Végül is úgy döntöttem, hogy igen, legalábbis egy kicsikét. Nagyon csodálkozom, mindenek előtt azon, hogy Ehrenburg első könyvét, a „Julio Jurenitó"-t még mindig nem nyomtatták ki újra (1). Ám ez a könyv katasztrófálisan hatott. Rájöttem, hogy semmiféle esztétikai felkészültségünk nincs, hogy mindannak, amit nekünk az iskolában a szocialista realizmusról 15 pontban tanitottak, semmi köze sincs a művészethez. Mindenki csak a saját véleményét tudja meggyőzően képviselni."** Majd tisztelettel adózik az író „politikai bátorságának" és arról beszél, hogy Ehrenburgot **„azért bírálták, amiért éppen dicséretet érdemelt volna".**

A felszólalót nagyon megtapsolják, sokkal jobban, mint az utánakövetkezőt. Ez filozófiaszakos. Mindjárt az elején elköveti azt a hibát, hogy az idősebb nemzedék védelmére kel. A viharos hangulatú hallgatóság előtt megbélyegzi a kapitalizmust és a cárizmust, kijelenti, hogy csak azért nem mer Ehrenburggal vitábaszállni, mert elárulná járatlanságát, végül pedig elkötelezi magát az „irányzatos" irodalom mellett. A teremben fütyülnek és csak akkor csendesednek el, mikor a szónok a konzervatívok vezérét, Kocsetovot támadja, akit „képmutatónak és gyalázatosnak" tart.

A következő felszólaló egy melegítő ruhás fiatalember; másodéves történelemszakos. Mindenekelőtt megköszöni Ehrenburgnak, hogy megismertette őket olyan költőkkel, mint Mandelstamm (2), hogy beszélt Paszternákról, hogy elsőként kelt védelmére Jevtusenko költeményének, a „Baby Jár"-nak (3): **„Ehrenburg olyan témákról beszél, melyeket mások félnek felvetni",** ledönti a hallgatás falát, melyet az úgynevezett személyi kultusz húzott fel 30 évvel ezelőtt; ezalatt a harminc év alatt az emberekbe **„mesterségesen beléjükoltották a közömbösséget".** Ezután, egy meglehetősen összefüggéstelen szóáradat következik a „demagógok és gazemberek" ellen, (az alkalmazott kifejezés valójában sokkal erősebb volt), a „tehetetlen sajtó romanticizmusa" ellen. **„Mitőlünk is számonkérik majd a múltat** — mondja később — **Meg fogják tőlünk is kérdezni, hogyan küzdöttünk a légkört mérgező személyi kultusz maradványai ellen."**

A felszólalásokban egyre erősödik az antikonformizmus. A következő szónok ismét egy filozófiaszakos, aki a gyorsírókhoz fordul: **„Azt kérem önöktől, hogy vastagbetűvel írják a jegyzőkönyvbe: látni akarjuk a múzeumokban mindazokat a képeket, ameiyeket elrejtenek elölünk. Azok az emberek, akik ilymódon játszanak a néppel, elszakadnak a néptől, tehát az államtól is, mert az állam a nép."**

A terem azonnal megérti ezt a sommás humort, amely e rendkívüli csattanóval zárul: **„A régi nemzedék legszebb cselekedete az volt, hogy minket világrahozott. Ezért hálával tartozunk nekik, de nagy kár, hogy ebből a generációból éppen azok nem maradtak meg, akiknek elsősorban kellett volna életbenmaradniok".**

A következő szónoknál végleg betelik a mérték; pulover és körszakáll. A hanyag magatartás szinte előre jelzi szándékát; ez a történelemszakos egyetemista azonnal az absztrakt művészet mellett tör lándzsát, amely, mint mondja: **„egy szép napon meghódítja majd a tömegeket".** Beszél **„jó festőkről"**, mint Malevitch és **„hülyékről, akiket kiállítanak"**, idéz számos mellőzött írót, akiket összahasonlít a **„hülyékkel, akiket kinyomtatnak".** Bizonyos mozgás a teremben arra figyelmeztet, hogy ezt a hangot túl szélsőségesnek ítélik, de a szónok zavartalanul folytatja: **„Követelem,** — mondja és megnyomja ezt a szót, — **hogy Mandelstamm valamennyi műve, de legalábbis műveinek nagyrésze** (nevetés a teremben) **megjelenjék nyomtatásban".** Még néhány nevet említ. Olyanokat, akiket ugyancsak igazságtalanul mellőztek. **„Hiszen mi valamennyien lelkiismeretes kommunisták vagyunk, nemde, elvtársak? Mindenesetre tudunk gondolkozni a saját fejünkkel".**

A „követelem" szó már túlzás volt és az elnök közbeszól: **„Ez az utolsó felszólalás, úgy gondolom, megmutatta, hogy kimeritettük a témát".**

De van még egy felszólaló. Ő az egyetlen, aki az orthodox álláspontot képviseli. Füttyök, sértegetések szakítják félbe; ezek hol a szónoknak, hol az általa említett „tiszteletreméltó" íróknak szólnak. A felszólaló, — s erre újból kitör a lárma, — sajnálja, hogy a vitát nem „irányították" felelős elvtársak.

A KULTÚRA SZABADSÁGÁÉRT

Ilja Ehrenburg gondolkodásmódja és fogalmazásai annyira közismertek, hogy mértéktartó és épületes beszédét szükségtelen részletesen elemezni. A szinte áhitatos csendben az író felállítja a vita mérlegét. Megköszöni a felszólalásokat, és egyszeriben feloldja a nyugtalanságot: műveinek gyüjteményes kiadása valószinűleg még ez év vége előtt megjelenik és köztük természetesen a **Julio Jurenito** is. Véleménye szerint nem helyes a nemzedékeket egymással szembeállítani; ő igazán illetékes arra, hogy elmondja, hogyan éltek azok a régiek, akiket most bírálnak: **„Nemhogy az apák, de még az önök idősebb bátyjai sem beszélhettek volna 10 évvel ezelőtt úgy, mint, önök ma itt a dobogón".** Beszédében méltatja Paszternákot, akit az egyik legnagyobb orosz lirikusnak tart, de **„akinek prózáját sohasem szerette és ma sem szereti".** Helyteleníti, hogy számos festmény, nevezetesen az 1920-as évek szovjet festőinek művei, rejtve maradnak a nagyközönség elől a Tretyakov-galéria pincéiben. **„Ha ezeket a festményeket fiataljaink láthatnák, nem kívánnák felfedezni Amerikát".**

Természetesen ezeknek a vitáknak a jelentőségét nem kell eltúlozni; kissé határozatlan és zavaros tiltakozások ezek a konzervativizmus legtűrhetetlenebb megnyilvánulásai ellen. Valójában a kultúra szabadságáról van itt szó. De jellemző, hogy erre senki sem gondol és ezt senki sem meri kimondani. Ez a vita azt mindenesetre megmutatta, milyen mértékben szomjúhozik az úgynevezett „baloldali" irányú ifjúság a fejlődésre és a szabadabb levegőre. Most, amikor valamennyi moszkvai újság a Komszomol kongresszusának konformista nézeteit visszhangozza, — olyan tételeket, amelyek kissé talán túlharsányak ahhoz, hogy meggyőzőek lehessenek, — ez az emlékeztetés nem volt felesleges.

---

(1) A **„Julio Jurentónak és követőinek rendkívüli kalandjai"** különböző nemzetiségü, szatirikusan ábrázolt személyek sora. A könyvet, mely 1920-ban jelent meg, később „anarchista tendenciája" miatt megbélyegezték.

(2) Az akmeista iskola költője, aki koncentrációs táborban halt meg a háború alatt.

(3) A Szovjetunió-beli antiszemitizmus ellen írott vers, amely 1961-ben jelent meg a Lityeraturnája Gázetában.

PÁRHUZAM

A magyar olvasó, akár odahaza élte át az 1956-ot megelőző esztendőket, akár az emigrációból kísérte figyelemmel az otthoni eseményeket, aligha tud közönyösen átsiklani Michel Tatu-nek, a párizsi „Le Monde" kitűnő tudosítójának moszkvai jelentése fölött, amelyet lapunk a szomszédos hasábokon közöl. Lehet-e észre nem venni azt a sokszor meghökkentő hasonlóságot, amely egyes régebbi budapesti és mostani moszkvai jelenségek között fennáll? Ahogy az ember a szovjet írószövetségben dúló harcokról olvas, óhatatlanul a magyar írószövetségben 1953 és 56 között lezajlott harcok jutnak eszébe. A mostani vezetőségi választáson kibukott a jelöltek közül Leontin Szoboljev, az írószövetség elnöke. Nem így buktak-e ki 1956 szeptemberében a Magyar Írók Szövetségének közgyülésén Darvas József és sztálinista társai? Moszkvában éles vita folyik az írószövetség különböző lapjai, a dogmatikus „Élet és Irodalom", valamint az új irányzatokat támogató „Irodalmi Újság" és „Új Világ" között. Nem így állt-e egymással szemben annakidején a rákosista „Csillag" és a Nagy Imrét támogató „Irodalmi Újság" és „Új Hang"? A moszkvai „Kommunista Amfiteátrum" egyetemi vita-ankétja nem hasonlít-e kísértetiesen a Petőfi Kör egyik-másik összejövetelére? Egy-egy most elhangzott mondat, amely a szocialista realizmus elméletére mér csapást, vagy a betiltott költők műveinek kiadását követeli, mintha szószerinti visszhangja volna egy-egy hat-hét év előtti budapesti mondatnak. Akárcsak annakidején nálunk, — Moszkvában is elsőnek az írók és a fiatalok emelik fel a szavukat. Még abban is van hasonlóság, hogy a szónokok arra hivatkoznak: ők az „igazi kommunisták", ellenfeleiket, a dogmatikusokat nevezik „jobboldaliaknak" s zászlóul, legalábbbis pillanatnyilag, fiatal tehetségek mellett olyan idősebb írókat választanak, mint Ehrenburg vagy Szimonov, akik a sztálini időkben elég kitüntetést szereztek, — vagy ha úgy tetszik: eléggé kompromittálták magukat — ahhoz, hogy most bátrabban és mohóbban álljanak ki az új törekvések mellett.

Michel Tatu beszámolóinak külön erénye a mértéktartás és az óvatosság; ennek ellenére, most, amikor a forradalomelőtti magyarországi párhuzamokra hívjuk fel a figyelmet, talán nem árt mégsem hozzátenni: súlyos hiba volna túlzott reményeket táplálni, vagy arra a következtetésre jutni, hogy a hasonló előzményeknek ugyanolyan folytatásuk is lesz a Szovjetunióban, mint amilyen Magyarországon volt. A hasonlóságok mellett látnunk kell a legfőbb különbségeket is. Míg nálunk a nemzeti érzelem a szabadságtörekvések egyik motorja volt, a birodalmukra büszke és féltékeny oroszoknál ez ellenkező irányban hat. Sok viznek kell még lefolynia a Volgán, amíg az egyébként legjobb szándékú orosz marxisták is felfedezik Marxnak azt a mondását: „Nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom". S a közel félévszázados diktatúra láncait letörni: ehhez bizonyára lényegesen nagyobb erőfeszítésre, mélyebb belső, lelki felszabadulásra, durvább ellenállások leküzdésére, jóval huzamosabb időre van szükség, mint Magyarországon, „alig" tízesztendős diktatúra után volt.

Mégis, lehetetlen nem felfigyelni rá: Moszkvában valami mozgásban van. Igaza van Ehrenburgnak: tíz évvel ezelőtt nem lehetett úgy beszélni, ahogyan most a fiatalok beszélnek. S ha egyszer a szabad szó köve repülni kezd, — ki tudja, hol áll meg s kit hogyan talál meg?!

MÉRAY TIBOR

A király és a dalnok

Vajon a „regősök csacska éneke" kielégített-é olyan nagyurat, mint volt a magyarok királya a II. század fordulóján? Ha a párizstjárt Névtelen Jegyző le is szólja a tisztes hazai kobzosokat, külföldi formáltsága kellő indok-é erre az európaibb igényre? Avagy megfordult volna Esztergomban is afféle udvari dalnok, mint Nápoly, Avignon, Aix, Toulouse és Barcelona palotáiban?

E hármas kérdés ízléstörténeti fejezetté bővül egy olyan korban, amelyről a történelem viszontagságai csak kevés okiratot, s még kevesebb krónikát örökítettek reánk. Mégis, a magyar államiságnak nemcsak egyik legdicsőbb, de kétségkívül legalkotóbb korszaka, amely évszázadokra fémjelezte a társadalomfejlődést: III. Béla és II. András ideje.

Béla Bizáncban nevelkedett, ahonnét a kettőskereszt hatalmi jelvényét plántálta Esztergomba. Palotát épített a székesegyház mellé, hogy az *arx* és az *ecclesia* kettőssége híven jelképezze a kettős főhatalmat. A főtemplom kapuívén kifaragott Szűzanya mégis a Királynak nyújtja az Egyházat. Béla pántoltatta át az eladdig nyílt királyi diadémot a mai formájában ismert Szent Koronává. Kétszer emelt francia aszszonyt maga mellé a trónra; másodízben Fülöp Ágostnak, a Bouvines-i hősnek tulajdon nővérét. Ugyancsak kétszer volt bizánci trónvárományos, ezzel is tanúsítva a Pireneusoktól a Szentföldig terjedő nemzetfeletti szemléletét.

A „gyenge királyként" elkiáltott II. András egyik legfőbb előmozdítója a magyar államélet társadalmi tudatosulásának. Balkáni és keleti politikájának átfogó koncepciója, az ország gazdasági átszervezése a terménygazdálkodásról a pénzgazdálkodásra, a hűbéri rétegeződés tudatos megakadályozása, s végül az *Aranybulla*, egy a saját korát messze meghaladó képességű és fellépésű egyéniségként mutatja be érdemtelenül lekicsinyelt alakját.

A XIII. század „elő-reneszánszában", ahol a *sapienter indoctus* szentet a finom skolasztikus váltja fel, a szakrális király-ideál pedig lassacskán helyet ad a felvilágosult fejedelem emberibb alakjának, II András az eddiginél méltányoltabb helyet érdemel. II. Frigyes császár, III. Ince pápa, Fülöp Ágost király és Aquinoi Szent Tamás korszaka ez, a racionálisabb és bonyolultabb lelkialkat első átfogó jelentkezése Róma letűnte óta. A korai középkor szinte kizárólag vallási ideálokra épült társadalma Magyarországon is újfajta kereteket keres és talál. Ennek az átalakulásnak államjogi sommája a közszabadságokat először írásbafoglaló Aranybulla.

Amde mit tudunk Béla idősebb fiának, az öccse előtt nyolc éven át királykodó Imrének országlásáról? Alig pár tucat eredeti okmánya maradt reánk, javarészt kései átírásban. Tudjuk, hogy János-lovagokat telepített Erdélybe, szerb földön hadakozott és téríttette a bosnyák eretnekeket. Egy 1202-ben kelt pergamentje királyi pecsét töredezett nyomát viseli, amelyen először tűnik fel mai államcímerünk jobboldali mezejének sávozata. Uralkodásának köztörténete fölöttébb hézagos; a szűkszavú krónikák pár sorban említik csak belső nehézségeit. Mégis, a „Dráva-parti jelenetben" megcsillan Imre emberi nagysága: senkisem merte felemelni „szentségtelen kezét" a zendülők táborába fegyvertelenül érkező „felkent királya" ellen. A *rex sacrus* felsőbbrendűségi fikciója ezzel a lélektani diadallal enyészik ki a köztudatból. A mindennapok tényeit azonban elfedezi a régmúlt.

Ebbe a kutatók által alig-alig becserkészett űrbe töltött életet a Dalnok.

Költőnk neve Peire Vidal, született Toulouse-ban, polgári rendből; foglalkozására nézve trubadúr, vagyis udvari énekes. A Garonne-parti „rózsaszínű város" akkoron arccal a Pireneusok felé fordul: Barcelonára tekint, s hátat mutat a barbár Párizsnak.

A dalnok apja tisztes szűcsmester volt és Peire Vidal is a gereznát szabta, amíg a dikics helyett lantot nem vett kezébe. Hamarosan bizalmi embere, benső barátja lesz Rajmond toulouse-i grófnak, aki Bordeaux és Avignon között korlátlan úr. S ha hinni lehet a kései hetvenkedésnek, a nagyhatalmú gróf és hűséges dalnoka Avignon városában egyazon fehérnépnek tette a szépet. Talán éppen a *Na Vierna* szívében elért siker miatt kellett, hogy Peire Vidal odahagyja Toulouse-t. Alfonz aragon király barcelonai udvarában lelt szíves fogadtatást és méltó megbecsülést. A trónörökös, don Pedro, barátságával tünteti ki, bár irigyei később majd elhidegítik a toulouse-i lantostól.

Peire Vidal barcelonai aranykorának Alfonz király halála vet véget. Hosszú siralmasversben búcsúzik pártfogójától, akit 1196-ban helyeztek örök nyugalomra a Santa Maria de Ripoll fejedelmi kriptájába. Peire Vidal csakhamar messzi útra indul, hogy „életét mentse"; Magyarország felé veszi útját, „a derék Imre király" udvarába:

Per ma vida gandir
M'en anei en Ongria
Al bon rei N'Aimeric

eire Vidal 1198-ban érkezik Esztergomba. Fényes ünnepség fogadja: nászát üli Imre, Aragóniai Konstanciával, néhai való Alfonz király leányával. Nyilván a szépséges ara kíséretében jött Peire Vidal is hazánkba.

Német földön át vezetett az útjuk, holis Peirét keserves tapasztalatok érhették. Nem általja hát versbeszedni a német csalárdságot:

Alaman, trop vos dic:
Vilan, felon enic!
Qu'anc de vos no. s jauzic
Qui.us amet ni. us servic

Vagyis: „Számtalanszor mondám: hitszegő és hamis a német, s ha valaha szolgálta és szerette volna, nincsen mit dicsekedjék véle".

A magyaros vendégszeretet ellenben nyilván ínyére volt:

Al bon rei N'Aimeric
On trobei bon abric

„A derék Imre királynál kegyes védelmet találtam". — E védelem fejében a toulouse-i dalnok felajánlja szolgálatait a magyar uralkodónak. Nem fellengzőn, sem nem alázattal, hanem a költői öntudat szárnyalásával:

Et aura. m ses cor tric
Servidor et amic
Et aura. i gran honor
Si m'a per servidor,
Qu'eu posc far sa lauzor
per tot lo mon auzir
Et son pretz enantir
Mais d'autr'om qu'el non sia

„Híve s barátja leszek tiszta szívvel, ami számára is nagy tisztesség, mert egy ilyen szolga messzi zengi hírét, s dicsőbb módon, mint bárki más tehetné".

Az Imrének ajánlott költemény szimbolikus példázat. Peire Vidal négyféle fejedelemtípust mutat be egy-egy strófában: a gazdag, de fösvény királyt; a kapzsi császárt; a hitszegő és kegyetlen uralkodót, végül pedig azt a királyt ,aki inkább hallgat hízelgőire, semmint igaz hívei szavára. Mindegyik típusra példát is idéz, alighanem saját tapasztalatából. A fösvény Fülöp Ágost, a kapzsi császár Hohenstauffen Henrik; nem általja őket megnevezni. A hitszegő gonosz nevét elhallgatja ugyan, de könnyű ráismerni a véreskezű Komnenosz Andronikoszra. A hízelgőkre hallgató sincs nevén nevezve, de tudjuk, hogy Peire egykori barátjára, Aragóniai Péter királyra céloz, Imre újdonsült sógorára.

Egy lendületes végső strófában a költő büszkén állítja szembe önmagát mindezekkel: neki se kincse, se vágya más, mint az igaz szerelem. Ezt zengi hamisítatlan trubadúr-pátosszal:

Que roza de Pascor
Sembla de su color
E lis de sa blancor,
E quan la volc bastir
Deus, mes i son albir,
Qu'en ren als no l'avia.

„Arcának pírja húsvéti rózsa szirma, s fehérsége mint a liliom; midőn Isten testét megformálta, erre figyelt csupán, s nem volt másra gondja". — Talán csendül e strófából valami Konstancia királyné felé is, akit Peire zsenge kora óta ismert Barcelonából és aki talán éppoly nosztalgiával gondolt a Duna partjáról a Costa Brava harsogó napfényére, mint a deresedő dalnok.

Miként fogadta Imre király, a „bon rei N'Aimeric", a toulose-i lantos költeményét? Nem tudjuk. Bizonyára kegyes megértéssel, mert ezidőtájt egy másik trubadúr is megemlékszik magyarországi útjáról: a Limoges-vidéki Gaucelm Faidit. *Et ai estat en Ongri ez en Franza,* — „Magyarországon és Franciaországban éltem én". Gaucelm verse a *damaizela Costanza* báját dicsőíti, amiből kitűnik, hogy ő is Imre király szépséges hitvese előtt csillogtatta művészetét. A fejedelmi vendégszeretetnek hamar hírefutott trubadúrkörökben.

De vajjon csak saját szerzeményeiket énekelték-e a nyugati dalnokok Esztergomban? Aligha. A tatárjárás után először tűnnek fel Magyarországon a Roland és Olivér keresztnevek. Kiváltképp a Rátót-nemzetségnél, amelynek éppen az egyik Rolandtól származó ágazata viselte utóbb a Lorántffy nevet, amely Rákóczi György hitvesében, Lorántffy Zsuzsánnában enyészett el. E két keresztnév pedig a IX. században a Pireneusok tövén alakult, majd mintegy háromszáz évvel később — talán Burgundiában — tudatosan versbeszedett hősdal két főszereplőjét idézi. A Névtelen Jegyző is hallhatta már Párizsban, de méginkább ismerhették a *Chanson de Roland* szilajos rigmusát az Imre király udvarában megforduló trubadúrok. Bizonyára el is énekelték. Hőseinek neve egykönnyen megihlethetett valamely irodalompártoló magyar nagyurat.

S érkezett-é Aragóniából másegyéb is hazánkba, Imre király nyolc évi országlása idején? Az uralkodóház címerének sávozatát már említettük, amely 90 fokos elfordítása az Aragon-dinasztia ősi jelvényének; 1202-ben tűnik fel hogy utóbb a III. Béla hozta bizánci hatalmi jelvénnyel — a kettőskereszttel — egyesítve hirdesse a magyar államcímernek az Ebrotól a Boszporuszig terjedő európaiságát.

Aragóniából jött a nádori hatalom átszervezésének előképe is, amely a korai Árpádok Karoling-típusú palotagrófjából a nemzet szószólójává, közjogi méltósággá formálja az udvarispánt. Ő lesz a nemzet és a király összhangját regulázó Aranybulla letéteményese, amelynek sokkalta kevésbé ihletője Földnélküli János 1215-i *Magna Charta*-ja, semmint a katalán rendeknek és aragon királyoknak a *Fueros*-okban testetöltött egyesége.

Földnélküli Jánosról feljegyeztetett, hogy minekutána bárói kicsikarták tőle az angol királyi hatalmat jócskán körülnyirbáló Magna Chartát, *„a földön fetrengett és öklét harapdálta dühében"*.. Menynyivel méltóságteljesebb II. András kiváltságlevele, ez az egyoldalú fejedelmi joghirdetés: „Mi tehát kérelmüknek mindenben, amint tartozunk, eleget akarván tenni, különösen mivel ezen alkalommal köztünk és köztük gyakran már nem csekély keserűségek támadtak, amit, *hogy a királyi tisztesség teljesebben fenntartassék*, illik elkerülni, mivel senki más által jobban nem eszközölhető, mint általunk, megadjuk mind nekik, mind országunk más nemeseinek a szent király által engedélyezett szabadságot". — A *rex sacrus* így lesz alkotmányos királlyá, — Esztergomban éppen úgy, mint Barcelonában.

Hasonlítsuk végül össze a katalán városok korabeli pecsétjét ekkortájt polgári öntudatra ébredő városaink első testületi jelvényeivel. Buda, Esztergom és Székesfehérvár közössége nemcsak pecsétjeit motívumkincs szempontjából, de faragás-technikailag is spanyolmódi billogokkal pecsételt. Merőben eltérőkkel a szomszédos német és olasz munkáktól.

Konstancia királynét tehát nemcsak dalnokok, de közjogászok és pecsétfaragók is kísérték Esztergomba. Ezenkívül katalán lovagok is; egyikük a századokon át országos szerepet vivő Nagymartoni család őse lett, nővére pedig a történelmi Bánk bán, — azaz Bár-Kalán nembeli Benedek nádor, — felesége, akit Katona József az általa költött romantikus Melinda néven énekelt meg.

Mind ennek kultúrtörténeti kiértékelése a historikusok feladata. Szögezzünk le itt csak annyit, hogy egy toulouse-i születésű trubadúr 1198-ban Aragóniából útrakelt Imre esztergomi udvarába és dalt szerzett a magyarok királya dicsőítésére, aki semmivel sem volt kisebb fejedelem, avagy szűkebbmarkú műpártoló, mint a Barcelonában székelő Péter, avagy a Párizsban országló Fülöp Ágost. Érdemtelen lenne, ha Imre királysága elmosódnék birodalmi koncepciójú apjának és jogállamot alkotó öccsének két nagy alakja között.

Vy

NB: Nem akartuk tanulmányunkat lábjegyzetekkel túlterhelni. A trubadúr-szövegeket a lehetőséghez képest szószerint fordítottuk. A dalbeli keresztneveket megelőző N' és Na, a don és donna mindennapibb korabeli formái. Peire Vidal életére irányt szab Ernest Hoepfner biográfiája (Párizs, 1961), míg II. András alakjának első helyes történelmi távlatba állítását Ferdinandy Mihálynak köszönhetjük (Cleveland, 1957). Az esztergomi Porta Speciosa III. Béla államszemléletét tükröző plasztikai programját Bogyay Tamás ismertette, a magyar címer spanyolos vonatkozásaira pedig Donászy Ferenc mutatott rá először, 1937-ben. A nádori intézmény közjogi tartalmának spanyolos jellegét Ferdinandy Geyza hangsúlyozta elsőként. A városi pecsétek terén újabban Kubinyi András folytat figyelemreméltó összehasonlító kutatást.

FÁY FERENC

A borondosok forradalma

Talán a hősök többet tettek,
mint a megfontolt józanok,
de akit mésszel leöntöttek,
vagy hernyótalpak összetörtek,
az öt év után is: halott.

Az ész jobban szolgál ma írnak,
mint pár cikornyás kődarab,
melyekre szép ódákat írnak,
— hisz szakálla nől minden sírnak —
s kit alá dugnak: ott marad.

Palackja sem tört össze annak,
ki vodkát méretett bele
s bőrönde hozta el Nyugatnak
— vámmentesen — a forradalmat
józan, üzleti-szelleme.

S itt, mit tegyen a lanyha béke
honában? Harcról álmodik!
Van egy homályos gyorsfényképe,
— vodkáért kapta még cserébe —
melyen azok a harckocsik

égnek egy tarlott, őszi parkban,
melyekre ő vetett tüzet,
s a lángtól fénylő, rőt avarban,
kezében fél-akós palackban
bűzlik fortélyos gyűlölet.

Ha verset ír, csak erre száll a
tekintete. S ilyenkor a
hideg, árnnyal telt éjszakában,
már látja, hogy vágtat nyomában
a bőröndök tömött sora.

Ott fut elől a finomabbja:
krokodil, zerge, antilop,
a fiber és a préselt massza,
hogy elsők között suttoghassa:
„egy kis hálára számítok."

Lehet, a holtak többet tettek,
de hol a holtak igaza?
hisz akit mésszel leöntöttek,
vagy hernyótalpak összetörtek
hősnek az, hogy' menjen haza?

MEGYERY SÁRI

Mélyponton

Jöhetne egyszer valami jó is,
levél, hír, üzenet. Örömjelző
telefoncsengés, szó miben hinni lehet.
Jetsebességgel száguldnak felettem
a semmibe zuhanó napok
s mint majálist hirdető falragasz
a télben, tépve, viharverten
a múltra emlékeztetőn még itt vagyok,
s mig szűkül a kör körülöttem
s halottaim száma nő
Öregedő testem roncsolja, rágja
egyetlen társam, az Idő.

SAJKÓDI ESTÉK

(NÉMETH LÁSZLÓ TANULMÁNYAI, MAGVETŐ KIADÓ, BUDAPEST 1961)

Ha irodalmunk nagy alakjait szuperlativuszokkal kívánnánk jellemezni, Németh László neve mellé a „legtudatosabb" jelző kívánkozik. S ezzel nemcsak a témaválasztás, a művészi formák és eszközök megfontoltságára célzunk. Németh számára a tudatosság elsősorban nem művészi, hanem emberi követelmény, az élet elviselhetővé tételének leghatásosabb, ha nem egyetlen eszköze. Az ő „gondolkozom, tehát vagyok"-jából ki kell törölni a „tehát" szót: nála a gondolat nem a lét ismérve, hanem feltétele. Maga a vesék kiválasztó működéséhez hasonlítja az agyét, amelynek „elakadása éppúgy mérgezésre, uraemiára vezet".

E kiválasztás kézenfekvő formája a tanulmány-írás. De míg másoknál — mint pl. Cs. Szabó, ill. Szerb Antal, — az esszé egy kivételes tudás-halmaz megcsillogtatására szolgál, amelynek során a homo sapiens adatokkal és ötletekkel zsonglőrködve éli ki ludens hajlamait, Németh a lírai költő tragikus önmaga-keresését, önmarcangolását rejti a tanulmányok tárgyias hangvétele mögé. Akár Tolsztojról, akár a Bólyaiakról ír; ha a lakásépítés, ha a köznevelés kérdéseihez szól hozzá, stílusát a vallomást tevő ember hangmegcsuklásai hozzák a téma érdekével vetekedő hatású ember-közelségbe. Ha szavainak értelmével igen sokszor vitába szállunk is, nem tudjuk elítélni azt, aki beszél, aki sajkódi magányában viaskodik önmagával, — falravetült árnyékával, melyet nem tudni, mi remegtet jobban: saját borzongása-e, vagy a petróleumlámpa füstös lobogása...

●

De ami szomorú: ez a petróleumlámpa nemcsak a helyszín egyik kelléke, hanem a helyzet s az ebből fakadó eszmék összegező szimbóluma is. Megrázóan jelképezi, hogy a modus vivendi — elsősorban nem is a személyes, hanem a nemzeti lét kényszerű megalkuvásai — hogyan szorítanak egy kivételes, világméretű szintézisek megalkotására hivatott elmét helyi érdekű féligazságok, igazságpotlékok kitermelésére. Mert amit ez az író-orvos-esztéta-tanár-filozófus, mint tudást, magában hordoz, egy Bólyai Farkas is megirigyelhetné : nyolc-tíz, vagy még több nyelv ismerete, korszerű természettudományos és matematikai műveltség, kiváló nevelői erények... — oldalakra menő lenne a teljes képesség-leltár. S mindez mire fecsérlődik?

A történelem pazarlásán, amit ebben a nagy emberben végez, mit sem változtat a tény, hogy hirdetett eszméinek sem helyi hasznában, sem őszinteségében nincs okunk kételkedni. S az a világirodalmi rang, amelyet az „Iszony" szerzője mind biztosabban foglal el szemünk előtt, (a Nobel-díj megérdemelt várományosai között emlegetik nevét), csak még mélyebbé teszi a hasadékot, amelyet a gondolkodó, az ideológus Németh László lehetőségei és teljesítményei közé mért a magyar élet tragikuma.

Németh maga is érzi ezt, amikor a *„Sajkódi esték"* utószavában így tűnődik: *„Hiányzik az a láz, a teljesség, az áttekintés diktálta sokat markolás, amely még a Megmentett gondolatokra is annyira jellemző — vagy azokra igazán. Aki ezeket írta, nem hiszi már, hogy valami baj történik a világban, ha meg nem szólal. Inkább tűnődések, széljegyzetek ezek ; a gondolkozás és írás megszokott ritusának az épp adódó ürügyön való gyakorlása..."*

●

De Németh önbiráló megjegyzése csak részben találó. Ha megjegyzéseinek, tűnődéseinek érvénye távol áll is attól, hogy világméretű legyen, ezek a gondolatok egységes, belső logikával rendelkező életreceptté állnak össze — az otthoniak használatára, s viszonylagos hasznára is. A recept alapanyaga: az illúziótlan józanság, valamiféle antiidealista ellenméreg; a mindennapos alkotómunka propagálása a nagyvonalú politikai cselekvés helyébe. Az író „a műveljük kertjeinket" Candide-i jelszavát igyekszik átplántálni az individuális színtről a közösségire. Parainézisében, amelyet hatvanéves születésnapjára írt, s „Ha most lennék fiatal" címen mondott el a péti ifjúság előtt, a következő intelem áll: *„Az adott szocializmus fölött például nem egy tökéletes szocializmus platoni eszményét próbálnám megcsillogtatni, hanem lentről, a szívemben hordott Jóügy felől próbálnám úgy átjárni, hogy minél jobban hasonlítson rá."* Valahogy úgy, mint Dürrenmatt koldusa, Akki. Németh a következőképp jellemzi, értelmezi magatartását: *„A hatalmasok: hatalmasok, ezt hitvány dolog semmibe venni s fegyver nélkül szembeszállni velük. A hatalom mindent elvehet, asszonyod; lányod, még a bölcsességed is, csak ahhoz nem nyúl, akinek semmije sincsen. Az ember legyen hát szürke. Sompolyogjon be az együgyűség mezében, mint rabszolga, mulató cimbora a várba, tűrje el a szégyent, s robbantsa belülről emberségével a falakat, mint a hóhérmezbe öltöző Akki, aki a lenyakazandó rabokat szélnek ereszti."* — Persze ebből az allegorikusnak ható megjegyzésből nem szabad elhamarkodott következtetéseket levonni; Németh magyarázata szerint Dürrenmatt minden-emberfelett a „kapitalista rosszkedvre" irodalmi kifejezője. Ábrázolását helytelen lenne az „adott szocializmus"-ra alkalmaznunk. Ez utóbbiba — ajánlja olvasóinak — *„hosszú időre el kell helyezkedniök"*. Saját forradalom alatti lojalitását félreértést nem tűrő modorban bizonygatja: *„...a forró napok alatt cikkeim voltak az egyedüliek, amelyek a polgári demokrácia visszaállítása ellen küzdtek, és a Szovjetunió népeiről tisztelettel szóltak."* (— Más kérdés, a magyar állapotok ördögi fonáksága utaló tény, hogy hasonlókat többen, így Nagy Imre is, elmondhatnának, ha otthon, ha életben lennének...)

●

Németh eddig ismertetett nézeteit a konstatálás hangnemében közöltem. Mert vallom, hogy mi, akik — nemcsak a meghurcoltatás, bebörtönzés, de nem utolsó sorban az álcázás, a kiegyezés kényszere elől menekülve elhagytuk hazánkat, nem illetjük kritikával az otthonmaradottak személyét, ha kezükhöz *vér nem tapad*. Nem férhet kétség ahhoz, hogy az otthoniak a fennálló rendszerhez alkalmazkodni kénytelenek; az sem vitás, hogy ez az alkalmazkodás a mai desztálinizációs időkben kevesebb erkölcsi aggállyal jár, mint ennekelőtte. Az is könnyen érthető, hogy a nemzet nem élhet a passziv rezisztencia, egy külső megváltást ígérő várakozás kábulatában. — Levert forradalmakat követő időkben az ilyen Németh-féle illúziótlan életrecepteknek nemcsak magyarázatuk, de igazolásuk is megvan.

A baj csak az, hogy a „Sajkódi esték" magános töprengője nem elégszik meg az alkalmazkodás tényének lerögzítésével, hanem — javíthatatlan szisztéma-teremtő elme — hevenyében kidolgozza, „mélymagyar" alapokra rögzíti az *alkalmazkodás filozófiáját. „Kelet-európai nép vagyunk"* — hirdeti több ízben is az elhatárolás bevallott célzatával, meg sem kísérelve azoknak a — bár sovány — lehetőségeknek a kihasználását,amelyet a „békés egymás mellett élés" jelszava — mérsékelten bár — egy nyugati orientáció érdekében megteremtett. Ellenkezőleg, ilyeneket ír: *„A tágabb dunai hazát most mosom egybe a tőle keletre lévő világgal, a Szovjetunió népeivel"*. Petőfi verseinek orosz fordítása ürügyén azt fejtegeti, hogy kultúránk megnemértettsége is csak Kelet felé oldódhat fel: *„Az itt készülő fordítások mintha ablakot törtek volna a sötétségen, s a sokáig nyugatra néző magyar irodalom most végre abban az irányban jutna a világ elé"*. Mintha a magyar irodalom — a modern, népi forrású magyar zenéről nem is beszélve — nem tört volna magának nyugat felé még szélesebb utat az utóbbi tíz évben, többek között, épp Németh Lászlónak is világ-elismerést biztosítva...

De Némethnek erről a nyugatról, az ezerszínű sematikus nyugati törekvésekről csak sápadt értesülései vannak. A nyugati világ, szerinte, az „érelmeszesedés" korszakába lépett, irodalma „lassan alexandrinussá változik"; ebben a hatalmas Augiász-istállóban — a szimbolikus kép Dürrenmatt-tól való — *„az ember valódi értékét is autója, dollárjai méri"*. — Persze nem is lehet csodálni, hogy néhány-napos tanulmányutak során árnyaltabb értesülések nem szerezhetők. Helyesebben: egy a Némethéhez hasonló koponya nyilván fel tudná fedezni ennek a szókimondó, saját hibáit egyre nagyobb erővel saját szemébe köpő világnak a vitalitását, ha akarná. De nem, azért sem! S ebben a makacsságban nem nehéz a megcsalt szerelmes. a cserbenhagyott, sárbatiport szegény rokon érzelmeire ismernünk...

●

Törvényszerű, hogy az egyik sematikus képpel szemben egy másik, nem kevésbé sematikus áll, amelynek vonásait a perspektiva-tévesztés csak még jobban eltorzítja. Az orosz klaszszikusok lángeszű fordítója a mai Oroszországba egyenest a cári birodalomból érkezik, Csehov delizsánszáról száll le a holdrakéták tövébe.

A különbség elkápráztatja. Úgy érzi, hogy a „jövőben" jár. Lelkendezve állapítja meg, hogy *„mindenkinek van tisztességes ruhája, az élelem beszerzése nem gond többé"*, az emberek figyelme *„az élet biztosítása felől lassan az élet alakítása felé fordul"*, *„az új problémát... a megnőtt szabad idő hozza majd az életbe"*. *„A másik nagy eredmény... : egy rendkívül homogén társadalom alakult ki, egyneműbb, mint a világ bármely addigi társadalma"*. *„munkást és értelmiségit nem igen lehet megkülönböztetni többé"*. — E megállapítások hitelében nincs okunk kételkedni; de enyhén szólva kérdéses, hogy az említett eredmények abszolút előrelépést, a „jövőbe" érkezést jelentik-e? Helyesebb lenne egy vad, véráldozattól vissza nem riadó *felzárkózási kísérletről* beszélni, a nyugaton 150-200 éve lezajlott ipari forradalmak felgyorsult változatáról. de súlyos tévedés az utópiák megvalósulásán örvendezni.

●

Az elmúlt tizenhét évben sokan és sokféleképp dicsérték a szovjet rendszert, legtöbbször egymást licitáló bombasztok frázisaival. A ma divatos stílus hétköznapibb hangú, objektívebb, észhez szólóbb; legfőbb érve — egyre bevallottabban — nem a „magasabbrendűség", hanem az az *erőfölény*, amelyre a Szovjetunió diplomáciai, technikai, tudományos sikereiből következtetni lehet. Más vonatkozásban, de ide is találóan, hogy is mondta Illyés Gyula: *„Angyal-tisztára mos azonnal az eredmény!"*

Ezt a tisztára-mosást Németh félreérthetetlenül megkisérli. *„A kommunizmustól* — írja — *annak idején nem Lenin tanítása és példája, hanem a honvédő háborút megelőző évtized eseményei tartottak távol."* De néhány sorral odébb ez olvasható: *„egy nemzetet a nagypéterinél nagyobb feladatok elvégzésére csak péteri egyéniség (s nem írogató Golicin hercegek) tarthatnak össze, ezek pedig nem szoktak pontos politikai elektronikus gépek lenni, hanem nagy energiájuk mellett péteri hibákkal megvert emberek."* Alexej Tolsztoj *Nagy Péter*-ének keletkezéséről van szó, arról, hogyan írta bele a regénybe „az élő történelem is gyötrelmét s diadalát." A „péteri hibákkal megvert emberek" prototipusa: Sztálin...

Szomorúan és aggódva látjuk: Németh László többszörösen is veszélyes útra tévedt. Nem kell nagyon messzire visszatekintenünk a történelemben, hogy kitűnjék: milyen katasztrófába taszító, dicstelen hagyományai vannak nálunk az erőhöz való dörgölőzésnek. Németh erkölcsi tisztaságában szemernyi kételyünk sincs, nem „csalódtunk benne", mint ahogy legújabb vigjátékának: az „Utazás"-nak Szovjetuniót-járt tanár-hősében a volt tanítvány; ilyen féle csalódásnak egyszeriben lemondtunk minden jogáról, mihelyt a határt átléptük. De keserűen kérdezzük: kik és mire fogják bátorításnak felhasználni a nagy tanító mondatait? Mert innen, messziről, nem kis nyugtalanságot okoz, hogy a hitleri csodafegyverekben hívő kispolgár ma milyen buzgalommal „szovjetizálja át" érzelmeit... A mai ál-liberális Magyarország akusztikájában nagyot csattan minden neofita célontúllövés.

●

A *szellem embereit*, — írja Németh Tolsztoj-tanulmányában, — *akik folyton a jövő bizonytalan anyagában dolgoznak, mint a tudomány kísérletezőit, nem tévedéseik, hanem eredményeik alapján kell megítélni."* A „Sajkódi esték"-ben ilyen eredmény jócskán akad. Külön cikket kellene szánni pl. Németh pedagógiai nézeteinek. De egy vázlatos felvillantás is meggyőz arról, milyen eredeti nevelővel van dolgunk.

„Aki hisz a pedagógiában, — vallja, — *csak optimista lehet"*. Jellemző, hogy nála a súlypont nem az emberi erényeket tökéletesítő *nevelésben* van, hanem az egyre több ismeret átadását célzó *tanításon*. Az utóbbi célt „tárgykombinátok" felállításával kívánja elérni, amelyeken belül a tanárnak nemcsak a mai tantárgyfelosztásban elkerülhetetlen ismétléseket lenne módjában kiküszöbölnie, hanem az áttekintés képességét is fokozottabban fejleszthetné ki tanítványaiban. Az utóbbi annál is égetőbb feladat, ha felmérjük a mai ember eszére törő megemésztetlen ismeret-zuhatag veszélyeit. Németh helyesen látja, hogy ma nem az iskola unszolja az életet, hanem az élet az iskolát; s így átlagműveltséget szerezni egyre könnyebb, magas műveltséget — egyre nehezebb. Az általános műveltség és szakképzés követelményét a tantárgyak célszerű adagolásával lehet összehangolni: *„Az egyes iskolafajok közt különbség csak az órák számában van: ami az egyikben kostoló, a másikban ebéd, ami annál jövő hivatás, ennél szórakozás s a másik ember munkájának az átélése, megbecsülése."* Főleg az utóbbi érdekében Németh a politechnikai oktatás lelkes híve: mert ez *„az emberi kéz tudását s az ezzel kapcsolatos ipari, gazdasági ismereteket is bevonja a 'műveltség' fogalma alá"*, s így elősegítője egy homogén „értelmiségi társadalom" kialakításának.

Kevés írónk van, aki a tanári pálya olyan meggyőző apoteozisát adta volna, mint a „Sajkódi esték" szerzője. Elgondolkoztató, amint a tanári és írói hivatást párhuzamba állítja: *„Ha egy tanár évente 800-1000 órát tart, s közben 30-40 emberen dolgozik, az harmincöt év alatt közel egymillió emberóra. Egy író megír húsz könyvet, azt kiadják öt-ötezer példányban, a huszat elolvassa mondjuk 200.000 ember, egy-egy könyv pedig öt órára köti le az olvasót: az körülbelül ugyanannyi" „... egy 'középfokon' tanító tanár nyoma az életben, ha láthatatlan is, nem okvetlen kisebb, mint egy 'középfokú' íróé..."*

●

Nem tudjuk, Németh László tanulmánykötetének hány emberórányi hatást tartogat a jövő. Annyi azonban bizonyos, hogy megmarad ennek a könyvnek néhány remekbeszabott, aforizmaszerű mondata, Például ez a serdülőkor eszmény-keresését jellemző: *„Amikor a biológiai erők a fejlődést nagyjából lezárták, akkor veszi át szerepüket az utolsó hormon, az erkölcs, hogy a testében elkészült emberből a benne levő lelket kilicitálja."* Vagy ez a Lorca drámájának, a „Bernarda házá"-nak szerkezetét érzékeltető mesteri kép: *„... a mű szerkezete nem fokokra osztott létrához hasonlít; egy parittya forog itt látszólag ugyanazon a pályán, csak egyre gyorsabban, hogy a felvonás végén kiröpítse váratlan követ, minden felvonásvégen még messzebbre."* Nehezen tudnék szebb, elismerőbb szavakat idézni Szabó Lőrincről, mint az alábbi sorok: *„ ... a mindenáron lépést tartóknak: tizenkilencedik századi lett, a népieknek: intellektuel, a szocialistáknak individualista. De mit kezdhetnek ezek a jelzők művészetével és igazságával? Mint megszitt piócáknak, le kell hullniuk róla."*

S ugyancsak Szabó Lőrinc ürügyén: *„Az írói igazságszeretetben van valami sólyomvakság, épp ellentéte a körültekintésnek"*...

NYÉKI LAJOS

HORVÁTH ELEMÉR VERSEI

Az idő, mielőtt megszólalok

Kiált a fény,
s egyszerre ím a nyugágyat ki lehet nyújtani a törtető tetőn, a törpe kőpárkány s a kis kémény között ahol az árnyék örökké gyermek marad (kékjéből alig öregszik a viola felé, de akkor őriznem kell alkonyig), amíg a város földrengése egyre nő a gyöngéden sugárzó ég alatt;
csak néhány pillanat,
csak néhány örökkévaló, szemhéjam bársonya mögött s eszembe jut az a különös szó, az az enyhén akácfalevél-keserű amely torkomban bujdokol amíg
a csönd üres édességét megtöri nyelvemen.

Largo Argentina

A sarkon fény s — lélekszakadva — szél
Lombzöld a falbarnán Kamaszzöld mohazöld
Vasrácsbarnán
És hirtelen
valaki énekel tengernyi ablakcsillgás között
valami ragyogó semmiség ürügyén
s egyszerre — különös erdő — együtt vagyunk
váratlan világosságban minthogyha születnénk

Molnár New Yorkban

Az idei áprilison volt tíz esztendeje annak, hogy Molnár Ferenc meghalt New Yorkban. Ez a riport eredetileg a tizedik évfordulóra készült volna, de késett néhány hetet, amelynek részben magam, részben pedig Sea úr az oka. A magam részéről bocsánatot kérek az olvasótól és a szerkesztőtől, Sea úr nevében természetesen nem nyilatkozhatom. A kérdésre, hogy Sea úr kicsoda, csak azt felelhetem, hogy ő a New York-i Plaza Hotel sajtófőnöke. Azé a hotelé, amelyben Molnár sok-sok esztendeig lakott, amint ez Budapesten is szinte köztudomású volt. Molnár emlékét kerestem a Plaza Hotelben és ez hozott kapcsolatba Sea úrral, akit kérésem először meglepett, majd elgondolkoztatott, később pedig fárasztott. Szerettem volna tudni, hányadik emeleten lakott Molnár, melyik szobában, szerettem volna bemenni abba a szobába és kinézni az ablakon, hogy ugyanazt és ugyanabból a szögből láthassam, mint Molnár New Yorkban, éveken át. Bérszolgák és szobalányok, takarítónők és hotelportások tanúságát kerestem, hogy megtudjam, hogyan élt New Yorkban, mert az egykori barátok tanúsága már untat, minthogy csaknem mind így kezdi a róla szóló beszámolót: — Én, kérlek szépen...

A Molnár-barátok róla szóló visszaemlékezéseken keresztül rajzolják meg önnön portréjukat és én ezért szerettem volna egy pincérrel beszélni, vagy egy hotelportással, de Sea úr végül is megérttette velem, hogy ez lehetetlen. A legfőbb lehetetlenség abban rajlik, hogy a New York-i Plazának nincs is tízesztendős alkalmazottja, mert a pincérség, vagy hotelportásság New Yorkban nem szakma, azt egy ideig csinálja valaki, aztán feladja és elmegy porszívókereskedőnek, vagy éttermet nyit. Egyáltalában, az egész kérdés bonyolult volt és kissé idegesítő, európaian szentimentális — bemenni egy szobába, amelyben természetesen lakik valaki és kinézni egy ablakon, amely arra a parkrészletre néz, amely az utcáról is látható. Így aztán csak a Plaza halljában üldögéltem egy darabig és arra gondoltam, hogy alkalmasint Molnár is üldögélt, olykor ebben a hallban, de ez azért nem bizonyos, mert a Plaza halljában üldögélni végtelenül unalmas. Az egykori pesti hotelhall az más volt, a Dunapalota, vagy a Hungária hallja ablak volt a nagyvilágra, de a New York-i hotelhall sehová se ablak és az embernek amúgy is nagyvilágmérgezése van New Yorkban, köszönöm szépen, csak egy kicsivel kevesebb nagyvilágot, ha szabad könyörögnöm. A Plaza természetesen nagyon szép hotel, a Centrál Park déli csücskének és a Fifth Avenue-nek a sarkán. A Fifth itt már előkelő, veszít kereskedelmi lüktetéséből és a 60-adik utcánál kezdődik az úgynevezett milliomos-sor, a sokszáz dolláros havi lakbérek, vagy húszszobás öröklakások téli-negyede. A park felőli sarkon néhány konflis áll, szomorú lovakkal és még szomorúbb kocsisokkal, akik közül egyik-másik cilindert visel. Ezek a konflisok pár dollárért elviszik a turistát park-körüli kocsizásra és ha a turista történetesen nincs nászúton éppen, akkor ő is szomorú lesz, akár a ló és a kocsis, mert New Yorkhoz éppúgy nem illik a konflis-műfaj, mint a kocsisok fején a cilinder.

Ez a negyed azonban New York legszebb része mégis és Molnár az ablakból a Centrál Parkra láthatott, sűrűlombú fákra és távolabb a Fifth Avenue fehérfalú palotáira. Ha kilépett a hotel kapuján, néhány pillanatra megállhatott a legfelső lépcsőn a két díszes, aranyozott falikar között, amelyben a Plaza elektromos fáklyái lobognak este. Érdekes azonban, hogy a New York-i nagyszállók ajtaiban nem áll meg senki, hogy fölmérje az utcát a hotellakó távoliasan leereszkedő pillantásával, amelybe azért vegyül egy kis könnyed érdeklődés. Ezt is csak a pesti hotelek ajtaiban láttam, a hanyag eleganciával álldogáló idegent, akit körülfolyt a város, érdeklődéssel és rokonszenvezve. A New York-i hotel ajtajában nem áll meg senki, ha megállna, akkor rögtön sípjába fúj a portás, a járdaszélhez kanyarodik egy taxi és a portás kinyitja az ajtaját. Molnár általában ritkán hagyta el a Plazát, irtózott a közlekedéstől, attól, hogy belevegyüljön a nagy nyüzsgésbe, a hotel mögötti 58-adik utcában volt egy olasz vendéglő, odajárt ebédelni és vacsorázni. Ha most kilépek tehát a Plaza ajtaján és elindulok a Fifth Avenue irányába, akkor ugyanazon az úton haladok, amelyet ő is megtett, naponta kétszer. Húsz-huszonöt lépés a sarokig, balra forgalmas kis tér, amely a Centrál Park és az avenue között kínálkozik, mint egy kis oázis, közepén Sherman generális lovasszobra és körülötte padok. A szobor azonban meglehetősen észrevétlen, húsz-huszonötemeletes házak között rossz dolog szobornak lenni, Sherman tekintete valahová a távolba furódnék, ha nem állnák útját a házak. A generális lova lelát a rozoga konflislovakra és azok föllátnak őreá, ha a lovak gondolkoznak, akkor alkalmasint azt hiszik, hogy ez is konflisló volt itt valaha és emlékét szoborban örökítette meg a hálás utókor. Itt a sarkon Molnár balrafordult és ötven-hatvan lépés után elérte az 58-adik utcát, amelyben a vendéglő volt. Az 58-adik utca keskeny utca, sokkal szélesebb azért, amilyen a Mária Valéria utca volt, mégis annak a hangulatára emlékeztet kissé, ki tudná megmondani, miért? Aztán száz-százötven lépés az egész és Molnár már el is érkezett az olasz étteremig, amely ma is itt van még természetesen. Macario italian restaurant.

Belépek az étterembe. Balkézfelől a bárpult, mögötte százféle színes ital-palack sorakozik, ahogy elhaladok előtte a terem kiszélesül, három sorban asztalok, halk és kényelmes étterem, világos, krémszínű tónusban. Három óra felé jár az idő, az egyik sarokasztalnál a pincérek ebédelnek és kissé várakozással-teljesen néznek rám. — A főnök úrral szeretnék beszélni — mondom. De kiderül, hogy a főnök úr jelenleg nincs New Yorkban, megmondhatnám-e, hogy milyen ügyben? Igen, megmondom. Itt élt a hotel Plazában egy híres magyar író, bizonyos Molnár Ferenc. Éveken át idejárt ebédelni. Emlékeznek-e rá véletlenül? Összenéznek, a fejüket rázzák, nem, mondják, nem emlékeznek, mikor volt az, mikor járt ide ebédelni? Elmondom, hogy annak több, mint tíz éve, mert hiszen azóta halott. Ó, hát akkor nem is ismerhetik, egyikük sincs itt tíz éve, de várjak egy percig, szólnak a szakácsnak, az itt dolgozik tizenhárom éve. Az egyik pincér bemegy a konyhába és néhány pillanat mulva jön a szakács. Fehér süveg a fején, csontkeretes pápaszemet visel. — Igen? — várakozással néz rám. Megkérdem, emlékszik-e egy régi törzsvendégre, bizonyos Molnár Ferencre? Erre a szakács a kezét nyújtja és bemutatkozik, látja, hogy ebből legalább tíz mondatra terjedő beszélgetés lesz. — Berzolla. Antonio Berzolla. Bi i ár zi o elele. Mister Molnár? Hogyne, emlékszem. Egy pillanat, látom, rosszul tetszett írni. Bi-e, mondottam, de látom, hogy Bi ájt irt. Berzolla. Ahá. Igen, akkor még fiatal szakács voltam. De jól emlékszem. Bár ön alkalmasint jól tudja, hogy' van az ilyesmi, a szakács ritkán jön a konyhából, a szakács nem fogad vendéget, akkortájt volt egy menedzserünk, aki már nem dolgozik itt, nem, azt sajnos nem tudom megmondani, hogy hol van, de ő volt az, aki nagyon jól ismerte Molnár urat, én természetesen tudtam, hogy ő híres író volt, roppant finom úr volt, bejött, leült a bárpultnál, ivott egy aperitifet, aztán beljebb lépett természetesen és luncholt. Úgy emlékszem, ez a korai órákban volt, féltizenkettő, tizenkettő tájban. Aztán hat órakor visszajött és megvacsorázott. Hogy mi volt a kedvenc étele? Tessék csak várni egy pillanatig... megvan: filet mignon. Sovány hús, természetesen, kitűnő, ízes hús. Ezt ette leggyakrabban. Emlékszem arra is, hogy szerette a magyar bort és akkoriban mindig tartottunk. Hogy beszélgetett-e velem Molnár úr? Hát kérem, tudja, hogy van ez, szakács nem igen jön ki a konyhából beszélgetni, de volt egy pincérünk akkor, az nagyon jól ismerte Molnár urat, mindig ő szolgálta ki, azzal sokat beszélgetett. Emlékszem, hogy ez a pincér nagyon nagyra tartotta őt, megnézte minden darabját, amit itt előadtak, elolvasta a könyveit, ez a pincér mesélte, hogy a Liliomot 1921-ben látta a Broadwayn és akkor még nem sejtette, hogy egykor még ő fogja kiszolgálni a darab írójá t. Ó, igen, ezzel a pincérrel sokat beszélgettek, esztendőkön át, azt mondhatnám, kérem, hogy meghitten beszélgettek. — Hol van ez a pincér? — kérdem izgatottan — hol van? Mi a neve? Hol lehet megtalálni? A szakács a homlokára tólja a pápaszemét, néhány pillanatig gondolkozik, aztán felderül az arca: — Leo Manicarrdi volt a pincér neve, öreg pincér volt, kérem, itt dolgozott hosszú-hosszú ideig. Már akkor is öregember volt, régi bevándorló. És hogy hová lett? Ki tudja? Visszavonult, kérem, lehetett vagy hetvenhárom esztendős már akkor is. Hét-nyolc éve lehet annak, úgyhogy... lehet, hogy már nem is él. De lehet, hogy él. Ha őt megtalálja, akkor ő sokat fog tudni mesélni önnek Molnár Ferencről. Gyakran állt az asztala mellett, amikor Molnár úr befejezte az étkezést és diskurálni volt kedve. Leót kellene megkeresnie önnek. Leo Manicarrdit... Em... é... szi... é árár... Úgy van. A címe? Hát azt honnan tudhatnánk, kérem. Öreg ember volt már. Igen. Leo Manicarrdi.

Kimegyek az étteremből és kint vagyok megint az 58-adik utcában. Ha jobbrafordulok, akkor az utam egyenesen az Avenue of the Americas felé vezet, népszerű nevén a Hatodik Avenue. Ha Molnár sétálva akart visszamenni a Plazába, akkor alkalmasint ő is erre ment. Kétszáz lépés az avenue-ig, onnan aztán megint hamarosan ráfordulhat az ember Central Park Southra. Elhalad a St. Moritz Hotel előtt, amely elé nyaranként keskeny teraszt biggyesztenek. Ez a kis terasz a Café de la Paix. Húsz lépés és itt van a Rumpelmayer cukrászda, disztingvált cégtábláján az büszkélkedik, hogy London, Párizs, New York. A Rumpelmayernél iható kávé kapható, könnyen lehet, hogy Molnár ide betért olykor egy kávé kedvéért, bár az is lehet, hogy nem, mert a Rumpelmayerben van valami zserbószerű, de lényegében semmi köze hozzá. Aztán már látja is az ember az arany falikarokat, itt vagyunk a Plaza bejáratánál. A Plaza irodájában Sea úr ül az íróasztal mögött, aki, sajnos, nem tud segíteni, semmit nem tud Molnár úrról, azonkívül, hogy tudja, híres író volt, aki itt élt, de akkor Sea úr még nem volt a Plaza alkalmazottja. A portás harminc esztendő körüli fiatalember, mosolyog, széttárja a karját, sajnos, sajnos... Kimegyek a hotel elé és végigjártatom a szemem tizenöt emeletén... ott, valahol, valamelyik ablak mögött élt Molnár, az író, ez a különös és fanyar költő, ez a legpestibb pesti, Pál-utca megörökítője, az örök nagy grundok vándora, ez a Nemecsek és Boka és Liliom egyszemélyben, reflektorfényben libbenő piros huszár-ruhás görlök monoklis szerelmese, ez a magányos, sértődött, barátra vágyó, barátot kerülő józsefvárosi világfi, Molnár úr, Molnár szerkesztő úr, Molnár költő úr. Itt élt, nézte Sherman generális szobrát, az álcilinderes álkonflisok előtt az állovakat, kijött, körüljárta a tömböt és filet mignont evett Macario-nál. Mit gondolt, mit érzett, mire vágyott, milyen örömei voltak, milyen keserűségei, amiket nem mondott el senkinek? Talán csak egyvalaki tudná megmondani, egyedül és kizárólag Leó Manicarrdi, de lehet, hogy már ő is meghalt. Szörnyű, szörnyű dolog, hogy csak és kizárólag műveket hagyott maga mögött, de nem maradt utána itt egyetlen egy kávéházi pikkológyerek se, aki most hangerlijával lecsapkodná a márványasztalt és azt mondaná, hogy:

— Egyszer például bejött a Molnár szerkesztő úr...

HALÁSZ PÉTER

Az örvendetes bajok

(*Folytatás az 1. oldalról*)

hallottuk már, nem is egyszer. Felidézésük nem is bizonyítás, csupán helyzetmegallapítás; egy nép helyzetének regisztrálása.

MIT TUDUNK MEG e tekintetben Kádár Jánostól? A politikus közli velünk, hogy: *„a mozgalomnak... fejlődése viharos gyorsaságú volt"*; a pártfunkcionárius tudatja, miszerint: *„Nálunk a társadalom vezető ereje, a párt, mindig, mindenkor a szocializmust hirdette, a szocializmust kívánta szolgálni rendelkezéseivel a kormány 17 éven keresztül."*; az önkritikus belátja, hogy: *„voltak évek, amikor inkább mintha fordítva sikerült volna minden"*; az esztétikus felhívja a figyelmünket, arra, hogy: *"e mozgalomban a tartalom és a forma egysége ölt testet."*; a moralista megállapítja, hogy: *"aki bűnt követett el annak bűnhődnie kell, de ha büntetését kiállotta, akkor mindenkinek az a kötelessége, hogy segítsen annak az embernek, hogy a társadalomba rendes tagként újból beilleszkedhessen."* E „rendes tagok' közé számítja, nyilván, magamagát is, különben honnan venné a bátorságot, hogy ítélkezzék elevenek és holtak, babonás, „kabalamackós" kislányok és szocialista brigádvezetők felett? Érvelését, egyébként, nem lenne túlságosan nehéz megcáfolni, néhány *Szabad Nép* idézettel, melyek azt bizonyítanák, hogy a „viharos gyorsaságú fejlődés" kátyúba ért; hogy a társadalom vezető ereje, a párt, nem minden rendelkezésével szolgálta a szocializmust; hogy az is megbűnhődött, aki semmiféle bűnt nem követett el és így tovább.

DE A LEGMULATSÁGOSABBÁ (vagy legtragikusabbá?) akkor válik, amikor *magyaráz;* igen, a bizonyítványát magyarázza. A lakáshiánnyal kapcsolatban, például, *„mindjárt meg akarja mondani"* (ismert fordulat), hogy: *„Egy probléma sokféleképpen lehet nehéz, Én tudom, hogy mi volt például itt 1928-ban. Sok olyan egy, két szoba konyhás lakás volt Budapesten, amelyben 18-24 lélek lakott, ugyanakkor évszámra 8-10-12 ezer lakás volt kiadó s nem volt ember, akinek bátorsága lett volna kivenni. Akkor így volt nehéz a lakáshelyzet."* Ezzel szemben: *„Ma nehezen tudnék találni a legtávolabbi vidéki üzemben is olyan még be sem tanított munkást, akinek ha azt mondanám, hogy a szomszéd utcában van egy kétszoba, fürdőszobás lakás, ki mered-e venni vagy sem, azt mondaná, hogy nem merem kivenni."* A mulatságos élcet jutalmazó derültség mögül kihallatszott a kérdés: hol van az a lakás? Mert egy lakás kivételéhez nem egyszerűen *bátorság* kell, hanem ház, falak, csövek, s más szükségszerűségek, melyek a *moralitást* az egyszerű palatetővel helyettesítik; a tréfát a valósággal. Minthogy azonban: *„nálunk demokrácia van, mindenki vitatkozhat, felszólalhat, beszélhet, követelhet, a bajait elmondhatja"*, e kérdést, hangosan, senki sem tette fel.

Hasonló a helyzet, Kádár szerint, a zsúfolt villamosok dolgával is, melyek *valóban vannak*, különösen a csúcsforgalmi időkben. De: *„ha példát akarnék mondani az ellenkezőjére, említhetném Bécset, ahol csaknem üresen járnak a villamosok, az autóbuszok. De találunk-e olyan embert ma Budapesten, vagy Miskolcon, aki hat utcasarkot elmenne gyalog? Ezért is zsúfoltak a villamosok és az autóbuszok."* A magyarázat, ha szellemesnek nem is mondható, mindenesetre nagyon gyatra. Kádár *említhetné* Bécset, ahol részben azért üresek a villamosok, mert az emberek autón járnak, de említhetné New Yorkot, ahol — maga tapasztalhatta — nincsenek is villamosok, mégis óriási közlekedési nehézségek vannak, vagy Londont vagy Párizst, ahol szintén nincsenek villamosok, de csúcsforalmi időben igencsak nehéz feljutni az autóbuszra vagy a földalattira. S hogy a kapitalizmus nem *mámor* az, egyebek közt, ebből is kiderül; de hogy a népi-demokratikus szocializmust így akarják *mámorrá* változtatni, annak ugyancsak kevés az értelme. Ha az embereknek *pénzük van* villamosra: örvendetes tény; ha kevés a villamos: hiba. De hogy miért következik ebből a szocialista gazdaság *fölénye*, azt mindeddig nem tudtuk meg. Valószínűleg nem is fogjuk megtudni.

MINDERRE — és, természetesen sok más egyéb bajra, hibára, „hiányosságra és fogyatékosságra", (arra, hogy nincs krumpli és — Makón! — nincs hagyma), egyszerű és kézenfekvő a magyarázat. A táblát, amire e magyarázatot felírták, nemrégiben átfestették ugyan, de a friss mázolás alól még kiüt a régi felirat: az *új* így hangzik: bajunk okai — az *átmeneti* nehézségek; a régi táblán ezt úgy nevezték: a *növekedés* nehézségei. A kettő között a hasonlóság megdöbbentő, főként azok számára, akik még képesek erre az érzelmi folyamatra. Mert eme felsorolások után, (hogy nincs lakás, zsúfoltak a villamosok, nincs krumpli, stb.), mindjárt azt is megtudjuk, hogy voltaképpen ez az, aminek örülnünk kell: *„Ne haragudjanak a szójátékért,"* — ágaskodik fel Kádár János az emelvényen, — *„bár nem egészen az: Mi az örvendetes ezeknél a bajoknál? Az, hogy az emberek ezeket nem úgy tartják számon, mint valami örökös átkot, ami addig fogja őket elkísérni, amíg élnek. Jelenlegi bajaink... olyanok, amelyekről minden ember tudja, hogy az átmenet nehézségei, amelyeket le fogunk küzdeni."* Hogy az emberek mit gondolnak, azt nem tudjuk, legfeljebb sejtjük. Hogy az „átmeneti (előbb: növekedési) nehézségeket" immár tizenhét esztendeje állandóan, megállás nélkül *küzdjük le*, anélkül, hogy eltűntek volna: tény.

BADICS ISTVÁN

MIKES GYÖRGY

HAMU-ÜRÍTŐK

Az angol rádió Európai Szolgálata kantinjának asztalaihoz időnként odalép egy kékkabátos hölgy és elviszi a piszkos edényeket, morzsás kistányérokat, használt evőeszközöket. Nemsokkal ezután — esetleg pár perccel ez *előtt* — odalép egy barnakabátos úr is az asztalhoz kiüríti a hamutartókat. Mindez a Hamuürítők Országos Szakszervezetének és a Mosgatók és Edénypucolók Szakszervezetének békés és testvéries megállapodása következtében történik így. Eleinte volt ugyan egy kis villongás a két szakszervezet között, mert a Hamuürítők azt állították, hogy ürítés — ürítés : ezért a tányérok ürítése is nyilvánvalóan az ő feladatuk. Erre azonban a Mosogatók és Edénypucolók azt válaszolták, hogy a piszkos tányérok *birtokbavétele* tulajdonképpen már a mosogatási folyamat egyik mozzanata; az edények *elvitele* már kétségkívül az *edénypucolási* folyamatok része és így kénytelenek határozottan ragaszkodni ahoz, hogy a piszkos edényeket az ő embereik vigyék el. Nyolchónapi tárgyalás után, — amelyek négyszer félbeszakadtak és három ízben fenyegették sztrájkkal az egész kantint — a két szakszervezet testvériesen és bölcsen megállapodott egymással és azóta is az egyezmény kifogástalanul működött : a barnakabátos urak ürítették a hamutartókat, a kékkabátos hölgyek vitték a tányérokat és a kantinban szeretet és megértés uralkodott.

Szeretet és megértés uralkodott mindaddig, amig Señora Miranda Martinez, guatemalai balett-iskolai oktatónő el nem látogatott a B.B.C.-be, hogy a guatemalai néptáncokról és népszokásokról előadást tartson a rádió svéd szolgálatában. Hogy miért érdeklik a svédeket a guatemalai népi táncok és népszokások, az nem tartozik szorosan a tárgyhoz; de mivel — szerintem a guatemalai néptáncok a guatemalaiakat sem érdeklik, akiknek most éppen más gondjaik vannak, e kérdés nagyjából mellékes is. A lényeg azonban az, hogy Señora Miranda Martinez *cigarettája hamuját a tányérjára szórta :* ez az a fajta viselkedés, amely minden angol, vagy Angliában élő külföldi számára szinte érthetetlen; viszont ez ugyanakkor egy olyan guatemalai népszokás, amelyet Señora Miranda Martinez nem fejtegetett, csak éppen gyakorolt.

Egy barnakabátos úr és egy kékkabátos hölgy egyszerre léptek az asztalhoz, ahol Señora Miranda Martinez vidáman és mit sem sejtve csevegett a svéd rádióproducerrel és helyettesével. A barnakabátos úr és a kékkabátos hölgy dermedten nézett előbb a hamus tányérra, majd egymásra. Mivel a megállapodás a Hamuürítők és az Edénypucolók között már régen érvényben volt és a hatásköri villongás már nem jövedelmet, hanem csak munkát jelentett, mindkét szakszervezeti tag azt állította, hogy a másik kötelessége a hamus tányér elvitele. A tányérokat az Edénypucolóknak kell elvinniök, — mondotta a barnakabátos úr; viszont a hamut a Hamuürítőknek kell eltakaríta niok — válaszolt a kékkabátos hölgy gőgösen — akár hamutartóban van a hamu akár — bármily meglepően is — tanyéron.

A szakszervezeti tisztviselők — mind a kantinban, mind, később, országos színvonalon, — a maguk embereinek adtak igazat és a vitát nem sikerült megoldani.

A sztrájk harmadik hetében a Bútortologatók is csatlakoztak a sztrájkhoz. Egy II. Henrik idejében — 1163-ban — hozott törvény értelmében ugyanis — amelyet Lord Plumborough, Lord Chief Justice, I. Edward alatt, 1275-ben egy ítéletben *obiter dicta* megerősített és amely ezáltal az angol Common Law kincsévé változott — a Bútortologatók és az Edénypucolók egy és ugyanazon szakszervezethez tartoztak. Három hétig a bútortologatók összeszorított ajakkal nézték testvéreik megaláztatását, de most végre úgy érezték, hogy cselekedniök kell.

A helyzet úgy alakult, hogy éppen előző napon jött létre egy megállapodás, amely közvetlen repülőjáratot létesített Stockton-on-Tees angol és Minszk orosz város között. A minszki polgármester éppen Angliában járt (Stockton-on-Tees vendége volt három napig) és neki kellett volna bejelentenie a rádió finn adásában az új járat megindulását. (Minszk ugyan nincsen Finnországban és a finneknek semmi köze sem volt a dologhoz, de a polgármester nem volt hajlandó az orosz adásban megszólalni.) A minszki polgármesternek a hetes számú studióban kellett volna felvennie üzenetét a finn nemzethez, sajnálatos módon azonban ebben a studióban a széket valaki a falhoz állította, vagy három méternyire a mikrofonasztaltól. A bútortologatók sztrájkban voltak és hallani sem akartak semmiféle kivételről; arról, hogy más — mondjuk a finn producer — felkapja a széket és odavigye az asztalhoz, persze beszélni sem lehetett, mert erre általános sztrájk tört volna ki, megálltak volna a vonatok és a gyárak s nem hordták volna el a szemetet. Arról, hogy a minszki polgármester állva, vagy félig guggoló helyzetben adja elő üzenetét a finn nemzethez, vagy hogy három méteres távolságból üvöltsön a mikrofonba, még kevésbé lehetett szó, mert ez nem lett volna összeegyeztethető a minszki polgármester méltóságával. Az üzenet tehát elmaradt.

Az Izvesztia vad és vitriólikus támadást intézett emiatt az angol kormány ellen. A másnapi *Pravda* kiderítette, hogy Señora Miranda Martinez a guatemalai katonai attasénak az unokahúga volt és így az egész alattomos nyugati kapitalista és béketábor-elleni összeesküvés egyszerre lelepleződött; Señora Miranda Martinez *azért* szórta a hamut a tányérra, hogy ezzel egyenetlenséget keltsen és sztrájkot szítson; a bútortologatók pedig azért léptek sztrájkba éppen most, hogy ezzel a minszki polgármestert megalázzák a stocktonminszki megállapodást aláássák — önös érdekből. Hogy mi volt a londoni bútortologatók önös érdeke abban, hogy megakadályozzák a közvetlen repülőjáratot Stockton-on-Tees és Minszk között, azt a *Pravda* nem fejtette ki, de olvasói megértették e sötét motívumokat és megborzongtak.

Hruscsov olyan dühös lett, hogy lefoglaltatott egy Minszkben állomásozó angol repülőgépet, mire az angol külügyminisztérium felfüggesztettnek nyilvánította a stockton-minszki megállapodást. Erre Moszkva érvénytelennek minősítette a Kölcsönös Túristaforgalmi Egyezményt — amely az előbbi megállapodással összefügött — majd, válaszképpen az Egyesült Államok — Anglia iránti szolidaritásból — 40.000 tengerészt vitetett át Bukinawa szigetéről Oligampa szigetére. Mindez ugyan a Csendes Oceánon történt, Hruscsov szerint azonban nyílt és közvetlen fenyegetés volt a Vladivosztok - Minszk-i vasútvonal ellen, amelyet egy nagyhatalom nem tűrhetett el. Hruscsov kijelentette, hogy ha tetszik neki, palacsintává lapítja New Yorkot és Washingtonból nokkedlit csinál. Az amerikai külügyminisztérium kissé megdöbbenvén ezen a kollokviális hangon — azt felelte, hogy az ő interkontinentális ballisztikus lövedékeik — ha egyáltalán felszállnak, ami nem biztos — el tudják söpörni 1) Moszkvát, 2) Volgográdot, azelőtt Sztálingrádot, 3) Irkuckot, 4) a holdat, 5) a Jupitert. Hruscsov azt mondta, hogy a Hold szovjet tulajdon és aki a szovjet holdat fenyegeti, az imperialista háborús uszító. Erre mind a Szovjetunió, mind az Egyesült Államok részleges mozgósítást rendelt el.

Az angol liberális lapok és a New York Times megjegyezték, hogy gyerekesnek látszik ilyen apróság miatt világháborút indítani, a sajtó többsége és a hivatalos szervek azonban azt felelték, hogy itt elvekről van szó. Az *Izvesztia* vezércikket írt arról, hogy a háború tulajdonképpen a béke érdekében fog folyni; ugyanezt a gondolatot a *Pravda* úgy fejezte ki, hogy a háború tulajdonképpen a békeharc folytatása más eszközökkel.

A pápa felszólította a szembenálló feleket, hogy oldják meg békésen vitáikat és egynapos imát rendelt el a béke érdekében. E felszólítás különösen Ecuadorban talált visszhangra, ahol is úgyszólván az egész lakosság egész nap imádkozott. A felszólításhoz Nehru is csatlakozott, majd amikor a zűrzavar tetőfokára hágott, megtámadott és elfoglalt egy kis spanyol szigetet az Indiai Oceánban. Amikor a spanyolok flottaösszevonásokat rendeltek el (két fregattjuk volt ezeken a vizeken és ezeket összevonták), Nehru ismét a béke áldásairól és az agresszió ellen mondott megrázó beszédet. Ghana, Guinea, Nasszer, Tito és Castro kijelentette, hogy Hruscsovnak teljesen igaza van, ha nem engedi el a lefoglalt angol repülőgépet. Erre Hruscsov úgy döntött, hogy elengedi a lefoglalt angol gépet; Ghana, Guinea, Nasszer, Tito és Castro kijelentette, hogy Hruscsovnak ebben is igaza van.

A angol gép szabadon bocsájtása kissé enyhítette a nemzetközi feszültséget és a tárgyalások felvétele ismét lehetségesnek látszott. Előzetes eszmecserékből kiderült, hogy mindent rendbe lehetne hozni, ha bizonyos ellenőrzés lehetővé tenné — mind a stockton-on-teesi, mind a minszki repülőtéren, hogy hasonló események ne fordulhassanak elő. Az oroszok határozottan kijelentették, hogy minden ellenőrzés kémkedés és ellenőrzést nem tűrnek. Az amerikaiak — akiknek semmi közük sem volt a dologhoz, de ezt szerencsére ekkorra már mindenki elfelejtette — még sokkal határozottabban kijelentették, hogy az ellenőrzéshez ragaszkodnak. A válság megoldása reménytelennek látszott, de még egy utolsó értekezletet mégis összehívtak Genfben, főleg azért, hogy a különböző tárgyalók összeszedhessék Genfben hagyott — és állandóan Genfben tartott — téliruháikat, szánkójaikat, autóikat, sportfelszerelésüket és hogy még pár utolsó, jó vacsorát ehessenek a Berguesben.

Az értekezleten Oroszországot Szomorov tábornok képviselte, a volgográdi (azelőtt sztálingrádi) hős, aki a nagy ütközetben elvesztette jobb szemét. Az angol küldöttség vezetője Winterbottom tábornok volt, aki — furcsa véletlen — az el alameini ütközetben elveszette a balszemét. A három küldöttség (a harmadik az amerikai volt) négy napon át tárgyalt egymással. A tárgyalásokat esténként bankettek szakították meg, amikor is a küldöttség tagjai reggelig tósztoztak és itták a pezsgőt egymás egészségére. Mindennemű megállapodás reménytelennek tűnt : nyugat mindent látni akart, kelet nem tűrt semmi ellenőrzést.

Ekkor lépett a porondra az angolok híres politikai érzéke. Lord Bing (ejtsd : Brownthorpe) azzal a javaslattal állt elő, hogy az ellenőrzést Szomorov, illetve Winterbottom tábornokokra kell bízni. Mi ebben a kompromisszum ? — kérdezték az amerikaiak és az oroszok, akik ugyanis nem büszkélkedhetnek olyan kitűnő politikai érzékkel, mint az angolok. Lord Bing (ejtsd Brownthorpe) megmagyarázta, hogy mivel ezeknek az uraknak csak félszemük van, — ez éppen a helyes középút lenne a látás és nem-látás, az ellenőrzés és a nem-ellenőrzés között. A javaslatot az egybegyűltek lelkesen és egyhangúan elfogadták, éppen csak a látszat kedvéért vitáztak még öt napot. Mindhárom kormányt ujjongva ünnepelték hazájukban, mert megmentették a békét, amelyet ellenfelük gazsága veszélyeztetett. Macmillan megnyerte a következő választásokat; Kennedy felhasználta az alkalmat és még két öccsét és unokaöccsét nevezte ki a kormányba, hároméves kislányából pedig tüzoltófőparancsnokot csinált; Hruscsov többsége a következő választáson 99.7 százalékról 99.8 százalékra emelkedett.

Sajnálattal kell közölnöm azonban, hogy a B.B.C. kantinban a Hamuürítők és az Edénypucolók közötti káros vitát még mindig nem sikerült megoldani, — sőt, ez megoldhatatlannak látszik.

HATÁR GYÖZÖ

Az átokföld sorsa

(AZ ÁLOMCIRKUSZ C. CIKLUSBÓL)

Az idősebb P.G. Jourdan beszél.

(MacCormley Jourdan súlyos vádakkal terhelten áll bírái — fivérei előtt. Egy gyereklány (hamvas-pihésen aligszeplős), a kis Abigail jelenik meg, akit nem elég jól tettek el láb alól és a gonoszok csoportja félrevonul. A holtnak vélt koronatanú váratlan megjelenése felfedi testvérei előtt, hogy mindezideig rejtve maradt halálveszedelmekben Cormley — életük és családjaik titkos megmentője volt. El-elakadozva a beszédben, pávián-pózban állongnak előtte a telken, a vitás telken — azon a telken, amelyet Átokföldnek is hívnak és amely...)

Az idősebb P. G. Jourdan:

— Bocsáss meg nekünk, Cormley, vétkeztünk ellened: te tisztán állsz előttünk, megmentőnk, áld téged minden ivadék és szeret... Eldőlt hát az átokföld sorsa... Nemzetségről-nemzetségre, valahányszor tovább vonultunk Dél felé és várost kellett alapítanunk, addig nem osztottuk fel a földet, amig a nyolc legbűnösebbet bele nem temettük az Átok földjébe, mely azután a legderekabbé lett és a földek közül a legtermékenyebb. Tiéd ez a föld, mostmár csak azt kellene megtudnunk, ki a nemzetség nyolc legbűnösebbje, hogy meglincseljük őket és a földedre vessük...

Feltűnik Abigail, hamvas-pihés aligszeplősen és bizony, amikor Cormley megfogadta, hogy magánál tartja és felneveli, nem gondolta volna, hogy boszorkányos kis bestia lesz belőle; a bajkeverés szerelmese. A csitri pedig szaladgált, tyúkot etetett, felfedezte a szomszédot és a malomnál, az emeletes vízben, énekelve (*énekelve*: a kis ringyó!) énekelve lábáztatott; és amerre járt és látták lapockáit és leharaphatatlan nyelvhegyét... „a vihar bája van benne"... Cormley, Cormley! ... Megpróbálja, hogy csatornaásásba ölje és ott verejtékezze el szörnyű testi erejét, megpróbálja, hogy tisztességes embervadászatba fojtsa sértett önérzetét, bennszülöttre, de ... — csókold meg a korbácsot. amivel ... kuss! leitattad a disznókat. Hogy merted? Kátrányos kéznyomok alattad: rajta ülsz, a pásztor, a kerülő, akárki — fuj! ki gyújtotta fel a kazlakat? hát a csűr? égnek a ponyvák. Hogy áll a lábad? Mit kószáltál szemérmetlen, árok-szemetje, hány állatnak engedelmeskedtél, a túlságig, hogy megriadtak tőled...?! hetykélkedel? baltát! baltát! eldugtad a baltát. Ezt: napirenden. A kormányzói futár keze rézgálic-zölden és irattáskája, tele festékbe mártott egerekkel arra vallott, hogy Cormley emberei voltak... vagy legalábbis todott a dologról. Mióta az asszonyok vízkórságban ... szeplős zsírgömböket szülnek, a Cormley-farmon egy asszony v a s v i l l á v a l meri a vizet és a víz engedelmeskedik. Rontás a vízen, rontás a legelőn. Abigail boszorkány. Add ki! Add ki a boszorkányt! ... Cormley véres torokkal áll, körülötte barátai, fegyverben. Most az egyszer visszatakarodnak; de megindul a vetélkedés a f ö l d é r t ... a grandguignol hisztériájával és a sorstragédiák elgondolkoztató mélységével — életre-halálra ... egymásután a legváratlanabb orvgyilkosságok a telken, meggyalázott holttestek, mellükre tűzött bűnlastrommal ... Tudja, hogy Abigail nem boszorkány, de el kell pusztulnia, „másért" — ő maga kötözi fel a tetejére, ő maga gyújtja rá keserűen a kazlat: „másért" ... Cormley, a Cormley kazlai füstölögnek! ... a falu! a falu! Kirekesztette a falut a boszorkányégetésből. Most azok vádolják gyilkossággal, akik kikövetelték Abigailt. Abigail jajveszékelésére a duplacsövű fegyver, a dumdum golyó, a csőre-töltött, a dupla-kaliber mögött már ott csúszik, hason, a végzetes szomszéd... „Él! Él! Kiabál a tűzben: *boszorkány*!"... s ezzel az igaztalanul megvádolt, de rehabilitált Cormley Jourdan is belekeveredik az intrikákba, már heten fekszenek elhantolva az Átokföldben, amikor egy utolsó, vérszagra gyűlő felvonás közepén, hátulról, orvul — eltemetik abba a földbe, amely övé volna jog szerint, mert ő volt a legderekabb és a földek közül ez a legtermékenyebb.

Az idősebb P.G. Jourdan beszél. (A Nemzetség az Átokföldön pávián-pózban állong körülötte és földigcsüggesztett kézzel hallgatja).

Az idősebb P.G. Jourdan:

— Sorstörvény ez és így van ez alkotmányosan — az örök Igazságtalanság, hogy a legjobbaknak, a legelsőknek kell meghalniuk: hogy beleépüljenek a történelem alapfalaiba, amelyeken a Jók, a Másodikok palotái feltornyosulnak...

A NYOMORULTAK, Victor Hugo regénye most 100 éve, 1862 április 3.-án jelent meg. Az első kiadásból annak idején, egy hét alatt ötvenezer példány fogyott el. A magyar fordítás első kiadása még ugyanabban az évben látott napvilágot 10 kötetben, Huszár és Reviczky fordításában.

⁂

LISZT FERENC EMLÉKTÁBLÁT helyeztek el Isztanbulban a Beyoglui Nuruzya utca 19 számú házra. Itt lakott 1847-ben a nagy magyar muzsikus.

⁂

BAKÓ JÓZSEF költő és író 66 éves korában Budapesten meghalt. Kezdő író korában Babits és Móricz egyengették pályáját. Írásaiban a népélet szegénységét, keserűségét és apróbb örömeit ábrázolta.

⁂

A BRODWAY LEGJOBB DARABJA szerzőjének a címét negyedszer nyerte el Tennessee Williams. A „The Night of the Iguana" című drámáját a new-york-i kritikusok az év legjobb színdarabjaként méltatták. A budapesti Madách Színház most mutatta be a „Vágy villamosa" című drámáját.

⁂

A KOSSUTH FOUNDATION közvetítésével az utóbbi hónapokban több magyar professzor kapott meghívást egyes délamerikai államok egyetemére. A Kossuth-alapítványhoz állandóan érkeznek újabb és újabb ajánlatok különböző afrikai, ázsiai és délamerikai egyetemekről, ahová elsősorban közgazdászokat, a társadalom és politikai tudományokban jártas szakembereket, mezőgazdászokat, vegyészeket, fizikusokat, matematikusokat és gépészmérnököket, történészeket, geológusokat, földrajztanárokat, zoológusokat, biológusokat keresnek, akik egyetemi fokon tudják szaktársaikat tanítani. Az akció iránt érdeklődőknek készséggel és díjtalanul küld jelentkezési ívet a The Kossuth Foundation Inc. 207 East 37th Street, New York 16, N. Y.

⁂

KIRÁLY BÉLA, az 1956-os forradalmi Nemzetőrség volt parancsnoka az elmúlt hónapokban több mint 25 amerikai városban tartott előadást. Előadásaiban a magyar forradalomnak az ázsiai gondolkodásra való hatásáról, a magyar forradalom eszméiről, eseményeiről és utóhatásáról, Ázsia és a szabad világ jövőjéről adott elemzést. A C.B.S. televízió-állomás Adlai Stevensonnal, az Egyesült Államok ENSZ födelegátusával szólaltatta meg a „Window on the West" műsorában.

Irodalmi Ujság

Statisztika a nevelésről, információról és kultúráról

Az UNESCO most megjelent statisztikai adatai szerint az egész világon negy hiány mutatkozik tanitókban és tanárokban. Vannak országok, ahol egy tanárra száz tanuló jut s még a legfejlettebb országokban is általában 40-50 gyermek van egy osztályban. A legroszszabb a helyzet Ázsiában. A diákok száma a legmagasabb az Egyesült Államokban, ahol jelenleg 3,500.000 tanuló van, míg a Szovjetunió diákjainak száma 2,500.000

Ami a sajtót illeti, 8,000 lap jelenik meg a világon. Ebből 2,100 esik Európára, 2,300 Észak-Amerikára, 1,900 Ázsiára és csak 500 a Szovjetunióra. A leglelkesebb újságolvasók kétségtelenül a svédek, finnek, luxemburgiak és az angolok: minden második lakosra jut egy napilappéldány.

Az információ területén 1953 óta a televízió széleskörű elterjedése a legjellemzőbb. Tíz évvel ezelőtt kevesebb mint 20 országban létezett állandó televíziós híradás, míg ma 59 országban van. 99 millió televíziós készülék van használatban, ebből 59 millió Észak-Amerikában.

A filmszínházak Hong-Kongban a leglátogatottabbak; minden lakos évente átlag húszszor megy moziba. A statisztika szerint 22 mozihely jut a világ minden ezer lakójára; ezen belül Európában 55, Észak-Amerikában 52, Szovjetunióban 42, Dél-Amerikában 37.

A LEGJOBB ANGOL AMATŐRFILMNEK kijáró díjjal ezidén a 24 éves Peter Watkins „Elfeledett arcok" c. 20 perces történelmi rekonstrukcióját jutalmazták. A film a magyar forradalom fényképekről jól ismert eseményeit eleveníti meg sok romantikus naivitással és az események csupán külsőséges megmutatásával, de egyben őszinte együttérzéssel és ritka technikai virtuózitással. A felvételeket egy romos coventry-i utcácskában forgatták mintegy 50 statiszta részvételével. A költségeket Watkins a saját zsebéből fedezte. A filmet az angol televízió is bemutatta. Jellemző, hogy ez a hivatalos értelemben „amatőr" film korhűség és művészi becsületesség, sőt: technikai felkészültség dolgában messze felülmúlja a „hivatásos" filmipar minden eddigi próbálkozását ezzel a témakörrel.

HARANGOZÓ GYULA koreografus munkásságának 25. évfordulóján a Magyar Állami Operaház ünnepséget rendezett tiszteletére.

⁂

PABLO CASALS, korunk legnagyobb csellóművésze hangversenykörútra indul San Franciscótól Moszkváig. Hangversenykörútjának jelszava: Kereszteshadjárat a békéért.

⁂

DÉNES GYÖRGY a Vígszínház művésze 64 éves korában Budapesten elhunyt.

⁂

ÚJ REGÉNYE jelent meg Aldous Huxley-nek „A sziget" címen. A fantasztikus történet a képzeletbeli Pala-szigeten játszódik — egy boldog szigeten, melyre még nem tört be a modern civilizáció. A regénynek nagy visszhangja van az angol sajtóban.

⁂

8 CÉZANNE KÉPET loptak el tavaly augusztusban az Aix-en-Provence-i múzeumból. Most Marseille-ben találták meg a 8 képet, amelyek között ott volt a híres „Kártyások" is, a Louvre tulajdona.

⁂

SZIGETI JÓZSEF hegedűművész előadást tartott San Francisco-ban a Kaliforniai Egyetem Symposiumában „Zeneszerző, előadó és közönség" címmel. Ugyancsak a Symposiumban „Ember és civilizáció: Az értelem ellenőrzése" című előadás keretében két estén eljátszotta Bach valamennyi szólószonátáját.

⁂

DOMINIQUE ROLIN ismert francia írónak a napokban jelenik meg tizenharmadik könyve. A regény egyik érdekessége, hogy a szereplőknek sem vezeték- sem keresztnevet nem adott írójuk. Az újságírók kérdésére Rolin azzal indokolta ezt az újszerű megoldást, hogy amennyiben szereplőinek nevet ad, óhatatlanul egy hasonlónevű konrét személyre gondol az olvaso.

KERESKEDŐK FIGYELEM!
VILÁGHIRŰ
HAZÁM és TURUL
hanglemezek
NAGYBAN és KICSINYBEN
„CORVIN"
KÉRJEN ÁRAJÁNLATOT:
1594 Second Avenue,
New York 28. New York
U.S.A.

20,000 ELTARTATLAN IDŐS ember él aggok házában Magyarországon. Nagy gondot okoz azonban a csaknem ugyanennyi jelentkező, akiket nem tudnak elhelyezni.

⁂

245 ÁLTALÁNOS ISKOLÁS GYEREKET — 14 éves fiúkat és lányokat — kérdeztek meg Budapesten, ki a kedvenc regényírójuk és regényalakjuk? Kiderült, hogy legnépszerűbb ma is Verne, s különösen a fiúk körében a kalandos történetek szereplői hódítanak. A magyar klasszikusok közül az erőteljesen megrajzolt hősöket — Jókai-, Gárdonyi-, Mikszáth-figurákat — választják példaképül a mai közvéleménykutatáshoz: **„Ez azt is tükrözi, hogy a mai irodalmunk regényalakjai, úgy látszik, nem eléggé fiatalosak, korunk irodalmi hősei nem hagynak elég mély nyomot a gyermekek lelkében, gondolatvilágában..."**

⁂

GEGESI KISS PÁL orvosprofesszor kép-gyűjteményét felajánlotta az államnak. A gyüjtemény mintegy 500 festményből állt, amelyek túlnyomórészt az úgynevezett európai iskola művészeinek alkotásai. A professzornak az az egy kérése volt, hogy gyűjteményét múzeumban elhelyezve láthassa. Az illetékesek azonban a gyűjtemény nagyobb részét különböző okokkal visszautasították, (állítólag sok hamisítvány is volt köztük), s csak mintegy 70 képet helyeznek el egy vidéki múzeumban. Budapesti múzeumoknak a képek nagyrésze — minden bizonnyal absztrak irányzata miatt — nem megfelelő.

⁂

„HOMMAGE A BELA BARTOK" (Tiszteletadás Bartók Bélának) címmel új hanglemezt hozott forgalomba a párizsi Philips. A „Mikrokozmoszt" a szerző előadásában és a „Kontrasztokat", az 1940- beli eredeti felvételt, Bartók, Szigeti és Benny Goodman előadásában.

Fenyő Miksa:
FÖLJEGYZÉSEK A „NYUGAT" FOLYÓIRATRÓL ÉS KÖRNYÉKÉRŐL
$ 2.60
A vételár és 20 cent portóköltség beküldése ellenében megrendelhető:
PANNONIA BOOKS
2 Spadina Road
Toronto, 4. Ont. Canada
Kérje árjegyzékünket

SIKLÓS ISTVÁN VERSEI

első tánc

három manó bújócskázott
három manó előbújt
fogam alól nyelvem alól
egyik ind volt meztelen
másik kirgiz
harmadik kínai sze csen

vörösorrú leány táncol
pattog
a foga is összevacog
mikor keblét-farát rázó
füstitalból teste forró
bőrpattintó fáradtságból
ijjas ágyon kifeszül

három manó bújócskázott
három manó előbujt
fogam alól nyelvem alól
egyik ind volt meztelen
másik kirgiz
harmadik kínai sze csen

második tánc

istenáldjon fehérökör
fehérökör kajla szarva
sápitsatnya
rühkiverte szőrű föld

előbb talpát verje arra
füstölősen kinek gondja
gondolatja ez a föld

karját csapja az égboltra
ujjaközbül nől sziporka
galaktika
tetrillió hő szakálla
izzadtsága

hajha talpát veri rajtam
térdig magamba tapossam
derekáig lehúzzam
fejebúbig takargassam

kikirics szeleken
aztán teregetem

harmadik tánc

lötyögősen hinár begyben
kétirányon a szemed
súly alattad súly feletted
nincs mást tenned
csak nevetned
tátognak a rokonok

jég szállásod kő szállásod
folyam lelkű félelem
elfognak és megkínoznak
hal nő minden cseppeden

nincs mást tenned
csak nevetned
tátognak a rokonok

ANNE FRANK NAPLÓJA a nyugat-német könyvpiac legnagyobb sikere. Eddig 805.000 példányban jelent meg a majnafrankfurti Fischer Bücherei kiadásában.

⁂

FRANÇOIS MAURIAC, Bertrand Russell és Martin Buber levelet intéztek Hruscsovhoz, amelyben felszólítják a szovjet miniszterelnököt: hatálytalanítsa azt a nemrégiben bevezetett intézkedést, hogy gazdasági bűncselekmények a Szovjetunióban halállal is büntethetők.

A közbenjárásnak nem volt foganatja. Az utóbbi hetekben több halálos ítéletet hoztak és négy elítéltet már ki is végeztek.

⁂

EGÉSZ KELET-NÉMETORSZÁGBAN augusztus 13.-a óta csökkent a színházak látogatottsága. Kommunista lapjelentések szerint 1961-ben pl. a kelet-berlini Volksbühne látogatottsága 60,7 százalék, a stralsundi színházé 60 százalék, a senftenbergi színházé 58,5 százalék, a zwickaui színházé 55,3 százalék és a bautzeni színházé 50 százalék volt.

Barátainkhoz !

Az Irodalmi Ujság 1962 február 1.-i számában kértük olvasóink fokozottabb segítségét.

Kérésünket most megismételjük. Fizessenek elő lapunkra, hivják fel barátaik és ismerőseik figyelmét, hogy evvel is emeljék a lap előfizetőinek számát.

Úgy érezzük, hogy eddig végzett munkánk és olvasóink bátorítása feljogosít bennünket erre a kérésre.

A SZERKESZTŐSÉG.

Előfizetek
egy évre
fél évre
az Irodalmi Ujságra.

Név : .....

Cím : .....

Az előfizetési díjat (lapunk utolsó oldalán feltüntetett példányonkénti ár tizszeresét félévre, vagy húszszorosát egy évre)

megbízottjuknak
a kiadóhivatalnak
átutaltam.

Küldjenek mutatványszámot a következő címekre :

Név : .....

Cím : .....

Név : .....

Cím : .....

Név : .....

Cím : .....

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hadju Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Yayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk uj cime: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE".

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 40 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tizszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias
Paris, 17.
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIII. évfolyam 17. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1962 szeptember 15.

KONGRESSZUSI IRÁNYELVEK

A Nyugaton élő magyar olvasó a napilapok szenzációs tálalásában értesült a magyar politikai élet legutóbbi nagy eseményéről : a Rákosi-klikk ellen — óh, mért oly későn... ? — hozott párthatározatról. A nagy csemegét egyébként is elsősorban a külföldnek szánták, különben valószínűleg nem kerültek volna bele a magyar olvasó számára csaknem érthetetlen fonákságok, mint például az MSzMP-be állítólag soha fel nem vett Rákosi és Gerő kiakolbólítása. A határozat azonban így is épületes olvasmány és örvendetes esemény : két Népszabadság oldalon több helyes, értelmes és reménytkeltő dolgot közöl, mint az egyidejűleg közzétett másik párthatározat tíz sűrűn nyomtatott oldalának mintegy 16 ezer szava.

Ami e *Kongresszusi irányelvek* külpolitikai helyzetképét illeti, akár a Pravdából is kivághatta volna a szöveget az MSzMP Központi Bizottsága, akkor se lett volna kevésbé eredeti... A gazdasági részben azonban tüzetesebb vizsgálat után mégis találunk egy tiszteletreméltó vonást. A sorok között *elismerik* azt, ami az egészben a leginkább lehangoló, nevezetesen az életszínvonal emelkedésének megtorpanását az ötéves terv első két esztendejében. Hogy ezek után hogyan valósul meg a hátralévő három év alatt az életszínvonal szentül beigért 16-17 százalékos emelkedése, ez a jövő és a tervhivatal titka. Mi csak őszintén kívánhatjuk, hogy sikerüljön, még ha némi kétellyel nézünk is a dolgok elébe.

Mind a gazdasági fejezetben, mind „a szocialista forradalom új győzelme" című részben sok szó esik a magyar mezőgazdaság kollektivizálásának „történelmi jelentőségéről", „alkotó lendületről", „fényes igazolásokról", sikerekről, dicsőségekről, s ragyogó kilátásokról. A határozatot magyarul írták, de ez a része mégis fordításra szorul. Mindez ugyanis *magyarul* csak azt jelenti, hogy idén még kevesebb termett, mint tavaly s a „szocialista forradalom új győzelmének" e fényes eredményét még a félévi statisztikai jelentés is elismerte... A húsért, tojásért, burgonyáért, hagymáért sorbaállni kényszerülő magyar asszonyok szemében a dogmatikus korlátoltságnak e „fényes igazolása" minden összehasonlító adat nélkül is elég kellemetlen. Az összehasonlítás azonban még komorabbra festi a képet. Míg az élenjáró szovjet példát követő magyar mezőgazdaság egy helyben topog, addig szerte Európában — s most már nemcsak fejlett nyugati és északi államokban, hanem földközi-tengeri országokban is — hétmérföldes csizmákkal megy előre a mezőgazdaság, rohamosan nőnek a terméshozamok és velük az élelmezési piacok bősége.

A *Kongresszusi irányelvek* kulturális fejezete üdítően semmitmondó. Az MSzMP, úgy látszik, kezd tanulni — csak így tovább ! — abból a forradalmian új szovjet szokásból, hogy ne a párt döntse el az orvostudomány vitás kérdéseit az orvosok helyett s ne az agitprop aktakukacai szabják meg a művésznek, hogyan fessen, a költőnek, hogyan énekeljen.

A *Kongresszusi irányelvek* valóban tartalmas része azonban nem ez, hanem a párt fejlődésére, valamint a társadalmi és politikai kérdésekre vonatkozó fejezet, különösen az utóbbi. E fejezet mintegy összefoglalja és jóváhagyás végett a közelgő kongresszus elé terjeszti az elmúlt egy-másfél esztendő legnagyobb vívmányát : az eddig másod- és harmadrendű állampolgárokként kezelt volt kulákok, középparasztok értelmiségiek, kis és nagypolgárok fokozatos egyenjogúsítására történt intézkedéseket. Az olyan mondatokat, miszerint a jövőben *„arra érdemes és rátermett pártonkívüliek is betölthetnek minden közfunkciót"* vagy hogy *„az emberek megítélésében ma minden tisztség és funkció betöltésénél a szocialista rendszerhez való hűség mellett a hozzáértés és a rátermettség a döntő"*, természetesen a szükséges fenntartással kell fogadni, de egyben a legnagyobb örömmel és elégtétellel is. Mikor írtak le 17 év alatt egy párthatározatban ilyen mondatot. *„Nincs szükség többé tanulóifjúságunk származás szerinti kategorizálására" ? !* Ha semmi más, ez az egyetlen kategorikus, majdnem utasításszerű tétel — amennyiben híven alkalmazzák is, — letöröl heti a rendszerről a sztálinizmus egyik legsötétebb szégyenfoltját. Nem vitás, hogy változott magatartás beköszöntését jelzi a hozzáértés és rátermettség szempontjainak előtérbehelyezése is. A „kiemelt káderekne k" lassan bealkonyul s a kormányzat — saját jólfelfogott érdekében ! — előnyben részesíti a szakembereket. De csak addig, amíg nem politikáról van szó ! A hajó gépésze értsen a géphez, orvosa tudjon gyógyítani, szakácsa főzni, az se baj, ha a második meg a harmadik tiszt képzett, hozzáértő tengerész, — aztán majd csak elkormányozzák a bárkát továbbra is *azok, akik eddig kormányoztak*. Van változás, el kell ismerni, csak éppen a parancsnoki hídra nem léphet ezután se más, mint akit a Nagy Vállalat igazgatósága kijelölt... Pártonkívüliek erre egyelőre nem nagyon számíthatnak. Illetve mégis ! Az Irányelvek — a legnagyobb komolysággal — kinyilvánítják, hogy mindenki előtt minden funkció nyitva áll, párttagnak se kell lenni, szó sincs róla... csak épp az a kötelező, „hogy elfogadják a párt irányítását".

Így fest, politikai síkon, a határozatban fennen lobogtatott „szocialista nemzeti egység". Ha ehhez hozzátesszük, hogy a határozat minden vonatkozásban az eddiginél is hathatósabban biztosítani kívánja a párt vezetőszerepét, teljesen világossá válnak az új káder-politika valamint a *volt* osztályokkal és rétegekkel kapcsolatban meghirdetett új politika határai. Rákosiék harcot hirdettek. Kádárék békét akarnak. A mérleg, nem vitás, Rákosiékkal szemben az ő javukra dől el, mert egy állig felfegyverzett hatalomnak kiszolgáltatott nép jobb szeret békében élni, mint a sztálinista tébolyultak által szított egyoldalú osztályháború gyötrelmei közepette.

A *Kongresszusi irányelvek* egyhelyütt megállapítják, hogy Magyarországon ma *„nincsenek olyan osztályok vagy számottevő társadalmi rétegek, amelyeknek az érdekei ellentétesek lennének a szocializmussal"*, (értsd : a rendszerrel). Csak az furcsa, hogy olyanok sincsenek, amelyeknek érdekei *azonosak* lennének vele... Ehhez még lépni kellene egyet-kettőt a demokratizálás útján.

M. M.

Letiltották a magyar költők párizsi útját

A Párizsban megjelenő Figaro Littéraire írja:

„A magyar költészet antológiája Gara László szerkesztésében most jelent meg a Seuil Kiadónál. 500 oldalas kötet, amely nyolc évszázad költészetét mutatja be, 1200-tól napjainkig. Negyvennyolc francia költő öntötte versbe a nyersfordításokat, amelyeket húsz fordító készített el. Az elképzelés az volt, hogy a magyar költészet e nagy sommázását, a francia nagyközönségnek egy írói csoport fogja bemutatni, olyan költők, akiket ezért hívtak meg Budapestről s akik francia költőtársaikkal együtt egy kerekasztalkonferencián is résztvesznek a fordítás problémáinak megvitatására. A Seuil Kiadó kíváncsian és örömmel várta a küldöttséget. A költők nem jönnek. A hivatalos magyar hatóságok irodalmon kívüli okok miatt elégedetlenek az antológiával. Dacoskodnak és visszautasítják a meghívást.

Vizsgáljuk meg a dolgokat kissé közelebbről. Paul Flamand, a Seuil igazgatója hat költőt hívott meg, olyanokat, akik mind szerepelnek az antológiában: Illyés Gyulát, Jankovich Ferencet, Vas Istvánt, Nemes Nagy Ágnest, Weöres Sándort és Rába Györgyöt, valamint Köpeczi Bélát, az állami könyvkiadás vezetőjét. A költők közül néhányan azonnal válaszoltak és készségesen elfogadták a meghívást. Azután befutott egy levél Köpeczitől, amelyben kitér a meghívás elől és félreérthetetlenül kijelenti, hogy a megjelenő kötet nem tetszik neki, még hozzá két lényeges okból: az előszót író Cs. Szabó László személye miatt, aki Angliában élő magyar emigráns, s azért, mert a gyűjteményből hiányoznak bizonyos költők, (akik a rendszer kedvencei), viszont szerepelnek benne mások, (akik kegyvesztettek a rendszer szemében). Köpeczi sajnálkozását fejezi ki, azt javasolja, hogy a két ország költői találkozzanak a PEN-klub keretében, stb.

És, mintegy véletlenszerűen, néhány nappal e levél megérkezése után a hat költő lemondja a párizsi utazást. Az egyik betegségére hivatkozik, a másik előre nem látott elfoglaltságára, a harmadik indokolás nélkül...

A mindenható Köpeczi rosszkedve annál jogosulatlanabb, mivel az antológiában bennfoglaltatnak azok a hivatalos költők, akik tehetségesek, (mégsem lehetett bevenni a középszerűeket!), mivel a francia fordítók között ott van Guillevic, Tzara és Dobzynski neve, azaz olyan költőké, akiknek kommunista szimpátiája közismert, se mivel Cs. Szabó László, ha emigráns is, azért még a magyar irodalom kiváló művelője maradt..."

*

A nagytekintélyű francia hetilap cikkéhez nincs sok hozzáfűzni valónk. A hangosan hirdetett liberalizálódás és anti-sztálinizmus ellenére Köpeczi Béla és társai még mindig igen furcsa módon munkálkodnak a magyar irodalom külföldi népszerűsítésén és a népek barátságán.

SZEPTEMBER 15.-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Cs. Szabó László elbeszélése: A Hadnagy utca rejtelmei (6.-7. old.)

Fenyő Miksa: Fiatal írók magukról (3. old.)

Aradi Zsolt Molnár Ferenc utolsó éveiről (9. old.)

Debreczeni Ferenc: Fehér folt Európa szívében (1. old.)

Aczél Tamás: Dürrenmatt új komédiájáról (5. old.)

Friedrich Dürrenmatt: Huszonegy megjegyzés a fizikusokhoz (5. old.)

Hanák Tibor Ludwig Wittgensteinről (8. old.)

Horváth Elemér: Gaetan Picon könyve magyarul (8. old.)

Kutasi Kovács Lajos egy nagy brazil festőművészről (8. old.)

Bolgár László: Arnóthy Kriszta legújabb könyve (4. old.)

Vas Róbert két Osborne-színműről (4. old.)

Papp Tibor novellája: A szobában (11. old.)

Sárközi Mátyás karcolata (10. old.)

Fáy Ferenc, Keszei István, Nyiri Éva és Sulyok Vince versei

POLITIKA:

Kongresszusi irányelvek (1. old.)

Letiltották a magyar költők párizsi útját (1. old.)

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák,, Hírek.

FEHÉR FOLT EURÓPA SZÍVÉBEN

AZ ELMÚLT ÉV legsajátosabb színházi dokumentuma, bármily meglepő is, egy világtérkép, melyet a Nemzetek Színháza illesztett egyik műsorfüzetébe. Piros szín jelzi rajta az országokat, amelyek az elmúlt évtized során legalább egyszer szerepeltek már valamely együttesükkel Párizsban s, a térképészet hagyományai szerint fehéren maradtak a még fel nem mért, színházilag ismeretlen területek. Ázsia és Amerika mintegy felében piros, de Afrikában is évről évre csökkent a fehér s nemcsak a Földközi-tenger partján fekvő államok, de a nyugati partok országai és Madagaszkár is helyet talált már a világ színházi köztudatában.

Európa természetesen majdnem teljesen piros. Kivancsian, majd megdöbbenve azonosítottam a még látható fehér foltokat : Andorra, Monaco, Luxemburg, Lichtenstein, San Marino, a Vatikánállam, Albánia, Bulgária és... *Magyarország*. Minden más európai ország elküldötte már Párizsba színházi kultúrájának képviselőit, letette, ha nem is mindig a vizsgát, de legalább a garast. Ha leszámítjuk a színházi életet nem élő, legfeljebb idegen társulatokat vendégül látó törpeállamokat, mindössze három „színházi" ország nem vállalta a próbát. Igaz, Albánia legelső színháza is csak 1942-ben nyílt meg s a bolgár színház sincs még száz éves. Magyarország tehát az egyetlen, amely hét évszázaddal misztériumai, öt századdal iskolai színjátékai, 380 évvel Balassi, 275 évvel Felvinczy György, 170 évvel Kelemen László társulata, Csokonai vigjátékai és Nemzeti Színházának 125 évada után nem mert kiállani a valóban világot jelentő deszkákra ! Csak növeli szégyenünket, hogy a Nemzetek Színházának vezetősége háromszor is bejelentette az elmúlt évek során, hol az Operaház, hol a Nemzeti Színház szereplését, mígnem ez évben már célzást sem mert rá tenni.

VALÓBAN NEM LENNE egyetlen magyar színházi produkció sem, amely nem vallana szégyent a nemzetközi közönség és kritika előtt ? Csak keleten, *„bon pour l'Orient"* jeligével, lehet azokat bemutatni ? Vagy az immár másodszor Moszkvában járó Csárdáskirálynő lenne a magyar színházi kultúra csúcsa ? Világért sem akarom lebecsülni a maga nemében mintaszerű előadást, de talán mégsem a K.u.K. operettstílus javított kiadása a legtöbb, amivel színházaink dicsekedhetnek, s talán mégsem Kálmán Imre műmagyar slágerei színpadi muzsikánk színe-java !

A bolgár színházakat sem szeretném alábecsülni — filmekről megismert színészei, s fényképekről is leolvasható rendezői kultúrájuk nem dilettánsokra, s nem is kezdőkre vallanak — de hát nem jutottunk volna tovább 170 év során, mint ők felényi idő alatt ?

Szívünk is, tudatunk is visszautasítja az arcpirító *nem*-et. Hisz száz éve már, hogy a nagy vendégszereplők, Ristori, Ira Aldrige... már nem érezték egyedül magukat a színpadon magyar pályatársaik, Egressy, Lendvay, Laborfalvy Róza mellett. A századvégi bécsi színházi játékokon Jászai Mari „a színpad császárnője" jelzőt kapta, s partnerei méltó udvarát alkották. A hazánkba el-elvetődő külföldi kritikusok és műértők nemcsak baráti jóindulattal, de elismeréssel és lelkesedéssel is szóltak a magyar színpadról. Reinhardt sem csak diadalt aratni, de előadásokat nézni és élvezni is járt Pestre. Hevesi Sándor Shakespeare és Shaw rendezései a világ legjobbjai közé tartoztak. A harmincas években Németországban járó Nemzeti Színház s a milanói Scalában vendégszereplő Operaház sikerét sem csak politikai tényezők magyarázták.

TELJESEN LEZÜLLÖTT VOLNA azóta a magyar színház ? Akadnak olyanok, akik szívesen hinnék el, — talán el is hiszik, — hogy 1944 telén megszűnt a Színészkamarával „fellendített" magyar színművészet. Kétségtelen, hogy az 1945 után megindult kísérletek nem mindig értek be, többségük megfulladt az 1949 utáni évek légkörében; a politikává emelt intrika nem egy színész és együttes pályáját törte meg; a szovjet példára egységesített színpadi stílus évekre megdermesztette, vagy feladatok nélküli vegetálásra kényszerítette jónéhány nagy művészünket. Mégis, ugyanezek az évek nem egy nagy előadást láttak, a hagyományos és újonnan megismert klasszikusok (Shakespeare, Molière, Lope de Vega, Gorkij...) nemcsak a szocialista-realista drámával szembeni egyenlőtlen verseny eredményeképp értek el soha nem látott népszerűséget, de az előadások érdeméből is. A másod-harmadkézből kapott, csonkán és rosszul alkalmazott Sztanyiszlavszkij-rendszer hatása is azért inkább fejlesztette, mint sorvasztotta színészi kultúránkat, s az igazi

(*Folytatás a* 12. *oldalon*)

Az IDŐ Sodrában

Ködös ügyek

Mariner II. hetek óta útban van a Venus felé s még két hónapig repül a végtelen űrben, míg eléri — ha eléri — az Esthajnalcsillag mindeddig megfejthetetlen ködrétegét. Az űrhajónak nincs utasa, de azért ez a vállalkozás is olyan, hogy az emberi mértékekhez szokott agy beleszédül. Fogg Phileas a Földet utazta körül 80 nap alatt s a Marinerek jövendő utasa ennyi idő alatt keresztülszáguldja az űrt, hogy távoli bolygókról hozzon üzenetet.

A Mariner sikeresnek ígérkező kalandja felbátorította az amerikaiakat, hogy hírt adjanak a Venus meghódítására indított szovjet kísérletek balsikeréről. A nyilvánosságra hozott adatok szerint 1960 októbere óta az oroszok több ízben megkísérelték űrrakétáikkal elérni a Marsot és a Venust s vállalkozásuk mindegyik esetben kudarcbafulladt.

Ez a közlemény persze mitsem változtat a tényen, hogy a szovjet tudomány előbbre tart az űr meghódításában, mint az amerikai, s a szakemberek véleménye szerint még hosszú évekig megtartja előnyét. Annál érthetetlenebb, miért retteg annyira a szovjet tájékoztató szolgálat a balsikerek beismerésétől. Ki ne tudná a XX. században, hogy a tudomány minden nagy győzelmét számtalan vereség, hiba, kudarc, tévedés előzi meg? Ki várja, hogy a Mű, a hibátlan, a végső, már az első kísérletnél készen pattanjon ki az alkotók agyából és kezéből ? Valami érthetetlen s az egeket ostromló vállalkozástól merőben idegen kicsinyesség diktálja ezt a titkolózást.

Egyszer beismernék, hogy valami nem sikerült..! Akkor hihetnénk, hogy valóban útban vannak a művelhető csillagokba...

Mindig, mindenütt?

A Dél-Magyarország „Mindig, mindenütt" című cikkében a következőket olvashattuk:

„...A párttagok egy része rosszul értelmezi a párt és a tömegek közötti kapcsolat szükségességét, vagyis ezt a fogalmat összekeveri valamiféle elvtelen haverkodással. Az ilyenek a „békesség" kedvéért gyakran még kommunista meggyőződésüket sem merik hangoztatni. Előfordult már, hogy presszóban, villamoson, társaságban izléstelen, sőt egyenesen sértő politikai vicceket mesélt valaki s egyik elvtársunk, aki tagja volt az ilyen társaságnak, nagyokat vihorászott a „jópofáskodó" borbarát előadásán ... El kell ismerni, hogy párttagjaink egy része bizony nem pontosan úgy él, ahogyan a szervezeti szabályzat előírja. Ha kommunisták között van, ha taggyülésen felszólal, nincs vele semmi probléma, hiszen ott legtöbbször egyetértenek harsány és hangos szavaival. Mihelyt azonban a pártonkívülieikkel találkozik, ahol szükség lenne az ő mozgósító szavaira, olyan néma lesz, mintha elfelejtette volna anyanyelvét. Miért? Valóban elkényelmesedtünk? Vagy szégyelljük kommunista voltunkat?..."

Barakat

Új jelszó született Algírban. Barakat. Elég volt.

Ezt a jelszót nem politikusok találták ki s nem is katonák. Nem a franciák, nem is politikai ellenfeleik s legkevésbé azok, akik sötét uccákban elővillanó tőrökkel és békés kávéházakban robbantott plasztikbombákkal akartak érvényt szerezni a maguk kétes igazának.

Ezt a jelszót valóban a nép teremtette : az évek óta dúló háború minden kínjával megpróbáltatott algíri munkások, akik asszonyaikkal és éhes gyerekeikkel odaálltak az egymással véres leszámolásra készülő fegyveres falangok közé.

Barakat. Elég volt. Nagyszerű jelszó, s nemcsak Algírban igaz.

Hogy hol még ?
Hol nem ?
Barakat ! (g.)

Apák és fiúk

Norman Mackenzie írja moszkvai élményeiről a New Statesmanban :

Ha az ember csak néhány napot tölt Moszkvában, úgy érzi, valahogy légüres térben mozog. Ez abból adódhat, hogy egyszerűen nincs kapcsolata a néppel. Megpróbáltam szabályos interjút kezdeményezni néhány új ismerősömmel. Válaszuk kutakodó kérdéseimre mindannyiszor így indult: „A mi hazánkban..." Udvarias feleleteikből éppen csak a lényeg, a személyes érzelem és vélemény hiányzott. Egy délután azonban, szállodám közelében, a háztömb tüzet fogott. Egyszerre, mintha valaki botjával túrt volna egy hangyabolyba. Alig hogy a modern és célszerű tűzoltókocsik megjelentek, népes tömeg sereglett elő, futva az utakon, a gyepet, virágokat taposva és nyakát nyújtogatta kíváncsian. Hangos volt a jókedv, milícia és nép együtt tréfálkozott, minden teketória nélkül adva helyet a tűzoltóknak. Hamarosan azonban két vagy három **druzsniki**, — a gyárakban és lakótelepeken a közerkölcsiséget ellenőrző, rendkívül népszerűtlen önkéntes rendőr — termett a helyszínen; és ordítozott, lökdöste, sőt ütlegelte a virágágyásokat és a gyepet taposó tömeget. Persze, társadalomellenes cselekedet a közvagyon rongálása. Számomra az egészből az élmény a milícia derűs együttérzése volt a tömeggel a hivatalos lármázókkal szemben.

Ez a kis eset élesen vilagítja meg az „új közerkölcsiséget". Az oly sokáig elnyomott ösztönösség és természetesség tört fel ezen a délután. Láthattam, mennyire különbözik Moszkvában az elképzelt és a valóságos nép.

Senki nem vitatja az életszínvonal emelkedését. Jellemző idevonatkozólag Hruscsov beszéde a múlt őszi pártkongresszuson; a jobb jövő eljövetelét hirdette: „**E l e g e n d ő** áru lesz a fogyasztók részére az elkövetkező tíz esztendőben, valamennyi fogyasztói igényt ki fogunk elégíteni". Kérdés természetesen, hogy mit nevez **e l é g** nek? Annyi kétségtelen, hogy a jelenlegi hétéves tervhez viszonyítva a következő dekád egyes ipari indexei ésszerűeknek és reálisaknak látszanak, más számok viszont annál merészebbeknek. Hruscsov erélyesen követeli a földművelés drámai átalakítását, ám csak a javíthatatlan optimista reménykedhetik ebben. Márpedig úgy nézem, az optimisták fajtájából igen kevés lehet Oroszországban. A közgazdaság üteme „szabadalmazottan" erőltetett; innen a szükségszerűség, hogy emelni kellett az élelmiszerárakat, különösen azért, mivel a felső vezetőség határozata szerint a mezőgazdasági beruházások nem eshetnek a katonai kiadások kárára.

Hasonló gondot okoz a lakáskérdés. Hruscsov kijelentette, hogy a múlt évben százezernél több épületegység (ennek fele ipari) „tőkéjét és anyagát pazarolták el". A rendkívüli veszteség és késedelem oda vezetett, hogy „nemcsak egy teljes esztendő új tervkezdeményezéseit kell elhalasztanunk, hanem a már folyamatban lévő egész építkezési tervet is csökkenteni leszünk kénytelenek". Egyébként van Hruscsov e beszédének egy mondata, mely különös figyelmünket igényli. „Nagy dolgok kivánása annyit jelent, mint harcolni azok ésszerű és reális megközelítéséért. Egyéb felső rendelkezéseket is idézhetek, melyeket a nyilvánvaló nyersanyag-hiány vagy a rendkívül hibás adminisztráció hatására hoztak. Elég a példákból egy is: Hruscsov panaszkodott, hogy az elmúlt három esztendőben egymillió tonna szintétikus gumi előállítására, nem kevesebb, mint 30.000 millió földgázt pocsékoltak el, pontosan annyit, amennyi Moszkva, Leningrád és sok egyéb nagyváros egyesztendei ellátására elegendő.

***

Nem merek ítéletet mondani, milyen mély az ellentét a Szovjetunióban a nemzedékek között. Csupán arról számolhatok be, hogy sokan, akiknek tisztelem a véleményét, határozottan állítják: az ellentét nagyon is lényeges és egyáltalában nem az ifjúság hagyományos szkepticizmusából adódik, vagy pláne, lelkesedéséből a dzsesszmuzsikáért, esetleg bizonyos költők, mint Jevtusenkó, műveiért. Egyik orosz ismerősöm a jelen helyzetet ama „új" erkölcsiséghez hasonlította, mely egy évszázaddal ezelőtt a paraszti szolgaság megszűntetését követte. „Az analógiát nem tudom messzire vezetni, — mondotta ismerősöm, — olvassa el újra Turgenyev **A p á k é s f i ú k**-ját; abban megtalálja a szemlélethasadást. Turgenyev regénye sokkal döntőbb hatást gyakorolt az akkori olvasóközönségre, mint például Ehrenburg emlékiratai a maiakra. Valahogy úgy vagyunk ma az egésszel, mintha egy szobát függönyökkel sötétítettek volna el".

A kevésbé tudományos fejtegetés után „szociológusabb" magyarázatot kerestem. „Az a nemzedék kormányozzą ma a Szovjetuniót, — mondta egy orosz, ki maga is a kormánykörökhöz tartozik, — mely életben maradt a sztálini tisztogatások után. (Mint tudjuk, Sztálin az értékes-alkotó emberek egész seregét irtotta ki.) Ez a ma kormányzó nemzedék szenvedett a legtöbbet a háború viszontagságaitól is. Mindkét tényező elmélyítette az apák és fiúk nemzedéke közt szokásos szakadékot. Az apák úgy gondolják, hogy az ifjúság őket hibáztatja a múlt valamennyi vétkéért s azt állítja, hogy akiket kompromittált a sztálinizmus, azok most nem állhatnak az új indulás élén. A fiúk úgy érzik, hogy a változásnak lényegesen gyorsabban kell bekövetkeznie mint rendes körülmények között. Az igazság középúton van: Az állásokat, melyek hősi halottjainkat illetnék, természetesen be kellett töltenünk. Ez a körülmény azonban nem érinti azokat a posztokat, melyeket közgazdaságunk rohamos gyarapodása hozott létre. Új nevelésű elite-ünket tehát gyorsan előléptethetjük."

E nyilatkozatot egy optimista szájából hallottam. Kérdés azonban, milyen beállítottságú lesz az említett ifjúság, ha majd befolyásos állásokba emelkedik vagy ha döntő szerepet játszik a pártapparátusban, mely a szovjet rendszer mozgató motorja?

Fejlődő mezőgazdaság

A budapesti „Figyelő" a jelenlegi nehéz zöldség, gyümölcs és élelmiszerellátás „magyarázataként" az alábbiakra hivatkozik:

„1962 első felében a mezőgazdaságból kb. 30-40 ezer fő ment át az iparba dolgozni. Ezzel kapcsolatban a bolti élelmiszerforgalom 920 millió forinttal növekedett 1961 első félévéhez képest. Változás következett be a lakosság élelmiszerforrásainak megoszlásában is. Nemcsak a parasztság saját termeléséből való fogyasztása csökkent, hanem a parasztság piaci értékesítése is. A városi lakosság a korábban piacon beszerzett cikkek egy részét most kénytelen az üzletekben megvásárolni. A kérdést még bonyolította a kedvezőtlen időjárás, a termelés beérési idejének elhúzódása és az előző évekhez képest bekövetkezett terméskiesés. Emiatt a szocialista kereskedelem nem tudta árukínálatával ellensúlyozni a piaci felhozatal csökkenését: a felhozatal zöldségből 53, gyümölcsből 27, burgonyából 59, tojásból 12 százalékkal volt kevesebb, mint a múlt év hasonló időszakában."

AZ 1962/63-AS TANÉVBEN 170 magyar diák kap külföldi ösztöndíjat egyetemi vagy főiskolai tanulmányok céljából. A 170 ösztöndíjas magyar tanuló közül 120 végzi tanulmányait a Szovjetunióban, a többi Kelet-Németországban, Csehszlovákiában és Bulgáriában. A magyar egyetemeken a következő tanévben 700 külföldi diák fog ösztöndíjjal tanulni, legtöbben a műszaki, az orvostudományi és az agrártudományi egyetemen, néhányan a művészeti főiskolákon.

A hivatalos jelentés fölöttébb hiányos. Teljesebb lenne, ha közölnék az egyetemi hallgatóknak számát, akik 1956-ban távoztak el Magyarországról mint egyetemi hallgatók, vagy az elmúlt hat esztendő alatt kerültek ösztöndíjasként valamelyik nyugati egyetem padsorába. Az ő munkájuk és várható eredményeik nem lehetnek közömbösek sem a tanulmányi statisztikára, sem a magyar nemzet jövőjere.

Szerelem és házasság Mao-módra

Noha a *jampec* elleni küzdelemnek még nincs nyoma a mai kínai sajtóban, a lapok utóbb egyre élénkülő figyelemmel fordulnak a fiatal generáció „edzésének" problémái felé. *„Meg kell erősítenünk a fiatalok kommunista ideológiával való felvértezésének munkáját, ki kell fejlesztenünk bennük a forradalmi szellemet, amíg fiatalok"* — írja a Renminribao ; a Csungkuo Csing-nien, vagyis a Kínai Fiatalság című lap sztoikusan állapítja meg, hogy *„a szülők akkor mutatják meg igazi szeretetüket gyermekeik iránt, ha olyan helyekre küldik őket, ahol nehéz az élet, mint például a mezőgazdasági fronton".*

Ugyanez a lap az utóbbi két hónapban kampányt folytatott a korai házasságok ellen. Főérve az volt : a korai házasság megakadályozza a fiatalt, hogy intellektuálisan, politikailag és ideológiailag a haza javára fejlődjék. De szót emelt a szerelem ellen is, mely e modern falanszterben csaknem büntetendő cselekmény. *„Ellene vagyunk annak, hogy a fiatalok korán essenek szerelembe"* — írta s csak természetes, hogy eszméinek számos követője akadt, amint ez a levelezési rovatból kiderült. A lap, persze, szerkesztőségi vezércikkében, azonnal levonta következtetéseit a szerelemre vonatkozóan, felhíva a figyelmet a dolgok praktikus oldalára is : *„Mi, a forradalmi ifjúság, tartózkodunk az olyasfajta szélsőségektől, mint például szerelmünk meginvitálása mindenféle étterembe ma s áruházba holnap. Az emberek azt hiszik, hogy szerelmükről csak akkor győzhetik meg a másik felet, ha szórják a pénzt. Ez a nézet helytelen s nyilvánvalóan a régi társadalom ‚előre elrendezett házasságának' befolyását mutatja."*

A hatás ellenállhatatlan volt. A lap idézi annak a jangcsaui fiatalembernek a levelét, aki okult a nagy nevelő szózat indulatain: *„A Tavaszi Ünnep alkalmából kívántunk összeházasodni, s úgy gondoltuk, hogy az alkalmat a megfelelő módon kell megünnepelnünk. Azt terveztük, hogy nagy lakomát adunk. Úgy becsültük, hogy a költségek sokszáz dollárra fognak rúgni s éppen mialatt megtettük az előkészületeket, olvastuk a „Szerelem és pénzköltés" című cikket. Én magam háromszor olvastam el, s utána felolvastam menyasszonyomnak is, javasolván, hogy változtassuk meg eredeti terveinket s ünnepeljük házasságunkat egyszerűen. Menyasszonyom egyetértett velem és kijelentette : mi, fiatalok, vezető szerepet kell, hogy játsszunk az új életformák kialakításában, harcolnunk kell a régi, idejétmúlta konvenciók ellen."*

Ha a házasság nem is maradt el, a lakoma mindenképpen De hát a fiatalok még Kínában is fiatalok maradnak. Szeretik egymást és megpróbálnak összeházasodni. Nyilván ezért kell fellépnie a pekingi Orvosi Egyetem dékánjának ez ügyben, hogy szakértői véleményét hallassa, *„Mi a legmegfelelőbb kor a házasodásra"* című nagyszabású cikkében. A dékán szerint a lány számára ez a kor 23 és 27 esztendő között, a fiú számára 25 és 29 esztendő között jövend el. E sohasem hallott igazságot természetesen ideológiával is „alá kell támasztani", mert azok, akik *„Mao Ce-tung boldog korában élnek"*, kötelesek házasságukat úgy alakítani, hogy szolgálják a társadalmat

Mi más is lenne a házasság célja?

B. I.

Marconi esete a szovjet cenzúrával

A szabad véleménycsere hívei a szovjet cenzúra újabb, mulatságos csínytevéseiből legfeljebb okulhatnak, de semmiképp sem lepődhetnek meg rajta. A meglepetés azoknak a szovjet tudósoknak osztályrésze, akik azzal a biztonságos nyugalommal érkeznek Nyugatra, hogy alaposan kiolvasták a Nature című tudományos folyóiratot, amikor kiderül, hogy éppen erről nincs szó. Ezt a folyóiratot, mely ugyan kizárólag tudományos kérdésekkel foglalkozik, a Szovjetunióban ugyanis csak olvasni lehet; kiolvasni lehetetlen.

Hogyan lehet egy folyóiratot cenzúrázni? — kérdezhetné a naiv olvasó. Talán kitépik belőle a lapokat? Szószerint. Csak némi fifikával, hála a „tudomány" mai állásának. Mint kiderült, a Nature 28 száma közül, a múlt év októberétől ez év áprilisáig, nem kevesebb, mint 18 szám cenzúráztatott meg, közöttük egész cikkek tüntek el a nyomtatott oldalakról. Mármost az mindenkinek feltűnne, hogy a lapok hiányoznak, ugyebár? Az élenjáró szovjet technika azonban ezt a kérdést dialektikusan oldotta meg, olymódon, hogy a tudósoknak nem az eredeti folyóiratot, hanem annak csupán fotokópiáját bocsájtja rendelkezésére; ha egy bekezdés marad ki, — hát isten neki, — azzal kevesen törődnek. Ha viszont egy egész oldal, akkor — nem nehéz kitalálni — a kötet hátoldalán szereplő hirdetéssel helyettesítik azok, akiknek egyéb feladata sincs, mint az efajta helyettesítés.

Nézzük meg, miféle cikkek hívták ki maguk ellen a cenzor haragját? Először is a tudomány és vallás problémáival foglalkozók; aztán azok melyek C.P. Snownak, (a Szovjetunióban is bestseller tudós-regényírónak), kedvelt területét kutatják: vagyis a tudomány és kormányzat viszonyát; ezután következik ama cikkek sora, mely a fejlődésben lévő országoknak nyújtott segítséggel foglalkoznak.

Kihúzatott egy sereg szerkesztőségi vezércikk, melyek noha igyekszenek kerülni mindenféle komoly kontroverziát, nem nyerték meg a cenzor „tudományos" tetszését.

Kihúzatott két bekezdés, melyek közül az egyik megállapítja, hogy Marconi volt az első ember, aki rádiójelzéseket küldött át az Atlanti-óceánon; a másik pedig, hogy Fleming fedezte fel a penicilint. Hasonlóképp nem engedhető meg, hogy a szovjet tudósok értesüljenek egy angol tudósról, bizonyos Smithson Tennantról, aki ugyan 1761-től 1815-ig élt, viszont ő volt az, akinek sikerült ozmiumot előállítani a nyers platinából.

Kihúzatott, (az április 21. számból), egy beszámoló a hivatalos angol Élelmezési és Mezőgazdasági Bizottság munkájáról, mely az éhező országokkal kapcsolatos problémákkal foglalkozik; egy bekezdés abból a cikkből, mely a tudományos oktatás kérdéseit tárgyalja; valamint egy rövid megjegyzés arról, hogy Vietnamban kevés tudományos folyóirat áll a tudósok rendelkezésére.

Kihúzatott egy rendkívül erősen bíráló cikk, mely a Fejlődés és kereszténység című könyvet veszi célba, (római katolikus szerző munkája), december 2.-án.

Kihúzatott — április 14.-én — egy összehasonlító tanulmány az angol és szovjet tudományos-nevelésügy problémáiról, mely erősen bírálta az angol állapotokat és nagy elismeréssel emlékezett meg a szovjet viszonyokról, azonban — dicséret illette benne Nyugatnémetországot

Nem tetszett a cenzornak az az enyhe bírálat sem, melyben a lap szóvátette, hogy a szovjet Arktik-kutatásról kiadott jelentések nem elég részletesek, (február 16); nagyon nem tetszett a cenzornak, (november 4 és március 3), az a néhány cikk, mely az orosz atombombantásokkal kapcsolatos sugárzást tárgyalta; s — különösebb a különösnél — az a cikk sem, mely a Pugwash konferenciáról számol be, ahol az egybegyűlt tudósok — közöttük nyolc vezető szovjet akadémikus — egyetértettek abban, hogy olyan témák, mint a nyersanyag források, a népességi tendenciák, az élelem és energiaellátás, közös kutatás alapjait képezhetik (december 30)

A szovjet tudósoknak természetesen szabad nyugati lapokat olvasni. De azt — egyebek közt — nem szabad megtudniok, hogy Marconi — Marconi volt. B. I.

FENYŐ MIKSA

Fiatal írók magukról

AZ IRODALMI ÚJSÁG ankétje, melyben érdekes kérdésekkel fordult a magyar emigráció fiatal íróihoz, eddig hét választ hozott, — figyelmet érdemlő válaszokat, rokonszenves, tehetséges emberektől. Az. I.Ú., megállapítván a beérkezett válaszok érdemlegességét, eltekintett azok elemzésétől, de kiemelte, hogy „egyöntetűen utasították vissza valamennyien az emigrációs jelzőt és határozottan vallják magukat az egy és oszthatatlan magyar irodalom részeseinek". Talán nem érdektelen, ha valaki, akit két generáció választ el a nyilatkozó nemzedéktől, beszámolni próbál arról, hogyan hatottak rá, milyen érzéseket keltettek benne a fiatalok vallomásai. Ehez való jussát arra is alapítja, hogy a Nyugat-folyóiratnak éppen az volt egyik nagy érénye s ebben kűzdött meg győzelmesen akadémiákkal és irodalmi társaságokkal, hogy a merev generációs elzárkozás esztétikai vagy morális jogosultságát soha nem ismerte el.

Ebben a szellemben figyeltem a Nyugat megszűnte után is, tehát több mint két évtizeden át, a magyar irodalom fejlődését, ahogy régebbi írók rangjukat tartották, ahogy újabbak föltűntek az emigrációban s amennyire ez lehetséges volt, otthon is. Öröm volt ezt figyelni. De hát ma nem erről van szó, hanem a hét fiatal író nyilatkozatáról, akik nem egészen ismeretlenek előttem s akiknek dolgát szentimentális vonzódással nézem, mert magyarul írnak — a magyar nyelv lett egyetlen hazájuk — s akiknek egy-egy sora búcsújárni visz...hogy is mondja Petőfi:

Repülj ki e szép kornak
[édenéből
Haldokló hattyúm, bús
[emlékezet!

VALÓBAN ÚGY VAN, ahogy a I. Ú. írja: nincsenek zavarban amikor arra kell válaszolniok, hogy emigrációs írónak érzik-e magukat? Mintha összebeszéltek volna, lényegében egy a válaszuk: magyar író vagyok. Az „emigráns" jelző számukra alig egyéb mint egy geográfiai fogalom; nem felelősek érte s nem hajlandók viselni. S igazuk van: a nyelv a lényeg s azt készen hozták magukkal. A nyelv több mint a kifejezés eszköze: jelenti azt a szellemi légkört, melyben felnőttek s mely megműveltе, hogy ennek a nyelvnek — költői értelemben — mesterei legyenek. Viszont nem kétséges s ezt nélkülem is tudják, hogy a miliő, melybe akarva-nemakarva jutottak, befolvásolja szellemi habitusuk alakulását. Más társadalmi és politikai berendezkedések veszik körül őket, más nyelven szólnak hozzájuk, néha megértéssel, néha értetlenül; energiájuk jó részét arra kell felhasználniok, hogy megértsék, megismerjék őket, érdeklődjenek irántuk. Az eseménvek, mik velük vagy köröttük történnek, különösebbek s ezzel témakörük is más, mint az otthoniaké, kifejezési módjuk is némi változáson megy keresztül...folytathatnám a felsorolást: az emigráns író, emigráns író. Nyilván úgy van, hogy ez hat év után — 1956-ból indulva ki —, még nem eléggé érezhető, de holnap vagy holnapután majd jobban megérződik s a küzdelem ez ellen a szükségszerű folyamat ellen külön színt ad az emigráns irodalomnak.

Az I.Ú. nyilván szándékosan nem tette föl a kérdést, hogy a fiatal író mért hagyta el hazáját, de végül is ez bennfoglaltatik a második kérdésben: „mit kapott és mit nem kapott a Nyugattól?" Aki erre azzal felel, hogy „ösztönzést az önálló szabad gondolkozásra", vagy azt mondja „abszolút vitaszabadságot", vagy hogy a Nyugat „békén hagyta", „kifejezési szabadságot" kapott tőle, „hemzsegnek az erőszakos eszmék de egyiket sem kell megtapsolnom", stb. mind ebben *à contrario* benne van, hogy mi az, amit otthon nélkülöznie kellett. Persze lehetett volna kíváncsiskodón firtatni a kérdést, hogy az ideológiai ellentéteken vagy zavarokon kívül voltak-e konkrétumok, melyek közrejátszottak emigrációs elhatározásánál? Egyéni csalódottságok, kíváncsi szertevágy, kalandvágy, délibábos álmok s hasonlók, — minden ember száz ember, az emigráns duplán az. Az I.Ú. nagyon helyesen nem tett föl idevonatkozóan direkt kérdést; tisztában volt vele, hogy ennek tárgyalása messze túlmegy egy ankét adta határvonalakon, — erről az író igazán csak vallomásban, versben, esetleg regénye egyik alakján keresztül nyilatkozhat.

LÁTHATÓ: megfontolt, mérsékelt hangon nyilatkoznak; nem zengenek ditirambust a Nyugatról és nem rázzák öklüket haza felé. Egyik sem tetszeleg magának Coriolanus szerepében, egyszerűen azt mondják: szabadság. És amikor arról beszélnek, hogy mi az, amihez a Nyugat hozzásegítette őket, nem fojtanak el egy lemondó sóhajtást, amiben lehet valami a könnyes odysseusi pillantásból Ithaka partjai felé. Vitéz György, amikor fölsorolja, hogy mi mindent kapott a Nyugattól, hozzáteszi: „csupán értelmet nem ad a Nyugat az ember életének". Ugyanezt mondja Székely Boldizsár: „persze közösséget nem kaptam". Nvéki Lajos, a legidősebb a hét fiatal között, kompaktabban fejezi ki magát. Azt mondja: „1956 november végén Mosonszentjánosnál nem a pokolból léptem a mennyekbe" s fölveti a kérdést: „mégis mi ennek a se-nem-pokol se-nem-mennyországnak kulcsa?" És válaszol egyszerűen, emóció nélkül: „Az, hogy benne annak a vágyott és eszményi szocializmusnak, melynek igézetétől nem tudok megszabadulni, legalább annyi előjelét megtalálom, mint túlnan a szocialistának nevezett rendszerekben, de a totális államokra jellemző brutalitások nélkül"

Hogy ebből a néhány sóhajból, reflexióból, mozdulatból szabadе következtetést levonni általában az emigráns író lelkiállapotára, nem merném állítani, — behatóbb stúdiumot, Gallup-terjedelmű tanácskozást igényelnе ez. (Az egész emigráció lelkiállapotára vonatkozó, rendkívül nehéz, bonyodalmas stúdiumot nem is említem.) A költő otthon is magányos ember s külföldön a magányosság köde még súlyosabban nehezedik rá. Ha módomban lett volna, aminthogy sajnos nem volt, lelkiismeretesen összeszedni verseiket, bizonnyal szép rímeket találtam volna erről. De hát kötetje csak Gömöri Györgynek jelent meg s ez valahogy elkerülte figyelmemet, a folyóiratokban megjelent versekről többnyire csak impresszióm marad, szerzőik nevét is hálátlanul felejtem s tiszta véletlen, hogy egy-egy sorukat följegyeztem s más nyilván szintén érdemes költőét följegyezni elmulasztottam.

Nyéki Lajos elmélyedő költő, filozófus költő — lásd Csend című versét; Széchenyi verséből följegyeztem ezt a négy sort:

Szívemben dobol,
biztat, hogy életem
mindig telve legyen
kristályos fényű, konok
[értelemmel.

És Thinsz Géza újévi verséből szintén négy sort:

Úgy lehúz a széttört tervek
percszerelmek súlya...
Örülj! Mindjárt itt az újév
s folytathatod újra.

Szép sorok szép versekből, remélem, pontosan idéztem őket. S még kellemesen emlékszem Vitéz György néhány versének hangulatára, különösen a városról írt egyik versére; csak a tartalmát tudnám elmondani, de ezzel meg is ölném. (Lehet az, hogy így indul: „A városban hol jobb híján lakom, obscén rajzokat láttam a havon".)

NEM VOLT könnyű az I. Ú. harmadik kérdése: „kik az irodalmi példaképei?" Bajoskodtak is az írók válaszukkal; mind olyasvalamire gondolt, hogy arról kell vallania: kinek a tanítványa? Holott ő sem utódja sem boldog őse, — senkinek. Thinsz Géza egyszerűen azt mondja: „példaképekről már otthon leszoktam". Vitéz Györgynek sincsenek példaképei; viszont nagyon ajánlja az olvasók figyelmébe Herman Melville Moby Dickjét, ami azt bizonyítja, hogy nemcsak írni tud, de olvasni is, — még ha ez nem is válasz a föltett kérdésre. Szeretem azt, amit Papp Tibor mond irodalmi példaképéről: „egy elképzelt magamhoz szeretnék hasonló lenni". Mikor Rousseaut megkérdezték, hogy ugye Emile-ben önmagát írta meg, azt válaszolta: nem, csak azt, aki ő szeretne lenni. Persze annak is örülök, ha valaki Tóth Árpádtól, Kosztolányitól, esetleg Camus-tól, T. S. Eliot-tól van elragadtatva. Viszont ha azt olvasom, hogy Siklós István „az alkotói és megtartói fegyelem" emberét Balassa Bálintban látja, akkor egy pillanatig gyanúval élek: vajon nem a bourgeois ugratását célozza ezzel? Csak úgy átvillan agyamon ez a kérdés, de leintem magam Hebbel Meister Anton-jának mondásával: ich verstehe die Welt nicht mehr — én már nem értem a világot.

A példaképekről szólva, bármilyen természetes az elhárító mozdulat, mellyel ifjaink és öregeink — Ady is, Babits is — efajta megállapításra reagálnak, annyira ellentmond ez az irodalmi, de általában a művészi teremtés törvényének. Áll az, amit Goethe vall erről, pedig valamit ő is tartott magáról, hogy „mi is az, amit mi, energiánkon, akaratunkon, erőnkön kívül, magunkénak mondhatunk! ha meg tudnám mondani, hogy mi mindent köszönhetek nagy elődöknek és kortársaknak, akkor nem sok maradna meg számomra". Ezt csak úgy mellesleg.

S MOST MÉG befejezésül hadd említsem meg egy külön érdemüket: irigylésreméltóan fiatalok. 28 - 30 évesek, Petőfi évtársai; csak egy van közöttük, aki elmondhatja — Petőfivel — „az ifjúságnak eltűnt tavasza". Amit a jelenről mondanak — láthatjuk — a soha-meg-nem-elégedettség adequat kifejezése. Nem is mondhatnak mást, ez az ő foglalkozásuk. De mit válaszolnának, ha azt kérdeném tőlük, vagy az I.Ú. kérdené, hogyan látják a jövőt? Nem a magyar irodalom jövőjét, — a magyar múlt megtanított bennünket arra, hogy ez örök, hanem az emigráns magyar irodalom jövőjét? Elgyávító kérdés, tán nem is lenne szabad fölvetni, hanem megelégedéssel konstatálni: hál'Isten itt vagytok, feladatotok van és jelentőségtek, — ha nem gondolnék arra, hogy az irodalom nem egy generáció alkotása, az irodalom continuum — folytonosság. Lehet, hogy még nyomotokban, a világ valamely táján, ahol tovább tart az érdeklődés a magyar szó iránt... Itt félbe kell szakítanom magam, — „érdeklődés" nem elég, kell hogy annak a generációnak a magyar szó kenyere-vize legyen s akkor annak talajából új költők nőnek ki — húsz év, harminc év — s aztán? Feleljek erre a magyar paraszt-bölcseséggel: még úgy sohsem volt, hogy sehogysem volt?

Keszei István

Egy emeletes házhoz

Milyen nagy az Isten! árnya a világ végére elér,
a négy égtájra négy árnyéka sötét hatalma vigyáz.
Csak egyetlen árnyam van, kioltja azt is a fekete éj...
Egyetlen lényem, hogy őrizze négy sarkod gyönyörű ház?

Ha a felbőszült orkán le akarja dönteni falaidat,
arkangyal pallosaként villog és szikrát hány a szemem.
Hogy villog arkangyalpallos-tekintetemben a düh!
Szikrázó haragommal is a te lényedet szeretem!

Semmit mondón tátong a tér, ha lustán lebben a szél,
locsog a híg levegő, de amit mond, annak sincs veleje.
Ó, szobákkal benépesedő tér! te vagy a híradás!
az épülő élet boldog és beszédes üzenete!

Örökkön-örökké nősz, betetőzhetetlen vagy, te vagy az élet!
Emeleteid fölé új emeleteket emel a vágy!
Emeletekként bennem is új remény magasodik!
Amíg el nem hervad, mindig újabb szirmot sarjaszt a virág.

Valaki erre járt, kövek magvát vetette a földbe,
s a hulló magnak utánakiáltott a mélybe: „Csírázz!"
Kövek magvából kelt ki, lombosodott a magasba, az égbe
hatalmas, óriási kőlombkoronás csúcsával a ház!

Vagy mégse faként nőttél? fáradság épített? veriték?
Kőműves Kelemennék vére átüt a falon, mint a pecsét.
A sötétben is világít a vérük! olvasd le a falról
mindent feláldozó életük elvérző üzenetét!

Ácsok, a saját csontotokból ácsoltátok az állványt!
A mennyezetet a ti élő gerincetek dúcolta alá!
A tervező mérnök a ház homlokzatába belefalazta
minden homlokát szétfeszítő, bátor gondolatát!

Szédít a magasság, szédít a mélység, és szédít, ami szép!
Megittasodtam: mámorként fejembe szállt ez a lét...
Amióta egy emeleti ablakon kihajoltam, azóta
hordom magamban a szédületek borzongató örömét...

A felvonó suhogó madárszárnyon röpít a magasba,
suhanok, szállok a lépcsőházak lépcsői felett.
A madár csőréből és elszálló, lebegő kezeimből
a hóhér se tépheti ki a boldog, szárnyaló szédületet!

A századok vihara emeleteid is porba alázza,
szétdúlt köveid fölött siratóasszonyként zokog a szél...
De addig is arra intenek falaid: Csak úgy ember az ember,
ha hulló vakolatú testével is remél, amíg él.

Sulyok Vince

Elégia

Csupa rézben, aranyban elém sokasodnak az északi erdők,
tündöklően föllángol a tájék hirtelenül még,
fák törzse vöröslik az alkonyi tűzben percekkel a teljes
este előtt, föltámad a szél, lila már csak az égalj,
már kék csak az égalj — így hűl a világ ki sietve köröttem,
s magamra maradva az éjjel, az éggel, a tóval, a tájjal
megborzongok a hűvösségben... Norvégia, Észak,
idegen, hűs föld, hogyan értem idáig a kába futásban?
Európa mezőin, tengereken menekedve hová tart
léptem a kényszerű, nem szűnő loholásban? A sorsom
lett ez a hajszoltság: folyton csak távolodok már
ember-nélküli tájakon át. Kedv nincs e szünetlen
sodródásban, nem nézek előre, vissza szeretnék:
zörgetni apám kapuján mégegyszer, udvara tiszta,
sepert földjén járkálni ekék, fogasok, boronák közt,
s járkálni a pannón dombok alatt a piritó nyárban.
Hova hajszol a sors? Kiapadnak bennem végül a csörgő
otthoni források. Így érek férfikoromba?
Emlékeihez térhet csak a fáradt elme, a szomjas
szív, ha körötte a fjord norvég, s norvég a beszéd is.
Emlékeihez. Gyermekkori évek... anyám mos a konyhán,
csupaszín szappanbuborékok szállnak, örvénylik a forró
gőzfelhő, s áll benne szegény fénylőn, kicsi arccal,
megszépülve: paraszti Madonna, mennyei ékes!
Rám veti néha szemét a mosásban: vékonyka fiára,
s nézi konok küzdelmem tankönyvvel, tudománnyal.
„Aurea prima..." hadartam... Aranykor, jaj, hova tűntél?
Elszállt minden fény, feketén hallgatnak a sziklák,
s kedvetlen mutatók ive közt kezdődik a holnap.

Angliának Szeretettel

JOHN OSBORNE ÚJ SZÍNDARABJAI

AMIKOR ÖT ÉS FÉL ÉVVEL ezelőtt először léptünk a jó öreg Anglia békés, lankás, zöld-pázsitos földjére, még nem tudtuk, hogy valójában egy lázas, kapkodó intellektuális forrongás középpontjába érkeztünk. London egyik legúribb negyedében egy apró színházacskából John Osborne **Look Back in Anger**-je fröcskölte a gyűlöletet és megvetést az álmos, magatehetetlen, karmait vesztett s sebeit nyalogató brit oroszlán felé. „Nézz vissza haraggal a begyepesedett viktoriánus életformára, az esős kisvárosi vasárnap délutánokra, a népbutító, álszent tömegkultúrára, s arra, ahogy az emberek a demokráciát, ezt a ritka kincset, oly természetesnek veszik, hogy nem is akarnak élni vele. Nézz szembe velük haragosan még akkor is, ha önmagaddal nincsen bátorságod szembenézni"... — szólította fel az író egész nemzedékét.

A lelkiismeretnek erre az első régóta esedékes kitörésére regények, színművek, filmek, szociográfiák egész serege kezdett felsorakozni, s a Haragos Fiatalemberek csakhamar valami előre-meg-nem-szervezett, alapszabályzat nélküli, divatos mozgalom tagjainak érezhették magukat. Hogy megmutassák: menynyien vannak, (s hogy erről saját-maguk is meggyőződhessenek), felkerekedtek, s demokratikus jogaikat hangoztatva bendzsó-kísérettel elzarándokoltak Aldermastonba, hogy tiltakozzanak Anglia atombombával való felfegyverzése ellen. S mi azokban a napokban ettől a furcsa, szakállas-pulloveres, baráti s valahogy mégis idegen, friss és mégis petyhüdt nemzedéktől kaptuk első leckénket arról, melyek egy mélységesen demokratikus rendszer előnyei s ellentmondásai. Nem ennek a színmű-ismertetésnek a feladata, hogy megmozdulásuk pozitívumait s negatívumait mérlegelje; túl mélyen gyökerezik ez Anglia politikai, szociális s kulturális életében, az egész világ ifjúságának nyughatatlanságában. Úgy érzem: álláspontjuk az adott körülmények között haladónak számít, még akkor is, ha kifejezési formái suták, gyakran nem rokonszenvesek, vagy éppen a „másik oldal" kezére játszanak. Ha az ember érezni s éreztetni akarja azt, hogy szabad, nem mindig jár az eszében az, hogy „két világ áll egymással szemben"...

Osborne írói egyéniségét is éppen az abszolút igazságnak, a megbízható morális talajnak ez a hiánya teszi oly izzóvá, keresővé, maiva, — s ugyanakkor épp ez a leszűkítője is. Rendkívül érzékletes színpadnyelvének, (színész volt mielőtt írni kezdett volna), alapja az a parlagian köznapi, kapkodó „odamondás", amely nem gyökerezik semmiféle eszményben. Valami állandóan támadó rettegés ez; olyan, mint amikor Hamlet beledöfi a jó öreg házibútor Poloniusba a tört: „hebehurgya, véres munka" — de nem lehetett nem megtenni. „Légy átkozott, Anglia! — üzente hazájának tavaly az író egy divatos rivierai üdülőhelyről, — rothadsz s nemsokára el is fogsz pusztulni". A nyegleségnek s aggodalomnak meghökkentő keveréke ez a néhány szó. Olyan ember irta, aki vagy nagyon magabiztos vagy mélységesen bizonytalan. S ezen még az sem változtat, hogy színművei s filmvállalata jövedelméből most már Osborne maga is ahhoz a felső tízezerhez tartozik, amelyet darabjaiban oly hevesen ostoroz. De hisz épp ezek az „angolellenes" művek tették lehetővé olyan filmek születését, mint a **Saturday Night and Sunday Morning**, vagy **A Taste of Honey**, amely az egész világon dicsőséget szerzett Angliának.

KÉT ÚJ EGYFELVONÁSOSA (**Plays for England**, Színművek Anglia számára) ugyanarról a színpadról szólal meg, ahol öt és fél évvel ezelőtt a **Look Back in Anger** Jimmy Porter- je szitkozódott; s most, amikor ez a baloldali mozgalom már bevett, köznapi része Anglia életének, könnyebb elválasztani benne a maradandót s az elvetendőt. Az első játék (**The Blood of the Bambergs**, A Bamberg-ház vére) az uralkodóházzal foglalkozik; egy modern tündérmese álöltözetében Margit hercegnő s egy fényképész házasságát parodizálja.

A képzelt operett-állam felajzottan készül Melanie hercegnő esküvőjére: a város teljes díszben, a televízió kincstári optimizmussal ecseteli az „egyhangú lelkesedést", a baloldal politikai tőkét kovácsol belőle, amikor váratlanul kiderül, hogy a hercegi völegény autóbaleset áldozata lett: a számára fenntartott, üres országúton nekihajtott egy fának s kiontotta bambergi vérét. A bajból egy mitugrász kis fotográfus húzza ki a királyi házat; véletlenül találnak rá s kiderül, hogy ő is a Bamberg-ház egyik nőtagjának valamely korábbi, családi kódexekben fel nem lelhető cselekedetéből származó gyümölcs. Eleinte szabódik, nem szívesen adja fel riporteri szabadságát, de amikor meggyőzik arról, hogy az égvilágon semmit sem kell majd csinálnia s ezért még vagyont s címet is kap, és ráadásul a menyecske is csinos, kötélnek áll. Most már zúghatnak a harangok... S míg a női magazinok munkatársai a királyi garderobe-ról áradoznak, a fejedelmi pár fancsali képpel léptet végig az előkelőségek sorfala közt, s az egész csoport egy tündérmese „boldogan éltek"-tablójába merevedik.

Mindez, persze, nem annyira irodalom, mint aktuális pamflet, amelyben a kínálkozó párhuzamokat szinte túlságosan is készen kapja a néző. A nyelvezet tudatosan újságírói, s az egész csínytevés zsúfolva van különféle tetszetős színpadi trükkökkel. A történés fenséges, külsőséges részét egy televíziós készülék felnagyított képernyőjén látjuk, de mögötte a cselszövés már a nyilvánosság teljes kizárásával, a királyi palota nagyon is földi talaján játszódik. Formai vetülete ez a darab legfőbb gondolati tartalmának: az uralkodóház s az alattvalók közötti mélységes szakadéknak. Osborne, s alighanem egész nemzedéke a királyságot olyan rákfenének tartja, mely az országon s adófizetőin élősködik. S amikor egyik figurája irónikusan felsorolja, miféle lázas semmittevésből áll majd az új herceg napi programja; amikor arcnélküli próba-babák helyettesítik a királyi vendégeket; amikor Melanie hercegnő az angol királynőt kísérteties hűséggel utánozva sóhajtja el, milyen mélységesen unatkozik s mennyire unja az alattvalóit, — a politikai revű el is ment odáig, ameddig elmehet anélkül, hogy a rendőrség közbelépne. A cselekvőképtelen nép csak egy elmeháborodott fiatalasszony szerepében lép színpadra, aki napokig a frissen mosott királyi fehérnemű között bujkál, (természetesen konzervekkel, gyorsforralóval ellátva), hogy egyetlen egyszer megcsókolhassa a herceget — s amikor ez megtagadja tőle e kegyet, helyben agyonlövi magát. Mindebben több van egy oxfordi diákelőadás suta kamaszosságából, mint amennyi a komoly, véres „odamondás"; diáktréfa inkább, amelyben szabad ugyan szidni az osztályfőnök urat, de másnap tovább folyik majd a sanyarú, szürke diákélet...

AZ EST MÁSODIK DARABJA (**Under Plain Cover**, Sima fedél alatt) az uralkodóház után az alattvalókkal foglalkozik. Miután ő maga már élt demokratikus jogaival, Osborne most arról beszél, hogyan gátolnak meg másokat e jogaik gyakorlásában. A játék középpontjában egy fiatal pár áll, akik kis külvárosi lakásuk falain belül valami bájosan idillikus törvénytelenségben élnek: mókáznak, szerepeket játszanak, egyik hálóköntösből a másikba bújnak, el-elérzékenyülnek, aztán kikacagják magukat, s ugyanolyan szenvedélyesen, a tökélyig fejlesztve űzik a „játék"-ot, mint Cocteau vásott kölykei. Időnként csomagokat adnak fel, melyeket önmaguknak mint házastársaknak címeznek — s számukra ezzel a külszín el is van intézve. Osborne megértéssel, remek dialógussal, valami bizarr pátosszal teremti meg ennek az intim kapcsolatnak a hiteles rajzát; annál meghökkentőbb, amikor egy szemfüles riporter merő professzionalizmusból kideríti, hogy a szerelmesek valójában édestestvérek. Ez a fordított erkölcsiség — olyan körülmények, melyekben a beteges számít egészségesnek, — önmagában is rendkívül érdekes. De ki tagadhatná egy ilyen ellentmondás jogosultságát Angliában épp azokban a napokban, amikor például az angol nemzetiszocialista párt gyűléseit éppen a brit alkotmány demokratikussága nevében nem tudják feloszlatni...

Nos, aki tagadja, az épp ez a demokrácia maga. Az olcsó bulvárlap „a nép érdekeinek szolgálatában" kiteregeti a kapcsolatot, megbélyegzi a két embert, s miután a törvény elválasztotta őket egymástól, vallomást kényszerít ki a lányból. Megrendítő pillanat ez: a színpadra egy hatalmas újságlap ereszkedik le, s a lány menyasszonyi ruhában, egy fénykép pózába merevedve, a szenzáció-éhes köznép tájszólásában hadarja el vallomását, — mint azelőtt, otthon, a szerepet, a „játék"-ot, — a „bűnös viszonyról". A lap még férjet is kerit a számára, egy unalmas, középosztálybeli férfiút. „Nem menekülhetsz a világ elől, — kiáltja felé az újságíró, — a világ a jótékony lelkiismeret nevében utánad megy!" S miután a kapcsolatot bevett, törvényes formákba gyömöszölte, az újság nem habozik még egy bört lenyúzni az ügyről: kikényszerít egy „szenzációs" fényképet, melyen a férfi sok szerencsét kíván a húga, volt szeretője házasságához.

A darab epilógusa néhány évvel később játszódik, amikor a keserű, önmagával meghasonlott újságíró ismét felkeresi a kis kültelki házat, ahol a hajdani boldog szerelmesek ismét együtt élnek, önkéntes száműzetésben. Senkinek sem nyitnak ajtót. Kapcsolatuk betegességében is szűzi, érintetlen maradt; nem zavarhatja meg többé a társadalom „gondoskodása". A sanyarú erkölcsi győzelem az övék. És a sötét szoba, melyben sohasem gyúl fel a villany, haragos szimbólumává lesz a demokráciának, az egyén szabadságának.

A TESTETLEN cocteau-i játékosság és polgár-ijesztő Salvador Dali-i szürrealizmus, (a fiatalok jó három percen át a női bugyogók különféle válfajairól beszélgetnek tudományos pléhpofával, — cöncögés a nézőtéren...) párosul az újságírói maisággal: mintha az egész darab a ma esti utolsó kiadásban játszódnék. Mintha Ödipusz történetét, a benne rejlő egyetemleges tragédiát szemfüles szerzője egy ötsoros újsághírből bonyolította volna ki. Dehát ki tagadhatná, hogy a zsurnalisztika korát éljük — és a darab viteti, sodortatja magát a napihír erejével, jogossá emeli ezt a koncepciót.

Ez az erény egyben a mű jellemző hiányossága is: Osborne kihallja, ki is kiáltja nemzedéke szavát, de nem tudja megrázó, egységes, egyetemleges művészi élménnyé terebélyesíteni. Könnyű dolog manapság „ellenzékinek", egy egész nemzedék szószólójának lenni; de egy James Dean-őrület, egy Françoise Sagan-divat legfeljebb lecsapol egyfajta hangulatot, ám tovább nem viszi azt. Osborne darabjaiban a mindenfajta művészi alázattól mentes agresszív párosul az őszintén aggódó lelkiismerettel; a durvaság az enervált intellektuális puhasággal; a támadás a visszavonulással. „Nesztek, Anglia!" — vágja oda ezeket az új színdarabokat a közönségnek, — a közönség pedig (s a sok közül talán ez a leggúnyorosabb paradoxon) éppen annak a cselekvőképtelen fiatalságnak, vagy a megbotránkozásra éhes unatkozó polgárságnak a köréből kerül ki, amely ellen Osborne szélmalomharcát vívja. S ez az ellentmondás valóságos swifti mélységet kap, amikor az előadás végén — az angol tradícióhoz híven — felhangzik a himnusz, a magasztos „Isten óvd meg a Királynőt". Mintha ma este ezt is Osborne rendelte volna...

VAS RÓBERT

Arnóthy Kriszta legújabb könyve

LE CARDINAL PRISONNIER, JULLIARD, 1962

KEVÉS REGÉNYÍRÓ jut el odáig, hogy a kritika nemcsak egy-egy újabb könyvéről, hanem immár egész művéről beszélhessen. Arnóthy Kriszta két francia irodalmi díj nyertese és egyes lapok szerint egy harmadik várományosa ide érkezett el. *„A fogoly bíboros"*-ról szóló könyve immár a tizenegyedik, mely könyvtárunkban felsorakozik. 12 év szorgalmas, nem egyszer áldozatos munkájának eredménye biztosított Arnóthy Krisztának számottevő helyet a francia irodalomban, sőt egy tucatnyi fordításon keresztül több világrészben tette ismertté nevét. Ehhez járul egy színdarabja (*La peau de singe*, 1961.) és a japán nőkről szóló leírása (*Vrouwen van Japan*, Utrecht, 1959.), egy távol-keleti útjának gyümölcse.

Az írónő első szárnypróbálgatásai már annak idején 1949-ben, nagy figyelmet és rokonszenvet váltottak ki. Az *Ahogy Lehet* után a müncheni *Hungária*ban jelentek meg sokat igérő novellái és életképei. Első regénye 1950-ben látott napvilágot (*Wanda*, Régi Budapest Kiadó, München), és némely szerkezeti fogyatékossága ellenére telve volt frisseséggel, erővel és egyéni meglátásokkal. Még meg se jelent a könyv francia fordítása (*Wanda*, La Renaissance du Livre, Bruxelles, 1953.), máris a másik két kis kötet követte egymást. Az egyik kitűnő novellákat tartalmazott (*Szüret Badacsonyban*, Hunnia, München, 1952.) ; a másik *„Haldokló Budapest"* címen (Amerikai Magyar Kiadó, Köln, 1952.) fényes pályára volt hivatott. Valóban, „J'ai quinze ans et je ne veux pas mourir" néven ez a Budapest második világháborús ostromáról szóló valóságriport nyerte el az 1954. évi Grand Prix Vérité, majd a francia változat (A. Fayard, 1955.) idegennyelvű fordításai biztosították Arnóthy Kriszta számára a világhírnevet. A nagyközönség nem tévedett : a mi véleményünk szerint is ez a kis könyv jelentette az írónő eddigi pályafutásának csúcspontját.

ARNÓTHY KRISZTA utolsó magyarnyelvű munkája *„A világ kedvence"* volt (Régi Budapest, München, 1954.). De a magyar tárgyakat ezután sem hagyta el. *„Dieu est en retard"* c. regénye (Gallimard, 1955.) Budapesten játszódik, *„Il n'est pas si facile de vivre"* c. könyvében pedig (A. Fayard, 1957.) önéletrajzi stílusban egy emigránsnak Budapestről Brüsszelen át Párizsba vezető útját és beilleszkedését írja le. Ezt követőleg — saját szavai szerint — búcsút mondott a hazai tárgyaknak és ihletnek. *„Le Guérisseur"* (A. Fayard, 1958.) és *„Pique-nique en Sologne"* (Julliard, 1960.) címen szükebbkörű, de kifejezetten francia társadalomrajzzal próbálkozott.

Ezek után jelent meg nemrégiben a Julliard-cég gondozásában Arnóthy Kriszta legújabb regénye, *„Le Cardinal prisonnier"*, mely meglepetésszerűen visszavezet bennünket Magyarországra, még pedig ezúttal az 1976. évi képzeletbeli világba. Ekkorra, a regény szerint, — Anglia, Amerika és Kanada kivételével — már mindenütt a kommunizmus kerekedett felül, sőt a budapesti amerikai követségen is tulajdonképpen egy formózai származású, kínai tanácsos, a párt tagja az úr. Ami 1956 óta sem változott, az Mindszenty bíboros jelenléte, akinek misztikus személye körül most világesemények forognak. Ebben a helyzetben tűnik fel az amerikai követ Budapestre utazó sógorának, egy halálosan beteg, volt princetown-i matematika tanárnak, Mortonnak az alakja, aki már 1956-ban elhatározta, hogy egy napon szabad földre segíti a fogoly bíborost. A köztük fennálló hasonlóságra való tekintettel, mindenáron rá akarja beszélni Mindszentyt, hogy az ő küszöbönálló halála után vegye át szerepét és lépjen a szabad Amerika földjére. Célját végül nem tudja elérni, és mindketten ugyanaz nap lelik halálukat. Mindszentynek csak a holtteste kerül Princetown-ba, mert hűséges magyar szolgálója kicseréli a koporsók feliratait.

Jellemző mondatként idézzük Salvador de Madariaga szavait, melyeket a kiadó vett fel a könyv propagandájába : *„A regényíró számára az az eszményi megoldás, amikor egy pontos történeti adatból indul el, hogy azután a tiszta képzelet világában kössön ki."* Alain Bosquet hasonló módon nyilatkozik a Le Monde-ban : Arnóthy Kriszta könyvében *„minden elég fantasztikus ahhoz, hogy az olvasót valami kétségtelen erő szinte észrevétlenül a legizgatóbb valószínűtlenségek felé hajtsa."* A magunk részéről nem tudunk ilyen elnézők, sőt magasztalók lenni a valószínűtlenségek egész sorozatával szemben, melyekre a könyv felépült. Elfogadjuk, hogy egy amerikai egyetemi tanár halála előtt szerepet akarjon cserélni a fogoly Mindszentyvel és ily módon kívánja biztosítani szabad földre jutását ; de mégis halvány indokolását szeretnők kapni annak, miért hajlandó a valóságos rögeszmének mindent feláldozni, beleértve saját, egyetlen és szeretett fiát is. Ha már Arnóthy Kriszta olyan tárgyat választott, ami magával hozza a fontos politikai hátteret, miért fest olyan képet az 1976-os világhelyzetről, ami egy 10 éves gyereket is mosolyra késztetne? Nem hisszük, hogy elég lenne az az egyetlen „pontos történeti adat", amely szerint a bíboros ma a budapesti amerikai követségen ül. Nem tudjuk elfogadni, hogy a Morton-Mindszenty párbeszédnek mindent fel kell áldozni, többek közt bizonyos vallási megfontolásokat, a mellékszereplők élethűségét, a társadalomrajz realitását, az elemi lélektani reakciók hihetőségét. Ily módon végeredményben nem a valóságból kiindulva jutunk el a képzelet világába, hanem a képzeletből kiindulva követünk el erőszakot magán a valóságon.

AZT VISZONT EL KELL MONDANI, hogy a könyv 300 oldalán keresztül húzódó dialógus mesteri, és helyenként megkapó drámai feszültséghez vezet.Néhány színpadias jelenetet szívesen elengedtünk volna. De éppen az eszmék síkján két, rozzant testben lakó, és talán ezért a legtisztábban érvényesülő nagy szellem párharcának vagyunk tanúi. Mindegyik a maga eszményeit és meggyőződését akarja rákényszeríteni a másikra, és csak egyidejű haláluk vet véget a dilemmának : a kölcsönös tisztelet és barátság, vagy a másik hajthatatlansága fölött érzett csalódás és kétségbeesés kerekedik-e felül. Itt az írónő csakugyan magával ragad, mert megértő, meggyőző és emberi tud lenni.

A párbeszéd nagysága feledteti velünk a könnyebb megoldás felé mutató befejező részleteket, akárcsak az egyének, népek és eszméáramlatok sablonos jellemzését. Megint egyszer megcsodáljuk Arnóthy Kriszta könyvének szerkezeti tökélyét ; úgy látszik, mintha karrierje második felében egyre inkább a tartalmi elemeket is hajlandó lenne feláldozni a formai befejezettségnek. Nem keresi az újat és sehol sem bocsátkozik kísérletekbe. De a bevált, klasszikus módszereket olyan biztosan kezeli, mint csak kevesen a modern francia irodalomban.

BOLGÁR LÁSZLÓ

A FIZIKUSOK

— DÜRRENMATT ÚJ, KÉTFELVONÁSOS KOMÉDIÁJA —

ŐRÜLTEK vagy gyilkosok ? Megszállottak vagy fizikusok ? Kémek vagy csalók ? A világ jótevői vagy elpusztítói ? A dürrenmatti *farce* keserűen-sziporkázó szellemessége ezekre a kérdésekre nem ad egyértelmű választ : a kisvárosi bolondokháza kényelmesen berendezett szalonjában *őrültek* vitakoznak a *legjózanabb* módon az emberiség elpusztulásának vagy megmaradásának *tébolyító* problémáiról, s mit várhatunk az őrültektől, — egy idegszanatóriumban, — ha azok, akik magukat józannak tartják, — a világban, — nem tudnak válaszolni? Vagy talán fordítva igaz az igazság ? Talán azok az őrültek, akik szabadon vannak s azok őrizték meg józanságukat, akiket fogvatart a bolondokháza ? Vagy lehetséges, hogy *valamennyien* őrültek vagyunk, nincs különbség, akár *kint*, akár *bent*? Dürrenmatt véleménye ez utóbbi felé hajlik ; joggal, tegyük hozzá sietve. Innen a komédia ereje és hatása ; a tragédia szörnyűsége ; s végül is a tragikomédia fintorának igazsága.

EGY ELŐKELŐ SZANATÓRIUM — bolondokháza, ha így tetszik, — legbelsőbb, zárt intézetében egymást követik a gyilkosságok. Mindössze három beteg él itt, az egyik, aki Newtonnak tartja magát, a másik, aki Einsteinnek, a harmadik pedig — Möbius professzor, — aki előtt megjelent (s mindig újból megjelenik) Salamon király. Nem *közönséges* őrültek? Teljesen közönségesek ; ha kényszerképzeteikben különböznek is egymástól, abban mindannyian hasonlóak, hogy fizikusok. Atomfizikusok méghozzá, vagy legalábbis azok voltak, mielőtt az intézetbe kerültek volna.

Az őrültek persze azt ölik meg, aki éppen a közelükben van ; az ápolónőiket, tudniillik. Három hónappal ezelőtt Newton, (aki *odakint* Herbert Georg Beutler névre hallgatott), megfojtotta Dorothea Moser nővért ; amikor a függöny felmegy a detektívfelügyelő újabb gyilkosság hírére érkezett ; ezuttal Einstein (Ernst Heinrich Ernesti) fojtotta meg ápolónőjét, Irène Straubot. A detektív tehetetlen : az őrülteket nem lehet felelősségrevonni a gyilkosságért ; azért őrültek. Az idősödő aggszűz, a szanatórium főorvosnője s egyben tulajdonosa azonnali intézkedéseket ígér a detektív megnyugtatására ; férfiápolókat. Mielőtt azonban ennek megvalósítására sor kerülne, Möbius professzornak vendégei érkeznek : a felesége, illetve *volt* felesége, — mert mint csakhamar megtudjuk az asszony tizenöt esztendei várakozás után elvált férjétől s hozzáment egy misszionáriushoz, akivel együtt most egy csendes-óceáni szigetre készülnek utazni, — s három gyereke ; búcsúzni jöttek. Möbius az őrültek nyugalmával s a józanok belenyugvásával veszi tudomásul a történteket ; régen hozzászokott az egyedülléthez. De mégsem marad egyedül. Ápolónője elmondja neki, hogy ő nem tartja őrültnek ; hogy szereti ; hogy ki akarja menteni innen; hogy már mindent előkészített a szökésre. Möbius egyértelműen válaszol. Megfojtja a nővért, pontosan ugyanúgy, ahogy a többiek tették.

A MORBID KOMÉDIA itt fordul tragédiába ; a bűnügyi bohózat az emberiség nagy kérdéseit feszegető morális drámába. Mert Newtonról kiderül, hogy nem őrült, de még csak nem is Herbert Georg Beutler. „Newton" egy nagyhatalom kémje, Alec Jasper Kilton (hogy melyiké : az író ennek megállapítását a nézőre, illetve az olvasóra bízza) s azért van itt, hogy Möbius professzort, a világ legnagyobb élő atomfizikusát megbízóinak szolgálatába állítsa : megszöktesse innen. S kiderül, természetesen, hogy „Einstein" sem őrült, de még csak nem is Ernst Heinrich Ernesti, hanem Joseph Eisler, egy *másik* nagyhatalom kémje (hogy melyiké : ennek felderítését a szerző a nézőre, illetve az olvasóra bízza), s csupán azért van itt, esztendők óta, hogy Möbius professzort rávegye : annak a hatalomnak szolgálatába álljon, amelyet ő képvisel. Kilton is, Eisler is, (aki 1950-ben tűnt el hazájából, nyomtalanul, „valahová" — önként, amint mondja,) ismert, kitűnő atomfizikusok. De valamennyiök között talán Möbius a „legnormálisabb". Mindenesetre a legnagyobb : felfedezte „a minden lehetséges felfedezések" elméletét. A gyilkosok s a zsenik önmaguk fogságában vannak? Az atomfizika s a szembenálló rendszerek fogságában ; van-e kiút innen? Kilton szerint is, Eisler szerint is van : Möbiusnak el kell fogadnia *egyikük* ajánlatát. Kilton *„a tudomány szabadságát"* ajánlja ; Eisler a *„hatalmi politikát a Párt szolgálatában, az emberiségért."* De Möbius nem elégszik meg ezekkel a „biztosítékokkal". Kiltontól is, Eislertől is azt kérdezi: szabadok-e azok a fizikusok, akik egyikük vagy másikuk, illetve a mögöttük álló „vezérkar" szolgálatában állanak :

NEWTON : Kedves Möbiusom, ezek a fizikusok hajlandónak mondják magukat bizonyos tudományos problémák megoldására, melyekre a kormánynak szüksége van. Önnek meg kell értenie...

MÖBIUS: Szóval nem szabadok. *Einsteinhez fordul.*

MÖBIUS : Joseph Eisler. Ön hatalmi politikában utazik. Ehhez bizonyos hatalom is tartozik. Van önnek hatalma?

EINSTEIN : Félreért engem, Möbius. Az én hatalmam abban áll, hogy a párt kedvéért lemondok erről a hatalomról.

MÖBIUS : Tudja-e ön pártját felelősségtudata értelmében irányítani, vagy elfogadja azt a veszedelmet, hogy a párt vezesse önt.

EINSTEIN : Möbius ! Ez nevetséges. Én csak remélni tudom, hogy a párt követi tanácsaimat, többet nem. Remény nélkül nincs politikai magatartás.

MÖBIUS : De legalább az ön fizikusai szabadok ?

EINSTEIN : Ők szintén a kormányzat számára...

MÖBIUS : Kitűnő. Mindegyikük egy másik elméletet glorifikál. de a valóság, amit mutatnak, ugyanaz : fogság. Akkor inkább maradok a bolondokházában. Itt legalább biztonságban vagyok s nem használhatnak fel a politikusok.

S MÖBIUS — végül is — ráveszi a fizikusokat, hogy válasszák az egyedül-lehetségest : maradjanak, elzártan, az őrültekházában, ahol tudományuk megmaradhat tudománynak, míg odakint csupán az emberiség elpusztítását szolgálja. S amúgy is : a felfedezést, vagyis a *minden felfedezések rendszerét*, már elégette, ha kijutnak innen semmi hasznuk nincs a világban. A fizikusok beleegyeznek; ittmaradnak s *„tovább hegedülik Kreislert és Beethovent, továbbra is Salamon király jelenéseire figyelnek, bolondok módján, de bölcsen, fogságban, de mégis szabadon."* Tervük azonban nem sikerül : beszélgetésüket a szanatórium aggszűze, a főorvosnő kihallgatta s most „kezébe veszi" a hatalmat, ő az egyetlen ember, akinek birtokában van a kézirat, a tudás, a lehetőség, hogy szolgálatába állítsa a világot, megszerezze a világuralmat, *Salamon király* utasításai szerint. Mert a főorvosnő őrült tervének egyetlen biztos alapja van; az, hogy maga is őrült. Őrült a „normálisok" közt, akik őrültnek tettetik magukat, „normális" az őrültek közt, akik józanságot színlelnek. Vagy, ahogy Möbius mondja : *„Amit egyszer végiggondolt az ember, nem lehet visszavonni."* A gyilkosok, akik azért öltek, hogy terveiket — a kémkedést — végrehajthassák; a gyilkos, — Möbius, — aki azért ölt, hogy egyetlen ember halálával mentse ki az emberiséget a *halálok halálából;* akik büntetlenül ölhettek, mert őrülteknek tartották őket, most — menthetetlenül — (és végképp) gyilkosokká válnak — egy őrült asszony kezében. A kör bezárult. Newton, Einstein és Möbius nem tehetnek mást : mondani kezdik. csendben, nyugodtan, korábban csak színlelt, de most már valóságossá vált őrületük bemagolt képleteit. Most már megválthatatlanul.

A komédia — vagy a tragédia ? — dilemmája nem egyszerűen az atomfizikusé. Ha csupán az lenne, a darab nem lenne több egyszerű moralizálásnál", (noha biztos, hogy lesznek „egyes országok", melyekben a nagyon tisztelt Dürrenmattra, ezúttal rásütik majd a „burzsoá talajtalanság s a kispolgári moralizálás" pecsétjét), ám az író továbbmegy ennél. Kérdése — s bizonyos fokig megválaszolatlanul maradó kérdése — a tudomány és a hatalom összeütközésének, s mi több : az emberi szabadság s a tudományos szabadság összeütközésének problémájából fakad; Möbius szabatos pontossággal fogalmazza meg, miről van szó : *„Tudományunk szörnyűséggé vált, kutatásunk veszélyessé, tudásunk halálossá... Tudományunkat vissza kell vennünk, s én már meg is tettem ezt. Számunkra nincs más megoldás."*

NINCS-E, VALÓBAN ? Elgondolkozhatunk ezen. Newton, Einstein és Möbius világa *nemmel* válaszol, Dürrenmatt nyitva hagyja a kérdést, azok számára, akiknek van még elég kedvük és erejük, hogy a „hatalmi politika" és a „tudomany szabadsága" közötti dilemmát megpróbálják megoldani. Valamiféle harmadik út ? A komédiában nincs erről szó. Az őrültségről van szó, mely akkor is őrültség, ha amerikai, akkor is, ha szovjet eredetű.

A komédia emelkedő ívében, persze, vannak törések is, hanyatlások. Dürrenmatt, hogy alapvető mondanivalóját teljességgel értésünkre adja, néha kénytelen visszahátrálni a *drámából* a *morál-játékba,* az akcióból a prédikációba, (mint például a darab egyik legfontosabb jelenetében, amikor a fizikusok *egymás közt* oldják meg a kor nagy problémáit), s ilyenkor a cselekvés veszít erejéből; azért, főként, mert a dráma öntörvénye helyett a szerző lép a színre, szereplőinek homlokára ragasztva — mint a középkori játékokban — absztrakt létük címkéjét, életük tanulsága helyett az író életének tanulságait, a tapasztalatok helyett a mindenképp kimondandó igazságokat. Ezzel nemcsak a dráma válik vérszegényebbé, hanem maga a mondanivaló is. Kár, hogy helyenként „a legképtelenebb, de még lehetséges" véletlen valóban teljes képtelenséggé válik, (mint például a leleplezési jelenetben), s az élet ostoba sakkjátéka helyébe az író alaposan átgondolt játszmája kerül.

Befejezésül csak annyit : Budapesten tisztelik Dürrenmattot; darabjait lefordítják, játszák. Ha A fizikusok is színrekerül, ez némi reménysugár volna arra, hogy az író víziója — az őrültek kezében lévő világról — végül csak víziónak bizonyul majd s nem valóságnak.

ACZÉL TAMÁS.

*

DÜRRENMATT A fizikusok című darabját a Berlini Ünnepi Hetek keretében október 8.-án mutatja be a Komödie, Hans Lietzau rendezésében.

Friedrich Dürrenmatt

21 megjegyzés a fizikusokhoz

1. Sohasem egy tézisből, hanem mindig a történetből indulok ki.

2. Ha az ember a történetből indul ki, végig kell ezt gondolnia.

3. Egy történet akkor végiggondolt, ha felveszi a legképtelenebb, de még lehetséges fordulatot.

4. A legképtelenebb, de még lehetséges fordulat nem látható előre. Véletlenül keletkezik.

5. A drámaíró művészete abban áll, hogy ezt a véletlent a lehető leghatásosabban helyezze bele a cselekménybe.

6. A drámai cselekmény hordozói emberek.

7. A véletlen egy drámai cselekményben abban áll, hogy ki kivel és mikor találkozik.

8. Minél tervszerűbben haladnak előre az emberek, annál hatásosabb találkozásuk a véletlennel.

9. Tervszerűen előrehaladó emberek mindig meghatározott célt akarnak elérni. A véletlen akkor érinti őket legrosszabbul, ha miatta csak céljaik ellenkezőjét érhetik el : azt, amitől féltek, amit el akartak kerülni, (például Ödipus).

10. Egy ilyesfajta történet, noha groteszk, mégsem abszurd, (felháborító).

11. Az ilyen történet paradox.

12. A drámairók épp oly kevéssé tudják elkerülni a paradoxont, mint filozófusok.

13. A fizikusok épp oly kevéssé tudják elkerülni a paradoxont, mint a filozófusok.

14. Egy fizikusokról szóló drámának paradoxnak kell lennie.

15. Nem tűzheti ki céljául, hogy a fizika lényegét tárgyalja, csupán annak hatását.

16. A fizika lényege csupán a fizikusokat érinti, a hatása mindenkit.

17. Ami mindenkit érint, csak mindenki erőfeszítésével oldható meg.

18. Az egyes ember minden kísérlete, hogy maga oldja meg azt, ami mindenkit érint, bukásra van ítélve.

19. A parodoxonban megjelenik a valóság.

20. Aki a paradoxonnal szembenáll, kirekeszti magát a valóságból.

21. A drámaíró túljárhat a néző eszén, kiemelheti a valóságból, de nem kényszerítheti állásfoglalásra, sem pedig ellenőrzése alá.

Fáy Ferenc

Nagycsütörtök

Párákba bújó, néma fák között
kapaszkodik az ég felé a házak
gomolygó füstje. S mint epébe mártott
spongyát nyújtja a kálvinisták tornya,
a holdkaréjt a szomjas éjszakának.

Zárd el magad a gyémánt éj elől,
hol kormos arcú, nyurga rémek élnek
s acélos-zárú, összefont körükből
gyermek halottak Ispilángja kísért
s megrettent hangja szirmok énekének.

Lapulj a fákhoz s tarlott életed
rejtsd el testvérré kérgesült kezükben...
Boszorkány éj ez : bomlott, szürke kontyok
és földre vágyó, kóbor csillagoknak
seprűkre tűzött szemfedője lebben.

A Szűcs néni arcán is szürke fény,
az égre foszlott, nagy ruhákat aggat.
S fehérre pállott ujja közt keféknek
borzas cirokja és a lúg kegyetlen,
körmöt lerágó síkossága hallgat.

Rohanj anyádhoz, tán még megleled,
hisz alkonyatkor, lágy ölében vártad,
mint hullnak rád az elfogyó mesék
s hogy lépnek ki az ablakok szeméből
emlékei az álmos délutánnak.

Bene Mihályék portája felett
holló kering, a port kavarja szárnya.
S az ágason, a köcsögök sorának
nagy, barna kéz vet — tejfehér nyugalmú,
pelyhes ködökből — ágyat éjszakára.

Simúlj a porhoz, de a homlokod
a fodros ég hideg vízében rejtsd el,
mert lent, a házak dűlő árnya közt, már
árulkodó, halálba küldő csókok
üzérkednek didergő életeddel.

Valahol kinn, a palánkot verik,
a „Bárány-kocsma" bűzlő szája tárva.
Csütörtök van... és hallgató virágok
s részeg parasztok rémült énekével
készül a föld a megváltó halálra.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

A HADNAGY UT

EGY SZEPTEMBERI ÉJSZAKA TÖRTÉNET

E tájban akartam bizonyos ifjúval is különös barátságot kötni: fekete hétnek neveztem, melynek napjain mind nehezebb próbákat állván ki, a végén abban egyeztünk meg, éjfélkor a temetőben, mikor 12-t üti, örökre kezet fogunk.

Bolyai Farkas

Hátunkra vettük a tabáni szerb templomot, azt az egytornyút a Hadnagy utca lábánál.

Volt nálam egy rézveretes, hosszúcsövű pisztoly, elefántcsont karikával a végén, olyan cifra pisztoly, amilyet hajdanában híres magyar haramiák s utonálló angol gavallérok használtak. Hoztam a nyolcszögű lámpásomat is, színes üveglapjai voltak, a karácsonyfáról tűntettem el Vízkeresztkor, énekes gyertyagyújtás után, amikor leszedtük édesanyámmal a fát. A lámpás kimaradt a dobozból, de édesanyám nem vette észre, úgy el volt foglalva, hogy jövő decemberig puha ágyat vessen aranyhajból a Három Királyoknak, nagyapám hozta őket Nürnbergből, Gáspárnak a kalappal együtt örökké lejárt a kicsi parókája is, kopasz király volt. Na, mondom, volt pisztolyom, lámpásom, a templomot meg felváltva vittük volna háton addig, amíg jó áron eladjuk valahol. Csakhogy erősen sütött a hold, kitakart mindent, meg lehetett számolni az ablakokat fenn a királyi várban. Mi lesz, ha ránkszól a rendőr s megállít? kérdezte aggódva a barátom, mert ő szeretett mindenre gondolni s ezen is, azon is fennakadt. Hát mi lesz, hát megmondjuk, hogy a Tekergők Rendjéhez tartozunk, visszük a templomot a Főmester őexellenciája legkisebbik lányának az esküvőjére, mert béna szegényke, nem mehet az oltárhoz, az oltárnak kell mennie hozza. Ettől aztán megnyugodott. Hitt nekem vakon, jobban, mint én magamnak, pedig sok esze volt máskülönben.

Egy szerb templomot mindig el lehet adni. Ott tanultam a Hadnagy utcában, egy üveg kadarka mellett, a Mélypincében. Tele van aggatva láncos öreg lámpákkal s ezüst füstölőkkel, jó áruk van a török szőnyegeknek is, meg a búcsújáró selyemzászlónak, hatszarnyú kerubal a közepében, az oltár előtti magas paravánt, azt a szentképes takarófalat pedig szétfűrészeli az ember s eladja darabonként hiú vevőknek, hadd akaszszák ki az ebédlőben s dicsekedjenek, hogy családalapító ősük az, a szerbek Mózese, ő vezette be a rácokat Magyarországra. Egyet a képekből megtartok magamnak, telteszem az ágy föle s ha jönnek látogatók elmondom, hogy csodatevő kép, kecskepásztorok találták a Naphegyen, szent Bacchus Simeon Judást ábrázolja, a jámbor remetét, aki megjárta János Pap országát Indiában vagy azon is túl a magyar király levelével.

Nem vittük sokáig a templomot, kidőltünk vele a Szarvas tér sarkán. Meg is bántuk, hogy elhamarkodva, hirtelen cselekedtünk. Lefelé jövet a Mélypincéből olyan kényelmes volt vizelni az árnyékában, takart még teleholdnál is, csak egy koponya bámult ránk egy márvány sírlapról az oldalában, ő a hold fényén, mi árnyékban, a koponyáról tudtuk, hogy mi, de a szerb írást alatta már hiába próbáltuk megfejteni, arra nem tanított meg senki az iskolában, még az öreg Varga Bálint sem, pedig ő jeles polihisztor volt, megtaláltuk a nevét a lexikonban. Talán egy aranyfogú, aranygyűrűs, arany óraláncos szerb kalmárt magasztalt, egy tabáni Aranyembert a kalapos király idejéből vagy az állt rajta, hogy

S így kapadozva talám kupec is
[kerekedne belőlle,
Mely úton sok rác úr lett abban az
[időben.

Földig érő, fekete zászló csüngött az egyik Szarvas téri ház padlásablakából. Alig láttam meg, támadt egy mentő ötletem, te, öregem, van egy gondolatom, meghalt a görög udvari csillagjós, látod kint van a fekete zászló a házukon, szóljunk be az özvegyhez s kínáljuk fel a templomot, ravatalozza fel ott a nagy embert, bátran bekopogtathatunk, most folyik a halottvirrasztás. Tudtam, hogy nem lesz fukar az özvegy, azt mondják, egyenest a bizánci császároktól származik. Barátom óvatosan lecsúsztatta hátáról a templomot, mert éppen ő vitte, jobban mondva eddig folyton az ő hátán volt, a Szarvas téren akartunk volna cserélni. Letette, mondom s én bezörgettem. Zöld kapuja volt a háznak, pár kopott lépcső vitt fel a küszöbig.

Jól sejtettem, az özvegy csakugyan virrasztott a halott mellett, mindjárt kinyitott, hallottam a kapurésen át, amint nyújtott hangon, vontatva énekel egy asszony a holdas kis udvar végében, a többi asszony mormolt hozzá egyhangon, éppen szólni akartam, de elállt a szám, mert a kapunyíláson keresztül meglátam egy gyönyörű szarvasbikát, szimatolgatta a vadszőlőleveleket a falon, a siratóének irányában. Nem hiába volt gazdag híre a boldogult udvari csillagjósnak, telt neki szarvasra is.

Zöldesszürke szeme volt az asszonynak, a sötétben is világított s egyenes, nagy orra, királyi orra, egy fejjel magasabbra becsültem magamnál, méltósággal viselte a gyászát, meglátszott tartásán a császári vér. Erőt vettem magamon s előadtam, hogy mi járatban vagyunk. Jól van, tabáni úrfiak, felelte búsan, csak hagyjátok a házam előtt, a többi az én gondom. Mi szívesen itt hagyjuk, kegyelmes asszonyom, de kérünk is érte valamit cserében. Már hogyne kapnátok, persze hogy kaptok, mit akartok inkább? Van egy szarvasom, kapitális egy jószág, tizenhatos aganccsal, a Szemlőhegy rengetegéből sétált le még szegény uramhoz, mert tudni akarta, hogy ő-e a magyarok csodaszarvasa. Vagy kell inkább egy bűvös látcső? Ha ügyesen forgatjátok, tisztán beláttok a bolygókba, legalább megtudjátok, amit örökké hajtogatott a szegeny uram, hogy nem érdemes felrepülni rájuk, mert egyiken sincs Szúnyog sziget, se Zebegény. Okosan beszélt az özvegy, amelyik csillagon nincs Duna, arra nem kell fölmenni.

Közben a barátom is odamerészkedett s a szarvast választotta, rögtön kitaláltam, hogy mért, szarvasfogaton ment volna ki szüretre Péteribe, elkápráztatni a református tiszteletes lányait, leginkább a közbülsőt. De én a látcsövet akartam, nem égitesteket nézni, azokból elég, amennyit az ember szabad szemmel vagy három-négy dioptriával kivesz, én Párizsig és Velencéig szerettem volna ellátni, mert jóideje eldöntöttem magamban, hogy felváltva ezt a két várost fogom lakni, ha híres író leszek, ragasztott, kihívó orral Párizsban, mint Cyrano de Bergerac ükunokája s festett hímlőhelyekkel az arcomon Velencében, mint Casanova ivadéka. Fordult egyet az özvegy s már hozta is a csodálatos látcsövet. Végül azt választottuk s nem a szarvast. Barátom mindig engedett, mert nagyon értettem hozzá, hogy rábeszéljem reménytelen, vesztett ügyekre. A templom ott maradt a ház előtt s mi szépen elköszöntünk. Aztán vigyázzatok a látcsőre, úrfiak, szólt utánunk az özvegy, ez volt szegény uram legkedvesebb kincse.

Olvastam egy könyvben, hogy többet ér a vágyódás, mint a beteljesedés, ennek a mondásnak igyekeztem élni a tetteimben, most is csak lógattam a látcsövet s a világért se néztem volna bele, de a barátom nalt meg a kíváncsiságtol s mind nógatott, ejnye, válassz ki valamit, akármit, csak nezz bele már s aztán add ide. Csillagot úgyse választhattam ki, mert tejes volt az ég a nagy holdfénytől, no megvizsgálom inkább, hogy Velencében csakugyan tengervízzel kövezik-e az utcákat, ahogy édesanyám mesélte, mert ő járt egyszer ott a sógorasszonyával, szerkesztőségi szabadjegyük volt Fiuméig. Megálltunk, ahol kanyarodik egyet a Krisztina körút s csak úgy találomra beigazítottam a tologatható látcsövet, Budánál messzebb, a holdnál közelebb, a kettő közt Európára, fogtam, belenéztem s szinte hanyattvágódtam. Barátomat láttam a cső végén, szakasztott olyan volt, mint most, csak borzasztón megvénülve, gyér fehér haja rálógott a szemüvegére s a szemüveg az orra végén fityegett, meggörbülve csoszogott egy kórházi ápolóköpenyben, vitt egy ágytálat, de olyan muja pofával, mintha nem is tudná, mit visz s mondom, irtózatosan öreg volt, lehetett ötven éves. Hát ez mi, ez a szörnyűség? Az történhetett alighanem, hogy nagy bánatában, a nagy sietségben s a sötétben a csillaglátó távcső helyett a jövőbelátót ajándékozta nekünk az özvegy. No, add már ide, hadd lássam én is azt a csudavárost, türelmetlenkedett a barátom, én meg úgy tettem, mintha a gyönyörűségtől szememhez nőtt volna a szerszám. De addig nyaggatott, bünnyögött, nyafogott s erősködött a könyökömnél, amíg megmérgesedtem, nesze no, fogjad, te bánod meg, nem én, amit látsz benne s szó nélkül átadtam, neki meg csakugyan elnyúlt a képe, mikor belenézett. De Jézusmáriám! egy szempillantás alatt rémületre vált a mérgem, amikor eszembe ötlött, hogy ő meg alighanem engem lát vénen s meghülyülve, ki tudja, minek, mennyire elpusztulva, talán házaló koldusnak, ami hagyján, talán öreg házitanítónak, ami borzalmas, ki tudja, milyen csúfnak lát a csőben s éppen úgy hallgat, mint én, nem árulja el, mit tudott meg rólam, ahogy én se szóltam arról a savanyú, öreg, kórházi bilihordozóról. Ki akartam tépni a kezéből, hadd lássam, mi leszek, ha mégsem leszek híres író Párizsban és Velencében, de aztán hagytam, hiszen én megint csak őt látnám s abból a vénemberből éppen elegem volt, mind a ketten örökké a másikat látnánk, akármilyen sebesen cserélgetnénk is kézből kézbe a csövet s ha ügyetlenül sokat forgatjuk, huzigáljuk, igazítjuk, a végén még a ravatalon látjuk egymást vagy éppenséggel a sírdombunkra gukkerezünk s megtudjuk, mi van a kőre írva, ő aztán titkolhatja az én halálomat, én meg az övét, úgyis hiába rejtegetnénk egymás elől, álmunkban csak kibeszélnénk egyszer vagy kiköpnénk, ha megmérgelődünk. Pedig én azt mindig úgy játszottam magamban elalvásig, hogy csak születésem esztendeje állt a fejfán, de semmi az elválasztó vonás után halálom évéről vagy ha állt rajta nagy ritkán valami szám, Krisztus után 2001 volt, néha még több, mert mindenáron meg akartam érni a második ezredévet, kilencvenöt esztendős lennék akkor, mért ne, dédanyám a kilencvenedikben jár.

Most aztán mit csináljunk? Nem akartuk visszavinni s megint felzavarni az asszonyt, talán meg is bántanánk, restellné, hogy ő, éppen ő, a fő csillagjós özvegye tévedett, éppen ő cserélte össze a két látcsövet. Barátom azt javasolta, hogy várjuk be a krisztinavárosi búcsút, ha ott nem tudunk jó áron túladni a veszedelmes portékán, bizonyosan akad rá vevő az óbudai vásárban, mert oda született, igazi szegények járnak, akiknek már csak jobban mehet a jövőben. De én mást gondoltam, ügyesebbet, ide hallgass, édes öregem, van egy ötletem, tudok az Attila utcában egy kávémérésről, nyitva tart reggelig, ott szokott kártyázni Ulászló király, a pipogya második ezen a néven, felkínáljuk neki, egy királynak úgyis kell, hogy sceme legyen mindenre, mindenkire, mindenüvé, a jövőbe is! Egy zsidó könyvárussal s egy örmény bélyegüzérrel szokott kártyázni a király, esténként a két partner hóna alatt hordozta a boltját kávéházról kávéházra a pesti oldalon, mielőtt kergetni kezdték a piros asszt az Attila utcában. Egy sporthírlapíró volt a kibicük, azzal hencegett, hogy ő ilyen meg olyan művelt, jegyezzétek meg, fiúkák, hogy én nem vagyok afféle lump kártyás, én háromszáz verset tudok betéve, csupa klasszikust. Próbáltuk a szaván fogni, de sohasem állt kötélnek, úgyis tudtuk, hogy hazudik. Egy verset tudott Szép Ernőtől.

Megtaláltuk a kávémérést, ott volt a király a kártyás barátaival. Hébe-hóba apám is benézett közéjük, de szivesebben ült józsefvárosi farkasodújában s írta tizenöt-húsz oldalas szakító leveleit lovas amazonoknak, évenként másnak, korra a legtöbb a lánya lehetett volna. Többször nekilovagolt az efféle szomorú levélnek s jó pár lapot elrontott, amíg belejött a helyes tónusba, amit elrontott, széttépte, én aztán a szeleteket kihalásztam a kosárból s összeragasztottam, hogy tanuljak. Csendes szemrehányással kezdődött a levél, a margitszigeti rózsakert is bele volt keverve az elejére, a szirmokat megölheti egyetlen fagyos éjszaka! aztán élesebb lett a hangja, más bánást érdemelt volna az én naív, bolond, öreg szívem, írta, de nem is tűri tovább, hogy packázzék vele egy asszony, fogja magát s elmegy Afrikába, mert százszor jobb a nemes vadállatokkal élni, mint hűtlen szeretővel. Igazi szíve vágyát írta ki édesapám ilyenkor, csak Afrikába kívánkozott, soha máshova, még Madridba se, pedig azt a gavallér várost az Isten is neki teremtette, ő mindig csak Afrikába ment volna, ha kihúzzák a sorsjegyét, nézd, olyan a formája, mint a szívnek, mutatta a térképen, mint egy óriási szívnek, feltette a monokliját, ráhajolt a lapra s szagolta a füves pusztákat, csak vadászkönyv tetszett neki, arra még pénzt is adott. A levélnél hagytam el, megbocsátó, nagylelkű búcsú következett a kifakadás után, elbocsátom magát, írta, mert más úton és más oldalán keresi — hasztalanul! — a boldogságot. A lángoló befejezés már hiányzott a papirkosárból, mert addigra belemelegedett a helyes tónusba s nem kellett kétszer megírnia, egyszer piszkozatban, egyszer tisztázatban, hogy te vagy az utolsó életemben, te vagy az egyetlen, te vagy az Igazi. Ezt már az asztalán felejtett levélben magában olvastam. Alig vártam, hogy én is küldjek ilyen szakító levelet egy nőnek, színésznőnek.

Oda álltunk a király elé s ő játék közben meghallgatott, mert jóságos és türelmes ember volt. Édes gyermekeim, én bizony nem használhatom a messzelátót — végül is azt mondtuk neki, hogy azt kaptunk —, örülök, ha nem látok tovább a filkóimnál ebben az országban, mért nem hoztátok el inkább a szarvast, ha kettő közt volt a választás? Bizony mért nem! Mind bánhattam, most már késő volt. A király állatokat gyűjtött, a kisebbjét s csinosabbját azokból, amelyekről bizonyosan tudjuk, hogy bekerültek Noé bárkájába, ezért legyet nem gyűjtött, mert azt nem engedték volt be a hajóba, az eresz alatt, kívül bújt meg a disznó, amíg tartott az özönvíz. De tudok egy barlangról a Váralja utcában, mondta Ulászló király, tizenkét rabló lakik benne, azok szép szóért mindent átvesznek, ha felmentek jobbkézt az Alagút krisztinai oldalánál, ott van a harmincadik lépésnél. Megköszöntük a jótanácsot s mentünk. Olyan rendes fiú volt az én barátom, egy árva szót sem szólt a szarvasról, nem hánytorgatta fel, hogy ugye megmondtam, válasszuk azt, de te mindig bölcsebb akarsz lenni.

No, megtaláltuk a barlangot a haramiákkal, mert a király pontosan útbaigazított, látszott, hogy szemmel tartja kedvesebb alattvalóit. Egyik harisnyát stoppolt, a másik hagymát pirított, a harmadik egy zöldkötéses üzleti könyvbe jegyzett, valószínűleg elkönyvelte a zsákmányt, a negyedik pápaszemmel folytatásos regényt olvasott fel a többinek egy újságból. Hasznosan munkálkodott a többi is. S ott volt Guszti, a fizető pincér a Centrál kávéházból, csak ő nem dolgozott, ült egy faragott hátú karosszékben, prémgalléros kabátban s keménykalapban, szivarozva, ahogy a munkahelyére szokott sétálni, végig a Gróf Károlyi utcán. Ismertük látásból, mert bejártunk autogramért híres írókhoz, egyszer vállon is veregetett Guszti, kitartás, fiatalúr, mondta, magából is olyan nagy író lesz, mint Surányi Miklós szerkesztő úrból, de mi Karinthytól kértünk aláírást.

Kedvesen fogadtak a rablók, aki olvasott levette a pápaszemét, átkemlelt a csövön előlről, hátulról, de a barlangi sötétben vagy az ő kezében nem akart működni, próba nélkül is elhitték azonban, hogy csodálatos szerszám, hogyne lenne az, szólt közbe Guszti, mikor egy udvari csillagjóstól s ráadásul görög embertől való! Eppen effélére vágytam, mondta a legöregebb köztük, legalább is szemre az, ezentúl rögtön látjuk, amikor kiadják a heti bért a bankigazgatóknak. S te ki fia vagy, édes fiam? Én úrfi vagyok a Hadnagy utcából, apám ecetfa, édesanyám muskátli. Apád ecetfa, anyád muskátli? Azt akarod mondani, hogy sok az ecetfa s a muskátli Tabanban? Azt, feleltem leforrázva.

Megvolt a csere, adtak a messzelátóért egy úti ládikót. Belül kék barsonnyal volt bevonva, ezüstnyelű fésű, kefe és ezüstkupakos illatszeres üveg feküdt a vályukban. Jól megbecsüljetek, mondta aki a hagymát apritotta, mert herceg Esterházytól loptuk. Dehogy attól, a gróftól, vágott közbe a könyvelő. Ezen csúnyán összekaptak, hogy a herceg vagy a gróf Esternázytól lopták-e. Pedig hát be volt vésve a címerkorona az ezüstbe, majd kiverte a szemüket, láthatták, hogy kilencágú, gróftól lopták. Nem értettek a címerekhez, elég szégyen! S még azzal hencegtek, hogy ők első osztályú rablók.

Megköszöntük a cserét s tovább mentünk a gyengülő holdfényben. No, de most mit kezdjünk a ládikóval? Inkább adták volna ide a kutyájukat, azzal a barna monoklival az egyik szemén, egész idő alatt ott sündörgött a lábunk körül, szívesen csatlakozott volna, láttam. Megint nekem támadt mentő gondolatom, eszembe jutott a hazaáruló dédanyám. Mehettünk hozzá akár rögtön, mert ő sohasem aludt holdas éjszakán, bizonyosan ad valamit cserébe az ezüst fésűért. Egy ugrásra lakott, a Bástyasétányon. Tábor utca, Palota utca, felértünk hamar.

Jaj, de szép volt a szeptemberi éjszaka. Olyan csendesen lógtak a falevelek, mintha rézből faragták volna ki. Itt fogsz te andalogni egy padon, ha már híres költő leszel, mondta a barátom s figyeled a Nagymedvét, Kismedvét, Oriont... Ha én híres költő leszek, vágtam a szavába, visszaköltözöm Kolozsvárra, visszamegyek a Rózsa utcába s számlálom a lugasban a vadszőlőbogyókat, hallgatom a bogarakat, ha betévednek egy üres üvegbe s ott mérgelődnek, az udvar közepére pedig csináltatok egy diadalkaput napraforgókból, azon keresztül fogok kivonulni, bevonulni, a sok jóbarát s rokon meg ágakat lenget s mind éltet engem, ünnepel, azt kiáltja: hozsánna, te vagy a legnagyobb, csak te vagy igazi költő, a többi suszter!

Bezörgettünk a dédanyámhoz. Fruzsi nyitott ajtót, az unokanővérem, az a Fruzsi. Szervusz, fiúú! mondta, elnyújtva az ú-t s nekem szinte megállt a szívem verése. Szerelmes voltam belé borzalmasan. Gyönyörűn fütyült s mivel muzsikusnak is készültem, egy operát terveztem a magyarok bejöveteléről a füttymű-

CA REJTELMEI

E 1920-BAN

vészetének. S már bántam erősen ott, a holdfényes küszöbön, hogy nem a szarvast választottam. A barátom úgyis átengedte volna nekem s ő ment volna vasúton Péteribe szüretre, én meg szarvasháton szökhetnék Fruzsival Párizsba, a magyarok csodaszarvasán, mondanánk a franciáknak s élnénk azontúl a híres Diáknegyedben. Volt egy öreg festő barátom a Sashegyen, nagy ezermester, maga ácsolt magának műteremházat, dupla furulyán játszott s matrózregényeket írt, mert egyszer lehajózott a Fekete-tengerig, ő mondta s ő csak tudta, hiszen Párizsból hozatott lapokat, hogy pici kertes házakból áll a Diáknegyed, rezeda s viola van az ablakokba ültetve, fekete bársonykabátot viselnek a diákok s szép varrólány a szeretőjük, mindegyik diáknak van egy festő s egy muzsikus barátja, farsang végén meghalnak tüdőbajban a varrólányok vagy férjhez mennek falura s mások jönnek fel a helyükbe, minden ősszel friss lány terem a Diáknegyedben. Gyertek be, mondta Fruzsi, éppen most főztem feketét nyanyinak. Szép, hosszú szája s hun vágású szeme volt, nem kell tovább magyaráznom, hogy mért haltam meg érte. Két évvel volt idősebb nálam, na te lány, mahol-nap te is eladó vagy már, mondogatták a rokonok s ilyenkor törni-zúzni tudtam volna. Engem becsült, én téged tisztellek, fiúú, de nem szeretett vissza, érzem előre, fiúú, hogy jóbarátok lesztek az urammal, mondogatta s nálunk fogsz ebédelni minden héttőn. De azt már ki nem állhatta, ha bosszúból azt feleltem, jól van, de hozom majd a feleségemet is.

Dédanyám a harmadik szobában ült, a legbelsőben, egy titkos csapóajtó felett trónolt, éppen úgy, mint Medgyesen, a születése házában, ahol a padlón keresztül s egy tekergő, földalatti folyosón át egyenest a vartemplomba tudott volna menekülni. Budán is így lakott, hallottam, hogy a Vízivárosba vezetett le az akna, amely a karosszéke alól nyílt, csak föl kellett emelni a szőnyeget, ott volt a karika a titkos ajtón. Alig léptünk be, máris azt kérdezte, hogy no, mit hoztatok kicsikéim, mert elvárta ettől is, attól is, minden emberfiától az ajándékot, kedveskedést, mint hatvan év előtt, amikor fél Erdély az ő derekát, bokáját s kezét bámulta s irigyelte, mondotta édesanyám. Nem volt széparcú, mégis bomoltak érte az urak, mesélte még édesanyám, aki maga rá nem nézett volna férfira, de örökké büszkélkedett a kacér nagyanyjával. Megmutattuk a ládikot az útravaló szépítőkkel. Monón nézte, mintha máris venné a kabátját s indulna Bécsbe, Drezdába, Danzigba. Mindig ezt a három várost emlegette a múltjából. Csukott arany medália függött a nyakában, senkise tudta, kinek a képe van a fedelek közt, egy daliás orosz tábornokot őriz! kötekedett apám, azt istápolja a keblén. Ugyan biza, honnan veszi, nem igaz! vágott vissza édesanyám elvörösödve, tudhatja, milyen művelt, okos asszony, bizonyosan egy filozófus képe van a medáliában. Apám csak legyintett, azzal a filozófussal táncolt ugye segesvár után? Mert dédanyám hazaáruló volt, elfogadta a muszka tisztek meghívását, mikor bevonultak Medgyesre, reggelig keringőzött velük s kijelentette, hogy jobb nevelést kaptak otthon, mint a nonvéd tisztek, tudnak viselkedni! De mi lett volna, ha Bem tábornok úr megveri az oroszokat s visszatér? kérdeztem, nem félt, hogy fordul a kocka s akkor Bem magát relkötteti? Ő csak ravaszul mosolygott, mint aki bizonyos a dolgában, persze, mert bízott a csapóajtóban a karosszéke alatt. Jól van, aranyoskáim, megtartom a ládikát, mondta, mikor kipróbálta a fésűt még csak szürkülő hajában, de nem fogadom el ingyen, mit adjak érte? Vonogatta, huzigálta a csuklóján függő fekete csipkefodrot s tűnődött, hogy mit ajándékozzon cserébe, mi meg nem tudtunk tanáccsal szolgálni. Szép, hosszú keze volt, májfoltok s visszerek nélkül, igazi keze volt, nem görbe karmai, mint a többi vénasszonynak, aki mind úgy tartja, mintha nagy ijedten az utolsó szem morzsákat szeretné összekapirgálni.

Amíg tanakodva szopogatta a kávéját, behúzódtunk Fruzsival az ablakfülkébe, amely a Bástyára nyílt. Máskor is ide bújtunk el játszani s most a barátomat is bevettük, nem volt egyéb dolga, mint figyelni a mesémre, amit Fruzsi rendelt két házi folyónkról, a Brentáról s a Drávaról. Bizony már nem emlékszem, hogy mikor s hogyan választottuk ki éppen ezt a kettőt. Vörös bársonnyal behúzott, üveges bárkán hajóztunk Velencéből Padovába a Brentán, oszlopos vízi kastély tűnt fel túl a nádason, a jegenyék s eperfák mögül, jól ismertem én ezeket a kastélyokat, láttam a képüket egy csodálatos albumban a sashegyi festőnél, álarcos társaság ozsonnázott a tornácon, de abbahagyták, hogy Fruzsi füttyművészetében gyönyörködjenek, aztán előtűnt a második kastély is, meg a harmadik, negyedik, mindegyikben valami mást csináltak, bábjátékon mulattak vagy koncerteztek a fák alatt, de ha jött a hajónk már csak a trillázó füttyre figyeltek. Egyszer csak kiáltozni kezdett a kormányos, hogy vigyázat, jön Padova s ott ni, nemsokára fölvillant a víz felett a város száz fehér harangtornya s zöld kupolája. Máskor a Drávát választottuk, kétevezős csónakon, sátorral, cserkész rüsztunggal, puskával vágtunk neki a víznek, leusztattunk a tiroli havasok alatt, be a horvátokhoz, kinyíltak a fűzes árterek Baranyában, szinte éreztük evezőnkön a Duna vonzását, lesátoroztunk s lődözni kezdtünk egy floberttel a seregélyekre, szőlő lehetett a közelben, a sárguló liget mögött, annak a dézsmálására gyűltek. Mondom, ezt a két vizet jártuk Fruzsival, ha játszottunk, nem tudom megmondani, mért szerettünk bele ebbe a kettőbe, amúgyis bolondultunk a vízért, talán mert engem rákászás közben tartottak keresztvíz alá a Sikaszó partján, Fruzsiéknak meg a Nagyszamosra ment le az almáskertjük Szatmárban s kicsi lányka korában egész nap hajigálta bele a hullottját. Te fiúú, igazán mondom, te fiúú, örökítsd meg egy zeneköltményben a folyókat, mondogatta, te mindent tudsz, írjál egy búsat a hűségesekről, amelyek ott halnak meg, ahol születtek s egy vígat a hűtlenekről, amelyek több országot szeretnek. Vajon mennyit értett meg a barátom a játékból, nem tudom, de látszott az ábrándos képén, hogy ő sem volt egyedül aznap éjszaka, hozta magával a Brentára vagy a Drávára, már nem emlékszem melyikre, a református tiszteletes középső lányát Péteriből.

Húsz tallért adok érte, döntött a dédanyám, de vigyázzatok aztán, nehogy elolvadjon a zsebetekben. Kaptunk tíz-tíz nagy, kerek tallért svájci tejcsokoládéból, aranypapírban. Kezet csókoltunk s mentünk, Fruzsi elkísért az ajtóig, aztán lássalak ám fiúú minél hamarább! kiáltotta utánam, de ez csak amolyan kedveskedés volt, éreztem, hogy van már valakije, más valakire gondolt közben.

Mi bizony féltünk, hogy elolvadnak a tallérok vagy beleragadnak az aranypapírba, jobb, ha rögtön beváltjuk négy habos indiánerre Ruszwurmnál. Egy ugrásra volt a cukrászda, túl a sarkon, a Szentháromság utcában. Pest fölött már szürkült, hajnalra világosodott. De hiába nyomkodtuk, ráztuk, rángattuk a kilincset, csukva volt a bolt. Na szervusz, most mit csinálunk, egy mancs lesz a csokoládé a zsebünkben. Rózsaszínű, kerek torta állt a kirakatablakban, cukormázas tetejére az volt pergetve fonott betűkből, hogy Attila. Miféle Attila? tanakodott a barátom, miféle? hát Gundelfinger Attila! feleltem elcsodálkozva, ezt igazán kitalálhattad volna, itt laknak a Tárnok utcában, ma van a születésnapja s bizony tőlünk is megérdemelne egy tortát. Hátunk mögött üt a padban s mesterien súgott, meg vallásórán se tudták elkapni, ami rettenetesen nagy szó, mert olyankor félig kipusztul az osztály, a zsidók, tizen s a katolikusok, nyolcan s az egyéb felekezetűek, ketten hazamennek tizenkettőkor, mi maradunk egyig, igaz, hogy amit a más hitűek nyernek ebéd előtt, duplán ráfizetik aztán, két utat számítva, a délutáni vallásórával.

A barátom meglökött, te bagoly, azt mondja, nézz hátra gyorsan, úgy látszik, virraszt a Mester! Megfordultam s odanéztem a házra, földszinti két ablakára, nem árulom el, melyik az a ház az Uri utcában, minek zaklassa tolakodó kíváncsiságával a világ. Bolygó fény bukkant fel hol az egyik, hol a másik ablakból, mintha egy ember körbe vándorolna mögöttük négy fal közt s kutatna valami után a holmijában. Álmatlan ember volt Jajkeserű János, a lángész. A Hadnagy utcában ismerkedtünk meg vele, a Kereszt tér s a szerb templom közt szokott sétálni alkonyatkor malomkerék kalapban, malaclopó köpenyben, rögtön szemünkbe tűnt, harmadik-negyedik látásra mi is szemet szúrtunk neki s megszólított, jó estét, urak, meginvitálhatlak titeket egy pohár borra? Tőle hallottuk először a Mélypincében, fél liter kadarka mellett, hogy egy szerb templomot mindig el lehet adni, tartós a piaci értéke, amint mondta. Később a lakásán is fölkerestük Jajkeserű Jánost, boltíves kapualjból nyílt az ajtaja, rögtön jobbkézre, rendszerint irodalomról beszélgettünk, ő tanított meg, hogy művészi elosztással s ütemes ismétléssel a mássalhangzókat is egyeztetni kell, nemcsak a magánhangzókat, ha szépen akarunk írni magyarul, muzikálisan, uraim, muzikálisan, például így: „Csömöri úti remeték gyűjtötték üllői gyógyszerészeknek rebarbarát." S ő figyelmeztetett a lexikonok, különösen a régi kiadások megragadó költészetére, barátságunk óta betéve tudtuk a Pallas Lexikon kötetcímeit, A — Arad megye, Arafale — Békalen, Békalencse — Burgonyavész, Burgos — Damjanich, Dammara — Elektromos gép, Elektromos hal — Fék, Fekbér — Geszt, Geszte-ly — Hegyvám, Hehezet — Kacor, Kacs — Közellátás, Közép — Magyal és így tovább Téba — Zsuzsokig. S ő kötötte lelkünkre a Nagy Révai képtáblái alapján, hogy ne mulasszuk el megtekinteni a Sertésközvágóhidat, a Lóhúsvágót meg a Kenyérgyárat, a Népotthont, tervezte Somló és Orth, a Népszállót, tervezte Eberling és Schoditsch, a Berzenczey úti bérházat, tervezte Komor és Jakab, a Vág utcai bérházat, tervezte Nay és Strausz s a Sárosfürdőt, tervezte Sterk Izidor, Sebestyén Arthur és Hegedüs Ármin, Rengeteget tanultunk tőle.

Te, hátha éppen most égeti a remekműveit az a szerencsétlen! mondtam, átrohantunk s vadul bezörgettünk, pedig más is lakott a házban. Sokáig kellett lármázni, nem tudtuk, megsüketült-e vagy csak nem jön nyitni, a kapualjból nem látszott, mi van a bolygó fénnyel. Hirtelen kinyílt a kapu s ott állt szikrán, szétborzolt fehér hajcsomókkal a halántékán, foltozott kék házikabátban s rongyos papucsban, oh! ti vagytok, urak, gyertek be, éppen jókor jöttök. Gyakran mondogatta a barátom, hogy hasonlítok rá, én vagyok öreg kiadásban s szemüveg nélkül, lehet, hogy ma éjjel is ilyen aggastyánnak látott vagy talán még kopottabbnak a jövőbelátó távcső végén. Mentünk utána.

Pokoli hőség volt az ismerős szobában. Úgy lakott, mint egy igazi lángész. A földön is könyvek, a széken is könyvek, a kredencen is könyvek, megviselt, öreg bőrkötések, az egyik könyvtornyon kitömött bagoly, arról keresztelt el engem, a bársony abroszon pörkölések, tintafoltok, a falon egy csimbókos gárdatiszt megfeketült képe, az ágya mellett, egy kicsi asztalkán homokóra, jelekkel telerajzolt koponya s egy sokszögű kristály, mert jobb napjaiban a Kristálynézők Rendjéhez tartozott. Műhelynek tartotta a másik szobát, kitanult szűcs volt ugyanis, díszmagyar mentéket javított-alakított bankelnököknek, főispánoknak és államtitkároknak ez a nagy ember, hogy megéljen valahogy.

Jaj, Mester, mit tett! kiáltottuk egyszerre a barátommal. Órák óta etethette a vaskályhát, úgy izzott. Eltaláltátok, urak, felelte, minden elvégeztetett, megsemmisült minden, az utolsó betűig. Húsz kiadatlan kötetet írtam az életörömről, nem kellett a kutyának se, bezzeg írtam volna csak egyet az életundorról, most a Rivierán élnek sofőrrel! Borzasztón megesett rajta a szívünk s összebeszélés nélkül elővettük a tallérainkat. Ügyetlenül szabadkozott, nem uraim! a világért se fogadhatom el, de közben esett ki a szeme a finom svájci csokoládé után. Letettük hát az asztalra s elköszöntünk. Nézzetek be, urak, a jövő héten is, mondta, addigra lesz almám, kettő is fejenként. Megindultságomban a rézveretű pisztolyt s a színes lámpást is otthagytam az asztalkán, a homokóra mellett, sokkal szemérmesebb volt, semhogy megköszönje. A kapuig kísért, már reggel volt a Halászbástyán. Arra fordultunk.

Nyomta keservesen a lelkünket a lángész sorsa s jó darabig szótlanul baktattunk. De amikor felértünk a Halászbástya karzatára, hogy szétnézzünk Pesten, egyszer csak világosság gyúlt az agyamban, olyan vakító belső világosság, amelytől egy pillanatra elfeketül a külső világ. Mert akkor értesültem ott belül, hogy róla fogom írni első novellámat. Már a címét is tudtam, A Különc lesz a címe s kész volt a zárósora, az jutott eszembe leghamarább. „Megsemmisítettem mindent, szólt a Különc s kibugygyant a könnye." Ezt a nagy hírt rögtön tudatnom kellett a barátommal. De neki nem tetszett a befejezés, nem kérlek, nem jó így, nekem így nem tetszik, nem elég rettenetes, erősebb színeket kell használni. Mért, te hogy csinálnád, na halljuk, te hogy csinálnad! támadtam rá. Kialudt a gyönyörű belső fényességem, már elment a kedvem a novellától. En így, felelte: „Mindent megsemmisítettem, szólt a Különc siket hangon és jegesen felkacagott." No, nézzék csak, én készülök írónak s ő találja el a tragikus végét, gondoltam, mert bizony nekem is jobban tetszett, ahogy ő mondta. Nem akartam elkapatni azonban, vak tyúk is talál szemet, vetettem oda félvállról, de ő nem bánta vagy nem volt ébren a füle aznap reggel. Mindent megsemmisítettem, szólt a Különc siket hangon és jegesen felkacagott. Jó, ez nagyon jó!

A reggel még szebb volt, mint az éjszaka, de nem volt olyan csendes, söpörte a szél az első száraz leveleket s azok egy cseppet se bánták, vígan ropogtak a lábunk alatt. Borzongtunk egy kicsit s vesztünk meg az éhségtől, gondolni is öröm volt a tejeskávéra s a két felén megvajazott vizes zsemlére. A fedeles Jezsuita-lépcsőn mentünk le az Albrecht útra, ilyen korán még nem volt pisiszagú. De aztán kisült, hogy csak én vonulok olyan lelkesen, a barátom ette magát egy ideje, azon rágódik, mondta, hogy okos üzletet csináltunk-e a cserékkel, egy templom volt a hátunkon, mikor elindultunk a Hadnagy utca aljából, egy egész templom, láncos ezüst lámpákkal, török szőnyeggel, búcsús zászlóval s most tessék, üres a kezünk. Már hogyne csináltuk volna jól, intettem meg őt, magamat is nyugtatva, mert egy cseppet se voltam bizonyos, hogy ügyesen adtunk túl a szerb templomon. No mindegy, késő bánat ebgondolat, túladtunk rajta s pont. A barátom egyébként is hamarosan más gondra ugrott át, most meg azon aggódott, hogy mi történik, ha a tiszteletes úr belemelegszik a beszédbe s elnyúlik vasárnap a prédikáció? Ebben a gondjában már én is osztoztam, jövő vasárnap délben folytatják a Chaplin sorozatot a Corso moziban, ha túl hosszú a malaszt, akkor se tudunk odaérni idejére, ha egyet futunk a Váci utca elejéig, pedig bomba műsor lesz, múlt vasárnap is majdnem szétmentem a röhögéstől, Chaplin a rendőr, Chaplin a csavargó, Chaplin a kivándorló, meg kellett repedni.

Hát elköltöztek a fecskék, szólalt meg a barátom s akkor jutott eszembe, hogy szeptember tizedike van, szeptember tíz, kedd, latin az első óra nyolctól kilencig, idén az első latin óránk. Szedd a lábad, mondtam, tudhatod tavalyról, hogy Kis Kampó percre bejön csöngetés után. De azért szerettük, ritkán osztályzott s egyszer szóba ereszkedett vele Szabó Dezső a Táltos könyvesboltban.

Aznap elsőnek mentünk át a Lánchídon Pestre; ki-ki az elmúlt éjszaka rejtelmein tűnődött. Egyszer csak, mintha valaki súgna, fölnéztem balra, a Margitsziget iránt s megtorpantam a bámulattól. Végig a Dunán hatalmas római flotta ereszkedett le Aquincum felől s éppen a két híd közt tartott. Felszállt a pára a vízről, rövidlátó szemmel is tisztán s apróra kivettem mindent a flottán, sokkal tisztábban, mint két oldalt a parti bérházakat s az első futó villamost. Bíbor takaroja volt az első gályának, a szele belelógott a Dunába, még gondoltam is, milyen kár, hogy ázik, maga a császár ült a közepén egy kecskelábú tábori széken, egy borbély stuccolta a haját a homlokában, egy másik a füléből tépdeste a szőröket, egy írnok meg jegyezte, amit a császár diktált, valószínűleg parancsokat aznapra. Teherbárkák úsztak mögöttük, megrakva lóval, gerendával, lánccal, faltörővel s más hadigéppel és hídalkatrésszel. Ment a légió aranyért Erdélybe.

A barátom nem látott semmit, az csak a te lelkedben van, ott látod, mert visszavágyol, magyarázta, megölelt a vállamnál s úgy mentünk tovább. Járnak római hajók a Szamoson is? kérdezte, mikor leértünk a Deák szoborhoz. Csak kedveskedni akart, a kedvemért kérdezte, hiszen rájött egy ideje, hogy minden összehasonlítás Kolozsvár javára üt ki nálam. A Szamoson papírcsónakok járnak, világosítottam fel, jó erős papírcsónakokat eresztünk el a gát alatt, de előbb megrakjuk különböző hosszúságú gyufaszálakkal, a csónakok leúsznak a Szamoson, Fruzsiék kertje alatt, bejutnak a Tiszába, onnan a Dunába, a Dunából a Fekete-tengerbe, a Boszporuszon át megérkeznek Mikes Kelemenhez, ő kihalássza s rejtjeles táblázat szerint összerakja a különböző hosszúságú gyufaszálakat, az ábrából aztán kiolvassa, hogy mikor térhet haza. Mert még mindig él s mind készül haza Törökországból.

A törökökről eszembe jutott a fényes múltam. Tudod-e, te, édes öregem, hogy én pár év előtt Nagy Szulejmán szultán voltam? Nézett rám hitetlenül, mintha elment volna az eszem. De, de, elhiheted, mikor fekete himlőben feküdtem, a szegény sebesült katonák hurcolták be a Kárpátokból, négy napig volt negyven fokos lázam, akkor voltam én a nagy szultán. Számítsd ki az idejét, mondta a barátom s én kiszámítottam pontosan évre s hónapra, kilenc hétig tartott, utolsó évemet jártam a luteránus elemiben s édesanyám kitüntetést kapott a hadikórházban. Nincs tévedés, akkor volt.

Elsötétült a barátom arca s többé nem szólt hozzám az úton. Mert ha én szultán voltam, ő meg abban az esztendőben szegény rab magyar katona volt a Hétoronyban.

HANÁK TIBOR

WITTGENSTEIN LÉTRÁJA

LUDWIG WITTGENSTEIN a németnyelvű filozófia egyik elszalasztott nagy lehetősége századunk első felében. Művei tavaly, negyven évvel főművének publikálása és tíz évvel halála után jelentek meg először önálló német kiadásban. Csak az utóbbi időben kezdenek ráeszmélni, mit jelent és mit is jelenthetett volna Wittgenstein a német filozófiának. Jürgen *Kempski* szerint most, hogy Wittgensteinben *Heidegger* ellenlábasát sikerül felfedezni, lassan feloldódik Heidegger bűvölete. Heidegger filozófiai alkímiája a nyelv összavaiból próbál létet nyerni, Wittgenstein számára pedig minden a nyelv; a nyelv határa a gondolhatóság határa és ezért az egzisztencia határa is.

Különös élete és a legtöbb ember számára elriasztó egyénisége, rideg modora, de még inkább az a körülmény, hogy tanítványai, — kik nem voltak nagy számban, — a beavatottak kevélységével beszéltek róla, és persze filozófiája, mitikus gyűlöletet és áhítatot vont Wittgenstein alakja köré. Életében mindössze egy könyvet és egy tanulmányt publikált s mégis Anglia leghíresebb filozófusai közé számít.

A TIZES ÉVEK ELEJÉN újságolvasás közben egy autószerencsétlenség vázlatos rajzán akadt meg a szeme. Eltűnődött azon, hogy ábrákkal hosszú mondatokat lehet megtakarítani. Két ötlete támadt: a matematika mintájára logikai szimbólumokkal jelölni a hosszadalmas mondatokat, és az a meggyőződés, hogy a nyelv voltaképp a valóság képe. A nyelv logikai viszonylatai megfelelnek a valóság viszonylatainak, — mint ahogy az autószerencsétlenség és annak vázlatos rajza is egybevág.

Fejében már leírásra várt a logikai nyelvelmélet, mikor kitört az első világháború. Önként jelentkezett az osztrák hadseregbe, pedig talán megúszhatta volna a háborút, hiszen állandóan külföldön, főképp Cambridge-ben és Norvégiában tartózkodott. Szolgált Krakkóban, Olmützben, majd az olasz fronton, ahol fogságba esett. Hátizsákjában cipelte kész művének kéziratát. Nemhogy őrzői nem értették volna a decimális rendszerbe sorolt, számozott mondatait, ha épp alkalmuk lett volna belelapozni feljegyzéseibe, (és talán rejtjeleket szimatoltak volna benne, mint *Picasso* egy képén vagy *Joyce* „Ulysses"-ében a határőrök), de még igen jeles filozófusok is bevallották később, hogy nem képesek Wittgenstein művét mindenestől felfogni. Naplójához (Notebooks 1914-1916) csatolt levelekből tudjuk, hogy Bertrand Russell is félreértette helyenként Wittgenstein aforizmáit,pedig Russell már akkor is Russell volt, századunk legnevesebb matematikai műve, a „Principia matematica" társszerzője. A cambridge-i Trinity College számára készített jelentésében, tíz évvel később, 1930-ban, Bertrand Russell újszerűnek, eredetinek és kétségtelenül jelentősnek nevezi Wittgenstein egy újabb kéziratának elméleteit, de nyomban hozzáteszi: *„Hogy igazak-e, nem tudom."* Mindamellett elsietett dolog lenne azt hinni, hogy Wittgenstein nehezen érthető, de annál könnyebben félreérthető stílusa tette naggyá. Egy filozófus megítélésénél végeredményben egyedül a filozófiája számít. De hogy mennyi minden van a „végeredményben"-nel jelzett határon innen, azt épp Wittgenstein példája érzékelteti.

JÓMÓDÚ BÉCSI CSALÁDBÓL származott. Szülei *Brahms* baráti köréhez tartoztak. Mielőtt Bertrand Russell hatására és interpretációja alapján megismerte a filozófiai problémákat, a gépek embere volt. Technikai főiskolákon tanult, mint kor-és honfitársa, a nagy regényíró Robert *Musil*. Amint megírta első könyvét, a mintegy 80 oldalas „Tractatus logico-philosophicus"-t, nyomban szegre is akasztotta a filozófiát. Átgondolta az átgondolhatót, megoldotta a problémákat, minek törje tovább magát? *Tolsztoj* eszmeinek hatására a világhírnév küszöbén hátat fordított Cambridge-nek, az akadémiai pályafutásnak és a jólétnek. Már korábban is jelentősebb summákat ajándékozott el. — állítólag *Rilkét* és Georg *Trakl*-t hathatósan támogatta az első világháború előtt, — majd 1920 tájékán, mikor nagyobb összeget örökölt, szétosztotta vagyonát, hogy szegényen élhessen. Különös logikussággal pénzét nem a szegényeknek adta, — hiszen a szegénység számára kívánatos állapot volt, — hanem a gazdagoknak, kik kellő gyakorlottsággal igazodnak el Mammon útvesztőiben. A pénz nekik nem árthat. Ő maga tanítói képesítést szerzett és éveken át Alsó-Ausztria községeiben, a Semmering környékén falusi elemistákat betűvetésre oktatott. Később kolostorkertész lett Bécsben.

Az osztrák főváros észrevétlenül visszakanyarította a filozófiához. Már évek óta vitatkoztak művéről a bécsi egyetemen és szerte a világon, az újpozitivisták (l. Irodalmi Ujság, 1960.febr.1.) vezérüknek vallották, s Moritz *Schlick* irányításával már megalakult a „Bécsi Kör" (I.U. 1961 júl. 15.), mikor ez a feltűnés nélküli „comback" megtörtént. Negyven éves volt ekkor, (1929-ben), s még mindig csak diákként került Cambridge-be. Nem csodálható, ha egyesek azt hitték, Wittgenstein a neopozitivisták követője, holott egyik fő inspirálójuk volt.

A HARMINCAS ÉVEK ELEJÉN Wittgenstein feladta azt a nézetét, hogy a nyelv a tényállások képe. Piero *Sraffa* olasz közgazdásszal sokat vitatkozott ez idő tájt a logikai nyelvelméletről. Egy szép napon Sraffa kézlegyintéssel intézte el Wittgenstein említett felfogását, mi szerint a mondatoknak ugyanaz a logikai formájuk, mint a tényállásoknak. — No, és kézlegyintésemnek mi a logikai formája? — kérdezte Sraffa. Wittgenstein szerint ez a kérdés arra ösztökélte, hogy új elmélet után nézzen. Egyetemi előadásai megkezdésekor már feladta a Tractatus korszakalkotó nézeteit. Innét számítják második korszakának kezdetét, a „késői Wittgenstein".

Egyetemi pályafutása alatt lemondott mindenféle akadémikus pózról. A professzorokat megvetette. Nem ült le velük egy asztalhoz s tanítványait lebeszélte arról, hogy tanári ambíciójuk legyen. Előadásait rendszerint szobájában tartotta, minden nagyképűség nélkül, de nagy fegyelemben. hetenként kétszer délután 5-től 7-ig. A szoba közepén leült egy székre és fennhangon gondolkodni kezdett. Elképesztő koncentrációval a helyszínen fogalmazta elméleteit. Néha elveszettnek érezte magát a problémákban és tudta, mikor beszél zavarosan. *„Teljesen bolond vagyok!" „Borzasztó tanáruk van"* — mondotta ilyenkor.

Norbert *Malcolm*, a Cornell egyetem tanára írja róla, hogy a hozzászólókkal igen türelmetlenül bánt. Ha ellenvetést szimatolt, azonnal pontos fogalmazást követelt s rendszerint dühös harciassággal a sarokba szorította az illetőt. Nyilvános filozofálása — mert filozofált, nem tanított! — oly intenzív volt, hogy a két óra után szinte lesújtva állt fel s rögtön elszaladt egy moziba, ahol előre ült, hogy minél jobban benne érezze magát a képben és elfelejtse a filozófiát.

A második világháború alatt ismét önkéntes szolgálatokat vállalt. Kórházban és laboratóriumban dolgozott. Röviddel a háború után nyugdíjazását kérte. Félt, hogy szenilissé válik s előadásaival megzavarja hallgatóit. Írország nyugati partján egy parasztházba húzodott vissza és madarakat szelidített szentferenci sikerrel. 1949-ben Amerikában járt. Visszatérte után tudta meg, hogy halálos beteg. Rákja volt. G.H. *Wright*, a helsingforsi egyetem tanára szerint Wittgenstein halála előtt két nappal életének legkitűnőbb gondolatait vetette papírra.

FILOZÓFIAI SZENVEDÉLYE elsősorban a nyelvnek szólt. A logikai szempontból tökéletes nyelv feltételeit kutatta a Tractatusban. Persze — mint Bertrand Russell megjegyzi — egyetlen nyelv sem a logika megtestesítője és nem is vagyunk képesek ilyen eszményi nyelvet alkotni, de minden nyelv annyiban tölti be hivatását, amennyiben ehhez a logikai szempontból ideális nyelvhez közelít. Wittgenstein számára a nyelv a valóság képe, visszatükrözése. Ennek előfeltétele, hogy a valóság és a nyelv szerkezete egybevág. A valóság pedig nem más, mint a tényállások totalitása. Épp ezért minden mondat igazságértéke — feltéve, hogy a mondat nem tautológia — azáltal dönthető el, hogy a tényállással összehasonlítjuk. Egy mondat, amit nem lehet összehasonlítani a tényállással, vagy semmitmondó önismétlés, vagy értelmetlenség.

Ebben az irányban kell keresni a Tractatus előszava közismert mondatának értelmét: *„Amit egyáltalán ki lehet mondani, világosan kimondható; és amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell."* Vagy könyvének egy másik részében: *„Ha egyáltalán fel lehet állítani egy kérdést, lehet rá válaszolni is."* Pl. a ceruza intelligenciájára vagy muzikalitására vonatkozó kérdések valójában nem kérdések, hanem értelmetlenségek. Hogy ennek az itt természetesen csak igen komótosan fogalmazott problémának mily nagy hordereje van, akkor tűnik ki, mikor Wittgenstein a filozófia nagy kérdéseiről is kimutatja, hogy álproblémák, a rájuk adott válaszok pedig pszeudomondatok, — értelmesnek látszó értelmetlen szókapcsolatok. A metafizika szükségszerűen zátonyra fut, mert nem tényállásokról beszél, mint e természettudományok, hanem a világról, mint egészről. A világegészről nem lehet gondolatunk; a metafizika tételei nem verifikálhatók, értelmetlenek, látszatmondatok. Ez azonban Wittgenstein szerint korántsem jelenti, hogy mindaz nem létezik, amiről a metafizika beszélni próbál, hanem csak annyit jelent, hogy nem lehet beszélni róla. A mondhatatlanról, a misztikusról van itt szó. *„Wittgenstein misztikus, mert a metafizikát elutasította"* — írja Justus *Hartnack*, Wittgenstein dániai népszerűsítője.

BERTRAND RUSSELL már a Tractatus előszavában rámutat arra, hogy Wittgenstein számos olyan dologról beszél, amiről hallgatnia kellene. Önellentmondás ez? — Igen. Zseniális ellentmondás, mely mozgásba hozta a fél világot s lassan átjárja a német filozófiai életet is. Így azután a Tractatus tényleg arra szolgált, amire szerzője szokratikus alázattal szánta: létrának, amit használat után kilökhetünk magunk alól. *„Mondataim* — írja a Tractatus 6.54 jelölésű magyarázatában — *azáltal tanítanak, „hogy az, aki engem megért, a végén értelmetlennek ismeri meg mondataimat, ha általuk — rajtuk — föléjük emelkedik. (A létrát úgyszólván el kell dobnia, miután föl*ment rajta.) — *Ezeket a mondatokat le kell győznie s akkor helyesen látja a világot."*

Gaetan Picon: Korunk szellemi körképe

GAETAN PICON „Panorama des idées contemporaines" c. antológiáját az Occidental Press „Korunk szellemi körképe" címen megjelentette magyarul.

Az antológia kilenc fejezetben korunk műveltségének szöveggyűjteményét adja. A több mint száz gondolkodó, tudós és művész írásaiból válogatott szemelvényeket a szerző és munkatársai által írott összekötő szöveg igyekszik szerves egészbe egyesíteni.

A KÖNYV magyar fordítása számára írt bevezetőjét a következőképpen kezdi a szerző: „Mindnyájan érezzük, hogy a szellem egy új stílusa valóban létezik. Miben áll ez? Ez egyszersmind tárgya és kérdése könyvünknek." A következő sorokban azonnal előlegezi korunk szellemének két meghatározó tulajdonságát: a különlegesen erős ellenállást a szellemmel szemben s az új világkép fokozatos elembertelenedését. Az elsőn azt az alapvető, exisztenciális és nem módszertani kételkedést érti, amelyet a modern ember egy egyetemes szellemi világ létezésével és megismerhetőségével szemben tanúsít. A bölcseletben ez a kételkedés a fenomenológia és az exisztencializmus fellépésével kezdődik, de felismerhető a vallási relativizmusban, a mindinkább a konkrét felé forduló kísérleti lélektanban, a megrázkódtatásban, melyet a relativitás-elmélet okozott a fizikai tudományok területén, a statisztikának mint önálló tudománynak rohamos térhódításában, az irracionális felé kisikló műveszetelméletekben, stb. A második jellemző tulajdonság az, hogy a modern ember olyan „világokat" fedezett fel, amelyek teljesen különböznek attól a világtól, amellyel mindennapjaiban találkozik. A hagyományos, emberszabású világegyetmet felváltotta egy, a természetes érzékelésnek ellentmondó világegyetem. Pontos következménye ez a dolgok rejtett alapjaihoz való leszállásnak, amely végül is az evidenciák megfordításához vezetett.

Végkövetkeztetésében Picon civilizációnk válságának okait keresi. Helyet ad a legkülönbözőbb és sokszor ellentétes vélemenyeknek, anélkül, hogy állást foglalna. A vélemények egyetlen közös vonása az, hogy egyikük sem tagadja a kultúra, az etikai értékek, általában a modern ember válságát. Természetesebbnek tűnik az a vélemény, amely a krízist a hagyományos értékek összeomlásának következményeként tekinti. (Unamuno, Scheler). De mint a szerző finoman megjegyzi, ezekben az „elemzésekben gyakran lehet valamilyen „reakciós irányzatot felfedezni". Mások arra a következtetésre jutnak, hogy civilizációnk válságát nem a hagyományos értékek összeomlása, hanem az azt követő történelmi kudarcunk váltotta ki. Másképpen hogyan volna magyarázható a felszabadulásnak az az intenzív érzése, amely Nietzschétől egész a szürrealistákig tapasztalható? „Mint ahogy bizalmunk történelmi alkotásainkban, (erőfeszítéseink a történelem racionalizálására a nemzetközi béke, a szociális igazság és a technika hatalma által), biztonságot nyújtott nekünk, amit az erkölcsi hagyományok összeomlása nem rendített meg, történelmi kudarcunk meggyőződése fölidézte korunk szorongó érzését."

KÉTSÉGKÍVÜL a civilizáció válságára egyszerre több irányból felel egy új humanizmus akarata. Picon öt formáját tárgyalja ennek a humanizmusnak. Ezek is azonban inkább kísérletek, mint megoldások, és valószínűleg Moraviának van igaza, aki egy új humanizmus előfeltételét egy új, általánosan elfogadott emberideál megszületésében látja.

Picon műve, elkerülhetetlen fogyatékosságai ellenére, hasznos szolgálatot tehet a korunk káoszában tájékozatlanul álló olvasónak. Nem abban az értelemben, hogy ideológiai fegyvert ad neki az ezzel vagy azzal a hivatalos credo-val folytatott belső harcában, — hisz mi gyanúsabb korunk emberének mint a prozelitizmus szándékával jelentkező eszme? — hanem azáltal, hogy megmutatva neki a modern ember nagyon is eleven, kudarcai ellenére is fáradhatatlan szellemi életének a képét, az emberbe vetett bizalmát megerősítheti.

HORVÁTH ELEMÉR

Candido Portinari

Minas Gerais államban éveken keresztül nem szentelték fel a modern brazil templomépítészet egyik legeredetibb alkotását, a Pampulhai templomot. A vaskalapos maradiság, a kispolgári meghökkenés és az akadémikus felháborodás tiltakozó mozdulata volt ez Brazília — s korunk — egyik legnagyobb művésze, Candido Portinari ellen. Végül is — Róma szólott és a templom nem múzeum lett és nem idegenforgalmi érdekesség, hanem aminek tervezője és építője, Niemeyer és freskókkal díszítő művésze, Portinari szánta: Isten háza.

Mint minden igazán kiemelkedő művész alkotásaiban, Portinariban is van valami meghökkentő, drámai, döbbenetes, mely ellen fellázad az, aki megszokta az átlagot, a közhelyet, a múlt visszadadogását és írtózik az újtól, a forradalmitól — a fejlődéstől.

A művész meghalt és örökségül hagyta ránk az ENSZ New-York-i üvegpalotájában a „Háború és Béke" roppant kartonját, a brazil hősi eposzt megörökítő „Első miset", formákba foglalta a népi balladákká lett „Cangaceiro"-kat és az aranyországot kereső „Bandeirante"-kat. Egy gazdag, még mindig s egyre felfelé ívelő pályán — hősi halált halt.

Fehér és sárga ólomfestékektől — melyeket igen nagy mértékben alkalmazott — ólommérgezést kapott s ez rövid idő alatt végzett vele. Alig volt ötvenkilenc éves.

⁂

Bevándorolt olasz szülők gyermekeként — Sao Paulo államban született. Fiatalon érdeklődött már a festészet iránt s mikor első mestereitől az alapokat megszerezte — a huszas években Európába utazott.

Visszatérése után felfigyelnek rá. Az irányt maga szabja meg, az utat maga járja végig. A formabontó törekvésekkel rokonszenvezik, s mégis, soha nem csatlakozik, fenntartás nélkül az absztrakt művészethez. A Guanabara-öbölben lévő Ilha das Flores-en (a Virágok Szigetén) alkalmam volt látni egy nagyméretű kartonját, melynek címe „Az élet születése". Ezen a hatalmas kompozición valóban testetlen formák kavarognak — ki tudja, talán az őstenger mélye, talán a mikrokozmosz titokzatos műhelye, talán a végtelen, kozmikus ködök és születő világok, a karokozmosz határtalansága. Absztrakt kép ez s mégis elmond az értőknek mindent, amit a művész — s az ember — elmondhat a nagy titokról, az élet születéséről.

⁂

Legmélyebben és legőszintébben mindig a valóság formáin keresztül tudja kifejezni magát. Nagyméretű, monumentális festészetet teremtett, — ebben is hasonló a híres mexikóiakhoz, Diego Riberához, Orozcohoz, Siguerioshoz, akik ugyancsak a monumentálitásra törekedtek. Hatalmas kartonjain, freskóin óriási tömegeket mozgat, a téma kívánalmai szerint, hol fegyelmezetten, hol meg vad kavargással.

Vonzotta mindig a történelem; de nemcsak a múlt igézetében és misztikus látomásaiban élte ki magát. A brazil élet ezernyi témát adott neki. Téma lett, kép, festmény a legendás vezér, a szemüveges Lamepão és szép szeretője, Maria Bonita — akik kortársai voltak Portinarinak, hisz a harmincas években betyárkodtak fenn északon, a száraz Cearában, mig levágott fejük nem került üvegszekrénybe.

S alig akad brazil író, aki oly meghökkentően tudna beszélni az északi szárazság földjéről menekülő, vándorló, csonttá soványodott, tragikus flagellánsokról, mint éppen a Portinari képek. A brazil világ indián-néger-portugál mitológiája él színes látomásaiban.

⁂

Festékeit maga készítette, mint a régi mesterek. Nem bízott a gyári holmiban. Élete és munkássága is olyan volt, mint azoké. Az embert, a szépséget, az eszményt szolgálta. A jövőt építette.

KUTASI KOVÁCS LAJOS

ARADI ZSOLT

MOLNÁR FERENC UTOLSÓ ÉVEIRŐL

AZ ELMÚLT HÓNAPOKBAN két tanulmányt olvastam Molnár Ferencről. Az egyik általában foglalkozott személyével és jelentőségével, a másik Molnár Ferenc halálának tízéves évfordulója alkalmából a New York-i évekről szólott. Én nem vagyok Molnár-szakértő, sőt semmiféle szakértő, s így ha hozzászólok Molnár Ferenc New York-i éveinek ismertetéséhez — kiegészítésképpen — ezt azért teszem, mert azt hiszem, hogy a közvetlen forrásból, a személyes érintkezés útján szerzett tapasztalataimból olyan adatokat szolgáltathatok, amelyekről vagy senki, vagy csak egyesek tudnak s amelyek nélkül Molnár Ferenc alakja nem állana egészen világosan az utókor előtt.

Molnár Ferencet 1949-ig személyesen nem ismertem, kapcsolatot vele sohasem kerestem, létezésemről egészen addig tudomása sem volt. A dolog úgy kezdődött, hogy New Yorban 1948 után Ruttkay György (*) lett egyik legjobb barátom, s így nap-nap után különösen késő délután és este sokszor voltunk együtt.

Ruttkayt és Molnárt több évtizedes barátság fűzte össze. 1949-ben Molnár Ferenc a Plaza Hotelben lakott a Central Parkkal szemben, Ruttkay György pedig az 57.-ik utca és a 6.-ik Avenue közelében lévő Great Northern Hotelben, amelynek managere a felejthetetlen Colonel Kovács volt. Molnár „kávéháza" a *Macario* nevű olasz vendéglő, amelyről az utóbb megjelent egyik cikk is megemlékezik, légvonalban körülbelül egyforma távolságra van a Plazatól és a Great Northern Hoteltől. Ez azért fontos, mert könnyen elérhető volt mind Molnár, mind Ruttkay számára. Molnár abban az időben már nagyon kevés emberrel érintkezett. A *Macariób*a tulajdonképpen senkit sem hívott, de megakadályozni nem tudta, hogyha valaki oda benézett, ne üljön az asztalához, vagy ne álljon meg az asztalánál. De ha nem akart az illetővel beszélni akkor egy-két perc alatt elmarta. A *Macario*-vendéglő volt a társalgója, kávéháza, a világ ablaka. Tudta jól, hogy egy világhírű ember a kíváncsiak és a tisztelők jóakaratú támadásának van kitéve. Molnár Ferenc igen helyesen nem akarta és nem tudta belátni, miért ne lehessen ő egyedül, (magányosan, vagy azokkal, akikkel együtt akart lenni) — még akkor is, ha a *Macarióban* úgyszólván kirakatban ült.

A MACARIÓRÓL, illetve Molnárnak a vendéglőhöz való viszonyáról ma még nem lehet mindent elmondani, mert a szereplők egyike-másika még él. Csak annyit szeretnék még itt megemlíteni, hogy tulajdonosai, az olasz férj és felesége, az orosz származású, magas, szőke asszony kivételesen kezelték Molnárt, tudták, hogy kicsoda s még úgy is főztek neki, ahogy ő kívánta. A vendéglő főszakácsa maga a barna, busahajú olasz volt, míg a bárt az asszony kezelte. Jó üzletemberek voltak s a vendéglő törzsközönsége tipikus New York-i közönség volt s a napszak szerint változott. Reggel egy-két javíthatatlan alkoholista jött be; tizenegytől félháromig zsúfolva volt a hivatalokból kitóduló tömeggel s félötkor megkezdődött a napi munkától, az élettől és a nagyvárostól fáradt nők, férfiak lassú áradata, akiknek csak egy gondolatuk volt: inni az erős szeszt, hogy felejtsenek. Ezek között sok félrecsúszott exisztencia, különc, szerencsétlen is beverődött a *Macarióba*. Molnárnak mindezekkel megvolt a kapcsolata, nem személyes, csak szemlélő vagy köszönő-viszonybeli, mert néha már késő délelőtt megjelent s általában ott is ebédelt; aztán hazament, hogy délután ismét visszatérjen. Néha, ha bécsiesen akart enni, akkor a Hatodik Avenuen (a közelben) lévő egyik csemegeüzletbe ment, a „zsidóhoz", ahogy ő mondta. Mind a Macario, mind a csemegés ugyan abban a — New York-i kifejezéssel élve — „block"-ban, háztömbben volt, mint a Plaza Hotel, ami azt jelentette, hogy Molnárnak, akár a Macarióba ment, akár a „zsidóhoz", nem kellett a gyalogjáróról lelépnie. Ha — ritkán — taxiba ült, hogy egy meghívásnak eleget tegyen, akkor sose mulasztotta el, a sofőrt figyelmeztetni, hogy lassan hajtson. Molnárnak nem volt se agoraphobiája, se egyéb phobiája, egyszerűen túlóvatos ember volt, s mint minden zseninek, önmaga volt a legfontosabb. Ha már a *Macariónál* vagyunk, arra is válaszolni kell, vajon sokat ivott-e? A kérdésre határozott *nem*-mel kell felelnem. Ital mindig volt az asztalán, de nagy különbség van a New York-i vagy egyéb amerikai nagyvárosi alkoholista vagy ivó (drinker) és a normálisan alkoholt fogyasztó európai (és amerikai) között.

TULAJDONKÉPPEN csak két embert fogadott állandóan szívesen *Macarióban* lévő asztalánál: Ruttkay Györgyöt, akitől megkívánta, hogy minden délután, sőt este is együtt legyen vele és Göndör Ferencet, aki mélységes tisztelettel adózott Molnárnak — s rengeteg hírt szállított az örökké kíváncsi írónak, — s így, Molnár elnézte Göndör egyes túlzásait.

Nos, 1949 végén vagy 1950-ben történt, hogy Ruttkay György kezdett elmaradozni a *Macarió*beli találkozókról. Ez nem tetszett Molnárnak. Molnárból nem hiányzott a zsarnok. Ez nem értékítélet, hanem ténymegállapítás. Molnár nehezen viselte, hogy Ruttkay hetenként többször is azzal mentse ki magát telefonon, hogy dolga van, nem jöhet. Végül Molnár rátámadt: „Mi dolgod lehet neked késő délután és este? Valami nő van a dologban." Ruttkay akkor már elég csöndes ember volt, s a lázadás rövidségével csak ennyit mondott: „Az Aradival van találkozóm." Amikor már ötödször vagy hatodszor válaszolta ezt, Molnár kifakadt: „Nahát, ki az az Aradi, akivel megcsalsz?" S miután szüksége volt Ruttkay társaságára, a tizedik Ruttkay válasz után, („az Aradival van találkozóm"), egyszer odavetette: „Hát miért nem hozod el magaddal?"

Így kerültem Ruttkay György társaságában a *Macarioba*. Ruttkay kivételesen becsületes ember volt és barátaiért kiállt. Molnárért is, bár akkor már voltak nézeteltéréseik. De szerette Molnárt s mindenek előtt tudta, hogy a zseni önzésével áll szemben. Elmagyarázta nekem, hogy milyen nagy megtiszteltetés Molnárnak ez a „meghivása". Mégsem mehettem azonnal, mert beteg lettem és sok dolgom is volt. Molnárt ez még kíváncsibbá tette, izgatta, hogy ki lehet az, akit látszólag kötéllel kell odahúzni az asztalához, holott másokat neki kellett elzavarnia. Ruttkay a találkozás előtt persze elmondta Molnár Ferencnek, hogy ki az, akit majd magával hoz. Így aztán az első találkozás, a lehető legkedvezőbb körülmények között történt és az első tónusa maradt az uralkodó a több mint száz további találkozón is. Az én viselkedésem egyszerűen egy számomra emberileg ismeretlen nagy író iránti tartózkodó bámulat és elismerés volta Ez természetemből folyt, s ugyanígy viselkedtem más, vagy másfajta nagy emberrel is. Azonkívül 31 év korkülönbség volt közöttünk s már ez is elegendő lett volna, hogy tiszteljem. Molnár részéről, — s ezt növekvő meglepetéssel és belső meghatódással vettem tudomásul, — hasonló tiszteletféle nyilvánult meg irántam. Ezt annak tulajdonítottam, hogy Ruttkay úgy mutatott be Molnárnak, mielőtt eljöttem hozzá, mintha én képviselném az evangéliumi kereszténységet, vagy legalábbis a katolikus egyházat! Ez volt az oka annak, hogy Molnár kezdettől fogva úgy beszélt és úgy bánt velem, mintha mindig arra kellene vigyáznia, nehogy valami olyat mondjon, ami az én meggyőződésemet sérti. A történetek, amelyeket előadott, (és százával mondta el őket), hamvasak voltak. Trágár kifejezés, durvaság nem fordult elő egyikben sem. Azonkívül „újfiú" voltam, akit a látszat szerint, meg kellett nyernie. Akik futottak utána, azok „nem kellettek", azt viszont, aki idegen volt számára s talán hamis képet alkotott róla, meg kellett győznie valamiről. De miről?

MOLNÁR, PERSZE, nem arról akart meggyőzni engem, hogy ő milyen különleges, hanem sokkal többről. Tudatalattian azt akarta bizonyítani, hogy az a bizonyos ártatlanság, amely alapvonása a *„Liliomnak"* is, nem halt meg benne. Hogy ő nemcsak „Józsi", hanem „Liliom" is. Alkalma nyílt rá, hogy valaki előtt, akit nem tartott hívének, megmutassa magát. Ruttkay Györgynek köszönhettem, hogy ezzel a csodálatos jelenséggel szemben úgy viselkedtem, ahogy kellett: tartózkodóan, természetesen. Sohasem kérdeztem, hogy mikor jöhetek el újból, de mikor Molnárt éjszakánként 11 óra tájban hazakísértük a Plaza szállodá 58.-ik utcai bejáratáig, soha nem mulasztotta el, hogy ne köszönje meg a látogatást s ugyanakkor ismét ne invitáljon.

Molnár Ferenc ebben az időben már alig törődött a világ véleményével. Jobban mondva törődött azzal, hogy *el ne felejtsék*, hogy tudják hogy él, de hogy milyen képet alkot róla a világ, a tisztelők, s egyes barátok, az nem érdekelte. Ügyelt rá, hogy hetenként vagy kéthetenként egy-egy érdekes hírt adjon önmagáról az egyik társadalmi publicistának, aki tisztelte Molnárt s így Molnár állandóan olvasható volt az újságokban. Kritikák sem érdekelték, akár jót, akár rosszat írtak róla. Menekültnek tartotta magát, akinek *fő dolga* az, hogy életben maradjon. Ez komikusan hangozhat, hiszen Molnárt Amerika nemcsak örömmel fogadta be, hanem már évtizedekkel azelőtt, hogy New Yorkban kellett letelepednie, a legnagyobb mértékben elismerte. Pénzügyileg pedig jobban állt, mint az összes magyar írók együttvéve. A biztonságérzet azonban relatív s Molnár ezt úgy szerezte meg, hogy mindig a jövő érdekelte; nem a múlttal foglalkozott, mint a legtöbb emigráns, aki kényszerűségből arra gondol: „milyen jó volt régen", hanem a jövővel. A saját szellemi és anyagi jövőjével és az emberiség jövőjével.

VALÓDI ALAPJA ennek az volt, hogy Molnár titokban sokat foglalkozott a halállal, de a gondolatot elhessegette magától. Ennek a beállítottságnak voltak pozitív és negatív megnyilatkozásai. A pozitívek közé tartozott az, hogy rendszeresen élt és pontosan betartotta a maga számára alkotott szabályokat. Reggel kilenc órakor már íróasztalánál ült a Plaza Hotel-beli szobájában és dolgozott. Ha mást nem, hát annyit, hogy régi kéziratait javítgatta. Dolgozott szüntelenül és olvasott. Mindenről tájékozva volt. Világpolitikáról, közgazdaságról, irodalomról, új írókról, atomfizikáról. Nem felületesen, hanem alaposan, mert ha valamit tudni akart, akkor arról a témáról több könyvet elolvasott. Gyűlölte a felületességet.

Emlékezőképessége úgyszólván utolsó percig tökéletes maradt. Csak két esettel példázom; egy alkalommal szükségem lett volna egy Pázmány-idézetre, s nem tudtam, honnan szerezzem meg összegyűjtött munkáit! Ezt elmondtam neki s ott ültő helyében a *Macarióban* legalább egy órán keresztül idézte Pázmány Pétert. Egy más alkalommal II. Rákóczi Ferenc 1703-ban kiadott manifesztumának részletesebb tartalmára volt szükségem. A manifesztum kezdő sorait tudtam: *Recrudescunt vulnera...* De nekem szöveg kellett volna! Végre rászántam magamat és fölhívtam Molnár Ferencet, először — és utóljára életemben. (Ruttkay ugyanis figyelmeztetett rá, hogy nem szereti, ha felhívják). Nem tudom miért vettem készpénznek, hogy latinul is jól tud... Nos a telefon másik végén Molnár ismét azonnal idézett. Mindenekelőtt helyesen idézte azt amit én csonkán. *Recrudescunt inclytae gentis Hungarae vulnera...* Aztán folytatta, s azt hiszem, vagy tizenöt mondatot recitált a telefonba latinul.

Mindenről lehetett vele beszélgetni, illetve mindenről beszélt, csak régi barátairól és az évek múlásáról nem. Tudtam, hogy nem szabad megemlíteni, hány éves volt valaki, akinek éppen halálhíre jött. Az öreg ember Molnár számára kilencvenötön felül kezdődött. Aki 73 éves volt, mint ő, az meglett korú férfinak számított. A 85 évesek voltak az öregedők. Ez a beállítottság teljesen érthető volt s csak az akadhat meg rajta, aki elfogadja a tételt, amely szerint 60 éves korában mindenki menjen nyudíjba. Molnár legföljebb eltúlozta a védekezést.

HETVENHARMADIK SZÜLETÉSNAPJA nagy esemény volt számomra. Meghívott születésnapi vacsorára. Négyen ültünk az asztalánál a Macarióban: Molnár Ferenc, Szirmay Albert, Ruttkay György és e sorok írója. Csendes, de kitűnő hangulatban. Fel is köszöntöttük, de arról, hogy születésnap volt és hogy hányadik, egy szó sem esett. Egyébként ez volt az egyetlen alkalom, amikor valóban *vendége* voltam. Máskor mindig mindenki maga fizette, amit fogyasztott: ez nem volt zsugoriság, hanem hozzátartozott az illúzióhoz, hogy egyenlők vagyunk, senki sincs senkinek elkötelezve. Az első két látogatáskor megtette a gesztust s fizetni akart, de Ruttkay előre figyelmeztetett, nehogy elfogadjam.

Sohasem vitáztam vele és Molnár sem akart vitatkozni, pedig megtehette volna. A találkozások „célja", tudtam és éreztem, nem a vita és nem is a beszélgetés volt, hanem az, hogy valaki aki érezte, hogy élete vége felé, jár, *valamit még el akart mondani*. Molnár Ferenc, akit a világ és a magyarok nagyrésze is csak szellemesnek, sőt egyesek csak cinikusnak, legföljebb „Liliomnak" tartott, nem volt sem szellemes, sem cinikus jelenlétemben, ha az élet és halál nagy kérdéseire került szó. Soha ki nem ejtette Isten nevét, mindig körülírta és ültéből kissé felegyenesedett mintha meghajtotta volna magát, ha az Isten-gondolat felvetődött. Amikor kereszténységről beszélt, leginkább Renant idézve, akkor rámnézett, helyeslem-e. Mindegy, hogy miért, akár irántam, illetve meggyőződésem iránti megbecsülésből, akármiért! De éreztem, hogy valami mélyen gyökerező tisztelet van benne az igazán *szent* dolgok iránt. Nem rituális fogalomról beszélek, hanem az emberben legmélyebben rejtőzködő emberi vagy isteni szentségről. Így jöttem rá, hogy Molnár bukfencei, úgynevezett cinizmusa a világnak szólt, ő maga azonban remélt valamiben, valami szent dologban.

Molnár Ferenc nagy és nehéz változásokon ment keresztül életének New York-i éveiben. A legjellegzetesebb pontja e változásnak az volt, hogy óvatosan és lassan, ha szabad így mondanom: „visszatért" ősei hitének bizonyos megvallására. Ez annyiból állott, hogy néha elment a Temple Emmanuel zsinagógába, amely közel volt a Plazához. Tudomásom szerint azonban nem lett tagja sem ennek, sem másik hitközségnek, ami azonban nem is volt lényeges. A lényeg az volt, hogy hazatért.

VAN AZONBAN Molnár vallomásának egy kézzel fogható, saját szavával elmondott és hallható dokumentuma. Azt hiszem, 1951 Szilveszterére Amerika Hangja egy beszélgetést akart folytatni Molnárral. A beszélgetésből nem lett semmi; sokkal nagyobb dolog történt. Molnár üzenetet küldött haza Magyarországra, amelyet Amerika Hangja hangszalagra vett. És ebben az üzenetben az ő feltűnésmentes, de ugyanakkor világos és nyílt módján elmondotta, hogy évtizedekig tartó hitetlenség után hisz valamiben. Az üzenet pontos szövegére nem emlékszem.

*

Élete végén, néhány hónappal halála előtt teljesen egyedül maradt. Mindenekelőtt megfosztotta magát Ruttkay barátságától. Valamin, amiről ma még nem lehet írni, összevesztek, mire Ruttkay úgy hagyta el, hogy soha többé vissza nem tér hozzá. A dolgok ilyetén fordulása után úgy véltem, hogy elárulnám Ruttkay Györgyöt, aki Molnárhoz vitt, ha most nélküle egyszerűen beállítanék, mintha mi sem történt volna; így hát én sem mentem hozzá. Közben Ruttkay György hirtelen megbetegedett, agyvérzést kapott. Orvosai megmentették az életnek és körülbelül másfél év múltával ismét tökéletesen meggyógyult. A sors különös véletlenje, hogy Ruttkay agyvérzése után, — amiről Molnár nem tudott —, Molnár Ferenc is beteg lett. Azonban nem épült fel többé. Végrendeletet nem hagyott hátra. De azok, akik temetéséről intézkedtek tudták, hogyan kell eljárniok! Zsidópap temette el. Ruttkay néhány éve Bécsben járván — *A la recherche du temps perdu* — az utcán — a Ringen — halt meg a Burgszínház előtt.

(*) Ruttkay György mint egészen fiatal ember nagy sikereket aratott színdarabjaival, később az Est-lapok bécsi szerkesztőségét vezette 18 éven át az Anschlussig. Molnár Ferenchez és Miklós Andorhoz hosszú évtizedes bensőséges barátság fűzte.

Nyiri Éva versei

A mátyásmadár panasza

A sárgarépa nem segít
S a paradicsom-lé se
Kettébe vágta nyelvemet
A nagyravágyás kése.
Már fészket rakni sem tudok
A parton állok, mégse
Röpíti messze hangomat
A tenger habverése.

Latin vendéglátóimnak

Ó bölcs nyugat leányai
Kik kurta gyeplőn őrzitek
Kis bársonyos kezek között
A tűzesőt, s a jéghegyet.
A mértéktartás trónusán
Kik ezer éve méritek
Kis láthatatlan mérlegen
A mérhetetlen végeket,
Lám még ma sem tanulta meg
Érdemtelen vendégetek
Miként kell féken tartani

Hozzászólás a fiatal írók ankétjához

Telnek az évek, és előbb-utóbb minden hazájától távol élő, anyanyelvétől elszakadt fiatal írónak, költőnek választani kell : magyar író, magyar költő lesz, avagy bekapcsolódik valamely külföldi ország irodalmába.

Mindazok a fiatalok, akik a magyar nyelven író magyar alkotó sorsát vállalják, egyre tisztábban látják az elszigeteltségükben rejlő halálos veszedelmet. Rádöbbennek, hogy az ú.n. emigráns-irodalom a valóságban nem létező fogalom : a müncheni söröspincék leírására német olvasók számára legmegfelelőbb a német nyelv. Magyarnyelvű alkotáshoz magyar valóságanyag és magyar olvasóközönség szükséges.

Magyar irodalmat művelni, és a magyar néptől, az élő, fejlődő magyar nyelvtől, a hazai társadalmi, kulturális, irodalmi élettől huzamosan elzárkózni teljes képtelenség fiatal író számára.

A probléma két úton oldható meg : az első a hazatérés, a beolvadás a magyar irodalmi élet eleven vérkeringésébe. Reméljük, ez lesz mindnyájunk sorsa előbb-utóbb, hiszen hazánk történelme folyamán úgyszólván nem volt olyan korszak, amikor íróink, művészeink ne töltötték volna a nagyvilágban csavarogva életük néhány esztendejét. A dolgok mégis mindig rendbejöttek, elődeink előbb-utóbb mind hazatértek, és soha nem tagadták meg hazájukat, sem az nem tagadta meg őket.

A második, a nehezebb lehetőség — megoldhatatlannak mondanám, ha mások nem oldották volna már meg előttünk — élő és kétoldalú kapcsolat kiépítése az otthonnal. Az írókkal, művészekkel, az irodalmi közvéleménnyel, az olvasóval.

Emigráns irodalom, emigráns művészet nincsen : a magyar irodalom egy és oszthatatlan. Miért ne lehetnénk a magyar irodalomban a szélesebb látókör, a kísérletezések fiatal, erőteljes hajtása?

Mások már megoldották. Hogy csak egy példát említsek : a Párizsban megjelenő lengyel „Kultura" hosszú évek óta igyekszik a legnagyobb nehézségek árán is betölteni a fentvázolt szerepet.

A Kultura külföldön élő lengyel írói tág látókört, európaiságot, formai és tartalmi megújhodás lehetőségét adják a honi irodalomnak. Fordítói, propagandistái a világ minden táján otthoni írótársaiknak. Cserében az otthon élő kapcsolatot ad az anyanyelvvel, az irodalmi közvéleménnyel, olvasóközönséget ad, utánpótlást biztosít.

A „Kultura" gárdája nem alkudott meg. Jó irodalmat, igazi művészetet keresett és adott, létfontosságú célja érdekében nem azt kereste, ami elválaszt, hanem azt, ami összefűz.

E feladatot csak a külföldön élő fiatal magyar művészek összefogása képes megoldani. Azoké, akik földrajzi, politikai és világnézeti határokon át is annak a népnek akarják visszaadni a Szót, akitől azt kapták, akik őszinte, emberséges hangot keresnek azokkal, akikhez tartoznak.

Mindezeket a kérdéseket már megoldotta a „Kultura" írógárdája. Igen ám, de Lengyelország nem Magyarország. Hogyan reagálnak közeledésünkre otthon? Az otthoni írók előítélete az ú.n. emigráns-irodalommal szemben számunkra könnyen érthető.

Sokat hozhatunk az otthonnak, ez kétségbevonhatatlan. De a fentvázolt kapcsolat mégsem az otthonnak létkérdése, hanem nekünk, külföldön élő fiatal magyar íróknak, költőknek : ha belebuktunk, lehetünk még francia vagy hottentotta írók, de magyar írók soha többé !

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Ránk hárul hát a kezdeményezés. Ránk hárul a bizonnyal sokéves lassú, keserves erőfeszítés terhe. Ránk hárul e kapcsolat kiépítése embertől-emberig, ránk hárul hangunk makacs hallatása.

Ha hazai talajból táplálkozó életerős külföldi magyar művészetet, a magyar és a világirodalmat halhatatlan művekkel gazdagító, kiegyensúlyozott külföldi magyar művészeket akarunk, nem várhatunk tovább.

FERDINÁNDY GYÖRGY

*

Ferdinándy György 1935-ben született Budapesten, 1956 óta Franciaországban él. Bölcsész, közgazdász, történész és kereskedelmi tanulmányokat végzett, Budapesten, Párizsban, Dijonban és Straszburgban. Írásai (novellák, versek, tanulmányok) a külföldi magyarnyelvű sajtó után 1960 óta egyenesen franciául jelennek meg az Editions Denoël (Párizs) gondozásában.

Maupassant, Flaubert és Lassalle

Olvastam *Ignotus Pál* cikkét, melyben megemlíti, hogy *Maupassant*-ról készít monográfiát. *Flaubert*-ról emlékezik s hatásáról *Maupassant*-ra; teszi pedig ezt fejcsóválások közepette. Sehogy sem érti a tanítvány rajongását a „klasszikus tökélyű" mester iránt. Hát nem mindegy, ki az ember, miféle a mű, mely a zsenire hat? *Petőfi* és *Ady* talmi bálványok előtt borult le; s micsoda bűvölet lett ebből a „leborulásból"! De *Flaubert* sem mindig az a „csüggesztően tökéletes" író, ahogy *Ignotus* rajzolja, leveleiben látva egyedül az élet ízét, a spontánságot, a vonzó „hibát". Miért feledkezik meg, például az *Education sentimentale*-ról, mely *Maupassant*-nak és nemzedékeknek tanulóiskolája volt? Ennyi hozzáértéssel és megértéssel kevés könyv beszélt még az érzések zűrzavaráról. Azt róná fel *Ignotus Flaubert*-nek, e nagyon szenvedő embernek, hogy rendet próbált teremteni a lélek rendetlenségében? Hiszen épp ez a küzdelem a lebilincselő s a tökélyre törekvés valahogy a narkotikum a benső fájdalmakra, a szalmaszál a végső elmerülés ellen.

Igenis, roppant amit *Maupassant* mesterének köszönhet; többek közt az ihlető szomorúságot. Olvastam nemrég egyik levelét a párizsi *Bibliothèque Nationale* kézirattárában, a *Nouv. ACQU. FR.* 24,522, ff. 99-100 jelzet alatt. *Zolá*nak írta *Flaubert* halálakor. Rövid részletét idézem szabvány fordításban : ..... Nem tudnám Önnek megmondani, mennyit gondolok Flaubert-re, kísért és üldöz. Rá gondolok szüntelen, hallom a hangját, látom mozdulatait, minden pillanatban látom előttem állni, nagy barna köntösében, felemeli kezét és szól hozzám. Magányomtól lenne ez, mely körülvesz? Avagy kezdete lenne ez szörnyű elválásoknak, melyek ezentúl évről-évre következnek, elszakítván tőlem embereket, akiket szeretek, akikre emlékeznem kell, akikkel a legjobban tudok beszélgetni bizalmas dolgokról? E csapások gyilkolják a lelkem, miattuk fáj szüntelen minden gondolatom, stb." Kell-e ehhez magyarázat?

Még kevésbé tetszik nekem a *Lassalle*-ról szóló passzus. Bölcsességében *Fenyő Miksa* is dohogott már miatta; hadd toldjam meg én is egy-két „helyrebillentő" adattal. Ajánlom *Ignotus* figyelmébe például *Hatzfeld* grófné *Emlékiratait*. Kényes dáma volt a grófné, uralkodó herceg lánya és haszontalan arisztokrata felesége. Tudja-e *Ignotus*, ki védte meg a férj becstelensége ellen ezt az asszonyt s ki viselt érte börtönt? A „szemtelen" *Lassalle*. Szerelmes lett volna a neki anyányi grófnéba? Életadatai mást bizonyítanak, hogy csak *Klindworth Agnest* s azt az ostoba hibát említsem amiért — akiért — elvérzett a genfi erdőben. Ellenben védte a meghurcolt asszonyt becsületből, igazságszeretetből s védte szenvedéllyel. Mindennel így volt : szenvedéllyel szeretett, élt, írt, harcolt különféle igazságtalanságok ellen, így a munkásság ügyében. A szenvedélyességet szemtelenségnek mondani (bocsásson meg szavamért *Ignotus!*) legalábbis könnyelműség. Ami pedig az elegáns alsónemű illeti, kinek mi köze hozzá? Ilyesmin megütközni, éppen úgy nem lehet mint, teszem, *Verlaine* odvas fogazatán s egyéb külső-belső fogyatékosságán. A tiszta alsónemű *Lassalle* életformája volt, akárcsak a becsület dolga. Igy nevelték apjának, a gazdag kereskedőnek házában s a *Hatzfeld*-palotában is így járta. Ezen kívül sok fogkefét koptatott, szájvizet használt s mivel volt haja bőven, pomádéval kente. Hát aztán?! Ebből ítélni az embert még *Nietzsché*-nek sem szabad.

Fenyő után merem én is kérni *Ignotust* : szenteljen időt *Lassalle*-nak. Közeledik az „alkalom" : hamarosan száz éve, hogy a „szemtelen szeladon" keresztüllövette magát a genfi erdőben. Becsületből és szenvedéllyel.

Pironkodva írom le végezetül : ne ítéljünk hanyagul emberek és sorsok felett. Még egy szellemes szófordulatért, csinos és vakmerő jelzőért sem.

DÉNES TIBOR.

* * *

...A csinos és vakmerő jelző azonban nem tőlem ered, hanem Heinétől, aki dicséretnek szánta. Igen helyesen : mert neki is, Lassalle-nak is volt mire *szemtelennek lennie. Mind a ketten tehetséggel, sőt alázattal művelték a szemtelenséget, mint általában a nagy emberek. Dehogyis kívántam Lassalle-t lekicsinyelni. Dehogyis sokallom a mosoda- és drogéria számláját. Annak idején sokat ugratták amiatt, hogy glaszékeztyűben jár a munkásgyűlésre; de jól tette azt is, elvégre nem a pompát kárhoztatta, hanem ellenkezőleg, „azt az átkozott igénytelenséget", amely — vélte — elállja a szegény útját a gazdagságtól. Hogy ebben volt hivalkodás is, az nem vitás. A munkásság azonban nem látta kárát, hogy egy arszlán oktatja szocializmusra, mégpedig olyan, akit hol Don Juannak néznek, hol Romeónak. A vészt az hozta rá (s talán a munkásságra is), hogy Romeo legyőzte benne Don Juant : belehalt, hogy nem veheti feleségül a kedvesét. Közönséges ember inkább abba hal bele, hogy el kell vennie.*

Azon, hogy Maupassant rajongott Flaubert-ért, már csak azért sem csodálkozom, mert én is rajongok érte, igen sokadmagammal, Maupassant pedig személy szerint, mondhatni, mindent *Flaubert-nek köszönhetett : azt is, amiben elmaradt mögötte, s azt is, amiben felülmúlta. Ha Dénes Tibor barátom úgy véli, hogy ez nem derül ki jegyzetemből, akkor attól kell tartanom, hogy nem fejeztem ki magam eléggé világosan; de mentségemre szóljon, hogy akkor viszont Maupassant Flaubert-tanulmányát ugyanígy félreérthetné. Mert Maupassant ama valóban végtelen hódolattal és ragaszkodással áthatott tanulmányában az utólérhetetlen mester alapvető jellemvonásául a* naivitást *jelölte meg.*

Naivitás persze sokféle van. A remekmű maradandóságának hite a legnemesebbek közé tartozik. S hozzám kivált közel áll e hit Flaubert-féle változata, mely a tökéletes remeket tökéletes mondatok építményének láttatja. Flaubert enélkül nem lett volna az aki; az Éducation sentimentale*-ban kiollózható fejezet még csak akadhat, de henye mondat aligha. Én nem ezt a hitet kárhoztatom, hanem a mindenséget, mely a maga udvariatlanságában erre ugyanúgy rácáfol, mint minden egyéb önáltatásra, a legmagasabb és a legalacsonyabbrendűre egyaránt. Azon, hogy a homokvár szétmállik, nincs mit álmélkodnunk; inkább van azon, hogy vele mállik a gyémántpalota is.*

IGNOTUS PÁL.

Attak

Mély megilletődéssel olvastam Siklóssy Pál Uray Tivadarról irt megemlékezését, de két elírására szeretném felhivni a figyelmet. Az Attak cimü darabot nem Szép Ernö, hanem Villányi Andor írta és a női főszereplője nem Haraszthy Hermin, hanem Mészáros Gizella volt.

A. F.
New York

LÁTOGATÁS A KASTÉLYBAN

A TEÁSKANNA már duruzsolt a tűzhelyen, födöbillegető, dickensi meghittséggel. A tea előkészítve várt a szelencében, mellette kanál. Jobbkezemben lapospengéjű kés, baltenyeremben szelet kenyér. A kés tompa vége épp elindult, hogy belevájjon a vajba, mikor megszólalt a telefon.

— Itt von Schröder beszél, Transco fordítási iroda.

— Sürgős postamunkáról van szó. Tolmácsolás. Azonnal rendeljen egy taxit és rohanjon a „Daily Echo" szerkesztőségébe. Fleet Street. Mondja csak, hogy maga a tolmács.

— Tulajdonképpen miről van szó? — kérdeztem homlokráncolva.

— Nézze, kedvesem, nincs idő magyarázkodásra. Rohanjon ahogy tud.

AZ „ECHO" PALOTÁJA olyan mint a többi nagymúltú napilap főhadiszállása. Belül márvány, faburkolat, küldöncgyerekek futkosnak és a terebélyes mahagóni pult mögött fehérbajuszos portás áll.

Mintegy háromnegyed órát várakozhattam, amikor egy fiatalember rontott be az ajtón és a portáshoz sietett. Az ősz szolga felém biccentett és a fiatalember karosszékem elé penderült.

— A tolmács? Van szerencsém. Nevem Birch. A kocsi odakint vár. Remélem már ebédelt. Rohannunk kell.

AZ AUTÓBAN Birch a vezető mellé telepedett és az ülés támláján hátrakönyökölt.

— Gondolom, nem sokat sejt abból, ami történik. Tegnap vacsorán voltam a Savoy-hotelben. Ahogy lefelé jöttünk a liften, egész véletlenül Lord Ashley mellé sodródtam. Bizonyára hallott róla, meg a nagyapjáról. Az idősebb Lord Ashley alapította a Life-lapokat. A fia, meg nagy lóversenybolond. Kedves ember. Ami ennél is fontosabb, Lady Ashley nem más, mint Gwendolyn Brew, a hajdani próbakisasszony. A legszebb lábú a szakmában, ha érti, mire gondolok...

Nos, Gwendolyn, illetve Lady Ashley ötlete volt, hogy egy ausztriai táborból kihozassanak egy menekült magyar családot. A Lord elmesélte a liftben, hogy egy egész különlegesen rendes házaspárt találtak, már tíz éve szenvedtek ott, — a férfi tüdőbaja miatt egy ország sem akarta befogadni őket. A táborban született két gyermekük, egy fiú meg egy kislány.

— Most lemegyünk a kastélyba, a férfi ugyanis mint kertész dolgozik ott. Még keveset tud angolul. Azt szeretném, ha maga beszélgetne vele. Kérdezzen tőle személyes dolgokat. Szokta olvasni az „Echo" társasági rovatát? Paul Tinner, óh, ő utolérhetetlen. De holnapra beszorítjuk az én storymat is. Elvégre, nem is hiszi, milyen érdeklődéssel kísérjük a magyarok sorsát. Lady Ashley, esténként, a kis kertészlakban — mert egész kis házat rendeztek be nekik a kastélyparkban — bizonyára együtt mondja az esti imádságot a gyerekekkel. Én Istenem, jó Istenem... magyarul is így szól az esti ima? Igen, ez nagyon jó... Próbáljon kis történeteket kiszedni belőlük. Hogy botlott meg a kisfiú játék közben a kerti sétányon. Tegyük föl, hogy megütötte a térdét. Meséltesse el, hogyan jött le hozzájuk Lady Ashley és hogyan nyomott csókot a kisfiú homlokára.

Ahogy közeledtünk az Ashley-k ősi bagolyvárához, megpróbáltam magam elé képzelni a frissen jött magyarokat. A férfinek biztos nyírott bajuszkája van és Szombathelyre való. A felesége talán kövérkés, amolyan iparos-lány.

Az ifjú Birch mintha csak gondolataimban olvasott volna, hirtelen odavetette :

— Ennek a magyarnak a felesége, gondolom, tanítja Gwendolynt ghoulast főzni. Ezt okvetlen kérdezze meg.

MIKOR A KASTÉLYPARK bejáratán áthajtottunk, szemerkélve megeredt az eső. A sétány elején tábla figyelmeztetett, hogy a gépkocsik „kéretnek lépésben hajtani". Halkan gurultunk a fák között. Ez a surrogó, szelíd eső és a tisztások fölött lebegő pára illett a hely úri melankóliájához. Jobboldalt keskeny csermely követte az utat, fehér nyírfahídacskákkal. Partján pávák sétáltak kényesen.

Egy fejedelmi szökőkúthoz értünk. Hatalmas márványkagylóból szökött föl a víz, s aztán visszahullt a zöldpatinájú szoborcsoport lábai előtt. Hirtelen előtűnt a kastély is : zömök, hosszan elnyúló épület. Az oldalszárny egyik bejáratánál tűzvörös teherautó várakozott. Két egyenruhás ember a szennyessel telt nádkosarakat rakta föl. A nyitott ajtóban ott állt az ősz házvezetőnő és mosáslistával a kezében ellenőrizte a rakodást.

Az ifjú Birch frissen ugrott ki a kocsiból. Még be sem csapódott az autó ajtaja, a főbejárat üvegszárnyai mögött már föltűnt egy sötétbe öltözött titkárféle. Birch gyors léptekkel haladt előre a sárga fövenyen és felfutott a víztől csillogó márványlépcsőn. A bejáratnál apró balett kezdődött : hajlongások — majdhogynem piruettek, széttárt karok, sarokcsattogtatás, bókolások. Aztán a villogó üveg mögött eltűnt a két fiatal férfi alakja.

Rövid várakozás után Birch újra megjelent a lépcsősor tetején. Szökdécselve rohant a kocsi felé.

— Azonnal vissza a szerkesztőségbe!

Az arca vörös volt az izgalomtól.

— És a magyarok? — kérdeztem nyugtalanul.

— Legközelebb, majd legközelebb. Egyelőre sokkal jobb storyt találtam.

MÁSNAP szokott újságom helyett az „Echot" vettem meg. Paul Tanner társasági rovatában vastagbetűs hírecske állt arról, hogy Lady Ashley pár napra, elhalasztja minden meghívását és közszereplését, ugyanis egy cserép petuniától allergiás kiütések lepték el a bőrét. A hírhez hozzászólt a lap orvosi munkatársa is.

SÁRKÖZI MÁTYÁS.

PAPP TIBOR

A szobában

A FÜGGÖNY ráhasal az ablakra.

A kandallóban pattogó tűz fénye nem verődik vissza az üvegről. Kint sötét van már. A kandallótól legtávolabb eső sarokban esetlen faragott szék húzódik meg. A szoba közepén otromba, barnára politurozott asztal áll. Könnyű csillár lóg a fehérre meszelt mennyezetről. Nincs kivilágítva. A szobában csak a tűz fénye dereng.

Az asztal körül négy szék, a függönnyel eltakart beugrás mögött pedig az ágy. A földön zöld kókusz-szőnyeg; a zöld alapterületen sárga háromszögek és négyszögek. A fal is zöld: halvány-zöld s a mintázás aranyozott rajta. Az ajtó mellett áll egy kombináltszekrény; azonkívül van a szobában egy könyvespolc, egy tologatható bárkocsi és két bőrfotel.

A tűz felé fordított fotelekben ülnek mindketten.

Messziről — egy távoli kövezett folyosóról — mint az ostorcsapás, lépések hangja cserdül. Végigszalad a kellemetlen hang a falak mellett, keresztültör a párnázott ajtón s befurakodik mindkét férfi hátgerincébe. Megremegnek, mintha hideghullám söpörne végig a szobán.

A magasabb férfi nedves ajkán a parazsak közül kiszabadult lángok fénye csillan.

Az alacsonyabb is mozdulatlanul ül. Mereven nézi a kandalló fölött függő képet. (Csendélet. Szürke terítőn egy karéj görögdinnye.)

A lépések közelednek.

Az érkező lenyomja a kilincset.

Belep a szobába egy nő.

Huszonkilenc, harminc éves lehet. Haját férfiasan hátrafésülve viseli. Sápadt.

Megáll a két fotel között.

Az alvó, a magasabb férfi fölébred. Fölnéz Hilda arcába. A férfi tekintete üres, mintha kivájták volna belőle az életet. Semmi tűz, semmi mozgás. A szemgolyók nyugodtan — mint az üvegdarabok — pihennek a szemüregben. Tűztől fénylő ajkai eltávolodnak egymástól. Szájából is hideg, üresség zuhog.

A fiatalabb férfi keze meglendül, félkört ír le a levegőben, aztán lassan visszahanyatlik a támlára.

Hilda hátatfordít mindkettőjüknek. Elindul vissza az ajtó felé. Félúton megáll. Jobbra fordul, elmegy a faragott székig. Leül.

— Túlélni Hilda! — mondja a fiatalabb.

Az idősebb fészkelődni kezd. Két lábát egymásra rakja, derekát elcsavarja... Hildát nézi.

— Igen.

Hildából szenvtelenül tör fel a sóhaj, mintha az izmok véletlen összezsugorodása, a hangszálak véletlen rezdülése volna csupán a szó.

A fiatalabb megmozdul.

A homály sűrűbb és súlyosabb. Az utolsó lángnyelvek is visszahullnak a hamuval takart parázs közé.

„Nem engem ítéltek halálra!" — mondja magának az idősebb. „Sötét van, világos van, mindegy!" — mondja. — „És mit keres itt Hilda? Mintha tudta volna, hogy itt leszek!"

A fiatalabb is tudja már. Szeretné ha fájna, ha belehasítana testébe az ítélet, mint egy bombaszilánk...

A homályban alig kivehető butor-darabokat nézi.

„Fáradt vagyok, és mintha lázas is lennék. Szólni kéne Hildának, megmondani neki. De hogyan?"

Nem bír tovább gondolkozni. Félszavak parázslanak a fejében: ... az asztal lábána'... az alaktalan... repedés... a tükör...

Nézi Hilda cipőjét. Nézi, [illegible]

Hilda lábán nylon harisnya van. Nem jut tovább. Az asztal lapja eltakarja Hildát. Csak a cipőjét, a lábaszárát és az arcát látja.

Ahogy Hilda arcát nézi; a szemüregre hulló sötét árnyat, már-már szájára fordul a mondat, de mielőtt tüdejéből föltörne a levegő, valami megakasztja.

Hilda mintha a vádlottak padján ülne.

"Kár volt átjönni. Legalább szólnának egy szót! Csak ülnek és néznek. Ha kibírtam nyolc hónapig, kibírom ezután is."

A FÜGGÖNY ráhasal az ablakra. A kandallóban halódó parazsak fényét nem veri vissza az üveg.

A kandalló régi típusú, öreg tákolmány. Az oldalát sötétbarna csempével rakták ki s a csempék mögött vájatot képeztek, hogy a mária-üveget oda lehessen csúsztatni. A fiatalabb férfi, amikor a lakást kivette, így mária-üveg nélkül találta a kandallót.

„Zoltán a függönnyel rejtett ágyon fekszik. Cipője a krémszínű ágytakarón. Két kezét feje alá tette. Nézi a plafont. Nyugodt, végtelen nyugodt, mintha halott lenne. Nem! — Zoltán nem fekszik az ágyon, Zoltán nincs a szobában. Csak Hilda van itt. És Hilda még nem tud semmit. Hildának meg kéne mondani, hogy Zoltánt halálra ítélték.

Az idősebb férfi is szeretne túlesni rajta, de ő semmi esetre sem szól Hildának. Mondja csak meg a fiatalabb.

„A legjobb az lenne, ha négyszem-között adná tudtára. Persze Hilda még azt sem tudja, miért ítélték el Zoltánt. Majd megtudja. Egyáltalán érdemes Hildának szólni? Ha sokáig nem kapna hírt Zoltánról, lassan beleélné magát abba, hogy nincs többé, hogy Zoltán eltűnt. Persze engem fog vádolni."

Hilda lassan magához tér.

„Mit mondott a fiatalabb? Túlélni? Vagy talán az idősebb mondta? Nem is azt mondta, hogy *túlélni*, valami mást. S én azt válaszoltam: igen. Mire lehet igennel válaszolni? Talán azt mondta, hogy sötét van, vagy azt hogy bideg? Nem. Azt mondta, hogy *túlélni* és én azt válaszoltam: igen. Mit kell túlélni? Miért kell túlélni? Kinek kell túlélni?"

— Legalább mondanátok valamit!

A két férfit zavarja a felszólítás.

— Mit mondjunk?

Nem kezd senki újabb mondatot. Visszafordulnak mindhárman önmagukhoz, önmagukba.

A SZOBA ÚJRA hangtalan burává változik. Néha a tűz recsen.

A fiatalabbat különösen bántja a csend.

Mintha betonba foglaltak volna mindent. Nem szól senki, nem mozdul senki. Csak a gondolat iszapjában leng félelmetesen az ítélet.

„Zoltán meg fog halni. Nem feküdhet többé Hilda mellé, nem simogathatja, nem ölelheti. Hogy bírta ki nyolc hónapig? Ha nem volt nője, egy percig nem maradt nyugton. Képes volt éjszakákat átbarangolni, hogy valakit találjon magának. Kifogyhatatlan volt, elhasználhatatlan.

És Hilda miért jött át? Miért? Szememen, számon, minden mozdulatomon látható volt, hogy legszívesebben letepernném az ágyra, letépném róla a ruhát, a kombinét! Persze ő is úgy szokott a szemembe nézni, mint aki enni kér!"

Az idősebb férfi végighúzza tenyerét az arcán, mintha azt akarná megtudni, hogy megborotválkozott-e rendesen.

„Lehet, hogy segíthettem volna valamit. Legalább ne a testvéremről lett volna szó! Testvér? — közöttünk ez a szó csak biológiai kapcsolatot jelent. Az utóbbi időben olyanok voltunk egymás közelében, mint az ismerősök és nemsokára azok sem leszünk. Ha tettem volna valamit, lett volna haszna? Zoltán is eljuthatott volna oda ahová én."

„Hagyjanak engem békén, én élni akarok, nem ellenszegülni, kitartani, küszködni! Mire vezetett a nagy becsületesség? Most úgyis azt vall, amit az ügyész óhajt! Nem röhej? — akkor kell neki hazudni, amikor az élete függ tőle! Megmondtam, hogy Zoltánt halálra ítélték, többet nem mondhatok."

A függöny ráhasal az ablakra.

Parkettes a szoba. A hatalmas zöld szőnyeg a parkettet majdnem mindenütt eltakarja. A „V" alakban összefutó lapokat csak a fal mellett lehet észrevenni és a kandalló előtt.

Az ágy előtt van egy kis lábszőnyeg is. Az ágyat rejtő bemélyedésben, a falon, könyvespolcok vannak. Rogyásig áll mindegyiken a könyv. Az ágybemélyedést bordó függöny választja el a szobától.

Az asztalon sötétzöld bársony terítő van, amit körös-körül apró aranyozott rojtok díszítenek.

A világoszöld falon aranyszínű rózsák.

Az idősebb férfi behunyja a szemét. Lábaszárán érzi a kandallóból kisugárzó meleget.

„Soha mást nem akartam, csak jól élni! — s ezt el is értem mindig. Persze nem azért, mert erősen akartam. Jól jött ki a lépés. Azt csináltam, amit mondtak, amit kértek tőlem. Zoltánt halálra ítélték, mert Zoltán mást akart, Zoltánnak nem volt elég az ami *van*. Zoltán csak azt csinálta, ami neki tetszett."

A fiatalabb, az idősebb, felé fordítja tekintetét.

„Meg kéne mondani Hildának, hogy Zoltánt halálra ítélték. Meg kell mondani most rögtön! Vagy várni kéne mégis...? Igen, annál jobb, minél később tudja meg!

Mint egy óriási cirkusz sátra amikor lezuhan, Hildára rázuhan majd és fuldoklani fog alatta. Ezt semmiképpen sem lehet elkerülni.

Persze, a bátyja közelebb áll hozzá, mint én, nem is tudom, miért érzem azt, hogy nekem kell szólni. Miért? Mi az, ami bennünket közelebb hoz egymáshoz?

AZ IDŐSEBB férfi feláll.

— Elmegyek.

„Miért megy el? Hova megy?"

A fiatalabb meg se mozdul. Nem nyújtanak kezet egymásnak, még csak egymásra sem néznek. Sötét van.

— Ki találsz?

— Igen.

„Furcsa, hogy elmegy, — gondolja Hilda — alig néhány perce jöttem. Nem szóltunk egymáshoz egy szót sem és máris elmegy. Mi van vele? Valami bántja? Valami nem tetszik neki? Ezt az embert nem lehet kiismerni. Szinte hihetetlen, hogy Zoltán bátyja. Azt hiszem mindenki ilyen, aki *bedűlt*."

Az idősebb férfi az asztal szélét tapogatva eljut az ajtóig. Kezét a kilincsre teszi. Mégegyszer visszafordul. Nem lát senkit és őt se látja senki. Sötet van a szobában. Kinyitja az ajtót. Kilép.

A fiatalabb férfi, mintha egy furcsa körben ülne. A kör mindig kisebb lesz, a levegő egyre súlyosabb.

„Minden rám maradt. És Zoltán azt hiszi, hogy bátyja és a többi hozzátartozók Hilda segítségére sietnek. Valószínű bennem is bízik."

A szobában teljes a sötétség. Az utcáról sem szűrődik be semmi fény.

A fiatalabb férfi feláll. Elindul az ágy felé. Félretolja a függönyt s megnyomja a kis falilámpa gombját. Félrerántja az egyik függönyt. A szoba kivilágosodik.

Hilda összegörnyedve ül a faragott széken. Tekintetük találkozik.

— A kabátod Hilda!

Hilda a fejével int.

— Gyere közelebb a tűzhöz.

Hilda feláll, megkerüli az asztalt. Leveszi a kabátját s ráteszi egy székre. Leül a fotelbe. Érzi a ruha alatti meztelenségét. Nincs rajta semmi, csak a ruha, a harisnyák, meg a cipő. Még melltartója sincs.

A férfi nem tudja mit csináljon.

„Leüljek? Menjek oda melléd? Mit fogsz szólni? Fogjam meg a kezed? Simogassam meg a hajad?"

Hilda a férfi arcát fürkészi.

Feláll. Vállait fázosan összehúzza.

— Fázol?

— Nem tudom.

A férfi mellélép. Alig egy arasznyira állnak egymástól, s nézik egymás szemét.

A kandalló előtt állnak. Válluk és karjuk összeér.

A BEMÉLYEDÉSBEN kényelmesen elfér a krémszínű takaróval behúzott ágy, de másra már nem jutott hely. Az éjjeliszekrényt a falon függő egyik könyvespolc helyettesíti. Egy hamutartó van a polcon, a hamutartó mellett egy gyufásdoboz és egészen a fal mellett egy zseblámpa.

Hilda félrefordítja fejét. A férfi nem tudja megcsókolni. Elkésett.

A függöny ráhasal az ablakra. A nagy háromrészes kombináltszekrény egyik ajtaja, mintha nyitva lenne. A kombináltszekrény középső harmadában üveges könyvszekrény van, alatta pedig íróasztalnak használható lefelé nyíló ajtó. A fogantyúk műanyagból készített csont-utánzatok.

Az ágy felett egyszerű üvegburás falilámpa. Az ágyon krémszínű takaró.

Egymás vállára hajtott fejjel állnak a kandalló előtt. Hilda majdnem jól érzi magát. Jóformán semmire sem gondol. Behunyt szemei előtt kék és világoszöld karikák váltakoznak. Azokkal foglalkozik. Nézi őket. Megszűnt a világ. Csak a kék karikák vannak, a zöld karikák, a kék karikák...

— Mit keresett itt a sógorom?

— Semmit. Eljött..., csak úgy.

— Máskor is beállított már *csak úgy?*

— Nem. Ez az első alkalom.

— Barátkozni akar veled?

— Nem hinném.

— Akkor másra fáj a foga.

— Lehet.

— Vigyázz!

„Mit akart ez itt? Nem szokása csak úgy beállítani valakihez. Még hozzánk is csak akkor jött fel, ha valami elintéznivalója volt. Legtöbbször Zoltánt fűzte, mert neki ez is az elintézni valók közé tartozott. Maga mellé akarta állítani. Azt akarta, hogy Zoltán is ugyanabban a gépezetben legyen egy fogaskerék, amelyikben ő. Mit akarhatott? Minek jött ide? Most, hogy Zoltán börtönben van, most a barátjait szedi elő?"

A szoba négy méter magas. A folyosóra nyíló ajtó majdnem a plafonig ér. Az ajtó halványzöld. A díszítő cifraságok fehérek. A hatalmas rézkilincs erősen oxidált: zöld az is. A plafonról csüngő csillárón a sok-sok üvegcifraság között tizenkét villanyégőhöz van foglalat, de csak hatban van égő. A plafon hófehér. Az ágybemélyedést eltakaró függöny bordó.

A FÉRFI Hildát nézi.

"Nem is tudom mi lett volna, ha Zoltán nem veszi Hildát feleségül! Így is különös, hogy kibírtam közeledés nélkül. Mi lenne ha Hilda a szeretőm lenne? Zoltán hányszor beszélt arról, hogy milyen nehéz kielégíteni. Rossz lehet neki így egyedül! Vagy van valakije? Erre nem is gondoltam. Valószínű. Hogyhogy nem jutott előbb az eszembe? Feltétlen. Nyolc hónapja már, hogy egyedül van. És nincs is, ami visszatartaná. Csak ne a barátom felesége lenne! Őrültség! És milyen jó teste van! Fiatal még. Nem több huszonhatévesnél."

A parkettet a hatalmas sárgamintás zöld szőnyeg majdnem mindenütt eltakarja. Középen áll az asztal s az asztal körül négy szék. A székek rácsos támlája ugyanolyan barnára politurozott, mint az asztal. Az ülőkék párnázottak. A rajtuk lévő huzat is zöld s rajt sárga minták: négyzetek, téglalapok. Az ajtótól balra eső fal mellett semmi sincs. Az ajtóval szemben két ablak. Az ajtótól jobbra, az ajtó síkjával egybeeső fal mellett áll a háromrészes kombináltszekrény, s a kombináltszekrényen túl megtörik a folytonosság: ott van az ágybemélyedés.

A világoszöld falon aranyszínű rózsák.

Az asztalon zöld bársony terítő.

„Miért ment el a sógorom? Azt akarta, hogy négyszemközt maradjunk, hogy elmondja majd Zoltánnak: te, ezek ott maradtak kettesben... Róla feltételezhető az ilyesmi! Vagy egyszerűen csak előlem fut? Zavarja, hogy én is ott vagyok, ahol ő? Két hónapja nem jött fel hozzánk. Vagy Zoltánnal történt volna valami? Emiatt húzódozna? Csak nem a tárgyalást kezdték meg?

— Zoltánról nem mondott semmit?

— Zoltánról?

— Mi van Zoltánnal? Mit mondott?

— Tudod...

— Baj van?

— Nem mennek a legjobban a...

— Megkezdődött a tárgyalás?

— Igen.

— Hát persze! És?

— Mit mondjak?

— Fogadok az életembe, hogy a tárgyalás már be is fejeződött! Vége van mi?

— Vége.

— Én meg azt sem tudtam, hogy megkezdték.

— Ma délután fejezték be.

— És az ítélet?

— Hilda nyugodj meg! Nem tudunk ellenük semmit sem tenni. Gyengék vagyunk. Még azt, akinek annyi ereje van, mint Zoltánnak, meg azt is megtörik. Nem kell feladni a reményt!

— Életfogy...? Halá...?

A férfi mozdulatlan marad. Nem válaszol.

A függöny ráhasal az ablakra. Kint sötet van már. A kandallótól legtávolabb eső sarokban esetlen faragott szék húzódik meg. A szoba közepén otromba, barnára politurozott asztal áll. Az asztalon zöld bársonyterítő.

A fehérre meszelt mennyezetről régimódi csillár lóg. Az asztal körül négy szék. A függönnyel eltakart beugrás mögött pedig az ágy. A földön zöld kókusz-szőnyeg. A szőnyeg alapszíne zöld s azt sárga háromszögek és négyszögek díszítik. A szobában áll még egy kombináltszekrény, egy könyvespolc, egy tologatható bárkocsi, valamint két bőrfotel.

A tűz felé fordított fotelekben ülnek mind a ketten.

Irodalmi Ujság

BORISZ PASZTERNÁK Dr. Zsivágó című regénye a zágrábi Vjesnik jelentése szerint most szerb-horvát fordításban is megjelenik. 1958-ban a Dr. Zsivágó jugoszláviai kiadását bizonytalan időre elnapolták.

*

LOUIS JOUVET-RA, a francia színjátszás nagy alakjára ünnepi előadáson emlékeznek a párizsi Odeon Színházban. Az emlékműsorban részleteket mutatnak be azokból a filmekből és színművekből, amelyekben Jouvet mint színész vagy rendező vett részt. A műsorban a többi között Marie Bell, Danielle Darrieux és Jean-Louis Barrault együttese szerepel.

*

A SZEGEDI NEMZETI SZÍNHÁZ műsortervében négy opera-bemutató szerepel. Verdi: „Szicíliai vecsernye", Bartók: „A kékszakállú herceg vára", Cikker: „Bajazid bég", Wagner: „Tannhäuser".

*

ALBERTO MORAVIA harminc új elbeszélést nyújtott át kiadójának, Valentino Bompianinak.

*

DOSZTOJEVSZKIJ „Karamazov-fivérek" című regényének dramatizált változatával nyitja meg őszi új évadját a párizsi Hébertot Színház.

*

AZ UNESCO megbízásából a Nemzetközi Zenei Tanács összeállította az oktató-jellegű zenei filmek és az operafilmek jegyzékét. Az eredmény : 17 országban 117 nevelő hatású zenei filmet és 39 operafilmet írtak.

*

ROTTERDAMBAN most kezdték meg Európa egyik legmodernebb hangverseny-palotájának építését, melyben három különböző méretű hangversenyterem lesz, a legnagyobb 2550 személyes. Az építkezés, előreláthatólag három év múlva fejeződik be, s 25 millió holland forintba fog kerülni.

*

MEGHALT KAREN BLIXEN dán írónő. Isak Dinesen néven vált a dán és a világirodalom egyik legkiemelkedőbb novellistájává. Kritikusai szerint *„Edgar Allan Poe, E.T.A. Hoffman minden tehetségét — fantáziájukat csak úgy, mint őrültségeiket — egyesíti magában."* Az Irodalmi Újság az elmúlt évek során több elbeszélését közölte.

„MEGLÉKELIK" a régészek a hajdúsági halmokat. A Hajdúságban található dombok legtöbbje ugyanis mesterséges halom és ezek nagyrésze feltehetőleg honfoglaláskori használati tárgyakat rejt.

***

A XI.-IK NÉMET Mozart zenei ünnepeket a Mozart Társaság szeptember 22.-e és 30.-a között rendezi Brémában. A fesztivál megnyitó előadását Valentin müncheni professzor tartja, „Mozart kora tükrében" címmel.

*

AZ UNESCO filmet készíttetett az „opera atyjának", Claudio Monteverdinek, „Tankréd és Clorinda párviadala" című drámai kantátájából.

***

BILLY WILDER, a Legénylakás rendezője filmet készít Párizsban Alexandre Breffort és Marguerite Monnot nagysikerű musicaljából. Az édes Irmából. A film főszerepeit Charles Laughton, Shirley MacLaine és Jack Lemmon játszszák.

*

JUHÁSZ GYULA jövőre lenne 80 éves. Ez alkalomból a budapesti tanács utcát kíván elnevezni a költőről.

*

MARC CHAGALL elvállalta a párizsi Nagyopera mennyezetének festését. Chagall nem először dolgozik színházdíszítésen; 1917-ben az egyik moszkvai színház előcsarnokát díszítette festményeivel és ő tervezte Sztravinszkij „Tűzmadár" című balettje moszkvai előadásának díszleteit és jelmezeit is.

*

TONY RICHARDSON, az Egy csepp méz és a Nézz vissza haraggal című nagysikerű angol filmek rendezője, Henry Fielding : Tom Jones című regényének filmváltozatát készíti elő. A film főszerepét a Szombat és vasárnap reggel c. filmből ismert Albert Finney alakítja.

*

ÚJ SHAKESPEARE KUTATÓ INTÉZETET létesítenek Stratford on Avonban. A központi kutató intézet épülete 1964-re készül el, az író 400. születési évfordulójára.

DIENES ANDRÁS, a kiváló Petőfi-kutató Budapesten meghalt. „Petőfi a szabadságharcban" című munkájáért az irodalomtudomány kandidátusává habilitálták. 58 éves korában, írás közben ragadta el a halál.

*

VLADIMIR HOROWITZ hosszú ideig nem szerepelt sem hangversenydobogókon, sem hanglemezfelvételeken. A művész most új szerződést kötött a Columbia gyárral és első sorozatát a tervek szerint az ősszel hozzák forgalomba.

*

MEGKEZDTÉK a feldebrői altemplom freskóinak restaurálását. Az ezeréves műemlék konzerválásán hat szakember dolgozik. Az egyik freskó 10 milliméteres vakolata alatt régebbi díszítőelemeket találtak, s ezekből arra következtetnek, hogy a templom régebbi, mint hitték, azaz Aba Sámuel kora előtt épült.

*

A MÜNCHNER KAMMERSPIELE 1962. évi dráma-pályázatának első díját Csiky Ágnes Mária : Medvetánc (Bärentanz) című darabjának ítélték. A színművet a jövő évben mutatja be a színház és ugyanakkor könyvalakban is megjelenik német nyelven.

*

JEAN COCTEAU új színpadképeket tervezett a Pelleas és Mélisande számára. Az operát Metzben Claude Debussy születésének százéves évfordulóján újítják fel.

*

„AZ UTAZÁS"-T, Németh László színművét lefordították németre és az 1963-64-es évadban műsorára tűzi a drezdai színház.

*

ÉRDEKES MŰSORTERVVEL készül az új évadra a Théâtre des Mathurins. Elkészítik Saint-Exupery „A kis herceg" című regényének színpadi változatát. Bemutatják ezen kívül Calderon „Az élet álom" és Malaparte „A nők elvesztették a háborút" című darabját.

FRANÇOISE SAGAN kijelentette : elege van az irodalomból, teljesen elkötelezi magát a filmhez, mint író és mint színésznő. Sagan nemrég fejezte be a hírhedt tömeggyilkos Landru életéről szóló forgatókönyvét. A filmben ő játssza majd Colette-t, aki a gyilkos perének idején egy nagy párizsi lap tudósítója volt.

*

TOLSZTOJ — filmezett is. Az orjoli Pedagógiai Főiskola hallgatói egy Jasznaja Poljana közelében fekvő falu lakosai között találkoztak az Orosz lakodalom című film egyes szereplőivel; maga Tolsztoj készítette annak idején a felvételeket, amelyek a helyi népszokásokat örökítették meg. A filmtekercs után most kutatnak különféle archívumokban.

*

A LEGJELENTŐSEBB olasz irodalmi díjat, a Stregát ez idén Mario Tobino 52 éves ideggyógyintézeti igazgató-főorvosnak ítélték. Mario Tolbino fiatal korában verseivel jelentkezett, majd novellái jelentek meg. Írói hírét az elmegyógyintézetben játszódó regénye alapozta meg ; most díjazott műve egy toszkán kisvárosban játszódik a fasizmus idején.

*

A „SCHWEIZERISCHE MUSIKZEITUNG" című zürichi lap a következő magyar vonatkozású magyar műveket hírdeti : Bartók : „Négy kis táncdarab és hat magyar népdal vonószenekarra", Darvas Gábor átdolgozása ; Bartók : „Tíz könnyű darab vonószenekarra", Maros Rudolf átdolgozása ; Kodály : „Szimfónia, kis partitúra." Végül egy érdekes hír ugyanabból a forrásból : Armin Schibler neves svájci zeneszerző vegyeskart írt Babits Mihály „Magyar Miatyánk"-jára.

*

E.E. CUMMINGS, a kiváló amerikai költő 68 éves korában elhúnyt. Lapunk február 1.-i számában, a Költők a korfordulón rovatban ismertettük életútját és munkásságát, és szemelvényeket közöltünk verseiből.

KIOSZTOTTÁK A Velencei Filmfesztivál díjait. Az „Arany Oroszlán-díjat" két film között osztották meg: Valerie Zwilini olasz rendező „Családi krónika" című és Andrej Tarkovski szovjet rendező „Iván gyermekkora" című filmek nyerték el a díjat. A „Zsüri külön-díját" Jean-Luc Godard kapta a „Vivre sa vie" című francia filmért. A „Legjobb férfi alakítás-díjá"-val Burt Lancastert, az „Alcatrazi férfi" című amerikai film főszereplőjét és a „Legjobb női alakítás-díjá"-val Emmanuele Rivát, a „Thérèse Desqueyroux" című francia film hősnőjét tüntették ki. Az „Első filmalkotás-díját" az amerikai Frank Ferry „David és Lisa" című és az argentin Fernando Birri „Az elárasztottak" című művei között osztották meg. Külön dicséretet kapott Serge Bourguignon francia rendező „Les Dimanches de Ville-d'Avray" című filmje és két olasz film.

*

SAN FRANCISCÓBAN október 31.-e és november 13.-a között rendezik a VI. nemzetközi filmfesztivált.

*

CHAPLIN megírta új revűfilmjének forgatókönyvét. A film főszereplője ő maga lesz, a szereplők között van a művész Geraldine nevű leánya is.

*

BALZAC EMBERI SZÍNJÁTÉKÁT tízkötetes sorozatban megjelenteti a budapesti Helikon Kiadó. Az első két kötet még az idén kiadásra kerül, a többiek jövőre várhatók.

*

HELSINKIBEN új stúdiót létesítettek elektronikus zene számára. A rádió munkatársain kívül a zenetudományi tanszak tanulói is tanulmányozzák az elektronikus zene lehetőségeit.

*

A LONDONI SZIMFÓNIKUS ZENEKAR — mint az UNESCO lapja írja, — hatvan éves fennállásának jubileumára négy zeneszerzőt kért fel új művek írására. Aaron Copland, Benjamin Britten, Kodály Zoltán és Dimitrij Sosztakovics kapott megbízást.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE

A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA

Éditions du Seuil, 1962

Megrendelhető kiadóhivatalunknál.

Ára portóköltséggel 30 Újfrank vagy annak megfelelő összeg.

Fehér folt Európa szívében

(*Folytatás az 1. oldalról*)

alkotók sikerrel ötvözték egybe a magyar hagyományokkal. Új, nagy tehetségek jelentek meg, jelentékeny és gazdag egyéniségek fejlődtek ki, s nem egy váratlan szepségű másodvirágzásnak lehettek tanúi a színházbajárók. Vajon egy hanyatló művészet láttán sóhajtott volna föl baráti körben a moszkvai Művész Színház igazgatója : *„Bárcsak nekem lennének ilyen színészeim !"*

1956 ŐSZÉN több olyan előadásuk volt a magyar színházaknak, amelyeket bátran s tisztes sikerrel be lehetett volna mutatni a Nemzetek Színházában. Nem tudom, hogyan alakult a helyzet azóta. A november 4.-e utáni vérveszteség, az utóbbi évek tragikus halálesetei, mások művészi halála minden bizonnyal fájdalmas és nehezen gyógyuló sebeket ejtettek. Szomorú hírek hallatszottak a Nemzeti Színházról, még jóval az „intendánsi-rendszer" felújítása előtt, s a gyakori vezetőcserék sok bajt sejtetnek más színházaknál is. Mégis, aligha hihető el, hogy egyetlen rendező sem fejlődött volna tovább, az üresen maradt helyeket csak méltatlanok foglalták volna el, ne bukkantak volna föl új tehetségek, vagy mind meg is törtek volna; s ha a régi előadások tönkre is mentek, ne született volna öt év alatt egyetlen művészi és sajátosan magyar előadás sem. (Utánzattal, ha jól sikerült is, s lett légyen mintája Vilar, Brecht, Sztanyiszlavszkij, vagy Mejerhold, nem érdemes kijönni, mert az biztos erkölcsi bukás.)

MI LENNE HÁT a távolmaradás oka ? A „garast" lenne képtelen lefizetni az állam ? 1956 előtt a devizahiány volt a részvételi engedély megtagadásának hivatalos indoka. Hogy a Sporthivatal valutakiadásai a kérdéses összeg sokszorosát tették ki ? *„Népünk jóságos apukája álmában nem drámaírónak és nem tragikus hősnek, hanem kétméteres, karcsú centercsatárnak látja magát"* — jegyezte meg akkoriban egy nem hivatalból bölcs rendező. Még mindig eféle álmok irányítanák a magyar kultúrát, vagy csak a test művelőit lehet kifizetődő külföldi versenyekre küldeni szerencsét próbálni ? Most is olyan nagy propaganda-sikereket aratna a magyar sport, vagy annyira rosszul áll a népgazdaság, hogy csak a rég megszerzett hírnév foltozására telik, befektetésre nem ? Ilyen kevessé lenne szilárd a konszolidáció ?

Attól tartanának az illetékesek, hogy a zenészek, táncosok, énekesek közül sokan, (a prózai színészekre még gyanakodni sem lehet), „lemaradnának" Párizsban ? 1956 júliusában a Bécsből visszainduló „színész-hajóról" egyetlen művész maradt le, ő is csak két napra. Nem hiányzott senki az utolsó hajóról sem, amely október 22.-én érkezett vissza Pestre.

Félve gondolunk arra, vajon nem az egymással versengő színházak fúrják-e meg egymás kiküldését.

S nincs-e valami igazság valahány feltevésben ? Ez lenne a legszomorúbb.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Bodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Angliai autóvásárlók figyelem!
Mindenfajta új és használt
SZEMÉLY- ÉS TEHERAUTÓT
azonnali szállításra,
kedvező részletfizetési feltételekkel is vásárolhat.
Biztosítását is elintézzük.
RODney 88-52
Hívja GÁTHY-t
délelőtt 12-ig és este 6 után
Levélcím: 5, Craston House, Lettsom Street,
London, S.E.5.

EMIGRÁCIÓS ÉS MAGYARORSZÁGI SZÉPIRODALMI ÉS SZAKKÖNYVEK HATALMAS VÁLASZTÉKBAN
Bármely országba szállítunk
PANNONIA BOOKS
2 Spadina Road
Toronto, 4. Ont. Canada
Kérje árjegyzékünket

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIII. évfolyam 18. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1962 október 1.

FEJTŐ FERENC

REFORMISTA TÖREKVÉSEK

A nemzetközi kommunista mozgalom prágai lapjában Hruscsov hosszúlélegzetű beszámolót tett közzé. Mikor 23 ország marxista ideológusai szeptember elején gyűlést tartottak Moszkvában, ez a szöveg szabta meg tárgyalásaik menetét. Jelentősége rendkívüli, ugyanis a szovjet kormányfő sorra vesz benne minden számára fontos politikai és gazdasági problémát s az elméleti kérdésekben is olyan határozottan nyilatkozik, ahogyan eddig nemigen tapasztalhattuk nála. Előadásának a címe: *A szocialista világrendszer jelenlegi kérdései.* Az embernek önkéntelenül is az jut eszébe, hogy Hruscsov Sztálin legutolsó munkájára, *A szocializmus gazdasági kérdései a Szovjetunióban* címűre kíván válaszolni. Annyi bizonyos, hogy a Szovjetunióban és a népi demokráciákban hatalmas népszerűsítő hadjáratot indítottak a cikk körül, — Kína természetesen nem vett tudomást róla, — s ez mutatja *nem mindennapi fontosságát,* melyet szerzője is kiemel.

Vita Mao-val

Hruscsov most a szokottnál is messzebb megy a marxizmus-leninizmus *revíziójában,* melyet sokan a szemére vetnek. Dolgozatának legújszerűbb részeiben szembeszáll Mao Ce-tungnak a pekingi *Vörös Zászló* folyóiratban (1962, 10 szám) közzétett kijelentéseivel és kinyilvánítja véleményét a nemzetközi kommunista mozgalom „alapvető kérdéséről": *Milyen módon és milyen eszközökkel növelheti a szocializmus világbefolyását?*

Mao Ce-tung az említett cikkben, melyet egyik ismert álnevével (Pein Csung-jin) jegyzett s amelyet — tegyük hozzá — egyetlen idegen nyelven sem terjesztettek — azzal vádolt „egyeseket", hogy előnyben részesítve a gazdasági kérdéseket, elárulják a leninizmus forradalmi hivatását. Ezzel nyilvánvalóan arra az elvre utalt, melyet Hruscsov a XXII.-ik pártkongresszuson fogalmazott meg s amely azt hangoztatta, hogy a Szovjetunió s barátai úgy teljesítik legjobban a kommunista mozgalom s a világ valamennyi felszabadító mozgalma iránti „nemzetközi kötelességüket", hogy megszilárdítják gazdasági helyzetüket s ilyen irányú sikereikkel minden nép számára vonzóbbá teszik a szocializmust.

Mao Ce-tung szerint Hruscsov ezzel a tételével nyíltan átment a *reformizmus* és az *opportunizmus* táborába. A kínaiak ugyanis azt vallják, hogy a gazdasági érdeket, a szovjet nép s a kommunista rendszerben élő többi népek jólétének az érdekét alá kell vetni a mozgalom legfőbb céljának: *minden eszközzel harcolni a kapitalizmus ellen, a forradalomért.* Hruscsov erre így válaszolt: *„Akadnak olyanok, akik marxistának nevezik magukat s ennek ellenére, szőrszálhasogató okoskodással kétségbe vonják Leninnek olyan fontos tételeit, melyek a szocialista és a kapitalista rendszer békés világversengésének szükségességéről és gazdasági sikereink döntő fontosságáról szólnak",* majd hozzátette, hogy olyan érveket, melyeket a kínaiak szögeznek szembe vele, „csak azok" használhatnak, *„akik félreértik a leninizmus lényegét".*

Felbecsülhetetlen ennek a cáfolatnak a jelentősége; arra mutat rá, hogy Hruscsov megingathatatlanul az együttélés, másszóval az óvatosság útján halad és tartózkodik mindenféle kalandtól. S jóllehet a kínaiakkal folytatott vitája majdnem teológiai jellegű, mégis nyilvánvaló, hogy a kérdéses dogmáknak — a politika fontos vagy mellékes szerepének, a nemzetközi kötelezettségek értelmezésének — gyakorlati és stratégiai jelentőségük van. Ilyenformán Hruscsov, aki ugyan a legkevésbé sem hanyagolja el a Szovjetunió katonai érdekeit és következetesen kemény nagyhatalmi politikát folytat, — erre vall többek között a Berlinre gyakorolt nyomás vagy a Kubára kiterjesztett szovjet gyámság, — továbbra is a „béke játszmáját" képviseli a kommunista mozgalom keretében, józanságra törekszik és erejét bizonyítva *modus vivendi*-t keres a Nyugattal.

Közeledés a Közös Piachoz

Hruscsov cikkében a legfigyelemreméltóbb, sőt a legmeglepőbb részre akkor kerül sor, mikor a szerző éles fordulattal közeledni kezd a Közös Piac felé.

Igaz, hogy a szovjet kormányelnök most is felsorolja a nyugati egyesüléssel szembeni bírálatait, melyeket a nemzetközi kommunista mozgalom főemberei is rendre elismételtek. Egyúttal azonban hozzáteszi, hogy *„számolni kell a termelés nemzetközivé válásának objektív irányzataival",* melyek épp úgy jelentkeznek a Közös Piacon, mint Keleten. Ezenkívül elismeri, hogy a Közös Piac *„részleges sikereket"* ért el, amikor *„háttérbe szorította a kapitalista országok belső ellentmondásait".* A rá jellemző realizmussal kilátásba helyezi *„a nagy gazdasági uniók közötti gazdasági együttműködést és békés gazdasági versengést"* és értésül adja, hogy a nemzetközi gazdasági konferenciának, melyet júniusban javasolt, az volna a célja, hogy *kidolgozza a nyugati Közös Piac és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa közötti hasznos együttműködés irányvonalait.*

Még ennél is tovább megy a közeledés útján, mikor azt sugalmazza, hogy a KGST vegyen át minél több tapasztalatot az elmúlt esztendők kapitalista eredményeiből, főleg a tömegtermelés területén, amely, mint mondja, *„a kapitalizmus gazdasági sikereinek egyik fő forrása".* Ezzel lényegében *szakít a marxista közgazdaságtan egyik alapvető dogmájával, amely szerint a termelési eszközöket magántulajdonban tartó kapitalista rendszer akadálya a termelő erők fejlődésének.*

Hruscsov elismeri, hogy a jelenkort új ipari, tudományos és technikai forradalom jellemzi, amely meghaladja a gazdasági rendszerek korlátait és a lehető leghatékonyabban érvényesül a legfejlettebb nyugati országokban.

Lengyel hatások

A Közös Piaccal szembeni kommunista álláspontot revízió alá véve Hruscsov kínos zavarba hozza azokat a nyugati elvtársait, akik a francia kommunistákhoz hasonlóan, tagadva a nyilvánvaló tényeket, csak rosszat látnak az európai integrációban s a befolyásuk alatt álló szakszervezeteket kíméletlen harcra ösztökélik ellene.

Hangsúlyozni kell, hogy ezt a *megosztást keltő revíziót* nem Hruscsov agytrösztje kezdeményezte, hanem a lengyel közgazdászok, köztük Oscar Lange, akiknek realista érvei az olasz pártkörökben is kedvező visszhangra találtak.

A szovjet kormányelnök cikke egyébként elismeri a lengyel hatást. Megemlíti, hogy az európai kommunista országok miniszterelnökeinek és pártvezetőinek Moszkvában tartott júniusi gyűlésén az ő kezdeményezésükre határozták el a KGST szervezeti reformját. A helyzet addig úgy állt, hogy a Szovjetunió s a tömb két másik, iparilag legfejlettebb országa: Csehszlovákia és a Német Demokratikus Köztársaság kiváltságos szerepet játszott a KGST-én belül, — csak szavakban tettek engedményeket a közös érdeknek, a „nemzetekfelettiség" elvének. Velük szemben a KGST kevésbé fejlett országai: Lengyelország, Magyarország, Románia és Bulgária csak nagynehezen tudták elfogadtatni legelemibb követeléseiket.

A szovjet imperializmus sztálini gyakorlata, — jóllehet szüntelenül hangoztatta a nemzetköziség fontosságát, — akadályozta a valódi integrációt. Egyúttal pedig a leigázott országok nacionalizmusa, kiszorulva a politikai életből, visszahúzódott a gazdasági élet területére. A Szovjetuniót tekintve példaképül, valamenyi „csatlós herceg" azon iparkodott, hogy csökkentse országa gazdasági függőségét a külfölddel szemben, — ideértve a többi kommunista országot is. Mindannyian nehézipart igyekeztek szert tenni, még akkor is, ha erre az alapfeltételeik sem voltak meg.

Vajon nem ebben a gazdasági függetlenséghez való ragaszkodásban találhatjuk-e meg azt az okot, amely miatt Kína mindmáig megtagadta a KGST-vel való szoros társulást? A kínaiak láthatólag nem bíznak egy olyan gazdasági közösségben, amelyen belül fejlődésük menetét a Szovjetunió és barátai ellenőriznék. Ezt az akadályt nem lehet egykönnyen elhárítani. Igaz, hogy Hruscsov, — nyilván Kínára gondolva — azt hangsúlyozza, hogy *a nemzetközi munkamegosztás előnyeiről lemondani nem más, mint megnehezíteni a modern termelőerők kialakítását.* Hozzáteszi még azt is, hogy a keleti országok együttműködési rendszerének tökéletesítése *„úgy járul hozzá az egyesítéshez, hogy megszilárdítja minden résztvevő ország szuverénitását".*

Bizonyára nem csak a kínaiak fogadták kétkedve ezeket a kijelentéseket. Az európai kommunista országokban megfigyelhető integráció-ellenesség arra az aggodalomra vezethető vissza, hogy a Szovjetunióval szembeni függőség megnövekedésével végképp elszakadnak a Nyugattól.

Mivelhogy Hruscsov nem akar erőszakot alkalmazni ezzel az ellenállással szemben, amellett, hogy „új korszak" kezdetét hírdeti a szocialista világrendszer megteremtésében és egyesítésében, azt is hangoztatja, hogy nem akarja „elhamarkodni a dolgot" és elismeri, hogy *„az államok még sokáig megőrzik egyéni jellegüket".* Egyelőre tehát csak kezdeti lépésekről van szó az irányban, hogy a társuló kommunista országok gazdasága „egyetlen szervezetbe" olvadjon. Hruscsov addig is elfogadta a lengyelek javaslatát a beruházási előirányzatoknak, valamint az egyes nagyobb tervek közös anyagi fedezésének az egybehangolásáról, kiváltképpen a vegyipar s más új iparágak területén. Bejelentette, hogy a Szovjetunió, elsőnek adva példát, hajlandó feldolgozóipara egyes ágaiban csökkenteni a termelést, ha ésszerűbbnek bizonyul, hogy ezek munkáját a KGST más országaira bízza.

Igen tartózkodóan nyilatkozott azonban arról a gazdasági segélyről, melyet a Szovjetunió a tömb országainak hajlandó juttatni. Országa nemzetközi kötelessége, fejtette ki ezzel kapcsolatban, nem merül ki a testvéreknek nyújtott segítségben, hanem azt is jelenti, hogy *„mindent el kell követnie a Szovjetunió védelmi képességeinek fejlesztése érdekében, mert ettől függ közösségünk szocialista vívmányainak biztonsága."* Aki érti, okuljon belőle.

A konkurrencia szerepe

Még egy dolog figyelemreméltó ebben az utalásokban és nyílt beismerésekben egyaránt bővelkedő cikkben: a specializálódás szükségességéről beszélve, melynek során minden országnak azt az iparágat kell fejlesztenie, amelyben nagy tételek sorozatgyártása a legjobb feltételek mellett valósítható meg, Hruscsov megállapította, hogy *a kapitalista országokban a konkurrencia a specializálódás leghatékonyabb ösztönzője.* Mivel kell ezt helyettesíteni a kommunista rendszerben? *Szocialista versengéssel,* mondja Hruscsov. *„Nyilvánvaló,* teszi hozzá, hogy *országaink között, akárcsak a szocialista világpiacon, a kereslet főképp a legszükségesebb, a legolcsóbb és a legjobb minőségű termékek felé fog irányulni".*

Bizonyosnak tartom, hogy Hruscsov ellenségei és Mao Ce-tung barátai örömest kapaszkodnak majd bele ebbe a „revizionista", majdnem azt mondhatnám „titóista" kijelentésbe. Elvégre mi más ez a Hruscsov által említett szocialista versengés, mint *a kapitalista konkurrenciának a kommunista rendszerbe való álcázott becsempészése?* A valóság az, hogy Hruscsov csupán elméletileg szentesítette a kommunista országokban már régóta ismert gyakorlatot: a népi demokráciákban a fogyasztók egészen természetesen az olcsóbb és jobbminőségű termékeket keresik, és a közfogyasztásra szánt, de eladhatatlan cikkek az elmúlt évek során veszedelmesen felhalmozódtak a raktárakban.

Ezeknek az országoknak a tervfelfogása éppen azért szakad el a valóságtól, ahogyan ezt több lengyel közgazdász hangsúlyozta a közelmúltban, mert a termelés emelkedését a nyers hozam alapján számítja, nem törődve sem azzal, hogy kifizetődik-e, sem azzal, hogy elhelyezze a nyereséget. A tiszta hozam alapján végzett számítás a lengyel közgazdászok egyik nagy követelése volt és Hruscsov most ennek szolgáltatott elégtételt.

A szovjet vezető azt veti a kapitalizmus szemére, hogy a piacnak termel. Csakhogy a piacnak termelők nem inkább termelnek-e a fogyasztónak, mint azok, akik olyan terveket hajtanak végre, amelyek semmibe veszik a fogyasztók érdekeit és ízlését? Hruscsov, úgy látszik, rájött erre az ellentmondásra és ezért szab olyan irányt a kommunista rendszer fejlődésének, amely nem jár messze a kapitalista országok kereskedelmi kapcsolatait irányító elvektől.

KÍNA NEM VETT RÉSZT az UNESCO-nak azon a konferenciáján, melynek célja a művészi alkotások megvédése háború esetén — közölte a kínai külügyminisztérium hivatalos szóvívője.

„Addig, amíg az ENSZ-ben és a vele összefüggésben lévő szervezetekben a Kínát hivatalosan megillető helyet Csang-Kai-sek klikkje bitorolja, — jelentette ki a szóvívő, — magától értetődő, hogy Kína nem hajlandó ezeken az üléseken résztvenni, mint ahogy arra sem hajlandó, hogy egy padban üljön e klikknek a képviselőjével".

Érdemes megjegyezni, hogy ezt a meghívási javaslatot, melyet a kínaiak most visszautasítottak, Csehszlovákia tette, a Szovjetunió és Bulgária támogatásával.

*

BREZSNYEV szovjet államelnök Jugoszláviába látogatott. A hivatalos látogatással egyidőben a kínai és az albán sajtó éles támadásokat intézett Jugoszlávia ellen.

OKTÓBER 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Faragó László emlékezése Móricz Zsigmondra (7. old.)

Lehoczky Gergely: A határozatlan mondanivaló (4.-5. old.)

Méray Tibor egyfelvonásosa: Fenevadak (4.-5. old.)

Megyery Sári és **Nyéki Lajos** versei

POLITIKA:

Kovács Imre: A határon (3. old.)

Fejtő Ferenc Hruscsov legújabb beszámolójáról (1. old.)

Hámori László brüsszeli riportja (6. old)

Gosztonyi Péter Nógrádi Sándor emlékiratairól (3. old.)

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek.

Szakadék

Az Irodalmi Ujság szeptember 1.-i számában hosszasabban foglalkoztunk azzal, milyen kiáltó a különbség az „Anthologie de la Poésie hongroise" meleg és elismerő franciaországi visszhangja s a hazai pártsajtó egyes kritikusainak kényszeredett elismerései s szívből jövő fanyalgásai között. Megírtuk azt is, mennyire jellemző és fájdalmas, hogy a magyar költészet e nagy francianyelvű bemutatkozását még a kommunista Humanité munkatársa, a Sztálin-díjas André Stil is melegebben fogadja, mint Budapesten a „hivatalos vonalat" képviselő Szabolcsi Miklós vagy Köpeczi Béla. Most újabb, jellemző adalék mutat rá arra a szakadékra, amely a hazai funkcionáriusokat még franciaországi író-elvtársaiktól is elválasztja.

A napokban Budapesten járt a kommunista szimpátiáiról ismert francia költő, Charles Dobzynski, az Aragon-szerkesztette „Les Lettres Françaises" munkatársa. Az „Élet és Irodalom" szeptember 15.-i számának első oldalán interjú jelent meg a költővel. Íme, szóról-szóra, a beszélgetésnek az „Anthologie de la Poésie hongroise"-ra vonatkozó része:

„Egy obligát kérdés, hiszen Magyarországon tartózkodik.

— Hogyan fogadták Párizsban a francia nyelven nemrég megjelent magyar költői antológiát?

A válasz eltér a sablontól. Dobzynski a szuper-szuperlatívusz hangján szól a kötetről. Nem, itt csakugyan nincs szó udvariasságról, vendéglátóknak tett szívélyes gesztusról, ez hamisítatlan lelkesedés.

— Ez az első ilyen jellegű kötet nálunk. Persze, eddig is akadt néhány véknyabb-vastagabb antológiája némely külföldi irodalomnak. De ezeket szakemberek, professzorok készítették. Most költők vállalkoztak erre a feladatra. Negyven francia költő! Tudja, mit jelent ez?

S magyarázza:

— Ezek a versek magyarok is, franciák is, nem egyszerű hűséges fordítások. Nem csupán egy számunkra ismeretlen költészetet tolmácsolnak, hanem egy másfajta, ám velünk rokon érzékenységet is felfedeznek.

— A francia és a magyar költészet házassága jött most létre — folytatja. — Mégpedig nem érdekházasság.

Már-már azt hiszem, befejezte, amikor még hozzáfűzi:

— Igen, a magyar költészet megtermékenyítette a francia költőket.

— Nem túlzás ez? — kérdem jóleső tamáskodással.

— Nem, nem.

Szeretnék hinni neki."

Kíváncsiak volnánk, mit szólnak az orrukat húzogató, a magyar költők párizsi útját letiltó Köpeczi Béláék a kommunista érzelmű francia költő udvariaskodástól mentes „szuper-szuperlatívuszaihoz"? Avagy talán éppen rájuk vonatkozik Charles Dobzynski kétkedő kérdése: „Tudják, mit jelent ez?"

Twisteljünk vagy ne twisteljünk ?

Ha Magyarországon ma valaki „twistelni" akar, ám tegye. Az egyetlen megkötés csak az, hogy magának kell megtanulnia; tánctanároknak tilos ugyanis a twistet tanítani. Új idők, új jelei azonban: a tilalmat nemrégiben megtámadták a Tánctanárok Szakszervezetének legutóbbi, budapesti konferenciáján s e támadásnak hangot adott a sajtó is. A szegedi **Délmagyarország** például jelentette Földvári Lászlónénak, az Ifjúság Háza igazgatójának komoly megdöbbenését a tilalom hallatán. „Miért?" kérdezte Földváriné. „A fiatalok itt is táncolják nálunk az Ifjúság Házában s másutt is, ötórai teákon. Miért van szükség a betiltásra?" Noha pártszerűen hozzátette, hogy „természetesen senki sem táncolhatja ízléstelenül. Ezt nem engedjük meg. Nemrégiben néhány fiatalembert éppen emiatt kellett eltávolítanunk." Hogy mikor „ízléses", mikor „ízléstelen" a tánc, arról nem szól a mese. Szól viszont Kertész Éva, az Ifjúság Háza tánctanárnője, méghozzá az igazgató mellett. „A betiltás nem helyes, mert a fiatalok nagyon szeretik ezt a táncot, nemcsak azért, mert modern, hanem azért is, mert roppant könnyű megtanulni."

A **Délmagyarország** emlékeztet arra, hogy volt idő, amikor a twistet egészében betiltották az országban. „Mikor azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a tánc nem oly szörnyű, mint a reputációja, a tilalmat felfüggesztették."

Ami különben Magyarországon már tánc, az Bulgáriában, (a Vecserni Novini című lap szerint), még „megengedhetetlen perverzió, határos a huliganizmussal", s ezenkívül „a korrupt, kapitalista társadalom evvel is befolyást gyakorol a fiatalokra." A lap, ezek után, örömmel üdvözli a szófiai népi olvasóterem kezdeményezését, mely szerint az Opera balett-táncosai fogják a fiatalokat „tisztességes" táncokra tanítani. „Ebben a tánciskolában", — írja az újság — „megtanulhatók lesznek az olyan modern táncok, mint a slowfox, a tangó, a rumba, a csa-csa, (kubai nemzeti tánc), oly módon, hogy a fiatalokat megvédik az esztétikai eltévelyedéstől, valamint a nyugati befolyástól."

Különösen a zárójelre hívjuk fel olvasóink figyelmét. Alig egy esztendővel ezelőtt ugyanez az újság, a fentiekhez hasonló szavakkal „ítélte el" a csa-csa-csát, mint a nyugati imperializmus átkos betőresi kísértetét a jámbor bolgár fiatalok közé. De a bolgár kultúra őrzői időközben „tudatosították" magukban, hogy erről szó sincs. Miért is lenne? Ha Fidel Castro is táncolja, nem is lehet az olyan rossz.

A.

Walker tábornok

újra hallat magáról. Amióta szélsőjobboldali propaganda-tevékenysége miatt Kennedy államelnök menesztette, mert a vezetésére bízott hadtest kebelén belül a „John Birch Society" nevezetű szervezet röpiratait terjesztette, — minden alkalmat megragad, hogy Mac Carthy szenátor nyomába lépjen. „Kommunistaellenes kereszteshadjárat" vezetőjének kiáltotta ki magát, szenzációsabbnál szenzációsabb leleplezéseket kürtöl világgá. Mivel azonban saját koholmányait sem tudja épkézláb formába öltöztetni, még az amerikai szélsőjobboldal vezetői is hamarosan magárahagyták zavaros szólamaival egyetemben. Az egyetlen embert, aki még esküszik rá, Rockwellnek hívják. Ő az amerikai nácipárt vezére.

Walker legújabb kijelentései talán még az eddigieknél is elképesztőbbek. A tábornok ugyanis azt állítja, hogy Sztálingrád ostroma „csak mesterségesen felfújt tréfa volt, azért, hogy az amerikaiak megsajnáljják az oroszokat, s katonai segítséget szolgáltassanak nekik".

A valóságot mindenki ismeri: Sztálingrád ostroma mindkét oldal részéről roppant vérveszteségekkel járt, s a második világháború történetének egyik fordulópontja volt. Franz Halder tábornok, volt német vezérkari főnök, aki 1942-ben kegyvesztett lett, a háború óta pedig a második világháborúra vonatkozó értékes hadtörténeti kutatásai miatt amerikai kitüntetésben részesült. Walkernek válaszolva kijelentette: „Egy-egy háztömbért folytatott harc ezer és ezer német katona életébe került". Dr. Hans Meyer-Welcer, a Freiburgban működő hadtörténeti szakértő, szintén így nyilatkozott: „Sztálingrád 1942 őszén és telén a Wehrmacht legfőbb hadicélpontja volt...", amelyet „az oroszok a legkétségbeesettebben védelmeztek, mert nem akarták teljesen elveszíteni az irányítást a Volga fölött." Amerikai részről, az 1943 őszétől a Szovjetunióban székelő katonai segélybizottság vezetője, John R. Deane tábornok 1946-ban kiadott Emlékezéseiben a következő sorok olvashatók: „A sztálingrádi csata az orosz történet egyik legnagyobb éposza marad. Sztálingrád azoknak az akcióknak egyike, amelyek megváltoztatták a háború menetét ... Egyedül Berlin és Köln rombadöntése hasonlítható Sztálingrád elpusztításához."

Ha valaki ma mélységesen nem ért is egyet a Szovjetunió politikájával, ez még nem ad okot arra, hogy a múltat eltorzítsa, vagy meghamisítsa. A Walker-ügy tanulsága nem új: a diktatúrák és a diktatúrára áhítozók — bármily szélsőséghez tartozzanak is — félnek a történelemtől, félnek az igazságtól.

(N.)

Az IDŐ Sodrában

Mire jó egy valótlan cikk ?

Sohasem lehet tudni mire jó egy valótlan újságcikk. Például arra, hogy egy anyának — aki a forradalom óta nem látta Olaszországba emigrált fiát — útlevelet szerezzen.

Úgy kezdődött, hogy Szabó László a Budapesten megjelenő „Népszabadság" munkatársa Rómában járt. Egy orvos ismerőse elvitte Kraicsovits Rudolfhoz, aki Itália egyik legkiválóbb fogorvosa. Ez a találkozás alkalmat adott Szabónak arra, hogy egy fél-igazságokkal, de teljes valótlanságokkal telített cikket írjon lapjában Kraicsovitsról. Úgy látszik ez a fenköltírás annyira tetszett az illetékeseknek, hogy a Magyarok Világszövetségének lapjában, a „Magyar Hírek"-ben is megjelentették.

A cikk nagyjából arról szól, hogy fogfájással felkereste Kraicsovitsot, aki a kezelés után meghívta őt vacsorára egy előkelő Via Veneto-i étterembe, kizárólag azért, hogy megmutassa mennyi pénzt keres Rómában, milyen pozíciót tölt be, majd bevallja, hogy csupán azért nevel hét magyar fiút és képeztet ki fogorvossá, hogy tanulmányaik befejezése után hazaküldje őket. Itt ugyanis elkallódnának, s azt reméli, hogy a fiúk visszatelepülése neki is végre alkalmat adhat arra, hogy viszontláthassa szülőföldjét.

A tények ezzel szemben a következők : Kraicsovits nem hívta meg Szabót vacsorára. A fogorvos nem kért tanácsot az újságírótól, hogyan utazhatna haza, viszont a hírlapíró kérlelte a professzort, látogasson el Budapestre és tartson ott előadást. Ami pedig a fiúk kallódását és hazaküldését illeti, a „Népszabadság" költői hevületű állításai helyett álljon itt a valóság:

Amikor a forradalom után számtalan fiatal magyar érkezett Rómába, Kraicsovits elhatározta, hogy néhányat közülük, akiknek kedvük van a fogorvosi pályára, saját költségén taníttatja. Hét fiú jelentkezett, akikkel a professzor 1957 óta úgy bánik, mint a saját gyerekeivel. Leérettségiztette, majd beíratta őket az egyetemre. Közülük ma, hárman negyedévesek, ketten harmadévesek és ketten másodévesek. A fogorvos nemcsak öltözteti a fiúkat és gondoskodik lakásukról és teljes ellátásukról, de külföldi útjaira is magával viszi őket. A Janicolo dombon pedig, ahol a fiúk laknak, rendelőt rendezett be, ahol háromszor egy héten az ő felügyelete alatt rendelnek a fiúk ingyenesen, árvaházak, menhelyek és a környék szegény lakói részére. Egy-egy délután 40-50 beteget is kezelnek. Nyilvánvaló, hogy ezekből a fiatalemberekből kiválóan képzett szakemberek lesznek. Így kallódásról nehéz beszélni.

Ezzel szemben a cikk megjelenése után az egyik fiú édesanyja megkapta a régen várt látogató útlevelet és már meg is érkezett Rómába.

Kraicsovits ugyanis Szabó kérlelésére, hogy Budapesten tartson előadást, azt felelte, hogy csak abban az esetben lehet erről szó, ha kivétel nélkül, mind a hét fiú édesanyja kap útlevelet, hogy viszontláthassák gyermekeiket.

(V. Zs.)

1961. AUGUSZTUS 13.-a és 1962. augusztus 13.-a között 12.316 keleti német menekült át a falon és a zónahatáron Nyugat-Berlinbe és Nyugat-Németországba.

*

43 SZAVAZATTAL 37 ELLENÉBEN az ENSZ ismét napirendjére tűzte a magyar kérdést. 19-en tartózkodtak a szavazástól.

A festő és a meztelenség

Kevés szovjet művész kavart nagyobb vihart a háború óta, mint a 31 esztendős impresszionista festő, **Ilja Glazunov** 1957-ben, amikoris kiállította a feleségéről készült aktfestményt. Felzúdultak az erkölcs védelmezői, a geraszimovok és társaik, a képet levétették a kiállítás faláról s a festő csillaga, úgy tünt, hanyatlóban van. Hála a dialektikának, (s a Szovjetunióban végbemenő fejlődésnek), e csillag ismét felfelé ível.

A Lityeraturnája Gazetta, (mely esztendők óta kitartóan képviseli a szovjet művészet **liberálisabb** tendenciáit,) újból — mint 1957-ben — a festő védelmére kelt, méghozzá az Írószövetségben megbúvó s ott kitartóan tovább élősködő neosztálinista elemek ellen. A vita most Glazunovnak a Művészeti Szakszervezetbe való felvételéről folyik. E szakszervezet sztálinistái ugyanis mindmáig sikerrel akadályozták meg Glazunov tagságát, s mi több a szovjet képzőművészeti főnök, Borisz Johanson újból megtámadta a művészt, kinyilatkoztatván: „ez a festőinas azt hiszi magáról, hogy újonnan született zseni", s az **Iszkusztvo** című folyóirat, csatlakozván a támadáshoz, kifejtette, hogy: „A festő élvezi az úgynevezett értelmiség olcsó népszerűségét."

Most azonban az Orosz Szövetségi Köztársaság Írószövetségének **Moszkva** című folyóiratában is, (mely mindeddig gondosan őrködött a sztálinista ideológia tisztaságán), egy cikk jelent meg, mely a fiatal művész védelmére kelt. A cikk írója nem más mint **Tyihonov**. S mi több, a **Moszkva** nyolcoldalnyi színes reprodukció-sorozatot közöl Glazunov műveiből, melyek ha a szó nyugati értelmében nem is **modernek**, mindenesetre távol állnak a „szocialista realizmustól". Az egyik kép, mely egy megfeszítést ábrázol, az **Orosz Ikarusz** címet viseli; egy másik **Szerelem** címen ölelkező, fiatal párt mutat.

Tyihonov főként Glazunov **Lenin** portréját dicséri, amit az orosz kiállítási bizottság **visszautasított**, azzal az ürüggyel, hogy nem hasonlít Leninre. „**Glazunov képének különleges érdemei vannak**", válaszolja Tyihonov; „**látjuk Lenin arcát, tele intenzív gondolattal, koncentrációval és rejtett energiával.**" Majd pedig rendreutasítja a kritikusokat, mivel „**nincs kétség afelől, hogy a festő megérdemli a társadalom figyelmét.**"

Ha Glazunov, akinek képei között nemcsak Lenin, hanem Gina Lollobrigida portréját is megtalálhatjuk, megfelelt a **Moszkvának**, komoly fejlemények előtt állhatunk. A folyóirat ugyane számában egyébként egy Somerset Maugham novella is olvasható, valamint az a jövendölés, hogy húsz esztendőn belül a Moszkvai Egyetemnek amerikai, a Harvardnak pedig orosz elnöke lesz...

B. I.

*

A MOSZKVAI NAGY SZÍNHÁZ Amerikában szereplő balett-társulata legelső, súlyos „kritikai vereségét" szenvedte el szeptember elején New Yorkban a *Spartacus* című balett előadása után. A *New York Times* kritikusa, *Allen Hughes* azt írja, hogy az előadás egyike volt „*a legfelháborítóbb színházi kísérleteknek*", amit valaha is látott. „*Az ilyesfajta szomorúan kiábrándító próbálkozás csak rossz kísérlet, hogy utolérje azt, amit Hollywood sokkal jobban csinál.*" A *New York Post* szerint a Nagy Színház társulata helyesebben tenné, ha az „*efajta epikus realizmust a filmekre hagyná*". A *New York Journal American* kijelenti, hogy a balett az „*üresség kolosszusává*" változott az előadás során. E bírálatokkal ellentétben a *New York Daily News* megírja, hogy „*remek szórakozás volt, helyenként kitűnő zenével és balettművészettel.*"

A Nagy Színház balettjének ez az első nyugati „bukása". Mindeddig mindenütt a leglelkesebb fogadtatásban részesült.

Sajtóhiba

A Kelet-Berlinben megjelenő „Neue Zeit" című újság szeptember 14.-i számában Walter Ulbrichtnak, a kommunista párt központi bizottsága első titkárának neve mellett a következő elnevezés volt olvasható: „A KZ első titkára".

Egyszerű sajtóhibáról van szó, a K és Z betük felcseréléséről.

ZK — a Központi Bizottság német nevének rövidítése.

KZ — a koncentrációstáboroké.

Walter Ulbricht, a párt első titkárából a keletnémet koncentrációstáborok főnökévé minősült át.

Ismételjük, egyszerű sajtóhibáról volt szó.

A szedőt és a korrektort letartóztatták.

A meggyőzés eszközével

A kínai propaganda csendje, mely az ország területe felett eltűnt (lelőtt? elromlott?), U2-t követte, legalábbis különös. Az oroszok, akiknek több okuk lett volna nyugvópontra térni a két esztendővel ezelőtti eset után, nagyobb lármát csaptak. Lehet, persze, hogy a kínai csend csupán egy nagyobb vihar, egy jól időzített kitörés előzménye, de mindenképpen ráirányítja figyelmünket a két Kína közötti különös hadviselés egyik alig ismert, noha komoly hírveréssel járó, aspektusára. Az aranyra, tudniillik. Ebben az összefüggésben elmondhatjuk, hogy Mao Cetung is, Csang Kaj-sek is jól ismeri a kínai nemzeti karaktert. Ahol nem segít az ideológia, segít az arany. A felfedezés érdeme, mely a kínaiakban rejtőző burzsoá csökevényekre épít, a formozai kormányé. Ez év márciusában egy kommunista pilóta átrepült a szigetre MIG 15-ös gépével. A meggyőzés szabályainak értelmében 30 kiló arany ütötte a markát.

A párt, mely egyébként többfrontos harcot folytat az efajta csökevények kiirtása érdekében, azonnal felismerte a lehetőségeket. Július 26.-án a Formozára irányuló rádiósugárzás egész „vásárlási listát" közvetített, mely nagy részletességgel és pontossággal sorolta fel a különböző árakat, abban az esetben, ha a formozai pilóták vagy matrózok mégis meggondolnák magukat s hajlandók lennének elveiket, ha nem is aprópénzre, de súlyos aranyrúdakra felváltani. A rádió, természetesen, mindezt „beöltöztette" a meggyőzés eszközének forradalmi egyenruhájába. Arról beszélt, hogy „a pilóták és tengerésztisztek, akik fellázadnak a hazaárulók ellen, helyesen teszik ezt" s ilyként „tettük nemes, hazafias, igaz cselekedet." Az adás továbbá ígéretet tett, hogy azok, akik ily módon „szolgálják a hazát", új állást kapnak, méghozzá kitűnőet, magántulajdonukat a párt mindenkorra biztosítja, valamint nyugodtak lehetnek abban is, hogy „meleg fogadtatásban" fognak részesülni. Ezután rátért az üzletre.

Egy torpedórombolóért lehet a legnagyobb árat kapni, hiszen a párt nemcsak a csereértékkel, hanem a használati értékkel is tisztában van. Ilyként annak, (vagy azoknak: mert a közlemény nem szól arról, vajon a hajó kapitányának egyedül üti-e a markát az arany, vagy pedig a legénység is részesül valamiféle osztalékban), aki egy rombolóval gazdagítja a pártos tengerészetet, 20.000 arany liang kerül a zsebébe. Egy liang lévén kb. 3 dekagramm, az összeg 333.000 angol fontra, jóval több mint öt millió francia új-frankra rúg.

Egy romboló-kísérőnek ára valamivel kevesebb, mindössze 249.750 angol font.

Egy tengeralattjáró-üldöző 166.500 fontot ér.

Szállítóhajók, nagyságuktól, tonnatartalmuktól függően, 24.975 fonttól egészen 13.320 fontig fizetendők.

Egy U2 „leszállítása" esetén a pilóta nem több s nem kevesebb értékű aranyat kap, mint 133.200 angol font.

Más ajánlatok:

RF 101 Voodoo vagy F 104 Starfighter vadász: 99.900 font.

RF 84 bombázó: 41.625 font.

Motoros tanulógép, jó állapotban: 3.330 font.

A hazafias árverés tovább folyik...

B.

KOVÁCS IMRE

A HATÁRON

Schattendorf (Somfalva), 1962. augusztus 30 .

Sokáig vártam erre a pillanatra. Tizenöt éve vagyok emigráns, bejártam a félvilágot, — a szabad világot, persze — s bár csaltam magam, hogy nem akarok a közelébe kerülni, szüntelenül égetett, gyötört a vágy, ha már nem tudok hazatérni, legalább a határig jussak el. Ha nem tudok hazamenni, legalább bekukkanthassak Magyarországra! De féltem, nagyon féltem, hogy erős tudok-e maradni, amikor megpillantom, nem fakadok-e sírva, nem roskadok-e le arra a rögre, ami ott a határon már a hazám?

Vágyódtam Magyarország után, de mindig kitoltam, elhalasztottam a találkozást. Egyszer Beirutban a KLM tisztviselője az utolsó pillanatban vett le a gépről, amely Belgrád-Frankfurt vonalán átrepült volna Dunántúl felett. „Megőrült?", kérdezte idegesen. „Mi történne magával kényszerleszállás esetén?" Csak legyintettem: mit tudod te, hogy belül mi fáj...

•

Most itt állok a határnál meghatódottság, fájdalom, könnyek nélkül. Nem érzékenyültem el, nem kell visszatartani könnyeimet, nem kell eltakarni tekintetemet. Frivolul azt is mondhatnám, hogy teljesen rendben vagyok, de ez nem igaz. Nem vagyok rendben, nem vagyok normális. Valami furcsa, fojtogató érzés ül a torkomban, pontosan tudom, hogy nem fájdalom vagy kétségbeesés, de csak nehezen realizálom, hogy valójában szégyen és tehetetlen düh, ami eltölti bensőmet, szorongatja a torkomat: hát ezt csinálták Magyarországból? Először láttam a szögesdrót kerítést, a felszántott és elboronált sávot, amint hajlékonyan és kegyetlen következetességgel fut végig a határon, az aknamezőt és az őrtornyokat, az egész ronda barrikádot, — arculcsapását minden emberi érzésnek és méltóságnak, — amely oly tragikusan és egy halálos ítélet megfellebbezhetetlenségével elválaszt két világot.

A határ itt megtörik, a temetőt meghagyták Ausztriának, s amint itt állok a keleti sarkában, úgy tűnik, mintha bent lennék Magyarországon. Mögöttem kétoldalt vagy száz-száz méternyire két magyar őrtorony éktelenkedik a bágyadt koraőszi napsütésben. Az osztrák őrbódéhoz, itt mellettem, futóárok vezet, ha kereszttűz alá vennék, aligha menekülhetnék meg. Még egy lépés és ténylegesen is hazai földre állhatok, csak meg kell kerülnöm a piros-fehér facölöpöt, ami pontosan kijelöli az osztrák-magyar határt. A szögesdrót kerítés beljebb, magyar területen követi a piros-fehér oszlopsort. Nem egyszerű drótsövény ez, durván font, kétszeres drótháló, otromba csomókkal, idegességre utaló rögtönzéssel. A párhuzamosan nyújtózkodó drótsövények között vadul burjánzó gaz, a felszántott és elboronált nyomsávban, vagy azontúl az aknák...

A drót rozsdás, a tartóoszlopok és az őrtornyok gerendázata meg deszkázata esőtől-naptól szürkére pácolódott. Az őr arcéle jól kivehető, amint mozdulatlanul ül ((vagy szundikál?) emeleti szobácskája közepén, ahonnét minden irányba kiláthat; vagy ahogy a körbefutó teraszon kényelmesen körül jár; vagy éppen ereszkedik le a durva-ácsolású létrán, hogy a váltásnak átadja a szolgálatot.

•

Egyszerre borzongatóan egyedül érzem magam, mintha az utolsó emberi lény lennék egy feldúlt, elhagyatott csatatéren. A csend kibírhatatlan, kiabálni, ordítani szeretnék, nekirohanni a szögesdrótnak, vagy az őrtoronynak, ennek a borzalmas és kegyetlen vasfüggönynek, hogy dörömbölhessek rajta: húzzátok fel, tűntessétek el! Így mégsem lehet bekeríteni, teljesen lezárni egy országot és kirekeszteni egy népet a szabad világ nagy és boldog közösségéből. Hol vagytok barátaim és küzdőtársaim, ifjúságom és harcaim bátor szövetségesei? Hol vannak ellenfeleim? Itt, ennél a pontnál, a schattendorfi temető sarkában szeretnék baráttal és ellenséggel találkozni; itt, a förtelmes drótsövény felett szeretném nemzedékemet tetemre hívni: hát ezt akartuk, ezért küzdöttünk és áldoztunk? Erre tettük fel az életünket?

(Vagy odaát ti nem is tudjátok, hogy milyen börtönben éltek, nem tudjátok, hogy a határt nem egyszerű kövek jelzik egyik oldalukon nagy O-val, a másikon nagy M-mel, hanem az valóban vasfüggöny visszataszító szögesdrótból és alattomosan telepített tányéraknákból, amelyhez nem engednek közel benneteket? Ha utazhattok, az útlevél- és vámvizsgálat izgalmai közepette nem veszitek észre, vagy a magasan szálló repülőgépről nem látjátok: miért nem néztek meg egyszer erről az oldalról? Bizonyára úgy szégyenkeznétek vagy káromkodnátok, mint most én, ahelyett, hogy boldogan sóhajthatnék fel, amiért annyi viszontagság után újból ráleltem hazámra...)

•

Alig három kilométerről Sopron ismerős konturja integet. Az ott a városháza, aztán a piarista templom, egészen közelről ez itt a sörgyár, szinte karnyújtásnyira a karmelita zárda. Amott Ágfalva bújik meg egy horpadásban, csak a bányászházak sorakoznak a hegyoldalban. A földeken parasztok dolgoznak, valamiféle kolhoz tagjai, legalábbis erre utal a „táblás" mívelés. Megrakott szekér komótosan távolodik a központi major felé, a szérüskertben az új kazlak szorgalmukat dicsérik, a csépléssel már végeztek. Asszonyok, leányok lucernát gyűjtenek, az ég opálkék, nagyhasú fehér felhők méltóságteljesen úsznak Kelet felé — Budapest felé... A természet békés, nagy harmóniáját a szögesdrót azonban nem engedi felemelő, fenséges szimfóniában kiteljesedni.

Mögöttem a gondozott, virágos temetőben sírkövek magyar felírása egy elsüllyedt világ üzenete, a temető mögött a tömör Árpád-kori román templom a nagy magyar múlt tanúja. A templomot várfal veszi körül, mint az erdélyi vagy besenyő templomokat, ahol a lakosság a tatár és török elől menedéket talált. Udvarán sárguló levelű gesztenye- és hársfák bólogatnak, lent a falu még viseli, őrzi a magyar építészet sajátos elemeit, és emlékeit de az egységes formába beleszakított az egyszerűbb és olcsóbb építkezés, a kispolgári homlokzatok, nagy ablakok és laposabb tetők már megbontották a hagyományos stílust.

Amikor áthajtottunk a Lajtán, a táj annyira ismerős, olyan közeli volt, hogy nem lehetett kétségem többé: hazaérkeztem. Takaros, fehérre meszelt házak, zsindely vagy nádtető, vagy piros cseréptető, muskátlis ablakok és tornácok, a kismartoni Eszterházy kastély uradalmi sárga homlokzatán a hét vezér mellszobra, a szépen megmívelt szőlők és földek, az ökrös szekerek, a lelassult tempó — mind-mind az emlékek vad rajzását idézte fel. Édes zsibongással úsztam, szálltam a határ felé; hogy készültem a nagy pillanatra! De amint megláttam az első őrtornyot, a szögesdrót kerítést, a felszántott sávot és az aknamezőt, érzelmes utazásomnak végeszakadt, szívembe éles fájdalom nyilalt és azonnal kijózanodtam.

A kísérőm azt mondja, hogy a falun túl egy magaslatról még jobban beláthatunk Sopronba. „Inkább egy pincébe menjünk", ajánlottam: „Ha valaha szükségem volt egy pohár borra és magyar levegőre, akkor most igazán nagy szükségem van rá!" Házigazdánk még törte a magyart, s amikor a pincegádorban elénk tette a rizlinget, dacosan tudomásul vettem, hogy *erre* a bekerített és elcsúfított Magyarországra én nem térhetek vissza...

Egy magyar sztálinista emlékiratai

AMÍG NYUGATON már-már túlzott számmal jelennek meg a politikusok, katonák s közéleti személyiségek emlékiratai, addig a szovjet tömb országaiban az új osztály tagjai előszeretettel hallgatnak, ha az életútjukról kell számot adniok. Gondoljunk csak a Rákosi-korszakra, annak vezetőgarnitúrájára; izgalmakban bővelkedő és jellemző pályafutásukról a pártközpont káderosztályán s a beavatottak szűk körén kívül az egyszerű halandó mit sem tudhatott.

Így érthető kíváncsisággal vettük kezünkbe Nógrádi Sándornak, a Néphadsereg egykori altábornagyának a Kossuth (Szikra) Könyvkiadó gondozásában megjelent majd 300 oldalas művét, (*) amelyben a volt H.M. politikai csoportfőnök életpályájáról kíván képet adni.

A KÖNYV mindenekelőtt azt meséli el, miként lesz a szécsényi pékmester fiából hivatalos pártfunkcionárius. Sem ifjúkora, sem nevelése nem predesztinálja erre Nógrádit; a népiskola után gimnáziumot végez, nyelveket tanul s műszaki pályára készül. A kétévi kötelező szakmai gyakorlat hiányában nem sikerül családjának a budapesti József Nádor műegyetemre felvétetnie, — ekkor elhatározza, hogy szakmát tanul. Egy fővárosi törpeüzemben lesz rézesztergályos, majd villanyszerelő-tanonc. De közvetlen kapcsolata a munkásosztállyal nem tart pár esztendőnél tovább. Az első világháború kitörésekor már egy losonci mezőgazdasági gépgyár műszaki tisztviselője, akit, mint nélkülözhetetlen hadiüzemi alkalmazottat, a frontszolgálat alól is felmentenek. Ez 1917-ben történik. Nógrádi akkor még pacifista. 1919-ben azonban már abban reménykedik, hogy a magyar Vörös Hadsereg ukrán földön egyesülhet a „győzelmes szovjet hadsereggel" s akkor, **„egycsapásra lángba borul egész Közép-Európa, vagy talán maga az egész világ!"**

Ez a pacifista vágyálom hamarosan szétfoszlik. Kun Béla 133 napja véget ér s Nógrádi, a vöröskatona, anélkül, hogy puskaport szagolt volna, az akkor már csehszlovák Losoncra teszi át sietve székhelyét. Itt kommunistának vallja magát s „a szovjet példa tanítása nyomán" aktív szerepet vállal a csehszlovák párt megszervezésében. Eredményes tevékenységére Moszkvában is felfigyelnek. Zápotoczky személyes utasítására Nógrádi Berlinbe, Hamburgba, majd végül a Szovjetunióba emigrál, ahol a Kommunista Ifjúsági Internacionálé Végrehajtó Bizottságában működik. Itt, Moszkvában, „a világ dolgozóinak fővárosában" már az első napokban megismerheti az élenjáró szovjet tájékoztatási módszereket. „A Hamburgból épp most jött elvtársat" ugyanis a Komszomol egy németországi beszámoló megtartására kéri fel. Nógrádi, hiányos orosz nyelvtudása miatt el akarja hárítani e megbízást. Az elvtársak azonban nem tágítanak:

„— Csak beszéljen németül, én majd lefordítom — szólt Dimitrij.

— De hiszen, úgy látom, nem tud németül.

— Ne törődjön vele, lefordítom — bizonykodott öklével mellére csapva Dimitrij. Láttam, hogy öntudatos és erélyes elvtárssal van dolgom," — nyugszik meg Nógrádi, majd így folytatja: **„Este egy moziterembe jöttek össze a kerületi Komszomol aktivistái, népes gyülés volt. És valóban Dimitrij volt a fordítóm. Én az ő beszédéből csak annyit értettem meg, hogy Ausztráliát és Afrikát is emlegette, mégpedig én ezekről a földrészekről egy szót sem szóltam. Azonban dörgedelmes tapsok kísérték új barátom beszédét. Ebből láttam, hogy a gyülésen fontosabb volt egy Németországból jött elvtárs megjelenése és fellépése, mint az, hogy mit is mond ő pontosan. Mert a német helyzetről a Komszomol funkcionáriusai, így Dimitrij is, eléggé tájékozottak voltak, ahhoz, hogy a gyűlésen megjelent fiatalok tudásszomját kielégítsék..."**

MOSZKVA UTÁN Bécsbe, majd Bukarestbe teszi át működésének színterét, immár mint „képzett forradalmár". A Szovjetunióban szerzett tapasztalatai után jogosan csodálkozik, hogy egy burzsoá országban a király rendszeres sétakocsikázására „minden rendőri felhajtás nélkül", egy szál közlekedési rendőr segítségével, hajtat ki. De az ilyenfajta ámulásokra, vagy — Isten őrizz! — akaratlan moszkvai párhuzamokra nincs ideje. Mint előkelő külföldi kereskedelmi utazó Bukarest legelegánsabb szállodájából, a Hotel Splendidból irányítja és szervezi a román kommunista párt munkáját. Illegális összejövetelek, nagyhangú titkos „kongresszusok", majd a lebukás s a börtönévek következnek. A Siguranca, a román politikai rendőrség nem bánik kesztyűs kézzel az idégen ügynökökkel; módszereiben kemény és embertelen, de természetesen az ÁVÓ-kihallgatások szintjét semmiképp sem éri el.

Nógrádi is túléli e kellemetlen éveket s az első adandó alkalommal, feltételes szabadlábra-helyezésének napján megszökik. Az út újra Moszkvába vezet s onnan háromévi továbbképzés s tanulás után, — most már mint Walter Deutert — a szudétanémet munkásmozgalom rendelkezésére bocsájtják. Az 1929/30-as években a csehszlovákiai pártmunka különösen fontos volt Moszkvának. Nógrádi maga is így ír erről: **„Csehszlovákia, Masaryk elnök vezetése alatt tömény szovjetellenes külpolitikát folytatott, és az egész imperialista szovjetellenes frontban fejlett hadiipara és stratégiailag fontos földrajzi helyzete által, nem kis szerepet játszott. Nemcsak függvénye volt az imperialista blokknak, hanem aktív tényezője is. A dolgozó tömegek széles rétegei elvetették ezt a nemzetellenes (?) ellenforradalmi külpolitikát..."**

Gőzerővel veti bele magát a munkába. Illegális újságot ad ki, tüntetéseket szervez, s Kárpát-Ukrajna népeit — akiknek, Nógrádi szerint, „minden vágyuk a Szovjet-Ukrajnával való egyesülés" — a Csehszlovák Köztársaság elleni nyílt felkelésre buzdítja. Amikor ez nem jár sikerrel s a rendőrség is mindinkább érdeklődni kezd Deuter úr valódi kiléte után, Nógrádi Berlinbe távozik. Viszonylagos kellemes csehszlovákiai tartózkodása nem akadályozza meg őt abban, hogy könyvében éles kirohanásokkal ne illesse az „álszent burzsoá demokráciát", amely szerinte **„ugyanúgy a tőkésosztály diktatúrájának (!) rendszere, mint bármely más tőkésállamban."**

DE A LIBERÁLIS DEMOKRÁCIÁVAL más országokban is hadilábon áll. Csehszlovákia után Ausztria, Ausztria után Svájc is megkapja a magáét. Mivel a genfi polgárok tüntetni merészeltek a Népszövetségbe érkező szovjet delegáció ellen, Nógrádi „genfi fasisztákról" beszél. Ekkor már Nyugat-európában él s, mint írja a „fasizmus és a háború ellen" szervezi a békeharcot. Ezzel kapcsolatosan megállapítja: **„A békéért folyó becsületes harcot már akkor sem lehetett elválasztani a Szovjetunió iránt tanúsított helyes viszonytól és együttműködéstől."** Vagyis csak az lehet jó békeharcos, aki a Szovjetuniót — ahol közismerten épp a 30-as évek elején dühöngött legjobban az „igazi demokrácia" — szereti és szolgálja. Nógrádi, vagy legújabb álnevén Ulrich, ezt nemcsak vallja, hanem igyekszik cselekedeteiben is megvalósítani. A Népfront-gondolat jegyében tömegmozgalmat szervez s Hollandiában többedmagával tető alá hozza az ú. n. „Amszterdam-Pleyel békemozgalmat", amelyre hasonló ködösítő feladat hárul, mint az 1945 utáni közismert „Béke Világtanácsra." Az olasz-abesszín háború Olaszországba, a spanyol polgárháború Barcelonába vezeti a szerzőt, aki szervezőmunkája során Franciaországot, Svájcot, Belgiumot, sőt Dániát is megjárta. 1936-ban, a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának hívására, megválik a „békemozgalomban" viselt tisztségétől s brüsszeli tartózkodását Moszkvával cseréli fel.

Emlékirataínak befejező részében Nógrádi az 1944/45-ös partizánszervezésekről, majd saját csoportjának szlovákiai bevetéséről tudósít. Érdekességként említjük itt meg, hogy a magyar olvasóközönség innen értesülhet először bővebben az ukrán nacionalistáknak a szovjet front mögötti gerilla-tevékenységéről: **„A falu (Rovnó, 200 km-nyire az arcvonaltól) katona-politikai helyzete ilyen volt: nappal teljesen a partizánok uralták: ilyenkor az élet minden zökkenő nélkül folyt: a partizánok nyugodtan készülhettek későbbi harci feladataikra. Éjjel a falu alsó végét a benderisták (felfegyverzett szovjetellenes ukrán nacionalisták) uralták. A benderisták a nem messze eső erdőkbe vetették be magukat, és éjjelente belátogattak a falvakba: onnan kaptak élelmiszert és olykor utánpótlást emberekben is. Hogy jelezzék, mennyire otthonosan érzik magukat, egy éjtszaka felgyújtották a falu közepén álló partizánszertárt. Mire a riadóztatott partizánalakulatok a tűzhöz értek, már nyomát sem látták a tetteseknek. A szertár csaknem teljesen leégett, odaveszett a bevetésre kerülő csoportok részére tárolt felszerelés..."**

A NÓGRÁDI-EMLÉKIRATOKBAN a legfeltűnőbb azonban nem az, amiről beszél, hanem az, amiről hallgat. A kiváló önéletrajz-író ugyanis már műve első oldalán, az előszóban bejelenti, hogy élményeinek és tevékenységének 1936 őszétől 1944 tavaszáig terjedő időszakáról nem fog beszélni. Az indokolás meghökkentő: e korral — mondja Nógrádi — **„amúgyis a hites, szakszerű vagy irodalmi leírások ezrei (?) foglalkoznak"** s így ehhez a szerző személyes tapasztalataival **„vajmi keveset tudna hozzáadni".**

Ez aztán a szerénység! Valaki végigéli Moszkvában a legsötétebb sztálini terror éveit, átvészeli őket, (ki tudja, hogyan?) s egyetlen szava sincs minderről. Ma, amikor már magában a Szovjetunióban is kezdenek megjelenni az e korszakkal foglalkozó emlékiratok, (például Ehrenburgé), ez a hallgatás még tüntetőbb. Úgy fest, hogy a sztálini bűnökről Nógrádi nem akar tudomást venni és nem akar beszélni. A szerző művében „magyar internacionalistának" nevezi magát. Múltja, tevékenysége, emlékiratai mást bizonyítanak: Nógrádi mindig és mindenhol egy akaratnak, Moszkva utasításainak végrehajtója volt. A sztálini évtizedekről való hallgatása arra mutat, mintha most kerülne először némi konfliktusba a hivatalos szovjet vonallal. Annak is, úgy fest, csak egy tényezőjével. Azzal, amelyik a múlt vétkeinek megbélyegzése és a liberalizálódás felé mutat. Annál érthetetlenebb ez, hiszen köztudomású, hogy az ötvenes évek nagy tisztogatásai idején Nógrádit is csak egy hajszál választotta el attól, hogy letartóztassák.

GOSZTONYI PÉTER

(*) Nográdi Sándor: Emlékeimből (Budapest, 1961).

(Az alábbi beszélgetés 1962. augusztus 12.-én vasárnap este, közvetlenül hét óra után folyt le a vincennes-i Parc Zoologique-ban, (Metro Porte Dorée), az úgynevezett Fauverieban, azaz abban a részlegben, ahol a vadállatok vannak. A Fauverie félkör alakú s a ketrecek egymás mellett sorakoznak: kisebb vadak mellett a tigris, a párduc, az oroszlán kerültek így egymás szomszédságába. Viszonyuk baráti, ha időnként nem mentes is a vitatkozástól és az évődéstől; de ennek oka inkább az unalom üzése s az egyikük-másikuk közti korkülönbség: az oroszlán igen öreg, a tigris középkorú, a párduc alig négy esztendős. Az állatkertet hét órakor zárják, a látogatók már elmentek; a gondozó most fejezte be az ételek kiosztását s éppen bezárja maga mögött a legszélső ketrecet, a tigrisét.)

A gondozó: Zabáljatok, dögök... Hogy az átok verje a beleiteket! **(El. A Fauverie-t rövid, szomorkás csend üli meg.)**

A tigris: Végre!... Végre egyedül... A vasárnapok a legrosszabbak... Kezd elviselhetetlenné válni a tömeg...

A párduc: Engem szórakoztatnak... Ahány arc, annyiféle... Es figyeli az idei divatot?... Úgy veszem észre, valamivel hosszabbak lettek a szoknyák...

A tigris: Maga még fiatal, kedves... Majd ha 8 éve lesz itt, mint én, maga is meg fogja unni... Mindig ugyanazok a pofák, ugyanazok a szemek, ugyanazok a gesztusok...

A párduc: Ami igaz, igaz. Kiábrándítóan tudnak viselkedni... Semmi modor, semmi nevelés... Mind elvárná, hogy produkáljuk magunkat nekik... Járkáljunk fel-alá, a fogunkat vicsorítsuk, ordítozzunk...

A tigris: És mikor az orrukat húzogatják?... Mintha ők nem volnának legalább annyira büdösek nekünk, mint mi önekik... Ha nem kedvelik a szagunkat, ki kényszeríti őket arra, hogy idejöjjenek?

A párduc: Istenkém, meg kell érteni őket... Csak itt Párizsban valami négy vagy öt millió van belőlük... Belőlünk pedig alig egykettő... Egymást már halálosan unják...

A tigris: Én, amíg a dzsungelben éltem, sem voltam kíváncsi rájuk... Olyan messzire elkerültem az expedíciókat, amennyire csak tehettem...

A párduc: Bár ön is, s az én boldogult szüleim is, még jobban elkerülték volna... Akkor ma nem lennénk itten...

Az oroszlán: Ezt a témát hagyjuk, ha lehet... Már mindegyikünk kétszázszor elmesélte, hogyan került ide... Mint az emberek az operációik történetét...

A párduc: Idegesnek tetszik látszani ma este...

Az oroszlán: Nem szeretem a hiábavaló beszédet... Önök mit kaptak vacsorára?

A tigris (közelebbről megvizsgálja): Marhahús...

Az oroszlán: Combja?

A tigris: Oldalas...

Az oroszlán: És Ön?

A párduc: Marha...

Az oroszlán: És a combja, persze, önnél sincsen?

A párduc: Nincsen...

Az oroszlán: Mit csinálhatnak újabban a combjával?... Megfigyelték: hetek óta eltünt az étlapról...

A párduc: Talán ők eszik meg...

Az oroszlán: Hihetetlenül önzők és közömbösek... Különben is, az utóbbi időben nagyon leromlott a koszt... Önök is biztosan egyetértenek velem...

A tigris: Az igazat megvallva, én nem vagyok ínyenc...

Az oroslán: Nem is erről van szó... De folyton folyvást csak marhahús... Már bocsánatot kérek... Az idejére nem emlékszem, amikor egy kis birkát adtak volna... Szarvasról, őzről már nem is beszélve...

A párduc: Fő, hogy a mennyiség nem csökken...

Az oroszlán: A minőség sem a régi... Gyakran nem elég friss és meglehetősen rágós, kemény...

A tigris: Talán a fogaink romlanak...

Az oroszlán: Köszönöm, hogy a koromra figyelmeztet...

A tigris: Igazán, eszembe sem jutott... Ha tapintatlan voltam, elnézését kérném...

Az oroszlán: Tudomásul kell vennem, hogy öregszem... Ne haragudjék a felfortyanásomért...

A tigris: Én voltam a hibás...

Az oroszlán: Szóra sem érdemes... Jóétvágyat, valamennyiöknek...

A tigris és a párduc: Köszönjük... önnek is...

(Enni kezdenek, Kivülről erős zene vág be. Hangos, ideges zene.)

A tigris: Nem lehet nyugodtan, csendben enni sem... Felháborító!...

A párduc: Záróra után!...

Az oroszlán: Ez a mai zene!... Förtelem... Twiszt!...

A párduc: Zavaró, főleg vacsora közben... De el kell ismerni: van ütem benne...

Az oroszlán: Ön bizonyára nem ismer jobbat... Kérem, elhihetik, nem akarok kérkedni, de ha valamihez, a zenéhez értek egy keveset... Négy évig dolgoztam cirkuszban... Egy keringő vagy akár egy katonai induló: azokban is volt ütem... De dallam is!... Ma: ez nem is zene, ez dekadencia...

A tigris: Annyi biztos: mióta a gondozóknak is tranzisztoruk van, késő este sincs nyugalmunk... Pedig az ég a megmondhatója: semmit sem szeretek annyira, mint a csendet...

Az oroszlán: Egyáltalán: meg kellene tiltani, hogy tranzisztort be lehessen hozni az állatkertbe... Mire jó a Rendészeti Szabályzat, ha még ez sincs benne?... Ma is legalább hatannyolcan járkáltak itt a ketrecek előtt s közben üvöltették a készülékeiket...

A párduc: Erről jut eszembe: mit szólnak a dologhoz?... El kell ismerni: mégiscsak fantasztikus...

Az oroszlán: Miféle dologhoz?... Mi a fantasztikus?

A párduc: Nem tetszett hallani?... A déli hírekben mondták be...

Az oroszlán: Úgy látszik, szunyókáltam... Fáraszt ez a nyüzsgés...

A tigris: Tényleg, fantasztikus... Én igazán nem rajongok értük, de ez esetben: le a kalappal...

Az oroszlán: Mi ez?... Mondják meg végre!

A párduc: Egyszerre két űrhajót löttek fel... Mondanom sem kell: megint az oroszok... Vosztok 3. és Vosztok 4... Nyikolájev és Popovics, ha jól emlékszem a nevekre...

A tigris: Úgy van: Nyikolájev és Popovics...

Az oroszlán: És sikerült?

A párduc: Mondom, hogy az oroszok lőtték fel...

Az oroszlán: Áhá... Már visszajöttek?...

A párduc: Állítólag napokig fognak fent keringeni...

Az oroszlán: Szép... Valóban nem rossz...

A párduc: Előzetes adatok szerint a föld körüli forgásuk ideje 88 és fél perc, pályájuk legközelebbi pontja a földhöz, az úgynevezett perigeum 183 kilométer, a legtávolabbi pontja, az apogeum 251 kilométer, a pályájuknak az egyenlítő síkjával bezárt szöge 65 fok...

Az oroszlán: Látszik, hogy fiatal... Kitűnően fog az agya...

A párduc: Mindig érdekelt a technika... Manapság tudnunk kell specializálni magunkat...

A tigris: Telefonon beszélgetnek egymással... Es a televízión látni lehet őket, bent a kabinjukban...

A párduc: Ma reggelig az egyik több mint tizenháromszor kerülte meg a földet... Akkor lőtték fel a másikat... Akármit is gondoljunk róluk, tudnak, nagyon tudnak...

A tigris (az oroszlánhoz): Úgy látom, önt meglehetősen hűvösen hagyja a dolog... Gyűlöli őket, nemde?... Mégis, ilyen kivételes esetben, nem gondolja, hogy méltatlan volna hozzánk az elfogultság?...

A párduc: Még az amerikaiak is gratuláltak nekik!...

Az oroszlán: Azt hiszem, félreértenek... Vagy olyasmit tulajdonítanak nekem, amiről szó sincsen... El volnék keseredve, ha még az én koromban sem tudtam volna megszabadulni az előítéletektől... Különben sem voltam soha, talán a fogságomat követő egy-két hónap kivételével, csak úgy általában misanthrop... Egyáltalán nem erről van szó... Még kevésbé oroszokról vagy amerikaiakról... Egyrészt mindig is megvetettem a politikát, másrészt — minthogy a cirkusszal alkalmam volt beutazni jóformán az egész világot, — elég korán felismertem azt, hogy az országhatárok meddők s a nemzeti felosztás, akármilyen ősi, végeredményben mégiscsak átmeneti állapota az emberiségnek... Ami az én lelkesedésemet lehűti, pontosabban, amiért ez a lelkesedés fel sem tud ébredni bennem, az egészen más... Adhatnék önöknek egy önző és kézenfekvő okot is s talán ezzel sikerülne egy csapásra megnyernem mindkettőjüket az én álláspontomnak... A kosztra gondolok... Mert, ugye, mondanom sem kell, az összefüggés az űrhajózás és a mi táplálékunk romlása között teljesen kézenfekvő... Egyre inkább a Vosztokokra és társaikra fordítják a figyelmüket, az energiájukat, az anyagi erőiket... Ezért válik mind egyhangúbbá és silányabbá a mi étrendünk...

A párduc: Az övék is...

Az oroszlán: Éppen ezért nem kívánom használni ezt az érvet... Ha ők képesek áldozatot hozni valami ködös, de mindenesetre nagynak tűnő cél érdekében, nem tudnám belátni, miért ne tehetnénk meg ugyanezt mi is... Másról, egészen másról van szó... Már jó ideje töprengek, tépelődöm, vívódom rajta s ha most önök elé bocsátom nézeteimet, — úgy is mondhatnám, ha ezúttal a legfrissebb események hatása alatt nem magamban, hanem hangosan gondolkodom, — örülnék, ha a nagy fogalmak ellenére, amelyeket esetleg használni kényszerülök, sem önteltnek, sem nagyképűnek nem tartanának...

A párduc: Nemcsak érdeklődéssel, hanem tisztelettel is várjuk mondanivalóit...

A tigris: S legyen meggyőződve; ez a tisztelet nem pusztán korának és tapasztalatainak, hanem szelleme emelkedettségének és finomságának is szól...

Az oroszlán: Köszönöm, uraim... Tudom, hogy a hízelgés nem kenyerük s ha némi elismerésre tettem szert önök előtt, az büszkévé, de egyben szigorúbbá is tesz — önmagammal szemben... Engedjék meg hát, hogy rátérjek arra, ami hosszabb ideje foglalkoztat s igyekszem majd olyan világos és rövid lenni, amennyire csak lehetséges... Ha önök közben be akarnák fejezni estebédjüket, kérem, ne zavartassák magukat a legkevésbé sem...

A párduc: Ugyan...

A tigris: De kérem...

Az oroszlán: Egy idő óta, — s ez bizonyára önöknek is feltűnt, — csendesebbé és zárkózottabbá váltam...

A tigris: Bizony, bizony...

A párduc: Már aggódni kezdtünk...

A tigris: Hogy esetleg az egészsége...

A párduc: Vagy netán megbántottuk...

Az oroszlán: Ó, szó sincs róla... Az egészségem... hogy is mondjam... ha nem is a régi... ha a korral járó, ismeretes bajok engem sem kerülnek el... egészben véve mégsem panaszkodhatom... Ami pedig önöket, illeti, különb társakra a legszebb dzsungelekben sem akadhattam volna... Nem!... Egyszerűen azért hallgattam el, jóformán teljesen, mert megérett bennem az elhatározás, hogy hátralévő napjaimat — a földi örömök, vagy a bármely kellemes társalgás helyett, — a szemlélődésnek és még inkább: a bölcselkedésnek fogom szentelni... Ha úgy gondolják, hogy ez a közlésem esetleg ellentmond iménti zúgolódásomnak a hűs minőségét illetően, akkor mindjárt meg kell jegyeznem: sohasem gondoltam aszkézisre... Az önmegtagadást képmutatásnak tartom... A testi jólét, szerény véleményem szerint, nem akadálya az elmélyülésnek, feltéve, hogy nem célja, hanem megszépítője életünknek... Az anyagi függetlenség és gondtalanság nagyon jól megfér a bölcsességgel; nemcsak kiegészítik, — szinte kívánják, feltételezik egymást... Vessenek, kérem, egy pillantást az emberi filozófusokra... Konfucius, Platon, Spinoza, Schopenhauer, Marx, — hogy minden értékítélet nélkül csak néhányat említsek —: nemigen fognak közöttük koldusokat találni... A nyomor lázadókat szül s a lázadás legfeljebb kiindulópontja lehet egy bölcseleti rendszernek: a betetőzése semmiképpen sem... Az emberi filozófusok példáját egyébként csak ennek, a különben mellékes motívumnak a megvilágítására kívántam felhasználni... A magam rendszere teljesen különbözik az övékétől, s ne vegyék szerénytelenségnek, lényegesen átfogóbb, szélesebb és mélyebb egyszerre... Mi az, ami az emberi filozófiákban — bármi legyen is az álláspontjuk, vagy a módszerük — olyannyira elszomorító és elfogadhatatlan? Az egocentrizmusuk!... Az ego-n itt nem az egyes ember én-jét, hanem az embert, mint olyant értem... Ha röviden, — s hadd tegyem mindjárt hozzá: rendkívül elfogultan, — foglalkoznak is az emberi és nem-emberi világ közti hasonlóságokkal és különbségekkel, azt, hogy az ember a világ közepe, a teremtés koronája, a természet ura, szinte kivétel nélkül késznek, adottnak, öröktől fogva valónak veszik... Legfeljebb arra keresnek, s nem egyszer kínos-keserves erőlködéssel, magyarázatot: miért van ez így; de azt, hogy így van-e egyáltalán, jóformán egyikük sem kérdezi meg... Az én rendszerem lényegesen tárgyilagosabb, ha úgy kívánják: — történelmi, amely nem néhány évezredben, hanem évmilliókban gondolkodik s éppen ezért sokkalta közelebb jut minden bölcselkedés céljához: az abszolút igazsághoz...

A párduc: Elgondolkoztató, amit mond...

A tigris: Szerény és meggyőző egyszerre...

Az oroszlán: Az, hogy ma az ember uralkodik a földön, sőt egyre inkább az egész világűrben is, már megmásíthatatlan tény s ostoba hetvenkedés volna, ha mi itt, a vasrácsok mögött, az ő kényének-kedvének kiszolgáltatva, ezen vitatkozni kezdenénk, vagy pláne, lázadozni próbálnánk ellene... En realista vagyok, uraim, sőt azt is mondhatnám: materialista... De fordítsuk vissza a történelem kerekét alig 1-2 százezer esztendővel... A legteljesebb, a legtudományosabb objektivitással: mi volt akkor a helyzet?... A világot **mi** uraltuk, a mi felmenőink, a mi őseink... Néhány, azóta kihalt fajtával egyetemben, az oroszlánok, a tigrisek, a párducok voltak az urak, amerre csak a szem ellátott, a völgyekben és a hegyeken, a síkságokon és a dzsungelekben... A vizek is a nem-emberi teremtmények háborítatlan birtokai voltak: a cethalaké, a bálnáké, a cápáké, a jegesmedvéké, a polipoké... A levegőben a sasok, a karvalyok, a baglyok tartottak rendet s szabták a törvényt... Hol volt, mi volt akkor az ember?... Mostanában sűrűn gondolok azokra a mesékre és legendákra, amelyeket gyermekkoromban az édesanyámtól hallottam s ő is a mamájától, — amelyek évtizezredek óta szállnak szájról-szájra az oroszlánok nemzedékein át... Ezekben a kissé primitív, de annál megindítóbb történetekben újra és újra szerepel egy ügyetlen, lassú, rút, gyenge, didergő, tehetetlen, négy lábon már futni sem tudó, alattomos, gyáva kis figura... Ez volt az ember, valamikor a neándervölgyi korszak küszöbén... Mi akkor már ugyanolyanok voltunk, mint most, ugyanazokkal az erényekkel és ugyanazokkal a fogyatékosságokkal... De az ember jelentéktelen volt, suta és szánalmas... Nem véletlen, hogy ezekben a történetekben mindig

MÉRAY TIBOR

FENE

HIÁBAVALÓSÁ

a határozat

Igen Tisztelt Asszonyom,

Kérem, bocsássa meg, hogy ismeretlen létemre levéllel zaklatom. Amióta megpillantottam arcképét, minduntalan Ön jár az eszemben. Úgy érzem, írnom kell Önnek. Természetesen előzőleg magyarázattal tartozom.

Minap egy reklámcédula került a kezembe. „A jó stílusra Önnek is szüksége van", hirdette a pirosbetűs cím, „tanulja meg néhány hét alatt".

A kép egy férfit ábrázolt íróasztala mellett. Arckifejezéséről és kézelőgombjáról ítélve fontos ember. Talán ecet-nagykereskedő. De az is lehet, hogy matracgyáros. Minden esetre komoly férfi. Egyik kezében telefonkagylót tart, a másikban, fölényes könnyedséggel, egy töltőtollat. A telefon a férfi arckifejezése és kézelőgombja által már jelzett fontosságát domborítja ki. A könnyedén tartott töltőtoll viszont arra utal, hogy ez a fontos ember már elvégezte a hirdetett stilisztikai tanfolyamot. Jelenleg éppen nyolcvanöt hordó ecetet rendel, szép, szabatos mondatokban. Vagy négy mázsa lószőrt. Vagy mást; mindegy, hogy mit. A lényeg, hogy hisz az életben, hisz abban, amit csinál, hisz az ecetben és a lószőrben, és hogy ezt most már meg is tudja fogalmazni.

Már el akartam dobni a reklámot, amikor a lap másik oldalán megláttam Önt, akit a rajzolóművész szintén írás közben örökített meg. Ábrándos vonásai azonnal megkaptak. Állát finoman és szinte súlytalanul támasztja bal kezére. Tekintete a távolba mereng. A háta mögötti kandallón egy bronz szarvast látni, amint kinyújtott testtel ugrik. Ez a szarvas az Ön szívét jelképezi. Mert Ön, Asszonyom, nem ecetet rendel és nem is lószőrt. Ön regényt ir! Hosszú, sötét haját ezért laza kontyba fogta és nyakába kendőt kötött, mint aki hosszú útra indul.

A művész átszellemült mosolyt is varázsolt az Ön arcára. Sajnos a varázslás közben annyit babrált, hogy végül, bizonyára akaratlanul, bajuszt rajzolt Önnek. Tagadhatatlan, hogy ez a bajusz némileg elrontja az egyébként oly kellemes összhatást. Én például csakis e bajusz miatt hiszem azt, hogy amit Ön ir, csapnivalóan rossz. Látja, Asszonyom, milyen könnyen hoz az ember fölületes ítéletet, amelyet aztán már csak nagyon nehezen tud megváltoztatni ? Ez bizony így van. És egy ilyen felületes ítélet bátorit föl engem arra, hogy szerénytelen tanácsokkal tolakodjam Ön elé.

Miért is foglalkozom egyáltalában Önnel? Azért mert helyzetét meglehetősen meghatónak tartom. Igy fogalmazom meg: bajuszos fiatalasszony regényt ir. Ezen aztán röhögnöm is kell, meg egy kicsit sírnom is.

Mondja, Asszonyom, miért ir Ön? Mondja meg, de teljesen őszintén, van-e Önnek határozott mondanivalója a társadalom számára? Mert ha van, akkor helyesebb, ha azonnal abbahagyja az írást.

Határozott mondanivalón azt a mondanivalót értem, amely tettre izgat vagy amelyből valamilyen hasznos tanulságot lehet levonni. Tegyük föl azt, hogy a muzulmán leányanyák helyzetén segíteni kell, vagy hogy az emberiséget meg kell menteni az atomháború borzalmaitól, vagy hogy a fiatalkorú bűnözők tulajdonképpen csak szerető megértésre várnak. Mindez nagyon helytálló lehet, csak semmi köze sincs az irodalomhoz. Ha Ön úgy érzi Assonyom, hogy ezért vagy azért az ügyért tennie kell valamit, akkor tegyen valamit, de ne írjon. Mert amint a tett dicsősége az, hogy nem szó, úgy a szóé az, hogy nem tett.

Vannak-e egyéni élményei, Asszonyom? Vagy ismer-e érdekes, egyéni eseteket, furcsa életeket, a hétköznapok fölé emelkedő sorsokat? Igen? Nem baj. Csak azt ne higyje, hogy ezekről kell írnia.

Föltehető a kérdés, hogy a jó versnek, regénynek, novellának van-e egyáltalában tárgya, tartalma és cselekménye. Én hiszem, hogy van. Csakhogy a tárgy, a tartalom és a cselekmény nem egyéb, mint nagyon fontos, de föltétlenül alárendelt anyag. A nyelvnek van alárendelve, a stílusnak. Egy kép sem a tárgyával ragad meg, hanem művészi kivitelezésével. Egy rosszul megfestett keresztre feszítés hidegen hagy, de egy jól megfestett dinnye megrendít.

ADAK

Y FELVONÁSBAN

ö a komikus alak, amolyan Prűgelknabe, bohóc, paprikajancsi...

A tigris: Nekünk is vannak ilyen balladáink...

Az oroszlán: Valamennyiönknek, úgy hiszem... Nem szakmám az összehasonlító irodalomtörténet, de semmi okom feltételezni, hogy a tigrisek vagy a párducok népköltészetében az embert másképp ábrázolták volna, mint az oroszlánokéban... Márpedig az ilyen ösrégi mondáknak és legendáknak, — ha akad is bennük túlzás, vagy fantázia-szülte elem, — az alapja mindig szilárd valóságanyag... Különben talán fölösleges is a sokévezredes költészetre hivatkozni... Száz évvel ezelőtt Darwin ugyanide lyukadt ki... Mindezt pedig nem azért mondom el, hogy az ember értékét lejjebb szállítsam... Elvégre, ha úgy akarom, ennek a régmúlt helyzetképnek a felidézése az ember mellett is tanúskodhat... Azt is lehet mondani: íme, ti, a többiek, máig is egy helyben topogtok, míg ő, az ember, — s ő egyedül, — komikus mellékszereplőből a történelem hősévé, lenézett kis figurából a világűr meghódítójává emelkedett... Az egocentrikus, ember-központi világnézeteknek ez egyébként a közös és uralkodó tanításuk... Ami azonban engem érdekel s amire a választ jó ideje igyekszem megtalálni, — és ez talán a filozófiámban a legáltalánosabb érvényű, a leglényegesebb, — mi az oka, az **igazi** oka annak, hogy az ember változott és mi nem változtunk, hogy mi megmaradtunk olyannak, amilyenek voltunk, s ő fölénkbe kerekedett? Röviden: mi az általános fejlődés (vagy inkább visszafejlődés) mozgatója, az össz-, azaz emberi és nem-emberi történelem kulcsa?

A tigris: Ha jól értettem, egy kis keserűséggel úgy is fogalmazhatnánk: hol és mivel rontottuk el az életünket...

Az oroszlán: Tökéletesen megértett!... Nézetem szerint a világon semmi nem determinálta azt, hogy a valaha egységes élő-világból éppen az ember emelkedjék ki s váljék urává a többieknek... Erősebb-e nálunk? Nem. Gyorsabb-e? Nem. Ügyesebb-e? Nem... Ismerem az emberi érvelést: ő az egyetlen, amelynek észe, gondolkodó agya van... Állítólag ennek köszönhet mindent... Éppen önöknek hangsúlyozzam-e, uraim, milyen üres hetvenkedés, milyen képtelenség ez? Hadd idézzem inkább kedvenc filozófusomat, Michel de Montaigne-t, azon igen-igen ritka emberek egyikét, aki túl tudott lépni fajtája kicsinyes korlátain; benne volt annyi tisztánlátás és becsület, hogy le merje írni ezeket a csodálatraméltóan igaz sorokat, (Esszék, első kiadás II. kötet, 12 fejezet, Bourdeaus, 1580): „Szellemi képességeink közül van-e csak egyetlen is, amelyet nem találunk meg az állatok birodalmában?... Majd minden munkájuk azt tanúsítja, hogy igen magasan állanak fölöttünk s hogy nagyon gyenge a mi tudományunk, amikor utánozzuk az övékét. Még legdurvább mesterségünkben is meg kell feszítenünk minden erőnket, az ő értelmükről pedig tudomást sem akarunk venni. Miért tulajdonítjuk nem tudom milyen szolgai utánzásnak és hajlamnak az övéket, miért ócsároljuk olyan nagyon az ő munkájukat, aminek elvégzésére sem mesterségünk, sem természetünk nem képes? Arra nem is gondolunk, hogy éppen azokkal az előnyökkel birnak, amik az anyatermészet előnyei?..."

A párduc: Meglepő beismerés...

A tigris: Pontosan egybevág azzal, amit ön mond: a természet rendelése értelmében mi vagyunk a felsőbbrendűek...

A párduc: Lehet-e azonban a mostani helyzet tükrében, — s itt mindenekelőtt a technikai fejlődésre gondolok, — változatlannak hinnünk azt az egykori állapotot?...

Az oroszlán: A jellemben és a tulajdonságokban lévő különbség, avagy Montaigne szavával: az anyatermészet nekünk juttatott előnyei, kétségkívül változatlanok... A hosszadalmas vita elkerülése végett azonban tegyük föl, hogy az ember az utóbbi néhány ezer év során valóban bizonyos fölényre tett szert... Ami számomra, bölcseleti rendszerem számára fontos, nem ez... Sokkal inkább az: hogyan szerezte meg ezt a fölényt? S miért éppen az ember szerezte meg?... A legfrissebb tudományos kutatás minden kétséget kizáróan megállapította, — s itt most ismét az emberek tudományáról beszélek, — hogy a csoportosen élő állatok lényegesen kevésbé intelligensek, mint a magányosak... Az amerikai Vance Packard, könyvében, amelynek már címe is rikító példája az emberi önteltségnek, („The Human Side of Animals", Pocket Books, Inc. New York, N.Y. 206-207 oldal), rámutat arra: a legostobább madarak azok, amelyek csapatokban repülnek; a magányosan élők a legeszesebbek és a legjobb fészeképítők; a nyájban, csordában legelő barmok buták; a magányos tigris vagy róka százszor okosabb náluk... A tudós író csak arról feledkezik meg, hogy az ember is a tömegben élő állatokhoz tartozott és tartozik... Akkor hát miért nem mi, a nagy magányosok, az erősek, a bölcsek, a gyorsak lettünk a föld urává?

A tigris: Miért?

A párduc: Miért?

Az oroszlán: Nem tudom, meg fogja-e lepni önöket a válaszom, s ha igen, milyen mértékben... Mindenesetre, előttem e válasz világos és minden vitán felüli... A jóságunk, a naivságunk, a szelídségünk miatt!

A párduc: A jóságunk... és a naivságunk...?

A tigris: A szelídségünk miatt?

Az oroszlán: Félek, hogy az emberi szemlélet bennünket is annyira megfertőzött, hogy jómagunknak sem könnyű szabadulnunk a sémáktól, az elfogadott elnevezésektől, az előítéletektől... Nekem is nem kis szellemi erőfeszítésembe került, amig mai álláspontomig, a teljes igazságig eljutottam... Pedig valójában milyen egyszerű minden... Hol s mivel követtük el, pontosabban követték el őseink a történelmi hibát?... Azzal, hogy nem tudtak vadállatok lenni... Nem ismerték a kegyetlenséget, a gyűlölködést, s vérengzést, a bestialitást...

A párduc: Az ön bámulatraméltó elfogulatlansága jogosít fel arra, hogy félbeszakítsam... Bizonyára nem azt akarja mondani, úgye, hogy semmiféle vér nem tapad a kezünkhöz?

Az oroszlán: Őseink, vagy mi magunk elpusztítottunk egy-egy szarvast vagy zebrát, azért, mert éhesek voltunk. De van-e közöttünk egyetlen egy is, uraim, aki azért ölne, hogy öljön... Vonatkoztatható egyetlen vadállatra is, amit Seneca a saját embertársairól mondott: „ut non iratus, non timens, tantum spectucurus occidat": hogy nem haragból, nem félelemből, csak a látvány örömeért gyilkolnak? (Epistolarum libri, 90.)... Ismerős-e egyáltalán a mi világunkban a szadizmus fogalma?... Ha egyszer jóllaktunk, háborítatlanul sétálhattak el mellettünk a legvédtelenebbek is; meg sem moccantunk, hogy kárt tegyünk bennük... Milyen könnyű lett volna néhány százezer évvel ezelőtt az utolsó szálig kiirtanunk az embereket; nem voltak komoly fegyvereik, izmaik — a mieinkhez hasonlítva — lazán lötyögtek, sem a rejtőzésben, sem a futásban nem találhattak volna menedéket... Nem tettük meg, mert naivak voltunk, — nem ismertük fel e satnya fajból ránk leselkedő veszedelmet, — és természetünknél fogva jók: nem is gondoltunk arra, hogy szisztematikusan kipusztítsunk egy egész állatfajtát...

A tigris: S talán válogatósak is... Valljuk meg: az emberhús nem tartozik a legjobb falatok közé...

Az oroszlán: Nem pusztítottuk ki az özeket sem, holott az ő húsuk igazán nem megvetendő... Ne szégyeljük megvallani, uraim: jóságosak vagyunk, ostobán nemesek és nagylelkűek... A kiemelkedés, az uralomrajutás, a hatalomrakerülés lényege — a gonoszság!... Ez a történelem mozgatóereje... Az ember azért tudott fölénkbe kerekedni, mivel valamennyi állat közül ő volt az egyetlen vadállat... Ő ölt először olyankor is, amikor erre nem volt szüksége, — úgy is mondhatnám: l'art pour l'art... S ha felhozhatná még védelmére, hogy csak a töle különböző, idegen fajtákkal viselkedett ekképpen... De jobb-e a magatartása önnön fajtájával szemben? Mióta csak ki tudta nyitni a száját, állandóan a morálról szónokol... Mi ez a híres morál?... Sóvárgás az után, ami a mi számunkra a legmagától értetődőbb, a legtermészetesebb, s amit ő úgy kerget, mint egy délibábot, anélkül, hogy valaha is elérné... Ismerjük-e mi a lopást, a rablást, a sikkasztást, vagy akár az egyszerű adócsalást?... Van-e közöttünk akár egy is, aki a más munkáján kíván élösködni?... Vannak-e szegények és gazdagok, kizsákmányolók és kizsákmányoltak?... Lehetséges-e, hogy családunk egyik tagja éhezik s közben a másik dúskál a javakban?... Ismerjük-e a diktatúrát, azt, hogy elnyomjuk s jogaiktól megfosztjuk saját testvéreinket vagy unokatestvéreinket?... Elképzelhető-e a faji megkülönböztetés, az, hogy — mondjuk — a jegesmedvék lenéznék az erdei medvéket, vagy viszont?... Van-e erkölcseinkben, szerelmi viszonyainkban árnyéka is a képmutatásnak?... S minden való erényünk és erkölcsi fölényünk ellenére, eszünkbe jutott volna valaha is, hogy gőgünkben kikiáltsuk: az isten a saját képére teremtett minket, azaz a teremtés alkotójának oroszlán- vagy tigris-arca van?!

A tigris: Valóban, ha csak azokra a báva és üres pofákra gondolok, akik ma itt elvonultak előttünk, s el kellene hinnem, hogy az isten rájuk hasonlít...

A párduc: Blaszfémia!

Az oroszlán: Legdöntőbb érvem még hátravan... Az eldurvulásnak, az elvetemültségnek az a foka, amelyet mi megközelíteni sem tudtunk... Önök bizonyára ismerik a latin mondást: „Homo homini lupus": az ember az embernek farkasa... Vád akarna lenni az ember ellen, — s milyen bök volna, ha igaz lenne!... Ölt-e már farkas farkast, tigris tigrist, párduc párducot? Bántottuk-e mi valaha is saját gyermekeinket, vagy saját szüleinket?... Az élők világában az ember az egyetlen, aki megöli a saját fajtájabelit... Julius Caesarról feljegyzik, milyen jószívű volt: a kalózokat, akiket elfogott, kereszthalálra ítélte, de kegyelemből megfojtatta őket... Végigfut a hideg a hátamon: így fest az emberi szelídség!... Eleinte csak egyesével gyilkolták egymást, aztán tízével, ezrével, százezrével... Legutóbb már a milliónál tartottak... Eleinte orvul s titokban készültek fel rá... Manapság már nyíltan és hetvenkedve, leplezetlen és dermesztő büszkeséggel!... S mennél inkább megtörtek és megaláztak minket, annál inkább fordítják erejüket, találékonyságukat, fegyvereiket önmaguk ellen... A nyilakat és a dárdát még lehetett azzal mentegetni, hogy eredetileg ellenünk szánták őket s csak később kezdték el vele irtani egymást is... De mivel igazolják az atomhajtású tengeralattjárókat és a hidrogénbombát?... A cápák vagy az oroszlánok elleni harccal?

A tigris: Ha meggondolom, hogy a teremtésben mi vagyunk az egyedüli humanisták!

A párduc: S egy kissé több szerencsével, vagy valamivel kevesebb naivsággal mennyivel más, jobb, egészségesebb, igazabb világot tudtunk volna teremteni!

A tigris: S főként: mennyivel szelídebbet, gyengédebbet és békésebbet!...

Az oroszlán: Említeni bátorkodtam fejtegetéseim elején, hogy — sajnos — az ember uralmát megmásíthatatlannak tartom... Világnézetem pesszimista... A történelem megadta nekünk az alkalmat, hogy megsemmisítsük az embert akkor, mikor még gyenge volt. Soha ez az alkalom visszatérni nem fog... Ha mégis, valami halovány reménységünk maradt, uraim, az már nem önmagunkban, hanem az emberben gyökerezik... Ugyanaz, aminek uralomrajutását köszönheti, végül még pusztulását is okozhatja...

A párduc: A gonoszsága!

Az oroszlán: Most, hogy hatalma szilárd és megingathatatlan, logikusan vetődik fel a kérdés, miért is ne pusztítaná ki az ember önnönmagát?... Nem ezzel tenné-e fel a koronát mindarra a pusztításra, amelyet évezredek óta végez?...

A párduc: A hidrogénbombák, amelyeket előbb tetszett említeni...

Az oroszlán: Nem tudom elhallgatni önök elől, hogy komoly fenntartásaim vannak e reményt illetően... Az utóbbi néhány év egynémely megnyilatkozásai, bizonyos jelek és megmozdulások felkeltették bennem azt a félelmet, hogy az ember mégiscsak észbekap, — már ami saját fajtáját illeti, — s megelégszik a mi leigazásunkkal és kiirtásunkkal... Önmagának, — noha modja volna a kollektiv öngyilkosságra, — a végen meg fog kegyelmezni... Ebből a szempontból az űr meghódítását különösképpen sajnálatos eseménynek vélem... Eltereli a figyelmet a földről, a pusztításra és végpusztulásra ürügyül szolgálható problémákról s előbb-utóbb bizonyos összefogásra és együttműködésre fogja kényszeríteni mindazokat, akik ma még a legnagyobb gyűlölettel viseltetnek egymás iránt... A mai versengésüknek nem tulajdonítok különösebb jelentőséget... En, aki évezredekben gondolkodom, attól tartok, hogy egy-két nemzedéken belül, alapterméketükön erőszakot követve el, teljes lesz köztük az egység... Egyetlen reménysugarunk: a mostani nemzedek, egyik vagy másik vezető aljassága, ostobasága vagy őrültsége... Ok még emberek — vadak, gonoszok... De ha most, valamiképpen, akármilyen részleges, felemás, nehézkes megegyezésekkel sikerül elkerülniök a végpusztulást, akkor mi, a magasabbrendűek leszünk az áldozatok: szabadon élő testvéreinkre a halál vár s fajtánk egy-egy példánya legfeljebb a mienkhez hasonló körülmények között kap majd kegyelmet: bámész gyerkőcök s unatkozó felnőttek szórakoztatására... Az ő egymásratalálásuk a mi végünk, az ő egységük a mi halálunk... A történelem könyörtelen a késlekedőkkel...

A párduc (halkan szipogni kezd)

A tigris (ugyancsak)

A párduc: Talán jobb lett volna, ha mindezt el sem mondja nekünk, nagyrabecsült barátunk...

Az oroszlán (a könnyek ellepik a szemét): Igen... Talán... De nem tudtam tovább hallgatni... Legyünk erősek, testvéreim...

(A ketrecekben egyre hangosabb a sírás.)

Az oroszlán: Gondoljanak, kérem, azokra a keresztényekre, akiket embertársaik valaha a mi mesterségesen kiéheztetett és megvadított őseink elé vetettek... Ha bennük volt annyi méltóság, hogy nagyobb ordítás nélkül meghaljanak, belőlünk még kevésbé hiányozhat az erő és az emelkedettség, hogy bátran és rezdülés nélkül nézzünk szembe a reménytelen jövendővel...

(A keserű biztatás hatására még az eddiginél is nagyobb a megindultság és a zokogás.

A gondozó, kezében tranzisztorát lóbálva, belép a ketrecek előtti folyosóra. A tranzisztorból zene szűrődik.)

A gondozó: Lesz már végre csönd!... Az anyátok istenit!... Késő éjszaka van!... A szarvasok, az özek, a zebrák, a zsiráfok nem tudnak aludni... Nyüszítenek a félelemtől, mert az üvöltéseteket halljak!... Fenevadak!...

(A vadak szelíden elhallgatnak. A gondozó elindul kifelé; a tranzisztorban most abbahagyják a zenét s híreket kezdenek beolvasni. A gondozó megáll, felhangosítja, hogy jobban hallja.)

A bemondó: ...A fiatalember át szeretett volna jutni a falon... A rendőrök tüzet nyitottak s egy golyó eltalálta... A fiatalember lezuhant a fal mellé... A rendőrök odébbvonszolták... Még élt... Körülállták őt, de nem adtak neki orvosi segélyt... Másfél órán át nézték, amint szenved, vonaglik... Azután meghalt... Tizennyolc éves volt...

(A gondozó szenvtelen arccal kimegy a folyosóról.)

Az oroszlán: Barátaim!... Hallották? Van még remény!

mondanivaló

A stílus tehát, kedves Asszonyom, roppant fontos. Ezért helyeslem, hogy beiratkozott a hirdetett tanfolyamra. Majd bizonyára elmagyarázzák Önnek, hogy a jó stílus világos, egyszerű és közérthető. Majd megtanulja az alany és az állítmány közötti lényeges különbséget. Megtanulja azt is, hogy változatosnak és fordulatosnak kell lenni, hogy legszebbek a rövid mondatok... Mindez bizony így igaz. Sajnos, az igaz állításokkal a művészetben nem lehet sokat kezdeni; alig többet, mint a hamisakkal. Sok nagyszerű író nem egyszerű, nem változatos és nem fordulatos Néha féloldalas mondatszörnyetegeket tekerget. Nyelvezete érdes, csikorgó, durva, nehézkes, pongyola, és műve mégis remekmű. Mivel magyarázzuk ezt ?

Azt hiszem, azzal, hogy bár a stílus, valóban roppant fontos, mégsem a legfontosabb. A stílust, Asszonyom, meg lehet tanulni, ha nem is néhány hét, de néhány év alatt, nagyon szorgalmas munkával. A megtanulható dolgoknak pedig nincs több értéke mint a megvásárolhatóknak. No meg aztán, ha jobban meggondolom, mégsem a jól megfestett dinnye rendít meg, hanem az olyan dinnye, amely mögött többet érzek, mást érzek, mint puszta ügyességet és mesterségbeli tudást.

Néhány bekezdéssel följebb azt állítottam, hogy az írónak nincsen határozott mondanivalója. Ehhez most hozzá kell fűznöm, hogy viszont határozatlan mondanivalója annál több van. Határozatlan mondanivalón az olyan mondanivalót értem, amelyből nem lehet gyakorlati tanulságot levonni, amely nem érvel és nem bizonyít, de amely mégis kifejezésre tör, szenvedélyesen és parancsolón.

Ha pontosan meghatároznám, mi is ez a határozatlan mondanivaló, e levelemmel új fejezetet nyitnék a széptanban. Sajnos, nem tudom meghatározni és így nem nyitok új fejezetet a széptanban. Annyit azonban mondhatok, hogy ez a határozatlan mondanivaló fáj, úgy fáj, mint egy foggyökér-gyulladás, és emészt, mint valamilyen halálos betegség. A határozatlan mondanivaló nem rögeszmékből áll, hanem, ha szabad így mondanom, rögérzésekből és rögérzelmekből.

A határozatlan mondanivalót főleg hangok és képek alkotják. A határozatlan mondanivalótól szenvedőben ezek a hangok folyton visszatérő dallammá erősödnek, a képek pedig egyre élesebbé válnak és fölfokozódnak egészen a kényszerképzetig. Mit mutatnak ezek a képek ? Akármit. Egy osztrigaárust ködben, egy szőke nőt zöld pamlagon, egy utcát poros akácokkal... Ezeknek a képeknek az eredetét az író néha fölleli régi emlékei közt, néha nem, de ez különben is mellékes.

A határozatlan mondanivalótól, sajnos, csak határozott formában lehet megszabadulni. A belső dallamhoz szavak kellenek és mondatok. Ha az író megtalálja a belső dallamot tökéletesen kísérő szöveget, akkor jó stílusa van, még akkor is, ha esetleg nyelvtani hibákat követ el. A stílus egy belső dallamra írt kísérő szöveg.

Helyet követelnek a képek is, vásznat, ahová kivetülhetnek, tisztán és pontosan. Ezt a helyet a tárgyban, a tartalomban és a cselekményben találják meg. Ezért jó minden olyan tárgy, tartalom és cselekmény, amely e képek tökéletes bemutatására alkalmas, még akkor is, ha véletlenül a muzulmán leányanyák szomorú életéről, az atomháborútól rettegő emberiségről vagy a fiatalkorú bűnözők világáról szól is.

Ennyit a határozatlan mondanivalóról. Van-e Önnek határozatlan mondanivalója, Asszonyom ? Mert ha igen, akkor merőben fölösleges volt minden magyarázatom, Ön úgyis tudja, mit csinál. Akkor visszavonom azt, hogy Önnek bajusza van, és azt is, hogy amit ír, csapnivaló. Akkor visszavonom az egész levelet. Igazán nem zaklathatom vele.

Igaz, különben sem Önnek írtam, hanem magamnak. Mert, úgye, azt Ön is tudja, hogy mindig magunknak kell írnunk.

Kezeit csókolja igaz tisztelettel:

LEHOCZKY GERGELY.

HÁMORI LÁSZLO

EURÓPAI MOZAIKOK BRÜSSZELBŐL

HÁROM ÉVVEL EZELŐTT heves viták dúltak az Európa Tanácson és a Gazdasági Közösségen belül arról, hol létesüljön a leendő Európai Unió fővárosa. A franciák egyszerűen nem értették, hogyan lehetséges a fővárosról vitatkozni, amikor Európának már évszázadok óta van fővárosa, — és ez természetesen Párizs. Az olaszok Firenzét jelölték az európai főváros rangjára, hivatkozással a város kulturális érdemeire. A luxemburgi delegátusok azt hangoztatták, hogy az első közös intézmény, a Montana Unió Luxemburgban székel, a legegyszerűbb tehát az lenne, ha a többi intézményt is oda telepítenék. Számos híve akadt Strasszburgnak is, amely az Európa Tanács találkozási helye. A németek még eredetibb tervvel állottak elő; építsenek valahol a francia-német határ mentén egy új várost és ez legyen Európa Washingtonja, vagy Canberrája.

A hosszas viták „eredményeként" a tanácskozásokat „egyelőre" berekesztették, azzal, hogy a kérdésre majd későbbi időpontban visszatérnek.

⁂

A KÉRDÉST azóta a gyakorlat oldotta meg. Azzal, hogy az Európai Gazdasági Közösség, valamint az Európai Atom-Unió vezetését, igazgatását és adminisztrációját Brüsszelbe helyezték, — a belga főváros ki-nem-mondottan, de a gyakorlatban Európa fővárosa lett.

A Montana Uniónak Luxemburgban, a Gazdasági Közösségnek és az Euratomnak Brüsszelben összesen vagy háromezer alkalmazottja van, franciák, olaszok, németek, hollandok, belgák és luxemburgiak, a hat kormány által megállapított arányszámban. A brüsszeliek ezeknek a szakértőknek, adminisztrátoroknak és hivatalnokoknak külön nevet találtak, — úgy hívják őket „eurokraták".

Az elnevezés jogosult és megalapozott; az eurokraták valóban elvesztették nemzeti sajátosságaikat és elfoguitságaikat; gondolom, hogy ennek főként gazdasági okai akadnak. A közösségtől kapják igen bőkezű javadalmazásukat és kinevezésük, áthelyezésük, előléptetésük tekintetében függetlenek szülőhazájuktól és annak kormányától. Felettesük Hallstein professzor, az állandó bizottság elnöke, akit általában Mister Európa névvel szídnak, vagy becéznek, s a bizottság másik nyolc tagja, akik maguk is átváltoztak már eurokratákká.

E különös embercsoport gyerekei számára már négy Európai Iskolát is létesítettek, amelyekben franciául, németül, olaszul és hollandul folyik az oktatás, felváltva és összekeverve. A luxemburgi iskola igazgatója, — egy igen rokonszenves eurokrata — biztosított, hogy aki az ő Európai Iskolájában érettségi bizonyítványt szerez, az a négy közül legalább három nyelven hibátlanul ír és beszél. Talán azt sem tudja szegény, melyik a sok közül az anyanyelve?

⁂

AZ EUROKRATÁKRÓL SZÓLVA azonban nem szabad cinikusnak lennünk. Ezek az emberek rendíthetetlenül hisznek abban, amin dolgoznak. Gondolom, a kezdet kezdetén ez még nem volt egészen így, — de azután elkövetkezett a siker, — és amint valaki egyszer mondotta, semmi sem oly sikerthozó, mint a siker.

Az európai gazdasági együttműködés méreteivel még a legoptimistább Európa-hívőket is meglepte. A hat ország még félig sem megvalósított gazdasági uniója ellen a szovjet sajtó mindeddig naponta vicsorgatta fogait, Kennedy elnök partnerül ajánlkozott hozzá és Anglia már talán arra is hajlandónak mutatkozik, hogy a tagság fejében felszámolja a Commonwealth-et, — minden angol illúzióját. Harmincnégy európai és tengerentúli ország tart fenn állandó diplomáciai delegációt Brüsszelben az EEC mellett, harmincnégy delegáció-főnök, legtöbbje követi rangban, nyújtotta át ünnepélyes formában megbízólevelét minden egyetemi tanárok leghatalmasabbikának, Hallstein professzornak.

Szerencsére, az eurokraták Európa-fanatizmusa nem nyilatkozik meg holmi önelégedettségben, vagy fölényeskedésben, — vagy legalábbis nem túlságosan. A hang azonban minden diplomáciai csiszoltsága mellett magabiztos és optimista. Talán a legjellemzőbb az eurokrata-tónusra Paul Henri Spaak replikája Gaitskell akadékoskodásaira az európai szociáldemokraták tanácskozásán: „Gondolom, Anglia kopogtatott az EEC ajtaján bebocsájtását kérve. Nem mi kértük fel az angolokat, hogy tagként jelentkezzenek."

⁂

E MAGABIZTOSSÁG és optimizmus mellett a külsőségekben megnyilvánuló egyszerűség, szinte puritanizmus jellemzi az Európai Közösséget. A négy épület, amely a Gazdasági Közösség és az Euratom céljait szolgálja, modern, funkcionalista és semmiben sem különbözik valamelyik biztosítótársaság, vagy nagyobb export-import-cég irodaházától. A főbejáratok előtt nem lenget az enyhe szellő tarka zászlódíszt, a kapubejárat két oldalán nem feszeng díszőrség és a portásoknak nincs aranygombos admirálisi uniformisuk. Az osztályfőnökök fogadószobáinak padlatát nem fedik perzsaszőnyegek és a látogatók egyszerű acélcső-plasztik székekre kénytelenek letelepedni.

A hosszú és kopár-modern folyosók két oldalán az ajtókon névtáblák mutatják, kik dolgoznak az irodákban, de egyetlen név mellett sincs feltüntetve a rang és a cím. A gépírónő-altitkár-titkár rendszert sem honosították meg, az ember minden további nélkül benyithat magához a nagy Ő-höz és előadhatja mondókáját. Még a reprezentációs cigaretták is hiányzanak és a világ eme gazdasági hatalmassága igen szükmarkú a kínálgatásokkal és meghívásokkal. Mondják, hogy a miniszstertanács ülésén, ha valamelyik excellenciás az asztalon áporodó kútvíz helyett ásványvízre szomjúhozik meg, ezt saját zsebéből hozathatja a kantinból.

Az Európa Tanács már évekkel ezelőtt kreáltatott egy Európa-lobogót: zöld alapon egy nagy fehér E betű, — ezt az egyébként kissé idétlenke zászlót a Gazdasági Közösség nem használja. Himnusza sincs, amelyet eljátszhatnának, amikor például a statisztikusaik kimutatják, hogy az ipari termelés az év végén 12.58 % emelkedést mutatott.

⁂

A GAZDASÁGI KÖZÖSSÉGNEK nincs ideológiája. Nem katolikus és nem protestáns, de még csak ateista sem. Szociáldemokraták, liberálisok és konzervatívok hozták együttesen létre és azóta is mindhárom irányzat egykori képviselői dolgoznak a brüsszeli és luxemburgi íróasztalok mellett. („Egykori", — mert azóta már eurokratákká változtak.) „Ha minden áron ideológiát kíván, akkor talán azt mondhatnám, hogy empiristák vagyunk" — mondja mosolyogva az egyik eurokrata.

A nagyon prózai környezetben a nagyon reális és tárgyilagos eurokraták között egyetlen kommunista-ellenes szólam, vagy kijelentés sem hallható. Itt nem propaganda-háborút folytatnak, — itt gazdasági versenyt szerveznek. Hruscsov néhány évvel ezelőtt békés gazdasági versenyre hívta ki Amerikát, — és most a versenypályán szembetalálja magát Európával.

⁂

A SVÁJCI Möwenpick-vendéglők brüsszeli kirendeltségében együtt ebédelek két eurokratával és a fogyókúra-jellegű étkezés kissé megoldja nyelvüket. Magánemberként beszélnek és többet engedhetnek meg maguknak a véleménynyilvánitás terén. „A Szovjetunió egész gazdasága recseg-ropog, ami egészen természetes is — mondja az egyik. — Bármilyen gazdag és nagy is az ország, mégsem tudja elviselni egyszerre az erőszakolt iparosítás, a fegyverkezés, a látványos űrrepülések és a propaganda hihetetlen magas költségeit. Propaganda címszó alatt értendő az ázsiai és afrikai országoknak ígért és adott ‚segély' is. Amerika sokkal gazdagabb, mint a Szovjetunió, de még ott sem bírnák mindezeket a kiadásokat fedezni anélkül, hogy a gazdasági egyensúlyt meg ne bolygatnák." „Még néhány év és Moszkva kénytelen lesz kölcsönökért folyamodni, amint Kelet-Németország máris kölcsönt kér Nyugat-Németországtól", — magyarázza a másik löncs-partnerem.

„Vagy pedig újra bevezetik az austerity-t, — az életszínvonal csökkentését, a híres takarékoskodást. Az első lépést, az élelmiszerek áremelését, már megtették ebbe az irányba", — teszi hozzá az első.

— És mi lesz a kelet-európai országokkal? — teszem fel a kérdést.

A két eurokrata mosolyog, aztán az egyik tréfásan kijelenti: „Majd sorra rendre visszavásároljuk őket Moszkvától."

⁂

A HÁBORÚ UTÁN Európa intellektueljei nyakig belelábaltak a negativizmus ingoványába. Azok pedig, akik nem hódoltak be ennek a közhangulatnak és a kommunizmus mákonyából sem kanalaztak, egyre reklamálták az új, a megváltó ideológiát, amelyben hinni lehet.

Be kell vallanunk, hogy írók, újságírók és művészek vajmi keveset, vagy éppen semmit sem tettek az európai integráció megvalósulása és az annak alapját képező francia-német megbékülés érdekében. Mindaz, ami már megvalósult és ami a megvalósulás útján van, politikusok, közgazdászok és statisztikusok műve.

Írástudók árulása, — legújabb kiadásban? Talán mégsem. Mondják, hogy Monnet, Spaak és Hallstein, eltérően a politikusok hatalmas többségétől, nemcsak hivatalos iratokat és jelentéseket, meg detektívregényeket olvas, hanem modern irodalmat is. Lehetséges, hogy éppen e negatív-irodalomból kicsendülő kétségbeesés ösztönözte őket erőfeszítéseikre. Ki tudja?

⁂

BRÜSSZEL két, illetve pontosabban szólva három részből tevődik össze: a régi és hagyományos óvárosból, a századelejét idéző felsővárosból és a kettő között húzódó lankás domboldalakból. Az alsóváros és a modern Brüsszel között elterülő „senki földjén" a város tanácsa egy hatalmas kiterjedésű teret Place de l'Europe-nak — Európa térnek keresztelt el. Nomen est omen. A tér minden oldalán lázas építkezés folyik, magas-karcsú üzletházakat és irodahelységeket építenek. A leendő Európa-méretű felhőkarcolókból egyelőre csak az acél-csontvázuk látszik. Az Európa tér még nincs készen. Majd ha az új épületeket tulajdonosaik és bérlőik használatba veszik, itt lesz a belga és egyben Europa-főváros legfontosabb centruma.

Szerencse azért, hogy a Szent-Gudul katedrális két gotikus tornya és az Albertina könyvtár márvány-homlokzata is idelátszik.

Megyery Sári

A hang

Egy nap a bennem élő diák,
ki a számkivetés éveiben
a szomszédok asztalánál
habzsolta a tudományt, az eszmét,
s megrészegülve itta a verset,
csömörrel ébred keserű szájjal
félreteszi Baudelairet, Shelleyt,
Sartre tanait, Brecht révületét,
hogy ínyére vegye alázatos vággyal
az anyanyelv mézét és költészetét.

Kóstolgatva az édes, ismerős ízeket
ereiben fellobban a rég kiégett láng,
a magyar költők. Igen, ők mindent tudtak,
s minden kérdésre feleltek. Petőfi.. Arany..
Vörösmarty.. Ady.. Babits.. József Attila..
Ó, miért is nem őrizte meg beléjük vetett hitét
s miért nem hallgatott a hangra,
mely szellemét táplálta a múltban
s mely most, hogy talajtvesztett az idegenben,
hazáját hozta vissza.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Az egységes magyar irodalomról

Kényes kérdéseket vetett fel Ferdinándy György az Irodalmi Ujság szept. 15.-i számában. Vitára ösztönző a cikke, kétségtelen. A magam részéről igazat adok Ferdinándynak a probléma lényegében — vagyis, hogy a magyar irodalom egységes voltának gyakorlati vonatkozásban is meg kell mutatkoznia. Csupán a részletekben térnek el véleményeink.

A fiatal írónak — írja Ferdinándy — a hazai társadalmi, kulturális, irodalmi élettől huzamosan elzárkózni teljes képtelenség. Két eset van: vagy hazamegyünk, (mint a régi példák mutatják „a dolgok mégis mindig rendbejöttek"), vagy pedig élő kapcsolatot teremtünk otthoni írókkal, olvasókkal.

Az első megoldás főképp politikai jellegű, tegyük hozzá: utópisztikus színezettel. Annyi minden belefér ebbe a kérdésbe, — jobb nem megbolygatni. Persze, hogy „rendbejönnek majd a dolgok egyszer", hiszek én is a csodákban, abban azonban nem, hogy az elkövetkezendő években megalkuvás nélkül hazatérhet az emigrációban élő író. Az elszigeteltségben valóban sok veszély rejtezik: hogy halálos-e, mint Ferdinándy írja, azt nem tudom. Mindenesetre legalább annyira életrevaló (és rokonszenves) ez az elszigeteltség, hogy nem kényszerít megalkuvásra.

A második esetben, írja Ferdinándy, „ránk hárul a kezdeményezés... a kapcsolat kiépítése... hangunk makacs hallatása".

Valóban így van ez? Azt hiszem, csak részben. Két példával kezdeném. Fenyő Miksának cikke jelent meg vagy másfél éve a budapesti Kortársban: felháborodással tárgyalta az ügyet az emigráns sajtó sokáig. A Magyar Műhely, a fiatal írók új, párizsi folyóirata hírdetéssel hívta fel a figyelmet nívós emigráns lapok mellett a budapesti Új Írásra. Az Új Írás valóban érdemes arra, hogy a külföldön élő magyarok között is népszerűsítsék. Hát persze, hogy fércművek is megjelennek ott, de az általános kép örvendetes sen kedvező, — legszembeszökőbb példaként hadd említsem meg Benjámin László verseit, többek között a legjelentősebbet, legigazabbat „A vérző zászlók alatt" címmel, valamint Déry Tibor meghökkentően őszintehangú novelláját. Nos, a Magyar Műhely hírdetését ledorongolták az emigráns sajtóban. Ne törődjünk vele? A szélsőséges szempontokat nem szükséges figyelembe venni? Dehát itt egy ú.n. „áthidalási" munkáról is szó van, a politikai szempontok kizárásával. S ahogy tipikus az emigráció gyors és negatív reakciója ezekben az esetekben, ugyanúgy tipikus a hivatalos kultúrpolitika magatartása is. Nem arra gondolok most amit Ferdinándy megemlít, nevezetesen: „Hogyan reagálnak közeledésünkre otthon? Az otthoni írók előítélete az ú.n. emigránsirodalommal szemben számunkra könnyen érthető." Meglehet, hogy létezik egy lényeges előítélet — úgy általában — a dilettáns irodalommal szemben, de ebben én is szívesen osztozom, akárhol is lát nyomdafestéket. Ha az otthoni írók kezébe rendszeresen eljuthatnak az emigráns újságok folyóiratok, úgy ahogy az érdeklődők megkaphatják a hazai lapokat külföldön, biztosra veszem, hogy azonnal eloszlik minden félreértés. Még inkább akkor, ha a Körút sarkán, vagy a Körtéren árulják majd példának okáért az Irodalmi Ujságot, vagy az Uj Látóhatárt, a könyvesboltokban meg Cs. Szabó esszéit, vagy éppen Ferdinándy novelláit.

Mert nem előítéletről van itt szó. Cenzúráról. Kultúrpolitikai tézisekről. Tudja ezt Ferdinándy is nagyon jól, csak sajnos nem említi meg cikkében. A lengyel példát hozza fel tanúságul, a kölcsönös kapcsolatot az otthoni és a külföldön élő írók között. Nem az én feladatom ennek az elemzése: a lengyel szakos Gömöri György többet tudna mondani erről. Dehát az mindenképp kézenfekvő, hogy az eredményes kapcsolat kiépítése nem az emigrációban élő írókon múlott, hanem a lengyel hivatalos szervek liberálisabb szemléletén. „A Kultura gárdája — írja Ferdinándy — nem alkudott meg. Jó irodalmat, igazi művészetet keresett és adott... nem azt kereste, ami elválaszt, hanem azt, ami összefűz." Fogalmazzuk meg egyszerűen a kérdést a mi esetünkre vonatkoztatva: egységes a magyar irodalom? Ha egységes nyilvánvaló, hogy nemigen kell keresnünk azt, ami összefűz. Csak a hivatalos magyar szervek találnak számos okot a szétválasztásra.

Miben hárul hát ránk a feladat, személy szerint?

Ferdinándy azt írja, hogy a lengyel Kultura cserekapcsolatában „az otthon élő kapcsolatot ad az anyanyelvvel, az irodalmi közvéleménnyel, olvasóközönséget ad, utánpótlást biztosít." Erről csak ennyit: csupán akkor lehet igazi kapcsolatom az anyanyelvvel, ha otthon élek. Akárhogy is van, a Kultura idegenben megjelenő lap. S az idegen környezetben, az élő, fejlődő anyanyelvtől távol élő író problémáján csak keveset segít az olvasóközönség kibővülése, vagy az, hogy a hazai író kéziratot küldhet a külföldön megjelenő folyóiratnak. Félre ne értsük egymást: sokat jelentene ez, nagy előrehaladást, de nem oldaná meg a lényeges kérdéseket.

Kézzelfogható, politikai nehézségek miatt különösen nehéz tehát a kétoldalú kapcsolat kiépítése. De ez sehogyan sem gátolhatja meg, hogy ne legyünk a „kísérletezések fiatal, erőteljes hajtása a magyar irodalomban". Az egyoldalú kapcsolat lehangoló? Elenyésző az olvasó közönség száma? Azt hiszem, az a legfontosabb, hogy fenntartjuk a kapcsolatot az egységes magyar irodalommal. Balassival éppúgy, mint Weöres Sándorral, — az élőkkel személyes találkozás, vagy a nyomtatott szó segítségével. Akárhogyan.

S még egy lényeges pont. Ferdinándy megemlíti, hogy a külföldön élő lengyel írók fordítói, propagandistái a világ minden táján otthoni írótársaiknak. Ez a lehetőség mindenkor nyitva áll előttünk is, akárhogy is akadályozza meg a hazai rendszer a kétoldalú kapcsolat megteremtését. Csendes és szívós munkával sok mindent elérhetünk.

Végül hadd mondjam meg: baráti köszönettel tartozom Ferdinándy Györgynek, hogy mindezeknek a gondolatoknak elmondására késztetett.

THINSZ GÉZA

FARAGÓ LÁSZLÓ

A HÉT GONOSZ AZ ÜLLŐI ÚT 95-BEN

Lázadásunk a felnőttek ellen májusban kezdődött a Ludovika kert orgonaillatában. Hanzlik Lajcsi gondterhelt mozdulattal zsebébe rakta gombcsapatát s az ibolyaszínű ég alatt, a fecskék, pacsirták és verebek harsány hangjai kíséretében ezt mondta: „Valamit tennünk kell." Zajosan helyeseltünk. Valamit tennünk kellett, de mit?

Tétlenséggel azért eddig sem lehetett vádolni bennünket, mi azonban az igazi alkotók elégedetlenségében és a tökéletességre törekvés izgalmában éltünk. Lázadásunkat az Üllői út 95 számú ház felnőttjei ellen e napig iparosi szakszerűség jellemezte és nem művészi becsvágy.

Ez utóbbi akkor kezdett bontakozni, amikor heten, katolikusok, reformátusok és zsidók, egy új és egyetemes vallást alapítottunk. A tízparancsolatot lerövidítettük, mert e kifejezést „ne paráználkodj" nem értettük és a Miatyánkból kihúztuk ezt a részt: „miképpen mi is megbocsájtunk az ellenünk vétkezőknek." De milyen lehet a jó Isten? Ezen sokat és elmélyülten vitatkoztunk. Zachentrung Laci úgy vélekedett, hogy a jó Isten szőke és kékszemű kisfiú. Elgondolkodtunk. Csak Balog Bandi sértődott meg, mondván, hogy Laci ezt azért állítja, mert szőke és kék a szeme. Hónapokig tartó vitánkat végül is Móricz Zsigmond döntötte el.

Első találkozásunk az íróval egy havas, téli estén történt.

Az első emeleten lakó százados vártuk hosszú zsinegre kötött fehér egérrel. Ez sok ügyességet, sőt leleményességet igényelt, mert ez az apró, kedves állat nagyon virgonc. Megölni persze nem akartuk, efajta cselekedet erkölcsi ítéleteinkkel élesen szembenállt, másrészt pedig egy vékony zsinegen leeresztett élő egér egészen rendkívüli hatást gyakorolt a ház különböző felnőttjeire. Amikor például a kövér Zahler doktorné orra előtt eresztette le Szűcs Frici a piros szemű állatot és recézett, finom kis lábai megérintették a nyakát, áldozatunk akkorát sikoltott, hogy még a ház másik udvarából is, ahol a proletár felnőttek laktak, kitódult a nép.

A harmadik emeleti gangot kékes fénnyel öntötte el a tetőre hullott hó s olyan csendes volt a ház, mint a vattába csomagolt világ. Időnként visszhangzott csak a lépcsőház egy-egy hazatérő felnőtt köhögésétől és ez fontos részletet alkotott jellemük tanulmányozására. A zongoratanárnő fontoskodva köhögött, a vasúti altiszt peckesen, az adófelügyelő vérszomjasan, Kracsmerné, a százados anyósa szemtelenül, a papírkereskedő fennhéjázóan, mintha ő találta volna fel a köhögést.

Unokanővéreim, Rózsi, Annus és Vera árnyéka jelent meg a lépcsőkön és bár csak egy-két évvel voltak nálunk idősebbek, a felnőttek közé soroltuk mindhármukat, mert színjeles bizonyítványaik miatt szüleink mintaképként állították őket elénk. De szép kis mintakép volt például Vera, aki kilenc éves korában megcsókolt az orcámon az ágy alatt, ahova azzal csalt be, hogy ott elrejtőzött egy mókus.

Annus fitos orrával a levegőbe szimatolt, mint egy vadász.

— Túlságosan nagy a csend itt. A hét gonosz valamire készül.

Rózsi megrázta szőke fürtjeit és előkelően ezt válaszolta:

— A fiatalságnak ki kell tombolnia magát.

— Fiatalság..., jegyezte meg Vera tíz évének megsemmisítő fölényében és égnek emelte mandulaszínű szemét.

— Eresszük rájuk Lehelt, suttogta Ardó Józsi.

— Nem, — suttogta vissza kapitányunk Lajcsi. — Ma a százados a soros.

Megsimogattam a tenyeremben ide-oda mozgó kis egeret, melyet vallásunk szertartásai szerint kereszteltünk Lehelnek. De nem értékelte eléggé sem gyengédségünket, sem pedig különböző formában megnyilatkozó figyelmességünket. Pedig tükröt is tettünk eléje, hogy nézegethesse magát.

Balog Bandi halkan füttyentett. Lajcsi és Józsi lábujjhegyen leszaladt a második emeleti leshelyre. Onnan kellett továbbirányítani Lehelünket a százados orra felé. Izgalmas pillanatokat éltünk át, mert tudtuk, hogy a katonatiszt vérmes természet. Néhány héttel előbb, amikor már huszadszor csengettünk lakásajtaján és futottunk el az ajtó nyitásakor, a huszonegyedik alkalommal ingujjban, fekete nadrágban, kivont karddal rohant utánunk, ha jól emlékszem, trágár szavakat kiáltva. Zrinyi Miklósnak képzelte-e magát? Lehet. Mi azonban összehasonlíthatatlanul gyorsabban futottunk, mint a törökök. Meg azután Ardó Józsiék konyhaajtaja nyitva volt s mialatt a százados ordítozása felverte a házat, mi a földön hemperegve fuldokoltunk a nevetéstől a tűzhelyen párolgó székelygulyás részegítő szagában.

Óvatos mozdulattal kezdtem leengedni Lehelt a második emelet felé. Lajcsi már nyújtotta kezét, hogy rendeltetési helyére továbbítsa a szakszerűen és tapintatosan felkantározott, de nyugtalanul ugrándozó kis egeret. Újabb füttyentés hallatszott: a kapu alatti lépések tulajdonosa nem a százados volt.

Először a fekete szőrmekucsmát pillantottuk meg, majd a kövérkés férfi nyakábahulló sötét hajat. Malaclopó köpenyeget viselt, balkezében meggyfabotot tartott s halkan, vontatottan egyhangon dúdolt, mint a szél. Bandi később esküdözött, hogy e tünemény körül bárányfelhők lebegtek szivárvánnyal a háttérben és bátyja, Béla arra esküdött, hogy ezüst-hajú angyalok röpködtek körülötte kezükben citerával.

Sajnálatosan a banda öt másik tagja mindezt nem vette észre és vitánk egyre szenvedélyesebbé fajult. Végül is, mint a mennydörgés, feldördült a vak házmester hangja: „Közétek verek, nyomorult kölykök, ha nem hallgattok el azonnal."

Ardó Józsi áthajolt a gang korlátján és hanyag mozdulattal meglocsolta az ordítozó férfiút egy kis üveg lila tintával. Majd folytattuk a vitát, mely végül is a teológia magaslataira emelkedett. A két Balog fivér és a befolyásolható Szűcs Frici ugyanis nemcsak azt akarta bizonyítani, hogy a szőrmekucsmás férfi sejtelmes égi jelenség, hanem végül is azt, hogy maga a jó Isten.

— A jó Isten nem visel malaclopó köpenyt és nyakig érő hajat, kockáztattam meg szerényen, de határozottan.

— A jó Istennek nincs haja, mondta Józsi.

Az érv hatott.

— Ha nem Ő az, akkor hasonlít Rá! — szólalt meg Bandi.

Végül is ezt a megoldást fogadtuk el, engedékenyen, egyhangúan.

De Lajcsi, a kapitány nyomozást rendelt el.

A szobalányokkal és szakácsnőkkel eléggé harmonikus kapcsolatot tartottunk, hiszen a felnőttek rabigájában éltek és adatokat szolgáltattak gazdáik szokásairól. Akadtak persze áruló háztartási alkalmazottak is, mint például a mi szakácsnőnk, Erzsi vagy a Gödölle család szobalánya. Ezeket, később, hála Hanzlik Mariska olvasási szenvedélyének, könyörtelenül tettük el láb alól.

Az elrendelt nyomozást Zachentrung Laci végezte gyorsan és lelkiismeretesen. Jelentését szájtátva hallgattuk.

— Családja nemrég költözött a házba Leányfaluról, tehát nős és gyerekei vannak, mondta izgatottan. Képzeljétek csak, tegnap azért jött haza, mert leánya, Virág, megbetegedett.

— Ki mesélte ezt? kérdezte szigorúan Lajcsi.

— A cseléd.

— Hazudik, mondták egyszerre a Balog fivérek.

— Miért hazudna?

— Mert Leányfalu nem létezik és Virág pedig nem név, döntött Lajcsi és pótnyomozást rendelt el.

Igaznak bizonyult minden: a család, Leányfalu, Virág s megtudtuk azt is, hogy még két lánya van, hogy szereti a birkapörköltet, a céklát és az almáspitét, hogy felesége gyakran veszekszik vele és a mosónővel is, mert nem takarékoskodik a szappannal. Ebbe nehezen, de belenyugodtunk.

De ahoz hosszú idő kellett, amíg elfogadtuk a nevét. Végül is így döntöttünk: mindenkit nem hívhatnak Hanzlik Lajcsinak, Zachentrung Lacinak vagy Ardó Józsinak, viseljük el tehát a Móricz Zsigmond nevet. Különben sem a név a fontos, hanem az, hogy hordozója a látszat ellenére sem felnőtt, mert ha az lenne, akkor kemény kalapot viselne s nem köszönne vissza olyan kellemes, vékony hangon, mint amilyen például Szűcs Frici hangja volt. Szeretnyi köhögését is hallani, mert lágyan és mélabúsan hangzott, mint egy az idő fogától kikezdett harang. És összetartozásunkat mi sem bizonyította jobban, mint az, hogy vele a felesége veszekedett, velünk pedig a mamánk, ami egyre ment. Úde virágneveket adunk majd mi is születendő leányainknak, mint például Orgona, Pipacs vagy Tulipán és, amint pénzünk lesz malaclopó köpenyeget vásárolunk. Lehelt csak azért haboztunk átkeresztelni Ibolyának, mert nem tudtuk megállapitani, fiú-e vagy lány.

Egy pont maradt csak homályos Móricz Zsigmond életében: a foglalkozása. Amikor a kissé korlátolt háztartási alkalmazottját faggattuk, ezt válaszolta: „Az úr ír." Ezen sokat nevettünk, mert a válaszból nem Móricz foglalkozása derült ki, hanem az, hogy Juliska huszonkilenc éves vén fejjel most tanulja az á-bé-cét.

Korát nem tudtuk, de ez nem is volt fontos. Hány éves lehetett? Harminc? Negyven? Hatvan? Időtlennek látszott, mint a Duna. Amikor 1942-ben egy Marseille-i hotelszobában a magyar rádió halála hírét sugározta, alig hittem el. Móricz időtlennek és halhatatlannak tűnt számunkra az Üllői úton. Most már nyilvánvaló, hogy a hét gonosznak volt igaza.

Pedig nem kerestük az igazság bajnokai címet, amikor a felnőttek ármányai és cinkos pimaszságai ellen harcoltunk, sőt akkor sem, amikor Móriczot kiszabadítottuk börtönéből. Mi nem akartuk megváltani a világot, csak védtük hitünket és eszméinket. Ha nem így lett volna, Móricz még ma is tömlöcben sínylődne avas szalmán, kígyók, patkányok, skorpiók és más férgek között. Önzetlenségünk szeretetből eredt, mint a szenteké.

Egy káprázatos júniusi napon, amikor még a toprongyos, roskatag, szakállas viceházmester is rózsaillatot árasztott maga körül, Lajcsi megdöbbentő hírt közölt velem. Nővére, Mariska, egy éltes huszonkét éves nő kapitányunk tudomására hozta, hogy Móricz nevét látta az újságban. Hu-hu-, hu-hu, süvöltött végig a gangon a veszélyt jelző szirénahang s néhány perc múlva összegyűltünk mind a heten a hátsó lépcsőház harmadik emeleti ablakánál, ahonnan szép kilátás nyílt a Bonctani Intézet hulláira és a velük foglalatoskodó orvosokra.

Balog Bandi és Béla vitte a szót, mert ők már tudták, mit jelent, amikor valakinek a neve az újságba kerül.

— Amikor a papa nevét leírták a Friss Újságba, már börtönben ült, mondta némi büszkeséggel Bandi. Az állt benne, hogy borközi állapotban volt, ezért rántotta elő a kését.

— Mi az, hogy borközi? kérdeztem.

— Marha, jegyezte meg Józsi fuvola hangon.

Elmélkedtünk.

— Móricz úr nem késel, jegyezte meg hosszú hallgatás után Zachentrung Laci.

— És, ha megtámadták, mint a papát?

— Ha megtámadták, akkor késelhetett.

Másfél órás tanácskozás után arra a megdönthetetlen következtetésre jutottunk, hogy a házmester a századossal és a zongoratanárnővel szövetkezve juttatták börtönbe Móriczot.

— Miért? kérdezte Ardó Józsi.

Lajcsi gúnyosan nevetett:

— Miért? Mert jó.

Azonnal kidolgoztuk a büntető hadjárat részleteit a három felnőtt ellen, de valahogy nem a szokásos meggyőződéssel és hittel. Végül is Bandi és Béla találta meg a helyzet kulcsát. Ők ugyanis azt állították, hogy papájukat sohasem börtönözték volna be tanúk nélkül. Nekünk tehát a büntető hadjárat helyett egyszerűen csak el kell tennünk láb alól a három feljelentőt. Erre vészbirósággá alakultunk át és halálra ítéltük Móricz ellenségeit.

Az ítélet végrehajtásában Márai Sándor segített bennünket, akinek kissé megkésve, de szívből mondok ez úton, a banda nevében is, köszönetet. Igaz, mi szabadítottuk ki Móricz Zsigmondot bilincseiből, de a „Zendülők" írójának bölcs tanácsai nélkül gyengédségünk és segíteni akarásunk nem találta volna meg méltó kifejezését. Hála Márai szaktudásának, tíz perc alatt lemészároltuk a Móricz-per három koronatanúját.

Az író nem személyesen intézte hozzánk buzdító szavait és használati utasításait, hanem Hanzlik Mariska tolmácsolásában. Ő ugyanis elmesélte Lajcsinak a „Zendülők" néhány részletét.

Kapitányunk összehívott bennünket és lelkes szavakkal közölte velünk, hogy Móricz kiszabadításának órája közeledik.

Körülálltuk s halkan, kórusban imádkoztunk a hátsó lépcsőház második és harmadik emelete között. „És szabadítsd meg házunkat a gonosztól... Ámen." Ekkor Lajcsi előhúzott nadrágzsebéből egy használt ajtócsengőt és lassú, kimért mozdulattal odaütögette a lépcső vaskorlátjához.

— Tóth István házmester, mondta síri hangon, most meglakolsz bűneidért.

Még egy utolsó csengőütés és a házmestert halottnak nyilvánítottuk.

Néhány perc múlva a százados és a zongoratanárnő hasonló körülmények között eltűnt az élők sorából.

Boldogan mosolyogtunk: az átkozottak üzelme véget ért.

Dél volt. Levonultunk libasorban az első emeletre és vártunk.

Epillanatban ismerős lépések hallatszottak a kapu alól. Áthajoltunk a korláton; szívem a torkomban dobogott. A lépcsőházban tömött bajuszával, hosszú hajával, a tömlöc nyirkos sötétjéből szabadult ártatlanok mosolyával Móricz Zsigmond jelent meg.

— Kezét csókolom, Móricz bácsi, köszöntöttük remegve a meghatottságtól.

— Szervusztok, gyerekek, mondta vékony, puha hangján és megsimogatta Lajcsi arcát.

Céklavörösek voltunk az örömtől, mert azt nem mertük hinni, hogy azonnal kitalálja, kinek köszönheti életét és szabadságát. Később azzal magyaráztuk éleslátását, hogy aki a jó Istenre hasonlít, az előtt nincs titok.

***

Móricz Zsigmond húsz évvel ezelőtt halt meg, de élnek-e még megmentői, gyilkostársaim, Frici, Bandi, Béla, Józsi, Laci és Hanzlik Lajcsi, a kapitány?

Szabó Lőrinc (1900-1957)

Október 3.-án múlt öt éve, hogy meghalt. Idézze jellegzetes alakját ez a vers.

Nyéki Lajos

Üzenet a hajlotthátú férfihoz

Mondd,
a botladozó emberi nyelv
rebegése eljut-e hozzád?
Papírra kapart dadogásból
mit is értesz?

Aki könyv lettél csak,
van-e könyved?

Belső terhed: a szív,
a görbe gerinc karója,
gúnyoros orrhangod,
lihegésed,
sárgás ujjad dobolása,
meg az orr, az az orr:
az a nagy rafinált
mámorkutató műszer,
vastag lencse mögé búvó
riadó tekintet,
mindig szembebukó tincs,
s ráncok ideges,
meg nem pihenő arabeszkjei,
— kétely, düh, nevetés,
borzongás,
figyelem, unalom, émely
mindig váltakozó remegése
a bőrön,
az idegek pályáin,
az agy kocsonyás anyagában...

Soroljam-e hát?
Fájditsam-e hát,
ami nincs többé?
Zaklassam-e így,
ami felzaklathatatlanul
hullt be a semmibe:
szíved?

Szóval, szemfödéllel,
mésszel,
festékkel nem kendőzhetem el,
hogy förtelem,
bűz, oszlás
lettél,
— még az sem:
csont, hamu, por,
— pornál, hamunál elenyészőbb
pára, lehellet...

Mert mit számit már
néked e vers,
a versek — tieid, máséi —,
hogy sirok-e, szidlak-e, hogy
pirulón letegezlek

Bálványok közönyével nézed
gyulladozó szememet,
nem rebbensz,
hogyha kiáltok

S én mint
sebhelyet őrzöm
kézszorításod.

(1961 január)

Az utolsó vacsora

Az 1948 márciusi államosítás éjszakáján játszódik és egy tőkéscsalád leleplezését választotta témájául *„Az utolsó vacsora"* című új magyar film. A vonalas story ellenére a film nem nyerte el még a pártkritika tetszését sem. A Népszabadság azt írja róla, hogy gyenge, szokványos, *„sematikus munkások és sematikus tőkések szerepelnek benne, megjelenik a higgadt, jóságos, öntudatos munkás sémája egyfelől és a vérfertőzéstől a fasiszta gyilkosságon át a hullarablásig valamennyi gyalázatosságot elkövető, soha nem volt burzsoá dinasztia sémája másfelől."*

A Magyar Nemzet kritikája szerint *„az erőltetett, művi feszültségkeltés fárasztó, a néző mármár közömbössé válva figyeli, mint hasonlít a konkrét célzásokkal is megtűzdelt Dánusz család egyre inkább a kapitalisták minden kórtünetét egyesítő klinikai sémájához."*

A filmet *Várkonyi Zoltán* rendezte és *Szász Péter írta,* Török Sándor ötlete és Hubay Miklós, valamint Goda Gábor novellái nyomán. Az utóbbi három író neve azonban nem szerepel, — a Magyar Nemzet megjegyzése szerint *„bizonyára okkal"* — a filmen. A bemutató napján a Budapesti Film Studió Török Sándor kérésére a következő nyilatkozatot tette közzé a sajtóban : *„Bár ‚Az utolsó vacsora' című film Szász Péter által írott forgatókönyvéhez az ötletet Török Sándornak* 1938-*ban írt ‚Tolvajok' című regénye szolgáltatta, ezen a puszta ötleten kívül Török Sándornak a filmmel és a forgatókönyvvel semmi kapcsolata nem volt, tehát a film nem az ő szellemi munkája."*

*

A BUDAPESTI OPERAHÁZBAN az idén a következő felújításokat és bemutatókat tartják : Sztravinszkij *Le sacre du printemps* (Tavaszi álmodozás) című balettje, Debussy *Pelléas és Mélisande* című zenedrámája, Rossini *Tell Vilmos* című operája. Kodály Zoltán *Háry Jánosának* felújítása egybeesik majd a zeneszerző 80. születésnapja ünnepségeivel. Színrehozzák Cimarosa *Titkos házasság* című vígoperáját, Sugár Rezső új, mitológiai témájú táncjátékát, a *Tenger lányát,* s a Párizsban élő magyar komponista, Kozma József *Elektronikus szerelem* című egyfelvonásos zenés komédiáját. A szezont két felújítás zárja : Wagner *Lohengrinje* és Saint-Saëns *Sámson és Delilája.* Felújítják még Muszorgszkij *Borisz Godunov*-ját is.

*

HARRISON BROWN professzor, az amerikai National Academy of Sciences külügyi titkára a Magyar Tudományos Akadémia meghívására Budapestre látogatott.

*

TARPÁN emlékművet állítanak Bajcsy-Zsilinszky Endrének, aki a tarpai körzet országgyűlési képviselője volt.

*

A PÉCSI KÓRHÁZTÉREN Jakováli Hasszán restaurált dzsámijában török múzeumot rendeznek be. A magángyűjtők eddig 30 értékes korabeli tárgyat — fegyvereket, edényeket, szertartási eszközöket, szőnyegeket, bútorokat — ajánlottak fel a létesítendő múzeumnak. Az Idegenforgalmi Hivatal a rádió útján török nyelven is felhívta azoknak a külföldieknek a figyelmét az alakuló múzeumra, akik adományaikkal gyarapítani kívánják a gyűjteményt.

*

AZ AKADÉMIAI KIADÓ „Régészeti tanulmányok" címmel új könyvsorozatot indított. Az első két kötet most jelent meg: Szőke Béla munkája a honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság emlékeiről, s Fehér Géza, Éry Kinga és Kralovánszky Alán könyve a Közép-Dunamedence sírleleteiről.

Irodalmi Ujság

A PÁRIZSI RÁDIÓ magyarnyelvű adásában ismertette Szigeti Józsefnek, az Irodalmi Újság szeptember 1.-i számában megjelent Bartókról szóló cikkét s teljes egészében felolvasta Bartók Béla két ismeretlen levelét, amelyet lapunk fakszimilében közölt.

*

SZIGETI JÓZSEF, a nagy magyar hegedűművész 70. születésnapjáról a szovjet rádióban David Ojsztrah, az angolban Yehudi Menuhin és az amerikaiban Isaac Stern emlékezett meg.

*

WALES-BEN, a Gee and Son kiadónál, Kabdebó Tamás bevezetőtanulmányával és életrajzi jegyzeteivel, welsh nyelven magyar novella-antológia jelent meg. A közel kétszázoldalas kötetben Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Tömörkény István, Krudy Gyula, Móra Ferenc, Karinthy Frigyes, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond és Déry Tibor egy-egy elbeszélése szerepel. Ez az első magyar hang, amely a welszi bárdok nyelvén megszólalt.

*

FERENCZY KÁROLY síremlékét október elején állítják fel a Kerepesi temetőben. A nagy magyar festő síremlékének reliefje fia, Ferenczy Béni szobrászművész alkotása.

*

MAGYAR-OSZTRÁK ZENÉSZTALÁLKOZÓT rendeztek Sopronban. A schattendorfi zenekart látta vendégül a soproni fúvószenekar.

*

KOSSUTH LAJOS SZÜLETÉSÉNEK 160. évfordulója alkalmából felavatták a ceglédi Szabadság téren elhelyezett erkélyt, amelyről Kossuth Pozsonyban a jobbágyfelszabadítást kihírdette. Risorgimento címmel ugyanakkor kiállítás nyílt meg a Kossuth Múzeumban.

*

ANTHONY MANN rendezi „A Római Birodalom hanyatlása" című történelmi filmet. Marcus Aurelius császár szerepét Alec Guiness fogja játszani.

*

A MAGYAR ÁLLATORVOSKÉPZÉS létrejöttének 175. évfordulója alkalmából szeptember 16 és 23.-a között ünnepségeket és tudományos ülésszakot rendeztek Budapesten.

*

DR. FÖLDES FERENC, a Columbia-egyetem professzora, akinek nevét az érzéstelenítés tudományágában elért eredményei világszerte elismertté tették, a budapesti I. számú Sebészeti Klinikán nagy érdeklődéssel kísért előadásban számolt be az úgynevezett egyensúlyozott érzéstelenítés modern szemléletéről.

*

FELAVATTÁK KESZTHELYEN Richard Bright emléktábláját. Dr. Richard Bright angol orvos, tudós és utazó 1815-ben járt Magyarországon, a keszthelyi Festetich-kastélyban szállt meg és itt keltette fel érdeklődését a Balaton és környékének természeti szépsége. Bright 1818-19-ben kétkötetes művet adott ki Londonban a Balatonról, s ezért méltán tekinthető a magyar tenger tudományos leírása egyik úttörőjének.

*

MEGFILMESÍTI a Hamletet Kozincev szovjet filmrendező is. A film zenéjét Sosztakovics írja

*

BOCSKAI ISTVÁN kiadta okiratra bukkantak a pécsi Janus Pannónius Múzeumban. A nemesi címerrel ellátott latinnyelvű diplomát Bocskai 1606 március 26.-án állította ki Korporán egy Kovács Gáspár nevű harcosának nemesi rangra emeléséről.

*

A MAGYAR NEMZETI GALÉRIÁBAN rendezett Aba-Novák-kiállítást a nagy országos és külföldi érdeklődésre való tekintettel meghosszabbították. A kiállítás október hónapban is nyitva marad.

AZ ÉV HÁROM LEGDRÁGÁBB FILMJE az „55 nap Pekingben", a „Cleopatra" és „A leghosszabb nap"; mindhárom amerikai. Az „55 nap Pekingben" rendezője Samuel Breston; a felvételek négy hónapig tartottak. Madridtól 25 km.-re rekonstruálták Pekinget, 12 km. hosszú, 120 méter széles falat építettek fel. A felvételek ideje alatt 3.000 technikus, 110.000 munkás dolgozott; a filmben 100 sztár, 6.000 statiszta működött közre, ez utóbbiak közül 1.100 kínai.

A „Cleopatra" Walter Wranger filmje, melyhez rekonstruálták a római Forumot. 45 aranyozott szfinx, (20 méter hosszú és 100 méter magas), 25.000 kosztüm, 20.000 paróka, 750 kg. hamis ékszer, 10.000 pár cipő, 110 exotikus vadállat szerepel a hihetetlenül magas költségvetésben.

„A leghosszabb nap" F. Zanuk rendezésében kilenc hónapig készült, 57 nemzetközi sztár szereplésével. Az Atlanti-fal rekonstruálása, 3.000 hadihajó, az USA 6. hadiflottája, 37 hadászati szakértő, 10.000 francia, angol és német egyenruha szerepel a többi között a költségvetésben. A forgatás alatt 63.000 ebédet szolgáltak fel és 45.000 üveg bor, illetve sör fogyott el. A felvételek során 25.000 régi gumikereket égettek el, mivel ez adja a legjobban fényképezhető füstöt.

*

WIELAND WAGNER meghívta a londoni Philharmonia zenekart és Otto Klemperert, hogy Beethoven IX. szimfóniájával nyissa meg a jövő évi bayreuthi ünnepi játékokat. Ez alkalommal emlékeznek meg majd Richard Wagner születésének 150. évfordulójáról és ez lesz az első eset, hogy Bayreuthban külföldi zenekar lép pódiumra.

*

NAGY FELTŰNÉST KELTETT és heves vitát váltott ki Angliában Roderic Eagle irodalomtörténész megállapítása, amely szerint a Shakespeare szülőházának ismert stratfordi épület csak 300 évvel a költő születése után épült.

*

LISZT-BARTÓK emlékkiállítást rendeztek az angliai Bristolban. A kiállításnak több ezer látogatója volt.

DR. BRÓDY SÁNDOR Sao-Paulo-i könyvkereskedésének 1962. pótárjegyzéke 112 oldalas terjedelemben jelent meg. Bródy évenként kiadott könyvjegyzéke, amelyet Ruth Marcus szerkeszt, széles áttekintést nyújt a Magyarországon és a külföldön megjelent magyar könyvekről.

*

CHAGALL bibliai tárgyú üvegfestményeit, képeit, rajzait, melyeket a jeruzsálemi templom részére készített, a genfi Rath-múzeumban kiállították.

*

GIACOMO LEOPARDI, a nagy olasz költő szülővárosában, Recanatiban tudományos ülésszak nyílt meg a költő életművének tanulmányozására, tizenhárom ország kutatóinak részvételével.

*

GABON AFRIKAI ÁLLAM első játékfilmjének főszerepét Marina Vlady játssza. A francia segítséggel készülő film alapja egy ősi népi legenda.

*

BÓKOLÓ ZSÁLYÁT, ezt a jellegzetes szteppenövényt utoljára 100 éve találtak hazánkban, a Békés megyei Kondoros határában. A botanikusok most — ugyanitt — ismét rátaláltak erre a már kiveszettnek hitt virágra.

*

Helyreigazítás. Az Irodalmi Ujság szeptember 15.-i számában sajnálatos nyomdahiba folytán a „Fehér folt Európa szívében" című cikk szerzőjének neve nem jelent meg. A cikket Debreczeni Ferenc írta.

*

DÉRY TIBOR A befejezetlen mondat című regényének második német fordítása most jelent meg a majnafrankfurti S. Fischer Verlag gondozásában. Az első fordítás még 1956 előtt a keletberlini Aufbau Verlagnál jelent meg.

*

BAUDY MIKLÓSNAK Bucharinról szóló cikkét, amely először az Irodalmi Újságban jelent meg, most közölte a párizsi Preuves című folyóirat.

*

A LEGJOBB TELEVIZIÓOPERA jutalmazására Salzburg városa által alapított díjat a japán rádiónak és Yoshiro Irino szerzőnek ítélte a televíziós zenével foglalkozó nemzetközi kongresszus.

*

AZ ÖTÖDIK nemzetközi negyedkori botanikai tanácskozás Kielben és Göttingenben 16 állam tudósainak részvételével zajlott le. Magyarországot Zólyomi Bálint, az Akadémia levelező tagja képviselte.

*

MEGFILMESÍTIK Thomas Mann „Halál Velencében" című művét. A rendező Franco Zeffirelli lesz.

*

AZ UNITA, az Olasz KP lapja közli, hogy a párt tagsága „komoly hanyatlást" mutat. Tíz évvel ezelőtt a párttagság több volt 2 milliónál. 1961-ben a párttagság száma 1 millió 600 ezerre csökkent, s ez évben már alig éri el az 1 millió 400 ezres számot.

*

MOSZKVÁBAN MEGHALT Nikoláj Pagogyin, az ismert szovjet író. Pagogyin, — eredeti nevén Nikoláj Fedorovics Sztuchalov — 1900-ban született s húszéves korában kezdte el újságírói és írói tevékenységét. Az Októberi Forradalom 20. évfordulójára írt színdarabját néhány előadás után betiltották, mert a szerző „elhallgatta" benne Sztálin szerepét. Röviddel utóbb azonban „A puskás ember" című színművéért nemcsak „bűnbocsánatot", hanem Sztálin-díjat is kapott. A közelmúltban írt „Petrarca szonettje" című színdarabjában, a kommunista pártban tevékenykedő karrieristákat pellengérezte ki. A hivatalos kritika ekkor a szemérevetette, hogy „a szovjet életnek csak a negatív vonásait ábrázolja".

*

OLASZ PSZICHOLÓGUSOK vizsgálata szerint egy Wagner-opera főszereplője annyi testi energiát fogyaszt, mint egy maratoni futó.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE

A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA

Éditions du Seuil, 1962

Megrendelhető kiadóhivatalunknál.

Ára portóköltséggel 30 Újfrank vagy annak megfelelő összeg.

Angliai autóvásárlók figyelem!

Mindenfajta új és használt

SZEMÉLY- ÉS TEHERAUTÓT

azonnali szállításra,

kedvező részletfizetési feltételekkel is vásárolhat. Biztosítását is elintézzük.

RODney 88-52

Hívja GÁTHY-t

délelőtt 12-ig és este 6 után

Levélcím: 5, Craston House, Lettsom Street.

London, S.E.5.

EMIGRÁCIÓS ÉS MAGYARORSZÁGI SZÉPIRODALMI ÉS SZAKKÖNYVEK HATALMAS VÁLASZTÉKBAN

Bármely országba szállítunk

PANNONIA BOOKS

2 Spadina Road

Toronto, 4. Ont. Canada

Kérje árjegyzékünket

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság. Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Trizny, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Ódor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Monopol ügynökség

15, Colebrooke Avenue,

London, W. 13. Telefon : PERivale 9275.

Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

21, rue des Acacias Paris, 17.

Telefon: GALvani 06-78

Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig

R.C. Seine 62 B 743

Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.

Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIII. évfolyam 19. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1962 október 15.-23.

OKTÓBER ÖRÖKSÉGE

Az ünnepi megemlékezés veszélyes vállalkozás. Könnyen elcsúszik a toll az elkoptatott szavak országútján, a lélek reménytelenül tévelyeghet az emlékek rengetegében és a régi fogalmak megtorpannak az idő és a történelem előtt.

Szeretnél mondani valamit, amit előtted még nem mondtak el, de ha fogalmazni akarsz, akkor rádöbbensz, hogy mindennek már az ellenkezője is elhangzott. A szólamokat gyakran a melldöngetés dobja kíséri, a fogadalom üres pátoszokat kongat. Az alázatosság sokszor megfutamodásnak tűnik, a megfutamodás gyávaságnak. Végül is hajlasz arra, hogy a műfajban keresd a hibát. És talán igazad is van. A gyanús ünnepi megemlékezések helyett jobb is, tisztességesebb is a hétköznapok számvetése. Ezerszer jaj annak a hétköznapi történésnek, amelyet már csak ünneppé deklarálnak. Menthetetlenül eltűnik a nemzeti súlylyesztőben.

Hat év telt el a magyar forradalom kitörése óta. Hat esztendő nem kerek szám ; már nem jelen és még nem történelmi távlat, — de vetülete van. Bent az országban és az ország határain kívül. Ezt a vetületet felmérni a társadalmi tudományok művelőinek, közgazdászoknak, történészeknek megtisztelő feladat. Bizonyára akadnak, akik elvégzik ezt a munkát. Az író csak féltő aggodalommal kontárkodik a probléma körül. Analógiát keres az emigrációk és forradalmak történetéből. Megidézi Spartacust, az angol ipari forradalmat, elvonul a Bastille előtt, Kossuthba kapaszkodik, sodródik Pétervár és Kronstadt felé, aztán megáll Budapesten, a budapesti utcán, 1956 október 23.-án.

Eljutott oda, ahonnan kiindult, az élő nemzet objektív fordulójára, a kortársi emlékezés szubjektív gyújtópontjához.

Így írtam : megáll a budapesti utcán, 1956 október 23.-án. Mert ez történik ezen a napon mindenütt. San Franciscotól Bécsig, az északi fjordoktól Johannesburgig, mindenütt, még ott is, ahol a magyar szó már veszített ízéből és idegen hangzások, eltorzult nyelvtani formulák szaggatják a mondatok rendjét. De most a megálláson van a hangsúly, nem az eszmei stabilitáson, hanem a történelmi állapot szemléletének és vágyának mozdulatlanságában. Ez az a veszély, amely minden korok emigrációját megkísérti és kíséri.

A ferenc-józsefi monarchikus kor nosztalgiája még itt-ott fellelhető azoknak a soraiban, akik a monarchia bomlása után kerültek messze az ország határaitól. A két háború közötti korszak aranykorrá szépül mindazoknak az álmaiban, akik a háború előtt tudták kimenteni magukat az európai földreszállt pokolból és nem kevés azoknak a száma sem, akik a katasztrófa felé rohanó ország rendjére révedeznek. Az ilyen romantikus vágyódás és a hozzá erőltetett elméletek előbb-utóbb szétporladnak a történelmi realitás falain, de mégis élnek, és ha számolni nem is kell velük, de letagadni nem lehet őket. Ha valaki fel akarja mérni az emigráció rétegezését, kutatni akarja a talajától megfosztott lélek rezdüléseit, mindezeket észre kell vennie. Minősíthetik beteges állapotnak, egy elsüllyedt világ történelmen kívüli tanúinak, hiába élt életek mentsvárának és magyarázatának, — hatóerejük önmagukba fullad és értékük csak annyi, mint amennyire azt önmaguk értékelik.

Érvényes-e ez a kevés kivétellel törvénnyé emelkedett szabály az 1956-os forradalom politikai emigrációjára is ? Minden bizonnyal. Ez sem kivétel. Az idő és a romantika itt is érezteti konzerváló hatását, de ha idejében tetten érjük, nem leküzdhetetlen az erejük és különösen akkor nem, ha a lehetőségekhez mérten pontosan követjük mindazt, ami az országon belül történik. A forradalmak nemcsak a jelenükkel hatnak. A múltból táplálkoznak és a jövőt erjesztik.

A francia forradalom barikádjai mögött a polgári demokrácia is fegyverkezett. Az 1848-49-es forradalmat és szabadságharcot követő pusztító évek után bizonyos engedmények tették könnyebbé a magyarság életét. Hogy mindez kevés volt, — kétségtelen. Hiszen ezért maradt Kossuth továbbra is emigrációban, mert ha a 12 pontból néhány meg is valósult, de a megoldást akkor már csak a dunai konföderáció jelenthette. Ennek ellenére, a forradalom nem múlt el hatástalanul.

Nekünk megadatott, hogy mindezt elmondhassuk már hat évvel az 1956-os forradalom után, amikor a múltat higgadtabban ítélhetjük meg idekint és odabent a levert forradalom vívmányainak enyhe fuvallatát érezhetik azok, akik érzékenyek a legparányibb rezdülésre is.

Tapintható ez a fuvallat a határon túl is ? Kétségtelen, még akkor is, ha a napi politika cselszövéseinek, a hasznosság taktikai fogásainak, klikk-érdekek kóklerságainak összefüggését nem követhetjük pontosan. De nem is ez a fontos. Lényeges az, ami a forradalomban klasszikussá nemesedett, ami a legnagyobb társadalmi élménnyé emelkedett, amit félelmetes egyszerűséggel így fogalmazott meg egy Budapestről a napokban nyugatra látogatott magyar mérnök : „Amióta élek, — 1926-ban születtem, — mindössze 13 olyan nap volt az életemben, amikor nem kellett hazudnom. A forradalom 13 napja."

Ez a döbbent, tragikus önvallomás, egy egész nemzet szenvedélyes pátoszát idézi. Ez jelenti az alapot, a többi a felépítmény.

Megmondhatod egymagad és megmondhatják a milliók is, hogy miféle társadalmi rendszerben akarnak élni. Leírhatod egyedül, de leírhatják milliók is, hogy mit értenek szabadságon és függetlenségen, és elmondhatod azt is, hogy miképpen akarsz élni a szabadsággal magad és néped hasznára. Felkiálthatsz egyedül, együtt kiálthatsz a tömegekkel, ha az ár és bér politikáját a bőrödön érzed és ne kelljen hazudnod, ha kényszerzubbonnyal akarnak gyámolítani és tiltakozhass, ha megkérdezésed nélkül írják elő számodra, mi jó neked és mi rossz. Jogod legyen tapasztalataidat, elmélkedéseidet tézishez vezetni és ne kényszerülj arra, hogy a tézishez idomított magyarázatokat valljad kötelezőnek.

A forradalom ezt jelentette, ez ami klasszikussá és elidegeníthetetlenné vált számunkra. Ennek kell, hogy őrzői legyünk és ennek őrzői nemcsak a halottak, — adassék nékik örök tisztelet, — de a házában élők milliói is. Ezért nem válik számunkra a forradalom helyben topogássá és ha erőszakoltan romantikus nosztalgiának minősítenék, akkor egy nép közös, olthatatlan vágyódásába olvadunk bele. És, hogy teljes legyen a kép, figyelembe kell vennünk a hazai változásokat is. Ne tévedjünk el azonban ezeknek sajátos megnyilvánulásaiban.

Úgy hírlik, hogy nem egy politikai elítéltet már szabadon bocsájtottak, de még mindig senyvednek politikai elítéltek a börtönökben. Biztatgatják az embereket az őszinteségre, de az őszinteség feltételét, a félelemnélküliséget nem biztosítják. Spekulánsnak nevezik azokat, akik saját kertjükből eladják a termésüket, de büntetlenséget élveznek azok, akik politikai spekulációval vették el a parasztok jogos tulajdonát, a földet. Engedélyezik a twistet, az önkiszolgálóboltokat, a szűk nadrágot, a Wurlitzert, de szídják a nyugati életformát, mert a vulgáris propagandában ezek a rekvizítumok szerepelnek, mint a nyugati életforma jellegzetességei. Hidegháborúsnak nyilvánítják minden ideológiai ellenfelüket, s ellenséges gyűlölettel fordulnak mindenki ellen, aki emberi jogával élve vétót mer kiáltani. Elítélik a konkurrenciát, de a szocialistának nevezett versenybe álcázzák a kapitalista kínálatot. Helyet adnak az új művészi törekvéseknek, rést engednek új, eddig kiátkozott nyugati alkotások befogadására, de evvel párhuzamosan a legorthodoxabb sztálini kultúrpolitikát hírdetik egyedül üdvözítőnek. A tőkés társadalom ellentmondásait fejtegetik minden szinten, de a saját ellentmondásaikat nem veszik észre vagy nem akarják észrevenni. Üldözik a revizionistákat és közben a revizionizmussal kacérkodnak.

Ezek az ellentmondások már patologikus tünetekkel árulkodnak. Nevezhetnénk őket klinikai kóresetnek és nem kell képzett ideggyógyásznak lenni ahhoz, hogy skizofréniát észleljünk bennük. Ez az állami tudathasadás megérdemelne külön szaktanulmányt is, de annyi bizonyos, hogy ennek a kettős én-nek a jobbik felét az 1956-os magyar forradalom hatása alakította és alakítja. Félelemből teszik-e vagy ésszerűségből, ezt még nem lehet pontosan felmérni. Az elkövetkező idők bizonyára világosabban mutatják a szándékot.

A skizofrénia súlyos betegség. Bízzunk abban, hogy mégsem gyógyíthatatlan. Egy nép hite áll az ország betegágyánál. Hite abban, hogy a hazugság nélküli élet gyógyulást hozhat. Ez önmagában még nem egy meghatározott társadalmi rendszer, de olyan rendszernek lehet az alapja, amelyet 1956 október 23.-án egy egész nép óhaja és cselekvése helyezett el a világtörténelemben.

Nem elég, hogy a most uralmon lévők felszámolni igyekeznek egy bűnös örökséget, — fel kell számolniok saját örökségüket is.

Ez vezethet a gyógyuláshoz.

ENCZI ENDRE

Két röplap a forradalom napjaiból

MAGYAROK!

A Kormány a mai napig késik az ígéretek valóraváltásával. A Főváros népe örömmel és megnyugvással fogadta NAGY IMRE tegnapi bejelentéseit a Kormány programjáról, amelyben a forradalmi követelések egy része érvényre jutott. Bejelentette, hogy azonnal kivonják a szovjet csapatokat a Főváros területéről, új, demokratikus karhatalmat szerveznek és megszüntetik a gyűlölt ÁVH-t.

Ugyanakkor azt látjuk:

1. A szovjet haderő nem vonult ki Budapest területéről, sőt békés járókelőkre tüzet nyitnak.

2. A Nemzetőrség szervezése vontatottan halad, sőt szovjet katonák nemzetőröket fegyvereznek le.

Ennek oka, hogy a sztalinista-rákosista erők még mindig akadályozzák a Kormányban és a Pártban a békés, demokratikus kibontakozást, a nép követeléseinek teljesítését.

A sztalinista front ereje: Mikoján és Szuszlov jelenléte.

Ez a sztalinista-blokk lefogja Nagy Imre kezét. Ezért van még ma is vérontás hazánkban!

Követeljük, hogy a szovjet csapatok és szovjet politikusok azonnal hagyják el hazánkat!

Nagy Imre kormányával azonnal álljon a népi forradalom élére!

A kormányból és pártszervezetekből távolítsák el a még meglevő sztalinista-rákosista elemeket!

Az üzemek és kerületek vezetését a forradalmi munkástanácsok és forradalmi nemzeti bizottságok vegyék a kezükbe!

Vigyázzatok, hogy a Forradalmi Tanácsokban sztalinista-rákosista elemek helyet ne kapjanak!

Éljen a független, demokratikus Magyarország!

Jelentkezzetek a Nemzetőrségbe!

Értelmiségi Forradalmi Bizottság

Magyarok! Hazafiak! Munkások! Parasztok!

Értelmiségiek! Fiatalok! Katonák!

Mártírjaink holtteste felett fogadjunk esküt, hogy a magyar függetlenség és szabadság ügyét végleg diadalra juttatjuk.

A válságos időkben a párt és a kormány vezetői a maguk hatalmának megőrzésével törődtek csupán.

Miféle vezetőség az, amely csak a tömeg kényszerítésére tett néhány tétova lépést.

Tíz év alatt elég áldozatot követelt az önkény. Most a szovjet hadsereget hozták a magyar forradalom elfojtására!

POLGÁRTÁRSAK!

KÖVETELJÜK:

1. Új ideiglenes forradalmi nemzeti kormányt a felkelő fiatalok vezetőinek részvételével, amely végrehajtja nemzeti követeléseinket: a TIZENHAT PONTOT.

2. A statárium azonnali beszüntetését. Fegyveres harc nem lesz.

3. A varsói szerződés azonnali felmondását. A szovjet csapatok békében vonuljanak ki hazánkból.

4. A vérengzésért valóban felelősök törvény elé állítását. Az elfogottak azonnali szabadonbocsátását. Általános politikai amnesztiát.

5. Igazi demokratikus alapon épülő magyar szocializmust!

A honvédség vegye át a rend fenntartását, az államvédelmi hatóság embereit szerelje le, különben a további vérontás veszélye fenyeget.

A tüntetést a végső győzelemig folytatjuk, de őrizzük meg nyugalmunkat. Elítélünk mindennemű anarchiát, pusztítást és rombolást.

Nagy Imre és Kádár János polgártársak tagjai az új magyar forradalmi kormánynak.

ELÉG VOLT A VÉRENGZÉSBŐL!

AZ ÚJ IDEIGLENES FORRADALMI MAGYAR KORMÁNY ÉS HONVÉDELMI BIZOTTMÁNY

ÜNNEPI 16 OLDALAS SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Kéthly Anna: Hat év után (3. old.)

Enczi Endre: Október öröksége (1. old.)

Lengyel költők a magyar forradalomról (3. old.)

Vincent Savarius: Magyarország és az európai integráció (7. old.)

Gosztonyi Péter: Ez történt Tökölön (4. old.)

Kecskeméti Károly: Párizsi újságok a magyar jakobinus mozgalomról (8. old.)

Szenci Vilibald: Egy város a múltjára fordul (9. old.)

Fejtő Ferenc: Ellenséges barátok (13. old.)

Mikes György humoreszkje (13. old.)

Rab Gusztáv elbeszélése (8-9. old.)

Faludy György: Találkozásom a Búsképű Lovaggal (15. old.)

Aczél Tamás novellája: Szegfűszeg (8-9. old.)

Egyedi Béla rodostói riportja (12. old.)

Tábori Pál: Egy régi beszélgetés Céline-nel (10. old.)

Bolgár László, Kabdebó Tamás, Dénes Tibor, Sivirsky Antal, Tordai Mihály, Sárközi Mátyás tanulmányai és beszámolói

Tüz Tamás, Fáy Ferenc és Horváth Elemér versei

Az Idő Sodrában, Költők a korfordulón, Glosszák, Hírek

A magyar külügyminiszter

felszólalása az ENSZ-közgyűlés általános vitáján nem tartozott a világot rengető eseményekhez. Alig érdemes szót vesztegetni azokra a frázisokra, kitörésekre, gyanusítgatásokra, melyekkel Péter János a közgyűlés elé állt, szégyenteljesen ismételgetvén a *szovjet vonalat*, a szovjet kormány nagylelkűségéről s az imperialisták riasztó háborús kísérleteiről. Gromiko mindezt jobban mondotta el, hátában a szovjet fegyveres hatalommal ; Péter Jánosnak nemcsak az ismétlés jutott osztályrészül, hanem a maga alkotta gyatra színvonaltalanság, mely alázatában *nemzetietlen*, ostobaságában *szocialistaellenes* volt, ha szabad — rá vonatkozóan — használnunk a szoocialista kultúra sztálini meghatározásának parafrázisát.

Amiért mégis szóvátesszük, az nem más, mint a beszédnek U Thant, az ENSZ ügyvezető főtitkára magyarországi látogatására vonatkozó részlete, mely a független külügyminiszter függőségét az egész közgyűlés előtt nyilvánvalóvá tette. Péter János *kijelentette*, (már ahogy ez szokás), hogy : *„a főtitkár egészen világosan leszögezte elvi álláspontját és sohasem szabott feltételt a látogatásához. Az ő javaslatára megegyeztünk, hogy a látogatásra nem kerül sor a jelenlegi ülésszak előtt, hanem valamikor később, kölcsönösen elfogadható időpontban. Ezután amerikai forrásból hír érkezet hozzánk arról, hogy a főtitkár zsúfolt programja ellenére is eljönne Magyarországra a mostani közgyűlés előtt, ha mi hajlandók lennénk az Egyesült Államok bizonyos követeléseit teljesíteni."*

Sajnos, az ügyvezető főtitkárnak más volt a véleménye e kijelentésről, mely — nyilván, — azt a látszatot igyekezett kelteni, hogy U Thant az imperialisták *láncos kutyája*, legújabb kiadásban. A Főtitkárság közvetlenül a beszéd elhangzása után nyilatkozatot adott ki, melyben közli : igaz ugyan, hogy U Thant a magyar kormány meghívását elfogadta, de *időpontban sohasem állapodtak meg*, hozzátéve, hogy egyetlen szó igazság sincs abban, hogy U Thant, az ENSZ ügyvezető főtitkára *bármelyik nagyhatalom érdekében* tevékenykednék.

Mendacem oportet ? A sánta költőnél csak a sánta külügyminiszter tűnik szégyenletesebbnek. A kérdés az : kinek használ, ha a magyar kormányt újabb hazugságon kapják rajta a világ színe előtt ?

B.

Sir Leslie Munro,

az ENSZ magyar különbizottságának vezetője újabb jelentést terjesztett a közgyűlés elé. Ne vizsgáljuk most, hogy e jelentésnek milyen foganatja lesz, vagy mennyire bizonyul majd ismét hiábavalónak. Elégedjünk meg a jelentés rövid ismertetésével. Eszerint *„a magyar nép sorsában némi javulás tapasztalható az utolsó esztendőben, noha a rendszer továbbra is a szovjet csapatok fegyvereire támaszkodik."* A jelentés ugyanakkor megállapítja, hogy a magyar börtönökben 8.000-től 15.000-ig tehető a politikai foglyok száma, idestova 6 esztendővel a forradalom után, a magyar politikai vezetők minden „békülékenységi" fogadkozása ellenére. E számokat ellenőrízni nem volt módjában a különbizottságnak, minthogy *„a magyar kormány megtagadta s továbbra is megtagadja az együttműködést az ENSZ hivatalos szerveivel e tekintetben."* Mind ennek ellenére, folytatja a jelentés, a fenti számok megbízhatóknak tekinthetők, aminthogy afelől sincs kétség, hogy a magyar értelmiségiek egy része ellen tovább folytatódik a perzekúció.

A jelentést az ENSZ teljes ülése fogja tárgyalni az ősz folyamán.

Az IDŐ Sodrában

Lapzártakor érkezett

a hír, hogy Marosán Györgyöt kizárták a kommunista párt politikai bizottságából és titkárságából. Az indokolás, amely nyugati hírügynökségeken keresztül jutott még csak el szerkesztőségünkhöz, Marosánt pártellenes tevékenységgel, frakciózással, önteltséggel és hiúsággal vádolja. Kádár volt helyettese állítólag olyan dokumentumot szerkesztett és terjesztett, amely hiányolta a pártban az igazi kollektív vezetést.

A Marosán-ügy részletes ismertetésére következő számunkban visszatérünk.

Magyar püspökök Rómában

Október 11.-én kezdődött Rómában a Vatikáni Zsinat : a huszadik a Katolikus Egyház kétezer esztendős történelmében. Ne áltassuk magunkat azzal, hogy a magyar kormány megértette volna a Zsinat fontosságát, jelentőségét, mely nemcsak katolikusokat érint, hanem bízvást befolyásolja majd az egész világ spirituális, intellektuális klímáját. Annyi azonban bizonyos, hogy a magyar katolikus főpapság 1947 óta először kerül *hivatalos kapcsolatba* a Vatikánnal ama püspöki küldöttségen keresztül, amely most Rómában részt vesz a tanácskozásokon. A háromtagú küldöttség vezetője *Dr. Hamvas Endre*, csanádi püspök, a püspökök tanácsának elnöke, tagjai pedig *Kovács Sándor* szombathelyi püspök, valamint *Dr. Brezanóczy Pál* egri apostoli adminisztrátor. Mondanunk sem kell: Mindszenty hercegprímás nem utazhatott Rómába.

Egyházi körökben úgy vélik, hogy a püspöki küldöttség tanácskozásai kiterjednek majd a magyarországi egyházi szervek *decentralizálásának* problémájára is, a magyarországi katolicizmus fennmaradásának és lehető terjedésének érdekében. A magyar egyházfők úgy gondolják, hogy — ha szabadabb mozgási lehetőséget kapnának a Vatikántól, (ami, úgy látszik, János pápa elképzeléseinek is megfelel), természetesen nem egyházügyi, hanem részint adminisztratív, részint kvázi-politikai kérdésekben, az Egyház dolga megkönnyebbedhet, szemben a hivatalos egyház- és vallásellenes propagandával és politikával. Mindez, mondják, természetesen nem érintheti az alapvető egyházi törvényeket. A megfigyelők szerint az a tény, hogy a rendszer 15 esztendő után hajlandónak mutatkozott a delegáció kiengedésére, egyfelől bizonyítja a magyarországi katolicizmus erőteljességét és életképességét, másfelől azt az igyekezetet is, mellyel a kormány megkísérleti maga mellé hangolni a külföldet és azokat a hazai rétegeket, amelyek mindeddig ellenálltak mindenféle „békülési" próbálkozásnak.

A magyar püspöki küldöttség előtt egy nappal érkezett Rómába Visinszkij bíboros és a lengyel egyház tizenhárom tagú küldöttsége. A bíborost Róma nagy lelkesedéssel fogadta, mint a „Katolikus Lengyelország" küldöttjét. Nem így a magyar püspököket. Amint a londoni *Times* írja 1962 *október 8.-án*, a magyar küldöttség fogadtatása a lehető leghűvösebb volt. *„A küldöttség vezetője, a csanádi püspök,"* — írja a *Times*, — *bizonyos mértékig kompromisszumot kötött a rendszerrel. Jelenlétének valódi jelentősége aligha világos. Valamennyi katolikus püspöknek joga és kötelessége részt venni a Zsinaton, amint erre a legyel kardinális rámutatott, de ami Magyarországot illeti a valódi kérdés nem a jog vagy a kötelesség kérdése, hanem az, hogy kire esett a kommunista hatóságok választása a kiküldetésnél. A három küldött részt vett a moszkvai békekonferencián, s keleteurópai körökben az a vélemény alakult ki, hogy ezért engedték ki őket Rómába. Megérkezésük, eltérően a lengyel küldöttség megérkezésétől, semmiképpen sem mondható általános örömnek, annak ellenére, hogy hosszú idő telt el azóta, amióta magyar főpap utoljára járt Rómában. Az ‚Il Tempo' nevű újság, mely a jobbközép véleményét képviseli, élesen kérdezi, miféle szerepet akarnak vagy tudnak játszani az ilyesféle emberek a tanácskozáson. Bármit mondanak, ha egyáltalán mondanak valamit, a tanácskozások alatt, helyzetük ékesszólóan mutatja a különbséget a magyarországi s a lengyelországi Egyház helyzete között, Lengyelországban a főpapságnak sikerült megőriznie a kormány bírálatának szabadságát, ha úgy érzi, hogy erre szükség van. Mindez Magyarországon lehetetlennek bizonyult s a főkérdés a magyar küldöttséggel kapcsolatban az, hogy vezető képviselőik milyen messzire mentek el a rendszer támogatásában, s vajon nem hagyták-e már maguk mögött a Vatikán megszabta határokat, minthogy oly hosszú időn keresztül képtelenek voltak fenntartani a személyes kapcsolatokat. Nyilvánvaló, hogy a magyar küldöttségnek sok jelentenivalója lesz a vallásos élet magyarországi feltételeiről, s az is nyilvánvaló, hogy erről leginkább csupán teljesen zárt magánbeszélgetéseken lesz hajlandó nyilatkozni"* — fejezi be római tudósítását a *Times*.

Bírák az ítélőszék előtt?

A magyar *Hivatalos Közlöny* közzétette azoknak a bíráknak és igazságügyi tisztviselőknek nevét, akik — nemrégiben, — alkalmatlannak bizonyultak hivatásuk további gyakorlására. A közlemény szerint elbocsájtották állásából Andó Ferenc volt igazságügyminiszterhelyettest, valamint a Legfelső Bíróság két alelnökét, kilenc felsőbírósági társukkal egyetemben. Az intézkedés része a korábban megkezdett *desztálinizációs* processzusnak, mely az Igazságügyminisztériumban és a Belügyminisztériumban folyik. A hivatalos lap közlemenye szerint elvesztette hivatalát *Dr. Borbély János*, a Legfelső Bíróság egyik bírája, akinek lelkét nem egy halálos ítélet terheli a forradalom után ; hasonló sorsra jutott *Tóth Lajos* ezredes, helyettes államügyész, valamint a Legfelső Bíróság két tagja : Dr. Timár István es Dr. Ledényi Ferenc. Timár neve még a Rajk-perből ismeretes.

Ha a halottakat már nem is lehet feltámasztani, a bírákat még el lehet mozdítani állásukból. Hogy ők maguk mikor kerülnek bíróság elé elkövetett bűneikért, arról nem ad hírt a *Hivatalos Közlöny*. Az igazságnak ilyen magas fokára még nem érkeztek el a népi demokrácia igazságügyi szervei.

BIRÓ FERENCET, Rákosi testvérét kizárták a magyar kommunista pártból. Biró éveken át a csepeli Rákosi Müvek vezérigazgatója és nehézipari miniszterhelyettes volt ; szovjet állampolgárságú felesége ugyancsak a Rákosi Müveknél töltött be vezető állást. A budapesti „Pártélet" közlése szerint Bibróval együtt hét másik funkcionáriust is kizártak. A vád valamennyiük ellen a Rákosi-Gerő klikk pártellenes tevékenységében való részvétel.

*

A KÍNAI CIRKUSZ együttese október első napjaiban Bulgáriából Magyarországra érkezett.

Mississippi

James Meredith, 29 esztendős amerikai néger, az Egyesült Államok légierejének volt katonája, hivatalosan oxfordi diákká vált, méghozzá annak a hadseregnek segítségével, melynek kötelékében oly sokáig szolgált. A Mississippi államban lefolyt „harcoknak" két halottja, több sebesültje van, de a hadijelentésnek ez csupán egyik oldala. Az egyetemi campuson lezajlott csatának legfontosabb s egyben legdühödtebb sebesültje az amerikai Dél, annak is szegregációs politikája, mely az elmúlt hetek feszültségében és verekedéseiben, négerellenes, konok tüntetéseiben s csaknem perverz gyülöletkitöréseiben, — ha nem is adta ki végképp dühét, — mindenesetre egyik legkomolyabb vereségét szenvedte el. A látvány semmiképp sem volt kellemes: a könnygázbombák fellegében, erős fedezet alatt, a felvételi iroda ajtaján belépő Meredith tanúja lehetett annak a hihetetlenül erős, szinte monomániás faji tébolynak, mely száz esztendő óta hatalmában tartja az amerikai déli államok legtöbbjét. Szerencsére, vagy inkább szerencsétlenségükre, most vezérük is akadt ebben a „küzdelemben". Mississippi állam kormányzója, Ross Robert Barnett, egy gazdag ügyvéd, aki politikai karrierjét — az amerikai TIME magazin szerint — fajgyülölő jelszavainak köszönhette, s aki most a déli államok „hőse" lett.

Kétes hősiesség. Az Úristent, mint szegregációs **alapkiindulópontot** emlegető Barnett nem tartozik az Egyesült Államok kiemelkedő egyéniségei közé, hívei szerint sem. Azt a különös kurzust lovagolja, mely még ma is képes arra, hogy végletekig korbácsolja a nem is túlságosan lappangó szenvedélyeket. A csata nem először tört ki s valószínüleg nem is utóljára. De a központi kormány fellépése, (amit a **Népszabadság** sietve **habozónak** nyilvánít, holott csupán óvatos és körültekintő volt), az integrációs folyamatnak ezt a szakaszát erélyesen és ellentmondást nem tűrően zárta le. Joggal. Mert, hogy az amerikai Dél faji problémái **tipikusak**-e az Egyesült Államokra avagy sem: azt döntse el — habozás nélkül — a **Népszabadság**. De hogy Amerikának gyorsan és határozottan véget kell vetnie az efajta megnyilvánulásoknak, az — Amerika számára — kétségtelen.

Az Egyesült Államok közvéleménye nagy többségében az elnök mellett állt ezekben a napokban, helyeselte intézkedéseit, egyetértett azzal az erellyel, mellyel véget vetett a kormányzó ellenszegülésének. Az amerikai Dél ismerői hangsúlyozzák, hogyan repedezik keresztül-kasul, széltében-hosszában a szegregációs rendszer, azáltal, hogy a kormány biztosítja a négerek szavazati jogát. A tendencia világosan látható, ha csak azt vesszük példának, hogy Faubus kormányzó, a Little Rock-i események másik kétes „hőse" miként igyekszik most megnyerni a **néger szavazatokat**, azokat, főként, melyek nélkülözhetetlenek újraválasztásához. Változnak az idők? A Dél fejlődése is meggyorsult ezekben az években. Georgia egykori fő-fő fajgyülölő kormányzója egész államát megdöbbentette azzal a beszédével, melyben nyíltan elítélte Barnett politikáját.

Hogy ez a folyamat nem könnyű, s főként, nem rövid, azt maguk az amerikaiak látják legjobban: a fajgyülölők konok s megszállott központja, valamint a déli államok mérsékeltjei, sőt négerbarát értelmisége között még sokszor fellángolhat a csata; reméljük nem ily hevességgel. Időközben, persze, tovább fejlődik az Egyesült Államok eme „legszegényebb" s — most már idézőjel nélkül — legelmaradottabb része is. Az olaj Louisianában, az acél Alabamában, a virágzó textil-és egyéb könnyüiparok Észak-Karolinában, de főként az újonnan kibontakozó „üripar" ezekben az államokban nemcsak a lakosság életszínvonalának emelkedését biztosítja, hanem a négerek jogának és lehetőségeinek gyorsuló kiterjesztését is.

F.

*

A FRANCIA KÖNYVTÁRAK hivatalos jelentésében az eladatlan könyvek sorában szerepelnek Françoise Sagan újabb regényei is.

Szomorú szívvel

búcsúzunk Reményi Bélától a költőtől, az embertől, a baráttól. Költő volt, aki nem tévedt el az erőszakolt teóriák rengetegében, ember tudott maradni az embertelenségben és barát abban a korban, amikor a barátság gyakran álarcot viselt.

Fiatal volt, nem érte meg az 50 esztendőt, de érett bölcsessége, mély kultúrája és humanitása a fiatalok egyik lelkes tanítójává avatta. Korai, nemes bölcsességét élete keserű évszakai érlelték. Tudtuk róla, hogy jó költő, finom prózaíró, aki a kallódó emberi lelkek mélységeiben keresgél, de ehhez a megállapításhoz nem járult a hírverés hangos dobja és líráját talán azok értették csak meg igazán, akik ismerték élete tragédiáját is. Nem egy versében szorongott, aggódott a 17 évig ágyhoz kötött feleség szenvedéséről; ez a szenvedés az ő osztályrésze is lett és lírai hevülete átcsapott a világ beteg vergődése fölött érzett fájdalomba.

1955-56-ban a Budapesten megjelenő Irodalmi Ujság munkatársa is volt és ha munkája nem is tartozott a látványos mutatványok közé, de ízlése, tehetsége, műveltsége jelentősen segítette a lap munkáját.

Hat verseskötet maradt utána és nem ő lesz az első és nem is az utolsó a magyar irodalmi életben, akit egy méltatlanná kényszerített élet után méltatni fog az irodalomtörténet.

Junius Scales

az amerikai kommunista párt Észak-Karolina-i szervezetének tagja volt egészen 1956-ig, vagyis a magyar forradalomig. A forradalom után szakított a párttal. Később. Mert 1955-ben, egy amerikai bíróság, a kommunista aktivitást szabályozó, úgynevezett Smith-törvény értelmében, jogerősen, 6 esztendős börtönbüntetésre ítélte. Scales volt az egyetlen ember széles Amerikában, akit e törvény értelmében elítéltek, s tavaly, hat évvel az ítélet után börtönbe került, még akkor is, ha időközben szakított azzal a párttal, mely fenntartás nélkül támogatta a magyar forradalom szovjet fegyverekkel való leverését, annak a forradalomnak megsemmisítését, melynek hatására Scales elhagyta a kommunista pártot.

Miért tartják börtönben azt az embert, aki azok közé a volt kommunisták közé tartozik, akik — világszerte — éppen a magyar forradalom idején ébredtek rá álláspontjuk tarthatatlanságára és pártjuk züllöttségére? E kérdést teszik fel, — méghozzá jogosan — a nagy amerikai lapok, mint például a New York Times, a New York Post, a Saint Louis Post-Dispatch, vagy a folyóiratok, mint a The Reporter és a The Nation. De az újságokon, folyóiratokon kívül Scales kiszabadítását követelik az igazságügyminiszterhez intézett felhívásukban írók, művészek, közéleti személyiségek is, közöttük olyan világnézetileg távol álló férfiak, mint John Dos Passos, az író, Walter Reuther, a szakszervezeti vezető, Reinhold Niebuhr, az ismert teológus, sőt a Scales-per kilenc esküdtje is, ama tizenkettő közül, akik büntetését esztendőkkel ezelőtt megszavazták.

A Junius Scales kiszabadításáért indított mozgalom erősödőben van Amerika-szerte. Hadd adjuk hozzá hangunkat mi is, magyarok, akiknek forradalma felnyitotta a fogoly szemét.

KLEMENT GOTTWALDOT, a cseh köztársaság volt elnökét és a csehszlovák kommunista párt egykori vezérét kilakoltatták mauzoleumából. A Gottwald-mauzoleum bezárását még múlt év novemberében határozták el „a személyi kultusz maradványai elleni harcban" s április óta nem volt látogatható „technikai okok" miatt. Gottwald földi maradványait most a Nemzeti Emlékhelyre szállították át.

KÉTHLY ANNA

HAT ÉV UTÁN

Az Októberi Forradalomnak, a magyar történelem egyik legfontosabb eseményének emléke változatlanul él lelkünkben. Nemcsak mi gondolunk erre szüntelenül, hanem az otthon maradottak is, akiknek agyába makacsul kalapálják az „ellenforradalom" meséjét. A magyar nép brutális idegen beavatkozással megsemmisített felszabadulási harca hasonlóan befejezetlen maradt, mint a háború befejezése után megkezdett demokratikus átalakulás. 1945-ben, egy negyedszázados félfasiszta diktatúra dicstelen kimúlása, majd egy kalandortársaság, (amelyet szintén idegen hatalom juttatott uralomra), megsemmisítése után a magyar nép, saját földjén saját érdekei szerint óhajtott berendezkedni. Régen esedékes reformok születtek, a földet a földtelen nép vette birtokába, az emberi kizsákmányolás legfontosabb eszközei köztulajdonba jutottak, szociálpolitikai intézményeket erősített és épített az új parlament. A demokratikus választójoggal biztosítottuk a vezetés, a bírálat és az ellenőrzés jogát annak a dolgozó népnek, amely addig ezektől a jogoktól meg volt fosztva.

Az a Rákosi-csoport, amelynek bűneit már hivatalosan is elismerték, az átmeneti idő alatt a hazugságok sorozatával rejtette el valódi célját, a diktatúrát, a közvélemény elől. Nem állapítható meg, tudatában voltak-e annak a ténynek, hogy a demokratikus intézmények megsemmisítése következtében azokkal az erőkkel is szembekerültek, amelyekre nagyszabású terveik megvalósítása céljából támaszkodniok kellett volna? Vagy valóban hitték-e azt, hogy azok a tudományok, amelyek a gazdasági élet talpraállításához nélkülözhetetlenek „menetközben" is megtanulhatók?

Bennünket, magyar demokratikus emigránsokat hat év elmúltával azzal vádolnak, hogy elvesztettük kapcsolatainkat a hazai élettel. A kép, amit az otthoni viszonyokról festünk, torz és csak a hibákat mutatja. Pedig, ezt a diktatúra mai vezetői is elismerik, „hibák még vannak, elvtársak", ámde ezt csak a „savanyú a szőlő" irigy szemlélete nagyíthatja fel. Érdemes volna ezzel a váddal, — rágalommal, — részletesebben foglalkozni. Most csak abban a vonatkozásban említjük meg, hogy a magyar demokratikus emigráció hat esztendős távolléte sokkal kevesebb kárt okozott tisztánlátásunkban és ítéleteinkben, mint a hazai élettől való elszakadás a Moszkvába került emigránsoknál jelentett. Ezt az emigrációt a háború befejezése után visszaajándékozták nekünk. A hazatértek, ha volt ehhez bennük bátorság, ismertették azt a szörnyű helyzetet, amelyben az első proletár diktatúra „szegény rokon"-ként kezelt menekültjei éltek. A vezető szocialista állam diktatúrája nem kedvelte, — és nem kedveli ma sem, — a bukott kísérletezőket. Még csak hálásak sem voltak nekik azért, hogy a magyar nép egy ideig áldozatokat hozott az intervenciós farkasok távoltartásáért. Negyedszázadon keresztül az akasztófa és a kényszermunkatábor volt az egyetlen kivezető út a harmadrangú szállodák, a kegyekért való versengések, a denunciálások mérges levegőjéből való szabadulásra. Mégis, ezeket az emigránsokat visszatérésük után senki sem vádolta azzal, hogy a magyar népet nem ismerik, valódi érdekeire nincsenek gondjaik. Ez a szempont nem érvényesült a diktatúrára való törekvésnél sem, sőt bizonyos mértékben meg is könnyítette a visszavándoroltak munkáját. Semmiféle gátlásuk nem volt a reájuk rótt feladatok végrehajtásában.

A két emigráció szerepének és értékének szembeállításánál azonban nem az Októberi Forradalom demokratikus menekültjeit kívánjuk védeni. Ezek az emigránsok többségükben a Forradalmi Tanácsok (munkások, parasztok, írók, diákok, a magyar közélet minden szektorának szabadon választott megbízottai) munkájában vettek részt. E Tanácsok munkájában kialakultak azok a követelések, amelyek a magyar nép szükségleteit fejezik ki s amelyek megvalósítása nélkül a közvélemény nem nyugszik meg. Marxista-leninista ideológusaink otthon sok minden marxi megállapítást húztak a mindenkori helyzet által megkövetelt új kaptafára. Arról a marxi megállapításról megfeledkeztek, hogy minden forradalom mögött kiérett társadalmi szükségletek állanak. S ha ezek a forradalmak elbuknak, — így folytatódik a marxi tétel, — a kiérett szükségletek tovább hatnak a mélyben, míg elég erőssé és átütőképessé válnak, és semmiféle erőszak többé el nem tiporhatja őket.

Ezt az igazságot szeretné erejétől az « ellenforradalom » legendája megfosztani!

Azok, akik a Forradalom erőszakos eltiprása után a levitézlett moszkvai emigránsoktól átvették a stafétabotot, nem tagadhatják, hogy elődeik minden bűnében tettleg vagy hallgatólagosan bűntársak voltak. Amikor a forradalom előkészítéséért, (a „nyugati imperialistákon és fasisztákon" kívül), most már elődeiket is vádolják, önmaguk ellen is ki kell állítaniok a vádiratot. Ők sem ismerik a magyar népet, nem respektálják kívánságait és érdekeit. Honnan is ismernék? Szabad választásoktól rettegnek, egymás között bevallják, hogy tiszta választásokon nem nyernének több szavazatot, mint a nyugati szabad országokban legálisan dolgozó kommunista pártok. A nép demokráciájáról és a proletariátus diktatúrájáról szóló frázisaik nem lesznek elfogadhatóbbak akkor sem, ha a cenzorok által írott hivatalos lapjaikban ezerszer ismétlik ezeket a hazugságokat.

Az utóbbi hónapokban bizonyos „enyhülés" jeleit vetítik a Nyugat elé, elsősorban azzal a hátsógondolattal, hogy az Egyesült Nemzetek előtt végre elismertetéshez jussanak. „Rehabilitálnak" évek óta szabadlábon hagyott volt politikai foglyokat, könnyebb kézzel osztogatják az útleveleket, megjavult a fogyasztási cikkekkel való ellátás. Mint különös érdemet emlegetik, hogy a régi „dogmatikus" sztálinistákat eltávolítják helyeikről és a pártonkívüli szakemberek érvényesülése elé nem állítanak akadályokat.

Ezeket az érdemeket különösen a sűrűn érkező látogatók ajánlják az emigránsok figyelmébe. Valóban: aki soká él földalatti börtönben, annak már az is javulás, ha felviszik egy első emeleti zárkába, ahová néha besüt a nap. Ebbe az állapotba könnyebb belenyugodni, mint a pincebörtön borzalmaiba, de a börtön mégiscsak börtön marad. A látogatók részben tudatos propagandistái a hazai diktatúrának, részben lassan-lassan már maguk is elhiszik, hogy minden jóra fordult. Ebben az önáltatásban része van annak is, hogy igazolni akarják magukat azért, mert az Októberi Forradalom leverése után otthon maradtak. Erre az önigazolásra semmi szükség sincsen. Menekülésünk nehéz napjaiban és azóta is az a véleményünk, hogy csak az szánja el magát távozásra, akit a forradalom alatt végzett munkájáért börtön vagy még ennél is gonoszabb következmény fenyeget. Nincs tehát szükség annak nyílt vagy burkolt magyarázgatására, hogy valaki miért maradt otthon. Ellenkezőleg: nagyrabecsüljük azt a bátorságot, amelylyel egy levert forradalom utáni atmoszférában élni tudnak. Csak arra kell vigyázniok, hogy az újjászervezett és a magyar nép által változatlanul elutasított diktatúra „liberalizálódása" félre ne vezesse őket. Az enyhülések döntő többsége a forradalom le nem győzhető szellemének tett engedmény! Ha ma nem kell szemináriumok unalmát végigkínlódni, nem kötelező a pártba való belépés, ezeket a könnyítéseket, — és még sok mást is, — a Forradalom teremtette meg az otthon maradottak számára.

Az enyhülés folyamatának két legfontosabb jelenségéről külön is szólnunk kell. Az egyik a pártonkívüli szakemberek foglalkoztatása, a „csak kommunisták" leváltása. Aggódó figyelemmel kísérjük a KGST tanácskozásait és azt az új „profilt", amelyet a magyar gazdaságnak kell felvennie. Pestiesen szólva: „nincs mese", a szovjet nagytér-gazdálkodásban minden csatlósállamnak vissza kell vonulnia a részére kijelölt területre. Független gazdasági szakemberek állapíthatják meg, hogy ennél a profilírozásnál a kis államok érdekei milyen károkat fognak szenvedni. Magyarország csak úgy teljesítheti a reá kirótt feladatokat, ha elbocsátja azokat a „menetközben" tanulni igyekvő pártmegbízottakat, akik az elmúlt évtized alatt valószínűleg nem is nagyon igyekeztek megtanulni a gazdasági leckét. Arról azonban a hirtelen jött anyagi fellendülésnek és társadalmi érvényesülésnek örvendő pártonkívülieknek kár volna megfeledkezniök, hogy a KGST által teremtett gazdasági függőség megfojt minden törekvést, amely akár gazdasági, akár kulturális területen valódi függetlenséget szeretne Magyarországnak teremteni. Az az olajvezeték például, amely a magyar gazdasági életet ellátja, s amely minden pillanatban elzárható, hatásosabb eszköz minden forradalmi tiltakozás megbénítására, mint egy hadsereg. Az idegen kizsákmányoló sokkal kevesebb feltűnéssel ölhet meg egy népet, mint amennyit az Októberi Forradalom leverése okozott.

A másik jelenség a „dogmatikusok" kiselejtezése. Azok a gazdasági változások, amelyekre a magyar diktatúrát kötelezték, a régi módszerekkel nem hajthatók végre. A Rákosi-maradványok az új intézkedések szükségességét nem ismerik el. Sokan azért nem, mert a változások személyi előnyeiktől fosztják meg őket. Nagyon sokan viszont felismerik a szakadékot, amely a diktatúra és a magyar nép között tátong és tapasztalataikból tudják, hogy uralkodni csak terrorral képesek. De kiselejtezésük a fogadkozások ellenére sem látszik véglegesnek. Ez a jelenség is csak egyik szakasza egy olyan útnak, amelyen „egy lépés hátra, kettő előre" a jelszó. A diktatúrák természetrajzát ismerő szemlélők tudják, hogy ez a táncfigura sűrűn szokott ismétlődni. Akkor pedig a most örvendezők ismét a megbélyegzettek közé kerülhetnek!

Az a magyar emigráció, amely a távolból jobban és tisztábban látja az otthoni helyzetet, mint az otthon élők, érzi saját felelősségét, amikor ezekre a jelenségekre figyelmezteti a feltétel nélkül békülőket. Figyelmezteti őket arra is, hogy a forradalom után börtönbe vetett politikai foglyok még mindig nem kerültek szabadlábra. A magyar diktatúra még mindig nem áll olyan biztosan a lábán, hogy kegyelmet merjen gyakorolni. A Vasfüggöny mentén még mindig ismétlődnek napról-napra a tragikus események, mert nem mindenki olyan szerencsés, hogy útlevélhez juthasson. A forradalom menekültjeinek hozzátartozóit, — gyermekeket, tehetetlen öregeket, — még mindig visszatartják, mert a künn élő családtagon bosszújukat akarják kitölteni. Szabad szakszervezetekről, szabad sajtóról álmodni sem lehet. Az elnyomó kulturális fölényének szolgai feldicsérése már az elviselhetetlenségig fokozódik. A földünkön táborozó idegen hadsereg nemcsak erkölcsi, hanem anyagi megterhelést is okoz.

És végül, de nem utoljára : a szabad választásokról még írni sem lehet. A hitleri recept érvényesül ma is a „választás" komédiájánál, mindig 99.98 százalék az eredmény!

A demokratikus magyar emigráció, az Októberi Forradalom tiszta emlékének áldozva, feladatának és kötelességének tekinti, hogy a magyar diktatúra tudatos vagy önkéntelen propagandistáinak állításaival szemben az igazságot hirdesse.

Lengyel költők a magyar forradalomról

Jaroslaw Iwaszkiewicz

Mécsesek a járdán

— Ó, Lukács György, öreg filozófus,
Bölcs írótársam, mi történt veled ?
Hogy' szétszaladtak mind a hallgatóid !
Az üres termet szomorúan nézed.
Hát bizony nem ilyen szimpóziumokról
Ábrándoztunk, amikor legutóbb
Sartre, Thomas Mann, meg a „Vörös pajzsok"
Került szőnyegre. Csendes szavaidra
Én is tanítványként figyeltem akkor.
Üresek a termek,

Nem szólsz, csak hallgatod : lőnek, újra, lőnek,
Városod felett ágyúk dörgése száll,
Egyszerre jelent ez halált, s dicsőséget.
Bizony, filozófus, olyan napok jöttek,
Amikor nem lehet könyvek közé bújni.
Az ajtón hirtelen léghullám dörömböl,
Az ablaküvegen mintha ujj dobolna,
S megdörren az éj.
Szólni kellene,

De öreg hangod meg-megtörik, hát nekem
Kell kiáltanom : magyar testvéreim !
Hullnak azok, a hívást meg se hallván.
Elhallgat a vénülő lengyel költő,
Szemét lehunyja, szorosan lezárja,
Hogy gyöngeségből egy könnyet se ejtsen,
S a megcsúfolt holtakra emlékezzen.
És valahol a járdán majd letérdel,
S egy kicsiny mécsest gyújt. Hadd égjen,
Hadd lobogjon diákjaid, meggyilkolt diákjaid
Lelkéért.

Wiktor Woroszylski

Port Said

Hát meg ezt is meg kellett érnem,
hogy legyen mire emlékeznem :
összetört égbolt-törmeléken
járni tétován, idegenben.

Majd alászállni. Nem a pokolba —
a földalatti segélyhelyre,
vakondok-szemű orvosokkal
szorgoskodni a kór-veremben.

Nézni, hogyan szívódik lassan
az üveg-erekben a vegyszer,
a seb sajgását átérezni,
látni : éber tanú-szemekkel.

Feljönni. És túlélni mindent.
S a város üszkein megállva,
újra hinni csupacsiriz-menny
megragasztgatott angyalában.

1956, november

GÖMÖRI GYÖRGY FORDÍTÁSAI

JEGYZETEK A KÉT MŰFORDÍTÁSHOZ

Jaroslaw Iwaszkiewicz 1894-ben született. Ismert lengyel író, költő és műfordító, a Béke Világtanács tagja, parlamenti képviselő, 1959 óta a Lengyel Írószövetség elnöke. Alább közölt verse először a *Zycie Warszawy* című lapban jelent meg, 1956 november elsején. A versben említett „Vörös pajzsok" történelmi regény, szerzője maga Iwaszkiewicz.

Wiktor Woroszylski, a háború után kibontakozó fiatal nemzedék egyik vezéregyénisége, költő, újságíró, újabban prózát is ír. Külföldön elsősorban magyarországi naplójegyzeteivel lett ismertté, amelyek 1956 októberéről és novemberéről számolnak be megnyerő tárgyilagossággal. A szuezi akció idején Woroszylski Magyarországon tartózkodott. A magyar forradalom napjaiban irt versének nyilván azért „Port Said" a címe, mert „Budapest" — nem lehetett.

G. GY.

EZ TÖRTÉNT TÖKÖLÖN

EGY SZEMTANÚ BESZÁMOLÓJA

HORVÁTH SÁNDOR a pályaudvarral szemben, a dóm tövében várt rám. Idestova hat esztendeje, hogy utoljára láttuk egymást. Akkor, 1956 őszén, Horváth még újonc volt. Alig három hónapos katona, egyike azoknak a csepelieknek, akik az emlékezetes októberi napokban a forradalom egyik fellegvárává emelték a nagykörúti Kilián György laktanyát.

Most itt, a rajnamenti Kölnben, Sándornak szólítottam őt, jóllehet odahaza a különös „Bagarol" névre hallgatott. Ki tudja ma már miért érdemelte ki e nem mindennapos becenevet. A holdvilágképű, örökké vidám tekintetű, de kissé szófukar természetű kiskatonát a laktanyában mindenki így nevezte, még Maléter Pál is, aki pedig köztudomásúan nem volt barátja a katonai formaságok lazításának. De Bagarollal úgy látszik kivételt tett. És amikor azt tapasztalta, hogy barátunk olyan legény, aki még akkor sem ijed meg az árnyékától, ha odakint nagyon erősen „dörög az ég", kísérőnek is maga mellé vette. Horváth nemcsak nagy igyekezettel, de alig leplezett büszkeséggel is viselte új posztját. Rövid napok alatt szinte főnöke árnyékává vált s úgy óvta, vigyázta, hogy legszívesebben még minket, laktanyabeli tiszteket is távol tartott volna a vezérőrnagytól.

1956 NOVEMBER 3.-ÁN este, Bagarol is beült abba a Pobedába, amely Maléter tábornokot s társait a Tökölön folytatandó magyar-szovjet katonai megbeszélés színhelyére vitte...

Azóta se nem láttam, se nem hallottam róla ; alig pár héttel ezelőtt tudomásomra jutott, hogy Nyugaton van, sőt évi szabadságát Nyugatnémetországban tölti. S most, miközben egy csendes vendéglő belső szobájában a krónikás kíváncsisága a kortárs izgalmával keveredik, a novemberi szombat estét idézem.

— Amikor Maléterrel elindultak, mi még sokáig ott álltunk a kapuban, néztünk az eltűnő gépkocsik lámpái után... Mi történt azután ? Egyenest Tökölre hajtottak ?

— Dehogyis. Útunk először a Parlamenthez vezetett... A „főnök" és Kovács István bementek, de nem sokáig maradtak el. Csak valami minisztert vettek fel. Nyolc óra lehetett, amikor elhagytuk a Kossuth Lajos teret s öt kocsival az alsó rakparton Csepel felé vettük az irányt. Én a „főnök" sofőrje mellett ültem, „gitárommal" a kezem ügyében...

— Fegyvert vittek magukkal ? Nem tiltották meg ?

— A „főnök"-nél nem volt fegyver. Nekünk, kísérőknek meg senki sem szólt, hogy tegyük le a „gitárokat". Meg aztán nem is adtam volna le szívesen, néhol még lövöldöztek az utcán, jó, ha az ilyesmi kéznél van. Csodálkoztak is a ruszkik, amikor így megláttak minket, de a „főnök" egyből megmagyarázta a nacsalnyikuknak az okot. A „főnök", az volt ám az ember, hogy tudott beszélni a corvinistákkal, az oroszokkal, a miniszterekkel !... Emlékszem, amikor Dudással volt a baj... Szóval majd egy órát kocsiztunk Csepelig. Fegyveres járőrök többször is megállítottak, de a nemzetiszínű zászlók a kocsikon s a „főnök" pár szava azonnal biztosították további útunkat. Tököl előtt, a senki földjén két szovjet páncélos jött elénk. Az egyik oszlopunk élére, a másik az utolsó kocsi mögé került. Nem mondom, fura érzés volt ilyen díszkíséret mellett az utat folytatni, de hát — így mondta a „főnök" is — ez udvariasság is lehet az oroszok részéről. Akárhogy is volt, nekem kezdett nem tetszeni a dolog, különösen amikor kisvártatva erős repülőgép zúgás ütötte meg a fülünket. Egy szovjet vadász körözött alacsonyan a fejünk felett és erős reflektorával pásztázta oszlopunkat. „Csodálatos... Ennyire féltenének bennünket ?! Egy kicsit túl sok ez a jóból !" — mondta a „főnök" s kiéreztem a hangjából, hogy ő sincs elragadtatva e fene nagy tisztelettől. A feszültség a kocsiban csak akkor oldódott valamelyest, amikor beértünk Tökölre, a szovjet parancsnokság épülete elé. Az udvaron egy díszszázad s egy kucsmás generális várt ránk. A „főnök" Kováccsal, Szűccsel meg a civil miniszterrel (úgy van, Erdeinek hívták !) ellépett a fegyverrel tisztelgő oroszok előtt s aztán szívélyes kézfogást váltva a ruszki nacsalnyikokkal eltűnt a kivilágított főépületben.

— Maguk nem követték őket ?

— Egy darabig. A tárgyalóterem előtt a főnök intett, maradjak kint. Csak a segédtisztjét vitte be magával. Tudja, azt a páncélos főhadnagyot, a Pistát... Így hát mi — voltunk vagy nyolcan, — az előtérben helyezkedtünk el. Még csak azt láttuk, hogy odabent a velünk jött MTI-riporter fotókat készít, aztán becsukták az ajtót.

— EZ VOLT MINDEN ?

— Egyelőre igen. Amíg a nacsalnyikok odabent tanácskoztak, mi egymással ütöttük el az időt. Ital is akadt, a ruszkik adakozóak voltak. Mi meg közben kézzel-lábbal magyaráztuk, milyen jó lesz nekik is, meg nekünk is, ha hazamennek. Pasli damoj... ! De mintha nem akartak volna hinni nekünk, egyre csak a fejüket csóválták. Viszont inni, ittak... Így múlt egyik óra a másik után...

— S közben nem tűnt fel semmi rendkívüli, semmi különös ?

— Semmi, az ég világon semmi — látszik, hogy Bagarol annyi év távlatában is újra ezen tűnődik, valami árulkodó jelet keres, ki tudja hányadszor. De nem talál, fejét rázza s szinte magyarázkodóan teszi hozzá : — Bent a tárgyalóteremben valószínűleg minden a legnagyobb rendben volt, legalábbis így észleltük a kiszűrődő hangokból. A mi időtöltésünket meg csak néha-néha zavarta meg egy, a belső szoba felé tartó orosz tiszt, amíg aztán, úgy éjféltájt, hirtelen vagy másféltucat zöld tányérsapkás tört ránk. Úgy jöttek, mint a zivatar, csak akkor vettük őket igazán észre, mikor már a belső ajtót tépték fel. Valami jelszót kiabáltak s gitárjaikat egyből ráfogták a küldöttségünkre... Én az ajtón keresztül épp a „főnök"-re tekinthettem... A többiek elsápadtak, neki az arca sem rándult meg. „Hát így vagyunk?" — szólt csak oda a ruszkiknak, miközben lassan felemelkedett. Én meg már nyúlok a gitáromhoz, gondolom, mielőtt megdöglenék, legalább odapörkölök egyet a zöldsapkások közé, de már késő... ketten is fognak. Próbálom lerázni őket, dulakodunk, én vagyok az erősebb, már a kezembe a cső, mikor a „Főnök" odakiáltott : „Hagyjátok. Minden ellenállás hiábavaló !"... Mit tehettem mást, az ő szava számomra mindig parancs volt, hagytam hadd vigyék a gitáromat. Pedig... — s Bagarol elhallgat, újra azokat a perceket éli át. A csendet végül is én töröm meg :

— S AZTÁN...?

— Aztán ? — néz rám — Aztán minket megbilincseltek s a falhoz állítottak. A zöldsapkások, meg egy-két magyarul tudó puffajkás. Azt mondták, ha megfordulunk, a helyszínen lőnek le... A „főnök"-öt meg a többieket is kihozták, de őket nem kötözték meg. Széket adtak alájuk és nekik is a fal felé kellett fordulniok. Beszélni tilos volt, de kinek is lett volna kedve hozzá...! Később egy másik teremben vittek, ekkor láttam Maléter, azaz csak a hátát, utoljára. Egyenest, kihúzott derékkal ült, fejét mereven előre tartotta... a többiek sokkal jobban meg voltak törve.

— Erdei is ?

— A miniszter ? Őt nem láttam, lehet, hogy nem is volt a szobában. Igaz, én csak a „főnök" után néztem, míg el nem hagytuk a szobát. Az új helyen a fal felé fordulva kellett várnunk. Aztán egyenként az udvarra hívtak bennünket. De alig csapódott be a távozó után az ajtó, kintről géppisztoly sorozat hallatszott... Világos, ez a vég, most nyírnak ki minket... egyenként, minden felhajtás nélkül. Úgy indultunk neki az ajtónak, hogy tudtuk, most az utolsókat lépjük... De odakint csak a fülünk mellé, a levegőbe lőttek... Minden egyes kilépőnél egy sorozatot... hadd ijedjünk be... Hazudnék, ha azt mondanám, hogy a hatás elmaradt. Ma sem tudom, hogyan kerültem a pincébe, egy egyes cellába. Azt hiszem, nem voltam magamnál még hajnalban sem, mikor először hallgattak ki...

— Magyarok ?

— Nem tudom, az illető mindenesetre jó magyarsággal beszélt. A „főnök" dolgai után érdeklődött, hogy hol járt s kivel tárgyalt az elmúlt napokban. De aztán hamar abbahagyta, látta, hogy velem semmire sem megy. Igaz, ő sem volt olyan biztos a dolgában. A szobába behallatszott a kinti harcizaj. A környéken valahol nagy csata lehetett. Kapkodtak is a ruszkik, úgy, hogy nem sokat kínlódtak velünk.

— S MALÉTERREL ?

— A „főnök"-öt nem láttam többé, csak tudom, hogy velük is eljátszották a kivégzési komédiát. Valószínűleg őt is, a küldöttség többi tagját is a pincébe zárták be, hisz egész sor egyes cellát láttam lent. Kérdezősködni nem lehetett. Így is őrültem, mikor elengedtek...

— Elengedték ? !

— Hosszú lenne most itt elmondani, hogyan, miként. A fontos, hogy november végén újra Pesten voltam. A „főnök"-öt szerettem volna valahogy kihozni. Valaki, aki elég jól ismerte a dörgést Kádáréknál, azt mondta, hogy Maléter Pesten van, a Bajza utcában, a szovjet követség pincéjében. Tehát szervezkedtünk. Össze is gyűlt egy kis csoport. Volt benne Kiliános is, de nem hiszem, hogy őket ismerte... Fegyverünk is akadt, mégsem sikerült a dolog. A ruszkik erősebbek voltak, no meg a páncélosgyűrűt nem tudtuk áttörni... Így hiába volt a tüzijáték akkor éjjel... pedig, mennyire hittünk, mennyire bíztunk a sikerben... Amikor láttam, hogy fegyveresen nem megy a dolog, gondoltam más úton próbálkozom. Katona voltam, senki le nem szerelt, egyenruhám is megvolt. Hát jelentkeztem puffajkásnak...

— ??

— Úgy bizony, Kádár-huszárnak. Mégpedig Budára, a Fő-utcai börtönbe Az őrnagynak azt mondtam, vidéki egységtől vagyok, az októberi események következtében ragadtam Pesten. Szolgálatra jelentkezem. Hitte vagy nem hitte, nem tudom. Kevés volt az ember, nem sokat kukacoskodtak akkor, hamar megtettek foglárnak. Ezt is akartam, hisz úgy gondoltam, egyszer majd a „főnök"-öt is kezemre adják. Akkor meg, elképzelheti...

NEM TUDOK SZÓLNI. Bólintok csak, Bagarol folytatja :

— Nem így történt. Hiába vártam heteken át, mindig csak másokat hoztak. Már január volt s Kádárék a puffajkások között is kezdtek razziázni. Tudtam, sok időm nincs már, hamar lebukom én is, hisz csak a zsoldkönyvem után kell érdeklődniök. Mondtam magamnak : Bagarol, most kell odébb állnod ! De ha megyek, hát nem megyek üres kézzel. Ezekben a napokban hozták be Berkovics törzsőrmestert, tudja, a Kiliános egészségügyit. Ő is szervézkedett, egy csoporttal ruszki páncélosok alá gyújtottak be. Szegényt jól megverték, alig tudott megismerni... De amikor már hitt a szemének, nagyon megörült. Tudta, hogy nem hagyom pácban... Így hát egy éjjel, nagy titokban, leköszöntem Kádárnál viselt posztomról. Ha a „főnök"-öt nem is, de vittem magammal Berkovicsot s négy cella-társát. Szerencsénk volt, nem kaptak el a határon, simán átjutottunk Ausztriába... Ez az én „story"-m, ahogy odaát, a tengerentúl mondják... Bárcsak a „főnök"-öt sikerült volna kihoznom... — nyúl a borospohár felé s mosolyogni próbál. De igyekezete torzzá sikerül.

GOSZTONYI PÉTER

Tűz Tamás versei

Szemek kívánsága

Hogy szebbnek lássalak, kristállyal nézlek én.
Egy tört üvegdarab szétszórja szemeidnek
mennybolt-sugárzatát világom szögletén
s álmom aranyhal-pikkelyén felém keringhet
az eltévedt öröm s a meghajszolt remény.

Szorongás űzött ki hajdani bokraimból,
szittyós ligetjeim gyötrelmes gyönyörén
metsző tekinteted sajog és mint a must forr,
kegyelmes tavaszod félelmet szőtt körém,
metsző tekinteted csapkod mint szijas ostor.

Fölrebbenek egy hajnalon, riasztott vadmadár,
dúltan repülök át tócsák és szakadékok
sötét veszélyein, a poklok évadán,
hol néha láng lobog s nem tudhatom, mi ég ott :
magányos pásztortűz vagy száraz vadcsalán ?

Szelekkel birkózom, a ködben utat ások,
nyirkos szárnyaimon temérdek súly lebeg,
alulról fölsejlik a sárga vízmosások
kietlen képe már s a torz, lapos hegyek
sebhelyes árkain fakó iszonyat tátog.

Meddő csapásaim alatt az ég alig
rajzol nyomot, csupán alant a rőt avarban
zizzen egy-két levél s hallatja jajjait
az ág s gyökér, hangjukban bú és lágy panasz van,
mintha csákány, fűrész vagy fejsze dúlna itt.

Hogy szebbnek lássalak s nagyobbnak is, Teremtőm,
röptömnek vonzást adj, látványt, varázserőt,
szökkentsd egy szarvasod elő a rengetegből,
őzek suhanjanak tekinteted előtt
s gombák hűs dómjai derengjenek az erdőn.

Árnyékomat puhán úsztatja az iszap,
valahol falka fut morajló dobogással,
már szinte látom is borzas bokáikat,
pirosló nyelvüket, mely gőzölögve átnyal
az érdes levegőn. Orrukban friss szimat.

Észak felől madarak jönnek, kiáltásuk
bugyborékol a kéklő, szótlan áradásban,
kócsag vakít a szürke tó fölött, míg másutt
seregély-horda száll és gém figyel vigyázz-ban.
A nádbugán a lanyha szél matat s a sás zúg.

Megtorpanok, hol az idő szélén a láp
fanyar szagát lebbenti tágult orrlyukamba
s a végítélet szuronyos szunyoghadát
ereszti rám s vezeti végső vad rohamra.
hogy rontást osszon, jajt és rothasztó halált.

Hogy szebbnek lássalak, nagyobbnak, szelídebbnek,
bontsd ki magad a fényben, az égő kazlakon,
ülj paripára, vágtass, hol lángot terelnek
a szálfaerdők közt a szellők s hangja dong
a darázsfészkekben a távoli szeleknek.

Szemek kívánsága ez is, tudom, de benned
vétkem erénnyé teljesül, hisz annyiszor
hunytuk le két szemünk a hóhér förtelemnek
suhintására s vártuk, hogy mikor csihol
a gyilkos köből ébresztő tüzet szerelmed.

Ha meglátnálak egyszer, úgy véletlenül
a búza közt a homokszínű, lusta nyárban
s a gesztenyék gyertyáin lobbanó jelül,
a kerti zsálya közt, hol otthon most anyám van...
holtfáradtan megáll... s a rozzant székre ül... !

Meglepetés

Meglepetés ért az árkádok kövein. A hetedik égből szüremlett fény festette hétköznapjaimat ünnepire, Beatrice sétált soha nem álmodott körein paradicsomomnak.

Fehér felhő pamacsa borzolta a kékség lebegő függönyeit s a forma tündéri üteme úgy vált ki a lehetetlen csönd mélységeiből mint híradás megváltatlan perceim árján.

Galagonyaszínű szemek szérűjén a pillanat szöcskéi szökelltek új szépségek fűszálain át az ösztönök szellős mezejére.

Párhuzamos karok határai közt pihent az ország altatva dombjait, gömbölyítve, csúcsba csipkézve érintetlen mészkő pihegését.

S ahogy a lábak futni tudtak alig remélt nagy változások tisztásain át, a lélegzet parányi dallamán is megjelent az első békét sugárzó bársony harmadhangzat.

MAGYARORSZÁG ÉS AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓ

Számos Magyarországon esett változást valóban örvendetesnek tekinthetünk, bárha nem módosítják, sőt nem is érintik a totalitárius rendszer leglényegét. Hiszen az eddigi enyhítések fenntartásának sincs semmi biztosítéka, még kevésbé nyílik kilátás arra, hogy az államban államot alkotó intézmények valamiféle nyilvános, közösségi ellenőrzés alá kerüljenek. Márpedig enélkül az állampolgár fizikai és morális jogbiztonsága egyaránt kétséges, továbbra is hozzájárulása, tudta nélkül rendelkezhetnek felette, függőségi kötelékeit pedig a parancsuralom különböző szervei bármikor szorosabbra vonhatják. Noha így a magyarországi változásokat nem tekinthetjük konszolidáltaknak, a várakozásokkal telített és vitathatatlanul enyhültebb légkörben mégis érdemesnek látszik mérlegelni, vajon miféle hatással lehet a magyarországi életviszonyokra a folyamatban lévő nyugat-európai integráció és a Szovjetunió iparkodása, hogy fokozottabb együttműködésre késztesse a KGST országait.

Unott ellenpropaganda, élénk külkereskedelem

Ha csupán a magyar napisajtó külpolitikai cikkeire korlátoznók figyelmünket, még azt is kétségbe kellene vonnunk, hogy Kádár János és — a több, mint fél évtizedes lelkitusázás után a kommunista pártból kizárt — Rákosi Mátyás módszerei között különbség volna. Külpolitikai vonatkozásban ugyanis a Népszabadság a tényeknek éppúgy fittyet hányó, könnyűszerrel tettenérhető állításokat kockáztat meg, mint a néhai Szabad Nép és szintén módosítatlanul (tekintet nélkül a „nemzeti sajátosságokra") veszi át a moszkvai szólamokat. Kivált szembeszökő ez, amikor az európai integrációról esik szó, mert nemcsak a múltban különböztek a magyarok nyugat-európai kapcsolatai és tradíciói az oroszokétól, hanem elütnek a jelenben is. 1962-ben is más a magyar társadalom viszonya Nyugat-Európával, mint a szovjet társadalomé, sőt — olykor úgy tűnik — Magyarország gazdaságpolitikáját és kultúrpolitikáját is bizonyos mértékig más elvi- és érdekszempontok vezérlik, mint a Szovjetunióét.

A Népszabadság mégis közli a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Világgazdasági Intézetének ellenpropaganda téziseit *„a nyugat-európai imperialista „integráció" (Közös Piac) lényegéről"*. Talán némi restelkedéssel. Hisz közben megfordulhat a szerkesztő fejében : ugyan, ki hiszi el Magyarországon, hogy a Világgazdasági Intézet szovjet tudósainak a nyugat-európai kistermelőkért fáj a szívük, amikor ezek, az elmélet szerint, „újjátermelik a kapitalizmust", ki hiszi el, hogy a Szovjetunió szakférfiai a Közös Piaccal szemben az imperialistának mondott Nagy-Britannia „önálló nemzeti létét" féltik avagy az nyugtalanítja őket, mily „csapás érné a Brit Nemzetközösség országait" — a hajdani angol imperializmusnak ezt a valóban utolsó emlékét, ezt a gazdaságilag, politikailag, kulturálisan oly heterogén, földrajzilag oly szétszórt alakulatot — ha Anglia történetesen Európához csatlakozik, aminek egyébként geográfiailag, hagyományosan, gazdaságilag egyaránt része is.

Bár olykor úgy látszik, mintha az ilyen írásművek és a moszkvai nyilatkozatokat ismétlő vagy parafrazeáló cikkek kinyomtatásával Budapesten csak valami kínos és unott rituális kötelezettségnek tennének eleget, az európai integrációval szemben felhozott kifogások és érvelések valódi aggodalmat is takarnak, bár arról sose esik szó, miképp érintené Magyarországot a Közös Piac fejlődése, közvetlenül és közvetve, gazdaságilag és politikailag.

Pedig érinti, hiszen — ellentétben a Szovjetunióval — Magyarország külkereskedelmének jelentékeny hányadát, hozzávetőleg egyharmadát, a nyugati országokkal bonyolítja le. Sokszor tetemes áldozatokat követelő exporttal szerzi meg a nemes valutákat, hogy fontos szükségleteit fedező termékeket importálhasson. Már 1960-ban is — hogy csak néhány példát hozzunk fel — hengerelt acél bevitelének több mint 61 százalékát a Közös Piac országaiban, nyersgumi bevitelének több mint 56 százalékát Angliában meg Hollandiában, juta bevitelének több mint 82 százalékát Angliában és Nyugat-Németországban, kakaó importjának pedig 91 százalékát Hollandiában és Olaszországban szerezte be. Azóta Magyarország külkereskedelme még élénkebbé vált és például 1962 első felében — a budapesti *Figyelő* című gazdaságpolitikai hetilap augusztus 8.-i száma szerint — a magyar export 16 százalékkal növekedett ; ebből 21 százalék esik a szocialistának mondott országokra, 11 pedig a kapitalistákra ; az import emelkedésének viszont 20 százaléka jut a nyugati országokra és csak 5 százaléka a kommunistákra.

Amíg a Népszabadság hasábokon át közli a szemellenzős cikkek áradatát, csupán apró hírei tanúskodnak időnkint arról, hogy a magyar kormány egyre-másra küldi kereskedelmi küldöttségeit, szakembereit a nyugati országokba és hívja meg Budapestre a nyugatiakat, mert, minden jel szerint, arra törekszik, hogy még szorosabbá tegye gazdasági kapcsolatát az imperialistáknak bélyegzett országokkal.

A nivellálás és szakosítás keltette aggodalom

A magyaroknak aligha kell attól tartaniok, hogy a Közös Piaccal szemben meghirdetett propaganda-hadjárat hevében a Szovjetunió esetleg nehézségeket támaszt, hatalmi szóval vágván el Budapest kereskedelmi kapcsolatait az Európai Gazdasági Közösséggel. A Magyarországot fenyegető egyik veszély jellegét azonban a KGST ez év június 6-7.-én tartott moszkvai tanácskozása nyomán kiadott dokumentum 6-ik pontja árulja el. Ennek címe : *„A szocialista országok gazdasági fejlettségi színvonalában történelmileg kialakult különbségek leküzdése"* és ez a pont azt kívánja, hogy *„az alacsonyabb gazdasági színvonalon álló országok végső fokon gyorsabban fejlődjenek, mint a többi szocialista ország"*, majd kilátásba helyezi : *„A szocialista országok közeledni fognak egymáshoz az egy főre jutó nemzeti jövedelem és ipari termelés méretei tekintetében, a mezőgazdasági termelés hatékonysága, a munka termelékenységének színvonala és a lakosság életszínvonalának fontosabb mutatói tekintetében."* A dokumentum, egyébként terjengős, általánosságai közepette ez figyelemreméltóan világos beszéd és nem kétséges, hogy a „különbségek leküzdése" és az általános egyenlősítés Magyarország életszínvonalát csak lefelé nivellálhatja.

A Magyarországot fenyegető másik főveszély, hogy a KGST országai között tervbevett munkamegosztás és a termelés nemzetközi szakosítása merőben a Szovjetunió hatalmi szempontjai szerint történik és ha valóban végrehajtják, Magyarország számára fölöttébb kedvezőtlen lesz. A londoni *The Times* értesülése szerint Moszkvában máris bíráltak oly „téves nézeteket", amik azt tartják, hogy *„Magyarország számára károsabb volt, hogy együttműködött a szocialista országokkal, mert ez tradicionálisnak mondott iparágainak visszafejlődéséhez vezetett, holott ezekkel a múltban komoly sikereket ért el."* Ha a KGST országainak termelését valóban jelentősebb mértékben szakosítják, valószínű, hogy a viszonylag kevés befektetést igénylő és könnyebben meghonosítható iparokat az alacsonyabb ipari szintű népi demokráciáknak osztják ki, Magyarországot pedig arra késztetik, hogy részben már meglévő, de oly iparágait fejlessze, amikkel sem Nyugaton, sem pedig más piacokon a nyugatiakkal versenyképes nem lesz. Ez arra vezetne, hogy Magyarország ezeknek az iparágainak termékeit kizárólag a szovjet orbitusban vagy gyenge valutájú országokban adhatná el és így nemcsak csökkenteni lenne kénytelen a nyugaton vásárolt és a magyar életszínvonalat emelő, de más népi demokráciákban hiányzó áruk importját, hanem esetleg az iparát tápláló nyugati termékek bevitelét is.

Ily helyzetben Magyarország természetesen még fokozottabb mértékben függne a Szovjetuniótól, haladása fékeződnék és még inkább elmélyülne a Közös Piac gyorsuló fejlődésű államai és Magyarország közötti szakadék. És ha ez a folyamat néhány évtizeden át nem törik meg, Magyarország valóban elszakad — ha nem is földrajzilag, de jellegileg — attól az Európától, aminek kultúráját, civilizációját sorsszerű kényszerűségből védte évszázadokon keresztül.

Érdekellentétek a KGST-n belül

Ha csupán kívánság és elhatározás kérdése lenne, vajon az eredetileg tanácskozó testületnek szánt KGST révén, vagy másképp, sikerül-e „a szocialista országok gazdasági fejlettségi színvonalában történelmileg kialakult különbségek leküzdése", mindezek az aggodalmak teljes mértékben jogosultak volnának.

Ám a magyar forradalom és a lengyel október megtanította a szovjet vezetőket arra, hogy az általános gazdasági, társadalmi, kulturális lefele nivellálás veszélyeket is rejt, mert a keletkezett feszültségek — hogy a robbanásokról ne is szóljunk — visszahathatnak nem csupán egy ország, de esetleg az egész szovjet blokk politikai és gazdasági helyzetére. Feltehetőleg ezért nincs is kifogásuk az ellen, hogy a magyar kormány társadalmi és kulturális vonatkozásban a lengyelek mellett a legtöbb szabadságot nyújtsa, sőt megtűrjön egy bizonyos fajta, lopva nyugat felé pillantó kultúrsznobizmust is, (Budapesten „illik tudni" kicsoda Lawrence Durrell, nem kevesen ismerik valamelyik művét is, noha magyarra egyet se fordítottak le és a könyvkereskedésekben se kaphatók ; az ordenáré ízlés számára pedig az állami könyvkiadás már régebben előzékenyen feltálalta Françoise Sagan egy — állítólag kollektív erőfeszítéssel készült — könyvét, bár Saganról a mai nyugati irodalmár is nagyjában azt tartja, amit a magyar tartott a századforduló táján Beniczkyné Bajza Lenkéről).

A magyar társadalmi és kulturális életben tapasztalható, ily több igényt kielégíteni kívánó enyhítések közvélemény-nyugtató hatását valamiféle gazdasági lefele nivellálás ellenkező előjelűvé fordítaná. És mivel mind a Szovjetunióban, mind pedig néhány népi demokráciában az enyhülés némi hatalmat is adott a kialakuló közvéleménynek, kérdéses érdemes-e a csalódás-keltés kiszámíthatatlan kockázatát kétes eredmények érdekében vállalni.

Mert bizonytalan, teljesítik-e majd a kommunista partnerek is kötelezettségeiket. E tekintetben, és általában is, a különböző népi demokráciák között kölcsönös a bizalmatlanság. Áll ez a magyar-csehszlovák, de kivált a magyar-román viszonyra.

Annyira talán még a szovjet vezetők is marxisták, hogy amikor a *„szocialista országok internacionális kötelességeire"* hivatkoznak, tudatában legyenek annak, hogy minden kisebb-nagyobb társadalmi csoportosulás, tehát egy ország is, iparkodik a maga partikuláris gazdasági érdekeit megvédeni, de annak is, hogy a külországból kapott gazdasági direktívákat sokkal könnyebb, szinte észrevétlenül, szabotálni, mint a politikai parancsokat. A nagy egységek külső gazdasági ellenőrzése roppant erőpocsékolással járna és ezért a KGST átszervezése hatalmi szóval alig oldható meg, csak olyféle tárgyalások és megegyezések útján, mint amilyenre a Közös Piac országai léptek.

Gyakoriak is most Moszkvában az értekezletek, a tanácskozások. Szeptember elején 23 kommunista párt közgazdászai vitatták meg a Közös Piac okozta problémákat. Eszmecseréjük — a Nyugatra kiszivárgott értesülések szerint — a kommunisták gyakorlati és elméleti ellentéteit egyaránt tükrözte. Azt a tételt sem fogadták el mindnyájan, hogy az Európai Gazdasági Közösség „a monopolisták egységfrontja a munkásság ellen". Az olasz küldöttség például kimutatta, hogy a Közös Piac Olaszországban nemcsak a vállalkozóknak, hanem a munkásoknak is előnyöket hozott és azt kívánta, módosítsák a Közös Piacról alkotott hivatalos álláspontot.

Közelebbi és távolabbi perspektívák

A tárgyalásokról beszámoló hírek mellett számos egyéb jel mutatja, hogy elméleti és gyakorlati, sőt eltérő hagyományokban gyökerező politikai, kulturális ellentétek is felszínre kerültek, nem csupán a nyugati és a keleti kommunisták, de a KGST-t alkotó államok tárgyalásain is. (Például a „téves magyar nézetek" bírálata.) De azok a vezetők, akik az eszmecserékben országuk életszintjének és szabadságjogainak lefele nivellálása ellen foglaltak állást, a kommunista pártok históriája folyamán először, maguk mögött tudhatták országuk lakosságának zömét. Úgy véljük, ez a szokatlan tény szaporítja a KGST-n belül tervezett együttműködés, egyenlősítés és szakosítás, különben is mérhetetlen szervezési nehézségeit és hozzájárul ahhoz, hogy kérdésessé váljék, mily mértékben hajtható végre a KGST átformálása.

A kísérlet idején — úgy tűnik — a magyaroknak jócskán akad okuk aggodalomra, mind életszínvonaluk leszállítása, mind, a legtöbb népi demokráciához képest szabadabb társadalmi létük, kulturális megnyilvánulásaik korlátozása miatt. Ebben az időszakban, egyebek között, elválik majd az is, vajon az ország vezetői merőben taktikai megfontolások, külső és belső kényszerek hatására enyhítették-e a totalitárius társadalom szorítását avagy átgondolt koncepciót, elvi szempontokat követtek-e.

Ha viszont a KGST-vel folytatott kísérletezés közben az Európai Gazdasági Közösség — kivált Anglia és más nyugat-európai országok valószínű csatlakozása után — a várható ütemben fejlődik tovább, amire minden kilátás megvan, a szétzilált, háború utáni Európa helyére oly hatalmas gazdasági, politikai, kulturális, sőt szükség estén katonai egység áll, amit provokálni se célszerűnek, se tanácsosnak nem látszik majd és a Szovjetunió számára az egyetlen racionális út valóban a békés egymás mellett élés politikája marad. Nem meröben taktikai kijelentésként, a háború nélküli térfoglalás szándékának leplezésére, hanem józan belenyugvással vállalt alternatívaként. De ebben az esetben ismét új helyzet elé kerülnek azok a népi demokráciák, amelyek nem csupán geográfiailag tartoznak Európához.

És akkor, ebben a ma még csak távoli perspektívában, talán a szovjet vezetők pragmatikus bölcsességgel beletörődnek majd abba, hogy egyes tradícióikban, de gazdaságilag is rokon népi demokráciák, amik inkább folytathatnak közös tervgazdálkodást, mint az egész szovjet blokk együttesen, külön — bár Moszkvával kooperáló — egységet alkossanak és esetleg gazdasági struktúrájukat is a Szovjetuniótól némiképp eltérőleg alakítsák. Például olyképpen, hogy agrárpolitikájukban a lengyel módszert alkalmazzák. (Lengyelországban a termőföld 87 százaléka több mint 3.5 millió egyénileg gazdálkodó paraszt kezén van és 1962 első felében összesen 4 új kolhoz alakult, de 196 feloszlott), azonban a nagyipar, a középipar, a bankok állami kézen maradnának és a kisiparban nem szorítanák vissza mesterséges eszközökkel az egyéni kezdeményezőkedvet.

Ilyfajta vagy hasonló gazdasági struktúra már nem állna fényévnyi távolságban sem a dániai típusú parasztgazdálkodástól, sem a Közös Piacon belül elképzelt ipari tervgazdálkodástól. A magyaroknak le kellene számolniok azzal, hogy országuk nem tartozik Nyugat-Európához, — hiszen hajdan is csak vágyálmainkban tartozott, — ámde, ha módosultan is, a magyar politika egy évszázados kívánsága jut a realitás közelébe : az ország, egyes szomszédaival federáció-szerű szövetségben, alkalmassá válik arra, hogy híddá legyen a Kelet és a Nyugat között és így nemzeti jellegzetességei kibontakoztatásának ne erőszakos, idegen hatalmak vessenek gátat, csupán a józan, kölcsönös megegyezés szorosabb szövetségeseivel és ésszerű tapintat a nagy és félelmetes szomszéddal szemben.

Ilyenformán képzelte el Nagy Imre is az ország perspektíváit. És valószínű, hogy a történelem, a népi demokráciákban szokásos ciklikus rehabilitációs időtartam lefolyta előtt, igazolni fogja 1956 magyar miniszterelnökét.

VINCENT SÁVARIUS

Örök barátság

Alaposan téved, aki azt hiszi, hogy a szovjet-kubai barátság újkeletű. Szó sincs erről ! Amint a TASSZ jelenti, „a szovjet állami archívumban olyan dokumentumok kerültek napvilágra, melyek bizonyítják, hogy a szovjet-kubai barátság negyven esztendővel ezelőtt keletkezett." Igaz, akkor Castro még nem is élt, de már sokan voltak a kubaiak között, akik lelkesedéssel és aggodalommal kísérték a Szovjetunió fejlődését. E kubaiak két csekket küldtek Leninnek, — amint az archívumokból kiderül, — 1923-ban, a Havanai Orosz Segélybizottság aláírásával, abból a célból, hogy segítsék a Közép-Volga vidék éhező lakosságát. „Az újonnan felfedezett dokumentumok bizonyítják, hogy a szovjet-kubai barátságnak milyen mély történelmi gyökerei vannak" — közli velünk a TASSZ.

Számunkra inkább a szovjet állami archívumok dialektikus rugalmasságát bizonyítják. No meg azt, hogy úgy látszik Leninnek nem volt szüksége a havanaiak küldeményére. Vagy a küldemény volt túl kicsi neki. Egyébként beváltotta volna a csekkeket. Ha viszont beváltotta volna, azok most nem lennének az Állami Archívumokban. Mi történhetett? Úgy tűnik, hogy a szovjet-kubai barátság születésének negyvenéves misztériumát nem fogjuk egykönnyen megoldani.

A.

A zsarnokok pedig ne áltassák magukat...

PÁRIZSI ÚJSÁGOK A MAGYAR JAKOBINUS MOZGALOMRÓL (1794-1795)

Martinovics, a bécsi vizsgálóbizottság előtt tett vallomásában hoszan kitért a francia forradalmárokkal való kapcsolatára, akik meghívták a Konventbe, pénzelték mozgalmát és mintegy saját emberüknek tekintették. Mindeddig azonban egyetlen irat sem került elő, sem az osztrák, sem a francia, sem a magyar levéltárakból, amely adatszerűleg bizonyítaná a magyar demokraták összeköttetését a párizsi jakobinusokkal. S amíg hiteles bizonyítékaink nincsenek, addig a szászvári apát vallomását igaznak nem fogadhatjuk el. Minden valószínűség szerint saját személyének fontosságát próbálta ilyen módon emelni.

1794-ben egyébként Európa-szerte forradalmi szervezkedéseket lepleznek le a rendőrségek. Az értelmiség mindenütt „Párizsra veti vigyázó szemét", az új eszméket terjeszti és az új rendszerért lelkesül. A francia forradalmárok, ha nem is okkult irányítói az „összeesküvéseknek", (legalábbis az esetek nagy részében nem azok), érdeklődéssel figyelik a határokon túli, londoni és nápolyi, torinói és zürichi, velük rokonszenvező mozgalmakat. Valamennyi párizsi napilap hosszú tudósításokat közöl a bécsi és a magyarországi demokratikus mozgalom elfojtásáról. Rosszul voltak tájékozva, — az osztrák kormány tudatosan terjeszti az álhíreket, — de a mi számunkra mégis izgalmas olvasmány a magyar progresszió első nagy tragédiájának francia sajtóvisszhangja. A következőkben három párizsi lap, a *Journal des Hommes Libres*, a *Mercure Universel* és a *Nouvelles Politiques* cikkeiből közlünk idézeteket.

1794 tavaszától kezdve egyre több és több hír jut Párizsba — háromnégy hét alatt, Bécsen keresztül — a Habsburg birodalomban folyó politikai erjedésről.

„A kormány kellemetlenségei napról napra szaporodnak; már régebben értesült arról, hogy Horvátországban szervezkedések folynak; most megerősítették a híreket, amelyek szerint ebben a függetlenségi szellemről ismert tartományban a szabadság iránti szeretet nyílt tüntetésekre vezetett és a zágrábi egyetem diákjai szabadságfát ültettek el." (*Nouvelles Politiques*, II. év, messidor 7-1794 június 25). *„Triesztből írják, hogy egy kormányellenes összeesküvést lepleztek le és mindenkit letartóztattak, aki szabadságról beszél."* (U.o., messidor 28-július 16).

A bécsi jakobinusok, közöttük Martinovics, letartóztatásáról augusztus végén értesülnek Párizsban: *„Több mint hatvan személyt vetettek itt börtönbe, és úgy hírlik, hogy még sokan fogják követni őket. A kormány a köznyugalom fenntartásának ürügyén hajtja végre az állandóan ismétlődő letartóztatásokat..."* (*Mercure Universel*, fructidor 5-augusztus 22.) A *Nouvelles Politiques* nürnbergi levelezője augusztus 6.-án ezt írja lapjának: *„A koalícióhoz tartozó udvarok, Nápolytól és Madridtól egészen Porosz- és Oroszországig csaknem nyílt háborút viselnek a népek ellen, amelyeket még alattvalóiknak neveznek. Vajon milyen elv hat ilyen egységesen? Lehetetlen nem látni, hogy az elnyomás és szabadság szelleme közötti általános harc a közös oka ez ellentéteknek. A küzdelem kimenetele bizonyosan kedvező lesz az emberiségre; mert elegendő a rugóknak, melyek oly sokáig nyomták az emberiséget, láthatókká válniok, hogy a szabadságszerető emberek az összetörésükre alkalmas eszközöket megragadják.*

„Bécsből jelentik, hogy egy mozgalom szervezkedett e városban, amelynek következtében a császár, egész udvarával és háromezer főnyi fegyveres kísérettel visszavonult a Laxenburgi kastélyba. Ugyane levelek szerint a magyarok, belefáradván az elszegényítő és néptelenítő háborúba, békét sürgető követeket küldtek a császárhoz." (*Nouvelles Politiques*, fructidor 14-aug. 31.) *„A kormány rendkívül nyugtalan* — írja a *Mercure Universel* augusztus 27.-én. *A nép zúgolódik. Titkos társaságokat fedeztek fel. A bebörtönzöttek száma egyre nő. Parancsot adtak ki az őrségek megerősítésére és az őrjáratok szaporítására és a katonaságot lőszerrel látták el. A kormány kénytelen lesz visszatartani a határokra szánt csapatokat a belbiztonság fenntartása végett."*

Martinovics augusztus 13.-án és 14.-én számolt be a bécsi vizsgálóbizottságnak a magyar mozgalomról. A kormány azonnal elfogatja az általa említett jakobinusokat. A hírek szeptember közepén érnek Párizsba: *„A főherceg-nádor* [Sándor Lipót] *néhány nappal ezelőtt Magyarországra, Budára utazott. Úgy értesültünk, hogy amint megérkezett, az ágyúkat az utcákra fogták. Hasonló intézkedéseket hoztak Pesten. Azóta, nappal és éjjel katonai őrjáratok cirkálnak. A kormány közölte, hogy a Bécsben leleplezett állítólagos összeesküvés ágazatait fedezte fel e két városban. A kormányt nagyon nyugtalanítja a Magyarországot fenyegető felkelés, elsősorban ez országnak a szomszédos Lengyelországgal való kapcsolatai miatt.* [A lengyelek Kosciuszko vezetése alatt szabadságharcukat vívják a három udvar koalíciója ellen.] *A kormányellenes összeesküvés vádja alapján Magyarországon letartóztatott személyeket idehozták és az evégből kinevezett bizottság fog felettük rövidesen ítélkezni. Már bejelentették, hogy egy részüket egész biztos halálra fogják ítélni."* (*Mercure Universel*, 1-sső Sans-Culotide - szeptember 17.)

„Sok fogoly érkezett Magyarországról, akiket kormányellenes összeesküvéssel vádolnak. A kormány távolról sem hiszi, hogy ők az egyedüli elégedetlenek, mert Horvátországból azt írják, hogy jelentős számú katonaság vonul Magyarország felé. Sőt azt is mondják, hogy a császár személyesen készül odamenni." (*Mercure Universel*, 3.-ik Sans-Culotide - Szeptember 19.)

A rendőrségi akció ellen Pest, majd felhívására egy sor más megye közgyűlése tiltakozik az udvarnál: *„...Ugyancsak nyugtalanítja a bécsi udvart az, hogy egyes magyarországi megyék keserű panaszokat intéztek az országban végrehajtott önkényes letartóztatások miatt. Erőteljesen követelik, hogy azon privilégiumuk, amely szerint a magyarok felett csak hazájukban bíráskodhatni, és amelyet most büntetlenül megsértenek, tiszteletben tartassék."* (*Journal des Hommes Libres*, III. év, vendémiaire 28-október 19.) Hasonló hírt közöl a Mercure Universel ugyanaznapi száma, hozzátéve azt, hogy *„úgy hirlik, a császár vissza fogja küldeni Magyarországra a Bécsbe hozott foglyokat."*

November folyamán, a párizsi lapok egyre élesebb hangon bélyegzik meg a bécsi terror-intézkedéseket: *„Az önkényuralom s mindaz, ami benne vérlázító, Bécsbe menekült. Napról napra nő a letartóztatások száma. Semmi sincs biztonságban e gyalázatos inkvizíció elől. Egyaránt börtönbe vetik a nép fiait és a főurakat, az írástudókat és a tudatlanokat, a művészeket és a munkásokat."* (*Journal des Hommes Libres*, brumaire 19-nov. 9.) *„A zsarnokok pedig ne áltassák magukat; a keleteurópai szolgaság és a nyugati szabadság ellentétének állandó látványa nem hagyhatja sokáig közömbösen a rabszolgákat; és ha felfigyelnek, ez hamarosan a népek általános szabadságához fog vezetni; mert hiszen a szabad népek, felvilágosultabbak lévén, bölcsebbek is a többieknél, s következésképpen, boldogabbak."* (*Nouvelles Politiques*, brumaire 21-nov. 11.)

A Bécsben letartóztatott jakobinusok névsorát — közöttük szerepel Martinovics — brumaire 23.-án (november 13.-án) közlik a lapok.

A *Szabad Emberek Újságjának* hamburgi levelezője, október 24.-i kelettel, hosszú beszámolót közöl az ausztriai és magyar demokraták elfogatásáról. Egyéb hiteles és álhírek között arról is tud, hogy Batthyány grófot jakobinus iratok terjesztése miatt Keglevich és Festetich grófokkal együtt letartóztatták.

A magyar titkos társaságok Bécsben kihallgatott vezetőit november végén szállítják vissza Budára. December közepén indul meg a nagy letartóztatási hullám, amelynek során a Reformátorok, valamint a Szabadság és Egyenlőség Társaságának több, mint negyven tényleges vagy feltételezett tagját vetik a budai börtönbe. *„Az önkényuralom egyre folytatja a rémtettek elkövetését; ártatlan áldozatok töltik meg Ausztria börtöneit. Azzal vádolják őket, hogy a bécsi udvar által már hosszabb idő óta fogva tartott állítólagos összeesküvőkkel voltak kapcsolatban. Most egy újabb vétséget is felrónak nekik, azt, hogy a lengyel felkelőkkel érintkeztek; de mindenki tudja mit kell gondolni e soha el nem követett bűnökről, amelyeket a zsarnokok azért agyaltak ki, hogy a népeket láncaik között tartsák. Ismét több, mint húsz személyt tartóztattak le Pesten és Budán."* (*Journal des Hommes Libres*, pluviôse 2-1795 január 21.)

A *Journal des Hommes Libres* és a *Mercure Universel* 1795. január 25.-i (pluviôse 6.) száma azonos szövegben számol be a magyar mozgalomról: *„Ha hinni lehet az itt* (Bécsben) *terjesztett híreknek, a Magyarországon mostanában letartóztatott személyek azt tervezték, hogy a kormány formáját bármi áron megváltoztassák. Kapcsolatban állottak a lengyel felkelőkkel és Konstantinápollyal. Tervük az volt, hogy felkelést indítanak ebben az országban, amennyiben a lengyel forradalom megszilárdul, vagy a Porta hajlandónak mutatkozik erőfeszítéseik támogatására. Felfegyverezték volna a francia hadifoglyokat, kiszabadították volna az államfoglyokat és a nádort hatalmukba kerítették volna. De lehet-e hinni e vádaknak, midőn a kormány sűrű homállyal veszi körül tetteit?..."*

„A háborús készülődések gondjai mellett a kormánynak azzal is kell törődnie, hogy a belső békét fenntartsa, az elégedetlenkedést elfojtsa és az összeesküvéseket felszámolja... Közölték, hogy az összeesküvés sokkal szerteágazóbb volt, mint eleinte hitték. A vádlottak között a társadalom minden osztályához tartozó személyek szerepelnek, többen a kormány vagy az udvar alkalmazottai voltak..." (*Mercure Universel*, pluviôse 16-február 4.) Ezután a bécsi tudósító az elfogott magyarok nevét és foglalkozását közli. (A nevek helyesírása persze egészen különleges, de azért identifikálhatók; pl.: Sepsenaez, kamarai titkár = Szecsenác; Handéres, könyvkereskedő = Landerer stb.) A névsor után még ez áll: *„Martinovics püspököt tekintik e párt fejének. Paczkó könyvárusnál egy demokratikus katekizmust nyomatott ki tekintélyes példányszámban latinul, németül és magyarul."*

Másnapi számában a *Nouvelles Politiques* megint közli a névsort, de kommentárja határozottan az osztrák kormánnyal szimpatizál. Nemcsak a tudósító esetleges óvatossága miatt. Martinovicsék elfogatását csak néhány nap választja el Thermidortól. Robespierre kivégzése után a francia politika egyre veszít forradalmi lendületéből, s 1795 elején megkezdődik a közvélemény fokozatos áthangolása. 1793-94-ben valamennyi lap egységes szellemben leplezte le az arisztokratákat és a forradalom egyéb ellenségeit. Most egyes újságok irányt váltanak és a forradalmi terrort ecsetelik döbbenetes színekkel. A *Nouvelles Politiques* egyike a „legreakciósabb" lapoknak, s irányvonala természetesen a külpolitikai kommentárokban is érezhető. Pluviôse 26.-i (február 24.) számában a következőket olvashatjuk: *„Itt* [Bécsben] *most elmesélik, hogyan fedezték fel a szerencsésen leleplezett és megbüntetett forradalmárok összeesküvését. Ez anekdotát olvasva be kell látnunk, hogy a gondviselés igen sokféleképpen képes hatalmát megmutatni és az ember helyesen teszi, ha beléhelyezi bizalmát. Ki hitte volna, hogy egy nyomorult csuha egy államnak szolgálatot tud tenni. Pedig most egy államon, sőt talán egy egész népen segített."* E bevezető után, a tudósító fantasztikus történetet közöl Martinovics elfogatásáról. A dolog úgy történt, hogy Martinovics inasát meglátogatta egy komája, s meglátván a háziúr csuháját, azt felvette és inas barátját bohóckodással mulattatta. Martinovics Hebenstreit kíséretében hazaérkezett és a kapucinusnak öltözött legény ijedtében az ágy alá bújt. Martinovics elküldte inasát, majd Hebenstreittel megbeszélte felforgató terveit. Egy óra múlva eltávoztak. A legény, kiszabadulván az ágy alól, a rendőrségre rohant és feljelentette az összeesküvőket, akiket még aznap éjjel le is tartóztattak. Mindez, persze, mese, (meghozzá rossz ízű), az azonban igaz, hogy Hebenstreit főhadnagyot, a bécsi „jakobinusok" egyik vezetőjét, Martinoviccsal egyszerre tartóztatták le és 1795 január 18.-án Bécsben felakasztották.

A *Mercure Universel* végig rokonszenvezik a magyar demokratikus mozgalommal, s ha nem is helytálló minden közleménye, grand-guignol meséket sosem tartalmaz. Ventôse 7.-én (febr. 25.) a következő bécsi információt közli: *Az államfoglyok pere Magyarországon még nem fejeződött be. Ellenkezőleg, újabb tíz vádlottat tartóztattak le: a legnagyobb szigorral bánnak valamennyiükkel, magánzárkákban vannak, derekuknál megláncolva, alig tehetnek néhány lépést. Az a hír járja, hogy az összeesküvésnek sokkal kiterjedtebb ágai is voltak, mint azok, amelyeket felfedeztek. Az egyik összeesküvő által kiadott, már említett katekizmus így kezdődik: „Ki vagy te? — Egy zsarnok igájában szégyenletesen sínylődő barom." E katekizmus titkos jeleket is tartalmaz. A mozgalom minden híve két tag toborzását vállalta; a tagok egymást nem ismerték."* Megjegyzendő, hogy a mozgalomnak valóban sokkal több tagja volt, mint az ötven perbefogott; hogy mennyi, azt nem tudjuk, s talán soha sem fogjuk megtudni. A Szabadság és Egyenlőség Társaság katekizmusának Szentmarjay-féle magyar szövege így kezdődik: *„Mi az ember? — Egy eszes állat"*. Viszont a harmadik szakaszban a következő kérdés-feleletet találjuk: *„Van e valami különbség a' szarvas marhák és a' rab-szolgák közt, tartásokra nézve? — Egy csep sints! Valamint a' gazda az ekét vonó marháit maga előtt kénye szerént hajtja, szinte úgy bánnak a' királyok és arisztokraták jobbágyaikkal és rab-szolgáikkal, a'mint t.i. nékik teccik."*

A *Mercure Universel* ventôse 11.-i (márc. 1.) számának közleménye még érdekesebb: *„Budáról értesültünk, hogy azt hiszik, az államfoglyok közül hetet fognak halálra ítélni.* [Valóban így történt: a Társaságok öt igazgatójának lefejezése nem meglepő, annál érthetetlenebb azonban Öz és Szolárcsik kivégzése. Összesen tizenhét halálos ítéletet mondott ki, vagy hagyott jóvá a Hétszemélyes Tábla, de tíz elítélt királyi kegyelmet kapott. Előre elhatározta volna Bécs, hogy hét vértanút ad a születő magyar demokráciának?...) *Összesen harminckilencen vannak börtönben: azok, akiket először fogtak el, Bécsbe küldtek, majd onnan visszavittek és azok, akiket az első foglyok visszatérése és kihallgatása után tartóztattak le. Tizenhét magyar megye írt fel a császárhoz, hogy ne kegyelmezzen meg azoknak, akiket elítélnének. Fölösleges megjegyezni, hogy ezt a magatartást nyilván a kormány ügynökei sugalmazták. Ugyanolyan értelmetlen lenne a nép véleményének tekinteni ezt, mint ama számtalan hódolatkifejezést, amellyel sikerült körülvenni a császárt legutóbbi németalföldi útja során; azóta, a császár kérelmei ellenére, Németalföld semmit se volt hajlandó tenni uralmának védelméért."* Ezután a magyar államfoglyok újabb névsora következik, valamivel jobb helyesírással.

A *Journal des Hommes Libres* pluviôse 30.-i (febr. 18.) száma a magyar mozgalom „kétütemű" tervéről ezt írja: *„Egy, a magyarországi mozgalomról ma kiadott közlemény szerint, tulajdonképpen nem egy, hanem két összeesküvést szőttek. Az első feladata az lett volna, hogy meggyilkolja a főherceg-nádort, elfogja Zichy országbírót és Barco főparancsnokot és országgyűlést hívjon össze új alkotmány bevezetésére. A második révén ki akarták szabadítani a börtönökből a perbefogottakat, akiket halálra ítélnének, mint Hebenstreitet Bécsben."*

1795 februárjától kezdve, egyre ritkulnak és rövidülnek a hírek a magyar jakobinus mozgalomról.

Az egyetlen, Magyarországról keltezett tudósítást a *Nouvelles Politiques* germinal 2.-i (márc. 22.) számában találtuk: *„Buda, február 28. Az udvar által követelt rendkívüli újoncállítások, a napról napra emelkedő élelmiszerárak, valamint az ismételt önkényes letartóztatások, amelyek során sok lakost hurcoltak el otthonából, egyaránt hozzájárulnak az országban uralkodó általános elégedetlenség ébrentartásához."*

Prairial 11.-én (május 30.) a következő, szóról szóra egyező hír jelent meg a *Mercure Universel*-ben és a *Journal des Hommes Libres*-ben: *„Bécs, május 8. Április 28.-án, a Magyarországon felfedezett összeesküvés legfőbb vezetőit a Budán székelő Királyi Tábla halálra ítélte. 29.-én fellebbeztek a Hétszemélyes Táblához, amely az ítéletet megerősítette. Nevük és foglalkozásuk a következő: Gróf Sigrai, Martinowitz, a soproni székesegyház volt nagyprépostja, Heinotzi magántitkár, Szertmariay nemes ügyvéd és Lasskowitz volt lovastiszt."* Az öt igazgatót május 20.-án, tíz nappal e sorok megjelenése előtt végezték ki. A párizsi lapokban mind ez ideig hiába kerestük a kivégzések említését.

Ellenben thermidor 17.-én (aug. 4.) a *Nouvelles Politiques* hosszú tudósítást közöl Sándor Lipót főherceg-nádor temetéséről. A leírás részletes: fekete bársonypárnák, rendjelek, kamarások, főhercegek, harangszó, püspöki áldás stb., — minden szerepel, ami egy francia republikánusnak már 170 évvel ezelőtt hiányzott. Az érdekes az, hogy 1802-ben a franciák már úgy tudják, hogy Sándor Lipót maga is részt vett az összeesküvésben és a laxenburgi robbanás, amelynek áldozatul esett, nem volt baleset.

KECSKEMÉTI KÁROLY

SZENCI VILIBALD

EGY VÁROS A MÚLTJÁRA BORUL

Kisvárosokból néha messzebb lehet látni, mint a nagyokból. Időben is, térben is. Talán azért, mert a kisváros nem a természettel való kevély ellentmondásból született, hanem védelmet és megértést keresőn belesimul környezetébe.

Ha az ember Sopronból, képzeletben, a szálló nap után, a fák csúcsai közt játszó szél sziréndalát követve, elindul felfelé az Alpok legkeletibb nyúlványain, Franciaországban, nem is nagyon messze Párizstól fog leszállni az Európán keresztbefekvő hol heroikus, hol idilli hegyek gerincéről. Ha viszont kelet felé indul, valami kancatejszagú dal igézetével fülében, a szőlőskertek lábát nyaldosó Fertőtótól, a földrajzosok szerint a legnyugatibb sztyep-tótól, akkor az úgynevezett sztyep-övön vándorolva Vladivosztokig jut. Vannak a városban természetjárók, akik a nyugati utat az Alpok gerincén tényleg megjárták, de olyanok is, akik a keleti utat vándorolták végig hadifoglyokként.

Sok minden találkozik és válik el Sopron határainál. Nyugati dombjain a noricumi flóra, a keletieken a pannóniai flóra gazdag példatára tanulmányozható. A szakember részére különösen izgató, hogyan viselkedik a Noricumba tévedt pannon növény és viszont. Néha gazdagabb virágzásnak indul a neki idegen talajon és környezetben, néha pedig elsatnyul. Nem tudok pszichológusról, aki a növénytanból vett tanulságokat az emberi lélekre alkalmazná, a soproniak azonban tudományos igények nélkül bár, de sokszor megteszik ezt.

A várost, köztudott dolgot ismétlek, az osztrák-magyar határ és ami most ezzel egyértelmű, a drótsövény, az aknamező, az őrtornyok, a gondosan gereblyélt homoknyomsáv, köralakban veszi körül. Ha egy titángyerek a Várostornyot használva a körző egyik szárának, kört ír le, mintegy 8-10 kilométeres sugárral a város körül, azt fogja látni, kíváncsian áthajolva a hegyek fölött, hogy a kör kerületének négyötöd részét drótsövény karcolja bele a sajgó földbe. Sopronban sok a természetimádó. Vasárnaponként tízezrek indulnak ki, gyalog vagy sín, a hegyekbe és szőlőskertekbe, (a Fertőre tilos kivitorlázni), beleütköznek a drótsövénybe, amely mint karéj alakú sebhely tudatukba is beveszi magát. A féllábú ember, ha ügyes, sok mindent megtanul, csonkasága azonban állandóan jelen van, vele együtt él, társasviszonyba kerül vele. A határnak és a tudatnak ez a mély sebe egyesülve a város szeretetével, a lokálpatriotizmussal, (melynek haladó jellegét a forradalom óta hivatalosan is elismerik), késztetik a város lakóit arra, hogy a térdimenzió lidércnyomása elől az idődimenzió megváltó mélységeibe vessék magukat.

Joseph Conrad szerint Isten békéje az óceánokon ezer mérföldre a szárazföldtől kezdődik, ahol már a vihar sem bűnök büntetése, hanem egyszerű, irigységtől és gőgtől mentes szívek megtisztítása csupán. A térdimenzióból az idődimenzióba szorított soproni ember ezt a békét az idő óceánján, néhány száz évnyire a jelentől találja meg.

Ilyen és hasonló gondolatok borzolják hűs tengeri szélként az ember tudatát, ha a Soproni Szemle helytörténeti folyóirat számait olvassa. A folyóirat európai unikum, egy város lelkiismerete, amely múltja segítségül hívásával akarja jelenének nyomasztó problémáit megoldani. Elsősorban az önbizalom, a saját magunk igazába vetett hit, melyet Karamazov Iván is Európában remélt megtalálni, és a saját létjogosultságunk kérdéseit értem. Az öreg várost Rákosi Mátyás, talán csak lélekelemzéssel megállapítható okokból, halálosan gyűlölte és a visszafejlesztendő városok listájára tette. Egy többségében kommunistákból álló küldöttségnek, mely a súlyos bombakárokat szenvedett város felépítéséhez segítségét kérte, Veres Péter, akkor építésügyi miniszter azt mondotta, hogy csak egyet sajnál, azt, hogy a bombázások a várost csak részben és nem egészen pusztították el. A küldöttség elképedését látva, sietve hozzátette : „Ez egyébként Rákosi elvtárs véleménye". A halálos ítélet ellen a szép humanitásokkal játszó város, egyedülálló módon fellebbezett. Mihelyt lehetett, újra megindította várostörténeti folyóiratát, a Soproni Szemlét, melyet a város egy kíváló főjegyzője 1937-ben alapított. A Szemlét 1945-ben elnémították, 1955-ben a városi tanács a közvélemény, elsősorban az értelmiség nyomására újból megindította és fenntartja.

Azóta aztán a Történelem Múzsája a Szorongás Angyalával együtt járkál a város utcáin, mint Tamási Áron angyala a székely faluban. Az Angyal és a Múzsa által a Szemle hasábjain összehordott gazdag termésből ezúttal csak néhány szőlőfürtöt szeretnék kiválogatni a fentebb elmondottak illusztrációjaként.

A vita a város koraközépkori történelmének egy tisztázatlan kérdése felett indult és, amint történészek, régészek, nyelvészek, építészmérnökök és műkedvelők hozzászólásai tanúsítják, felkorbácsolta a város intellektuális szenvedélyeit. A jelen partjaitól nyolcszáz évnyi távolságban találták meg Isten békéjét, amelyben a vihar a szívek tisztítója. A vita olyan heves volt, hogy a szerkesztőség kénytelen volt beszüntetni a hozzászólások közlését, azonban a résztvevők kijelentették, hogy a vitát nem tartják lezártnak és az tényleg újból elindult.

Aki a mai Sopron aszfaltján sétál, mely még mindig magán viseli a bombatámadások nyomait, tulajdonképpen több elsüllyedt város felett jár. A középkor két-kétésfél méterre, a népvándorláskor kétésfél-három méterre, a római kor három-négy méterre süllyedt. Mint a rétegek vastagsága elárulja, a virágzó római város után növényszerű tengés következett, majd a középkortól kirobbanásszerű pompázás.

A papírrétegek még ennél is vastagabbak. Az utolsó 550 év szinte áttekinthetetlen. Mázsaszám fekszenek iratok, melyeket kutató még a kezébe sem vett. A problémát az anyag gazdagsága okozza. Ez a réteg a mohácsi vésztől napjainkig terjed. A következő kétszázötven évben, tehát a tizenkettedik század közepétől a mohácsi vészig rengeteg az írott forrás, főleg oklevelek, amelyeket a város a két világháború között tizennégy kötetben adott ki. A tizennégy kötet minden jobb európai könyvtárban, de néhány amerikaiban is megtalálható és alapvető műnek számít a forráskutatásban. Újabb tizennégy kötetre való eddig még kiadatlanul hever. A tizenkettedik század előtti időből a források gyérek. Bouillon Gottfried kereszteshadjáratainak krónikása 1089-ben erős várat ír le. II. Rogerius szicíliai normann király arab földrajztudósa, Idrizi 1159-ben virágzó várost látott, magas házakkal, fejlett kereskedelemmel.

Mit látott a kereszteshadjáratok krónikása és az arab utazó? E körül alakult ki lényegében az a vita, amelyről fentebb szólottam és amely izgalomba hozta a soproni kedélyeket. Két felfogás alakult ki. Az egyik szerint az első soproni magyar vár, melyet a 10-11. századokra tesznek, a mai belváros helyén volt, az azt övező, ma is meglevő várfal rendszerén belül, a másik szerint a mai külvárosban, a Szent Mihály plébániatemplom és a Bécsi Domb római amfiteátruma körül és csak 1100 táján telepítették át a mai belvárosba. Ahhoz a kérdéshez, hogy a két városmag közül melyik alakult ki először és melyik keletkezett a másikból osztódás illetve secessio in montem sacrum útján, száz más kérdés kapcsolódik. Ha az alapgondolat hibás, vele együtt más száz elmélet is megdől.

A kérdés nem is annyira helyi jelentőségű mint amilyennek első pillantásra látszik. Ha megfelelő problématörténeti háttér elé állítjuk, elveszti helytörténeti ízeit.

Századunk elején politikai követelések és igények alátámasztásaképpen egyes német történészek azt a tételt állították fel, hogy a keleteurópai térségben csupán egy városalkotó nép élt, természetesen a német, mely Keleteurópa minden városát alapította és ezzel történeti küldetést teljesített. A római városokat, melyek létét még ezek a történészek — propagandisták, talán jobb kifejezés lenne — sem tudták kétségbevonni, a népvándorlás viharai elpusztították. A lakosság kihalt, legyilkolták vagy elköltözött. E térségben évszázadokig nem volt városi élet, amíg azt német telepesek meg nem indították.

Magyarországon a német kesztyűt, egy sajnos korán elhunyt fiatal történész, Pleidel Ambrus vette fel. Azt igyekezett kimutatni, hogy a középkori magyar városok jórésze római városok helyén keletkezett, lakosságuk nem halt ki, hanem ragaszkodott a város köveihez és a városi közigazgatás egy primitív módjához, majd alávetette magát a magyar hódítóknak. Így Székesfehérvár, Esztergom stb. a krónikások által olasznak nevezett polgárai nem voltak olaszok, hanem itt maradt római városlakók latinul beszélő leszármazottai, akik megőrizték a városi lét emlékeit. A fiatal történész elegánsan vezette vívótőrét, bizonyítékai számosak és meglepőek voltak. A történészek megegyeztek abban, hogy a végső szót ásatások fogják kimondani, a Drang nach Osten azonban, melynek a német történészek előkészítői voltak, két világháborúhoz vezetett. A perdöntő ásatásoknak Sopronban, de másutt is az volt a főakadálya, hogy a római város a mai alá süllyedt és ásatásokat csak a meglevő épületek lebontásával tudtak végrehajtani. Ilyen alkalom volt a soproni Új Városháza építése a Régi helyén. A város polgársága ragaszkodott ahhoz, hogy ugyanarról a helyről igazgassák, ahonnét már századok óta. Alapozás közben meg is találták a római fórumot, a régi városközpontot, a főistenségek és a császár életnagyságnál nagyobb szobraival, amelyek ma, sajnos, megkurtítva — mert egyébként a múzeumba nem fértek volna be — a soproni múzeum ékességei. A polgárság tehát megtartotta a városházához kapcsolódó folytonosság érzéseit, aminek, sajnos, a régi barokk városháza áldozatul esett. A második világháború légibombázásai nagy réseket szakítottak a város házsorain és a kiharapott házak helyén megnyílt az ásatások lehetősége. Ezek lassan, vontatottan indultak, néhány lelkes ember sürgetésére, hiszen amint említettük, Rákosi nem volt hajlandó Sopronra egy fillért sem áldozni, még újjáépítésre sem, nemhogy ásatásokra. 1950-ben volt egy ásatás, ennek erdményeit azonban nem engedték közzétenni. Nagy Imre miniszterelnöksége alatt aztán a város élénk érdeklődésével megindult a munka, a forradalom után elejtett fonalat azóta ismét felvették. A kérdés koránt sincs még lezárva, de az eddigiek a magyar történész igazát látszanak igazolni : a folyamatosság a római város és a középkori város között igenis megvolt. A római Sopron nyílt városnak épült, de a negyedik században, amikor már a pusztulás árnyéka lengett a birodalom felett és a dunai limest már nem tartották kielégítőnek, belső magját városfallal vették körül. Erre a városfalra, valószínűleg a kilencedik-tizedik században favázas sánc épült, palánkvár. A palánkközöket terrazzo-szerű vörös anyaggal töltötték ki. A palánk a római falat követte. Erre a palánkra épült a középkori városfal, kezdetben csak egy-védőfalas váröv, amelyet később a korok várépítési divatjának megfelelően átalakítanak, többször is, amíg két vedőfallal, falszorossal, árokkal és külső tornyokkal megerősített vedőöv rendszer lesz belőle.

Rejtély rejtélyt szült. A rejtélyt a római és középkori falak között lévő palánk jelenti. Ki építette és mikor?. Ez volt a magyar király vára, amely előtt elismerően bólogattak Bouillon keresztesei és az arab utazó? Olyan leletek, amelyek erre a kérdésre adnak egyértelmű választ, még nem kerültek elő. Viszont az ásatásoknak még a kezdetén tartunk.

Dickens regényeit annak idején heti füzetekben tették közzé. A súlyos beteg londoniak azért imádkoztak, hogy az utolsó füzetet megérjék. E sorok írójának egy öreg soproni azt írta : mielőtt a Styxhez indul, szeretné megtudni, kik építették a rejtélyes palánkot. Ostromolt középkori várak földalatti alagútakon át maradtak sokszor érintkezésben a külvilággal. A múltjába és az emberségébe mélyesztett aknákkal a körüldrótozott Sopron is nyilván ezt akarja. A palánkvár építője érdekli az atomhalál árnyékában.

A Soproni Szemle vitatkozó gárdája olyan, mint egy magányos zongorás, aki a billentyűkön kérdezget egy képzeletbeli zenekart. A vonósokon, fúvósokon és ütőhangszereken érkező válaszokat csak ő hallja. Amíg azonban mi is sejtjük a választ, nincsen baj az emigráció körül.

Horváth Elemér versei

1956

Egy korai hajnal éjféli verőfény
tűzvész-derű a tél trópusain
s homloka hamvain tenyere sivatagain
egy ember aki elvétette a tavaszt
a lázadás reflektora előtt
a remény zsákuccáinak vágott neki
egy fal vízébe vetette magát
pedig csak a napot akarta és egész
konok szívével halhatatlanul
a földet a jövő térképei helyett

Száműzetés

Aszály ezer és ezer délután,
és harmattalan éj az ereszek alatt.
Nem tudom ki aludt, de dél felé megszöktem s olyan volt mintha megeredt volna az eső (szürke és kék s elbűvölő !); szédületemben majdnem rám bukkant egy lány. Csodálkozásom peremén. Feledhetném?
Ó nyár az út pocsolya-erdejében s kétoldalt a sor brilliáns hárs a láthatár felé ! S a ház
a hársak gyújtópontjában, az alkony gyújtópontjában ahol az első csillag meglepi szemem, az ismeretlen ház !...
Száműzetés.

Fáy Ferenc versei

Régi nyár, béresekkel

Izzik a völgy, — e néma, barna katlan. —
Felette szálló, szikrázó homok.
A tájba vésve állok s mozdulatlan
kutyám ma, még a légyre sem morog.

A „Csúnya" szélén porlepett akácok
s füvek közé lerakva terhüket,
két béres alszik s színtelen virágok
nézik bozontos, izzadt mellüket.

Sas-ék tagján nagy emberek aratnak ;
mögöttük bársonybarna asszonyok
villázzák álmuk és a szénaszagnak
forró palástja vállukon lobog.

Úgy gyúrták őket, mint mást : barna sárból,
— oly ismerősek s ismeretlenek. —
Itt élnek, mint a föld és mégis távol...
távol, akár az ég s a fellegek.

Apám

Kilépett hatkor a kapun
s indult az állomásra ;
felkelt a por s a fákra ült,
— talán azért, hogy lássa. —

Kovácsék házán álmosan
nyújtózkodott a szalma ;
s bebújt a dunyhás köd közé,
hogy lépteit se hallja.

De a kerítés, az felállt
— görbén, milyenre szabták —
s két léce közt, egy vén lapu
lengette zöld kalapját.

S vállukra kapták a kövek,
a táj karjába fogta,
s a túlpartról futott felé
Horváthék bodzabokra.

Lassan már pirkadt. Ő megállt,
hozzáhajolt a Naphoz,
sóhajtott... aztán ment tovább,
a félhetes vonathoz.

Az erdész hajnali ötkor ébredt, ahogy ezt évtizedek óta megszokta, felkelt, meggyújtotta a petróleumlámpát, belebújt a nadrágjába, csizmát húzott, néhány apróra vágott hasábot dobott a zömök vaskályhában lélegző parázsra, övébe gyűrte a törülközőt, egy kannából vizet öntött a széken álló pléhlavórba, megmosdott, felvette az ingét, aztán az ajtóhoz ment s kinézett. Kristálytiszta, hideg éjszaka volt még, a felhőtlen égbolton szikrát vetettek a csillagok. A havazás elállt. Körülötte szárazon pattogott a hólepte erdő. Becsukta az ajtót. A kályhában hirtelen fellobbant a tűz, a vékony csövek izzottak. Az erdész a szemközti priccsen szuszogó gyerek mellé lépett s megrázta a vállát.

Véletlenül rekedtek itt, tegnap este, az áthatolhatatlan havazásban, miután újból és újból átvizsgálták az erdőt, mindenféle gyanús jelek után kutatva. De nem találtak semmit, csak ijedten menekülő nyulakat. Rengeteg volt belőlük az idén, a vadászatnak egész biztosan nagy sikere lesz, mondta a tizedes, aki velük együtt csörtetett a magas hóban. Az erdész a fiát nézte, aki szótlanul gyalogolt mellettük, de látszott rajta, hogy kimerült. A szeme vörös volt, a homloka megizzadt. Telefonon leszólt a feleségének, hogy ne nyugtalankodjék, itt alszanak meg a kalyibában. A tizedes a 3. vágatnál elbúcsúzott tőlük, neki mindenképp vissza kellett mennie a szállására. A szakasz, mely egy hadnagy vezetésével tegnapelőtt érkezett a faluba, a kastély körüli cselédházakban helyezkedett el. Feladata az volt, hogy a vadászaton résztvevő előkelőségek biztonságára ügyeljen. De az erdészt ez nem érdekelte különösebben, így volt ez mindig, amióta az eszét tudta, s azelőtt is, apja, nagyapja, dédapja, talán még az ükapja korában is, akik valamennyien itt voltak erdészek, ezen a birtokon. Ha magas vendégek érkeztek a grófhoz, előttük jártak az árnyékaik. Nem mintha bárki is bántani akarta volna őket, vagy akár az életükre tört volna, inkább csak szokásból, ceremóniából, kötelességből, előkelőségük, hatalmasságuk, különállásuk egyik látható jeleként. Ezért nem figyelt túlságosan a tizedes izgatott magyarázkodására sem. Értette ugyan izgalmát, hiszen bizonyára életében először fog szemtőlszembe kerülni egy miniszterelnökkel vagy egy tábornokkal, de ez rá már nem hatott. Sok miniszterelnököt látott már, még több honvédelmi minisztert, rengeteg államtitkárt meg ezredest, grófot, bárót, udvari tanácsost, főügyészt. Herceget is, jónéhányat. Előbb vagy utóbb mindenki lejött erre a birtokra vadászni, régi miniszterelnök vagy új, ezt tudta tapasztalatból s számára ez elegendő volt ahhoz, hogy végezze a kötelességét. Útbaigazította tehát a tizedest, — az első keresztútnál jobbra, aztán csak egyenest, amíg kiér a kastélyig, — megveregette a gyerek vállát, s felmászott vele a meredek emelkedőn, a kalyibáig.

Gyorsan mentek lefelé a süppedő, megmegroppanó hóban, szótlanul. A gyerek kialvatlanul pislogott, néha-néha apja kezéhez kapott, mintha attól félne, hogy elveszti maga mellől. Gyakran ásított is, hangosan, jóízűen. Az erdész nem sajnálta a fiát, inkább büszke volt arra, hogy milyen gyorsan ugrott ki meleg vackából, panasz vagy nyögdécselés nélkül, megmosdott derékig a jéghideg vízben, aztán katonásan jelentette, hogy elkészült, indulhatnak. Erdésznek nevelte, a hajnali ébredéshez hozzá kellett edződnie. Időközben kiértek a vágatból és jobbra fordultak. A közelben madarak rebbentek fel, hangos szárnycsapásokkal. A megrezzenő ágakról nagy, puha hócsomók hullottak a földre. — Milyen madár ez ? — kérdezte az erdész, menetközben. — Fácán, — válaszolta a gyerek, habozás nélkül. Jó tanítványnak bizonyult, az erdész elégedett volt. Nemsokára ritkulni kezdett az erdő, a kastély parkjához közeledtek. Negyedóra múlva elérték a dombot, melynek aljában az út kétfelé vált : az egyik a faluba, a másik a kastély bejárata felé vitt. Az elágazásnál az erdész megállt. — Idefigyelj, — mondta hirtelen s megfogta a gyerek vállát, — te most bemész a kastélyba Erzsi nénédhez, kérsz tőle valami harapnivalót, megmondod, hogy nekem is készítsen reggelit, aztán leülsz ott a konyhában, behúzod a farkad és megvársz. Értettem? — A paranccshoz szokott gyerek bólintott s már indult is tovább. Az erdész figyelte, amint eltűnik a fordulóban, a domb aljánál. Aztán nekivágott az emelkedőnek.

Eltartott jó húsz percig, amíg felért a derékig érő hóban. A dombtetőn, teljesen behavazva, egy félig korhadt, félig rom szaletli-féleség állt, amit az itteniek Kilátónak neveztek. A Kilátót száz vagy százötven esztendővel ezelőtt a gróf egyik ükapja építtette, nem sokkal halála előtt, mert — így szólt a legenda, — mielőtt meghalt még egyszer végig akart nézni a birtokán. Itt is halt meg, pillantását a végtelenbe nyúló erdőkre szegezve, a hordszékén, zsellérei körében, akik egykedvűen figyelték kimúlását, mert a gróf rossz ember volt. Az erdész a Kilátó egyik, még épségben lévő oszlopához támaszkodott, erősen lihegve. A kapaszkodó meglepően kifárasztotta. Azt sem tudta, hogy miért jött ide fel, semmi dolga nem volt itt, de ha már feljött, körülnézett. Lassan világosodott. A csillagok halványodni kezdtek, a havas erdők felett szürkéskék pára gomolygott. A legenda arról is szólt, hogy a gróf, halála előtt, megátkozta ezt a dombot, aki ide feljött, annak hamarosan meg kellett halnia. Az erdész azonban nem hitt az ilyesfajta mendemondákban, felvilágosult ember volt, s egyébként is annyiszor járt már itt s még egyszer sem halt meg. Nézte az éjszakából kibontakozó erdőket, a párát, a jeges szélben hintázó, csonttá fagyott ágakat. Jól látszott innét a kastély is. Valamennyi ablaka világos volt, kéményei erősen füstöltek, feljárata előtt nagy, fekete autók sorakoztak, mert a vendégek közül sokan már tegnap este megérkeztek. Kissé odébb, az udvaron, nem messze a kapu felé vezető jegenyesortól, hatalmas tűz lángolt. Körülötte a hajtók melegedtek, egyik lábukról a másikra állidogálva, kucsmásan, báránybőr bekecsben. A száraz szalma ropogott, magasba hajítva szikráit. Hatra rendelte fel őket a faluból, innen tudta meg, hány óra van. Megfordult. A távoli betonúton reflektorfények tépték fel a ködöt. Nyolcat számolt meg közülük, aztán abbahagyta. A kocsik rákanyarodtak a keskeny bekötőútra, melynek építését nemrég fejezték be, s eltűntek a jegenyék rácsai mögött. Nem maradhatott sokáig, mennie kellett. De még egyszer körüljárta a Kilátót, megtapogatta oszlopait, mintha azt méricskélné, hogy meddig állják az idő, a korhadás, a rothadás szüntelenül ismétlődő rohamait, majd újból az erdők felé pillantott, a keleti látóhatár irányába. A ködön túl kelőfélben volt a nap. A fák fehér csipkéi közt lila árnyékok bújkáltak.

Mire leért az udvarra a tüzet már kiolto tták. Az égett szalma kesernyés füstje gyorsan foszlott szét a csipős hideg- ben. A gyöngyházszín fények hullámain pihekönnyű pernyefoszlányok libegtek. A parasztok fekete foltja mögött, a szikrázó fehérségben, a tűzrakás maradványainak fekete foltja sötétlett. Szélein már jéggé fagyott a megolvadt hólé. Itt voltak valamennyien, kivétel nélkül, mint emlékezete óta minden télen, a legjobb hajtók, a legtapasztaltabb orvvadászok, fagytól veres orruk hegyén a vasárnapi koránkelés álmos dühével. Álltak, cigarettáztak, leheletük sűrű párájában. Közöttük, kucsmájával mélyen a szemében, hosszú, ősz bajuszát rágcsálva, ott álldogált az öreg Szekeres is. Az erdész elnézett a feje felett, úgy tett, mintha nem venné észre. Már lemondott arról, hogy az öreg eljön, pedig nagy szükség volt rá, mint mindig. Még nála is jobban ismerte az erdőt, a legkisebb ösvényt vagy csapást, a titkos járatokat, irtásokat, tisztásokat, csalékony zsombékokat. Egyesek szerint a nyulakat füttyel babonázta. Tegnapelőtt, amikor estefelé beállított hozzá, hogy megbeszélje vele a hajtást, még a borjúszájú komondorát is ráuszította. Az öreggel sok baj volt, amióta a csendőrök, jó tíz esztendővel ezelőtt, kommunistaság gyanúja miatt, tönkreverték a balveséjét. Az erdész hátat fordított a hallgatag parasztoknak és bement a konyhába.

Forró gőz csapott a szemébe, az orrába pedig a frissen bontott baromfi belének nehéz, emésztetlen szaga. Az asszonyok krumplit pucoltak, galuskát kevertek, rétestésztát nyújtottak. Erzsi néni, a falu leghíresebb szakácsnője, a vadászlakomák agyondicsért művésze, a tűzhely mellett állt s piros fejkendője alól kibomló hamuszürke haját igazgatta. A tűzhelyen, hatalmas fazekakban, zubogott a víz. A fehérre súrolt faasztalokon megkopasztott csirkék, kacsák, pulykák sorakoztak. A polcokon frissensült, illatozó kenyerek. A fal mentén, nagy, fonott kosarakban, alma, körte, szőlő, narancs, banán. Mellettük, pántos faládákban, italok. A gyümölcsöt meg a borokat lepecsételt teherautó hozta Pestről, tegnap délután. Az erdész a legszélső kosárból kiemelt egy almát s odadobta a fiának, aki a sarokban kuksolt, egy alacsony zsámolyon, lábát maga alá húzva. — Van valami harapnivaló, Erzsi néni? — kérdezte aztán. Egy pillantást vetett az ajtó mellett üldögélő katonára, de az nem mozdult.

ACZÉL TAMÁS

SZEGF

Az öregasszony átdöcögött a gőz felhőin. Sápadt arcából elégedetten villogott ki apró, barna szeme. Nagyon szeretett főzni. — Itt? — kérdezte vidáman s a válla felett az asztalokon elnyúló hústömegre nézett, miközben köténykével megtörölgette nedves tenyerét. Erős, csontos keze volt, ujjai ropogtak. — Kérsz rántottát ?

— Kérek, — mondta az erdész.

— Hány tojásból ? — kérdezte az öregasszony.

— Ötből, — mondta az erdész.

— Étvágyad az van, — mondta az öregasszony és nevetett.

— Az még van, — mondta az erdész.

— Mi kell még? — kérdezte az öregasszony, hirtelen elkomolyodva, — mi kell még, lelkem?

Az erdész nem válaszolt.

Az öregasszony könnyedén lehajolt, az asztal alól egy tojással teli keménypapír dobozt húzott elő, gondosan kiválogatta belőle a nagyobbakat, a tűzhelyhez lépett, zsírt csapott egy füles rántotta-sütőbe és rátolta a tűzre. — Iszol egy pohár forralt bort? — kérdezte.

— Ha jut, — mondta az erdész.

Két tenyere közé fogta a barna zománcbögrét, melynek kellemes melege átsugárzott fagyos ujjaiba. De nem ivott. A bögre fölé hajtotta a fejét, a borízű, áthatóan-édeskés illatú gőzbe.

— Szegfűszeg, — mondta és felnézett.

— Az bizony, — mondta az öregasszony élénken, s egészen közeljött hozzá. — Van itt minden. Pestről hozták.

— Pestről, — mondta az erdész.

— Apád, szegény, meg nem itta volna nélküle a forralt bort. Egyszer meg úgy nekidühödött, hogy nem volt a háznál, hogy behajtott érte éjnek évadján Keresztútra, bricskával. Vagy szánnal, már nem is emlékszem. Te akkor nem voltál itthon, katona voltál.

— Szegfűszeg, — ismételte az erdész. Emlékezett rá, éppen szabadságon volt, karácsony előtt. Befogott a szánba, de az öreg

Itt állott hajdan, a Várhegyen, a híres ősi Budavára, magyar királyok székhelye, a nemzet szemefénye. A téren, ahová 1944 őszén még ki lehetett látni a Péterházy-palotából, egykor a francia Anjou-háznak az a dicső sarja épített templomot Szent György tiszteletére, akit Nagy Lajos király néven emleget a magyar történelem. Ugyanitt állt valaha a vérpad is, amelyen a király ellenségeit fejezték le.

A Péterházy-palota barokk kapuja fölött évszázadok óta ott volt a család faragott címere, amely egy saskeselyűt ábrázolt, csőrében üstöt, karmai közt kardot tartva. A címertan tudósai szerint az üst spanyol eredetre vallott és a XVII. században került a Péterházyak címerébe, amikor az egyik Péterházy gróf, a család legidősebb fia, egy kasztiliai hercegnőt vett feleségül.

A palota ablakán, ezen a borús őszi napon, a hajdani Osztrák-Magyar Monarchia volt külügyminisztere tekintett ki gondterhesen a térre.

Gróf Péterházy Sámuel önagyméltósága, valóságos belső titkos tanácsos és számos magas érdemrend tulajdonosa, szürke kecskeszakállát simogatta finom, érzékeny ujjaival. Látta, hogy három állig felfegyverzett acélsisakos német katona halad el ablaka alatt. A jelenet kizökkentette pár percre fontos elfoglaltságából : éppen emlékiratait írta.

— Hibáztunk — morogta lehajtott fejjel, amikor a német katonák eltűntek.

Szép feje volt. Olyan, mint a szakállas öreg Jupiteré egy antik római síremléken.

— Mindez a *Kaiser* bűne... *Wilhelm, der Linkhand* — ezt is mondta még, mert mióta emlékiratait írta, úgy tapasztalta, hogy a fennhangon kimondott szavakhoz könnyebben ragadnak hozzá a gondolatok.

Magas kora ellenére megőrizte a hajdani elegáns huszártiszt soványságát, bár a háta kissé meggörnyedt. Az első világháború alatt néhány hétig volt csak külügyminisztere Ferenc Józsefnek. A központi hatalmak ügye még nem állt rosszul, de ő egy ellenzéki támadástól megsértődött és lemondott. Később a történetírók Románia belépését a háborúba az antant oldalán az ő számlájára írták, holott ő akkor nem is volt miniszter. Azóta mérhetetlen tekintélyét, mint tőkepénzes az aranyait, zsugori módon őrizte. Mintegy fösvénységből vonult vissza a politikai élettől, ámbár tagja volt a felsőháznak és kivételes ünnepi alkalmakkor, amikor a hercegprimás és József főherceg is megjelent, jelenlétével tisztelte meg az országgyűlést.

— Visegrádi udvarod fénye elhomályosította a Louvre-t — ezeket a szavakat Nagy Lajos király szelleméhez intézte.

A palota előtt taxi állt meg, egy bundás hölgy szállt ki belőle. Szalmakazal formájú kalapjáról fátyol fityegett, félig eltakarta arcát. Felpillantott az ablakra, meglátta őt és intett neki, mint aki a családhoz tartozik. Csakhamar kopogtak az ajtón.

Mihály jelentette, hogy egy idősebb hölgy érkezett, de nem mondja meg a nevét, fontos ügyben óhajt beszélni a kegyelmes úrral.

— Leprában haltál meg, szegény Lajos...

— Méltóztatik... ?

— Küldje be, Mihály, a látogatót. Hátha valami jó hírt hoz a haza sorsa felől.

Rab Guszláv

A hölgy, olasz pézsmabundában, fesztelenül lépett be. Fátyolát fellibbentette és megmutatta arcát, ahogy kinyílik egy könyv, amelyet valaha régen olvastunk.

— Megismeri még engem, Samu?

A bizalmas kérdés nyomán képek elevenedtek meg gróf Péterházy Sámuel emlékezetében és elvegyültek Ferenc Józseffel és a haza sorsával. Pillanatra behunyta szemét és látni vélt egy karcsú huszártisztet, sajátmagát. Valamilyen vágy fogta el és boldog lett volna, ha saját sarkantyúja pengését is hallhatná.

— Marietta grófnő... maga az...?

— kérdezte bizonytalanul.

— Nem vagyok Marietta. Nyolc éve írtam magának, Samu. Elküldtem a gyászjelentést. Választ, részvétet nem kaptam.

A gróf szép fakó arca még halványabb lett és gyorsan hátat fordított látogatójának. A hölgy cigarettára gyújtott, idegesen fújta ki szájából a füstöt, az égő gyufát nagy ívben egy nagy réztálcába dobta. A tálca tele volt hajdani látogatók névjegyeivel. A gyufaszál nem aludt ki, pislogva égett tovább a nagy réztálcában és vékony füstöt eresztett. Egy hajdani előkelő látogató névjegye, a Graf Conrad von Hötzendorfé meggyúlladt tőle.

— Miért hallgatja maga a csendben, Samu ? — kérdezte a hölgy és olyan arcot vágott, mint egy özvegyasszony, aki éjjel fut az utcán és biztos, hogy beteg unokájához szalad.

A monarchia hajdani külügyminisztere, látogatójának a há mutatva, megnyomta íróasztalán csengőt; emlékiratainak teleírt l jait bosszankodva odébb tolta.

Ki akarta dobatni látogatóját, mire az öreg inas bejött, m gondolta.

— Oltsa el ott azt az micsodát. Mihály... Az egész kigyúlladhat tőle.

Mihály teljesítette a parancsot belefújt a réztálcába. Eloltotta hajdani híres osztrák-magyar h vezér kormos névjegyén a lob lángot és megakadályozta, hogy tűz belekapjon gróf Tisza Istv és gróf Károlyi Mihály címe névjegyeibe, amelyek — bár életü ben ádáz ellenfelek voltak békésen hevertek egymás mellet tálcán.

— Én valaha fent úsztam magas kék égen, mint az ökörn — mondta a látogató. — Egyed csak magát szerettem, Samu. Ser mást a földön. Csak magát. Cs csak, csak.

A gróf gyöngén köhintett, mi a szegény tüdőbetegek, akik félne hogy mindjárt vért köpnek. M mindig álltak egymással szemkö

— Azt szeretném tudni, szólalt meg nagynehezen — ho mielőtt... izé... eltávozik innen... megmondaná, hogy izé... az gyászjelentés... nyolc év előt magam sem értem egészen... ny kig benne vagyok memoárjaim f dolgozásában... Izé... Miben h meg az illető... az a fiatalembe

— Ras Nasibu katonái megölte *Generale* Graziani legvitézebb *nente* pilótája volt. Az abesszín lelőtték a gépét.

USZEG

ellökte, káromkodva. Sokáig hallatszott dühös morgása a hideg, havas éjszakában. Két héttel később halt meg, váratlanul, szívszélhűdésben. Az erdész azóta nem ivott forralt bort, szegfűszeggel, mintha az öreg a dühével együtt az édeskés illatot is magával vitte volna. Szájához emelte a bögrét s kortyolt egyet. A bor gyorsan hűlt, már egészen langyos volt. Forgatta, öblögette a szájában. Nem ízlett. A bögrét letette az asztalra, óvatosan.

— Marad belőle nekünk is, ne félj, — suttogta az öregasszony s cinkosan rákacsintott. — Félretettem egy zacskóval. Viszek este Annának is, megüzenheted neki. — Anna az erdész felesége volt.

— Megüzenhetem, — mondta az erdész és intett a fiának.

— Itt a rántottád, — mondta az öregasszony. Vágott egy nagy karéj kenyeret s odatette a tányér mellé az asztalra. A tojás sárgán úszott a zsírban, vastagon meghintve pirospaprikával. De az erdész már nem volt a konyhában.

Hazazavarta a gyereket, aztán egy darabig tétlenül kóválygott a kastély bejárata körül. A vadászat elkezdődött, az udvar kiürült. A keleti szárny előtt álló autók jégvirágos ablakain meg-megcsillant a napfény. Az erdész végigment a jegenyesoron, elhagyta a park kapuja melletti tisztáson tanyázó katonai teherautókat, átugrott a szokatlanul vastag jégkéreg borította patakon s behúzódott az erdőbe. Csak az éles fény követte, szikrázva a havon, a fákon, a világoskék égbolton, a bokrok zörgő vázai közt. Mindenfelől édeskés szegfűszeg illat áradt. Távolról hallatszott a puskaropogás. Az erdész meggyorsította lépteit.

A sűrűséget kettészelő beton az akácok, bükkök és tölgyek aljában kanyarogva futott Keresztút felé, túl a hóval telt árkon. Az erdész leereszkedett az árokba. Nehezen evickélt a mellégig érő hóban, két karját magasba emelve. Az országút rámpája meredek volt, síkossá fagyott. Egy kilométerkőbe kapaszkodott, úgy húzta magát felfelé.

— Állj vagy lövök !

Hirtelen elengedte a követ s visszahuppant a hóba, válla közé kapva a fejét. A szája érintette a havat.

Az erdő szélén, egy fiatal tölgy mellett, a tizedes állt s jóízűen harsogott. A puska csövét a hóna alá szorította s a tusával célozta meg az erdészt. — Csak nem lett nikotinos a gatya ? — kérdezte, még mindig nevetve. Visszadobta vállára a puskát. — Hát maga mit keres errefelé, ahol a madár sem jár ?

Az erdész egy darabig hallgatott.

— Egy golyót a fülem mellé, — mondta aztán. Kimászott az árokból, lesepregette magáról a havat, körülményes megfontoltsággal.

— Azt amarra osztogatják, — mondta a tizedes és jobbkarjával a gyorsan távolodó puskaropogás irányába mutatott.

Lassan poroszkáltak tovább az erdő szélén, a napsütéseben.

— Ha van egy staubja, megdobhat vele, — mondta a tizedes.

— Nem dohányzom, — mondta az erdész.

— Mázlista, — mondta a tizedes. — Az egész csomagomat ottfelejtettem a géemcénél. Gyerünk vissza.

— Hát az őrség ? — kérdezte az erdész.

A tizedes vállatvont.

— Legfeljebb ellopnak egy nyulat, — mondta s befordult az erdőbe. Az erdész megérintette a karját. — Arrafelé nagyon sűrű. Itt feljebb van egy csapás. Rövidebb is.

A tizedes megállt.

— Maga ismeri ezt az egész bozótot ?

— Ebből élek, — mondta az erdész.

Már a csapáson ballagtak, elől a tizedes, mögötte az erdész. A puska csövén, egy olajfolton, szivárványszínekre bomlott a fény.

— Látta ? — kérdezte az erdész.

— Láttam, — válaszolta a tizedes.

— Milyen ?

— Mint a képen, — mondta a tizedes. — Csak még sokkal kedvesebb. Azt mondta, hogy este lesz nyúlpörkölt, galuskával. És mindenkivel kezetrázott.

— Így szokták, — mondta az erdész. — Most balra, a galagonyák mentén.

— Előre csorog a nyálam, — mondta a tizedes.

A bokrok mögött feltűnt a három teherautó.

— Szereti a forralt bort ? — kérdezte az erdész, hirtelen.

— Minden mennyiségben, — mondta a tizedes.

— Szegfűszeggel ? — kérdezte az erdész.

A tizedes hátrafordult. Mulatságos lapátfülei kipirulva libegtek a szélben.

— Hol él maga, apafej ? — kiáltotta vidáman. — Ilyen növény nem terem a mi földrészünkön. Nem szagoltam szegfűszeget nasi korom óta.

— A konyhában szagolhat, — mondta az erdész. — Minden mennyiségben.

A tisztás kihalt volt, a teherautók elhagyottan rostokoltak. A tizedes felmászott a középsőbe, az ülés alól kihalászott egy kenyérzsákot, abból meg egy csomag cigarettát. Rágyújtott. Az erdész a sárhányóhoz támaszkodva a füstöt figyelte, amint a lehelettel elvegyülve, gyorsan emelkedik a sugárzásba.

Az erdő szélén megroppant a hó, ágak zörögtek. A tisztásra négy hajtó lépett ki, hordággyal közöttük, lihegve. Egyszerre billentek, egyszerre fújtattak, homlokukon, fejük búbjára csúszott kucsmáik alatt hideg izzadtság fénylett. A vastag, száraz ágakból nadrágszíjakkal s fölös madzagokkal sebtében összetákolt hordágy lezöttyent a földre, az első teherautó mellett. Rajta az öreg Szekeres feküdt, sápadtan, lehunyt szemmel, katonaköpenybe burkolva. A köpeny vállapján vezérezredesi csillagok ragyogtak.

A tizedes halkan füttyentett.

Az erdész leguggolt a hordágy mellé. Az arc ugyanolyan volt, amilyennek gyerekkora óta ismerte, mogorva és kemény. Csak dús, erős bajusza fehéredett meg az utolsó esztendőkben.

— Mi történt ? — kérdezte aztán.

— Beleesett a kráterbe, — mondta az egyik hajtó.

— Miféle kráterbe ? — kérdezte az erdész és a zsebkendőjével megtörölgette a nyakát. Izzadt.

A hadnagy közeledett, futva, két katonával a sarkában. Már messziről kiabált.

— Miért teszik le a hóba azt a szerencsétlent ? Azt akarják, hogy tüdőgyulladást kapjon s annak is én legyek az oka ? — A parasztok felkapták a hordágyat s ott álltak vele a teherautó végénél, vállukba rántott fejjel, szótlanul. A hadnagy lekapta meleg, prémmel bélelt kesztyűjét s a derékszíjába dugdosta.

— Ki van ezzel a kocsival ? — kérdezte, zihálva. Az egyik katona felemelte a jobbkarját. — Beviszi az öreget a kórházba, egy-kettő. Ott megkeresi Sós doktort és közli vele, hogy az én utasításom. Azonnali kivizsgálás, kezelés, különszoba és a legjobb ellátás, érti ? A legjobb ellátás, személyesen fogom ellenőrizni, megmondhatja neki, este ha bemegyek. Mit totyog itt mint egy tojógalamb ? — A katona a kormány möge ugrott s benyomta az önindítót. A motor fordult néhányat, erőlködve, aztán leállt. — Micsoda társaság, — morogta a hadnagy. — Kifagyott az olaj, — mondta a katona. — Majd erről még csevegünk, — mondta a hadnagy. A hordágy mellé lépett.

— Nyugodjon meg, öreg. Nem lesz semmi baj. Az a parancs, hogy magát meg kell gyógyítani. Helyrerántják a bokáját és kész. Egy hét múlva már járni fogja megint a csürdüngölőt. Lesz lakodalom a jövő héten ? — A szempár csukva maradt, az arc rezzenetlen. — Lesz vagy nem lesz ? — kiáltotta a hadnagy, rekedten.

— Nem lesz, — mondta az egyik paraszt, halkan.

— Hát akkor majd külön cigánybandát hozatunk a talpalávalóhoz, — mondta a hadnagy és türelmetlenül felnevetett.

A motor már járt, olajos, fekete füstöt eresztve. A parasztok felrakták a hordágyat. A hólánc megcsörrent. Az erdészre, aki eddig a ponyva árnyékában állt, hirtelen ráhullott a súlyos napfény. A hadnagy felemelte a kezét. A kocsi megtorpant.

— Nocsak, — mondta a hadnagy s kihúzta kesztyűjét a derékszíjából, — kit látnak szemeim ? Eddig nem is vettem észre az erdész urat, olyan csöndben méltóztatott lenni. — Átugrotta a keréknyomot s az erdész elé lépett, leheletnyi közelbe. — Talán rossz a lelkiismerete az erdész úrnak, hogy így meghúzódik ? Ahelyett, hogy könnyítene a szívén, ejnye, ejnye. — Az erdész a felhőt nézte, mely a hadnagy háta mögött szürken úszott az égen a nap felé. — Az erdész úr láthatólag nincs beszédes kedvében, — folytatta a hadnagy s kesztyűjével a csizmája szárát veregette. — De mi majd megoldjuk a nyelvét. Majd nekünk elmondja, hogy mire spekulált ? Mert spekulált, ugye ? — Jobbkezével megrántotta az erdész nyitott bekecsének a szélét. Az erdész hátralépett.

— Hozzám ne nyúljon, — mondta. A felhő elérte a napot. Egyszerre nagyon hideg lett. A tisztás fölött tejfehér köd kavargott.

— Isten őrizz, — mondta a hadnagy. — Egyenesen hálásak vagyunk az erdész úrnak, hogy nem kellett érte felkutatnunk ezt a rengeteget. — A tizedesre mutatott. — Ferenci, maga most szépen beviszi hozzánk az erdész urat, udvariasan leülteti a legkényelmesebb fotelbe az ablak mellett s magára hagyja. Adjunk egy kis gondolkodási időt az erdész úrnak. Talán estére eszébejut, miért nem figyelmeztetett bennünket a kráterre ? Sőt talán az is, hogy kinek a számára rejtegette előlünk ilyen gondosan ? Kit szeretett volna látni benne, törött lábbal ? Mit gondol, Ferenci, sikerülni fog szólásra bírnunk az erdész urat ?

A tizedes megérintette az erdész karját. — Szálljon csak fel, — mondta nagyon halkan. Az erdész a teherautó felé lépett. A vasházcső síkos volt, megcsúszott. A tizedes felsegítette a könyökénél.

Mire a kocsi a betonra ért újból kisütött a nap s egy szempillantás alatt felszívta a ködöt, melynek rongyos foszlányai kis ideig még a fák felett dideregtek. Az erdész egy üres benzinkannán kucorgott, a tizedes a hordágy mellett, a padlón, törökülésben. Mögöttük, a hallgatagon összecsukódó erdőből egy szarvas ugrott ki, rézsutosan felemelkedve a földről, két mellső lábát térdben behajlítva, fejét lecsapva, agancsát előreszegezve. A puskaropogás erősebbé vált, közelivé. A kocsi hirtelen felgyorsult.

— Ebből él, — mormogta a tizedes és kinyújtóztatta a lábát, — ebből él ! Egy álló napig túrja velem a havat, nyúvassza azt a szegény kis kölyköt és nem szól semmit. Miért nem szólt ?

Az erdész sokáig nem válaszolt. Elhagyták az akácost, kiértek a síkra. A távolban már látszott a keresztuti torony.

— Nem tudom, — mondta aztán. — Talán, mert utálom a lopott szegfűszeget ?

A fény olyan éles volt a mezőn, hogy le kellett hunynia a szemét. Az eltévedt, ezerkilós bomba alig több, mint hét esztendeje vágódott az erdőbe, negyvennégy december nyolcadikán. Hogyan is felejthette el ? Aznap született a fia.

ebek

— Mi is volt a neve annak az ének... a fiamnak ?

— Samu volt ő is, mint maga. aliánul *Samuello*... Az én minnem. *Mio unico...!* — a látogató rni kezdett. — Az én nevemet selt büszkén, *eroico!*... Samuello goda !

— Ligoda... — ismételte a gróf órakozottan.

— A Hold körét Piccarda és nstanza lelke díszít, ott van a i fiúnk.

Péterházy Sámuel gróf behunyta emét. Sohasem szerette a hulló nnyeket.

A hölgy tovább beszélt, a szemét rülgette.

— Egy nappal a születésnapja án történt... éppen elmúlt huszon-t... akkor esett le az abeszín hegyekben *a macchina*. Ő is, int maga, Samu, *di fatti* a fülét erette piszkálni... Keskeny szép zecskéje volt, mint a magáé... És y kicsi szemölcse. Neki nem a l, hanem a jobb hóna alatt. m anyajegy, hanem apajegy, mu.

A gróf halkan nyögött, elfintította arcát, mintha hascsikarás ötörné.

— Titkárom annak idején az ídszalóki puszta eladásából beyt teljes összeget a kegyed [illegible] mondta benyújtó, amikor ere — mondta benyújtó, amikor el. — Minek köszönhetem án a megtisztelő szerencsét ?

uello anyja kitért a kérdés

gy igazi szép éjjel volt netemben. *Mille uno Notti*... a tündérmesékben nincsen olyan !... mint az volt *Vienna*-ban, az osztrák Bécsben... Mikor is ?... Ó, tudom... *molti anni fa*... 1908-ban ! A *Hotel Sacher*-ben. Maga kopogott ajtómon és én kidobtam az ablakon a főherceg orchideáit...

A hajdani monarchia volt külügyminisztere nyögött. Leroskadt egy karosszékbe. Hosszú lábát átrakta a térdén, tenyerével eltakarta arcát. Így ült sokáig, lehajtott fejjel.

Kénytelen volt emlékezni a huszártisztre, akit akkor Bécs utcáin mindenki megbámult fehér egyenruhája miatt; olyat még a bécsiek sohasem láttak. Ezrede zord, kopár hegyek közt Hercegovinában állomásozott, a huszárok lovagolni tanultak nyaktörő szakadékok közt. Emlékeznie kellett,

— és úgy gondolta, talán bele is foglalja emlékirataiba, — hogy a hercegovinai Karsztokban nyáron pokoli hőség volt. Ezredparancsnokuk saját szakállára fehér nyári egyenruhát engedélyezett a tiszteknek, de arról elfelejtett intézkedni, hogy szabad-e a fehér zubbonyt és a fehér nadrágot Hercegovina hegyein kívül másutt is viselni. Ő akkor szabadságra ment Bécsbe. Fehér egyenruhában !

A karosszékbe roskadt gróf furcsán mosolyogni kezdett.

— Nem is ezredparancsnok volt [illegible] ő, hanem jóval több annál — mondta látogatójának.

— Kicsoda, Samu ?

— *Korpskommandant* volt ő. A vén medve. *General Brummbär*nek hívtuk, mert folyton morgott.

— Magának akkor szép fehér *uniforme* volt, abba jött be hozzám, Samu... Baj is történt vele... egy csöppnyi folt... Emlékszik, Samu ?

— Éppen ez az ! — mondta a gróf és a homlokára csapott. — A fehér uniformis !... Hanem, hanem... De végre megvan ! General Topf !... Az volt az igazi neve a medvének ! El ne felejtsem megírni memoárjaimba ! General Topf !

Fiatalosan felugrott a karosszékből, íróasztalához lépkedett és egy papírlapra feljegyezte : *„General Topf !"*

— Csókoknak íze sohase volt olyan édes, mint akkor a *Sacher*-ben, Samu.

A gróf, mintha valami bódítószer átalakította volna arcvonásait, élénken mondta :

— Kellemetlenségem is volt nekem akkor a fehér uniformis miatt. Berendeltek a Burgba. Felelősségre vontak. Én jelentettem, hogy General Topf engedélyezte. Erre ők levélben felelősségre vonták őt is, azaz megkérdezték, igaz-e. Az öreg gyűlölt minden bürokráciát, levelezni nem szeretett. Válasza ennyi volt : *„Ja. Topf."* És amikor visszaérkeztem, még meg is szidott, hogy olyan sok levelezgetést okoztam neki a fehér uniformissal !

— Sírtam, amikor maga visszament Hercegovinába. Sírattam legszebb szerelmes éjszakámat, Samu.

De a gróf ezt nem hallotta. Azon, hogy ez a két szó : *„Ja. Topf"* [illegible] névtelen, nagy könnyei kipottyantak. De mikor látogatója a *Sacher* kényelmes, puha ágyát kezdte dicsérni, arca hirtelen elsavanyodott.

— Igen. Az ember sokféle ágyban alszik életében. Ez faktum.

— Maga édesdeden tudta aludni keblemen, Samu. És emlékszik-e még, mit kérdezett tőlem hajnalban, fáradtan a szerelemtől ?

— Nem... nem emlékszem, asszonyom.

— Azt kérdezte tőlem : És mondja, Nina, a parasztok is így csinálják ?

A gróf megrázkódott, talpra ugrott.

— Mit óhajt tőlem ? — kérdezte hidegen.

Nina iratot szedett elő tasakjából és a gróf felé nyújtotta.

— Elpusztítanak minket a piszkos verebek a Mester-utcában. *Sole mio*... napsütéskor is esernyővel kell járni a platánok alatt ! Arra kérem, juttassa el ezt a kérvényt Horthy Miklós kormányzó úrnak. Ötöle kérünk mi segítséget a szemetelő verebek ellen... Már mindenki aláírta az utcában, Katona Özséb apátplébános úr is.

A gróf átvette a kérvényt, feltette szemüvegét, belepillantott.

— Rendben van, asszonyom. Még ma átadom a kérvényt az államfőnek. Ha kívánja, magam is aláírom, az apát úr neve alá... De csupán egy feltétellel.

— Mi legyen az ?

— Ha most tüstént távozik házamból és soha többé nem lépi át a küszöböt. Mint a tenor az Operaházban... az... izé... a „Faust elkárhozásában", krétával meg is fogom jelölni... ott, ni !...

A látogató az [illegible] szólt.

— El ne felejtse a verebeket, Samu !

Csakhamar távozó taxi mormogása hallatszott. A Szent György téren a német katonák a „Lil Marlen"-t énekelték.

TÁBORI PÁL

Egy régi beszélgetés Louis Ferdinand Céline-nel

HALÁLÁNAK ELSŐ ÉVFORDULÓJÁRA

KÖZHELY, hogy az írónak, ha nem is tulajdon kora, de az utókor rendszerint megbocsájtja a büntetőtörvénykönyvvel való összeütközéseit. Az eleven életből hamar lesz történelem, a gyilkolásra villanó késből *couleur locale*. Ki veti ma Villon szemére, hogy lopott és rabolt ? Vagy Oscar Wilde-nek a readingi fegyházat? Bűnük és bűnhődésük nemcsak hírnevüket öregbítette ; művészetüket is kiteljesítette. Egyebek közt ez is oka az utókor „futóporának".

De a szabadság, az emberiesség, a haladás eszméinek megtagadóit, nehezebben illeti meg ez a jótékony feledékenység. Céline-t a franciák a második világháború után börtönbevetették s még most, halála első évfordulóján is tovább folynak körülötte a viták. *Életművére* pontot tett a halál ; az *életére* nem. Mégis az olvasó, aki egykor csodálkozással és megdöbbenéssel tűnődött el az *Utazás az éjszaka mélyére* szerzőjének különös és hatalmas tehetségén, most már talán több megértéssel s némi sajnálkozással gondolhat az emberre is.

1894-BEN SZÜLETETT Párizsban, breton szülőktől. Orvosi diplomát szerzett s Párizs legszegényebb negyedében folytatta gyakorlatát. Sokat utazott, főként Afrikában és Amerikában, volt hajóorvos, detroiti gyárimunkás. s a Rockefeller Alapítvány kutatója. Amikor első és világsikert aratott regénye megjelent a Clichy-i munkásklinikán dolgozott, jóformán fizetés nélkül. Annak az emberi fajnak szenvedéseit igyekezett enyhíteni, amelyet káromolt és megvetett a könyveiben. Nyilván nem ez volt az első és utolsó ellentmondása életének. Az sem, hogy a *Voyage au bout de la nuit* a maga nemében mesterműnek sikerült. Dr. Destouches neve egy csapásra ismertté vált világszerte, mint egy nemzedék embergyűlöletének, nihilizmusának megszólaltatója. Ez a Schopenhauernél pesszimistább és Zolánál naturalistább író egyszerre jelképe és vezére lett egy irodalmi iskolának s egy világnézetnek. Aligha véletlenül. Az *Utazás* hőse, aki éjsötét katasztrófák alagútjain át botorkál, kissé mintha a szerző sorsát vetítette volna előre, bizonnyal öntudatlanul. Ebben az alagúti pokol-sötétben, ahol legfeljebb időnként villan fel némi emberi tisztesség, szeretet és jóság, de csak azért, hogy aztán annál diadalmasabban nyelje el mindezt a sötétség, az író tántorgott a sorsa felé ; a valóság nem sokban különbözött a képzelettől.

Négy esztendővel később, 1936-ban, jelent meg második regénye, *Mort à crédit* (Halál hitelbe, vagy inkább — Halál részletfizetésre), melyben ez a sors már-már kiteljesedni látszik. A könyv cseppet sem hősies főalakja az öntudatlan rontás hőse : bármihez nyúl, keze alatt szétrohad, elpusztul. E második könyv sötétjében még a korábbi fénysugarak sem látszanak ; a tudomány, a szerelem, a vallás kegyetlen csalásként bomlik atomjaira. Az író végkövetkeztetése szerint az emberi fajta részben gonosztevőkből, részben őrültekből áll. Mintha önmagát kívánta volna igazolni.

Pedig volt idő, amikor hitt ennek a fajtának a boldogulásában. Akárcsak Gide, Céline is, a Szovjetunióban vélte felismerni azt a lehetőséget, melyben az alagút sötétje a hajnal világosságává változik. Akárcsak Gide, ő is elutazott a Szovjetunióba, s akárcsak Gide kiábrándulva tért haza. 1937-ben megjelent *Mea Culpa* című könyvében e szétfoszló reményről ad számot. Hogy aztán a nácizmus hivatalos „reménytelenségét" találja meg vigaszul? A gyűlölet patológikus öklendezése már nem oldott s nem is oldhatott meg semmit. Az út, az 1937-ben megjelent *Bagatelles pour un massacre* antiszemita tobzódásától kezdve, az *Ecole des cadavres*-nek a „degenerált" franciákat ostorozó könyvén át egyenesen vezetett a sigmaringeni kastélyba, ahol a francia háborús bűnösöket tartották fogva. Pétain, Laval, Brinon, Abetz társaságában eszméinek igazolóira találhatott ; mégis megszökött, Dániába, ahol 18 hónapig internálták. Innen is megszökött, ezúttal vissza, a „degenerált" hazába. Egy évi börtönre ítélték, de az ítéletet — az emberiesség nevében — felfüggesztették ; talán ez fájhatott neki a legjobban.

ÉLETE UTOLSÓ ÉVEIBEN a párizskörnyéki Meudonba húzódott vissza, s újból praktizálni kezdett. Itt találkoztam vele, 1957 őszén, amikor is egy amerikai lap felkérésére interjút kellett vele csinálnom. A feladatot nem szívesen vállaltam, s az interjú sohasem jelent meg. Itt adom közre, egy részletét, szó szerint, bár hangsúlyozva, hogy Céline egyetlen szavával sem értek egyet. Hamis próféciáiból az idő amugyis már sok mindent megcáfolt. De a dokumentumnak nincs szüksége az újságíró egyetértésére. A szellemi eltorzulásnak, a monomániának e patológikus, csaknem klasszikus esete önmagáért szól.

Legelőször utolsó könyvéről beszélgettünk ; arról a 600 oldalas regényről, amit hosszú s kényszerű hallgatás után *D'un château l'autre* címmel 1957 nyarán adott ki. Kérdéseimre kurtán válaszolgatott, mert az volt a véleménye, hogy az írónak egy könyvről beszélni annyi, mint nyíltan bevallani az impotenciáját. Megemlítettem, hogy olvastam a könyvet. Erre kitört :

— Nem az én könyvemet olvasta, hanem valami zűrzavaros keveréket ! Ezért a könyvért nem én vagyok felelős, hanem a kiadóm. Összezavarták az egész kéziratot, a kezdetét a végére tették, lapokat vesztettek el belőle, aztán végül is megpróbálták összeilleszteni, amennyire lehetett. Úgy összekeverték, hogy azon már senki sem ismerheti ki magát. Mi lett a mesterműből? Se füle, se farka ökörség...

— Összehasonlította azóta az eredeti kéziratot a kinyomott könyvvel ? — kérdeztem.

— Persze, hogy összehasonlítottam. Tele van hibával. Némiképp ez elkerülhetetlen volt, hiszen az én kéziratom írói fogásokra, stiláris játékra épül, egyes szavak mások helyére kerültek és megfordítva. A nyomdászok persze nem értik az egészet, csak a szabvány mondatokhoz értenek, úgy kezdik s úgy fejezik be a mondatot, ahogy egy átlagíró tenné. Mintha csak tilos lenne az eredetiség, a meghökkentő mondatszerkezet s a szokatlan kifejezés. Ők csak a „valódi" szavakat használják, ahogy Paul Bourget írt. Paul Bourget — a mai francia irodalom vezére ! Az ő hagyománya, hogy mindig csak azt a szót szabad használni, amit az olvasó az írótól vár. Így írják ma az újságokat. Az olvasó mindig azt kapja, amire számít, s azt is a legközönségesebben.

— Nem gondolja, hogy ez túlzott általánosítás?

DE CÉLINE RAGASZKODOTT az álláspontjához, mint mindvégig. Sovány arca kipirult, homlokába hulló, még mindig dús, alig őszülő, noha borbélyollót régen látott, fekete haját simogatta.

— Mit akarnak a maguk olvasói ? Hogy olyasmiket mondjanak nekik, amitől nem fut végig a hideg a hátukon. És egyébként is, minek jött ide hozzám ? Irodalomról vagy politikáról akar beszélni velem ?

— Mind a kettőről, — válaszoltam. — A munkamódszeréről, például.

— A stílus embere vagyok, mondhatnám a mániákusa. Mulattat a stílusjáték. Az apró újításokat szeretem, az új fordulatokat. A világ manapság túl sokat követel az egyéntől, azt akarja, hogy az ember egyszerre legyen Pasteur meg Lavoisier. Ez pedig lehetetlen ! Az, aki valami apró újdonságot talál, máris sokat ért el, máris belefárad. Elég az ilyesmi egy életre. Mostanában sokat beszélnek arról, hogy az író kötelessége „üzenni" az olvasónak. Világrengető mondanivalókat követelnek ! Én nem akarok a világnak üzenni. Olvassák el a lexikonokat, abban van „üzenet" elég. Nincs ennél közönségesebb firkálás, tele tonnákkal, kilométerekkel, filozófiákkal és világnézetekkel. Semmi közük az alkotó irodalomhoz.

— Egyszóval ön mégis valami újat hozott vagy akart hozni az emberiségnek. Ha nem is valamiféle „üzenetet".

— Nem sokat. Nagyon is keveset. Melódiát a stílusba. Semmi többet. A cselekmény, a történet mellékes. Hacsak, persze, az ember nem akarja meghódítani a varrólány-közönséget. Mert nagy kiadásokat csakis így lehet elérni. A varrólány *Daninos*-t és *Madame Delly*-t vásárol, tele témával, történettel, cselekménnyel. Ez érdekli a közönséget. Az autó, az ital meg a nyaralás. Mi, franciák, világbajnokok vagyunk az alkoholfogyasztásban, évente 12000 milliárd litert fogyasztunk a nedűből. Aztán — az autó. Hamarosan minden franciának lesz autója. A többit pedig elintézi a mozi. Az emberek a moziban tanulnak élni manapság. Senki sem olvassa Balzacot, hogy megtudja, milyen egy vidéki orvos élete vagy egy zsugori természetrajza. Benne van a lapokban. Kinek kell a könyv? Az irodalom többé nem érdekli az embereket. Csak — a téma. Különben is, ma a könyvtúltermelés korát éljük. Akinek érettségije van, vagy egy diplomája, máris regényírónak érzi magát. Nem ismerek olyan orvost, közjegyzőt vagy ügyvédet, akinek ne lenne legalább egy regénykézirata az íróasztalfiókjában.

— Szóval ez a legújabb francia szevedély? A nő, az ital meg a politika mellett?

— MEG A MOSÓGÉP MELLETT. Mert ezt az egész bolondériát a mosógép diktálja és dominálja. A háziasszony ezt mondja magának : mosógépet kell venni, ez kétszázezer frankba kerül. Hogyan lehet megszerezni? Erre gondol, de mert nő, nem mondja meg, hogy mire gondol. A fiú meg tud írni, írogat is cikkeket vidéki lapokba. Az asszony megint a mosógépre gondol. Egy szép napon, kirakatnézegetés közben eszébe jut, milyen egyszerű a dolog. Itt van például Sagan kisasszony új könyve. Sokat beszélnek róla. Ötszáz frankba kerül. Mennyit kap a szerző? Húsz százalékot, vagyis száz frankot, kötetenként. Hazamegy és így szól férjéhez : „Idehallgass, most olvastam ezt a Sagant, nincs benne semmi különös. Nem tudnál te ilyet írni? Biztos vagyok benne, hogy tudsz." Addig nyúzza a férjét, míg egy regénnyel több van a világon s egy mosógéppel kevesebb a boltban. Egyik sem jobb vagy rosszabb Sagan kisasszony műveinél. Csak éppen pecchük volt, nem ugrottak ki. Lutri az egész, kérem.

— Dehát akkor kinek ír ön? — kérdeztem.

— Senkinek. *Valakinek* írni, annyi mint a legaljasabb módon megalázkodni. Az ember magáért a műért ír. Semmi másért. Ha az író azon tűnődik, kinek írjon, bajba kerül az olvasóval.

— Mindig ez volt a véleménye?

— Mindig.

— Amikor az *Utazást* írta, akkor is?

— Akkor is. Azért írtam, hogy lakást vehessek. Szükségem volt egy jó lakásra. Enélkül sohasem kezdtem volna írni. Ha akkoriban valaki tisztességes megélhetést biztosított volna nekem, másnak hagytam volna az egész komédiát s ma nyugodtan élhetnék. Elég bosszúságom volt az *Utazással*.

— Érzésem szerint inkább a *Bagatelles pour un massacre* okozta a nagyobb botrányt. Tegyem hozzá : joggal ?

— TALÁN EZ AZ EGYETLEN KÖNYV, — feleli pillanatnyi habozás nélkül, — amelyet a francia népnek írtam s ahol leküzdöttem személyi tartózkodásomat. Igen, még mindig hiszem, hogy meg lehetett volna menteni Európát. Ma már késő. A történelem nem ismétlődik. Európát többé nem lehet felépíteni. Amikor volt egy német hadsereg, még meg lehetett volna csinálni. De most ? Mivel ? Nincs semmi, ami az oroszokkal szembe tudna szállni. Ami Hitlert illeti, sohasem szerettem. Alaposan odamondogattam neki a *Bagatelle*-ben. Szemét volt, mint a többi, de volt benne valami fertőző vírus, valami erő és akarat, akár Doriot-ban, Molletben vagy Nasszerben. *Homo politicus* volt, s ez egy különleges őrület. De minden őrültsége ellenére épített valamit, megteremtette az európai egységet, a francia-német Európát.

— Koncentrációs táborokkal és kivégzőosztagokkal.

— Nekem mindig Európa járt az eszemben s közben azt mondtam magamnak, ezt meg kell írni, ez hatalmas dolog lesz! S micsoda lavinát zúdítottam a fejemre ! Sajnálom, ó, de mennyire sajnálom ! Ha tudtam volna... 1940-ben elmenekülhettem volna La Rochelle-ből. A hadsereg magával vitt volna Angliába. De én nem voltam erre hajlandó, elég ostobán. Hiszen éppen olyan jól beszélek angolul, mint franciául. S mégsem mentem. Most pedig ezek itt rágalmaznak, gyűlölnek, ujjal mutogatnak rám : ahá, ez egy antiszemita !

— Egy kicsit azért önmaga is hozzájárult ehhez, nem gondolja?

— AZ ANTISZEMITIZMUS Hitler meg a zsidók dolga volt. A francia hadsereg pedig egyszerűen csődöt mondott. Sose jó egy győztes hadsereget háborúba küldeni, mert biztosan megverik. Ha e pillanatban az oroszokat háborúba küldenék, biztosan vereséget szenvednének. Hülye voltam, beleugrottam valamibe, amikor oly könnyű lett volna követni a többieket. Egyik végletből a másikba, persze! Egyszer valaki azt mondta nekem : ha a baloldalhoz csatlakozol, egész emeletet kapsz az Excelsiorban. De nem csatlakoztam, senkihez sem csatlakoztam. Csak szenvedtem, nyakig a szennyben, a mocsokban, Sigmaringben. Majd megdöglöttem a szégyentől, a gyalázattól, a szegénységtől. S mindezt a magam hülyesége miatt. A komplexus az, hogy a magam áldozata lettem. Egyébként azonban a többieknek vannak komplexusaik, nem nekem. Én egészséges vagyok.

— A többieknek ? — kérdeztem megdöbbenve. Az üldözési mánia, a betegség — az egészség kategórikus deklarálásakor bukkant fel, legfélelmetesebben. Most már kiabált, hadonászott. — Kik a többiek? — tettem hozzá.

— Mindazok, akik elnyomnak, rágalmaznak, megtagadják tőlem a Nobel-díjat, akik még nyugdíjat sem akarnak adni, akik nem hajlandók befogadni az Akadémiába, akik befeketítenek, leköpnek, akik bűnösök és hülyék. Ők a mániákusok, nem én. Ők a „győzelmes Franciaország" mítoszának kitalálói, nem én. Hősök kellettek, az ellenállás legendái. Ezeken a mítoszokon rágódnak ma a franciák.

— Ön szerint mit kellene tenniök ?

— Mit tehetnének ? Semmit. A kínaiaknak nem kell mást csinálni, csak felvonulni. A fehér faj el fog tűnni. A sárga világban pedig, antropológiai szempontból, az egész emberiség eltűnik. A sárga a fajok mindent elnyelő vadhajtása. A franciák? Mit tehetnek a franciák? Negyven millió egy milliárd ellen? Mintha Andorra hadat üzenne a naprendszernek. Jön az atombomba és kész.

NEHÉZ LETT VOLNA vitatkozni vele. Megpróbáltam új könyvére terelni a szót.

— Mit vár tőle? — kérdeztem.

— Előleget a kiadómtól, — vágta rá, gyorsan.

Nemsokára elbúcsúztunk.

Aki az igazságot

meg akarja tudni a Szovjetunióról, legjobban teszi, ha megvásárolja potom tíz angol fontért a londoni **Pergamon Press** kiadásában és **Robert Maxwell** szerkesztésében a minap piacra került hatalmas kötetet. **„Ez az egyedülálló, autoritatív és korszerű munka"**, (ahogy a propagandafüzetben olvasható), teljes felvilágosítást nyújt mindazoknak, akik még kételkedtek volna, hogy a Szovjetunió a világ legnagyszerűbb és legdemokratikusabb hatalma s nincsen nála szebb ország a föld kerekségén. Tekintsünk el a „kisebb" hibáktól. Ne figyeljünk arra, hogy **„Az igazság a Szovjetunióról"** tartalmaz némi hazugságot is, vagy fogalmazzunk enyhébben: némi elhallgatást. Máskülönben miként is magyaráznánk, hogy például az 1917-1925-ös történelmi periódusról esvén szó, — 20.000 szó! — egyetlen egyszer sem olvashatjuk Trockij nevét. Ne figyeljünk arra, hogy például **Sztálin** halála után **Hruscsov** volt az, aki átvette a miniszterelnökség felelősségteljes és komoly posztját; miért is zavarjuk meg, az esetleges érdeklődőket olyan nemlétező személyek neveivel, mint Bulgányin vagy Malenkov, (noha a PÁRT feliratú részben, röviden, szó esik az ő kizárásukról is). Ezek után azon sem csodálkozhatunk, ha a nemzetközi kapcsolatok leírásakor a Szovjetunió csupán, mint a **„világ legbékeszeretőbb országa"** szerepel, amit a gonosz kapitalisták, imperialisták, agresszív blokkok fenyegetnek. Vagy olvassuk el, mi az **igazság Magyarország** helyzetében: **„Magyarország egészséges, demokratikus erői... a Szovjetunió segítségével sikeresen védelmezték meg a népi demokratikus államot, mely szétverte az ellenforradalmi kísérletet és győzelmet aratott."**

„Az igazság a Szovjetunióról" igazsága persze az, hogy a kötet — az objektivitás diadalaként — nem egyéb, mint a Nagy Szovjet Encyklopédia 50. kötetének csaknem szószerinti fordítása. E kötetet 1957-ben adták ki Moszkvában. Az olvasót azonban biztosítja a kiadó, hogy az adatok a legfrissebbek, az utolsó oldalakat, nyomdába küldés előtt, még egyszer átvizsgálták, **„a legújabb helyzetet biztosítandó"**. Sajnos, még ez sem felel meg — az igazságnak. A Szovjetunió lakosságának számát tekintve a kötet az 1939-es népszámlálás adatait közli, s csak egy mellékletben veszi tudomásul, hogy 1960-ban újabb népszámlálás történt. Ez a melléklet viszont nem egyéb, mint egy moszkvai, **A Szovjetunió számokban** c. kiadványnak szószerinti fordítása. Itt olyan **objektív információkat** találhatunk, mint a pártprogram dicsőítését, a szovjet kereskedelem fölényének ismertetését a kapitalista kereskedelem felett és így tovább.

Miután a kiadó az előszóban biztosította az olvasót, hogy a **„kötet nem szándékozik állást foglalni, csupán a tényeket kívánja ismertetni"**, hiszen **„a béke útja a megértésen és bizalmon keresztül vezet"**, átadja a szót a szerkesztőnek, aki viszont kifejti, hogy amennyiben nem vagyunk hajlandók az ilyesfajta **„kölcsönös információcserére, mint e könyv is, mindannyian halottak leszünk öt esztendőn belül."**

Hogy miért éppen öt esztendőt ad nekünk a szerkesztő, az nem derül ki. Ezen adat megbízhatósága nyilván igazodik a többihez.

B. I.

KABDEBÓ TAMÁS

Arthur Miller és a prófétikus színház

„Nem a sors törvényei elöl való menekülésre van szükség, mint a hangulat hullámzásain és az érzések múlandóságán alapuló színművekben, vagy azokban a kificamodott romantikájú darabokban, amelyek az egész világot a kín és önkínzás viszonylataiban tükrözik ... Az új költészet összeforrasztja majd a szükségszerűséget az akarat paradoxonával. Ha van egy láthatatlan közös cél, amely felé minden művemmel törekszem, az annak a föltedezése és bizonyítéka, ... hogy többek vagyunk annál, amiből lettünk."

NÉGY ÉV TELT EL, hogy Arthur Miller amerikai drámaíró és gondolkodó — e kettő nem zárja ki egymást, habár a harmóniát nehéz megteremteni — a fenti sorokkal pontot tett összegyűjtött színműveihez írt analitikus előszavának végére. Azóta, korunk e legtudatosabb és legkérlelhetetlenebb színpadi szerzője főleg a szenzációhajhászó újságok botránykrónikáiban szerepelt.

Hazájabeli szép népszerűségének csökkenése körülbelül egybeesett európai hírnevének növekedésével. Egyesek szerint azért, mivel az európaiakat kevésbé bántja az, ha az amerikai társadalmat kritizálják...

A HÁBORÚ BEFEJEZTEKOR az akkori fiatal írónak volt egy boldog pillanata, amikor első művének sikerében fürödve összeölelkezett a könnyező közönséggel a hódoló kritikusokkal, zsebrevágta díjaikat, s aztán annak a géniusznak a dacosságával, akit nem lehet lekenyerezni, nekiült és megírta a prófétikus színház követeléseit. Elhatározta, hogy drámáinak cselekményét ezentúl is azok a társadalmi és politikai kérdések köré fonja, amelyek egy-egy adott történelmi pillanatban, vagy politikai szituációban a „levegőben vannak".

Így hát, a mitsem sejtő amerikai közösség, és bizonyos értelemben minden, a mai élet talaján fakadó közösség, legkényesebb, legbonyolultabb kérdéseit válogatta ki Miller s darabjaiban olyan konfliktusokat teremtett, ahol a mindennapi embernek, ha úgy tetszik, a modern everyman-nek, választania kell hőssé akar-e válni, vagy sem.

A választásba az öt dráma mindegyikében belehal valaki, hárman : Larry Keller, Willy Loman, John Proctor közvetett vagy közvetlen mártiromsággal, mintha csak Dürkheim tételeit igyekeznének igazolni, hogy a társadalomtól való elidegenedésbe, az értékrendszerek fölborulásába bele kell pusztulni. Gus, a *Két hétfő emléké*-nek és Eddie, a *Kilátás a hídról* c. darabnak „negatív hősei", saját gyengeségük és a sors áldozatai lesznek a ‚determinizmus, és az ‚akarat paradoxonának' eredőjeként.

SENKI SEM CSODÁLKOZIK AZON, hogy az emberek Tennessee Williamsnál monománokká, Ionesconál orrszarvúkká, Becketnél bohócokká, Sartre-nál pokollakókká válnak, — de honnan az ördögből vette Miller a 20. század közepén azt a bolond merészséget, hogy hősöket faragjon mindennapi emberekből ?

A *Fiaim*-ban feltétlenül valahonnan az ifjú amerikaiak szíve mélyén lappangó morálból, *Az ügynök halálá*-ban a kisiklott életek kétségbeesett gesztusaiból, a *Tárgyalás*-ban (1) az öntudat föltámadásából, a *Két hétfő emlékéb*en a tespedtség utálatából a *Kilátás a hídról* c. darabban pedig a becsület megőrzésének jelentőségéből merítette eszmei mondanivalóit.

Kétségtelen, hogy a quintett mindegyik darabjában baloldali szelek hajtják a cselekmény hajóit, a tárgy kezelése azonban összeegyeztethetetlen a marxizmus tételeivel. Ezt nem azért érdemes megjegyezni, hogy, íme, még egy haladó író, aki fittyet hány az ostorozandó dogmáknak, — hiszen a legkiválóbbak között is akadtak jó páran, akiknek a marxista világnézet adta meg a tehetségük kibontakozásához szükséges elemet, gondoljunk Brechtre, Wolkerre, Lukácsra, — hanem elsősorban azért, mert Miller esetében a besorolhatóság lényegtelen momentum. „Az oroszok azzal indokolták meg a *Fiaim* színrehozatalának tilalmát, — írja Miller összegyűjtött művei előszavában, — hogy e darab a kapitalista magatartás erkölcsi normáiról beszél, holott nincs az a marxista, aki ilyen axiómát elfogadna." Amikor pedig a *Tárgyalás* az ötvenes évek amerikai politikai valóságának a legfájdalmasabb fekélyébe vágott, megbélyegezve a boszorkánypereket, a hírhedt Bizottság munkáját és a tömeghisztériát, Mac Carthyék reakciója sem volt okosabb és Millert ismét félreértették. Honfitársai közül sokan nem értették meg például a darab általánosabb érvényű aktualitását, amely térben felölelte a népi demokratikus boszorkánypereket s időben a már történelmi távlatba került inkvizíciót. A legjobb Miller-darabok valahogy azt az antik humanisztikus konklúziót sugározzák, hogy a marakodó politikai rendszereken és ideológiákon túl, egyes bajok gyökereit talán még mélyebben és talán egészen másutt is lehet keresni.

A SORS EREJÉNEK és az akarat paradoxonának összjátéka többek szerint humortalan donquijote-ot faragott Millerből, aki vesztes csatát vív ellenfeleivel. A kritikus jobb híján, és Miller önelemző erejétől megfélemlítve az író stílusát kezdték ki legelőbb, nyelvi kifejezőerejét vonták kétségbe, amikor a *Két hétfő emléke* és a *Kilátás a hídról* nem hozta meg a várt kasszasikert. Miller darabjait részben limonádéízű operettek, részben a nagy rivális, Williams szentimentalizmusba fúló sikoltásai váltották fel a Broadway-n.

Az ömlengés, a lelkekkel való cserekereskedelem és a megbocsátás — valamennyi népszerű színpadi erény — nem tartoznak a milleri drámateremtő poézis eszközei közé, talán mert ezek a lágy színek enyhítenék a végzetesség rablóját. Helyettük Miller három, a prófétikus színház követelései szempontjából összefüggő, de egymástól különböző színpadi formával élt, amely egyben az adott szerkezeti fölépítést és stílust is meghatározta.

A *Fiaim* a családi dráma konvencionális ibseni eszközeit használta ; technikailag ez a darab a milleri formakísérletek első szakaszához tartozott, amihez aztán a *Két hétfő emléke* és a *Tárgyalás* is visszatért. Ezt a módszert jobb kifejezés híján, *kívülről való ábrázolás*-nak nevezhetjük, megkülönböztetve a második lépéstől *Az ügynök halálá*-ban alkalmazott *belülről való ábrázolás*-tól s a harmadik fokozattól, a *Kilátás a hídról* c. drámában alkalmazott *felülről való ábrázolás*-tól. *Az ügynök halála* eredeti címe „Egy fej belsejében" volt s a közönség mintha egy szimbolikus agyműtétnél asszisztálna, úgy nézte végig egy ember szétomlását a vízszintesen és függőlegesen kockára osztott színpadon. Az üzletember e nyilvános fölboncolása az időtényező józan biztonságot nyújtó kereteinek teljes száműzésével történt és annyira az eleven húsba vágott, hogy a szociológusok és pszichológusok hada a tézisek tömegét termelte annak a megmagyarázására, miért hal egy ember bele abba, ha úgy érzi, nincs rá többet szükség. A darabból készített film lepergetése előtt, ahol csak lehetett, az üzleti érdekeltségek oktatófilmjét vetítették, amely bebizonyította, hogy az ügynökök általában boldog, megelégedett emberek és Willy Loman esete nem tipikus.

A „KILÁTÁS A HÍDRÓL" londoni rendezésében képletesen és szó szerint is érvényesült a „felülről nézés" szempontja. Az írói szándéknak megfelelően, a történetet elbeszélő ügyvéd figurája a hídról nézve kommentálta az alatta játszódó jeleneteket, amelyeknek különben önnönmaga is szerves részévé vált, a brechti, azaz tulajdonképpen az ősi kínai színház ábrázolásmódjához hasonlón. Ha a milleri kulccsal próbáljuk a dráma zárát felnyitni, láthatjuk, hogy ez is, a megelőző két formához hasonlóan, a prófétikus színház célkitűzéseit igyekszik megvalósítani, mely szerint a darabnak a „hallgatóság élete egy részévé kell válnia." Összegezve : az első típusnál a politikai időszerűség teremti meg a kívánt színházi klímát, a másodiknál a nézők résztvesznek a boncolásnál, a harmadik változatban pedig a kommentátor egyben a nézők képviselője is, aki részévé válik a történetnek.

Az újszerű forma és a dinamikus tartalom összefonódásán túl, — amely tökéletesen csak a két tragédiában, *Az ügynök halálá*-ban és a *Tárgyalás*-ban sikerült, — Miller némiképp kátyúba jutott a prófétasággal. Az olyan jövendőmondóknak ugyanis, akiknek a morális magatartásuk a múltban gyökerezik, a jelent lemeztelenítik és sötét alkotóelemeire bontják, viszont a jövőről a hősök apoteózisán kívül egyetlen jó szavuk sincsen, igen kevesen hisznek. Miller ars poetikájának tanulsága szerint optimistának vallja magát, s ezt főleg arra alapozza, hogy, szerinte, korunk „everyman"-je adott esetben megközelítheti a humanista emberideál viselkedési normáit és hőssé válhat. Ez a hősiesség viszont a feltétlenül lélekvesztőnek ábrázolt modern jelenben (üzleti hajsza, terror, tespedtség, szegénység) a hőst a robbanáspontig hevíti, a közönséget azonban nem egyszer a katarzis helyett lemondó kétségekbe kergeti.

A MEGTISZTULÁS és fellélegzés háttere a görög dráma korában a társadalmi berendezkedés szilárdságába és az erkölcsi világrend helyességébe vetett hit volt, amit Shakespeare idejében felváltott a reneszánsz-ideálokért való lelkesedés. — De ki mondja ma meg a prófétának, honnan merítse a jóslatát ?

(1) The Crucible-nek kettős jelentése van. Olvasztótégely (kohó) és Tárgyalás.

A mzenszki Lady Macbeth rehabilitálása

1936 JANUÁRJÁBAN a Szovjetunióban bemutatták Sosztakovics „A mzenski Lady Macbeth" című operáját. Kevés mű kavart akkora vihart Sztálin birodalmában, — s ez bizony nem kis szó, — mint e daljáték.

Sinkó Ervin Jugoszláviában s a napokban Nyugat-Németországban is *Egy regény regénye* címmel megjelent moszkvai naplójának 1936. január 29.-i bejegyzése nyomán idézzük a moszkvai Pravda kritikáját az operáról : *„A hallgatót az első pillanattól kezdve a hangoknak egy szándékosan a dobhártyát hasogató, vadul összevissza dagadó hulláma rohamozza meg. Zenei fráziskénti induló dallamtöredékek eltűnnek, megszakadnak, újra felbukkannak, hogy aztán mindjárt elvesszenek valami vad zűrzavarban, sikoltozásban és vinnyogásban. Ezt a ‚zenét' követni nehéz, s hogy az ember fejben is tartsa, lehetetlen. S így megy ez majdnem az egész operán keresztül. A színpadon a dalt a rikoltozás helyettesíti. Ha a zeneszerző véletlenül egy egyszerű és felfogható melódiába kezd bele, mintha csak valósággal megijedne az ilyen veszedelemtől, nyomban beleveti magát annak a zenei zűrzavarnak az örvényeibe, mely helyenként kakofóniává fajul. A kifejező erőt, amit a hallgató kíván, őrült ritmusok pótolják. A zene lármájára hárul a szenvedély kifejezésének a feladata. S mindez nem azért van így, mert a zeneszerző tehetségtelen, mert nem képes arra, hogy zenéjével egyszerű és erőteljes érzelmeket fejezzen ki. Ez olyan zene, mely szántszándékkal a feje tetejére van állítva, nehogy bármiben is emlékeztessen a klasszikus opera zenéjére, nehogy bármi köze is legyen a szimfonikus hangzáshoz, a zene egyszerű, közérthető nyelvéhez. Ez olyan zene, amely az opera megtagadásának ugyanarra az elvére épül, mely, mint a „baloldali" művészet általában, elveti a színházban a forma egyszerűségét, realitását, érthetőségét, a szó természetes hangzását. Ez a zene a meyerholdi színpad legnegatívabb jellemvonásainak átvitele az opera műfajára, csakhogy még sokszorosan felfokozva. Ez „baloldali" féktelenség természetes, emberi zene helyett. A jó zenének azt a képességét, hogy a tömegeket magával ragadja, itt áldozatul vetik kispolgári formalisztikus erőfeszítéseknek, a görcsös erőlködésnek, hogy az olcsó eredetieskedés módszereivel eredetiséget színleljenek. Ez komoly dolgokkal való játék, és rosszul végződhet... Hogy a szovjet zenére ez az irányzat veszélyt jelent, az kézenfekvő. Az opera ‚baloldali' elfajulása ugyanabból a forrásból ered, mint a festészet, a költészet, a pedagógia és a tudomány ‚baloldali' elfajulása. A kispolgári ‚újítások' az igazi művészet, az igazi tudomány, az igazi irodalom cserbenhagyását vonják maguk után... A zeneszerző nyilván nem tűzte maga elé feladatul, hogy arra hallgasson, amit a szovjet közönség vár a zenétől, keres a zenében. Egyenesen szántszándékkal tette érthetetlenné a zenéjét, úgy összevissza keverte a hangokat, hogy zenéjét csak egészéges ízlésüket teljességgel elveszített esztéták és formalisták élvezhetik."* (Egy regény regénye, Forum Könyvkiadó, Novi Sad 1961, II. köt. 32.-35.o.)

Az operát nem sokkal utóbb Sztálin parancsára betiltották.

A PRAVDA 1936-os zenekritikáját Zsdánov 1948-ban a szovjet zeneszerzők kremlbeli tanácskozásán általánosította és továbbfejlesztette. Sztálin kultúrpincére a „zenei olimposzon beállott fenyegető helyzetre" hivatkozva egyebek közt kijelentette : *„Ha bizonyos szovjet komponista-körökben az az elmélet divik, hogy ‚50 vagy 100 év múlva majd megértenek bennünket', vagy ‚Ha kortársaink nem értenek meg bennünket, az utókor majd megért', akkor ez egyszerűen borzasztó. Ha Önök ehhez már hozzaszoktak, akkor ez nagyon veszélyes dolog."* Zsdánov baljós figyelmeztetése a prominens „formalistáknak", a szovjet zeneszerzők szövetsége elnökségében kialakult „oligarchiának", név szerint Hacsaturjánnak Prokofjevnek, Mjaszkovszkinak, Popovnak, Kabalevszkinek, Sebalinnak, Saporinnak és — last but not least — Dmitri Sosztakovicsnak, az 1936-ban megbírált és betiltott „A mzenszki Lady Macbeth" című revizionista-formalista-dekadens opera szerzőjének szólt.

NOS, A „BORZALOM" nem ötven vagy száz, hanem már tizennégy év múlva bekövetkezett. Mint Szabolcsi Bence professzor, aki a csellista-zsüri tagjaként vett részt a legutóbbi moszkvai Csajkovszkij-versenyen, egy a *Film-Színház-Muzsika* című budapesti hetilapban közölt interjúban elmondotta, *„most nagyban készülnek a Lady Macbeth moszkvai felújítására"*, amelyet „1936-*ban hatalmas sikerrel bemutattak, de hivatalos támadás miatt a műsorról levettek"*. A felújítást Rosztropovics vezényli. (Szabolcsi Bence szerint *„Sosztakovics mellett ő is vezetője és irányítója a mai új szovjet zenei életnek"*.)

A magyar zenetudósnak Moszkvában felejthetetlen élményben volt része : *„A zsürizés munkája jóformán minden időmet lefoglalta, ezért nem hallottam annyi hangversenyt, amennyit szerettem volna. Mégis sikerült ott lennem azon az ünnepi estén, amelyen másodszor mutatták be Sosztakovics IV. szimfóniáját. Egyszer már játszották néhány héttel korábban. Sosztakovics ezt a művét* 1935-*ben komponálta, de* 1936-*ban már nem kerülhetett sor nyilvános előadására. Így hát huszonhat évnek kellett eltelnie, hogy a szovjet közönség is megismerkedjék vele. Most a Csajkovszkij-terem közönsége, amelynek nagy része fiatalokból sereglett össze, felállt és vagy húsz percig tombolva ünnepelte a szerzőt, nem akarta leereszteni a dobogóról. Ojsztrah és Ginzburg vitt el engem a hangversenyre s mindketten lelkesen magyarázták nekem, hogy milyen nagy a jelentősége ennek a bemutatónak s ennek a rendkívüli sikernek. Hogy milyen a mű ? Fanyar, sötét, zord és keserű hangú, nyilvánvaló, hogy híven kifejezi Sosztakovics akkori lelkiállapotát."*

SOSZTAKOVICS MELLETT, *„akinek a neve egyébként afféle zászló a mai megújult szovjet zenei életben"*, egyre nagyobb az érdeklődés Bartók Béla életműve iránt is. Így például *„a szovjet zenei közvéleményt igen izgatta és felkavarta A csodálatos mandarin előadása körül zajló vita"... „Általában a szovjet zenészek körében nagy fejlődés érezhető és ezzel kapcsolatosan egy ‚új kezdet' forró aktivitása"*, mondotta Szabolcsi Bence. *„Közelebbről akarnak megismerkedni egész Európa, sőt az egész világ zenei megnyilvánulásaival. A fiatalok zenei érdeklődésében szerep jut minden mai törekvésnek, a legmodernebbeknek is. A szovjet zenei élet univerzálisabb, mint eddig volt. Ebbe a körbe tartozik a Sosztakovics régebbi művei iránti friss érdeklődés is. S ugyenebbe a szovjet zenetudomány sokoldalú és megújult kritikai érdeklődése a mai hangvétel iránt. Megismerni, megbírálni, megszűrni — ez a hármas jelszó, ami a Szovjetunió fiatal zenészeit lelkesíti, s ami példaadó lehetne a mi zenei világunkban is."*

„A MZENSZKI LADY MACBETH" moszkvai felújítása nemcsak a szerzőnek nyújt elégtételt az elszenvedett sérelmekért — Sosztakovics az opera betiltása után, mint Izaak Babel annak idején Moszkvában Sinkó Ervinnel közölte, öngyilkos akart lenni, — hanem bizonyosan új hangsúlyt ad a keleti blokk országaiban folytatott modernizmus-vitának is. Voltaképpen arról van szó, hogy a párt hallgatólagosan polgárjogot ad az „absztrakt zenének", azaz a zenei formalizmusnak, modernizmusnak. Remélhetőleg nemcsak azért, hogy a modernizmus általános — festészeti, szobrászati, irodalmi — térhódítása ellen annál hatékonyabban lépjen fel.

TORDAI MIHÁLY

Magány — tengermormolás — Mikes Kelemen

„Egyedül hallgatom tenger mor-
[molását,
tenger habja felett futó szél zúgá-
[sát..."

— szól csendben, mormolón és harsogón, az „Egy-versű poéta", Lévay lamentálása, a történelem ködébe bukó bujdosásaink és bujdosóink tán legeszményibbjéről, jó zágoni Mikes Kelemenről, akit az iskolai biflázás és a „külhazai" élet planéta-távolságban valamelyest mindannyian szószólónknak érzünk.

— Rodoszto, Rodoszto... Mais bien sûr — turkálta mindentudó szállodaigazgatói kobakját ez az isztambuli díszpéldány, akinek jellem-köntösébe még Ázsia kőhajításnyi közelsége is szövött szálakat. — Persze, persze! Na-persze! A bátyám tudni fogja, ő mindent tud: a vasútnál van...

Napokig hitegetett, ígérgetett, míg végre kijelentettem: tovább nem tudok várni, holnap indulok. Még aznap este egy papírszeletet nyújtott át hájas baksis-reményű mosollyal, amikor a hotelbe visszatértem: fájós lábbal, boldog lélekkel.

Rodosto = Tekirdag — állt a papíron. Bűvös szó. Annyi verejtékes próbálkozás, annyi kudarc után. Felvillanyozva léptem ki újra, azon nyomban az utcára — a pirosba göngyölt borravaló-váró apródok keleti-hajlongó sorfala között.

Isztambul öreg belvárosának utcáit, pár kopjahajításra a Fényesarcú Padisáhk Szerályától, szinte szétveti az ember gyökre-emelt orientális válfaja : jelenlétével, mozgásával, lármájával. Ha most már ezt még felhatványozzuk, megkapjuk a szállótól pár sarokkal odébb sistergő-fortyogó térséget. Több tucat ember őrjöngve ordít, s a nyájas turista törheti török-tudatlan fejét: hát ezeknek meg mi a becsali árujuk? Háremhe fizető vendéget toboroznak tán? Vagy a New York-i tőzsde keleti változata? Mert — mondanunk sem kell — semmiféle látható portéka kezükben, zsebükben vagy lábuk mellett kasban, kosárban, táskában nincs.

Az autóbusz a „hárem", a jegyelővételre ösztökélés a „becsali áru", az ordított szavak pedig a cél- és közbeeső állomásokat jelentik.

Az autóbusz itt oly népi intézmény, mint mondjuk Mexikóban. A vonat drága, s bonyolult. Az autóbusz olcsó, gyors és hajlékony-menetrendszerű. (Isztambul — Izmir, tengeri kompátkeléssel az ázsiai partra, 12 órás út : alig két dollár fölött...) Török autóbusz azonban éjszaka nem közlekedik, tehát a nap 12 órába sűrűsödik. Ez még mind nem volna ok. Ellenben a magánvállalatoknak kiadott koncessziót 2-3, sőt ennél több érdekeltség kapja meg — ugyanarra a szakaszra. Így, úgye, világos, hogy az üzlet lelke nem a jó soffőr, nem a jó autóbusz, hanem a jó — torok...

●

Másnap, vasárnap : kétórás kedélyes rázkódás után utolsót zökken az autóbusz, megérkeztünk az autóbusz-karavánszerályba, TEKIRDAG-ba. (A „g" csupán az „a" magyaros megnyújtására, „a"-sítására szolgál.) Piszok, minaretek, szegénység, hegynek emelkedő kisváros, vasárnapi esőreálló komor ég: miért is vetődnék erre turista a színesebb keleti végekről? Az egy szem turista jelenléte esemény volt az autóbuszon, cigarettával s mosollyal s gyermekes-kíváncsi, de nem tapintatlan kérdésekkel traktáltak: török-francia-német-orosz habarékos felvilágosításokat adtam.

1-2 lélekmelegítő, kristályfindzsás „csáj"-t hörpintettem fel a nargiléző és teázó és kávézó keleti honpolgárok társaságában az előkelőnek nem mondható teaszalonokban. Reményem barométere majdnem mélypontra zuhant, amikor megpillantottam egy utcaközepi üvegkalitkát, s abban 3 rendőrt. Egyikük hajlandónak mutatkozott érteni valamit franciául, hát előmutattam kanadai útlevelem, bemutatkoztam, s előadtam, mi járatban vagyok. „Le prince hongrois... Ragoci..." — mormolta ; aztán egy telefonhívás valahová, majd a remény sugara támadt.

— Hol a kocsija? — kérdezte hidegen a szószóló. — Yok — mondom, azaz: nincs. Értelmetlenül nézett rám a 3 pár szem, aztán az egyikük elkérte útlevelemet, megbizonyosandó, hogy kocsi nélkül valóban Amerikából jöttem-e? Készségesen taxit akartam fogni, de a köpcös rendőrtiszt — a delegált kalauzom — elhárította. A vasárnapi lézengő tömegben az impozáns test és egyenruha társaságában a csak-törökül értő tiszt úgy kísért, szóváltás lehetősége nélkül, mintha börtön felé haladnánk. Megpillantottam a Márvány-tenger „malakék" színű csendes vizét, amikor csengetésre és (belülről) óvatos érdeklődésre megnyílt egy kapu. A köpcös tiszt karattyolva átadott, szalutált s mosolyogva fogadta „Tesekkür ederim"-emet (köszönöm szépen) köszönésül, s majd megsértődött, hogy „souvenir"-ként kanadai dollárt csúsztattam kezébe. Taxira, vagy nargilére... Egy idősebb, szikár úr vett át, s egy csomó kulccsal kísért a víz felé, az itt már elnéptelenedett utcákon.

Cizelláltan és folyékonyan beszélt franciául, amit javarészt óvatos előkészítésre, mentegetőzésre és puhatolózásra használt. — A helyet renoválták ugyan, de a galambok... A látogató csoportok mindig nyitva hagyják az ablakokat, s a galambok, ugye, érti?... Hogyne, hogyne... A magyar („népi") kormány elvitette a bútorokat, amelyeket a Nagyságos Fejedelem sajátkezűleg barkácsolt össze... Megígérték, hogy pontos másukat megküldik Rodostó-Tekirdag-ba, dehát... Egyszóval : üres... Olyan, mint egy megüresedett, kiadó lakás. A puhatolózás és bizalmatlankodás agyban és pórusokban folyó kis és halk játéka, amit a második világháború óta minden háborútviselt nemzet fia ismer. Elvégre, mit lehessen tudni... Elmarasztaló ítéletemet (a szószegést illetően) udvariasan elhárította.

— Itt volt a konyha, itt a fejedelem hálószobája, itt az asztalos műhelye, stb., stb. — hangzott a topográfiai ismertetés. Oly hidegen hagyott, mint amikor az ember a Sziklás-hegység eget karcoló szikrázó hegycsúcsának agyba-, velőbe- és szívbe-markoló tiszta lendületét figyeli, s a vezető számadatokat gajdol. Porfátyollal letakart képe a fejedelemnek — már bevallom, nem tudom, melyik festőnk zsinór-mértékül elfogadott arcképének másolata. — Az emeleti szalon- és tanácsterem ablakainak felső félköre élénktűzű, ólomüveg-utánzatú galériája a nemzetes fejedelem udvartartásának, szeretteinek.

●

Ám lelkem e felemelőnek szánt ünnepén kissé ünneprontó lett: nem a bútor, nem az ablak, nem a galamb-átok érdekel, hanem a „genus loci" : a Mikes úr lelkével megtermékenyített légkör, amit *érezni* akartam. — A múzeumőr lankadatlanul körülöttem cselleng, kulcsait zörgetve, kulccsal nyitva és kulcsra zárva a belsőségeket : a kontaktus nem tudott helyreállni, az illusztris Íródeák szelleme nem jelent meg a kopogtatásra.

1-2 fényképet kattintottam a homály ellenére, s megcsodáltam a gúnyos és tapintatlan emléktáblát, amiben a budapesti kormány a *függetlenség* bajnokai emlékének hódol...

Kézfogással s hálálkodásommal búcsúztunk : semmi szín alatt nem volt hajlandó „belépődíjat" elfogadni. Figyelmeztetett, túlsáros a tengerhez vivő út (mert jó gondoskodóként kívánta tudni, ugye, most megyek vissza az autóbuszhoz? de mi más akadna Tekirdagban a turistának?), ám én átvágtam az akadályon, s idézni kezdtem illusztris bujdosó-társunk napjait, óráit, bánatait, reményeit, szemlélődéseit, amikor a Nagyságos Fejedelem nem vette igénybe idejét.

Töltőtollat — finom amerikai töltőtollat — vettem elő, amikor hirtelen az az érzésem támadt, Kelemen bátyám a hátam mögül összehúzott, szakavatott szemmel figyeli az újmódi amerikás „lúdtollat", aminek a szárába a kalamárist tintástól pindurnyi méretben beleszorították s nem szárad ki... Vázlatot készítettem a tenger felől felkapaszkodó utca sarkán álló házról — hányszor járhatta meg ezt az utat az udvartartás! — : vörös cserepű tető, szürkére festett fal, rozsdabarna festésű köríves ablakok az emeleten, amit csak egy ház takar el kissé az első utca tengerfelőli oldalán.

A keleti dzsinek vagy a Rodostói Bujdosó szelleme akarta-e? Elég az hozzá, hogy ezúttal (amerikaiasan...) kivételesen erősebben hagyatkoztam természetes retinám helvett „Retiná"-mra, s este szállodámban az előhívás után elszörnyedve konstatáltam, hogy a film-továbbító szerkezet csütörtököt mondott, a képek egymás hegyén-hátán feketítették, égették el a fényérzékeny anyagot.

Így Tekirdag megmaradt Tekirdagnak, bennem meg érintetlenül élhet tovább a kegyhely, Rákóczi Mikes-pennázta Rodostója, ódon rézkarcszerű finomságában, csakúgy, mintha Londont a Pickwick-i illusztráción át néznénk.

●

Lábamat lógattam a kiépített partvédről : a víz tiszta, átlátszó, haltalan. Lassúkeringős kövér locscsanásokkal jött lábam alá a hullámok futószalagos rendje-sora. Emlékeket idéztem bennük s bennem, s tudtam, e képet oly sokszor örökítette meg Mikes elkívánkozó szíve természetes retináján, vágyódó, elfacsarodó lélekkel kívánkozva az erdélyi bércek és székelykapus házak és „harisnyás" atyafiak világába.

A pirinyó kikötő-móló végén apró teherbárka : a móló mellett a szemétrakáson óriás kapargó tyúkként öreg muzulmán asszony apró széndarabokat guberál ki : fekete, állig bebugyolált lebernyegében olyan, mint önmaga előrevetített múmiája. Pénzt nyújtok a kapirgáló fekete, ráncos kéz felé. Felnéz az ismeretlen kézről annak meghosszabbítására, egy idegen férfi arcába, s „Allah"-ot sűrűn emlegetve hálálkodik, míg arcát még jobban bebugyolálja fekete rongyába.

Nyúltak-e kezek s nyíltak-e mosolyos arcok az idebéklyózott Íródeák felé, amikor a fejedelem úr már örökre abbahagyta a barkácsolást s szemfedél takarta? Ki tudja...

— Kart Posztál vár? (van-e képeslapja?) — kérdem az üzletest, aki mosolygott s igen-t intett fejével. Ami — úgye? — magyarra s európaira fordítva azt jelenti : sajnálom, effendi, nincs. Nem jár errefelé turista : kinek? minek?

A Márvány-tenger partján: madridi cipőben, londoni pulloverben; kanadai pénzen. Mexikóban vett svájci órán nézem az időt (az autóbusz miatt). S az Illusztris Menekült meg a kései névtelen zarándok ; az egyhelyben topogó Íródeák meg a „botcsinálta turista" két évszázad távlatát elhárítva furcsa, idegen, „gyaur" nyelven — és hallható hang nélkül — folytatott párbeszédet változó örök-ismétlődő bánatairól, ritka napsugarairól.

Egyedül hallgattam...
futó szél zugását...
egyedül a bujdosók közül...
Nagy Törökországban...

EGYEDI BÉLA

Költők a Kereszteződésben

David Rokeach

David Rokeach, az új héber irodalom tarka színfoltokkal és takarékosan adagolt hangképekkel festő természetlírikusa, 1916-ban született Lembergben. Bibliában járatos, kabbalista családból származó édesapja már gyerekkorában héberre tanította, ami Jeruzsálembe való átköltözése után megkönnyítette az ország szellemi életébe való begyökerezését. 1934-ben héber irodalmat hallgat a Scopus-hegyi egyetemen, de szűkös anyagi viszonyai arra kényszerítik, hogy egy távoli narancsültetvényen napszámosi munkát vállaljon. Később jogot tanul, majd mérnöki oklevelet szerez.

Első verskötete 1939-ben jelenik meg : „A rendeltetés hídján" címmel. A benne foglalt, „baalsem"-i élményelemekkel tűzdelt költemények, egy csapásra ismertté tették a nevét. A hitleri zsidóirtás olyan dermesztő hatással van rá, hogy 1941-ben kiadott : „Füstölgő napok" című kötete után 13 évig néma marad. 1954-ben jön ki „Sóvárgás ideje" című könyve, amelyet 1958-ban a „Boróka a grániton" követ. A legújabb termés ez év őszén jelenik meg : ugyanakkor az előkelő Suhrkamp-cég Rokeach németre fordított verseinek gyűjteményes kiadását készíti elő. Több verse angol és francia átültetésben is megjelent és vezető folyóiratokban látott napvilágot.

Rokeach lírája a tenger fövényét, a mediterrán táj halk csodáit, Jeruzsálem szikláit, a hegyoldal lucfenyőit, a nappalt, az éjjelt és az életálom akkordjait öleli fel. Ami Shelleynél az oceán, Persenél a hó és Charnál a villám, az Rokeachnál a láthatárt súroló tenger és sivatag. Nem üres költői jelkép, hanem maga az ország, a megújhodásra serkentő ősi hagyomány.

A tenger

1.

Dalold
sötét kristályait
a tengernek, mely napkeletkor apad.
Hullámkék, mélyesebben sötétlik
ébredéskor az álom zátonyán.

Fénypont, izzó futár
a nap előtt,
a csónakok tarajos sodrában.

A csend is, mindenüvé,
zölden orozó visszfény
mélyébe-
A reszkető víz sikján
süvítő megváltó szél
alatt...

A szerelem szomját akartam daloini,
a tengert,
a fény tükröző játékát
a partjain.

2.

Emlékezz
a teknős útjára a vízben,
a te utadra a szunnyadó homokban
a reggel sebei között.

A fényövezte tenger
testedet
kagylószilánkokkal
fedi be,
nevedet szólítja
mint bagoly a tetőről,

feléd nyúl,
mint haragos algák
folyama,
bronzszínű, hullámok
hab-taraja közt.

Eső

Hullasd könnyeid
Elulnak lánya,
már elered az eső
a mezőkre
és a habok billentyűin
ujja
az ég panaszdalát sirja.

Szétmálló felhők újra
összeállnak,
az esős napok ide sietnek,
hogy Jeruzsálem erdejében
felcseperedjenek a fenyők...
Tülevelek nőnek a szívbe.

Kockák

A kockákat, melyeket testvérem
játék közben az utcán hagyott,
egyenként
felszedem.

Kövezzem meg az árnyékot,
amely nem jön vissza?
A csendet, amely testvérem
sorsát eltitkolja,
mert árnyékot kergetett
csalóka hosszú éjen át?
Ne fürkészd az utca
lámpa-kévéjében !
Testvérem nem jön
a kövekhez vissza.
Menj a varázslóhoz,
aki a kriptában guggol
és veri a blattot.

Kérdd : mi legyen a kockákkal,
melyeket testvérem
játék közben az utcán hagyott?

NASCHITZ FRIGYES
bevezetője és fordításai

FEJTŐ FERENC

Ellenséges barátok

MI A KÜLÖNBSÉG egy szocialista hatalom és egy imperialista hatalom között a szövetségeseikkel kapcsolatban ? Ezt a kérdést a pekingi külügyminiszter, Csen-Ji marsall vetette fel a bolgár nagykövetség nemrégiben tartott fogadásán. Választ is adott rá : *„Az imperialisták,* — ez volt szavainak lényege, — *felforgató tevékenységre törnek, a szocialista országoknál ilyesmiről szó sincsen. Az imperialisták mindig rá akarják kényszeríteni akaratukat más országokra, a szocialista országok viszont úgy vélekednek, hogy egyenrangú felekként kell az ügyes-bajos dolgokat megbeszélni. Az imperialisták arra használják a gazdasági segélyt, hogy beleavatkozzanak a támogatott országok belügyeibe ; a szocialisták elleneznek minden beavatkozást, stb. stb."*

Ahány mondat, annyi kellemetlen célzás a Peking és Moszkva között továbbra sem engedő feszültségre. Hogy pedig a kommunista világ bennfenteseit megkíméljék minden ezzel kapcsolatos félreértéstől, a kínai párt Központi Bizottsága szeptember 28.-án kiadott határozatában minden további magyarázat nélkül elítélte a marxizmus-leninizmus tisztaságával ellenkező *„nagyhatalmi sovinizmust"*. Márpedig ez nem elvont kifejezés. 1956 decemberében a *Zsenminzsibao* is használta már a magyar felkelésről írott cikkében. Igaz, hogy a kínaiak pálcát törtek a forradalom fölött és helyeselték a Hruscsov által szervezett megtorlást, de egyúttal „nagyhatalmi sovinizmus" néven megbélyegezték a csatlós országokkal szembeni szovjet politikát, mely nem tartja tiszteletben a kelet-európai országok önállóságát és nemzeti érzéseit s amelyre, Mao Ce-tung felfogása szerint, éppen ezért hárul nagy felelősség a Varsóban s a Budapesten történtekért.

Hat évvel a magyar forradalom eltiprása után Peking szándékosan tér vissza erre a szóhasználatra, melyet csak egy árnyalatnyi különbség választ el az „imperializmus" kifejezéstől. A kínaiak azt a gondolatot akarják elhinteni, hogy a *revizionista Hruscsov a dogmatikus Sztálin utóda,* és a két szövetséges ország közötti rossz kapcsolatokért a soviniszta, majdhogynem imperialista oroszok a felelősek, mivel távolról sem tartják magukat a szocialista irányvonalhoz.

MIKOR CSEN-JI „felforgató tevékenységet" emleget, nyilván az 1959-es válságra gondol : ez Kínában Peng Teh-huai marsall műve volt, aki Hruscsov hozzájárulásával megpróbálta megbuktatni Mao Ce-tungot, hogy az ország politikáját szovjetbaráttá hangolja, a gazdasági kérdésekben pedig mérsékeltebbé tegye.

Ez a feltevés annál is valószínűbb, mert a kínai Központi Bizottság legutóbbi ülése után bekövetkezett átszervezés voltaképpen az 1959-ben kezdett tisztogatást folytatta és szentesítette. Ennek esett most áldozatául Peng Teh-huainak egyik közeli munkatársa, Huang Ko-csang, akit Lo Jui-csing tábornok, volt belbiztonsági miniszter váltott le a titkárságról. Világos : *Mao Ce-tung egy pillanatig sem tűri, hogy beosztottjai összeszűrjék a levet a Kremllel.* Azt akarja, hogy egyenjogú félként kezeljék és nem bocsájtja meg Hruscsovnak, hogy nem kéri ki véleményét.

A KÖZPONTI BIZOTTSÁG ülése után kiadott határozatokból, valamint a Népköztársaság tizenharmadik évfordulóján elhangzott számos nyilatkozatból kialakul a kínai vezetők jelenlegi álláspontja.

Mao Ce-tung legnagyobb belpolitikai gondja ma az, hogy megőrizve a látszatot, olyan intézkedéseket léptessen életbe, melyek a NEP-re emlékeztetnek s legyűrje a „nagy ugrás előre", meg a „népi kommunák" szerencsétlen politikája miatt keletkezett nehézségeket. Csak nagy általánosságokban beszélnek az „elkövetett hibákról és tévedésekről" ; valójában a Párt mindig „helyes" politikát folytatott, és nyílt szemrehányás csupán azokat az adminisztrátorokat éri, akik járatlanságukkal a hibákat okozták. Igaz, *Mao Ce-tung ideiglenesen feladja 1958-as nagyravágyó iparosítási terveit* ; másképpen nem is tehetne, hiszen szovjet segítséget nem kap és nem tudja fedezni az ipari beruházásokhoz szükséges behozatalt. De a „jobboldali elhajlók", a „revizionisták", másszóval mindazok, akik 1958 óta szembeszállnak a túlhajtott tervekkel és akiknek Mao Ce-tung voltaképpen valóra váltja elgondolásait, ma is mellőztetve, kegyvesztetten, ellenségnek bélyegezve élnek.

Ez az egyik legérdekesebb vonása az új iránynak. Egyrészt az elkerülhetetlen engedményekben részesülő parasztság visszanyeri részleges kezdeményezési szabadságát, az értelmiség megint a *„virágozzék minden virág"* elvéről hall, másrészt viszont megszigorodik a pártellenőrzés, élesedik a harc az ellenzéki csoportok ellen, melyeknek a párton belüli és kívüli nagy számát nem is próbálják tagadni.

UGYANEZ A KÉRLELHETETLENSÉG jellemzi a vezetők kapcsolatait a Szovjetunióval. Valamennyi szónok és vezércikkíró hangsúlyozta a Népköztársaság kikiáltásának évfordulóján, hogy Kínára nem lehet erőszakkal hatni, és minden olyan próbálkozás hiábavaló, mely az országot, gazdasági nehézségeit kihasználva, politikája megváltoztatására akarja rábírni.

Mindazonáltal azt is meg kell említeni, hogy a *kínai vezetők ezúttal még baráti és hűségnyilatkozatokba burkolták a Szovjetunióval szembeni ellenzékiségüket;* tartózkodtak a nyílt támadástól és az albánokra bízták, hogy kertelés nélkül mondják ki véleményüket. Kétszínűségüket eddig ismeretlen tökélyre akkor fejlesztették, mikor újszerű fogalmazással sikerült egy kalap alá fogniok Hruscsovot Kennedyvel és Titóval, anélkül, hogy bármelyiküket is megemlítenék. Ez a szövegezés, melynek Pekingben és Tiranában olyan csattanós sikere van, hogy állandóan idézik a beszédekben és a cikkekben, úgy szól, hogy a népi Kína s valamennyi függetlenségre vágyó nép elleni *„az imperialisták, az egyes országok reakciósai és a modern revizionisták"*. Csakhogy *„bűnös tevékenységük hiábavaló"*. Ezek után valamennyi pekingi szóvívő, Csu En-lájjal az élükön, hangsúlyozta, hogy Kinát szoros kötelékek fűzik a szocialista táborhoz ; Moszkva és Peking szívélyes táviratokat váltott és mindkét oldalon ismételten kijelentették, hogy az égvilágon semmi sem törheti meg a két nép szövetségét és barátságát.

UGYANEZIDŐTÁJT, körmönfont cinizmusban maga mögött hagyva a kínaiakat, a szovjet sajtó ahhoz a fortélyhoz folyamodott, hogy *ugyanazon az oldalon egymás mellett közölt két cikket : az egyik a szovjet-kínai barátságot dicsőítette, a másik a szovjet-jugoszláv barátságot.* Rá se hederítettek Peking és Tirana újabb Tito-ellenes hadjáratára, amely a jugoszláv elnököt a szocialista tábor és valamennyi békeszerető nép esküdt ellenségének nevezi. Hruscsov, úgy látszik, végképp megtagadja 1960-ban tett nyilatkozatát, melyben *„a marxista-leninista pártok alapvető feladataként"* a jugoszláv revizionisták elleni harcot szabta meg. A Brezsnyev belgrádi látogatása után október 4.-én kiadott közlemény azt a nézetet támasztja alá, hogy a szovjet kormányfő nem enged a kínaiak zsarolásának s rögeszméjét, a jugoszlávokhoz való közeledést nem áldozza fel a kínaiakkal és az albánokkal való esetleges kibékülés oltárán.

„Barátaim ellenségei még lehetnek az én barátaim" ; ez világlik ki ebből a közleményből, amely megállapítja, hogy Moszkva és Belgrád egyetért a legtöbb nagy nemzetközi kérdésben. Peking és Tirana szerint ez az egyetértés mondvacsinált, Tito támogatásában, melyet az ENSZ-ben és egyebütt a szovjet politikának nyújt, csapdák rejlenek. Hruscsov — jóllehet a jugoszlávok hűvösen fogadták Brezsnyev egyes ajánlatait — nem hisz ebben. Meg kell adni azt is, hogy amikor az Egyesült Államok képviselőtestülete a kommunista országok közé sorolta Jugoszláviát, s megvonta tőle „az előnyökben részesülő nemzet" kedvezményeit, *voltaképpen a szovjet politika malmára hajtotta a vizet.* Ha Tito csakugyan Washington vazallusa, mi értelme volna az ilyen megtorló intézkedésnek?

AZ OKTÓBER 4.-i közlemény emlékeztet az 1955-ös szovjet-jugoszláv nyilatkozat szövegére, mely leszögezte *a szocializmushoz vezető többféle út* elvét. Ez az utalás egyben józan észre inti a kínaiakat, azaz felhívja őket arra, hogy kevesebb ideológiát keverjenek a többi szocialista országgal való kapcsolataikba. Igaz, akad még jócskán nézeteltérés Moszkva és Belgrád között, nemcsak a marxizmus értelmezésében, hanem politikai téren is, mivel Jugoszlávia ragaszkodik semlegességi politikájához és nem hajlandó alávetni magát a Tömbök fegyelmének. De mind ezek a nézeteltérések nem akadályozzák az együttműködést, a közeledést, a személyes kapcsolatokat és eszmecseréket.

Joggal vélhetjük, hogy Hruscsov azért kötött új szövetséget Titóval és azért hívta meg ismét a Szovjetunióba, — jóllehet Mao Ce-tungot már öt éve nem látták Moszkvában, — hogy alázatra és valóságérzékre tanítsa a kínaiakat.

MIKES GYÖRGY

A HÖLGY A NAGYAPÁM

A hölgy a nagyapám," — mondotta Tibor.

„Hogy tetszett mondani?" — kérdezte az egyetlen jelenlévő angol, kissé hüledezve.

„A hölgy a nagyapám," — ismételte Tibor komoran és a többi jelenlevők — mind magyarok, vagy magyar anyanyelvűek — helyeslően bólintottak.

„Értem" — biccentett az angol úr is. De persze nem értette.

A jelenlévő magyarok semmi különöset nem találtak ebben a megjegyzésben, amely mellesleg angolul hangzott el és eredetiben így szólt: „He's my grandmother." Ahogy végiggondolom a dolgot, lehet hogy ez tulajdonképpen nem is azt jelenti, hogy „a hölgy a nagyapám", hanem azt, hogy „a fiatalember a nagymamám." Mindegy.

A lényeg az, hogy magyarok, ha idegenben élnek, valahogyan megtanulják az idegen ország nyelvét. Jól vagy rosszul; törve, vagy folyékonyan; botrányos akcentussal vagy minden akcentus nélkül. Csak éppen egyet nem tanulnak meg soha: a személyes névmások korrekt használatát. Magyarban a harmadik személyű személyes névmás: *ő*. Nő is *ő*, férfi is *ő*; felnőtt is *ő*, gyerek is *ő*; nagypapa is *ő*, nagymama is *ő*. Nincs *sie* és *er, il* és *elle, he* és *she*. Ennek következtében ezt az egyet a külföldön élő magyar soha az életben nem tanulja meg és — Angliában — a férfira azt mondja: *she*, a nőre *he*, de ezt sem következetesen, mert néha téved, összezavarja a dolgot és zavarában kivételesen helyesen használja a személyes névmást, amivel csak fokozza a káoszt.

Ha azonban az angolul beszélő magyar a *he*-vel meg a *she*-vel mégsem tud elég nagy zavart kelteni és nem tudja teljesen az őrületbe kergetni magyar társasághoz nem szokott angol partnerét, akkor segítségül hívja a birtokos névmást és valami ilyet mond:

„That's my grandmother and this is his hat."

Azaz: „Ez a nagymamám és ez a kalapja."

Csakhogy...

„*His* hat?"

„*Whose* hat?" Kinek a kalapja? — kérdi csodálkozva az angol, aki világosan hallotta, hogy a magyar úr *his*-t mondott, tehát egy hímnemű egyén kalapjáról beszélt.

„A nagymamámé" — feleli türelmetlenül a magyar. A nagymamájáról volt szó, senki másról. Rémes, hogy milyen lassú felfogásúak ezek az angolok.

A magyarok azt állítják, hogy mindez az ő tiszta és eszményi lelkületük igazolása. Ők nem gondolnak mindig a szóbanforgó személy férfi vagy női voltára; nekik nem jár folyton nemi kérdéseken az eszük. Hanem min jár folyton az eszük? — kérdem elmélázva én, aki kicsit jobban ismerem a magyarokat.

És így tovább a végtelenségig. Sokan vannak, mondom, akik tökéletesen, bámulatosan, észvesztően gyönyörűen megtanulnak angolul. De ezek a csodalények is folyton ilyeneket mondanak, (vagy mondjuk, amit mondanak magyarul valahogy így hangzanék):

„Ó, igazán nagyon szeretem a férjemet. Nagyon kedves lány."

Avagy:

„Gyula holnap férjhez megy. Remélem boldog lesz a férjével. Megérdemelné. Rendes nő a Gyula."

Avagy:

„Sajnos Jenő másállapotban van."

Avagy:

„Ó nem... Aranka a Juliskának már a második férje."

Mondom, angol barátaink eleinte a fejüket csóválják, amikor ilyesmit hallanak. A magyarok szemrebbenés nélkül hallgatják e megjegyzéseket, pontosan tudják, miről van szó, sőt föl sem tűnik, nekik, hogy valami nincsen egészen rendjén — ők is így mondanák. Ezért bólintott olyan komoran és annyi nonchalance-szal Tibor, amikor megismételte, hogy „A hölgy a nagyapám."

Mellékesen, semmi okom sincsen arra, hogy titokban tartsam a szereplő személyazonosságát. Tibor, akiről szó van, az öcsém.

Amiből persze világosan következik, — minek is tagadjam — hogy a hölgy nekem is a nagyapám.

Fényképek, sötét évek

(ROBERT CAPA EMLÉKKIÁLLÍTÁS, LONDON, AMERIKAI KÖVETSÉG)

AZ ORGONA a legkevésbé lírai hangszer a maga mechanizmusában, a nemrég föltalált, absztrakt festő-masina gépisége meg már ocsmányul érzéketlen. A technika csodái közül csak a fényképezőgép simult a művész keze alá, lírai kifejezésmódjának segítőjéül s eszközisége közvetlenebb realizmust eredményez, mint az ecseté-palettáé, vagy a kottafejeké.

Olyan fotóművészek, mint Robert Capa, költészetté emelték a fekete-fehér foltokba dermedt élet líraiságát. Robert Capa a fölborzolt tollú hangulatok, a háborús borzalmak elszegődött énekese. Képein a csatatér kóróit, halálra sebzett harcosait láthatjuk, vagy a megbolydult utcák fejvesztett riadalmát, a front mögötti katonaélet halálba hullásra elkészült kártyacsatáit, a győzelmek vérszagú mámorát.

Capa az első világháború idején született Budapesten, eredeti neve Friedman András. 1934-ben, fényképezőgépét a vállára akasztva európai tanulmányútra indult. A pesti boulevard-lapok mulatságos, arcátlan realizmusa ihlette, ekkor még csak szenzációkra volt éhes. Készített is egy világhírű fölvételt : Trockijról, amint a száműzött pártvezér beszédet tart egy koppenhágai pincében.

Innen Belgiumba utazott, hogy az ottani kora-fasizmus parádés fölvonulásait, naggyűléseit fotografálja. Itt találkozott először a tömeghisztéria, tömegbutaság, az üresagyú katonásdi szimptómáival. Belgiumban vette a spanyol polgárháború hírét. Azonnal Madridba ment, majd onnan a legvéresebb csatamezőkre. Ágyútűzben, gépfegyver-sorozatok csettegése közepette készítette fölvételeit az első vonalakban. A riportfényképezés nagykönyvében új stílust teremtett, de már a kompozíció akadémikus külsőségei nem is érdekelték ; a katonák figurái összefolytak, a kép szembántóan sötét lett.

KÍNÁBAN ismerte meg a zilált utca, az égő házak között futkosó, megriadt tömeg felett vibráló borzalom nyugtalanságát. És a borzalmak csak fokozódtak. Kitört a világháború. 1942-ben már mint hivatalos, amerikai hadifényképész került Északafrikába, 1943-ban Szicíliába és Nápolyba. Innen származik legmegdöbbentőbb képeinek egyike : a fiaikat gyászoló anyák torz csoportja a nápolyi katedrális gyászmiséjén, egy tömegtemetés előtt.

Ezután egy időre Angliában telepedett le. A szigetországban a háború más oldalát ismerte meg. A frontmögötti feszült nyugalom képét. 1944-ben részt vett a normandiai átkelésben. Az első mo-torosbárkák egyikén érte el a francia partot. Ott futott a hajdani tisztviselőtelep kopár strandján. Körülötte hullottak a halálraseb-zettek és a haldoklók. Száznál több képet készített a parti homokon hasalva. Az amerikai csapatoktól elszakadva, később bejutott a megszállott Párizsba. Mikor kitört a párizsiak forradalma a kelepcében rekedt németek ellen, Capa maga is az utcán volt, fényképezte a háztömbről háztömbre haladó francia barikádharcosokat.

A HÁBORÚ UTÁN rövid pihenőt tartott. Nevetve mondta magáról, hogy hála Istennek, most már nyugalmazott hadifényképész.

1954-ben francia-amerikai támogatással Indokínába repült. Pár hónappal érkezése után, egy nap, gépkocsin követte a francia csapatokat. Az országúttól nem messze egy gyalogosszázad lopakodott előre a bozótos domboldalon. Capa kiugrott a terepjáró gépkocsiból és gépét maga előtt tartva átfutott egy mezőn. Hirtelen iszonyatos dörrenés rázta meg a levegőt. Később kiderült, hogy a mező minden egyes négyzetmétere alá volt aknázva.

Hemingway így fogadta halálhírét : „Jóbarát volt és kitünő, bátor fényképész. Annyira élt, hogy végtelennek tűnő, keserves nap, amikor arra gondolok, hogy nincs többé."

SÁRKÖZI MÁTYÁS

206.873

A MAGYAR NYELV ÉRTELMEZŐ SZÓTÁRA

(AKADÉMIAI KIADÓ, I-VII. KÖTET, BUDAPEST, 1959-1962)

MAGYARORSZÁGON a szélesabb gyakorlatban mind ez ideig ismeretlenek voltak az értelmező szótárak. A szótár szó hallatára a kétnyelvű szótárak képzete merült fel, de szinte senki sem gondolt arra, hogy saját anyanyelvének jobb ismeretére valamilyen rendszeres művet konzultáljon ; ugyanakkor a fejlett nyugati államokban már a szellemi dolgozók mindennapos segédeszközévé váltak az etimológiai és szinonimaszótárak, főként pedig az értelmező szótárak, mint pl. Franciaországban a Larousse vagy Angliában az Oxford Dictionary.

Bár sok más nemzet megelőzte a magyart az egynyelvű szótárak készítésében, a múlt század második felében mégis megjelent Czuczor Gergely és Fogarasi János kétkötetes, hibái ellenére is kiváló értelmező szótára. Ez a kezdeményezés méltó folytatás nélkül maradt, sőt a nyelv gyors fejlődése következtében időközben el is avult.

Az ötvenes évek második felét kellett bevárni, míg egy új értelmező szótár szerkesztésének gondolata a Magyar Tudományos Akadémiában megszületett. Bárczi Géza akadémikus és Országh László egyetemi tanár vezetésével 10 szerkesztő, 34 belső munkatárs és 7 technikai munkatárs látott hozzá a hatalmas munkához, mely a nemzetközi irodalomban egyre inkább terjedő középszótár megjelenését vette tervbe. A hétkötetes mű rendkívül rövid idő alatt napvilágot is látott : az első kötet 1959-ben, a hetedik és utolsó éppen e napokban.

A MAGYAR NYELV ÉRTELMEZŐ SZÓTÁRA monumentális és hézagpótló alkotásnak látszik ; szinte előzmény nélkül született, és egyszerre korszerű szerkesztésű, rendszeres és terjedelmes szó- és kifejezésanyagot tartalmaz. A Szótár mintegy 7.000 oldalon, közel 60.000 szócikkben, a magyar irodalmi és köznyelv szókincsének a törzsállományát öleli fel. Az önálló szócikkekhez járulnak az utaló szócikkek, a szóláshasonlatok, szólások és közmondások, melyek száma viszonylag alacsony. De már több mint 12.000 az értelmezés nélkül felsorolt igekötős igék száma, közel 38.000 az összetételeké, 75.000 a származékoké és 21.000 a szókapcsolatoké. Ily módon érkezünk el a 206.873-as számhoz, ami fogalmat ad nemcsak a Szótár, de mindenekelőtt a magyar nyelv gazdagságáról. Van ezen kívül a hét kötetben több mint 115.000 idézet ; ezek csekély kivétellel ma már nem élő, 76 remekíró műveiből származnak.

Az Értelmező Szótár kezelése természetesen nem könnyű. Egy középszótár immár a komolyabb tudományos igényeket is hivatott kielégíteni, úgyhogy az ember kénytelen magát átrágni a 18 oldalas, részletes útmutatásokon ; amellett állandóan segítségül kell hívnia a minden kötet végéhez fűzött rövidítések és jelek magyarázatát és az volt az érzésünk, hogy a magyarországi szerkesztők túlzásba vitték a rendszerezést.

A különböző szedések ; római, arab számos, kis- és nagybetűs felosztások ; kerek, szögletes és csúcsos zárójelek ; két, három és négy pontos hiányjelek ; és még sok más megjelölés egy bizonyos fokig megkönnyíti a munkát, azon túlmenően azonban meg is nehezíti. A magunk részéről összehasonlítottuk az Értelmező Szótárt több más, hasonló terjedelmű külföldi munkával, és azt találtuk, hogy ez a szokottnál is részletesebb utasításokat, valamint merevebb rendszert képvisel. Ez a szempont talán föl sem vetődnék, ha egykötetes, az egyszerűbb szükségleteket is kielégítő szótár állna a nagyközönség rendelkezésére. Minthogy azonban ez a hétkötetes Szótár az egyetlen értelmező forrás, amely fellelhető, a kisebb felkészültségű olvasónak ma még túlzott nehézségekkel kell megküzdenie.

A SZÓTÁR BEVEZETŐJÉBŐL egyébként örömmel értesültünk, hogy egy- vagy kétkötetes, tehát kisebb kéziszótár kiadásáról is szó van, (nem beszélve e helyütt egy 20 kötetes nagyszótárról). Ismerve a kis francia Larousse hallatlan népszerűségét, föl szeretnénk hívni a szerkesztők figyelmét ennek egyszerű szerkesztésére és könnyű kezelhetőségére. Ha a kis Larousse-t évtizedek óta ott találjuk a francia parasztok és munkások asztalán is, akkor ezt nem lehet mással magyarázni, mint az egyszerű szerkesztési elvekkel és a külön, nehézkes utalások teljes hiányával.

Tartalmi szempontból A Magyar Nyelv Értelmező Szótára úgyszólván mindent ad, amire nyelvi munka kapcsán szükség lehet. Nyelvtani utalásokat, elválasztást, fonetikai útmutatásokat, a főbb ragos alakokat és alakváltozatokat, továbbá a stiláris érték jelölését, mint pl. a népies, régies, tréfás, durva stb. jelzők segítségével. Minden esetben kielégítőnek látszik a szócikk értelmező része, ami különösen akkor fontos, ha anyanyelvünkből sem ismert szavakkal vagy kifejezésekkel találkozunk. Másnyelvű értelmező szótárakéhoz hasonlítva igen gazdag és értékes a szemléltető anyag is, különösen a már említett 115.000 idézettel. Bár első pillanatra nehéznek látszik, mégis hasznosnak bizonyul a vonzatok, szabad szókapcsolatok és állandó szókapcsolatok megkülönböztetése, ez utóbbiakon belül pedig a szójárások, szóláshasonlatok, szólások és közmondások feltüntetése. Ily módon az olvasó akarva, nem akarva, nyelvtani ismereteit is elmélyíti, nem is szólva a helyesírásról, amelyhez a Szótár szintén kitűnő alapot nyújt.

AMIT TALÁN HIÁNYOLUNK, az az etimológiai szempont ; a Larousse-ban pl. ez is szerencsésen helyet kapott. Kisszótárnál — a nagyobb költségek ellenére — gondolni lehetne ábrákra is, amelyek a tapasztalat szerint mindig vonzóbbá teszik a szöveg olvasását. Nyilván a költségmegtakarításra utal az Értelmező Szótár gyöngébb minőségű papírja és kötése is ; a szerkesztés és a nyomás gondossága viszont dicséretre méltó.

BOLGÁR LÁSZLÓ

AZ AMERIKAI MAGYAR IRODALOM

1961-BEN JELENT MEG Könnyű László „Az amerikai magyar irodalom története" című munkája. A könyv idén angolul is napvilágot látott ezzel a címmel: Leslie Konnyu: A History of American Hungarian Literature. (*) A két könyv szövege nem egészen azonos. Az angolnyelvű kiadásban van egy Előszó az amerikai közönség részére s különböznek a szemelvények is. Könnyű a maga művei közül angol fordításban felvette pl. a fölényes iróniával megírt „The American Model" c. versét; a magyar eredetiből ez kimaradt. Zilahyból a magyar kiadásban nincs szemelvény, az angolban viszont egy kitűnő részlet szerepel a „The angry angel"-ből. A magyar kiadás említi Vatai László Dosztojevszkij világnézetéről írt könyvét, (sajnos a cím nélkül: „Man and his tragic life"), az angol kiadásban a szerzőnek csak egy Adytanulmányát idézi. Könnyű László egyike az amerikai magyar irodalom legjobb ismerőinek: volt magyar tanár, több magyar irodalmi társaság tagja, 1949 óta amerikai lakos, akiről Dr. Boggs W. Arthur megállapítja hogy: „Gyökerei mélyen nyúlnak szülőhazája földjébe és csak most növeszt új gyökereket második hazájában. Ezek a gyökerek még nem mélyek. A legszembetűnőbb ez az amerikai életformáról szóló ironikus írásaiban."

KÖNYVÉBEN az írók megválogatását szigorú elvek szerint végezte el. „ ... bár a tudós Xántus János, Rudnyánszky Gyula és Baja Mihály költők visszatérek az óhazába, az amerikai magyar irodalomban maradandó nyomokat hagytak, — írja, — Hasonlóképpen Tamási Áron is, aki csak két esztendeig élt Amerikában (...). Ábel Amerikában c. regénye, melyet itt alkotott vagy itteni élmény alapján írt, az amerikai magyar irodalom szerves része." Tehát az itt-alkotás és az itteni-élmény az emigrációs irodalom kritériuma. Erről — különösen az utolsó követelményről; — lehetne, sőt kellene, polemizálni.

A felsorolt, majd száz, író között találhatók közismert irodalmárok, teljesen ismeretlenek és olyanok, akiket a hivatalos magyar irodalom nem tart számon. Az első kategóriára nem kell bővebben kitérni. Reményi József, Lesznai Anna, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Zilahy Lajos, Wass Albert, Fenyő Miksa, Juhász Vilmos, Márai Sándor, Jászi Oszkár, Körmendi Ferenc nevével másutt is találkoznatunk. Az angol változatban az ő szerepük a legfontosabb. Az eddig nem ismert írókat csak a közölt szemelvényekből és Könnyű bírálatából tudjuk megítélni. (Ez a bírálat néha inkább etikai, mint esztétikai, pl. Reményik Zsigmondnál vagy Zilahy Lajosnál.) Meglepetésszerűen hat, hogy már a 16. században volt Amerikát járt írónk: Budai Parmenius István, és a 17. században Kelp János, aki ott meg is telepedett. A Kossuth-emigrációból származik Xántus János, aki inkább tudós volt, mint szépíró. A második világháborúig sok a „petőfieskedő". Könnyű az „Üttörő nemzedék"-ből Kemény Györgyöt (1875-1952), Baja Mihályt (1879-1957) és Fülöp Ilonát (1891-1953) ítéli tehetségesnek. A harmadik kategória egyik jellegzetes alakja Farnos Eszter, aki 1930 körül tűnt fel Budapesten népszerű sanzonjaival, és most mint „lángoló leikű hazafias költőnő" jelentkezik.

A könyvnek külön érdeme, hogy az ifjúsági irodalommal, a fordítással és közírással is foglalkozik és néhány amerikai magyar népdalt is közöl.

KÖNNYŰ LÁSZLÓ irodalomtörténete nemcsak tudományos szempontból hézagpótló és alapvető mű, nanem — mindkét nyelven — lebilincselő olvasmány is. Egyes biográfiái kis-regénynek is beillenek, (pl. Pólya László hányatott élete). Szolgálatot tett a magyar kultúrának, amikor az Amerikát járt vagy Amerikában élő magyar géniuszt bemutatta a befogadó amerikaiaknak.

SIVIRSKY ANTAL

(*) Cooperative of American Hungarian Writers, 7421 Rupert Ave. St. Louis 17, Mo.

Zenei verseny Genfben, 1962-ben

MINDEN OKTÓBERBEN, immár tizennyolcadszor, a világ négy tájáról fiatal muzsikusok sereglenek a genfi Conservatoire vén épületébe, hogy összemérjék tudásukat-tehetségüket. Csodálatos művészi pályák indultak el erről a pódiumról ; magyar pályák is, hogy a sok közül csak a zongorista Siki Béláét említsem. A Forradalomig ugyanis nem múlt el verseny magyar résztvevők és sikerek nélkül. Aztán 1957-től, öt éven át, egyetlen nekünk rokoni név nem szerepelt a versenyzők listáján.

Zenészeink most újra megjelentek Genfben. Budapestről jöttek és a nyugatnémet Marlból. Ezekazok jelentős győzelmekkel hagyhatjak el a nemzetközi várost.

A MARLIAKKAL beszélgetek egy albérleti szobában, a *Philharmonia Hungarica* fúvósötös tagjaival. Hadd írjam le elsőbb a nevüket : Pázmándi Pál, fuvolás ; Engl István, oboás ; Homoki Endre, klarinétos ; Toni Hammer kürtös, (ő az egyetlen német az együttesben) ; Halász Mihály, fagottos, aki az együttes vezetője is. Egészen fiatalok, átlagban huszonötévesek és lázasak most e késő délutáni órán. Az imént hirdették ki az eredményt : együttesük első díjat nyert. Rajtuk kívül csak egy lengyel orgonista kap ez évben első díjat. Roppant szigorú a genfi bíráló bizottság ; más versenyek győztese itt tán helyezést sem érhetne el.

Zenekarukról mesélnek, a *Philharmonia Hungaricá*ról, mely a menekültség első hónapjaiban még Bécsben alakult s melynek szállást egy erősen fejlődő, wesztfáliai bányásztelep adott. A „menekültek zenekarát" ma, ilyen rövid idő után, már a legjobbak közt emlegetik ; hol Amerikából, hol Európa különböző pontjairól hall róluk a világ. Legutóbbi görögországi turnéjuk, pár héttel ezelőtt, fergeteges sikerrel végződött. A legjobb karmesterek vezénylik őket, kifejező erejük mind tökéletesebb lesz, műsoruk egyre gyarapszik s ha néha nyomja is kedélyüket Wesztfália örökké barna ege, az általános elismerés, az egészséges kollektív szellem, létük nyugalma megvigasztalja őket.

A fúvósötös alkalmi vállalkozás volt, két évvel ezelőtt. A marli *Insel*, a legmodernebb nyugatnémetországi kultúrház, műsoros estre készült. A fúvósok összeállítottak, játszottak, sikerük volt s hála Halász Mihály energiájának, együtt maradtak. Azóta nagyon sokszor szerepeltek koncerteken, rádióban, így Kölnben s legutóbb Zürichben. Jövőre Passauba hivatalosak, a híres fesztiválra. Midőn tavasszal értesültek arról, hogy ez idén Genfben a fúvósötösök is indulnak, (évenként váltakoznak a hangszerek és műfajok), sokáig haboztak : vajon elég érettek-e már, hogy nemzetközi areopag elé állhassanak ? Ingadozásuk csak fokozódott, amikor megkapták a versenydarabokat : Hindemith, Danzi, Suter ; csupa modern mester és csupa nehéz mű. Különösen, hogy megtudták, több fontos együttes visszakozott a bonyolult partitúrák láttán. Végül, Halász konok bíztatására, mégis elindultak.

GENFBEN újabb meglepetés érte az együttest : a budapesti fúvósötös tagjai fogadták őket ; iskolatársak, egykori kollégák s barátok. Magyar a magyarral versenyezzék idegenben ? Nem így képzelték. Furcsa volt a helyzet és nem csekély zavaruk. De elmúlt ; az egyik pesti fiú vette fel elsőnek az 56-ban elejtett fonalat. Kezét nyújtotta derűsen és mondta : „Képzeljük, hogy Budapesten vagyunk, a Liszt Ferenc téren. Akármelyikünk győz, magyar lesz a siker." Így történt ; jártak egymás próbáira, szabad időben pedig együtt sétáltak, beszélgettek. Erről-arról, soha politikáról. A döntőig pestiek-marliak váll vállmellett haladtak, messze elhagyva a többi, idegen, együttest. S hogy az eredmény így esett, a hazaiak, kik a második díjat nyerték, becsületes versenytársaknak bizonyultak. Kicsit szomorúan ugyan, ám minden neheztelés nélkül búcsúztak : „Majd legközelebb!" A díjkiosztást nem várhatták meg, azonnal utazniok kellett.

A ZÁRÓHANGVERSENY a Viktória angol királynőről elnevezett koncertházban főképp magyar győzelem. A marliakon kívül a budapesti Németh Géza is szerepelhet a műsoron. A zsüri a második díjra érdemesítette, ki sem osztva az elsőt. A szinte még siheder művész Bartók brácsaversenyét játssza. A mű és megszólaltatója szünni nem akaró tapsot kap. Jogosan. Érezhető a zsúfolt ház elégedetlensége a bizottság döntésével : ritkán hallható ilyen tökéllyel e páratlan bartóki mű.

A *Philharmonia Hungarica* fúvósötösének Hindemith *Kis kamarazene, fúvósötösre* című opuszát kellett bemutatnia ezen az emlékezetes estén. Kritikus mű, telve buktatóval, rejtett finomsággal. Ám a szakértők ámulatára, éled-szikrázik e különös zene s nincs kottafej, mely ne érvényesülne. Az est végén már jóval bizonytalanabbak ezek a rokonszenves, egyszerű fiúk. Kezükben oklevéllel, éremmel, jutalom aranyórával s a csinos összegű díjakkal, (egy névtelen amerikai mecénás különdíját is ők nyerték el), majdnem hogy félénken pislognak a körülöttük sündörgők vastag gyűrűjében. Kültelki garnizállóban kezdték Genfben, öten két szobában. Most autogramkérők ostromolják őket, impresszáriók s Rádiók, Televíziók küldöttjei...

DÉNES TIBOR

***

A budapesti Népszabadság okt. 7.-i számában így emlékezett meg a Genfi Zenei Versenyről : „Szép eredményt értek el fiatal előadóművészeink a genfi nemzetközi zenei versenyen. Németh Géza brácsaművész II. díjat nyert (az I. díjat nem adták ki). A Magyar Fúvósötös szintén második helyezést ért el.»

A menekült magyar művészek fúvósötösének I. díjáról a Népszabadság hírében nem történt említés.

PABLO CASALS új művét adták elő az umbriai zenei hetek záróhangversenyén, a mester vezényletével, Assisiben.

***

AZ IDEI ÉVADBAN 6.000 bérlettulajdonosa van a kaposvári Csiky Gergely Színháznak.

A BUDAPESTI ZENEAKADÉMIA 1907-ben épült zenetermét korszerűsítik. Új széksorokat helyeznek el a teremben és a világítási berendezést is átalakítják.

***

A ROTHSCHILDOK címmel írta meg Frederick Morton, az osztrák származású író, a bankárcsalád regényét. Jelenleg ez a könyv áll első helyen az Egyesült Államok best-seller listáján.

***

SIR ALEC GUINNESS színművésznek díszdoktori címet akart ajándékozni a Boston College. A művész azzal utasította vissza a megtisztelő kitüntetést, hogy „gyenge a helyesírása." Ezután a filozófiai díszdoktorátust ajánlották fel neki, amelyet már elfogadott.

***

MAGYARORSZÁGI CORVINÁK címmel érdekes összeállítást jelentet meg a Helikon Kiadó. A válogatás Mátyás király egykori könyvtárának kódexeit és ősnyomtatványait mutatja be.

***

KAZIMIERZ RUSINEKNEK, a lengyel művelődés- és művészetügyi miniszter első helyettesének vezetésével négytagú lengyel kulturális küldöttség érkezett Budapestre.

***

KRÚDY EMLÉKKÖNYVET készít a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

FALUDY GYÖRGY

Találkozásom a Búsképű Lovaggal

Első ízben 1938-ban emigráltam, Párizsba. Itt találkoztam újra gyermekkorom és ifjúságom egyik eszményképével, Fényes Lászlóval. A Père Lachaise temetővel szemközt, egy kis bisztróban ülve, felelevenítettünk egy régi emléket :

Gyermekkoromban találkoztunk először, Zsolnán, ahol nagyszüleim laktak. Rendszerint kétszer egy évben, ősszel és karácsonykor utaztunk oda, látogatóba. Nagyapám L alakú udvarháza egy óriás gesztenyefa alatt állt, s oly régi volt, hogy a tárgyak is rég ismerték egymást benne s titkos dallamokban összefogtak. Valahányszor a kapun kopogtattak, a folyosó végén megcsendült a nagy pohárszék, s ha a hátsó kapubolt alatt szekér fordult be, az udvaron magától nyílt egy ablak.

A ház utcai frontjának két szobáját nagyapám korcsmája foglalta el, itt fehérnadrágos, csizmás szlovákok ácsorogtak, akik lassú mozdulatokkal kevergették a pipafüstöt és avas ködmöneik szagát a törköly illatával. A roppant lomtár elvarázsolt kastélynak tűnt, hol csak én ismertem a járást, meg a huzat. Volt ott minden : gyöngyháztámlájú törött székek, kályharostélyok és odvas fahordók, amiknek mélyén órákig kuporogtam, mint Robinson ; poros kék üvegvirágok és különös alakú, opaleszkáló üvegcsék, amikbe még kísérteni járt annak a régi parfőmnek az illata, melyet talán markotányosnők és vándorszajhák felejtettek itt, amikor Oxenstierna és Wallenstein seregeinek nyomát követték, a harmincéves háború idején.

A legboldogabb akkor voltam, ha átmehettem a malomba, mely az udvar végében állt. Megtelepedtem egy liszteszsákon, nagyapám a megszokott mozdulatokkal végezte munkáját, de olykor olykor megállt előttem és mesélt. Ilyenkor bikanyakát még jobban meghajtotta, rámszegezte kibuggyanó kék szemét, micisapkája kissé billegett fején, liszttől hófehér szakálla lengett a huzatban és hosszúszárú pipáját úgy fogta marokra és tartotta maga elé, mint egy horgászbotot. Nem tündérmeséket mesélt, köznapi dolgokat sem említett, sem munkáját nem magyarázta; mind ez nem érdekelte. Csak két téma lelkesítette : a csillagos ég titka és az egyesült Európa ; ezekről magyarázott, egyszerűen és izgalmasan.

Gyakran jöttek látogatók, szomszédok, ismerősök ; mellémtelepedtek a liszteszsákra, s a városbeli botrányokról, szerelmi históriákról pletykáltak, avagy gyilkos anekdótákat meséltek a királyról, legazemberezték Tisza István miniszterelnököt, lehülyézték a monarchia vezérkarát és tábornokait. Ilyenkor úgy éreztem, összeesküvők közé kerültem s boldog izgalom fogott el. A legszívesebben Remy urat hallgattam, a városka egyetlen, „Remy" nevű szállodájának tulajdonosát. Remy úr a dühös kövéremberek ritka kategóriájába tartozott s hangosan, gyorsan és fulladozva beszélt. Rendszerint az éttermében lejátszódott verekedésekről számolt be, melyek, jellegük és lefolyásuk szerint, két főkategóriába tartoztak : vagy valamelyik vendég kötött bele a másikba, borozás közben, asszony miatt, de esetleg minden ok nélkül is ; vagy pedig az egész vendégsereg pofozkodott, többnyire azért, mert egy-egy betévedt cseh nem állt fel elég gyorsan, amikor a zenekar a himnuszt játszotta. Pán Simon, a határújfalusi szolgabíró szinte sose maradt ki Remy úr előadásaiból. Pán Simon, a környék réme, határújfalusi birtokáról szombatonként bekocsizott a városba és Remy úrnál szállt meg. Beült az étterembe, olykor áhítatosan hallgatta a zenét és aludni tért ; máskor, odaállt valamelyik asztal elé, hosszú karjával átnyúlt az asztal felett és mellbevágta kiszemelt áldozatát. Aztán felkapta az ájult embert és ölébe ültette, majd aszerint, milyen kedvében volt, hol ölelgette, bocsánatot kért, pezsgőt töltött szájába és vele mulatott reggelig; hol áldozata orrát és állát megmarkolva, szétfeszítette száját és beleköpött, aztán szapora farbarúgásokkal kikergette az illetőt a szállodából. Igaz viszont, hogy a szolgabíró minden dorbézolás után pontosan bemondta, mit fogyasztott : „Volt 16 vacsora, 28 üveg pezsgő, 2 tükör, 3 szék és 2 bordatörés à 20 kroncsi." Mert, miként Remy úr elismerően megjegyezte, Pán Simon mégis úriember volt. E véleményét a három megyére szóló nevezetes botrány után is fenntartotta. Történt ugyanis, hogy egy hajnalon, miután a szolgabíró egész éjjel mulatott cimboráival, Remy úr 3 üveg pezsgővel többet akart felszámítani, mint a társaság tényleg elfogyasztott. Pán Simon azonban nem tudott úgy berúgni, hogy az ilyesmi elkerülje figyelmét. Megfenyegette Remy urat, hogy becsukatja szállodáját, amennyiben bizonyos formák közt meg nem engeszteli őt. A következő szombaton a Remy étteremben egyetlen szék sem maradt üresen. A szolgabíró ártatlan arccal, csendesen megvacsorázott, majd hirtelen felugrott az asztal tetejére. Remy úr, vérveres ábrázattal, mögéje térdelt. A zenekar tusst húzott, mire a szolgabíró leeresztette nadrágját, hármat tapsolt. Remy úr pedig három cuppanós csókot nyomott Pán Simon mezítlen ülepére. A szolgabíró ugyanis még azt is kikötötte, hogy a csókoknak cuppanniok kell. A következő hetekben Remy úr némiképp lefogyott és elbúsult, de Pán Simonról neheztelés nélkül beszélt. Ez a magatartás egyébként elég általános volt ; az emberek átkozták a monarchiát és intézményeit, de az intézmények helyi képviselőit elfogadták. A monarchia, remélték, majd csak elpusztul, a főszolgabíró azonban elmozdíthatatlan, akár a budetini hegy, a Vág túloldalán.

Egy téli délutánon a malomban ültem nagyapámnál, aki megígérte, hogy szánkázni visz. Az öreg éppen befejezte munkáját és a fényről magyarázott, mely roppant sebességgel száguld az űrben. Életünk filmje, mondta, ezen a fényen száguld tovább ; ha meghalunk, csak ez marad belőlünk. Az állócsillagokon talán műsorra tűzik tűnt életünk filmjét. Ekkor nagyanyám hangja hallatszott az udvar túloldaláról, a konyhaajtóból :

‚Gyere öreg. Ritka vendég érkezett.'

Átmentünk a korcsmába. A pult előtt pofaszakállas férfi állt, sárga csizmában és zöld bricsesznadrágban és söröspohárból borovicskat ivott. Szemüvegének nikkelkerete és vidékies öltözete sehogyse illett magas inggallérjához és kemény, csörgő manzsettáihoz. Állcsontján és jobbkezén egyik vágás követte a másikat, oly szorosan, mint a centiméter rovátkái ; állát rózsaszínű vágás hasította ketté, pontosan a középen : ez is párbajemlék lehetett.

‚Barátom', fordult nagyapámhoz, éles, kellemetlen hangon s feszesen meghajtotta magát. Nagyapám, legnagyobb csodálkozásomra lekapta a sapkát fejéről. ‚Uram', mondta áhítatosan. Egy ideig elérzékenyülten szemlélték egymást.

‚Pán Simon miatt jöttem', szólalt meg az idegen. ‚Végezni akarok vele'.

Suttogva elmagyarázta nagyapámnak, hogy észrevétlenül akar megérkezni Határújfaluba. Zsolnán leszállt a pesti vonatról és bérkocsit fogadott, a nagy hóesés miatt azonban vissza kellett fordulnia. Arra kérte nagyapámat, adja kölcsön a szánját. ‚Nagyapám azt ígérte, hogy szánkázni visz ma délután', szóltam közbe én elszontyolódva. ‚Gyereket nem szabad becsapni', mondta az idegen és felajánlotta, hogy magával visz engem. Ekkor feladtam a szánkázás reményét ; lehetetlennek tűnt, hogy nagyapám idegenre bízzon. De az öreg öltözködni küldött.

Nehéz pokrócokba csavarva ültünk egymás mellett, az éles téli szél arcunkba vágott, s én lopva egy-egy oldalpillantást vetettem szomszédomra. Profilból arca jóval szelídebbnek tűnt : hosszú, egyenes orrával a Búsképű Lovaghoz hasonlított, amilyennek a Cervantes könyv gyermekkiadásának tarka címlapja mutatta, midőn rohamra indult a szélmalmok ellen. Amikor a budetini fahídra értünk és a hernyósapkás kocsis ostorával végigvágott a lovakon, szomszédom felugrott és vállonragadta a kocsist :

‚Te gazember !', rikácsolta. ‚Nem megmondtam már, hogy ne bántsd a lovakat ?'

‚Elkésünk, nagyságos úr. Nem érünk oda napszálltáig.'

‚Ha nem érünk, nem érünk.'

Hirtelen forró szeretetet éreztem a Búsképű Lovag iránt és szerettem volna beszélgetni vele, de ő a kocsis felé intett, jelezve, hogy hallgassak. Egy horpaszos domboldalon a kocsis megállította lovait és leugrott.

‚A csillag', mutatott ájtatosan az esthajnali csillag felé a halványkék égen.

‚No és ?'

‚Sabesz van. Nem hajthatok tovább, nagyságos uram. Zsidóember vagyok.'

‚És mi itt töltsük az éjszakát a szabad ég alatt?'

‚Bemegyek a faluba és küldök egy gojt a nagyságos úrnak. Ha találok'.

Amikor egyedül maradtunk, leugrottunk a puha hóba. Most végre megkérdezhettem, ami egész délután fúrta az oldalamat :

'A bácsi kicsoda?'

‚Nehéz kérdés', mosolygott az idegen. ‚Ezt kérdem magamtól hovatovább ötven esztendeje, de még nem találtam meg a választ. De fordítsuk meg a kérdést. Mit gondolsz, ki vagyok én?'

‚Olyasvalaki, aki elmetszi az emberek torkát.'

‚Hát ezt kitől hallottad?'

‚A bácsi mondta nagyapámnak a kocsmában. Hogy végezni akar Pán Simonnal.'

‚Persze, mondtam. De képletesen értettem. Alapjában véve igazad van. Én elvágom az emberek nyakát. De csak a rossz emberek nyakát. Nem késsel. Utazgatok az országban, felkeresem a rossz embereket és megírom róluk, mit csinálnak. Akkor kidobják őket az állásukból. Néhányszáz csirkefogóval már végeztem, de még mindig akad. Sokat kell meg utazgatnom.'

‚És mit szól a bácsi kisfia, amiért ennyit utazgat és nincs otthon?'

‚Nincs fiam', mondta a Búsképű Lovag. ‚Feleségem sincs. De van egy kutyám.'

Réges-rég besötétedett, amikor egy sánta fiatal kocsis érkezett s tíz perc alatt bevitt minket a faluba.

‚Ha ezt tudom, gyalog is besétálhattunk volna', jegyezte meg szomszédom. ‚De miért állsz meg, a hétszentségit? Nem a szolgabíróhoz jöttem ! A kocsmába vigyél, a kocsmába, te tökéletlen!'

A kocsis mégis megállította a szánt- egy nagy ház üvegverandája előtt. A lovak megrázták fejüket, a száncsengők csilingelésére felpattant az üvegveranda ajtaja és vidám férfitársaság tódult ki a házból. Pán Simont nyomban felismertem közöttük. Ádámcsutkájától kurta combjáig egyetlen nagy ellipszis íve domborodott, mintha egy dinozaurosz megkövült tojása helyettesítené testét. Egyik kezében szivar füstölgött, a másikban játékkártyákat szorongatott.

‚Csakhogy megjöttél ! Azt hittük, sose érsz ide.'

Szomszédom felállt a szánon. ‚Uraim', mondta alázatos gesztussal. ‚Összetévesztenek valakivel. Szegény ügynök vagyok. Szeszesitalokat árulok jutányos áron.'

‚Lárifári!', kiáltotta Pán Simon. ‚Te vagy a Fényes László. Azért jöttél, hogy kiszerkesszél az újságban. Pestről kaptam a drótot, amikor felültél a vonatra. Azt hitted, nagyon ravaszul csinálod. De én még ravaszabb vagyok. A zsidóm már ott várt az állomáson. Hát parancsolj befáradni.'

‚Nagyon kedves. De nem élhetek a vendégszeretetteddel. A kocsmában akarom tölteni az éjszakát.'

‚A kocsmát bezárattam. A faluban pedig kidoboltattam, hogy senki ne merjen neked szállást adni. Gyere be ! Elmondok én mindent ! Minden panamát, minden disznóságot, amit a parasztjaim úgyse mernek az orrodra kötni. Gyere be, Lacikám!'

A társaság egy része visszatért az ebédlőbe, ahol a vacsora romjai fölött folytatták a borozást. Minket a házigazda a dohányzóba vezetett, egy két személyre terített kis asztalhoz, majd bocsánatkéréssel visszaült kártyapartnereihez. A falon, arany gyertyatartókban rengeteg gyertya égett. A gyönyörű, meggypiros selyemtapétán, az arany tartókarok között olajnyomatok virítottak. Az egyik a fiatal Ferenc Józsefet, a másik Erzsébet királynét ábrázolta, egy harmadik, Petőfit, amint, sebbel balmellén éppen hősi halálra készül s tulajdon vérével azt írja maga mellé, a csatatér porába : *Hazám*. Az ebédlőben, a borozók mögött, cigány muzsikált.

Elsőnek főtt marhahúst és tormát tálaltak elénk, utána levest, majd rántott halat hoztak, sült csirkét és fánkot. Szomszédomnak a marhahúshoz törkölyt, a halhoz vörösbort, a fánkhoz pezsgőt töltöttek, amiből én is kaptam egy pohárkával. Néhány perces szünet után jött a disznótoros tál, a kacsasült meg a dobostorta. Ezután az inas megkérdezte asztaltársamtól : kíván-e feketekávét ?

‚Mi a feketét rummal vagy konyakkal főzzük. Melyikkel parancsolja uraságod?'

‚Vízzel, fiam.'

‚A főszolgabíró úr nem enged kávét vízzel főzni. Azt mondja, büdös zsidó szokás.'

‚Török szokás, fiam. Sebaj, megleszek kávé nélkül.'

Ekkor a házigazda felkelt a játékasztal mellől és egy széket húzott kettőnk közé.

‚Itt vagyok, szolgálatodra', szólt megnyerő mosollyal. ‚De előbb engedj meg egy kérdést. Leszármazottja vagy-e Fényes Eleknek, a nagy statisztikusnak?'

‚Dédatyám volt.'

‚Szegről-végről tehát rokonok volnánk. Boldogult sógoromnak, Jánosfay Pálnak, aki füvet zabált, amig élt, Fényesleány volt az édesanyja. Családi krónikátokat is jól ismerem.'

‚Nagyon hizelgő', felelte Fényes fagyosan.

A szolgabíró töltött, koccintott, majd a vendégre szegezte nyílt, sugárzó tekintetét, s egészen közel hajolt hozzá. Fényes ingerülten hátrahúzódott, s arcizma, szájsarka fölött táncolni kezdett. Nékem hirtelen úgy tűnt, hogy kettőjük közül a szolgabíró a kedvesebb és a rokonszenvesebb. Már a második pohárka pezsgőt ittam, s a meggyszínű selyemtapéta hintázni kezdett mellettem.

‚...gyakran hasonlítottam össze kettőnk családi krónikáját. Amennyire a magyar glóbuson ellenlábasa lehet valaki valakinek, úgy mi azok vagyunk. Boldogult nagyatyádnak, I. Lászlónak 5000 holdja volt Biharban. Igazi finom úriember volt és ivott, mint a gödény. Isten áldja emlékét ! A bihari zsíros földből már csak 2000 hold maradt atyádra, II. Lászlóra. Ott ült a képviselőházban, Tisza Kálmán háta mögött 25 esztendeig, soha ki nem nyitotta a száját, legfeljebb, ha „úgy van, úgy van"-t kellett kiáltani. Igazi úriember volt ! 2000 holdját feltette kártyára, el is vesztette, Isten nyugosztalja őt ! És most itt vagy te, III. László. Se földed, se vagyonod, ráadásul ellenzéki vagy. És mégis bejutottál a képviselőházba, pénz, itatás, vesztegetés nélkül. Nem tudom, hogy az ördögbe csináltad. Akárhogy is : tetszel nekem, bár azért jöttél, hogy kitekerd a nyakamat. Prószt, fenékig !.'

‚De hadd térek a tárgyra. Boldogult nagyatyámnak, I. Simonnak, nem volt egyebe, mint egy régi kutyabőre, meg az, amit a mosóteknőben láthatott, ha hátrapislantott, amikor egyszer egy évben, úgy karácsony táján, megfürdött. Huszonöt esztendeig volt Trencsén megye jegyzője. Ivott, mint a kefekötő, mégis 900 holdat szerzett, minden egyes rögöt katasztercsalással, vasútpanamával meg miegyébbel. Isten áldja emlékét ! Hivatali elődömet, boldogult édesapámat a tótok ostorának nevezték, 500 holddal gyarapította családi vagyonunkat, Isten áldja emlékét. És itt vagyok én, III. Simon. Kártyázom, nőzöm, iszom. Mégis megduplázтam a családi vagyont. Hogyan? Te is tudod', hunyorított a képviselő felé.

‚Ha lefekvés előtt kinézel szobád ablakán, a holdfényben meglátod majd a havasi legelőt, a házam mögött. Amikor atyai jussomat átvettem, menten arra gondoltam : ezt a helyet az Úristen is alpesi tehenészetnek teremtette. De mit kezdjek víz nélkül? A patak ugyanis szomszédom, Prokovszky Kázmér legelőjén keresztül csergedezett, a domboldalon, le, az istállójáig. Csörgedezett, de nem sokáig. Egy éjjel kirendeltem a falu minden férfiemberét, ásóstul, lapátostul, sürgős, ingyenes közmunkára. A menetet magam vezettem fel a domboldalra ; reggelre a patak ott folyt a házam mögött.

Kázmér megüzente : vannak még bírák Magyarországon ! De a százötven tehenét mégis eladta potom pénzért annak a trencséni kupecnek, akit én küldtem a nyakára ; nehogy szomjan dögöljenek szegénykék. És mit tehettek a bírák? Mind a három instancián elmarasztaltak. De a végrehajtási utasítás csak nem akart megjönni. Akadt mindenütt jóakaróm, nem is egy. Már régen megfeledkeztem az ügyről, amikor egy szép napon megbukott a kormány. Kisvártatva aztán kézhez is kaptan az alispán úr végzését : „Pán Simon szolgabíró úrnak, Határújfalú. A belügyminiszter úr ilyen és ilyen számú leirata alapján elrendelem, hogy a Brezina patak haladéktalanul szolgáltassék vissza jogos tulajdonosának, Prokovszky Kálmán földbirtokosnak. Aláírás, pecsét." Forgatom a papirost, mit kezdjek vele ? Visszaküldtem, de előbb a hátára írtam : „Tekintetes alispán úr, kedves Pista bátyám ! Az intézkedés foganatosítása érdekében méltóztassál egy zászlóalj sorkatonát Újfalúra kivezényelni, mert, ahogy én Pán Simont ismerem, nem adja egykönnyen a jussát. Tisztelő híved, Pán Simon, s.k."

Van ennek már vagy tizenkét éve', folytatta a szolgabíró és bort töltött mindhármunknak. ‚De a patak még mindig itt folyik.'

‚Remélem, tudod, hogy ezt megírom rólad?' kérdezte az újságíró villogó szemmel.

‚Csak írd ki az újságban, mekkora gazember vagyok', felelte Pán Simon szelíden. ‚Megígértem, hogy elmondok neked mindent. Te meg megírod. Elvégre ez a mesterséged.'

(*Folytatás a 16. oldalon*)

Irodalmi Ujság

A „PRIX DU MONT SAINT-MICHEL", az egyik legszínvonalasabb francia költészeti díj fordítási kitüntetését a Gara László szerkesztette magyar költészeti antológia (L'Anthologie de la Poésie hongroise) kapta. Az indokolás szerint a díj, a fordítások és adaptációk minőségén túl, a kollektív munka szellemét s a magyar és francia költők termékeny együttműködését kívánta jutalmazni.

*

BÉCSBEN felavatták a „XX. század művészete" múzeumot.

*

BARTÓK BÉLA „Concerto"-ját szeptember elején hozta forgalomba a Philips lemezgyár. Henry-Jacques, az ismert francia zenekritikus ezt írta az 1943-ban szerzett műről : „Olyan változatos és gazdag, hogy alig lehet kellő mértékkel meghatározni értékét."

*

JÓKAI MÓR „Sárga rózsa" című regénye megjelent a milánói Rizzoli kiadónál.

*

18 BAROKK FRESKÓ került elő a budai várnegyed egyik lakóházának első emeleti szobájában, a Dísz tér 15 szám alatt. A ritkaságok restaurálását a Fővárosi Műemlékfelügyelőség végzi.

*

A BELVÁROSI EGYETEMI TEMPLOM ötödik éve tartó külső restaurálása október végére teljesen befejeződik.

*

AZ IDEI SALZBURGI ÜNNEPI JÁTÉKOK 24 millió schilling deficittel zárultak. Az ünnepi játékok vezetősége elhatározta, hogy jövőre felemeli a helyárakat.

*

ABBÓL AZ ALKALOMBÓL, hogy Déry Tibornak a forradalom és börtönből való szabadulása óta az első írása megjelent Budapesten, a londoni Observer közölte az Angliában élő magyar karrikaturista, Edma rajzát a kitűnő íróról.

*

TIZENÖT SZERZŐ 18 drámája és rádiójátéka képviseli Európa, Ázsia és Amerika mai drámairodalmát abban a kötetben, amely a torinói Einaudi kiadónál jelent meg. A válogatásban helyet kapott Hubay Miklós „Ők is tudják, mi a szerelem" című műve is.

PABLO PICASSO tervezi a párizsi Opera Ikarus című balettjének díszleteit.

*

EGY HOLLYWOODI FILMSZAKLAPBAN a következő egész oldalas hirdetés jelent meg : „Amerikai állampolgár, elvált, három gyermek anyja, 30 évi filmszínésznői gyakorlattal, szeretetreméltóbb a hírénél, állandó elfoglaltságot keres Hollywoodban. Kívánságra referenciákkal szolgál." A hirdető a kétszeres Oscar-díjas Bette Davis.

⁂

GRAHAM GREENE regényéből, a „Hatalom és dicsőség"-ből filmet készítenek Angliában. A film főszereplője Lawrence Olivier.

*

VAN GOGH 150 festménye és 400 rajza unokaöccsének birtokában van. Most a holland kormány szándékozik a gyűjteményt megvenni. A parlamentben törvényjavaslatot nyújtottak be a hagyaték megvásárlására.

*

JEVTUSENKO fiatal szovjet költő versei angol fordításban megjelentek az Egyesült Államokban is.

*

SALVATORE QUASIMODO, az olasz Nobel-díjas költő sajtónyilatkozatából : „Amíg nem kaptam meg a Nobel-díjat, ismeretlen voltam. Mióta megkaptam, félreismert vagyok."

*

AZ ELSŐ KELET-AFRIKAI televízióadó állandó műsor-sugárzása a napokban kezdődik meg ünnepélyesen Nairobiban, Kenya fővárosában. Az adások elsősorban oktatási célokat szolgálnak majd.

*

ÜNNEPI HETET rendeznek november 25 és december 2 között az Állami Bábszínház fennállásának 15. évfordulóján.

⁂

A MAGYAR-FRANCIA közös produkciójú Zola-filmnek, a Germinalnak folynak az előkészületei. Jelenleg a Hunnia stúdióban a díszleteket építik.

DUNAÚJVÁROS MELLETT, Pest irányában, mintegy száz méternyire a Duna partjától, az egykori Intercisa nevű római katonai tábor területén szír bazilikát ástak ki a földből. A feltárást. Dr. Bóna István kandidátus és B. Vágó Eszter régész vezette. Erről a vidékről eddig főleg nyugati stílusú épületeket ismert csak a tudomány, most pedig, nagy meglepetésre, előkerült egy jellegzetesen keleti építmény, amely a Szíriában. Kisázsiában és Észak-Afrikában meghonosodott bazilikaformát mutatja. A leletnek építésztörténeti tanulsága izgatta elsősorban a régészeket: hogyan épülhetett szír templom a Dunántúlon?

Az ásatások tisztázták a kérdést. A Duna mentén húzódott a Római Birodalomnak egyik keleti határvonala, a „dunai limes". Lassan meghonosodtak ezen a vidéken azok a keleti misztériumvallások, amelyek az I. évszázadtól kezdve állandóan ostromolták a Római Birodalmat, — Mithrasz, Izisz kultusza stb. E keleti kultuszokból, megváltást ígérő vallásokból lassan kifejlődő kereszténység az új jövevényekkel hódított Pannóniában is, (táptalaja éppen a Keleten állomásozó helyőrségek voltak) — s így került a Dunántúlra a szír épület.

A bazilika nyomaira 1908-ban bukkant először Mahler Ede, az ismert egyiptológus. Nem tárta fel azonban egészen, csak felületi ásatásokat végzett, s azt hitte, római fürdőre vagy tornacsarnokra akadt. A mostani ásatás derítette ki, mit rejtett sok évszázad óta a föld. A lelet nagysága azt igazolja, hogy a római provinciáknak ez a része fontos gazdasági központ is volt; építészettörténeti vonatkozásain kívül pedig a vallástörténeti kutatásokat is elősegítheti. A tervek szerint az épületek megmaradt részeiből a teljes feltárás után romkertet létesítenek.

*

„A 6-10 ÉVES KORÚ GYERMEK világnézeti nevelése" címen jelent meg szeptemberben egy kézikönyv a magyar pedagógusok számára. Még a Népszabadság is úgy találja, hogy a „kötet fogyatékosságai szembetűnőek."

*

90 ÉVES az Iparművészeti Múzeum. Ebből az alkalomból kiállításon mutatják be a múzeum történetének dokumentumait.

A LONDONI PLAZA CINEMA október 25.-én mutatja be a „The Man Attraction" című Metro-Goldwyn-Mayer filmet. A színes felvételű cirkusztörténet zenéje Adorján András, a Londonban élő kiváló magyar zeneszerző munkája. A zenekart, a Symphony Orchestra of London-t, Muir Mathieson, a kiváló brit filmkarmester, Korda Sándor volt zeneigazgatója vezényli. Adorján András egy másik művét, „The Heart of London" című concertóját, amelyet két zongorára, vegyeskarra és zenekarra írt, szeptemberben mutatta be a B.B.C.

*

EGY KÖZISMERT FRANCIA PÁNCÉLSZEKRÉNY GYÁR, október 19.-én, fennállásának századik évfordulóján „kasszafúró versenyt" rendez. A résztvevők, bár nem tolvajok, hanem páncélszekrény-szakértők és amatőrök, a „kasszafúrást" annak rendje és módja szerint, álarcban fogják végezni.

*

A RÉGI PEST című helytörténeti kiállításnak a Váci utcában mintegy 32 ezer látogatója volt. A kiállítást október 1-től Pesterzsébeten mutatja be a Budapesti Múzeum.

*

AZ EGRI CSILLAGOK és a Fekete gyémántok színpadi változatának bemutatására készül az Állami Déryné Színház.

*

A „LA VOIX DES POÈTES" című francia folyóirat legújabb számában emigrációban élő magyar költők franciául írt vagy franciára fordított verseit közli. A gazdag összeállításhoz, amelyben Bálint Endre, Varga Ferenc, Makkai Ádám, Csokits János, Faragó Éva, Kibédi Varga Áron, Faludy György, Aczél Tamás, Anne Forestier, Bikich Gábor, Tollas Tibor, Gyarmati Erzsébet és Kocsis Gábor költeményei szerepelnek, Faragó Éva írt bevezetőt.

*

A NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS FILMSZÖVETSÉG 16. Kongresszusa Varsóban 23 ország 200 küldöttének részvételével befejeződött.

MAGYAROK SZABADEGYETEME SVÁJCBAN. Szeptember 30.-án fejeződött be a svájci Thalwilben a „Pro Libertate" magyar Szabadegyetem háromnapos ülése.

Padányi-Gulyás Béla, a Szabadegyetem elnöke, megnyitóbeszédében, taglalta, hogy a magyar menekültek szellemi vezetőrétege, az őket barátian befogadó Svájcból, a szellem fegyverével kívánta a szabadságharcot tovább folytatni. Ennek megvalósítására, még 1957-ben életre hívta a magyar „Szabadság Klub"-ot, melynek tagjai tudományos munkacsoportot alkottak. Ebből a klubból terebélyesedett ki 1961-ben a „Pro Libertate" Szabadegyetem. A Szabadegyetem programja az emberiség szabadsággondolatának ápolása és védelmezése, az egykor szabad Magyarország és Svájc között fennálló kulturális és gazdasági kapcsolatok ébrentartása, Közép- és Keleteurópa időszerű problémáinak tudományos elemzése. Tavaly, a Cully-ben megtartott ülésen az önrendelkezési jog tudományos vizsgálatával, idén „Az egyesült Európa" problémájával foglalkoztak.

A Szabadegyetem felkérésére Dr. James Schwarzenberg „Lehet-e Európából a harmadik hatalom" címmel tartott előadást, Dr. báró Brandenstein professzor a dialektikus materializmust fejtegette, Dr. Léontin Constantinesco egyetemi tanár „Miért Európa és milyen Európa" címen és Dr. Szalay Karola, a Magyar Állami Operaház volt primabalerinája a magyar népi táncok jellegéről tartott előadást. A beszámolókat széleskörű vita követte, az ülés 50 magyar hallgatójának részvételével. Az összejövetelt Hegyi Géza zongoraestje gazdagította.

A Szabadegyetem legközelebbi ülése 1963 szeptemberében, Locarnóban lesz.

⁂

NÉPRAJZI TANÁCSKOZÁST rendeztek szeptember 24-25.-én a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen.

Találkozásom a Búsképű Lovaggal

(*Folytatás a 15. oldalról*)

‚Nem a mesterségem kedvéért írom, hanem közérdekből.'

‚Ahogy vesszük,' mondta a szolgabíró rezignáltan. ‚Mit érsz vele, ha bocskoros tótok ülnek a helyünkre ? Tönkreteszed a saját fajtádat. No, de hadd folytassam. Olyan jól esik az emlékezés!'

Régi választásokról mesélt. Egyszer éppen választás idején épült vasúti szárnyvonal a megyében. Pán Simon megállapodott a mérnökökkel, hová kell lerakni az állomásépületek alapjait : kormánypárti faluknál a falú közvetlen közelébe ; ellenzéki falvaktól öt kilométernyire, a nyílt pályán. Ha a falu mégis a kormánypárti jelöltre szavazott, közelebbvitték az állomását. Ha nem, nem. A nagybicseiek ellenálltak, ma is öt kilométert kutyagolhatnak a vasúthoz.

No és aztán az a híres eset, amikor a választás napján csendőrökkel vetette körül az ellenzéki falukat, azon a címen, hogy kolerajárvány fenyeget ! Mert minden választókörletnek természetesen valamelyik kormánypárti faluban volt az egyetlen szavazóhelyisége, s aki nem tudott aznap odajutni, nem szavazott.

Lassanként elálmosodtam. A szolgabíró szorgosan töltögette poharamat, talán azért, hogy sort keríthessen sikamlósabb történeteire. Félálmomban hallottam még valamit egy lilaruhás halovány özvegyasszonyról, aki két serdületlen kislányával jólmenő bordélyházat nyitott Trencsénben, s akit Pán Simon tönkretett, de nyomorában ismét felkarolt. A történet, mely inkább a szolgabíró jószívét bizonyította, megnyugtatott, s elaludtam.

Arra ébredtem, hogy ágyon fekszem, s Pán Simon éppen cipőmet húzza le. A képviselő a vendégszoba másik ágyában feküdt, hálóingben és pipázott. Ágya lábánál zömök, feketeképű cigányprimás állt, elfogódott vigyorral. Hegedűjét balkezében tartotta, a térde mellett, mozdulatlanul.

A szolgabíró gondosan betakart és barackot nyomott a fejemre. Majd mellényzsebéből tízkoronás bankót húzott elő, kettétépte, a cigány homlokára köpött és ráragasztotta a fél bankót.

‚Reggelig húzod a nagyságos képviselő úrnak, meg a fiatal úrnak, de szép csendesen, hogy szépeket álmodjanak. Reggelre tiéd a bankó másik fele. De, ha csak egy pillanatra abbahagyod, lelőlek, mint egy kutyát.'

Átment a másik szobába, de az ajtót nyitvahagyta. Még hallottam, ahogy levetkőzött és pisztolyát rádobta az éjjeliszekrény márványlapjára. Amikor másnap reggel felébredtem, a cigány sápadtan állt az ágy lábánál és csendesen cincogott hegedűjén.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252. Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Bodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Újfrank vagy annak megfelelő összeg.

Angliai autóvásárlók figyelem!
Mindenfajta új és használt
SZEMÉLY- ÉS TEHERAUTÓT
azonnali szállításra,
kedvező részletfizetési feltételekkel is vásárolhat.
Biztosítását is elintézzük.
RODney 88-52
Hívja GÁTHY-t
délelőtt 12-ig és este 6 után
Levélcím: 5, Craston House, Lettsom Street,
London, S.E.5.

EMIGRÁCIÓS ÉS MAGYARORSZÁGI SZÉPIRODALMI ÉS SZAKKÖNYVEK HATALMAS VÁLASZTÉKBAN
Bármely országba szállítunk
PANNONIA BOOKS
2 Spadina Road
Toronto, 4. Ont. Canada
Kérje árjegyzékünket

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIII. évfolyam 20. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1962 november 1.

JEAN ROUSSELOT

Egy álhír : Illyés Gyula 60 éves

— Nem gondolja — kérdezte Illyés, mikor értesítettem, hogy *Petőfi*je fordításomban hamarosan megjelenik a Gallimard kiadónál franciául, — nem gondolja, hogy a könyv fedőlapjára „*Jules*"-t kellene írni *Gyula* helyett ? Attól tartok, hogy a franciák „*Júliá*"nak nézik a Gyulát...

Illyésre vall ebben minden : a férfias gond, az, hogy nem ismeri pontos — és jelentős — helyét az irodalom nemzetközi térképén a művelt közönség szemében, és persze a kaján csipkelődés... Mert ha valaki úgy gondolja, hogy még mindig magyarázni kell Illyés Gyula nevét a franciáknak, akkor ostobábbnak tartja őket, mint amilyenek a valóságban. Aki pedig olyan közel került hozzájuk, hogy néhány versét az ő nyelvükön írta, tudja nagyon jól, hogy a franciák nem teljesen tudatlanok, hiába ereszt meg olyan állítást, hogy a legsötétebb szaloniki-i bordélyház portása is összehasonlithatatlanul bölcsebb és végtelenül többet tud az életről, mint a legkiválóbb Sorbonne-professzor.

— Buta francia ! — hányszor vágott ilyesmit a fejemhez Illyés... míg csak be nem láttattam vele, hogy mi is értünk egyhez s máshoz. A borokhoz, például, vagy az asztalossághoz, vagy a pillangó úszáshoz.

Kedvemre való poéta ő. Olyan költő, aki mindenek előtt ember. Aki nem akar angyal lenni. Aki szereti és ismeri a szerszámot, a dolgok velejét. Aki éppúgy élvezi a jó hegymellékit, mint Horáciusz ódáit. Aki örömest úszik, forgatja az ásót a napfényben, fát fűrészel, kalapál. Aki szellemileg és testileg egyaránt vállas, mint egy atléta és könnyed, mint egy táncos. Aki éppolyan bátran csúfolja magát, mint másokat és aki senkit sem utál jobban a halvérűeknél, az irodalom taktikusainál és a rosszétvágyú embereknél.

Jean Rousselot a legkiválóbb mai francia költők egyike, s egyben a magyar költészet és irodalom szakavatott ismerője és hivatott tolmácsolója. Berzsenyitől Vörösmartyig, Petőfitől Radnótiig, Illyés Gyulától Juhász Ferencig mintegy harminc magyar költő verseit ültette át franciára. József Attila-fordításai külön kötetben is megjelentek.

Azt mondják, hatvan éves. Egy szót se higyjenek belőle : álhír az egész... A nyomába sereglő sudár lányok is azt kiáltják majd, hogy hazugság. És tiltakozni fognak a Balaton perzsa selymű hullámai is, melyeket erélyes csapásaival kéjesen hasít nap mint nap. És tiltakozni fognak a tihanyi meredek ösvények is, melyekre rohamléptekkel kaptat...

Egy mélyrehatóan elemzés talán jobban tetszene olvasóimnak. Én viszont átengedem magam a képek gyönyörűségének, még ha nem is veszik jónéven. Itt van egyszerre kettő is : az első egy tavi Neptun, aki mellkasát dörzsölve bukkan elő a habokból, félrerúg egy siklót és harsogón harap egy almába ; a másik egy viharkabátos hegylakó svájcisapkában és bakancsban, aki kezét oldalzsákján nyugtatva, lejtőn álló házikója felé tart.

Egy pillanatra álljunk meg a második képnél. Az oldalzsákban valószínűleg elemózsia van. De bizonyára írószerszám is. A nádfedeles házikót kerek, tömzsi, villogó fehér oszlopok tartják, mint valamennyi somogyi házat. Födémgerendái alatt, ahova Paul Éluard, Tristan Tzara és más franciaországi barátai vésték nevüket, Illyés Gyula tollat tartva nekinyújtózik a munkának — lábánál a Balaton olyan, mint egy nagy óntál mohakeretben — és így dolgozik egész nap kényelmesen, távol az okvetetlenkedőktől és több fényévnyire a versengéstől.

Talán meg kellene mondanom már azt is, hogy ezt a költőt, ezt a nagy költőt szeretem és csodálom. Úgy mintha bátyám volna. Mint mesteri útitársamat. Mint vezetőt, aki az emberek útján világít. Ha vele tartunk, minden dolgok, még ha belevesznek is „*parmi les buissons vifs des brumes cérébrales*", (így írta egyik versének maga-készítette francia fordításában), és ha nem is egyszerűsödnek le (vannak-e teljesen egyszerű dolgok?) legalábbis láthatóvá, testvérivé és megoszthatóvá válnak. Nem vesződik ő elméletekkel, mikor a világot akarja megragadni, ünnepelni vagy lehordani : puszta kézzel megy neki, feszülő mellkassal, Whitmanhoz méltó lírai hördülésekkel, Jeszenyinhez vagy Lorcához méltó legendás paraszti egyszerűséggel, Lautréamont-hoz méltó nyelvi leleményekkel, de néha olyan kifinomult és keserédes gyengédséggel is, melyet Villon vagy Corbière sem tagadna meg.

Széles skála ez, a valóság mértékére szabott, — páratlan, de hullámzó és változatos, — melyet teljes egészében kell a költői nyelvnek felölelnie, ha nem akar méltatlanná fajulni szertartásos finomkodásokban vagy dogmatikus hangzatosságokban.

Ismerd meg, hogy hol élsz.
Csak így lehetsz egész !
Vállalj mindent, mi földi.

— írta Illyés egyik újabb versében. Hozzátenném, hogy csak az lehet igaz költészet, mely ki tudja fejezni az egész emberi életet —görcsös vonaglásaival, lázálmaival, haragjaival és köpéseivel egyetemben — úgy, hogy sosem lesz hűtlen önmagához.

Ezzel az igaz költészettel, amelyben a legkevésbé valószínűtlen túlvilággal az életre legméltóbb földi lét találkozik, Illyés Gyula művészete elejétől fogva mindmáig azonosul.

NOVEMBER 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

ILLYÉS GYULA KÖSZÖNTÉSE:

Jean Rousselot cikke (1. old.)

Nyéki Lajos tanulmánya (1. old.)

Makkai Ádám verse (6. old.)

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Fenyő Miksa: No, és mi van az öreg írókkal? (4-5. old.)

Kutasi Kovács Lajos a brazil filmgyártásról (4-5. old.)

Ladányi László elbeszélése: Kerekasztal (7. old.)

Faragó László Steinbeckről (7. old.)

Csiky Ágnes Mária verse

POLITIKA:

Fejtő Ferenc a kubai válságról (3. old.)

Badics István: Marosán meg a többiek (3. old.)

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

NYÉKI LAJOS

Az értelem varázsa

CONDOLATOK ILLYÉS VERSMŰVÉSZETÉRŐL

A generáció, amelyhez tartozom, legnagyobb tanítói és példaképei közé számítja Illyés Gyulát. „A puszták népe", a Petőfi-könyv, a történelmi drámák : a nemzeti önismeret kivételes hatású tettei ; nem lehet el nélkülük az, aki ma magyarul ír és gondolkozik. Arra a kérdésre : „mi a magyar ?", a harmincas évek óta felnőtt nemzedékek Illyéstől kapták a legmegbízhatóbb feleleteket.

De meg kell vallani, hogy ez a nemzetpolitikus többek szemében sokáig — talán egészen a „Kézfogások" megjelenéséig — valahogy eltakarta a költőt. A figyelem inkább a „főhivatású" lírikusokra szegeződött. A közhiedelem lírai költőnél elengedhetetlennek tartja a „színes művész-egyéniséget", a lehetőleg minél tragikusabb költősorsot ; a művet az életen át szereti nézni. Nos, a Nyugat nemzedékét követő líránk érdekes egyéniségekben rendkívül gazdag : József Attila, Szabó Lőrinc, meg a mágusi titokzatosságú Weöres Sándor a legszembetűnőbbek, s így a legnagyobb hatásúak.

Illyés jelleme azonban sokkal tartózkodóbb, élete eseménytelenebb, lírája átlátszóbb annál, minthogy — a színpadiasság fogalmától lényegében elválaszthatatlan — közvetlen hatás bűvöletét árassza. Kicsit mindig háttérben, a rezonőr szerepében mozgott — tartózkodóan és elegánsan — ezen a költőket felvonultató képletes színpadon, maga elé engedve pl. olyan beskatulyázhatóbb jellemfigurákat, mint Erdélyi József, vagy Sinka, akik láttán a közönség elégedetten sóhajthatott fel : „íme, az igazi paraszt"...

Illyés költői műve kezdettől fogva árnyalatosabb és bonyolultabb annál, hogy egyetlen jelzőt megtűrjön. .

Az a címke : a „lírai realizmus" címkéje, amit Babits és Lukács György nyomán mégis reáragasztottak, nem nagyon mozgatta meg azok képzeletét, akik versben próféták, váteszek mámorban született igéire áhítoznak. — Erre a lírai realizmusra, még helyesebben : lírai objektivizmusra pedig éppenséggel nemcsak az jellemző, hogy benne a valóságos társadalmi-természeti környezetnek, a tájnak legalább olyan fontos a szerepe, mint a költő személyes, belső életének, hanem főként : hogy maga ez a személyes élet is — egy állandóan felfokozott intellektuális folyamat eredményeként — tárgyiasodik. Így érthető, hogy ebben a költészetben elmosódnak líra és epika határai; az előbbi feloldódik az utóbbiban, sőt az sem ritka, hogy a vers már a szociográfiai látlelethez közelít.

Illyés költői világának, ábrázolásmódjának a gyökereit kísérve egy franciás értelemben vett racionalista bölcselet talajára bukkanunk. A „clarté" szellemét, a „csak az létezik, ami világosan kifejezhető" elvét magyarul senki sem váltotta annyira művészi gyakorlattá, mint Illyés. Ebben még Kosztolányit is messze túlhaladja. Éppen ezért csöppet sem meglepő, hogy a francia irodalomnak kevés olyan ismerője és tolmácsolója van hazánkban, mint épp a költő. S hogy a nyugati nyelvek közül épp a franciát választotta és ismeri, — professzorokat, sőt a Rue Budé árusait is megszégyenítő tökéllyel, — nem puszta véletlen. Csak a gondolkodásmód, a lelkialkat legmélyéből fakadó természetes affinitással lehet megmagyarázni azt a fokot, ahogy ez a pannon népfi magába olvasztotta egy idegen nyelv és irodalom lényegét. Hogy „emigrációs" időszakában sikerrel kísérli meg a francia nyelven való versírást, abban jóval többet kell látnunk, mint szellemi virtuskodást, vagy valamiféle irodalmi kirándulás kuriózum-keresését...

Kell-e bizonygatni, hogy ez a franciás világosság, lírai mezt öltő racionalizmus mennyire távol áll mindattól, amit népköltészet néven tartunk nyilván? Hisz ez utóbbit épp a ki nem mondott dolgok varázsa járja át minduntalan, egy sokszor meg sem fejthető szimbolika bűvölete ; szinte elengedhetetlen velejárója az a bizonyos „balladai homály"... Mindez Illyés költészetétől idegen ; verseiben a kép alig önállósul, többnyire félreértést nem tűrő magyarázatok kísérik; sokszor már szinte el is fedi az élményt a kommentár. Legyen bár kiindulópontja a leghétköznapibb esemény, az Illyés-vers mindig egy magasan értelmi szemlélet terméke. S ez az értelem nemcsak az érzelmeket háritja el magától a férfi-szeméremnek, az öngúnynak és a cinizmusnak váltakozó adagolásával, hanem a költői alkotás olyan csábító eszközeit is, mint a nyelvi játék, a formabontó kísérletezések.

A közhiedelemmel ellentétben : Illyés sohsem volt igazán szürrealista költő. A szürrealizmus anarchiával határos kísérletezőkedve, romboló dühe mindig hiányzott belőle. Csak külsőségeket vesz át, de azokat is móddal : a szabadverset, a meglepő metaforák gyakorlatát. De a merészebb szóképekből végül is pontos, a reális helyzetképek határát súroló versek bomlanak ki; mint első, Nehéz föld c. kötetének „Szárnyak" című darabja. A kötet zöme pedig közvetlen, rézkarcszerű valóságábrázolás :

„November tiszta lehelete illese arcát, fenyők friss illatától ébredjen tétovázó lelke a kalácstestű jövevénynek. Ki búcsú nélkül, fájdalom nélkül indult el s íme közibénk érkezett ma
S felsír az alacsony mennyezetű szobában..." (Újszülött).

Ha írásom elején, egy korábbi tartózkodás emlékét idézve, a lírai objektivizmus korlátaira esett inkább a hangsúly, ma Illyés lírájának mindinkább értékeit emeli ki az immár irodalomtörténeti távlatú számvetés. Mert mennyire maradandóbbak ezek a jó mesterember ízlésével és becsületével megszerkesztett, talán hidegen kalapált versek, mennyire rokonszenvesebb ez a tárgyak mögött meghúzódó, önmagát is tárgyilagos távolságból szemlélő lírai hős, mint az a különcködés, önistenítés, amely a kortárs-költészetben másoknál, a legnagyobbaknál is, fel-felkísértett, egy túl hosszúra nyúlt kamaszkor mutáló hangmegbicsaklásaival zavarva meg az érettebb zengésű férfi-beszédet. Ez a kifejezés világosságát mindennél többre becsülő, a szó esztétikai értelmében klaszszikus eszményeket követő líra mennyire állja az idő próbáját.

Illyés azon kevesek közé számít, akiknek költői életművében nem találni igazi selejtet. Kommentáló hajlama sohsem eredményez bőbeszédűséget; „legkiírtabb" verseit is feszültté, tömörré teszik a gondolatot újra és újra meglendítő nyelvi lelemények, végül kárpótolva azokat is, akik versben az érzelmi sűrítettséget, parázslást többre becsülik az intellektus gyémántragyogásánál. Már egész fiatalon tudta, érezte, hogy a minden áron új évül el a leghamarább. Nyilván, egyebek közt, ezzel a művészi hagyományokat tisztelő mértéktartással vívta ki olyan hamar Babits megbecsülését. A nagy mester irtózott mindenfajta provincializmustól, s Illyés példája épp azt mutatta meg, hogy lehet a parasztságról, a nemzet nagy létkérdéseiről európai szinten is szólni. Ő, aki olyan bizalmatlanul fogadta az östehetségeket, örömmel üdvözölte Illyésben a kivételesen kimüvelt emberfőt, aki a faluja felé döcögő szekér ülésének rejtekében Rousseau összes műveit utaztatja...

Babits nyilván felfedezte, amit mi most már egész világosan látunk, hogy Illyés költészetében nagy szintézis valósul meg : egy az aktualitásokra közvetlenül felelő, Petőfi-i értelemben vett politikai líra társul a világtól igazánból elhúzódni vágyó, inkább Arannyal rokon költő szordínós hangjaival. Illyés a politikai cselekvést is belső, lényegében értelmi kényszerből vállalja, — a Petőfire (és Adyra !) oly jellemző szereplési vágy azonban alkatától idegen. Bár ahol csak teheti, elítéli a „mives" költészetet, költői gyakorlatában a műgond éppoly jelentős, mint a nép sorsán aggódó reális társadalmi, hazafiúi gondok. Életműve a politikai kiállásnak és a művészi igényességnek egyforma jelentőségű példája. Egyszerre népvezér és — hogy Ady Kosztolányit méltatlanul lekicsinylő szavaival éljünk — „irodalmi író".

Lírája finom irodalmi utalásokkal teli s tele szőtt költészet. Legjellemzőbb példaként említsük meg „Menedék" c. versét a **Kézfogások** kötetből. Csak egy végtelenül kifinomult ízlésű költőnek juthat eszébe olyan irodalmár-, sőt filológus-ötlet, hogy versébe latin idézetet szőjjön, azon nyomba megadva az idegen szöveg fordítását is. S a vers irodalmias rezonanciáját csak növeli, hogy Szabó Lőrinc hasonló műfogással élt „Mozart hallgatása közben" c. késői darabjában. Idézzük most Illyés sorait :

(Folytatás a 6. oldalon).

Az IDŐ Sodrában

Magyarok közül egy európai

— Lányi Viktor 1889-1962 —

PÁLYAFUTÁSA lehetett volna tündöklőbb is, ha súlyt helyez rá, ha az érvényesülés vágya hajtja, ha nem tekinti oly szigorúan, de egyben oly alázattal az irodalom, a művészet szolgálatát, ha többet gondol önmagával és kevesebbet másokkal.

Mert Lányi Viktor szerencsés korszakban, kedvező környezetből, könnyedén indult. Apja, Lányi Ernő, egyházi karnagy, ismert dalköltő, legközelebbi barátja a szintén szabadkai Kosztolányi Dezső és Csáth Géza. Lányi Viktor a budapesti bölcsészettudományi egyetem magyar-német tanszakát végzi el, a zeneakadémián pedig zeneszerzést tanul. Fiatalon lesz a Budapesti Hírlap zenekritikusa, versei meg kivált a Hétben és a Nyugatban jelennek meg. Íróasztalától csak az első világháború sodorja el, de hazatérve újra munkához lát és átveszi a Pesti Hírlap zenerovatát. Síkraszáll, az akkor még meg nem értett, nem méltányolt Bartók Béláért, Nagy Endrével pedig megalapítja az első irodalmi kabarét. Nagy Endre az irodalmi igazgató, Lányi Viktor a zenei igazgató ; sanzonokat ír Csokonai, Petőfi, Kosztolányi, Tóth Árpád és mások verseire, ezekkel aratja első nagy sikereit a feledhetetlen Medgyaszay Vilma. Wagner csaknem valamennyi operáját ma is Lányi Viktor szövegével éneklik Magyarországon és kívülük Mozart, Verdi, Gounod, Beethoven, Puccini, Donizetti számos művét, mintegy hetven daljátékot. Ezek mellett Lányi Viktor gondos, okos kézikönyvekkel, muzsikusok életrajzaival igazítja el a zene iránt érdeklődőket és a két világháború között, majd 1945 után is, sorra jelennek meg műfordításai : francia klasszikusok és modernek Balzactól, Victor Hugótól, Flaubert-től és Maupassant-tól Chevalier-ig és Aragonig; német klasszikusok és modernek Conrad Ferdinand Meyertől és Gottfried Kellertől Thomas Mannig.

NAGYJÁBAN ÉS HEVENYÉSZVE ez volna kurta foglalata a zeneszerző, zenekritikus, költő és műfordító Lányi Viktor munkásságának. Ám a Budapesten 1961-ben kiadott Új Magyar Lexikon még íly száraz adatokról se vesz tudomást, holott a szerkesztő ma is — akár hetente — olvashatná az Operaház színlapján Lányi Viktor nevét, műfordításai közül pedig alighanem őriz néhányat a saját könyvei között is. Miért vált nem létezővé ez a gazdag, jelentős munkásság és unperson*-ná ez a szerény, nyájas, de sokoldalúan termékeny szerző ? Nyilvánvalóan és kizárólag azért, mert Gézi bácsi — ahogy Lányi Viktort szűkebb körben szólították — nem először, de utoljára is meleg szíve hajlandóságának engedelmeskedett és bár Magyarországon nem üldözték, Brüsszelben letelepedett lányát, vejét, unokáit kívánta maga körül tudni. A lexikonszerkesztő túlbuzgalma aligha találkozik a magyar irodalmi és művészeti körök helyeslésével, sőt ma talán már a kultúrpolitikusokéval sem. De mégha találkoznék is, azon mit sem változtat, hogy Lányi Viktor versei, próza-szövegei túlélik az irodalom hatósági közegeit, akik kitessékelték őt a Lexikonból.*

MERT EZEK A VERSEK, írások frissek, élőek, leginkább az ifjúkori barátéival, Kosztolányiéival rokonok, a szövegek méltóképp tolmácsolják a világirodalom nagyjait, hajlékonyak, sose modorosak, előkelőek. A művész, a nemes míves ember értő tudásáról, áhítatáról vallanak, de arról az évszázados magyar vágyakozásról is, hogy Európához tartozzunk és ne maradjunk mindörökre „vidéki ország".

Fizikusok és fifikusok

Az Irodalmi Újság szeptember 15.-i számában hosszabb cikk jelent meg a kitűnő svájci író Friedrich Dürrenmatt új komédiájáról „A fizikusok"-ról. Cikkünket a következő sorokkal zártuk : „Budapesten tisztelik Dürrenmattot ; darabjait lefordítják, játsszák. Ha A fizikusok is színre kerül, ez némi reménysugár volna arra, hogy az író víziója — az őrültek kezében lévő világról — végül csak víziónak bizonyul majd s nem valóságnak."

A Dürrenmatt-darab még nem került színre otthon, de a budapesti Nagyvilág októberi számában Fáy Árpád fordításában és kommentárjaival közölte a komédiát. Örömmel és megelégedéssel lehetne nyugtázni ezt a tényt, nem törődve azzal sem, hogy a kommentárok olykor vállveregetők és fanyalgók, — ezt Dürrenmatt könnyen elviseli, — a hazai olvasók pedig elég felnőttek ahhoz, hogy magából a szövegből ítéljék meg a színművet s ne legyen szükségük szájbarágós magyarázgatásra. Így állna a dolog akkor, ha az olvasók a mű teljes szövegét *kapnák a kezükbe. A valóság azonban nem ez.*

Hadd emlékeztessünk arra : a darab hőse egy Möbius nevű zseniális fizikus, aki őrültnek tetteti magát és egy bolondházba vonul vissza, hogy tudását ne kelljen világhatalomra törő politikusok szolgálatába állítania. Két másik őrült van mellette, az egyik Newtonnak, a másik Einsteinnek képzeli magát ; de ők is csak álőrültek, — valójában egy-egy nagyhatalom kémjei, akiknek az a feladatuk, hogy Möbiust saját megbízóik számára szerezzék meg. Newton (valódi nevén Kilton) teljesen félreérthetetlenül egy nyugati nagyhatalom ügynöke, Einstein (valódi nevén Eisler) egy keleti atomhatalomé. Mikor mind ez kiderül, — a darab egyik legfontosabb és legfeszültebb jelenetében, — Möbius vallatóra fogja a két fizikus-kémet : milyen is a tudós helyzete, milyenek a tudós lehetőségei a két különböző társadalomban. Miután a Newtonnal való beszélgetésből megállapítja, hogy a nyugaton élő tudósok nem szabadok, Einsteinhez fordul.

Kettőjük párbeszéde, a budapesti Nagyvilág közlése szerint, a következőképpen zajlik le :

MÖBIUS : Joseph Eisler, maga hatalmi politikát űz. Ehhez persze hatalom kell. A maga kezében van ez a hatalom ?

EINSTEIN : Maga félreért engem, Möbius. Az én hatalmi politikámnak az a lényege, hogy egyéni hatalmamról lemondtam...

MÖBIUS : No és szabadok-e legalább a maguk fizikusai ?

EINSTEIN : Mivel ők is a honvédelem számára...

MÖBIUS : Sajátságos. Mindegyikük más-más elméletet magasztal, a valóság azonban, amit felkínálnak nekem ugyanaz : fogság. Akkor már inkább az őrültekháza. Itt legalább megvan az a biztonságom, hogy politikusok nem használhatnak ki.

Ezt a párbeszédet az Irodalmi Újságban megjelent cikk is idézte. A mi „változatunkban" így kezdődött :

MÖBIUS : Joseph Eisler, ön hatalmi politikában utazik. Ehhez bizonyos hatalom is tartozik. Van önnek hatalma ?

EINSTEIN : Félreért engem, Möbius. Az én hatalmam abban áll, hogy a párt kedvéért lemondok erről a hatalomról.

MÖBIUS : Tudja-e ön pártját felelősségtudata értelmében irányítani vagy elfogadja azt a veszedelmet, hogy a párt vezesse önt ?

EINSTEIN : Möbius ! Ez nevetséges. Én csak remélni tudom, hogy a párt követi tanácsaimat, többet nem. Remény nélkül nincs politikai magatartás.

MÖBIUS : De legalább az ön fizikusai szabadok ?

EINSTEIN : Ők szintén a kormányzat számára... *ésígytovább.*

Mi a fenti szöveget Dürrenmatt német eredetijéből szóról-szóra fordítottuk. Furcsa példány kerülhetett Budapestre, a Nagyvilág szerkesztőségéhez, Fáy Árpádhoz, a darab fordítójához, — olyan példány, amelyből a párt neve és a pártra való minden dürrenmatti utalás hiányzik. *Avagy talán nemcsak a fizikusok nem teljesen szabadok a Szovjetunióban és Magyarországon, hanem a szerkesztők és a fordítók sem ?*

Nem hallgathatunk erről a csonkításról, amely sajnálatos is, nevetséges is. De még így is pozitív jelenségnek tartjuk, hogy e néhány mondatos cenzúrázás árán, — a darab mégis megjelenhetett. Elvégre, mint a fentiekből látható, a párttalanított szövegben is bentmaradt Dürrenmatt alapvető tiltakozása az ellen, hogy a szellem emberei a hatalmi politika, bármely hatalom *politikájának feltételnélküli szolgálatába szegődjenek. Ezt a gondolatot fekete betűkkel fehér papírra lenyomtatni Magyarországon, mégiscsak haladás. Reméljük, hogy elérkezik még majd az a nap is, amikor a Dürrenmattéhoz hasonló műveket minden cenzúrázás nélkül fogják publikálni. Reméljük, hiszen mint a komédia Einsteinje mondja : „Remény nélkül nincs politikai magatartás."*

A korai óráktól, gyakran késő estig ült íróasztalánál, kék tréningruhában vagy pulloverben ; mert amily igényes volt munkájára, oly igénytelen a maga személyére. Csak a művet tekintette, hogy minél hűbb, minél méltóbb, minél hódítóbb legyen. És bárha ezért mindenkor megbecsülték, a szakmai hiúság és rátartiság merőben idegen volt számára.

Szinte tapinthatóan árasztotta a bőkezű emberszeretetet, az örömöt kereső, az örömöt adó életszeretetet. De felesége halála után az ő szemében is megtört a kék derű és most október 19.-én itthagyta családját, barátait, adósai hosszú sorát és mindenféle szerkesztőket.

HETVENHÁROM ESZTENDEJE Szabadkán, a mai Jugoszlávia területén született a magyar irodalomnak, a magyar muzsikának ez az Európa felé pillantó művésze, mívese. Brüsszelben halt meg, az Európai Közösség leendő, de ma még csak szimbolikus központjában. Talán József Attila, bárha minden betűjéhez konokul ragaszkodott, Lányi Viktorról lévén szó, kivételesen nem bánná, ha sorait parafrazeáljuk és úgy búcsúzunk Thomas Mann fordítójától, hogy íme, megint elment közülünk valaki, otthoni és külföldi, sokféle magyarok közül, egy európai.

V. S.

Városiak falun

„Városiak falun" című cikkében a Magyar Nemzet többek között egy falura került gyógyszerésznő leveléből közöl részleteket : „A főzés még a hivatásos háziasszonyok számára sem egyszerű, mert a faluban a beszerzés rendkívül nehéz. Két bolt van, a falu két végén. Egy-egy eladó vegyesen árusít kimért hajolajat, cigarettát, sót, kekszet, füzetet... Félórákig is kell néha várni... Gyakran hiányoznak a legfontosabb cikkek, előfordult, hogy nem volt só vagy liszt... Alig van konzerv. Nincs soha vaj, sajt, túró, szalonna, babkávé. Húsbolt nincs a faluban. Tejet, zöldségfélét, tojást nehezen kapni, baromfit, gyümölcsöt egyáltalán nem... Másik fájdalmas pont a közlekedés. A községnek nincs vasútállomása. A busz a vasútállomásokról sokszor annyira zsúfoltan indul, hogy a közbeeső megállókon nem veheti fel az embereket. A rossz utakon az autóbusz sokszor elromlik. Előfordult, hogy súlyos betegek, akik a városi kórházban voltak kötözésen, lemaradtak az autóbuszról... A televíziót, rádiót, háztartási gépeket azok sem tudják használni, akiknek van, — s még nagyobb baj, hogy a patikában levő vízdesztilláló felszerelést sem — mert a villanyt reggeltől estig kikapcsolják"...

„Paszternák nincs indexen"

mondotta egy magyar újságírónak adott interjújában Jevtusenkó, a fiatal szovjet költő. Ez így nem felel meg a valóságnak ; Paszternák munkásságának *egy része* ma már kiadható a Szovjetunióban is, de a *Doktor Zsivágó* változatlanul csak becsempészett példányokban, a fetetepiacon kapható. Ugyanez vonatkozik az 1940 után írt versek nagyobbik felére.

Ezért kellemes meglepetésnek számít az a válogatás, amely Varsóban jelent meg idén szeptemberben. A lengyel Paszternák-kötet a költő *teljes* munkásságából válogat, tekintet nélkül politikai és ideológiai szempontokra. Így aztán a kötetben szerepel Paszternáknak a tragikus sorsú költőnőhöz, Marina Cvetájevához írt verse, amely oroszul mind a mai napig nem jelent meg, továbbá a Zsivágó-ciklus hét verse, köztük olyanok, mint a mélyen vallásos *„Nagyhéten"*. A kötet előszavát Seweryn Pollak írta, a fordító szeretetével és alázatával Borisz Paszternák életműve iránt ; a fordítók között pedig megtaláljuk a mai lengyel költészet legismertebb alakjait, Tuwim és Broniewski mellett Mieczyslaw Jastrunt és Adam Wazykot. Szép, bátor tisztelgés ez a halott költő emlékének.

*

PRÁGÁBAN a roppant Sztálin-szobrot dinamittal felrobbantották. Két nappal korábban leemelték a volt szovjet vezető fejét, de a 235 kockából álló 17.000 tonnás kőtömeg még a helyén állt.

Előzőleg állványokkal vették körül, hogy elkerüljék a baleseteket. Sztálin mögött a szovjet és a cseh társadalmi osztályokat jelképező alakok : — katona, kolhozparaszt, értelmiségi, munkás — álltak kettős sorban. Most ezek is eltűntek.

*

EGÉSZ PRÁGÁBAN nem lehet fekete cipőpasztát kapni, — s mint a prágaiak mondják — azért, mert a volt Sztálin-szobrot Lumumba emlékművé alakítják át...

Bucharin rehabilitálása

MICHEL TATU, a « Le Monde » tudosítója jelenti Moszkvából :

Megbízható helyről szerzett értesüléseink alapján bizonyosak lehetünk, hogy megtörtént a Bucharin per felülvizsgálata. Ezúttal nem az ellenzék politikai megsemmisítésének a kérdése került a középpontba, hanem azé a bírósági komédiáé, melynek során ennek az ellenzéknek a tagjait „fasiszta lakájoknak és burzsoá kémszervek ügynökeinek" nyilvánították! Tegyük hozzá nyomban, hogy ezek a képtelen vádak már régóta elhallgattak. A párttörténet három éve kiadott új változata egyszerűen meg sem említette a nagy pereket...

A Bucharin ügy felülvizsgálata, melyet, úgy hírlik, idén nyáron végzett el egy zárt ajtók mögött ülésező névtelen törvényszék, megerősíti az igazságszolgáltatási rendszer új irányzatát : a vádlottak esetleg jobboldali elhajlók voltak, de azért nem kellett volna meghalniok. Gyakorlati téren ez a határozat abban nyilvánult meg, hogy az áldozatokat túlélő családtagok kegydíjat kaptak. De az értesülések arról is szólnak, hogy egyes érdekeltek visszautasították az anyagi kártérítést.

A felülvizsgálat körülményeihez egy-két megjegyzés kívánkozik. Először is a közönséget nem tájékoztatták az esetről, gyakorlati következményei tehát korlátozottak. Ugyanilyen titoktartással kezelnek minden hasonló ügyet : a rehabilitációs határozatokról csak az érdekelteket és közvetlen hozzátartozóikat értesítik. Alkalomadtán a nagyközönség is tudomást szerezhet a hírről, de csak jóval később, valamelyik történelmi tárgyú könyv vagy cikk röpke megjegyzéséből. Ennek a módszernek többek között az az „előnye", hogy lehetetlenné teszi a rehabilitációk statisztikai felmérését és így megnehezíti a politikai tisztogatások méreteire vonatkozó becsléseket.

Másodszor, a hajdani üldözések értelmi szerzőit nem ültetik nyilvános szégyenpadra.

Az itteni megfigyelők precedenst látnak abban, hogy Sztálin ellenzékének egyik legfontosabb vezetőjét rehabilitálták. Idáig pusztán azoknak a személyeknek a rehabilitációjára került sor, akiket teljesen ártatlannak minősítettek és akiknek szerepét és emlékét véglegesen kedvező színben lehetett feltüntetni. Most azonban, hogy a Bucharin-féle ügyek tisztázását is megkezdik, a jelenlegi vezetők azt is elismerik, hogy a bolsevik hatalom nemcsak hűséges kiszolgálóival bánt el igazságtalanul, hanem azokkal is, akik nem értettek egyet az akkori politikával. Így aztán felvetődik a régi ellenzék egyéb áldozatainak, Zinovjevnek, Kamenyevnek, sőt Trockijnak a kérdése is. De róluk egyelőre nem történt említés.

Az elmúlt hónapokban viszont közzétették azokat a jegyzőkönyveket, melyeket egy sor fontos pártkonferencián vettek fel, a forradalom első éveiben. Megjelent az 1919-es nyolcadik és az 1927-es tizenötödik pártkongresszus csonkítatlan anyaga is, mely egészében tartalmazza Trockij, Zinovjev és mások gyakran ádáz vitáit Sztálinnal és barátaival, sőt magával Leninnel is. A desztálinizációs folyamat tehát, jóllehet tömérdek nehézségbe ütközött a huszonkettedik kongresszus után, továbbra is zajlik, legfeljebb a várhatónál valamivel csendesebben.

Noha a huszonkettedik kongresszus ígéreteit nem tartották be maradéktalanul, noha Molotovnak és barátainak a kizárása a pártból még mindig csak várható, (sok egymásnak ellentmondó hír kering erről, de nem valószínű, hogy a kizárás megtörtént), s az is késik, hogy felépítsék „az önkényesség áldozatainak az emlékművét", melyről egy éve Hruscsov beszélt, a jelenlegi hatalom mégis hozott a kongresszus szellemében egy-két határozatot.

FEJTŐ FERENC

A kubai válság — okok és következmények

A kubai válságnak többé-kevésbé vége van. Nagy győztese az Egyesült Államok elnöke : egy csapásra elérte, hogy a szovjet rakétákat eltávolítsák Kubából, leleplezte a szovjet politika blöffjét, s elérte azt is, hogy Hruscsov jókorát veszítsen tekintélyéből valamennyi délamerikai ország szemében ; ez utóbbiaknak rá kellett jönniök, hogy akarva, nem akarva egyetértésben kell élniök az Egyesült Államokkal, mivel a Szovjetunió képtelen őket megvédeni. Végül, Kennedy megnyerte választási csatáját is. Az erőpróbából előnyei csak az amerikai elnöknek vannak, vesztesei pedig Hruscsov és Fidel Castro, aki ma már sajnálhatja, hogy nem hallgatta meg a semlegesek, Tito, Nasszer és a többiek mértéktartásra intő tanácsait.

Mi vihette rá Hruscsovot, aki eddig mindig meglehetősen óvatos politikát folytatott, arra, hogy a kubai kalandba bocsájtkozzék? Vajon a kapkodó és ellentmondásokkal teli magatartás azt bizonyítja-e, hogy magán a szovjet kormányon belül ellentétek vannak ? A hadsereg vezérkara lépte-e túl a diplomácia megszabta határokat ? Rossz tanácsokat kapott-e, avagy nem hallgatott a jó tanácsokra ? Tény az, hogy a szovjet kormányfő számára eljött a számadás ideje. Abban az esetben, ha az amerikaiaktól semmi egyéb ellenértéket nem kap, mint a Kuba meg nem támadására vonatkozó ígéretet, abban az esetben, ha nem sikerül másra hárítania saját kudarcának felelősségét, — fizetnie kell majd a számlát. Helyzete mindenesetre megrendült saját táborán belül s különösen sebezhetővé vált a sztálinisták támadásaival szemben. Így van ez még akkor is, ha az egyszerű szovjet állampolgárok többsége Hruscsov érdemének tekinti a visszavonulást és ezzel a háború elkerülését.

*

Azzal, hogy az Egyesült Államok szomszédságában hídfőt épített ki, Hruscsov „korlátolt" válság kirobbantását célozhatta, mely szükségszerűen nemcsak a kubai, hanem valamennyi támaszpontra kiterjedő tárgyalásokba torkollik majd. Azt gondolhatta, hogy efajta tárgyalásokra megérett a helyzet, hiszen az utóbbi időben több amerikai katonai vezető is javasolta a külföldi támaszpontok megszüntetését, tekintve, hogy az Egyesült Államoknak elegendő 8.000-12.000 km-es hatósugarú interkontinentális lövegük van, számbelileg jóval több, mint a Szovjetuniónak.

Más megfigyelők úgy vélik, hogy Hruscsov a kubai helyzet elmérgesítésével a Berlinnel kapcsolatos alkudozásokban akart előnyre szert tenni. Egy másik feltevés szerint a kínaiakkal való versengés kényszerítette, hogy ne nekik hagyja a kubaiak „yankee"-ellenes ingerültségének kiaknázási monopóliumát. Végül, megint mások azt tartják, hogy a támadó és védelmi fegyverek közti különbséget talán másképpen határozzák meg Washingtonban, mint Moszkvában, más szóval pusztán egy értelmezésbeli félreértés okozta az összetűzést.

Ami e magyarázatokban egybehangzó : egyrészt, egyik sem tulajdonít Hruscsovnak világháborút provokáló szándékot, másrészt mindegyik megállapítja, hogy a szovjet vezető igen súlyos számítási hibát követett el. Azután, meglepődve az amerikai válasz hevességén, már nem gondolt másra, mint arra : hogyan vonulhatna vissza a lehető legkevésbé kedvezőtlen feltételek mellett.

*

Kuba az Egyesült Államokat elsősorban politikai és ideológiai szempontból fenyegeti ; a katonai veszély, még ha el is fogadjuk, csupán másodrendű. A legtöbb amerikai tűrhetetlen sértést, barátságtalan gesztust lát abban, hogy a Szovjetunió kihasználja a kubaiak amerikaellenes érzületeit : a „békés együttélésről" beszélő szovjet vezetők szerintük ilyet nem tehetnek. Azt a szovjet fenyegetést pedig, hogy egy amerikai beavatkozás Kubában atommegtorlást von maga után — Hruscsov először 1960 júliusában fenyegetőzött ezzel — a legtöbb amerikai szakértő egyszerűen nagyzoló kijelentésnek tartotta, melynek élét kellett venni, mert ellenkező esetben a szovjet védelem lehetőségét nem csak a kubaiak, hanem Latin-Amerika valamennyi Castro-barát és forradalmi mozgalma is elhitte volna.

Az amerikai fellépés sikere *a posteriori* azt bizonyítja, hogy az erőviszonyok értékelése, amely az egész döntés alapjául szolgált, helyesnek mutatkozott. Kennedy október 22-től kezdve teljességgel biztos volt, hogy az oroszok meg fognak hátrálni az erőpróbától s még a presztizs-veszteséget is szívesebben veszik, mint a háborús veszély kockázatát. Ugyanakkor tudta azt is, hogy Amerikának nem áll érdekében előnyét túlságosan kihasználnia s esetleg Hruscsov bukását és a szovjet rendszer belső válságát felidéznie. Azzal, hogy uralkodni tudott saját diadalán és megengedte a szovjet kormány fejének a méltányos visszavonulást s nyitva hagyta egy hasznos csúcsértekezlet lehetőségét, az Egyesült Államok elnöke nagy körültekintéssel járt el.

*

Ami a közeljövőt illeti, úgy fest, hogy a szovjet-kínai válság az események nyomán még inkább el fog mélyülni. A pekingi vezetőknek már az sem tetszett, hogy a kínai-indiai fegyveres konfliktust kísérő diplomáciai vitában Moszkva csak meglehetősen lagymatagon támogatta Maoék javaslatait. Mikor a kubai krízis kezdetekor feltűnő hangossággal ünnepelték Hruscsov „kemény magatartását", minden valószínűség szerint azt remélték, hogy a szovjet-amerikai viszony megromlása a kínai érdekek és tanácsok fokozottabb figyelembevételére kényszeríti majd a moszkvai vezetőket. Hruscsov meghátrálása kínai politikai körökben meglepetést és helytelenítést váltott ki ; úgy tekintik ezt, mint újabb bizonyítékot arra, hogy a Szovjetunió miniszterelnöke képtelen a szocialista tábor és a világforradalom vezetői szerepének betöltésére. Ugyanakkor az oroszok nem fogják könnyen megbocsátani a kínaiaknak, hogy agresszivitásukkal megsemmisítették az indiai semlegességet pártfogoló szovjet politika nyolcéves erőfeszítéseit, amelyek igyekeztek Indiát megakadályozni abban, hogy ne csússzék el a nyugati tábor felé. Jellemző tény, hogy az indiai kommunista pár szovjetbarát többsége most nyíltan szembefordult Kínával és Nehrut támogatja. Az oroszok szemében ezért az újabb párthasadásért a teljes felelősség a kínaiakat terheli.

MAROSÁN MEG A TÖBBIEK

A NÉPSZABADSÁG 1962 október 14.-i száma közli a párt Központi Bizottságának határozatát, „személyi ügyben". A személy, ezúttal, Marosán György, a róla szóló határozat pedig, egyebek közt, a következőket mondja : *„Úgyszólván a pártkongresszus küszöbén, érdemleges előzmény nélkül, 1962 szeptember 1.-én Marosán György elvtárs a Központi Bizottsághoz beadvánnyal fordult, amelyben lemondott a Központi Bizottságban viselt tisztségeiről. Ugyanakkor, nem várva meg a Központi Bizottság döntését, önkényesen elhagyta munkahelyét, megszakította munkáját. Példátlan eljárásának indokaként azt állította, hogy a pártvezetésben nem érvényesülnek a lenini normák, nincs kollektív vezetés, s egy klikk az ő személyes népszerűségének lejáratására és pozíciójára tör ; ugyanakkor kijelentette, hogy a párt politikájával egyetért."* A határozat a továbbiakban megállapítja (egyhangúlag) hogy Marosán *„állításainak és eljárásának sem ténybeli, sem elvi-politikai alapja nincs"*, hogy *„beadványa személyi hiúságból, tekintély- és népszerűség féltésből fakad, ténylegesen a párt politikai egysége ellen irányul"*, hogy *„Marosán elvtárs mereven elzárkózott a pártszerű eljárás elől"*, hogy *„munkájában szaporodtak az elvi-politikai tévedések, hibák"* s hogy mindennek következményeképp Marosánt *„visszahívja a Politikai Bizottságból, felmenti a Központi Bizottság titkári tisztségétől és kizárja a Központi Bizottság tagjai sorából"*.

A HATÁROZATOT érthető meglepetés fogadta, részint azért, mert esztendőkön át Kádár János mellett vagy mögött Marosán volt a „második ember", a párt kedvence s a nép akaratának hivatásos értelmezője, részint pedig azért, mert tévedéseit, hibáit semmi sem „mutatta", semmi jel nem látszott arra nézve, hogy *kegyvesztetté* vált volna. Igaz, a határozat megkísérli magyarázgatni ezt a tényt, megállapítja, hogy : *„a Politikai Bizottság hibát követett el, hogy rosszul értelmezett tapintatból nem lépett fel már korábban és határozottabban"* ellene, mindez azonban „üresjárat" marad addig, amíg nem *konkrétizálják Marosán* tévedéseit és hibáit, már csak azért is, mert a marxizmus-leninizmus tanításai szerint az igazság *mindig konkrét*. Minthogy nincs módunkban megállapítani, milyen hibákat követett el, milyen *klikket* vádol, kikből áll ez a klikk, mire vonatkozik az a vádja, hogy nincs kollektív vezetés, és így tovább, a határozat értékelését csupán feltevésekre alapozhatjuk. Miféle feltevésekről van szó ?

1. *A mór megtette a kötelességét, — a mór mehet.* A mórnak ez a sorsa, még akkor is, ha esztendőkön át, habzó szájjal, igyekezett bizonyítani hűségét és hasznavehetőségét. Kevesen lehetnek, akik elfelejtették magatartását 1956 októbere után. Ha lennének ilyenek, azok számára felidézzük, hogy Marosán volt az *„ellenforradalmi demagógia"* legismertebb képviselője, nem akadt beszéde, megnyilatkozása, melyben ne támadta volna, a leguszítóbb s tegyük hozzá a legocsmányabb módon az írókat, Déryt, Háyt, Benjámint, Tardost, Novobáczkyt, ne szidta volna lépten-nyomon egykori elvtársát, sőt börtöntársát, Kéthly Annát, s ne kötött volna bele minden adandó, sőt nem adandó alkalommal az *Irodalmi Ujságba* vagy a *Petőfi Körbe*. Nyilvánvaló, hogy az efajta demagógiára ma már kevésbé van szükség, sőt úgy tűnik, ma már gátja, akadálya a fejlődésnek. Aligha véletlen, hogy azok a nyugati kommentárok, melyek Marosán eltávolításával foglalkoznak, szinte egyöntetűen emelik ki *hasznavehetetlenségének* problémáját, vagyis azt a tényt, hogy *haszontalanná vált*. Nyilván erre utal a határozat, mikor kétes nagylelkűséggel azt mondja : Marosán : *„A Rákosi klikk bűneinek következtében elszenvedett igazságtalanság, súlyos fizikai és lelki megpróbáltatások"* áldozata. A különös csupán az, hogy ezt a „lelki rokkantságot" csak most veszik észre, s még különösebb, hogy csupán Marosánnál veszik észre. Ő lenne az egyetlen rokkant ? Nehezen hisszük el.

2. A fentieken kívül, természetesen, feltételezhető az is, hogy Marosán *megneszelte*, (túl korán), amit később, kanalanként akartak beadni neki. Könnyen lehetséges, hogy tudomására jutott, miszerint a Kongresszust megelőző vezetőségi „listaösszeállítási" munkából már kihagyták, hogy ennek eredménye csupán az lehet, hogy nevét magáról a listáról is „kifelejtették". Magyarán : nem hívták meg saját temetésére. Erre vonatkozhat „vádja" a kollektív vezetés hiányáról, meg a lenini normák megsértéséről. A tündöklő népvezér nehezen tudta volna elviselni a bukást ; megelőzte tehát egy húzással : lemondott arról, amiről mindenképpen le kellett volna mondania. Ez a feltételezésünk összefügg az előbbivel ; a durcás Marosán hasznavehetetlenségét megpróbálta még egyszer a maga javára fordítani. Arra számított talán, hogy kérlelni fogják ? Tévedett.

3. Minthogy *politikai arculatról* beszélni esetében felesleges és hiábavaló; minthogy tetteit, mindeddig, s valószínűleg ezek után is, kizárólag *politikai opportunizmusa* irányította vagy befolyásolta, könnyen lehetséges az is, hogy — megszimatolván a Szovjetunióban mindinkább feltörő „liberalizmus" további perspektiváit, — úgy döntött, hogy leghelyesebb „előreszaladni", azaz már *ma* bizonyítani hűségét és lojalitását azok számára, akik csak *holnap* követelik majd ezt. A magyar párt vezetésében akadnak még régi sztálinisták, (Apró Antal például, akiről vannak olyan híreink, hogy leváltása már napirenden volt s csak Szuszlov közbenjárása védte meg ettől a sorstól), akiket támadni, akikbe belekötni eme feltételezett „holnap" szempontjából gyümölcsözőnek tűnhetett. E tekintetben talán Kádár előtt járt meglovagolván a népszerűség tarajosodó hullámát, mely fonnyadó hírétnevét ismét magasba emelhette volna, a jövendő zászlóvívőjeként. Ez sem sikerült.

MIND EZ, PERSZE, csupán feltételezés; mégis jellemző a magyar pártban uralkodó viszonyokra. A pártvezetés, alig néhány hónappal ezelőtt, még a *stabilitásával* kérkedett, szembeállítván a rákosista vezetés hullámzó bizonytalanságát a kádárista kormányzás biztonságával. Hogy ez a *biztonság*, ez a stabilitás milyen nagy, azt könnyen lemérhetjük, ha egy pillantást vetünk a forradalom utáni hatosfogat jelenlegi állapotára : Kádár, Apró, Dögei, Marosán, Kiss Károly és Münnich Ferenc együtteséből már-már csak mutatóba akad valaki ; *Dögeit*, pártellenes magatartása miatt, kizárták a vezetésből ; *Marosán Györgyöt*, pártellenes magatartása miatt, kizárták a Politikai Bizottságból, valamint a Központi Bizottságból ; *Münnich Ferenc* félnyugdíjba vonult ; *Apró* helyzete bizonytalan. Ami a stabilitást illeti, ezen ugyan sok emlegetni való nincs. Igaz, hogy mind ez, bizonyos értelemben, mégicsak a fejlődést szolgálta, s ez a fajta revizionista „bizonytalanság" még mindig sokkal jobb a sztálinista „biztonságnál".

MAROSÁN GYÖRGY ELTŰNÉSÉVEL a magyar közélet nem veszít sokat. Esete mégsem tanulság híján való. Ő volt az, aki 1948-ban „tálcán szállította" a szociáldemokrata pártot Rákosinak, aki — hálából — hat eszendeig börtönben tartotta, ahonnan kiszabadulni legfőként azok segítették, akiket oly demagóg „magasfrekvenciával" támadott október után. Ő volt az, aki a börtönből való kiszabadulásakor nagy-hangosan kijelentette, hogy most *sokkal jobb kommunista*, mint eddig bármikor. Ő volt az, aki a rehabilitációs perekben egykori szociáldemokrata társai *ellen* vallott. Ő volt az, aki november negyedike után a legzengzetesebben hirdette országszerte, hogy ő hívta be a szovjet csapatokat az országba. S mégis, mind ennek ellenére, most egy könnyed mozdulattal, kipenderítették. Újból, s alighanem utoljára.

Számtalan beszédét idézhetnénk, melyekben arról szónokolt, hogy Magyarországon most már más világ van, hogy szabad a bírálat, s a vezetés kollektív. Most el-elsétálgathat a Margitszigeten, tűnődve a bírálat szabadságáról s a vezetés kollektivitásáról. De még ebben is szerencséje van. Az idők valóban változtak, amióta a nép atyja második emigrációba vonult, mert — ahogy a határozat mondja — *„A Központi Bizottság reméli, hogy Marosán György elvtárs felismeri hibáit, azokból levonva a szükséges tanulságokat, megváltoztatja helytelen álláspontját, magatartását, és lesz ereje kijavítani hibáit. Ebben számíthat a Központi Bizottság, a párt segítségére."*

Ezúttal nem börtönlakó, hanem nyugdíjas semmirekelő lett belőle.

BADICS ISTVÁN.

Mongólia állást foglal

Néhány hónappal ezelőtt érdekes évfordulót ünnepeltek Huhehotban, a Kínához tartozó Belső Mongólia Autonóm Területének a székhelyén: Dzsingiz kán születésének nyolcszázadik évfordulóját. Ez az ünnepség jelképezi azt a kulturális és politikai offenzívát, amit az utóbbi időben Peking Külső Mongólia, újabb nevén a Mongol Népköztársaság ellen folytat — a pánmongol gondolat, a kínai-mongol összefogás jegyében.

Ugyanakkor azonban úgy tűnik, Mongólia (az élesedő kínai-szovjet politikai párharc nyilvánvaló ütközőpontja) már elkötelezte magát a Szovjetunió oldalán. Ez év januárjában a Mongol Népi Forradalmi Párt plenáris ülésen hagyta jóvá a Párt eddigi, Hruscsov-barát politikáját, támogatva a szovjet és keleteurópai kommunistáknak **„az Albán Munkapárt vezetőinek antimarxista állásfoglalása és szakadár tevékenysége ellen irányuló nyílt, elvi kritikáját»**. Egyes jelentések szerint ezen az ülésen Cedenbal, a mongol párt első titkára bírálta a kínai magatartást az albán kérdésben.

Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy az ország közeledni kíván a Nyugathoz. Harrison Salisbury amerikai írónak, amikor Ulan Batorban járt, az volt a benyomása, hogy Mongólia felvétele az ENSZ-be országszerte nagy lelkesedést váltott ki. **„Most mindenki angolul tanul"**, — mondotta egy mongol professzor Salisburynak, — **„Reméljük, alkalmunk lesz meglátogatni az Egyesült Államokat."** Felesleges hangsúlyozni, mennyire eltér ez a kívánság a hivatalos kínai állásponttól. S talán ilyen fokig még az oroszoknak sem tetszik túlságosan.

„Öreg ember, az mindig Lear király". Goethe mondotta ezt, túl a hetvenen, amikor már legalább ötven esztendeje élt Weimar békés környezetében és büszkén mutathatta Eckermannak azt a facsoportot, mit negyven esztendő előtt maga telepített. Ez jutott eszembe, mikor legutóbb fiatalok érdekes válaszait olvastam az Irodalmi Ujság által föltett kérdésekre. Gondoltam, legfőbb ideje, hogy az öreg emigráns írók sorsa is tisztáztassék, tőlük is megkérdezzék, mi az amit maguk mögött hagytak, mi az, amit elértek, — álmaikat és csalódásaikat? Tudunk-e olyan esetekről, melyek azt bizonyítják, hogy hiába, a tehetség kürtszavára leomlanak a legvaskosabb falak, J. Conrad története megismétlődik ? Vagy bele kell törődnünk abba, — tudunk több ilyen esetet —, hogy a legtehetségesebb is ölbe ejti kezét, mert látnia kell küzdelme meddőségét. Egyszóval, tudunk valamit az öreg *tollforgatokról, akik felé a fiatalok*, ha akarják ha nem, bizony már elindultak ?

Az Irodalmi Ujság szíves engedelmével hadd tartok ezekről a kérdésekről pót-ankétot az öregekkel, ha nem is valamennyivel — hányan is lehetnek? —, hanem első sorban magammal, a leglearibb öregség jogán. Három kérdést teszek föl, nem egészen azonosakat a fiatalokhoz föltett kérdésekkel, hanem öregurasat, melyekre válaszolva kitűnik, hogy igaza van-e Nietzschének, aki azt állítja, hogy az öreg ember a tiszta világszem, tekintete alatt elolvad a világ.

Az első kérdés : *mit hagyott az író maga mögött, mikor hazáját elhagyta?*

Hát igen, mit is hagytam magam mögött, mikor 1948 telén, szabályszerű útlevéllel zsebemben, egyetlen könyv, kézirat és dollár nélkül, elhagytam hazámat ? (Ezt a dollárnélküliséget azért is jegyzem meg, mert regényemben, amit azóta Rómában írtam — „Jézus is DP volt" ez a címe — én a főhőssel kegyelmesebben bántam, 3000 dollárt varrtam be gallérjába.) — nem válasz erre a kérdésre, ha azt mondom : hazámat hagytam el. A hazáról szóló szép frázisok, mint amilyen pld. „szívet cseréljen, aki hazát cserél", nem válaszok, éppen mert az emigrációban egyszerre ragyogó értelmet kaptak, magától értetődővé váltak. Általában, hogy haza van, ezt igazán az emigrációban tanultam meg. Arezzóban a S. Francesco-templomban legalább olyan hosszú ideig időztem egy nem jelentékeny freskó előtt, mert magyarországi Szent Erzsébetet ábrázolta, mint Piero della Francesca remekei — A kereszt legendája — előtt. A ferrarai pályaudvaron, ahol vonatcsatlakozásra vártunk, az ide-oda tologatott teherkocsik között egy árva Mávkocsit vettem észre, — tessék elhinni : boldogan. Lovak néztek ki a kis vasrácsos ablakon ; az egyiket nyerítéséről megismertem: mélykúti ló volt ; úgy vettem észre, ő is megismert engem. Folytathatnám a hasonló esetek fölsorolását, de tán ennyi is elég annak illusztrálására, hogy nem sok értelme volna az olyan nyilatkozatnak, hogy hazámat hagytam magam mögött.

Gyermekeimről, barátaimról sem kell nyilatkoznom, holott a közvetlen kapcsolat velük, a milieu, melyben éltem, döntően determinálta írói hivatásomat. A kedves házról sem Budán a Kútvölgyiúton, melyet finom olasz stílusban épített egy tehetséges építész barátom, békés öregségem évtizedei számára. Kedves ház volt, a burzsoá sohamegnemelégedéshez méretezve. Még telhetetlenül 1942-ben arra gondoltam, hogy az egyik nyitott teraszt be kéne üvegeztetni, hogy így a hat szobánk. Ma kettővel jól megvagyunk, bához még egy hetediket nyerni, ha akarjuk

öreg írókkal?

A beszélgetés nem volt különösen érdekes ; ami azonban megkapott, az annak a lehetőségnek tagadása volt, hogy az oroszok kivonulhatnak. A két-három év reményét megingatta ; a kivándorlás gondolata megerősödött bennem. Útlevélszerzési akcióba fogtam, melynek részleteiről nem beszélek, mert ezrek meg ezrek átélték ugyanezt. Utolsó állomását azért ideírom. Vas Zoltánhoz mentem, ki mindig szíves volt hozzám. Azonnal föltárcsázta Szebeni államtitkárt a belügyben. (Érdekes, hogy akkor már Szebeni halálraítélt ember volt s Vas Zoltánnak fogalma sem volt erről.) „Szebeni elvtárs, itt ül előttem egy levitézlett nagyság, Fenyő Miksa", kezdte Vas Zoltán. Szebeni válaszolt s Vas megismételte : „igen, Ady barátja, a *Nyugat* szerkesztője, most is nyugatról van szó". Elég az hozzá, hogy az útlevelet akkor nem kaptuk meg, csak jóval később, Vas Zoltán segítségével, de hát ez már egy másik história.

Ideje, hogy föltegyük a harmadik kérdést. *Figyelemmel kísérem-e az otthoni irodalmi fejlődést s mit tudok erről mondani?*

Figyelemmel kísérem, amennyire ez a hazulról küldött folyóiratok és a ritkábban érkező könyvek segítségével megmívelhető. Nem kell hangoztatnom, hogy az ítélet, melyet ezen az alapon magamnak alkottam, korántsem tart igényt a csalhatatlanságra.

Általánosságban azt mondhatom, hogy a fejlődés jelentékenyebb, mint ahogy távozásomkor lemondón előre láttam. S ennél a megállapításnál figyelmen kívül hagyom a régieket ; egyedül azoknak az írói művét tartom szem előtt, kiket az 1945 utáni korszak revelált, s akiknek írásait 1960-61 évi folyóiratokból ismerem. A mérték dolgában — bevallom — zavarban vagyok. Vörösmarty, Petőfi, Arany ragyogó korszakára a tizenkilencedik században elkövetkezett a huszadikban Ady, Babits, Móricz, Illyés korszaka. Negyven esztendő telt el a két korszak között s ez sem volt éppen terméketlen, de hogy úgy mondjam : nem volt „korszak". Most nyilván várnunk kell egy ideig, míg a természet adakozó kedvében egy új korszakot nem teremt : a hármas-négyes csillagzat fénye, így kényeztetett el bennünket a magyar géniusz, majd megint csak világítani fog.

Nekem van egy fajta osztályzatom az írásművek számára. „No, ettől nem olvasok többet", ez a legrosszabb osztályzat. „Ettől egyebet is fogok olvasni", ez már szép osztályzat. A legnagyobb kitüntetés, ha azt mondom, „bár én írtam volna !" Ilyen nagyra becsültem Szabó Magda *„Az őz"* című regényét ; legföljebb ha a sűrűn előforduló Pipi név helyett más nevet, pozitívebbet, adtam volna. Remek írás, örültem sikerének. (Rosszul esett, hogy a *„Leleplezés"* című darabját nem kedveltem). De meg kell mondanom, hogy regény hazulról kevés jutott el hozzám s így bizony meglehet, hogy néhány regényíróval szemben igazságtalan vagyok, mikor egyedül Szabó Magdát említem. (Egy kétkötetes művész-regényt is olvastam. Rosszul tettem.)

De megalapozottabb a véleményem az elbeszélő irodalomról. Lelkiismeretesen olvasom a *Kortárs*-at és az *Új Írás*-t, az ambícióval szerkesztett vidéki revüket, Debrecen, Pécs, Szeged folyóiratait s egyre több olyan íróval ismerkedek meg, kiknek nevét megjegyzem és későbbi számokban is keresem.

Maga ez a műfaj, a novella s ide számítom a kisebb regényt is, az írói ambícióval megírt riportot, — még ha eredeteiben külföldi példákra is mutat, az elmúlt évtizedekben, kiváló magyar írók tolla nyomán, szinte különleges magyar műfajjá fejlődött. Öröm látni, hogy fiatal íróink — persze, az én messzeségemből már mindenki fiatal — milyen tehetséggel és buzgalommal művelik ezt ; másfél évtized komisz megkötöttségei után, a náci időket is beleértve, az utolsó néhány esztendő enyhültebb levegőjében, különösen alkalmas műfaj a novella, hogy mint az országúton mozgó tükör (Stendhal) a kommunista társadalom képét vetítse. A bőséges termelést és a szépirodalomban megnyilatkozó társadalmi kritikát tán azzal is magyarázhatjuk, hogy a publicisztika területén még mindig tilalmi fák vannak, a közvetlen kritika kötöttebb, mint a szépirodalom közvetett kritikája. Persze vannak dogmák, intézmények, szent könyvek, fennköltt személyek, melyek tabuk az írók számára ; ők ismerik s cenzúra nélkül is elkerülik ezeket. S ha nemrégiben az 56-os eseményekről való megemlékezés csak sens unique-ben volt elképzelhető, ma az írónak nem muszáj egyoldalúan állást foglalnia. (De ajánlatos, hogy vigyázzon arra, mit nevez forradalomnak és mit ellenforradalomnak.) Akárhány novellából toleránsabb hang szól s előfordul az is, hogy iró emberként állítja be egy alakját, ki nem az oroszok oldalán harcolt. Arról nem is szólva, hogy az 56 előtti események ábrázolásában nagy a szabadság : olvastam egy novellát — Lengyel József írta —, melynek olvastán én is fölvetettem a kérdést, mint Ignotus Pál, hogy mért nem adják ki otthon Koestler híres regényének magyar fordítását ?

Az elbeszélések témái körülbelül ugyanazok, mint a régi időkben ; a nagybirtokosok, pénzemberek, háziurak, általában a gazdagok osztálya eltűnt s ezzel az események milieu-je némileg eltolódott, de a pénz drámai ereje egyáltalán nem változott. Régebben azt tartották, hogy az a burzsoá, kinek pénze és tekintélye van, még több pénzt akar és nagyobb tekintélyt. Ma nehezebb a start, de éppolyan erős a törekvés arra, hogy az embernek pénze és tekintélye legyen, lehetőleg több pénze és több tekintélye. A római időkben vigyáztak a sorrendre : *„oh, cives, cives, querenda pecunia primum est ; virtus post nummos"*, — most egyszerre akarják.

Ahogy elnézem az elbeszélések alakjait, Montesquieu kérdése jut eszembe : *„Ah ! ah ! Monsieur est Persan ? C'est une chose extraordinaire ! Comment peut-on être Persan ?"* Lehet az, hogy ma is akadnak tisztviselők, kik többet törődnek a maguk javával, mint a közjóval? Lelkiismeretlen, sőt korrupt tisztviselők ? Hogy az egyén, ki igazát keresi, a hivatalok packázásaiba ütközik? Hogy a sógorság-komaság jótékony szerepe nem szűnt meg? Ne csodálkozzunk a perzsákon, — így volt ez mindig, Móricz Zsigmond *„A rokonok"* című regényét újra meg lehetne írni s ha esetleg Magyarországon ma erre gazdagabb anyagot találna, ne feledjük el, milyen mértékben van az ország bürokratizálva.

És házassági drámák vannak, rangért való tülekedések, melyekben —és egyebekben — a sex emberfölötti hatalma kiváló szerepet játszik, — egyszóval, — óriási fölfedezés ! —, az elbeszélések alakjai emberek. Bele kell nyugodnunk, hogy Marx sem tudott a butákból okosakat, a hitványakból becsületeseket nevelni. Aztán ne feledjük : az irodalom nem tud mit kezdeni a becsületesek társadalmával, ha ilyen tisztán volna is. Az olvasó mindenesetre unná, — az *Inferno* után nehezen bírkóztam meg a *Paradiso*-val. Dante is.

A tanulmányíró, aki egy emberöltő előtt elemezte az okokat, melyek az emberi gyöngeségeket, hitványságokat determinálták, mozgásba hozták, rendszerint a kor gazdasági és szociális fogyatkozásaira utalt. A nagybirtok, — mondotta —, mely három millió nincstelent tart nincsetlenségben ; a törvényhozást okolta, melyet a kormányhatalom akarata erőszakos eszközökkel hozott létre, hogy a birtokos osztály érdekeit szolgálja, mert ez az egyedüli nemzetfönntartó elem. Az állami és megyei tisztviselőkart, kiben ez a principium testet öltött. A karteleket okolta, mert drágítanak ; a háziurakat, kik ugyanezt teszik ; a munkaadót, a bankokráciát, az adórendszert... Rendszertelen fölsorolás s ha még megemlítem a nemzetiségi kérdést, a szomszéd országokkal való viszonyunkból adódó külpolitikát és speciálisan az írók nehéz megélhetésére utalok, — az irodalom forradalmi jellegű volt.

Ma ezeknek a mozgató erőknek nagy része megszűnt, — azért mondom nagy része, mert pld. a kormányzat ma is hatalmának megtartására, öregbítésére törekszik, hathatósabban mint valaha, de vajon egyéb nagy mozgató erők nem működnek közre, melyek az irodalom területén végigszántanak, az írók örök forrongását megpihenni nem engedik ? Ezt a kérdést éppencsak hogy megemlítem, de nem várok erre öreg írótól választ. Nem ankét-kérdés ez ; alapos nagy tanulmányt igényel, nagyszerű freskót hatalmas falakon ; nem érzek elég erőt magamban, hogy erre vállalkozzak.

Maradok az eredeti kérdésnél s történelmi aláfestés helyett inkább neveket mondok, kissé úgy kapásból, ahogy a folyóiratok olvasása közben rájuk föllfigyeltem. Személyesen közülük senkit nem ismerek s amit nyomatékosan meg akarok jegyezni, nem is tudok egyebet róluk, mint amennyit művük elárul.

Cseres Tibor írására — *„Ember fia és farkasa"* — szívesen gondolok. Tragikus konfliktust ír meg benne : a paraszt, ki nagy buzgalommal gyümölcsöst telepít s mire két holdon ezt megművelte, a tagosítás során másutt jelölnek ki számára szántót. A gyümölcsöst ott kell hagynia : fejszét fog, kivágja a fákat, miket oly szeretettel ültetett. Két évi börtönt kap ; kisfiát beszerzik egy internátusba, „hogy más elven növekedjen", mint az apja. Az anya titkolja fia előtt apja bebörtönzését. „Édesapám kizsákmányoló volt ?", kérdi a fiú az anyjától, mikor hazajön. 56 jő, az események egyre drámaiabban alakulnak, a konfliktusok tragikusak lesznek. Mesterin szőtt összeütközések vannak az elbeszélésben, finom lelki elemzések, jellemzések s az író kemény tusakodása önmagával, hogy ereje legyen az igazmondáshoz. Majdnem sikerül is neki. Ha valami fogalmat akarunk kapni a zavarról, mely a forradalom letörése után otthon az embereket, különösen az írókat dúlón nyugtalanította, akkor olvassuk el Cseres írását. Formáját is kedvelem, ahogy az író elbeszélése eseményeit ellenőrizteti egyik szereplőjével.

Az 56-os forradalom spektruma ott kísért számos más írásban is : az írók érzik felelősségüket s valami módon vállalják is. *Erdős László* kis regényének ez a háttere, — persze egyéb is, érdekes mondanivaló is van benne. *Tabák András* novellájában, a *„Villámfényben"* is s más szerencsés és kevésbé szerencsés írásokban.

Végh Antal : jó író, — *„Két szép rozmaring szal"* című novellája a „beagitáló" főalakkal igen tetszett. De különösen tetszett megrendítő elbeszélése *„A fekete bárány bűne"*, három szereplővel : a konok, becsületére tartó, fekete bárányát szerető juhásszal ; a korrupt elnökkel és brigádvezetővel. Lehet, hogy Móricz Zsigmond *„Barbárok"*-ja nélkül nem teremtődött volna meg ; nehéz is elképzelni, hogy Móricz hatása valami módon és mértékben ne nyilatkozzon meg. *Galambos Lajos „Legények"* című jó novelláján is megérzik. Galambosnak még két írását olvastam, élvezettel : az egyik a *„Hollandi mártás"* című kis regénye s a másik, amelyik a legjobban tetszett, a *„Keserű lapu"* című írása : egy fiatal, rokonszenves tanítónő kálváriája addig, míg elérte, hogy diplomát kap s azután, míg elérte, hogy állást kap egy tanyai iskolában. Nagyon tetszett.

Baráth Lajos. Több írását olvastam, de tán legkülönb a kis regénye *„Házak tábla nélkül"*, — kitűnően megkomponált történet ; — láttatni tudja embereit, környezetüket, küzdelmeiket. S jó kisregény *Fülep János „Botond"*ja ; tiszta munkásregény. Úgy értem ezt, hogy a többieknek van valami polgári íze ; Fülep elbeszélése egy gyártelepen, munkáskörnyezetben játszódik ; nincs benne tendencia vagy propaganda ; jól megrajzolt emberek között játszódik, — érdemes elolvasni. Ugyanezt mondhatom *Tóth Sándor* kis regényéről: *„Gyerektükör"*; *Thiery Árpád* regényrészletéről, *„Az égigérő ház"*, Solness-probléma és... most már csak neveket mondok, érdemes neveket, mert kifogytam a papírból : *Thurzó Gábor, Fábián Zoltán, Jávor Ottó, Mészöly Miklós, Örkény István, Rákosi Gergely*, — ki mindenkit mellőztem igazságtalanul?

A riportregényre is szép példákat tudok, talán Móricz Zsigmond riportjai — *Ököritó, Tiszazug* s hasonlók példáján ; *Tardos Tibor, Gerelyes Endre, Szeberényi Lehel* tollából olvastam érdemes alkotásokat. A versekről — bőséges termelésről — ma nem írok ; elfogult is vagyok, lévén hogy túl magasra teszem — elkényeztetett ember — a mértéket. Lesznai Anna, a kiváló költőnő, ki igen kedveli a szép verseket, azt állítja, hogy sok szép verset olvasott a hazai lapokban. Legutóbb Rónay György : *„Haydn gyászmiséje"* és Váci Mihály : *„Mint százhuszat verő szív"* versére hívta föl figyelmemet ; hálás vagyok érte.

S most egy negyedik kérdés. *Írjon-e emigráns iró hazai lapokba ?* Eredetileg nem gondoltam arra, hogy ezzel a kérdéssel magamra támadjak, de időközben olvastam az Irodalmi Ujsághoz intézett egy levélben, — Thinsz Géza írta —, hogy mikor másfél éve cikkem jelent meg hazai lapban, ezt *„felháborodással tárgyalta az emigráns sajtó"*. Hát én ezt nem tudtam, Rómában időztem akkor s a fölháborodás moraja nem jutott el a piazza delle Muse-ig. Mert ha eljut, már akkor nyilatkoztam volna.

Popovics Sándortól hallottam ezt az anekdotát. A pópa vizsgáztatja teológus fiát : „mondd meg fiam, lehet-e pálinkával misézni?" A fiú, képzett teológus, nagy erudícióval bizonyítja, hogy nem lehet. „No látod, hogy lehet, mert én már miséztem is", töri le fiát az öreg.

De tréfán kívül, hadd mondjam el hogy volt. Hatvany Lajos halálakor a párizsi rádió megkért, hogy mondjak néhány emlékező mondatot róla. Vállaltam. Itt New Yorkban hangszalagra vették s Párizs sugározta Magyarország felé. Néhány nap múlva Budapestről fölhívtak telefonon : engedjem meg, hogy ezt az emlékezést magyar lapok közölhessék. „Szívesen", mondottam. És ma, közel két év múltán, ugyanazt mondhatom : örültem a felhívásnak, hogy újra azokhoz szólhatok, akikhez egy félszázadon keresztül szóltam és együtt lehetek otthon élő magyar írókkal, kiket becsülök s kik talán szívesen látják, ha körükben megjelenek. Ez történt s nagyon sajnálom, ha ezt esetleg jóhiszemű emigráns írók is kifogásolták. Annál jobban sajnálom, mert a jövőre sem ígérhetek javulást. Tanácsolni emigráns írónak, hogy írjon otthoni lapokba, nem merném ; tűröm a kritikát, mellyel az én cselekedetemet illetik, — nincs is módom nem tűrni, de nekem a magam érzése és lelkiismerete parancsol. S ezzel valahogy megvoltam eddig, megleszek a jövőben is.

avagy az Igéret

kában) — mely a brazil-paraguayi háborúk idején, az Iguacu vízesés környékén bonyolódik s háttere maga a csodálatos szépségű vízesés. A színvonalas filmek mellett ugyanakkor rengeteg a középszerű, vagy színvonalon aluli produkció — házi használatra. Modoros vígjátékok, hajmeresztő vadnyugati filmek, sok meztelenséggel fűszerezett szerelmi drámák.

***

HA MÁR a brazil filmről írunk, nem hallgathatunk a — magyarokról sem. Három magyar teremtette meg Sao Pauloban, évtizedekkel ezelőtt, az azóta is működő és legtökéletesebb film-laboratóriumot, a „REX-FILM"-et — **Rex Rudolf, Grósz Dezső** és **Kemény Tamás**. Három magyar alapította a „CINEBRAZ" filmvállalatot — **Fekete Ferenç, Szily Károly** és **Szücs Tibor**, melynek legsikeresebb produkciója volt éppen a „Na Garganta do Diabo". Brazília legnagyobb filmgyárának, a Vera Cruznak egyik megteremtője és évtizednél tovább műszaki vezetője a világviszonylatban ismert nagy rendező, Cavalcanti mellett — az erdélyi **Szabó József** volt.

A brazil filmvilágban a legjelentősebb magyar — **Icsey Rudolf**, aki már többször megkapta a Saci-díjat (a brazil Oscart), Sao Paulo állam, város, a brazil újságírók, kritikusok nagydíjait, mint a legkiválóbb operatőr. Icsey 1949-ig a magyar filmgyártásban is nagy szerepet játszott, a II. világháború után ő forgatta az első dokumentfilmet: „Budapest újra él" s az első játékfilmet — Ráthonyi Ákossal, az „Aranyóra"-t. Icsey Rudolf fedezte fel a brazil film számára a brazil táj szépségeit.

A másik jelentős filmoperatör **Fekete Ferenc** — Icsey tanítványa volt még a Hunniában. S a rendezők között egy kitűnő bünügyi film (Quem matou Anabella?) fűződik **Hamza Ákos** nevéhez, aki azonban inkább mint festőművész — egykori Csók-növendék és párizsi ösztöndíjas — ismert brazil művészi körökben.

Sao Paulo állam díját az elmúlt év legjobb filmszinészi alakításáért — a fiatal magyar **Dobrov András** kapta meg.

***

A BRAZIL film előtt óriásiak a lehetőségek. Maga ez a hatalmas, Európa-nagyságú ország is kimeríthetetlen felvevő piac. Az ötvenes években erős ütemben indult a produkció — a Vera Cruz, a Maristela s más vállalatok sorban gyártották a filmeket. Azután valahol valami törés történt. A Maristela vállalat bezárt, a Vera Cruz filmvárosban mindenki forgat már filmeket, csak a Vera Cruz nem, Cavalcanti Európában rendez. De a „Na Garganta do Diabo" és most az „O Pagador de Promessa" nemzetközi sikere után ismét felfigyeltek a brazil filmre.

„Szamaras Jóska" története azt hiszem valóban az, amit címében is mond: „promessa" — ígéret, a jövőre.

Az értelem varázsa

(Folytatás az 1. oldalról)

„tudjam - halld a szép régi verset :

te spectem suprema mihi
cum venerit hora — „utolsó
órám ha majd távozni hí :
szememet tereád emelnem." "

Vagy íme néhány sor az egészen korai, 1930-ban megjelent **Sarjúrendek** c. kötetből :

„Isten, aki mondják, fűben, vízben, fában
bujkálsz, mint a mosoly a szerelmes lányban,
ki a költőkénél jobban kinyitottad
nagyanyám két fülét ezer szózatodnak..."
(A ház végén ülök...)

A verset olvasva akaratlanul is Csokonaira gondolunk, pl. „Az estvére"... Természetesen nem Csokonai hatásáról van itt szó. Ellenkezőleg : a vers arra példa, hogy lényegében önálló hangú és mondanivalójú költőnek nincs feltétlenül szüksége különc külsőségekre annhoz, hogy önmagát érvényesítse; nyugodtan meríthet a nagy elődök nyelvi-formai vívmányaiból. S ennek a műveletnek eredményeként valamiféle — nem kis értelmi örömet adó — kettős képhatás áll elő : két (esetleg több) egymástól időben, vérmérséklet tekintetében távolálló alkotó közös és elütő vonásainak együttvibrálása ; századok korlátait nem ismerő olimposzi egymásrakacsintás... Mint pl. az említett „A ház végén ülök..." c. vers egy másik szakaszában ; nyilvánvalóan a Szigeti Veszedelem kezdő akkordját modulálja, — vagy ha jobban tetszik : „pentatonizálja" át itt a költő, nem csekély öntudattal :

„En, aki egy földrelapult ház végéről
állok fel, a világ forró mélységéből..."

Másutt, főleg elbeszélő költeményeiben, mintha Tinódi, — a krónikás énekek késő visszhangját hallanók :

„Apám apja ezernyolcszázharmincnégyben
született Gyulajon. Az apja is juhász
volt a nagyapja is hasonképen juhász..."

Ez a néhány példa is jelzi, hogy Illyés nyelve, költészete — a kettő végső fokon ugyanaz — milyen szervesen kapcsolódik a magyar irodalom hagyományaiba. Egyben az is nyilvánvaló, hogy a költő formavilága sokkal bonyolultabb annál, mint hogy egyszerűen népinek nevezhetnénk. Illyés számára a népköltészet is csak egy forrás a sok közül, s még nem is feltétlenül a legfontosabb. Ha leggyakoribb versformáit, verseinek ritmusát tekintjük, a népi irodalom vezérének több köze van egyes „polgári" költőkhöz (Kosztolányi vagy Szabó Lőrinc), mint Sinkához vagy Erdélyi Józsefhez. Természetes költői beszédének alapját ugyanaz a „szabad jambus"-nak nevezett alakulat szolgáltatja, amely a századforduló — Komjáthy, Reviczky, Kiss József — óta úgyszólván egyeduralkodó.

A hangsúlyos formák közül még a tizenkettőssel él a legtöbbször, de főleg csak pályája elején. Talán épp a **Három öreg** felező tizenkettőseit egymásbaróva ébred rá, hogy ez a forma igazán csak a nyugodtabb, hömpölygőbb epikai beszédhez idomul, de egy idegesebb, — meghittebb, vagy értelemhez szólóbb lírához már túlontúl monoton zenekíséret. A rövidebb sorokból épített hangsúlyos képletek pedig — ahogy Németh László mondja — túlságosan dalolnak, sőt táncolnak ahhoz, hogy egy bonyolult, intellektuális rezdülésű költészettel megférhessenek. Ugyanakkor Illyésnek a szokványos szótagszámláló jambus „verkli-futamaitól" is meg kellett csömörlenie...

A harmincas évek közepén, a **Rend a romokban** kötettől számítva (1936) egy rendkívül szigorú fegyelmű tudós verselést kezd kialakítani, — talán a hosszú és rövidebb verssorokat állandóan váltogató La Fontaine-mesék formájára emlékezve. Csak amíg La Fontaine-nél a sorok egyben prozódiai egységek is, így váltakozásukban semmilyen szimmetrikus kiképzés, előre kidolgozott rendszer nem észlelhető, Illyés sorozatosan megismétli, bonyolult strófaszerkezetté rögzíti a találomra, csak a prozódia pillanatnyi követelménye szerint összeálló első strófákat. Íme egy ilyen verskezdő „minta-strófa" :

„Papírt, port gyűjtöttei, követ :
namut koréd.
Van házad, benne fény, meleg,
ha jő a torz sötét
s a tél. Drót, ebszimat kerít,
kint egy szokástudó
vidéki nő ajtót se nyit
annak, ki nem hozzád való."
(Szabadon : védtelen.)

Hasonlóan szigorú szerkezetűek az "Ejfél után", „Szeress, ne kérdezd...", „Csendesül már..." című versek is. Fölösleges hangsúlyozni, hogy ilyen bonyolult alakulatok sorozatos megvalósítása milyen technikai-nyelvi bravúrt jelent. A szonett például, számos fellazított modern változatával, sokkal több szabadságot enged a költőknek, mint ezek az Illyés-strófák Illyes Gyulának. Úgyanakkor az is nyilvánvaló, hogy lélektanilag nem képzelhető el ilyen feszes, — s mondjuk ki a szót : kiagyalt formák tiszteletbentartása magukért a versbe foglalt gondolatoknak végletekig menő kimerése, kicizellálása nélkül.

Persze, az éremnek van másik oldala is; paradox módon : minél nosszabb, minél bonyolultabb szerkezetű egy versszak, hatását tekintve, annál közelebb áll a szabadvershez. Az épeszű olvasó nem az ujjpögyén számolgatva olvas, még kevesbé így hallgat verset. Az Illyes megszerkesztette formák kötöttsége a közvetlen érzékelés elől eltakart kötöttség, vagy ha mégis érzéklődik, olvasva, a szemre hat csak : a rövidebb-hosszabb sorok arabeszkjeivel... Az alkoto szempontjához visszatérve pedig : minél bonyolultabb egy megkötes rendszere, annál nagyobb a változat-alakítás szabadsága, lehetősége. Így — kiagyaltnak tünő ritmikai formulákon át — megint csak a a szabadverséhez hasonló alkotasi folyamathoz jutottunk. Akár innen, akár onnan vizsgálódjunk azonban: az vitathatatlan, hogy Illyés versformái rendkívül bonyolult vers-mondatok befogatására alkalmasak, s így tökéletesen megfelelnek a költő egyre jobban elmélyülő intellektuális hajlamainak, — annak a többször említett lírai objektivizmusnak, amelynek legutóbbi, s reméljük : nem végső fejleményeit a **Kézfogások**-ban és az **Új versek**-ben van alkalmunk megcsodálni.

Illyés legújabb versei formailag még a korabbiaknál is érettebb alkotasok ; a bonyolult strófaszerkezetek még bravúrosabb példáit szolgáltatják (A Boulevard Bourdon-on, Nagybátyám, Tikk-takk, Elmúltam harminc, Fügebokrok stb, illetve az **Új versek** kötetben : Madarak és öregek, Kháron ladikja, Egy pusztai kovácsházban, Műhelyben). Természetes azonban, hogy olyan nagy költő, mint Illyés sohasem, semmilyen téren sem ismétli önmagát. A korábbi Illyés-strófák lüktetése általában jambikus volt, a mostaniak közül nem egy alapritmusát anapesztuszi, daktiluszi alakulatok adják, több vers ritmikus magját szabadon kezelt — aprózott — sapphoi, adoniszi sor szolgáltatja. Pl. :

„Állok és mondom konokan, míg élek :
nem igaz,
nem rend és nem jog, nem igaz ítélet,
nem igaz,
hogy semmivé vált szívünkben a minden.
Betömheti számat
itt fenn az ész és a marék rög ott lenn,
az se magyarázat."
(Elmúltam harminc...)

Másutt az időmérő és hangsúlyos elvnek, a magyar költészetben oly gyakori találkozásából születik különös lejtésű strófa.

„Égj a tűztől, melytől
ő fült,
légy olyan, mint ő ! — „Oly
őrült ? !
Az volt ! Szívét-lelkét
szétdobálta !"
— Nem is ide halt, — a
napvilágba !"
(Egy falusi forradalmár sírjánál.)

Láttuk, hogy a nagyon bonyolult s hosszú versszakokban megmutatkozó kötöttség már a szabadvers felé közelit. Nos, Illyés a valóságban követi is ezt a tendenciát, levonja az ebből eredő következtetéseket — persze nem elméletileg, hanem művekkel. Az **Új versek** számos rövidebb darabjáról nehéz lenne megmondani, hogy szabadvers-e, vagy egyetlen bonyolult „Illyés-versszak" (Havasi szürkület, Kivilágított ablak, Bonyhádi ég, stb.). E versek természetesen nyugati példákra — főleg Eluard-költeményekre — is emlékeztetnek; valószínűbb azonban, hogy a vázolt belső fejlődés eredményei.

A ritmikus és strófikus kötöttségek vállalt vasfegyelmének fellazulásából származó új feszes szabadvers legszebb példája a híres Bartók-vers. Ez a verselési mód már lényegénél fogva különbözik attól a módszertől, amely Illyés korábbi szabadverseit életre hívta, s amely a huszas években divatossá vált magyar szabadvers-termelést általában jellemzi. Nyoma sincs itt annak a bizonytalan fluktuáló recitálásnak, annak a próza talaját csak éppen-éppen elhagyó porban-repülésnek, ami annak idején olyan modern volt. Az új szabadvers — a szabad ritmust nemcsak divatból űző, hanem azt igazán ismerő nagy mesterek : Kassák, Füst Milán színvonalán, de önálló eszközökkel — nem más, mint a versritmus funkcionális kezelése; arra törekvés, hogy a ritmus — előgyártott képletek szolgai követése helyett — szervesen idomuljon a vers érzelmi-eszmei-nyelvi anyagához, sematikus kíséret — „suszterbasszus" — helyett, a vers valóban alkotó részévé váljék. Nos, ha a hagyományos vershez képest a ritmus, a legjobb esetben is, olyan, mint egy kiválóan szabott ruha, a modern ritmus ennek a vers-testnek inait, csigolyáit képviseli. Mint Illyés csodálatos Bartók c. versében :

„Hangzavart ?" — Azt ! Ha nékik az,
ami nekünk vigasz !
Azt ! Földre hullt
pohár felcsattanó
szitok-szavát, fürész foga közé szorult
reszelő sikongató
jaját tanulja hegedű..."

De a forma igazi remeklései sohasem öncéluak. A művész csúcsai-mélységei egybeesnek az ember úr-és pokol-járásaival. Igazán, világméretüen nagy költészet születéséhez nem elég egy nemes emberi — nemzeti és társadalmi — hivatástudat; nem elég a kivételes formakészség. A kettő párosodása sem elég ! Ehhez az kell, hogy a versek ráadásul a költő **biológiai szükségletéből törjenek elő.** S éppen ezért a lírának, mindenfajta lírának alapélménye a halál jelenléte az életben, az egyéni pusztulás percre sem halványuló tudata.

Ha az epikus, legalábbis az, akit hagyományosan epikusnak nevezünk, — summásan kifejezve — azzal foglalkozik, ami a születés és halál között történik, a lírikus azt jegyzi fel nap mint nap, hogy a halál felé vezető múlása hogyan hat a bélyeges hulla-jelöltre : önmagára.

Illyés legújabb versein szakadatlanul érezzük ennek a biológiai kényszernek szorítását. A líra objektivizmusa továbbra is megmaradt, de epikába játszó hűvösségét valami egészen különös, néha hideglelős, láz váltotta fel. A gúny humorrá nemesült; a kommentár egyre inkább háttérbe szorul s helyét egy elsődleges képi beszéd veszi át :

„Kat, — kat, kat... Gépfegyver zörej !
Egyre több, aki elesik !
Látom a holtakat. Pedig
csak asztalomra tett karórám
lödözi másodperceit."
(Kat, kat...)

Illyés két nagy kortárs költői eredményeivel gazdagul : nyelvi érzékletességben eléri József Attila szintjét ; megérti és saját alkatához idomítja Szabó Lőrinc önboncolo kegyetlenségét :

„Hevertem szemlehunyva
éjjel hanyatt.
Próbáltam elképzelni
csontvázamat.
Úgy ahogy ásatások
emlékekép
régóta ismerem már
a — másokét."
(Éjjel, hanyatt.)

De a vers arra is példa, hogyan kerülnek a költő művében az emberi világ dolgai, a mindennapi realitás kozmikus távlatokba. Ez is új vonás lírájában :

„Két végtelen karom nőtt
két vad folyam ;
nőttem pillanatonként
egész magam.
Ahogy a képzelet szállt,
úgy lett nagyobb,
úgy nőtt a táj, amelyért
szárnyra kapott.
Míg azt nem éreztem, hogy
fejem a Föld
s fekszem hanyatt, az égbolt
bolygói közt."

A magyar, s talán a világ-költészet legmagasabb csúcsain járunk. Még akkor is, ha otthon — mondjuk — egy Diószegi András („Illyés őszikéi", Kortárs 1961, lo. sz.) nem így vélekedik. A halálra adott válaszainak „banalitását" hányja a költő szemére. Illyés új versei „**bármennyire átéltek is, — írja, — nem mondanak többet, mint amennyit a halálról, az emberi lét nagy dilemmáiról akár az ókori sztoikusokon, akár a modern racionalistákon nevelkedett bármelyik lírikus ki ne fejezett volna, lírai (közkincsé) ne tett volna.**" Egy mondatban milyen leleplezően mutatkozik meg a mondanivaló, az eszmei tartalom primátusára alapozott kritika zsákutcája!

Senki sem tagadhatja, hogy az a mód, ahogy Illyés a halálról beszél, teljesen egyéni. Amit filozófiailag és lélektanilag kifejez, valóban nem új. A bökkenő csak az, hogy maga a halál nagyon „elcsépelt dolog"; és, sajnos, alig hihető, hogy Diószegi András tehetne valamit ez ellen. Valami merőben, forradalmian újat várni a halálról, enyhén szólva, ostobaság. Nem lenne jobb, és feltétlenül tudományosabb !, belenyugodni abba, hogy a halállal, szerelemmel szemben vállalható emberi magatartás-típusok száma véges, és lényegében független a társadalmi változásoktól ?

S jegyezzük meg, hogy Illyés halálfelfogásában nyoma sincs a szubjektív individualizmus „utánam az özönvíz" nihilizmusának, s ebben a költő teljesen különbözik pl. Szabó Lőrinctől. Múltját meg nem tagadva, a halállal szemben is a közösségben, a közösségért élő „itt állok, másként nem tehetek" nyugalmát szegzi. Vagy nem erről vall-e a tárgyilagosan egyszerű „Szerszámnyelek" c. vers ?

„Hány okos mozdulat esett
velük ? Hány munka lett kész ?
S lett tőlük egyre teljesebb
az emberi teremtés !"

Nincs igazuk hát azoknak sem, akik otthon és külföldön egyaránt a „nagy versek" hiányát, a közösségi líra elapadását kérik számon a költőtől. A nagy verset legalább annyira írja a történelem, mint a költő — és senki sem tagadhatja, hogy Illyés korunk magyar történelmének minden felhívására méltó választ adott. Ha közösségi lírán versbe szedett zsurnalizmust értünk, hát ezt valóban hiába keressük Illyésnél. Megtaláljuk viszont köteteiben a magyarság, az emberiség sorsán való aggódást, a jól végzett munka dicséretet, s még sok más valóban közösségi témát, — persze, mindig igényes, nemcsak a kifejezés, hanem a mondanivaló hitelére is ügyelő formában.

A **Kézfogások**-ban közölt versek zöme ilyen költemény (Táncolók, Göcsejben, Egy bagón, Nagybátyám, Levél a vízgyűjtőről és a fenyőről, és annyi más még...). Az **Új versek**-ben, való igaz, az arány eltolódik : a központba a költő személye kerül, de a közösségi líra azért nem tűnik el, bizonyítékul elég olyan versekre gondolnunk, mint az **Óda a gyorsasághoz, Velencében, Ördögüzés**, vagy a **„Rácegresi füzet"** darabjai.

S az igazán nem Illyésen múlik, hogy ma a közösségi életnek, mint a felsorolt versek mutatják, csak ez a hétköznapi oldala fejezhető ki Magyarországon hitelesen ; hogy nagyobb távlatú közösségi irodalom elképzelhetetlen az 56-os események valósághű, következésképp : pozitív értékelése nélkül. S most igazán nem arról van szó, hogy Illyés egyénileg hogyan ítéli meg ezeket az eseményeket. Az olvasónak, kritikusnak nincs joga egy író fiókjában kotorászni, házkutatást végző rendőrnyomozók szerepét vállalva szimatolni titokban tartott „kulcsversek" után...

Egy író életéből is csak az tartozik ránk, ami könyveiben megmutatkozik. Illyés könyvei egy kivételesen nagy ember és művész alakját mutatják.

Van valami hunyori kajánság abban, hogy — hatvanadik éve küszöbén — legutóbbi verseskötetét „Új versek"-nek keresztelte. A jubiláló Tersánszkyhoz írt bátor és remekbeszabott vers mutatja, milyen sokatígérő a folytatás.

„Üdvözlet s hála hát
a törvény- és a fényhozóknak..."

Melyek sorában Illyés neve egyre növekvő fénnyel ottragyog.

Makkai Ádám

Űrhajós

(Illyés Gyulának)

Testem : a Föld. Két megfeszült karomban
Az Egyenlítő ajzott íja reszket - - -
Két sarkam : Észak s Dél szorítva kerget
S miriád szemem rámhül a csillagokban.

Halott vagyok. Bár nem hordtam keresztet,
Templomkárpit hasad : r a k é t a robban
Minden sejtemben, élő néma romban,
Kilőttetek hát, mint eszeveszettet.

Míg kétszázezer méteres magasból
Rendcsináló Történelmünk kitapsol
(Diadalittas ördög dáridója---)

A vörhenyes, hunyorgó nap leáldoz
S a Mars felé meddő „-vigyázz...!-t" kiáltoz
Bolygó-koponyám döglött rádiója.

Csiky Ágnes Mária

Dér

Dér szaglik a kertek felett :
csípős, csiklandós torma.
Hiábavaló reggelek
táncolnak hosszú sorba,
a tőzegrakás égig ér,
a hold arcát szurkálja
és dér a szavak útja — dér
a halottak ruhája.
Vermelt álmokból kecmereg
melegség csak, tenyérnyi,
hiábavaló reggelek
füzérét csontszél tépi,
hántásra kész héjuk zizeg,
kifordul, visszalappad,
rádnéznek a tömött szemek :
„hát rágd, ha egyszer kaptad !
nem vásik az ember foga
pudvásra olyan gyorsan !"
és ínyeden a dér szaga
mint dinnye héja harsan.
A tőzeg inog, mellbecsap,
rádcsurog a hold nyála
és mint egy elkent csókra, csak
úgy gondolsz már a nyárra.

Ladányi László

KEREKASZTAL

Olyan hirtelen jött az egész!

Egy reggel arra ébredtünk, hogy az utcák falait öles plakátok lepik el, melyeknek első sora óriás betükkel kiáltotta:

A VILÁG NÉPEIHEZ!

S alatta ez a szöveg állott:

„Ütött az utolsó óra. Meg kell mentenünk az emberiséget. Minden eddigi kisérletünk csödöt mondott. Úgy érezzük azonban, hogy most megtaláltuk a megoldást. Minden nemzet egyetlen küldöttet jelöl ki a

KEREKASZTAL KONFERENCIÁRA

a föld 174 országából. Szakítunk minden eddigi módszerrel. A küldöttek nem kormányfők, miniszterek, vagy diplomaták, hanem egyszerű polgárok, az utca emberei. Elektronikus gépek keverik meg a neveket, s választanak ki kétmilliárd közül 174 személyt. A konferencia színhelye egy lakatlan sziget a Csendes-óceánon, melyet erre a célra minden szükséges kellékkel felszerelünk. A konferencia palotája negyedéven belül elkészül. A küldöttek szállításáról, ellátásáról a legkörültekintőbb gondoskodás történik."

Később, mikor minden lépésünknél, mindenütt és minden időben elénkbukkant ez a kiáltvány, egyre jobban hinni kezdtünk benne. Nem tudtuk, honnan indult ki a kezdeményezés, sem aláírás, sem valami intézmény neve nem volt látható a plakát alján, mégsem kételkedtünk hitelességében. A világ egyszerre ünnepélyes arcot öltött, minden olyan volt, mint a karácsony előtti hetekben. Mindenki titokban azt remélte, hogy reá esik a választás. Ezért az emberek magukbamélyedve, elgondolkodva mérlegelték véleményüket, elképzeléseiket a világ dolgairól, s hosszú beszédeket eszeltek ki, melyeket majd ott fognak elmondani.

●

S amikor eljött a nap, mi, a szerencsések, dobogó szívvel vettük át a megbízólevelet s fogadtuk a többiek jókívánságait, néztünk szembe a fürkésző, figyelmeztető tekintetekkel és teljes súlyában éreztük a felelősséget, ami vállunkra nehezedik.

A megbízólevél pontosan megjelölte indulásunk helyét és idejét, s amikor eljött a perc, felvettük ünneplő ruhánkat, kitűztük hazánk apró zászlóját kabátunk hajtókájára, majd megindultan búcsúztunk el családunktól, barátainktól.

Lenézve a repülőgépről, — még láttuk a várost, vagy a falut amelyben eddig éltünk, aztán az egész országot, melynek közös nyelve, gondolatvilága, éghajlata üvegburaként borult ránk eddig, majd elhagyva hazánk határát, meggyőződhettünk róla, hogy a térképek különböző színekre festett országhatárai mennyire nem egyeznek a valósággal. Mert hiszen innen felülről nézve az egész föld egyetlen, határok nélküli zöld abrosz volt, barna és fehér foltokkal, a vizek, tengerek kékségével tarkítva. Ez a látvány még jobban megrendített bennünket, s valahogy növelte bennünk a reményt, hogy becsülettel teljesíthetjük megbízatásunkat.

●

Általában egyikünknél sem tartott az utazás félnapnál tovább. Kábultan álltunk az ismeretlen helyen, az ismeretlen tömeg közepette és vártuk, hogy a nagy piros autóbuszok elszállítsanak minket a repülőtérről. A konferencia palotája mindannyiunkat megdöbbentett egyszerű szépségével. Tulajdonképpen nem volt más, mint egy áttetsző anyagból épült félgömb, hatalmas, ívalaku kapunyilással. Ahogy beléptünk, élénk tárult a köralakú terem, közepén a kerek asztallal, mely csaknem az egész helyet elfoglalta, s így módott adott rá, hogy mindannyian körülülhessük. A Zerem falára a föld országainak gigantikus körképe volt festve. Ahogy leültünk a kényelmes karosszékekbe, az az érzésünk támadt, mintha az egész világ színe előtt lennénk, mely most szétterítve úgy feküdt előttünk, mint valami felnyitott testű beteg, akit halálos kórjából ebben a különös operációs teremben nekünk kell megmentenünk az életnek. Ott ültünk az asztal körül elfogódottan és meghatottan, s mert semmilyen értesítés nem szólt arról, ki lesz az első szónok, kíváncsian tekintettünk arcról-arcra, hogy talán valami jelből felismerhető lesz, ki a vezére, lelke, központja ennek a gyülekezetnek. Az asztal kerek volt, tökéletesen kerek, nem volt főhely, vagy mellékülés, mindannyian egyformák voltunk, bár színben, alkatban némileg eltértünk egymás[illegible]azt a tényt, hogy egyetlen [illegible]zs ágai, hajtásai vagyunk, semmiképpen sem lehetett elvitatni.

●

A légkör hűvös és kellemes volt itt, erről a rejtett szellőzőberendezések gondoskodtak, mint ahogy a nagyszámú, hangtalanul és simán sürgő-forgó személyzet hibátlanul és fürgén látott el bennünket az ízletes és változatos ünnepi ebéddel is. Lehetetlen volt fel nem ismernünk azt a törekvést, hogy minden, ami körülöttünk volt, maga az épület, a berendezés, a bútorok, a felszolgált ételek és evőeszközök változatossága együttesen magába foglalta minden nemzet munkáját, sajátos ízlését, szokásait. Nem volt közöttünk senki, aki nem ismert volna rá valamiben saját hazájának jellegzetes termékére. Ez végül is megnyugtató, otthonos érzést keltett bennünk s kissé csökkentette elfogódottságunkat, nyugtalan szívünk dobogását.

Étkezés közben figyeltük egymást és arra gondoltunk: ime, az emberiség, egyetlen asztalnál foglalva helyet. Éghajlat, szokások, babonák, felvilágosodás, vallás és erkölcs, eszmék, indulatok formálták ki arculatát. Volt közöttünk férfi és nő, fiatal öreg, komor és gyermekkedélyű, nagy szőke fajták, keménytekintetű barna és fekete arcok, merev vonásaik mögött gondolataikat rejtegetők, s olyanok, akiknek érzéseik meztelen arcukra voltak írva. Voltak, akik csak néhány százezer honfitársukat képviselték, de voltak, akik milliókat. Figyeltük mozdulataikat, mit és hogyan esznek, mert mindenki megszokott táplálékát kapta, a megfelelő evőeszközökkel. Csodáltuk ügyességüket, ízlésüket, viseletük furcsaságait, mint ahogy ők is a miénket.

●

Amikor az ebéd ceremóniája véget ért, a személyzet utolsó tagja is elhagyta a termet, az ajtó bezárult és mi ott ültünk magunkrahagyva, kipirult arccal, várakozással telítve, hogy végre megkezdődik valami.

De nem történt semmi.

A külvilág zaját elszigetelték tőlünk az üvegfalak, az idő suhogásán, a néha itt-ott felhangzó ideges köhécselésen kívül a terem csöndjét nem zavarta semmi. Ültünk és vártunk és a nyugtalanság újra növekedni kezdett bennünk. Mit jelenthet mindez? A kaput lezárták, most már nem jöhet be senki, ezért itt kell hogy üljön közöttünk az, aki kimondja a varázsszót, melyet aztán szívünk forró kamrájába zárva hazavihetünk, hogy szétoszthassuk társainknak, az egész emberiségnek.

Egyszerre mindegyikünk arra gondolt, hogy miért ne lenne éppen ő az, aki elmondja tervét, titkos gondolatait, a világ problémáiról, hiszen mindegyikünk úgy érezte, egyszerű az egész. Tulajdonképpen csak azt kellene kimondanunk, amit utazásunk alatt a gépről lenézve láttunk, amit itt minden beszédnél beszédesebben kiáltott felénk földünknek falrateritett gigászi térképe, a tárgyak, berendezések, mindannyiunk közös munkájának egyesített eredménye. Egyetlen grammnyi energia hiányzott még akaratunkhoz, hogy felálljon valamelyikünk, itt a kerek asztal mellett és beszélni kezdjen. Tudtuk, hogy a többiek hálásak lesznek érte, ha valaki mindannyiunk közös gondolatát kimondja, s egy percre sem fog kételkedni senki abban, hogy az illető erre a feladatra már eleve ki volt jelölve. De a néma csendben, ahogy várakozva tekintettünk egymás szemébe, ez a grammnyi energia sehogy sem tudott összesűrűsödni. Az idő múlott, odakünn lassan besötétedett, úgy hogy csak a világítóanyaggal festett világtérkép borította ránk bizonytalan fényét. Ennél a sötétségnél is nyugtalanítóbb félhomályban tekintetünk elhalványodott, ajkunkat mereven szorítottuk össze és moccanni sem tudtunk.

●

Így virrasztottuk át az éjszakát. Borzongva tűrtük, hogy a hajnal szürke áradata beömöljék az áttetsző falon, sápadtra festve arcunkat, s elhalványítva a halálosan beteg világ térképének élénk színeit.

Ekkor süvítő, mindenen áthatoló szirénabúgás hallatszott, a hatalmas kapu kitárult, s mi bizonytalan, tétova léptekkel, bukásunk szégyenétől görnyedezve hagytuk el a termet, megaláztatásunk, önmagunk iránti megvetésünk színhelyét.

Az autóbuszok visszavittek bennünket a repülőtérre és mindenki a maga gépéhez sietett, mely már indulásra készen állott.

Alant a földet szennyes, szürke felhők választották el tőlünk, s ha itt-ott felszakadtak, odalentről fekete füstoszlopok, fellobbanó tüzek ágaskodtak felénk és a tengerek sötétzölden háborogtak. Gépünk ablakait jégeső verte.

Késő este érkeztünk haza, tolvajként lopóztunk be házainkba. Másnapra már nyoma sem volt plakátnak, vezércikkeknek, ünnepi hangulatnak.

Mintha csak álmodtuk volna az egészet.

Nobel-díj a szegények Írójának

A SORS néha gúnyosan áll bosszút az írókon. John Steinbeck 35 éven át a szegényekről írt a próféták nemes dühével, szánalommal, lázadozva s végül is ebből szerzett vagyont. És október 25.-ikén a svéd akadémia a megalázottak és kisemmizettek, a csavargók és mnkanélküliek szóvívőjének juttatta a Nobel-díjat.

AZ AMERIKAI ÍRÓ egyesek szerint hatvan, mások szerint hatvankét évvel ezelőtt született Kalifornia opál színű ege alatt, Salinas-ban. Itt kötött elszakíthatatlan kapcsolatot regényei és novellái alapanyagával, a szegénységgel. Később, bolyongásai során, avval a nyomorúsággal találkozik, melyet dollár-kötegek sem tudnak megváltani. Steinbeck felfedezi a *magányosságot*, a magáét épp úgy, mint társaiét.

E felfedezés döntő szerepet játszott emberi és írói fejlődésében. A földmunkások, szobafestők, pincérek, rikkancsok szegénységét természetesen, magától értetődően osztotta meg éveken át Salinas-ban és New Yorkban. E mesterségek gyakorlása megtanította, hogy az értelem, a szervezettség s a harc emberi életformát erőszakolhat ki a pénz és a politika hatalmasaiból. De arra is, hogy a dollárok méltányosabb elosztása aránylag könnyebb feladat, mint az emberi magányosság problémájának megoldása. A legigazságosabb és legkiegyensúlyozottabb társadalmi forma csak keret lehet az öregség és a halál felé haladó férfi vagy nő számára. A kőművesek és pincérek szakszervezete kiharcolhatja a határós munkaidőt, a magas munkabért, a hűtőszekrényt és a nyaralást a tengerparton, de mit tehet a magányosság vagy az unalom ellen ?

STEINBECK nem meri vagy nem tudja bevallani, hogy születésünknek és halálunknak értelme van és, hogy az életnek e felismerés ad tartalmat és gazdagságot. Az író gyanakodva, türelmetlenül tekint az ég felé, valószínűleg azért, mert annak földi képviselői gyakran a hatalom és dicsőség szolgálatában állanak és nem akarják tudomásul venni, hogy az Ó- és Újtestamentum kiméletlen vádirat a közömbösök és a könyörtelen birtoklók ellen.

„Nem előtted térdelek le, hanem az emberi nyomorúság előtt", mondja Raszkolnyikov az utcalánynak a „Bün és Bűnhődés"-ben. Dosztojevszkij e mondata Steinbeck műve mottójául szolgálhatna.

Ő is, mint Dosztojevszkij, letérdel a nyomorúság és szenvedés előtt. A különbség kettőjük között, eltekintve az írói értéktől, az, hogy Dosztojevszkij feláll és ezt mondja : „A század gyermeke vagyok, a hitetlenség és a kétkedés gyermeke és az is maradok a sírig. De mohón szomjazom a hitre, és annál mohóbban, minél nehezebb számomra a hit és annál erősebben, minél több a bizonyíték eszméletemben ellene. Isten néha megajándékoz néhány nyugodt perccel, ilyenkor szeretek és úgy érzem szeretnek, Minden világossá válik előttem : *hiszek.*"

Steinbeck másképpen szeret. Figyelmesen, gyengéden, majdnem anyai melegséggel hajol figurái fölé. Minél szerencsétlenebb, elesettebb, nyomorultabb, kiszolgáltatottabb, tehetetlenebb regényének hőse, annál jobban szereti. Szeretete szemérmes. Szemérmes, de követelő. Megpróbálja olvasóira erőszakolni, mert tudja, hogy a felebaráti érzés keveseknek adatott meg.

„In doubious battle" című regényében ezt írja : *„Az ember szembeszállt és legyőzte minden ellenségét — egy kivételével. Saját maga felett képtelen győzedelmeskedni. Az emberiség gyűlöli önmagát."*

E pesszimista pillanatnak Steinbeck végül is ellentmond. Az író lehetségesnek tartja és példákkal igazolja, hogy az ember megtanulhat szeretni. Az amerikai írónak sok köze nincs Kafkához, de abban talán egyetértenek, hogy ha elvesztettük a Paradicsomot, az nem kallódott el és valahol megtalálható.

NAGY ÍRÓ-E Steinbeck és műve maradandó-e ?

A kortársnak nehéz erre felelnie, mert a tekintélyes példányszám és a Nobel-díj nem mindig biztosítéka a művészi erényeknek és a halhatatlanságnak. Az író szándéka sem, hiszen Gide határozott állítása nélkül is tudjuk, hogy nemes indulatokkal rossz regényeket lehet írni.

Steinbeck filmszerű érdekességgel és módszerrel mesél. Novelláit, kisregényeit, négyszázoldalas műveit egyaránt feszült érdeklődéssel követi az olvasó. Amikor bőbeszédűnek tűnik, akkor követeli talán a legnagyobb munkát képzeletünktől és arra kényszerít bennünket, hogy együtt alkossunk vele.

Stendhal és Zola iskolájába járt, hűvösségét és naturalizmusát azonban egyéni költészete melegíti át.

Nincs stílusa, állítják a finnyás kritikusok. Ez igaz : Steinbecknek épp úgy nincs stílusa, mint Stendhalnak. De úgy ír le egy virágzó almafát, hogy kedvünk lenne felmászni rá és onnan nézni a világot.

Az is igaz, hogy regényeinek szerkezete néha laza, hogy hőseinek jellemét, cselekedeteiknek indítóokait, sorsuk váratlan fordulatait nem mindig követjük. Csak éppen nem tudjuk letenni a regényt és, amint évek múlva újraolvassuk, kiderül, hogy nemcsak írni kell tudni, hanem olvasni is. És természetesen az is, hogy hibátlan mű nincs.

FARAGÓ LÁSZLÓ

Egy szovjet író halálára

Emmanuil Kazakevics neve akkor vált ismertté Magyarországon, amikor Lukács György tanulmányt írt a Csillag-ban könyvéről, a Tavasz az Oderán című regényről. Lukács témaválasztása tudatos volt; akkoriban azzal vádolták, hogy „elhanyagolja, aláértékeli a szovjet irodalmat" s 1951 táján ez a vád még azok számára is vészesen hangzott, akik feltétel nélkül hittek a párt tévedhetetlenségében s a szovjet irodalom felsőbbrendűségében. Lubencov felderítőőrnagy kalandjai megérdemelték a figyelmet, — Lukács figyelmét. Ez a regény nemcsak izgalmasságával, olvasmányosságával vált ki az akkoriban százszámra lefordított, szürke és érdektelen szovjet művek tömegéből; ábrázolásának hűségével, érzelmeinek gazdagságával, igazságra való törekvésével is. Nemcsak a háború borzalmait akarta elmondani nekünk, olvasóknak, nemcsak a szovjet emberek „halált megvető hősiességéről" zengett többékevésbé patetikus szavakat, — arról az **őrültségről** is számot akart adni, ami nem más, mint a háború. Lubencov-Kazakevics tudta, mit akar.

Később, amikor személyesen is megismerkedtünk vele, természetének ez a vonása meg nyilvánvalóbbá vált előttünk. Puha, szinte enervált arcából érdeklődő, érzelmesen megmegrebbenő szempár nézett ránk, a feketekeretes, gyakran elhomályosúló szemüveg mögül. Hallgatagsága sem ürességet takart; túlzottan sok mondanivalót inkább, olyasfajta mondanivalókat, melyeket 1954-ben még aligha lehetett volna „teli torokból" elkiáltani. Beszélgetett velünk, hallgatott a kérdéseinkre, melyek akkoriban már elég nyíltan és őszinten feszegették a feszegetnivalókat s csak eleven szemének villanásaiból érthettük meg, hogy megértett bennünket. A válaszaiból kevésbé; Kazekevics a szovjet életnek a frontnál sokkal alattomosabb forrongásai közepette tanulta meg az óvatosságot; kitűnő hasznát vette ennek a háborúban, ahol — akárcsak hőse, — maga is a felderítőknél harcolt esztendőkön át.

De nem tartott sokáig, amíg megtudtuk, hogy egyetért velünk, azokkal a magyar írókkal, akik akkoriban kezdték felemelni szavukat a rendszer aljassága és gonoszsága ellen.

1956 nyarán üzenet érkezett tőle, barátokon keresztül, hogy tud harcainkról, ismeri őket, büszke a magyar írókra s arra kér bennünket, hogy a szovjet írók érdekében is folytassuk a harcot. Akkor, kissé dühösen, azt üzentük vissza neki: **ők miért nem folytatják?** Erre az üzenetünkre már nem jött válasz. Könnyű lenne magyarázni gyávasággal. De Kazakevics tudta, hogy a bátorságnak is eljön az ideje, csak ki kell várni, s csendesen harcolni kell érte. Ilyen volt a természete s ezen most már az sem segítene, ha — hangoskodva — elítélnők ezért.

Fiatalon halt meg, 49 esztendős korában. Jó író volt, tisztességes ember. Az olvasó most már csak azon tünödhet, milyen nagyszerű művek születhettek volna a tolla alatt, ha szabadon dolgozhatott volna.

A német ember

nem nyaral és nem üdül. Utazik. Úton van, mozog vonaton vagy autón, esetleg wanderol, azaz vándorol lankás utakon. Szakit északkal és a napot választja, gazdagítja Olaszországot és legújabban megszállja a Costa Bravát.

A legjobb vendég, szerény, nyugodt és nem reklamál. Akárcsak otthon, nem cseréli be az árut, nem küldi vissza a langyos levest, csak levonja a konzekvenciát és elmarad. Elmarad a pénzből, sőt a tenger mellől is, keres új tájakat.

„Kelet felé !" *Ez az új jelszó. Az Ibusz szervez és az Esti Hírlap augusztus 27.-én boldogan jelenti, hogy a múlt évi vadászat másfélmillió dollár valutát eredményezett. Miért ne adjanak Opel és kapitalista társai egy kis devizatámogatást a kommunistáknak?!*

Ám nemcsak a magyar lapok jelentenek, — a német turisták is lelkesen tudósítanak. A düsseldorfi Mittag *munkatársnője hosszú cikkben sajnálja a magyar bort, ami nem érdemli meg, hogy vizezve, spriccernek igyák. Négy dollárt fizetett Tihanyban, a Motelben, teljes penzióért, folyó és meleg vízzel, sőt bidével ! Ez utóbbi különösen mély benyomást tett rá, — franciának nem tűnt volna fel. Jobb szálloda tizenegy dollár, „a magyar kosztot nem kell külön dicsérni, sem a cigányt, sem a csárdást. Van zenés pörkölt és táncos gulyásleves!"*

„Kezit csókolom, elvtársnő!" — *ezzel a magyar címmel viccel a* Bild am Sonntag *munkatársa, aki a Gerbeaud-ban, (most Vörösmarty a neve), kávézik és élvezi a pesti hangulatot. Idézi a már nyugaton is ismert viccet : „A tökéletes elvtárs az, aki választhat Kennedyné és Hruscsovné között és Hruscsovnét választja."*

A Süddeutsche Zeitung *az egyszerűség kedvéért* Ilonkának *hívja azt a magyar asszonyt, aki „a kommunista nyomás ellenére hű maradt önmagához". Az anyák hatvan százaléka dolgozik, a válások száma megháromszorosodott, de Ilonka, aki valamikor igazi kényelemben élt, ma hajnalban kel, nem íróasztal mellett dolgozik, este még ellátja a háztartását, — és megveszi magának a rúzst és a nylon harisnyát, mert „Ilonka", akar maradni. És a turisták megállapítják, hogy Pesten minden nehézség ellenére, még mindig csinosabbak a nők, mint Bonnban. Igaz, hogy Pest főváros maradt, Bonn pedig megtartotta falu-jellegét.*

A rendszer bizonyos fokig meghajlik Ilonka előtt, rúzst gyárt neki, a konfekciót pedig nyugati mintára készítteti és nem üldözi a blue-jeant. „Az állam tejszínhabbal díszíti Ilonka szomorú napjait és Potemkin falut épit a turistáknak..."

A cikk, sajnos nem említi azokat, akik örökre eltüntek a „Potemkin falak" mögött. Sőt azokat sem, akiket azóta „rehabilitáltak"...

SIKLÓSSY PÁL

A NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG televíziójának munkatársai félórás dokumentumfilmet készítenek Magyarországról.

***

A BÉCSI idegenforgalmi hivatal vezetője tárgyalásokat folytat az IBUSZ-szal, hogy jövőre a nyugati utazási irodák ismét bekapcsolják programjukba a második világháború előtt bevált hagyományos és „klasszikus" „Három nap Bécs — két nap Budapest" társasutazásokat. Miután az idei tapasztalatok szerint a két dunamenti főváros összekapcsolt látogatása iránt igen nagy érdeklődés várható, a kombinált utazási programot, a tervek szerint, lehetővé teszik a saját gépkocsijukon és az egyénileg utazó nyugati turisták számára is.

Irodalmi Ujság

MAGYAR ÍRÓK FRANCIÁUL. Az Hachette kiadónál most jelent meg franciául Ignotus Pál „Prisonnier politique" című könyve, amely előzőleg már angol nyelven nagy sikert aratott. — Dénes Tibor „Oiseaux et mortels" című regényét most adta ki Genfben a Perret-Gentil kiadó. — Aczél Tamás és Méray Tibor „A tisztító vihar" című könyve az angol- és németnyelvű kiadás után franciául is megjelent „La Révolte de l'Esprit" címmel a párizsi Gallimard-nál.

*

A MY FAIR LADY-T, a Pygmalion zenés változatát levették a New York-i Broadway műsoráról. Hat és féléves pályafutása alatt 2717-szer játszották és négy millió nézője volt.

*

PASCAL születésének háromszázadik évfordulóját ünnepelték Pekingben. Az ünnepségek szónoka, Kiang Teo-Han professzor kiemelte Pascal érdemeit a számológép feltalálása körül.

*

KRUDY GYULA „Vörös postakocsi" című regénye karácsonyra jelenik meg a müncheni Hanser Verlag kiadásában.

*

1.420.000 hatvan éven felüli férfi és nő el jelenleg Magyarországon, 50 százalékkal több, mint a harmincas években. Számuk, a közzétett statisztika szerint a legnagyobb az ország eddigi történetében.

*

JAROSLAV HASEK életét filmesíti meg egy csehszlovák-szovjet koprodukció Ozerov rendezésében.

*

A HIPNÓZIST ÉS A TELEPÁTIÁT rehabilitálják a Szovjetunióban, — közli a budapesti „Ország-Világ". A cikk írója szerint a leningrádi egyetemen a tudósok egy csoportja tanulmányozza behatóan e jelenségeket, melyeknek létezését „már objektiv vizsgálati eszközökkel is sikerült kimutatni".

*

A BRÓNI nemzetközi gépíróversenyen a hibátlansági versenyt Tóth Györgyné (Magyar Külkereskedelmi Bank) nyerte. Második helyezett Harangozó Ferencné (Közlekedési Minisztérium I. vasúti főosztály). A sebességi versenyben Bornemissza Istvánné (Külkereskedelmi Minisztérium) 4. helyezést ért el.

*

HERMAN OTTÓNAK, a nagy magyar természettudósnak, Keszthely központi parkjában, a Helikon-emlékmű közelében emlékoszlopot állítottak.

*

MÓRA FERENC válogatott elbeszélései 115 ezer példányban jelentek meg a moszkvai Állami Gyermekkönyvkiadónál. Az anyagot Hidas Antal válogatta, fordítója: Kun Ágnes. Az előszót Jelena Malihina írta.

*

A MAGYAR-JUGOSZLÁV kulturális együttműködési terv keretében magyar közoktatásügyi küldöttség tartózkodott Jugoszláviában. A delegáció Belgrádon kívül ellátogatott Újvidékre, Zágrábba, Rijekába és Ljubljanába.

*

OTTO KLEMPERER számos új felvételt készített az elmúlt szezonban. Megjelent már Fidelio lemeze Christa Ludwig, Jon Vickers, Walter Berry és Gottlob Frick főszereplésével, Brahms Német requiemje Elisabeth Schwarzkopf és Dietrich Fischer-Dieskau közreműködésével. A közeljövőben készül el Bach Máté passiójának új felvétele.

*

MAGYAR KÖNYVKIÁLLÍTÁS nyílt meg Varsóban, a Tudomány és Kultúra Palotájában.

VERESS SÁNDOR zongoraversenyét a berni szimfonikus zenekar az új évad első estéjén rendkívül nagy sikerrel adta elő. Szólistája Ilse von Alpenheim volt. Veress Sándor, aki a berni zeneiiskolán, zeneszerzést tanít, ezt a művét évekkel ezelőtt írta. Első előadása Baden-Badenben volt, ahol a zongoraszólót a szerző játszotta. Veress Sándornak ezt a művét már Európa legtöbb országában előadták, de Bernben csak most került bemutatásra.

*

A MŰCSARNOK két termében megnyílt az Iparművészeti Vállalat gobelinműhelyének legjelentősebb munkáiból rendezett kiállítás.

*

PÁRIZSBAN ELHUNYT Sylvia Beach amerikai könyvkereskedő, a nemzetközi irodalmi élet ismert alakja. A rue de l'Odéon 12 alatt lévő boltja, amelynek címtábláján ez állt : Shakespeare et C°., évtizedeken át egyik központja volt nemcsak a francia, hanem a Párizsban tartózkodó külföldi íróknak is. Megfordult itt Ernest Hemingway, Ezra Pound, Gertrude Stein, Sherwood Anderson, F. Scott Fitzgerald, Paul Valéry, Jules Romains, André Gide. Az ifjú James Joyce is Sylvia Beach-hez fordult 1922-ben, mert nagy regényét, az Ulyssest visszautasították a könyvkiadó vállalatok. Sylvia Beach kiadta a regényt s Joyce hamarosan világhírű lett.

*

MALÉTER PÁL TÁBORNOK meggyilkolásáról, a magyar néphadsereg 1956-os szerepéről és a forradalomban való részvételéről Dr. Gosztonyi Péter történész tanulmányt kíván közreadni. Okmányok s más irott anyag hiányában avval a kéréssel fordul az Irodalmi Ujság olvasóihoz, hogy forrásgyüjtési munkájában támogassák. Minden adat, adalék, vagy személyes élmény, — legyen az bármily jelentéktelennek tünő, — érdekes és fontos lehet. Különösen áll ez az Akadémiák, tisztiiskolák és a vidéki egységek forradalom alatti szerepére. A tanulmány szerzője köszönettel venné, ha a segíteni akarók az Irodalmi Újsághoz címzett levelükkel felkeresnék.

A PÉCSI BALETT-EGYÜTTES Walt Disney meghívására Bécsbe utazott. Az együttes a világhírű filmrendező egyik most készülő filmjében szerepel.

*

BRÓDY LILI a Magyar Nemzet munkatársa, a harmincas évek nagysikerű regényírója, 77 éves korában Budapesten meghalt. Élete utolsó évtizedét visszavonultan élte és csak egy-egy újságcikkével, novellájával adott hírt magáról. A Magyar Újságíró Szövetség temette hivatalosan.

*

BARANYAI TIBORNAK a Kanadában élő költőnek angolnyelvű verseskönyve jelent meg Montrealban „Break-through" cím[illegible] aron[illegible]thez először T.C. [illegible] Új Demokrata Párt

*

A MAGYAR-FRANCIA közös produkciójú Zola-filmnek, a Germinalnak folynak az előkészületei. Jelenleg a Hunnia stúdióban a díszleteket építik.

*

RELAX címen jelent meg Londonban az angolnyelvű új humoros folyóirat. A vicclapot Vajda Albert szerkeszti.

*

TENNESSEE WILLIAMS, az amerikai filmgyártás második legsikeresebb írója. Hat filmtörténete 27 millió dollárt jövedelmezett Hollywoodnak.

*

HELTAI JENŐ Tündérlaki lányok című darabját Szirmai Albert zenésíti meg és a Fővárosi Operettszínházban kerül bemutatásra.

PESTRŐL ÉRKEZETT :

— Hogy megy Marosán az utcán ?

— Zsemlesütve.

*

A FIATAL ZENEKEDVELŐK számára a budapesti Országos Filharmonia Ifjú zenebarát címmel lapot indított.

*

GULÁCSY LAJOS, a hányatott életű nagy magyar festő most lenne 80 éves. Barátja, Keleti Artur költő, Gulácsy életregényét írja.

*

A LENINGRÁDI OPERA „Kozmikus balettet" mutat be. Az egyfelvonásos táncjáték szerzője Borisz Maizel, főszereplője egy világűrből visszatért tudós.

*

REJTŐ JENŐ (P. Howard) Vesztegzár a Grand Hotelben című regényét megfilmesítik Budapesten. A film címe : A meztelen diplomata.

*

MÁTÉ ANDRÁS csongrád megyei földműves, a híres fafaragó, domborműveken örökiti meg a neves magyar írókat. Petőfi, József Attila és Móra Ferenc képmását már elkészítette.

*

MAX FRISCH, a világszerte ismert svájci drámaíró nyerte el a hamburgi Die Welt című lap tízezer márkás irodalmi díját. Frisch, a teljes összeget a spanyol értelmiség segélyalapjának ajándékozta.

Karácsonyra
MAGYAR KÖNYV, HANGLEMEZ, SZALONCUKOR
Kérjen díjmentes árjegyzéket
DANUBIA BOOK COMPANY
B. I. Iványi
11, Archer Street, London, W.1.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Újfrank vagy annak megfelelő összeg.

Angliai autóvásárlók figyelem!
Mindenfajta új és használt
SZEMÉLY- ÉS TEHERAUTÓT
azonnali szállításra,
kedvező részletfizetési feltételekkel is vásárolhat.
Biztosítását is elintézzük.
RODney 88-52
Hívja GÁTHY-t
délelőtt 12-ig és este 6 után
Levélcím: 5, Craston House, Lettsom Street, London, S.E.5.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue, London, W. 13. Telefon : PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

EMIGRÁCIÓS ÉS MAGYARORSZÁGI SZÉPIRODALMI ÉS SZAKKÖNYVEK HATALMAS VÁLASZTÉKBAN
Bármely országba szállítunk
PANNONIA BOOKS
2 Spadina Road
Toronto, 4. Ont. Canada
Kérje árjegyzékünket

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252. Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentina: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIII. évfolyam 21. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1962 november 15.

KONGRESSZUS ÉS IRODALOM

A Magyar Szocialista Munkáspárt 8. kongresszusának előkészítése nagy ütemben halad előre; Budapesten és vidéken egymást követik a pártértekezletek. Hogy politikai, gazdasági, személyi változásokban mit hoz a kongresszus, — nem tudhatjuk ; szeretnénk remélni, hogy többet, mint amennyit a néhány hónappal ezelőtt kiadott *Irányelvek* ígérnek.

Ami a kulturális fölkészülést illeti, annak jelei elképesztően soványak. „Mesterdarabja" Szabolcsi Miklós *Eszmék és téveszmék* című cikke, amelyet a Népszabadság feltűnő tálalásban hoz. Ha ez kívánná megütni a kongresszus hangját, akkor bizony jobb is volna, ha a magas pártfórum a kultúra kérdéseiről egyáltalán nem tárgyalna. Idézzünk, mutatóba, néhány mondatot Szabolcsi „eszmei útmutatásaiból" :

„Kezdjük azzal : az elvtelenség, a liberalizmus elleni küzdelem ma sem időszerűtlen, sőt; az utóbbi hónapokban újfajta formája ütötte fel fejét irodalmi életünknek valamifajta általános bírálatellenesség, ösztönösségkultusz, istenbékéje, problémákról s ellentétekről való hallgatás formájában."

„A dogmatizmustól való megszabadulás sokak számára a marxizmustól való távolodást is jelenti."

„A békés egymás mellett élés politikája sokakat nem a mi módszerünk további fejlesztésére, finomítására, tökéletesítésére, korszerűsítésére késztet, hanem eszmei defenzívára..."

„A mai helyzet egy másik, sajátos félreértésével... találkozunk olyanoknál, akik ma már irodalmunk haladó értékei."

„Legújabban — a nacionalizmus elleni helyes harc félreértésével — felbukkant szellemi életünkben egyfajta nemzeti nihilizmus is; mindenfajta népi jellegzetesség tagadása, minden különbség egybemosása, az egységes 'Európa' gondolatának felelevenítése."

Ez a pártzsargonba öltöztetett, korszerűsített s természetesen szektásellenes tételekkel is tarkított eszmefuttatás, mely az igazság, sőt a *marxista igazság* nagyobb dicsőségére egyetlen konkrét példával sem világosítja fel az olvasót a tekintetben, *kiről - mikor* van szó, némi felvilágosítást nyújt mégis a magyar irodalom jelenlegi állapotát illetően.

Megtudjuk belőle, hogy :

1. a magyar irodalom — magyar irodalom szeretne maradni; ;

2. a magyar irodalom elutasítja a *marxista bírálatnak* titulált neo-dogmatizmust ;

3. vannak, akik a *békés egymás mellett élés* politikáját szószerint értelmezik, nem pedig *üres taktikának* ;

4. vannak, akikben él az egyesített „Európa" gondolata, mely hazánkat mindenekelőtt Európával köti össze.

Hogy mind ez mennyiben segíti irodalmunk „pártos egységét", ez Szabolcsiék gondja ; hogy mennyiben segíti irodalmunk *valódi egységét*, azzal — tapasztalataink alapján — tisztában vagyunk.

"Mellettetek állunk, veletek vagyunk"

EZÚTTAL KUBA MELLETT, természetesen. Kisgyűlések az üzemekben, nagygyűlés a Sportcsarnokban, táviratok özöne, melyekben *„dolgozó népünk"* egységesen emeli fel öklét s rázza, rázza, fenyegetően, az amerikai imperialisták *felé*, a Népszabadság sok mindent eltűrő hasábjain. Hogy a tengeri blokád miért agresszió, vagy pontosabban, hogy ha a tengeri blokád *agresszió*, akkor minek nevezhető 4000 szovjet tank tüzet okádó *bevonulása* Budapestre, éppen hat esztendővel ezelőtt, arról nem szólnak a gyülések szónokai, nem vallanak a táviratok. Ne csodálkozzunk ezen. Inkább kísérjük figyelemmel az egységes ökölrázás különös fordulatait, a méltatlankodástól kezdve, a felháborodáson át, a dühkitörésektől kezdve a gyűlölködő robbanásokon át, a kubai válság *decrescendójának* meglepett elhalkulásáig. Mert igaz ugyan, hogy rendíthetetlenül Castro mellé állt a Csepeli Autógyár *„valamennyi munkása,"* a Veszprémi Vegyipari Egyetem *„több, mint 1200 hallgatója"*, sőt a Tudományos Akadémia, s a Magyar Írók Szövetsége Elnöksége is, — a baj, — amint kiderült, — csak az volt, hogy éppen Hruscsov nem állt ilyen szilárdan Castro mellett. De ezt előre, sajnos, nem lehetett tudni ; vagy pontosabban lehetett tudni, csak azok nem tudták, akiknek szolgai megalázkodása nevetségesebb a valóság konok hűvösségénél. Nézzük meg, hogyan reagált a leghivatalosabb magyar sajtó — a leghivatalosabb eseményekre.

1962. *október 25.-én, csütörtökön*, már megindult a tudatosan tenyésztett gyűlölet zászlóinak lobogtatása. Nyilatkozott a magyar kormány, miszerint *„a magyar nép, együtt a világ minden békeszerető népével jogos haraggal ítéli el az Egyesült Államok újabb háborús provokációját...* (Az Egyesült Államok kormánya) *Képmutató módon azt állítja, hogy Kuba népe veszélyezteti az Egyesült Államokat."* Nyilatkozott Kádár János s nyilatkozatában megállapította, hogy az Egyesült Államoknak nem tetszik a kubai forradalom, aminthogy *„ezért támogatta nyíltan és titokban az 1956-os ellenforradalmi pucsskísérletet."* Nyilatkozik maga Hruscsov és Bertrand Russellhez írott levelében megállapítja : *„meg kell fékezni az útonállót abból a célból, hogy a dzsungel törvényei ne váljanak a civilizált emberek és államok kapcsolatainak törvényeivé."*

Megszabatott a hangnem Moszkvában : Budapest nem késett az utánjátszással. Arról szó sem esett, hogy nem *Kuba népe* veszélyezteti az Egyesült Államokat, hanem azok a *szovjet rakéták*, melyek kubai földön állomásoznak. Hiszen *hivatalosan* még senki sem ismerte el, hogy ilyen *rakétakilövő támaszpontok* léteznek. Ellenkezőleg, a felháborodás mesterséges felfokozása következik :

1962. *október 26.-án, pénteken*, a Népszabadság tudósítást közöl *„Budapest dolgozóinak forró hangulatú nagygyűléséről a Sportcsarnokban"*, melyen felszólalt a kitűnő Kállai Gyula, aki még nem tudta, hogy mások már tudják. *„Népünk ott áll most is Kuba népe mellett,"* dörgött Kállai, *„mi sem engedjük, hogy az imperialista gyarmati rabtartók eltiporják a forradalmi Kubát."* E gyűlésen futottak még Quintin Pino Machado kubai nagykövet és a népmesés Ortutay Gyula, aki hagyományaihoz híven *„összefoglalta a nagygyűlés résztvevőinek oly sokszor és oly félreérthetetlenül kifejezett állásfoglalását"*, majd a rituális szertartás szabályai szerint javasolta, hogy küldjenek *táviratot* az ENSZ-nek s értesítsék, (ha eddig nem tudta volna), a magyar nép *forró hangulatáról*. A táviratot elküldték. A hangulat továbbra is forró maradt.

Olyannyira, hogy 1962. *október 27.-én szombaton* öles betűkkel hirdette a Népszabadság, miszerint *Zorin visszautasította az amerikai rágalmakat*. Alaposan visszautasította. Minthogy maga Zorin sem tudta, mit hoz a holnap, kemény szavakkal fordult az amerikai fődelegátushoz és megleckéztette őt tisztességből, igazmondásból s más ily szovjet virtusokból. *„Nem vagyunk amerikai bíróságon,"* idézi a lap az igazság e hivatásos szószólóját, Zorint, — *és nem válaszolok az ön ügyészhez illő kérdéseire."* A Népszabadság csodálkozó olvasói csupán azt kérdezhették maguktól (és a szerkesztőségtől), vajon miféle kérdésre nem hajlandó válaszolni Zorin, mert a lap e kérdést, furcsa feledékenységgel, már elfelejtette közölni. Holott a kérdés roppant egyszerű volt, alig vett volna el néhány sort a pártlap értékes hasábjaiból : *„Tagadja-e Ön, Zorin követ, hogy a Szovjetunió közép- és távolságinagyságú rakétakilövő támaszpontokat épített Kubában? Igen vagy nem, — ne várjon a fordításra, — igen vagy nem?"*

AMIT A NÉPSZABADSÁG ugyancsak „elfelejtett" közölni, az éppen Stevenson pontos és dokumentált *bizonyítéka* volt a kubai rakétatámaszpontokról. Azok a bizonyos, fényképek, igen, melyekről Zorin *azonnal* kijelentette : (idézzük a Népszabadságból) *„arra irányulnak, hogy eltereljék a Biztonsági Tanács figyelmét"* a fő kérdésekről s amelyek *„hamisítványok"*. Az igazság ezzel szemben az volt, hogy az Egyesült Államok kormányának kezében ekkor már kidolgozott és értékelt fényképsorozatok voltak, melyek mindenki számára világosan bizonyították, hogy *legalább tíz helyen* (Remedios, Sagua la Grande, Guanajay, San Cristobal, stb.) 1500-2500 kilométer hatótávolságú rakétatámaszpontok épültek, a lehető legnagyobb titokban és a lehető legnagyobb gyorsasággal. A fényképek legtöbbje azt mutatta, hogy *augusztus folyamán* még erdős, lakatlan területek voltak ott, ahol *október elején* már felépített bázisok álltak, s e gyorsaság nemcsak a technikai felkészültséget, hanem e bázisok *fontosságát* is bizonyította : konzervatív becslések szerint tervezésük legalább egy esztendeje folyhatott, s körülbelül 1 billió dollárba került felépítésük.

Mind ez azonban nem létezett a Népszabadság számára. De íme, 1962. *október 28.-án* már megszólalt *„A felelősségtudat hangja"* — Hruscsov száján át. Egyszerre hirtelen, — csodák csodája ! — ott termettek a bázisok, melyekről tegnap még csakis mint rágalomról lehetett beszélni. A pesti vezércikk már ezt írta : *„A szovjet kormány eddig is kerülte a helyzet kiélezését, most is messzemenően figyelembe veszi az Egyesült Államok által hangoztatott igényeket. Washington azt állította, hogy nyugtalanítóan hat reá, hogy határaitól 90 mérföldre rakétafegyverek vannak Kubában."* Nem káprázik a szemünk : oda van nyomtatva, fekete-fehéren.

HOGYAN KERÜLTEK KUBÁba *ma*, amikor *tegnap* még nem voltak ott? — arról nem ír a kitűnő Árkus István, a vezércikk szerzője. De igaz, ő csak azt visszhangozza, amit a szomszédos hasábokon Hruscsov mond, s ha Hruscsov most, a kubai bázisok leszereléséért *cserébe* a törökországi amerikai bázisok leszerelését kéri, akkor ő is csatlakozik ehhez a kérelemhez.

De, különös módon, a hang már megváltozott, egyetlen éjszaka alatt. Már nincsenek *„nemzetközi kalózok"* nincsenek *„imperialista bérgyilkosok"*, azaz október 28.-án már csupa megértés van, csupa jóhiszeműség. Különös módon már egyetlen üzem sem küld tiltakozó táviratot, egyetlen Elnökség sem „lép fel" egységesen, senki sem rázza az öklét. Hruscsov már így ír Kennedyhez : *„Megértem, Elnök Úr, az Ön aggodalmát az Egyesült Államok biztonságát illetően, mert ez az elnök elsőrendű kötelessége."* Különös, hogy így beszél egy „kalózzal" ? A Népszabadság számára semmi sem különös. Még az sem, hogy a *csereüzlet* sem sikerült, vagyis hogy az Egyesült Államok *nem* szereli le törökországi bázisát, míg viszont a Szovjetunió *leszereli* a kubai rakétakilövő támaszpontokat.

A kör bezárult. Nagy csend. Jó alkalom lenne az okulásra, ha a Népszabadság szerkesztői és munkatársai képesek lennének ilyesmire.

B. I.

NOVEMBER 15.-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Cs. Szabó László: A bálna (9. old.)

Ignotus Pál írása Hevesi Andrásról (6-7. old.)

Dr. Verzár Ferenc nyilatkozata a gerontológiai kutatásokról (5. old.)

Debreczeni Ferenc: A Nemzeti Színház évfordulója (6-7. old.)

Vas Róbert: A londoni filmfesztivál (10. old.)

Székely Boldizsár: Kosztolányi összegyűjtött versei (8. old.)

Ferdinándy György elbeszélése: Kocsikísérők (11. old.)

Lehoczky Gergely tárcája: Lehetetlen alak (11. old.)

Moldova György: Az Elátkozott Hivatal (3. old.)

Domján József fametszete (5. old.)

Kerényi Károly, Tüz Tamás, Parancs János és Gömöri György versei

POLITIKA:

Aradi Zsolt: A zsinat (4. old.)

A párizsi televízió a mai Magyarországról (3. old.)

Az Idő Sodrában, Ami a hazai sajtóból kimaradt, Könyvekről röviden, Glosszák, Hírek

KERÉNYI KÁROLY

Prózai vallomás

(A huszas évekből való)

ILLYÉS GYULÁNAK, AKI IMMÁR

RÉGI KÖLTŐNKKÉ LETT

A régi költőkért ég a szívem
Az újakat néha szeretem,
néha nem.
Mire engem az újak sodra elért,
rég odavesztem a régiekért.
S hiába látja őket újnak tudós módon,
lelkemnek ők, kik ifjak örökön:
csüggve csüggök a görögökön.
Így lett számomra rögtön ódon,
kit újnak hittem annakelőtte:
Goethe.

Az IDŐ Sodrában

Béla bácsi a fal mellett

A népszerű anekdóták tódító hőse, az öreg Illés Béla, aki egész életében igyekezett *falmelléki* lenni, most a berlini Fal mellől meséli el nekünk legújabb anekdótáit az *Élet és Irodalom* első oldalán. A Fal, — közli velünk, — *„őrt áll a Német Demokratikus Köztársaság fővárosának határán."* Arra szolgál, hogy : *„megakadályozza, hogy elárasszák a demokratikus Berlint a csempészek, provokátorok, kémek, orvgyilkosok, gyújtogatók, akik NATO-katonaság védte táborukból, Nyugat-Berlinből kiindulva esztendőkön át mérgeztek és fosztogattak."*

Valóban váratlan fordulat. Mi eddig, bizonyára tévesen, úgy tudtuk, hogy a Falat nem annyira a nyugatról keletre, mint inkább a keletről nyugatra való emberáramlás megakadályozására építették. S különben is, ha végiglapozzuk akár a Szabad Nép s a Népszabadság iker-lapjainak hasábjait, még ott sem találunk, ennyi *„kémet, gyújtogatót, csempészt és provokátort"*, pláne olyanokat, akik „fosztogattak" is volna ! — s akik a demokrácia *fellegvárába* törtek volna be !

S mit kezdjünk ezekkel a sorokkal : *„Néhány száz méternyire ettől a helytől, ahol most állunk,* (mondja egy fiatal kelet-német százados) *azon a helyen esett össze haldokolva hadseregünk őrnagya, Göhring elvtárs, akit orvul agyonlőttek, o n n é t, azok..."* Nemcsak a név ominózus, de a lódítás is : mi történt azokkal, akiket *innét ezek* lőttek agyon, menekülés közben ? Illés Béla nem ment át a Fal túlsó oldalára.

Mert ha átment volna, nyilván nem írt volna le olyasmit, hogy : *„A hírhedt nyugat-berlini amerikai rádió berlini tartózkodásom ötödik napján leleplezte a német gazdasági élet hullafoltjait. Valami ilyesmit mondott* : (az idézés pontosságának csodája, figyeljük meg !) *ha egy csomagra az van ráírva, hogy tíz beretvapengét tartalmaz, akkor biztosak lehetünk abban, hogy a csomagban nyolc legfeljebb kilenc pengét találunk. Ha valamire azt írják, hogy tiszta selyem, akkor bizonyos, hogy az így hirdetett áru nyersanyaga legalább ötven százalékig selyempótlék. A skót whisky valahol Hamburgban vagy Frankfurtban készül, az úristen tudja, hogy miből, a ‚spanyol borról' pedig az úristen sem tudja, hogy hol készül és miből. Tegnap ez még nem volt így és félő, hogy holnap még rosszabb lesz. Jó lenne erre időben felfigyelni. Talán még nem késő...*

Illés Béla aggodalma a nyugatnémet gazdasági összeomlás várható megnyilvánulásain valóban szívettépő. Szerencsére, ha Nyugaton minden rossz és csaló is, — áll Kelet, ahol a fejlődés üteme valami káprázatos. *„Ha valakinek nincsenek extravagáns igényei, akkor nem panaszkodhat"* — így **szól a mese. — *„Kevés a hús és jóval kevesebb a gyümölcs, mint nálunk, de ez is, az is beszerezhető."*** (*Jegyre*, természetesen, de ezt már a szocialista realizmus *pozitív hőse*, nem teszi hozzá.)

A kelet-német gazdasági csoda igazán lenyűgöző. Tizenhét évvel a háború befejezése után már *beszerezhető* egy kevéske hús meg gyümölcs is.

Szputnyik már van...

A moszkvai Izvesztija egyik legutóbbi számában azzal a témával foglalkozik : hogyan öltözködjenek a szovjet nők. A lap előljáróban helyesli, — s ez is valami, — azt a törekvést, hogy a nők csinosak, ápoltak akarnak lenni és megnyugtatja őket, hogy: *„a marxizmus nem ellensége a jó ízlésnek, a szép öltözködésnek és egy kommunista szégyenkezés nélkül hordhat nemcsak divatos frizurát és ruhát, hanem akár csipkés fehérneműt is."*

Sajnos, ugyanakkor — állapítja meg a cikkíró — a szovjet konfekció-divat nem nyújt módot az egyéni öltözködésre : *„Az, hogy a ruhák nem elegánsak és lehangolóan egyhangúak, azoknak a funkcionáriusoknak a hibája, akik csak a normát tartják szem előtt, vagyis azt, hogy egy ruhára csak 3 és fél méter anyagot lehet felhasználni s így hat berakásnál sem több, sem kevesebb nem kerülhet egy szoknyára."* Ahhoz, hogy egy nő Moszkvában jól öltözködjék, hosszas kutatásra, valóságos felfedezőutakra van szüksége, mivel napjainkban — állapítja meg az Izvesztija — az eredetiség és elegáncia nélküli ruhákat kivéve úgyszólván minden női divatcikk hiányzik az üzletekből.

Nem lehet Moszkvában szájrúzst sem találni, hiányoznak az arckrémek, púderek, hajmosó samponok is. A fodrászoknál a hajcsavarók és hajcsipeszek jóformán teljesen kifogytak s pótlásuk lehetetlen ; egy vendégnek négy óra hosszat kell várnia egy hajberakásra, vagy dauerra. A riporter beszámol arról is, hogy *„tíz üzletben nem talált egyetlen pár tűrhető minőségű nylon harisnyát"*, egész Moszkvában nem kapható divatos női fehérnemű, a keztyűk csúnyák, a bőrkeztyűk minősége kritikán aluli. A fehérneműn és kozmetikai cikkeken kívül teljes hiány van divatékszerekben is. *„Hogyan lehessen a szovjet nő elegáns, ha nincs mivel kifestenie magát és nem talál az üzletekben sem gyöngyöt, sem csipkét, sem bizsut, amelyek apróságok ugyan, de nélkülük nem képzelhető el női elegancia."* A cikk ezekkel a sorokkal végződik : *„Végeredményben megengedhetetlen, hogy abban az országban, ahol a legtöbb nő dolgozik, ilyen áthidalhatatlan nehézségbe ütközzék az, hogy egy nő — csinos is legyen."*

*

Újabb kémper ?

Budapesti jelentések szerint a Belügyminisztérium szervei **„kémkedés alapos gyanúja miatt'** letartóztatták **Greville Maynard Wynne** angol üzletembert, s amint a Belügyminisztérium nyilatkozata közli: **„a nyomozás tovább folyik."** A letartóztatás november 2.-án. pénteken történt, s az angol üzletemberről azóta sincs hír. Wynne egyébként Romániából érkezett Magyarországra, mint a Mozgó Kiállítási Vállalat **(Mobile Exhibitions Ltd.)** igazgatója; már hosszab idő óta járja a kommunista országokat, az angol gépipar megbízottjaként. A londoni Times beszélgetést közöl a letartóztatott feleségével, aki elmondta: **„Nem tudom, hogyan engedhetik meg maguknak az efajta arcátlanságot. Nyilvánvaló, hogy valami bűnbakot keresnek. Férjemet sohasem érdekelte a politika, kizárólag üzletember volt."**

Az angol Külügyminisztérium közli, hogy a budapesti angol követ, Ivor Pink, a magyar Külügyminisztériumhoz fordult felvilágosításért. Követelte, hogy a vádakat hozzák nyilvánosságra és engedjék meg, hogy érintkezzék a letartóztatottal. A követ kérésére, ez ideig, még nem érkezett válasz.

NEW YORKBAN hetvennyolc éves korában elhúnyt Eleanor Roosevelt, az Egyesült Államok elnökének, Franklin Delano Roosevelt-nek özvegye. Nagyszabású politikai és szociális tevékenysége mellett több értékes könyvben adott számot gazdag életének élményeiről. Tagja volt az amerikai ENSZ-küldöttségnek, s mint a Gazdasági és Szociális Tanács emberi jogokat védő bizottságának elnökasszonya küzdött a demokráciáért és a haladásért.

Bal-jobb, bal-jobb

Kínai csapatok India területén; súlyos harcok a határsávban, s azon túl; az indiai ENSZ küldött „agresszoroknak" minősíti a kínaiakat; s a felháborodott tömeg megostromolja az indiai kommunista párt székházát Új Delhiben: ha tekintetbe vesszük az események eme „hátterét", nem csodálkozhatunk azon, hogy az indiai kommunista pártban újból s az eddiginél is sokkal élesebben fellángolt a bal- és jobboldali frakciók harca a hatalomért, s ami ezzel összefügg, a tömegek egyre gyérülő szimpátiájának visszaszerzéséért. A párt hosszú ideig hírhedt volt, minthogy **kínabarát** politikát folytatott még akkor is, amikor kínai egységek már indiai határőröket támadtak, sőt behatoltak indiai területre.

Mao: Ha megjavulsz, kapsz, tőlem egy támaszpontot — Indiában

A harcok fellángolásával a helyzet immár tarthatatlanná vált. A párt hetilapja, az **Új Kor** végül is egyértelműen állást foglalt : **„A jelenlegi kínai akció"** — írta a lap — **„nyilvánvaló megsértése India területi integritásának, s voltaképpen inváziónak számít."** E tiltakozáshoz néhány állam kommunista pártja is csatlakozott (**indiai** államokról van szó), de a **baloldal** (a sztálinisták) nem sokáig tűrhették e tűrhetetlen elhajlást. Véleményük szerint a konfliktus oka Nehru, aki egyre közelebb kerül az imperialista Nyugathoz, nem pedig a kínai imperializmus, mely egyre közelebb kerül az indiai alföldhöz.

Az indiai párt kettészakadt. Tulajdonképpen az következett be teljes nyíltsággal, amit Moszkva és Peking még úgy-ahogy leplezni igyekszik: a skizma, a kommunista mozgalom felbomlása.

D.

OKTÓBER 29 ÉS NOVEMBER 2 között tárgyalásokat folytattak Budapesten az 1963. évi magyar-francia kulturális csereprogramról. A megbeszéléseken a francia küldöttséget François Charles-Roux meghatalmazott miniszter, a francia Külügyminisztérium kulturális és technikai főosztályának főigazgatóhelyettese, a magyar küldöttséget dr. Rosta Endre, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének ügyvezető elnöke vezette.

A tárgyalásokon megállapították, hogy az 1962. évi kulturális munkatervet mindkét fél eredményesen hajtotta végre, és megegyeztek abban, hogy 1963-ban jelentősen növelik az egyetemi tudományos küldöttségek, ösztöndíjasok és fiatal diplomások cseréjét. Tervbe vették, hogy a kulturális kapcsolatok fejlesztése érdekében növelik a két ország könyveinek és különböző kiadványainak vásárlását és terjesztését, valamint fokozzák a jelentősebb irodalmi művek kiadását.

A munkaterv aláírásánál jelen volt Pierre Francfort, a Francia Köztársaság budapesti rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere és Armand Beyer kulturális tanácsos.

François Charles-Roux, a francia küldöttség vezetője az aláírás után kijelentette: — A most aláírt munkaterv programja az előző évhez viszonyítva jelentős lépés országaink kulturális kapcsolatainak továbbfejlesztésére.

Sztravinszkij Oroszországban

Tyihon Hrennyikov, a Szovjet Zeneszerzők Szövetségének titkára, aki nemrégiben kifejtette, hogy a „szovjet zene óriási folyamában" nincs szükség azokra, akik atonális zenét írnak, maga sem sejthette, hogy ő hívja meg Oroszországba, 48 esztendeig tartó emigráció után, a modern zene egyik legnagyobb mesterét, Igor Sztravinszkijt. Pedig ez történt egy koncerten, Los Angelesben, az elmúlt évben, s e meghívás eredményeképp **Sztravinszkij** nemrégiben hosszabb időt töltött a Szovjetunióban, Leningrádban és Moszkvában, gyermekkora és fiatalsága színhelyén. Visszament az időben? Előrevitte az időt.

Mert Sztravinszkij látogatása, a szemtanúk szerint, több volt, teljesebb volt, valamiféle nosztalgikus „múltkeresésnél". Az egykor tiltott, sőt üldözött zene diadalmasan szárnyalt a koncerttermekben s nem tiltakozhatott már ellene sem Sztálin, sem Zsdánov. A **Tűzmadár** s **A katona története** olyan tömegeket vonzott, melyekre a legöregebb szovjet polgárok is alig emlékeztek; a múlt esztendei **meghívás** után már elkezdődött az az „eszmei" sorbanállás, mely később megtöltötte a leningrádi Művészetek Terét, ezúttal a legvalóságosabban. Az előjegyzés oly hatalmas volt, hogy — amint Sztravinszkij egy 84 esztendős unokanővére elmondotta, — amikor megkapta az 5001-es számú cédulát, nehéz sóhajjal lemondott arról, hogy személyesen menjen el a hangversenyre és letelepedett a televízió képernyője elé.

De az efajta ünneplés csak másod- vagy harmadlagos jelentőségű volt e látogatáson. A lényeg az volt, amit Sztravinszkij tapasztalt, s az, amit a — főként fiatal — szovjet zeneszerzők tapasztaltak a Mesterrel kapcsolatosan. Sztravinszkijt elsősorban ez érdekelte, hogy látogatása használ-e a modern szovjet zene fejlődésének? Hogy bátorítja-e őket újabb művekre, újabb kísérletekre? Meglepetéssel hallotta, hogy ez a kérdés a legtöbb fiatal számára teljesen feleslegesnek tűnt, mert ez annyira magától értetődő.

Sztravinszkij meghallgatta a fiatalok műveit is, noha a zsúfolt program miatt erre meglehetősen kevés ideje maradt. Szviridov, Mirzojan, Szalmanov, Usztvolszkája zenéjét megjegyzés nélkül hallgatta, pontosabban azzal a megjegyzéssel, hogy e művekben Bartók Béla hatását fedezhette fel. De nagy dicsérettel és lelkesedéssel nyilatkozott a szovjet zenekarokról, melyekkel útja során együtt dolgozott. Nem csoda. A tiltott zene új élettel és erővel töltötte meg e zenekarokat; értelmet adott a létüknek, aminthogy Sztravinszkij is új színeket, új hangokat vélt felfedezni tulajdon műveiben, melyek mégiscsak ott fogantak, azokon a mezőkön, tavak mellett, ahová most annyi esztendő után, újból visszatért.

AMI A HAZAI SAJTÓBÓL KIMARADT

MOSZKVA

Az **Izvesztija** egyik nemrégiben megjelent cikkében. A. Birman professzor, a moszkvai Plehanov közgazdasági intézet rektorhelyettese javasolja: hozzanak gyökeres reformokat a szovjet vállalatok ügyvezetésében s adjanak nekik nagyobb önállóságot.

„Lássák el az üzemek igazgatóit pontos megrendelésekkel és meghatározott évi költségkerettel, a többit pedig bízzák az ő felelősségükre és kezdeményezésükre — írja A. Birman —. **A munkásokat úgy lehet többtermelésre buzdítani, hogyha azonnal részesülhetnek a haszonból, mihelyt megvan, nem csupán az évvégi mérleg elkészültével."**

Birman szerint csak ilyen reformmal lehet eltörölni a **„sztálini személyi kultusz gazdasági következményeit"**, melyeket az jellemez, hogy **„teljesen eltűnt az igazi felelősségérzet, mivel a gazdasági valóságot számhegyek és akadékoskodó előírások mögé rejtik s természetlen ellenőrök seregét szabadítják az iparra".**

Birman professzor a legjobbkor közli elemzését, mivel a szovjet sajtó, története során először, épp most jelentette, hogy **egy üzem a szó szoros értelmében „csődbe jutott".** A **Sovjetskaja Russia** arról ír ugyanis, hogy a Moszkvától 200 kilométerrel délre levő Tula város egyik fontos üzemében a munkások augusztusi bérüket még szeptember végén sem kapták meg. A kommunista párt helyi szervezetei, melyek egyébként, az újság szerint, régóta tisztában voltak az üzem helyzetével, más üzemekhez folyamodtak kölcsönért, hogy ki lehessen fizetni a munkabéreket.

PRÁGA

Csehszlovákiában minden eddiginél nagyobb szénhiány van.

A csehszlovák kormány elhatározta, hogy minden módon fel kell használni a helyi tüzelőanyag-forrásokat — fát, barnaszenet, tőzeget — a lakosság szükségleteinek a fedezésére, — írja a **Rude Pravo**-ban Josef Fabian, energia- és tüzelőanyag-felhasználási miniszterhelyettes, hozzátéve, hogy a szenet az ipari központoknak és a nagyvárosoknak tartják fenn.

Ezek az intézkedések azonban nem elegendőek ahhoz, jelenti ki a miniszterhelyettes, hogy teljesen elhárítsák a lakosság szénellátásának nehézségeit, még akkor sem, ha a bányák a tervben előirányzott mennyiséget termelik. Fabian azzal magyarázza a hiányt, — mely annál furcsább, mivel tavalyhoz képest 5,6 %-kal több szenet bányásznak, — hogy **„a terv elkészítésekor alábecsülték a fogyasztók igényeit."**

TIRANA

A szovjet forradalom évfordulójának ünnepségén az albán párt és kormány szónoka, Hisni Kapo kijelentette, hogy „Sztálin emlékét a világ minden kommunistája tovább őrzi szívében. Most, miután Sztálin meghalt, — fűzte hozzá, — Hruscsov és a többi áruló megpróbálja sárba tiporni becsületét és megrágalmazni forradalmi cselekedeteit. Az opportonizmust és az árulást terjesztik, hogy politikailag és ideológiailag rehabilitálhassák Bucharint s mindazokat, akik letértek a marxizmus-leninizmus útjáról."

A szónok élesen bírálta „Titót és bandáját", valamint Togliattit és az olasz kommunista pártot is. A kínai-indiai konfliktusról szólva, a Hruscsov-féle magatartásról megállapította: azok, akik úgynevezett semleges álláspontot foglalnak el, lényegében az imperialisták agresszióját és provokációit támogatják Kínával szemben, „melynek kommunista pártja a revizionizmus minden válfajának eltökélt ellenfele".

SZÓFIA

A bolgár kommunista párt nyolcadik kongresszusán nagy feltűnést keltett a kínai párt képviselőjének, Vou Csu-csuan-nak a felszólalása. A kínai küldött kijelentette, hogy a Szovjetuniónak és Bulgáriának semmiféle joga nem volt Albániát bírálnia, amiért az ideológiai kérdésekben eltérő álláspontot foglalt el. Ezek a bírálatok, mondotta, veszélyeztetik a nemzetközi kommunista mozgalom egységét. A kínai szónok szemére vetette a bolgár kommunistáknak azt is, hogy a kubai kérdésben Hruscsov oldalán álltak.

HAVANA

A szovjet októberi forradalom 45. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen, amelyen a Kubában tartózkodó Mikoján is megjelent, nem vett részt sem Fidel Castro, sem öccse, Raul, sem a rendszer harmadik nagysága, Che Guevarra.

Havana utcáiról eltűntek azok a nagy vörös plakátok, amelyek egy szovjet katonát ábrázoltak egy kubai harcos oldalán s melyeknek szövege ez volt : „Kuba nincs egyedül!"

Magyarország hat év után

— címen a francia televízió legnépszerűbb riport-adásában november 2.-án közel húsz perces filmet vetítettek Magyarországról. A filmet október második felében Schreiber Tamás és Hubert Knapp vette fel a helyszínen s aktualitását a magyar forradalom évfordulója adta. A televíziós adás változatos, gyorsan pergő képekkel, kevés kommentárral ismertette a mai Magyarországot.

Az első kép : a Vidám Színházban vagyunk, Kellér Dezsőt, a közkedvelt konferansziét látjuk és közben a francia kommentátor hangját halljuk : *„Felgördül a függöny, — ez sajnos még nem a vasfüggöny, csak egy budapesti kabarészínház függönye. De az nagy szó, — hogy 1956 óta először, — a francia televízió munkatársainak módjukban van Magyarországon felvételeket készíteni..."* Ezután utca-részlet következik : *az emberek jobban öltözöttek, mint Moszkvában,* — mondja a szöveg, — *és a kirakatok sem mutatják azt a sivár képet, mint Kelet-Berlinben vagy Bukarestben.*

A kép gyorsan változik, egy parasztasszonyt látunk, aki kosarat cipel a hátán, azután Rothschild Klára elegáns divatbemutatóján vagyunk. *„A divatbemutató közti különbség Nyugaton és Keleten mindössze annyi,* — mondja a narrátor —, *hogy Budapesten diáklányok mutatják be az új modelleket, mivel a manöken foglalkozás nem egyeztethető össze a marxizmussal..."* Fordulat : parkrészlet, a sétányokon utcaseprőnők takarítják el az őszi leveleket. Úgy látszik, ez összeegyeztethető a rendszerrel.

Megszólal az első interjú-alany, negyven év körüli, jól ápolt, szőke „nagyvilági" nő, a riporter szerint egy nagynevű sebész-professzor felesége, az „új arisztokrácia" tagja.

— *Asszonyom,* — kérdezik tőle, — *lenne szíves elmondani nekünk, hogyan tölti egy napját ?*

— *Reggel egy órát tornászom és jógázom, utána a masszírozónő jön, majd felöltözöm és bevásárlási körútra indulok, ebéd után pihenek, öt órakor teázom barátnőimmel, vagy bridzsezünk, vagy divatbemutatóra megyünk...*

— *Összeegyeztethetőnek tartja-e ön ezt az életmódot azzal, hogy népi demokráciában él ?*

— *Nem értem a kérdést.*

Miután a beszélgetés franciául folyik, a riporter azt hiszi, hogy az értetlenség nyelvi nehézségekből adódik. Más formában ismételten felteszi ugyanezt a kérdést. A hölgy értelmetlen mosolyára végre kicsit türelmetlenül újból megkérdezi :

— *De hiszen ön népi demokráciában él, benne van az útlevelében is, ezt csak tudnia kell.*

— *Kérdezze tőlem azt, mi a legújabb pesti divat, meg tudom mondani, de politikával én nem foglalkozom, a férjem mondja is, hogy ez nem helyes, de én már ilyen vagyok, mit csináljak?* (Bájos mosoly.)

Irigylésre méltó asszony... Vagy csak ironizált ? Ki tudja ?

Ezután Csepelt mutatják be, mely a riporter szavaival *„a forradalom karja és lelke volt".* A gyárból kijövő munkásokat szólítgatják meg, először a keresetükről kérdezik őket. Az általános bérek két-háromezer forint körül mozognak, ezt azonnal átfordítják francia frankra, hogy a nézők megértsék belőle a legfontosabbat : egy francia munkás keresete kb. a kétszerese, néha a háromszorosa. Piac-részleteket mutatnak, árakkal: ebből kitűnik, hogy az élelmiszerek ára, frankra átszámítva, nagyjából ugyanazon a szinten mozog, mint Franciaországban.

Egymás után kérdezik meg a munkásokat, párttagok-e ? — *Nem,* — hangzanak a válaszok. Végre egy munkás tört franciasággal elmondja, hogy Csepelen a munkásoknak talán 30 százaléka, ha párttag, a szakszervezetnek viszont majdnem mindenki tagja, ott sok előnyt élveznek : munkaruhát, cipőt, stb. Egy szakmunkást megkérdeznek, mit szeretne vásárolni ? Válasza : autót, de nagyon drága, egy erősen használt kocsi 22,000, egy televízios készülék 5000 forint.

— *Táncolni azonban úgy táncolnak Pesten is a fiatalok, mint Nyugaton,* — mondja a riporter, s egy csinos kis lakásban még csinosabb fiatal lányokat látunk, amint ropják a twisztet. Táncoló, sőt twisztező falusiakat is látunk egy téeszcsé kultúrházában, s ugyanazokat a lányokat másnap, amint a földekre indulnak...

Pálfi József újságíró, — az egyetlen a riportfilm során, aki névvel szerepel, — arról beszél, hogy Magyarország valamikor három millió koldus országa volt, s az életszínvonal nagyot emelkedett azóta... A parasztság passzivitása sok problémát okozott, s ez még ma sem tűnt el teljesen.

A kép máris változik, szokványos vidéki felvételek kis parasztházakról, egy három gyerekes családot látunk, tőlük érdeklődik meg, mit vesznek keresetükből? Az asszony felel : — *Ruházzuk a gyerekeket és eszünk.* — *Mégis, mit vettek mióta beléptek a szövetkezetbe ?* — *Két biciklit* — hangzik a válasz. — *Szoktak e Pestre utazni ?* — *Nem* — mondja az asszony félszeg mosollyal, — *arra nekünk nem telik.* A riporter hozzáfűzi, hogy a meglátogatott falu az országnak a fővárostól elég messze eső részén van : ha a francia nézők nem is, mi tudjuk, hogy a legtávolabbi rész sincs nagyon távol s hogy a vasút viszonylag nagyon olcsó a népi demokráciában.

A forradalomra, az 1956-ban dúló harcokra utal a kommentátor, mikor bemutatja az újjáépített Corvin-mozit, a nagykörutat, majd az egyik temetőben azt a „különös" mauzóleumot, ahol egyik oldalon a forradalom áldozatai, a másikon a rendszer halottai nyugszanak.

Mit mondanak az emberek 1956-ról ?

Egy régi kommunista harcos : *Rákosiék hibája volt.*

Pálfi József : *A sztálinizmus évei elviselhetetlenek voltak. Ő maga 22 éve újságíró, de 1951 és 56 között nem folytathatta mesterségét, kistisztviselő volt különböző helyeken. Csak 1956 után lett újból újságíró.*

Egy csepeli munkás : *A forradalom nagyon szomorú azoknak, akik meghaltak, de nekünk, akik élünk, nagyon hasznos volt. Most mégis sokkal kevésbé kell félnünk... Szabadabbak vagyunk...*

Néhány pesti felvétel: egy húsüzlet, a Corvin nagyáruház, árakkal és magyarázatokkal, — némelyik cikk ára egyezik, másoké, mint a nylon-holmiké, sokszorosa a franciának.

Ezután elhangzik a riporter újabb, s talán legfontosabb kérdése : *„A forradalom mai értékelése után hátra van még a nagy kérdés: a szabadság."* Különböző korú, foglalkozású és társadalmi helyzetű emberek fejei látszanak ; zárt arcok, merev válaszok : *„Nem, politikával nem foglalkozom".* — *„Nem értek a politikához."* — *„Nem érdekel a politika"...*

Névtelen katolikus újságíró beszél ezután arról, hogy szabadon írhat véleményt egyházi ügyekben, ideológiai vonalon sem kell engedményt tennie, azonban *természetesen* nem bírálhatja a rendszer szociális és gazdasági vonatkozásait... Gyorsan hozzáteszi : *„Nem is bírálom, mivel egyetértek vele ."*

A régi kommunista szerint : Mindenki szabadon megmondhatja, amit akar, *feltéve, hogy nincs a rendszer ellen...*

„Igen, — mondja a riporter, — *a szabadság feltétele, hogy valaki ne legyen a rezsim ellen — ez a mai Magyarország... Szabadság ez? Nem lehet azt mondani, hogy ez lenne a szabadság, de az biztos, hogy Magyarország különleges helyet foglal el a szocialista tömbön belül : már nem pokol, ha nem is paradicsom..."*

A képernyőn megjelenik Budapest távlati képe, a zene a himnuszt játssza és a francia riporter ezzel fejezi be a Magyarországról szóló adást :

— *Az 1956-os felkelés emléke él, nem felejtette el sem a magyar nép, sem a vezetők...*

Szófiai változások

A bolgár fővárosban megnyílt a kommunista párt 8. kongresszusa. Mindjárt az első nap meglepetéssel szolgált. Az elnökségben két szék üresen maradt ; az egyik *Anton Jugové,* a miniszterelnöké volt, a másik pedig *Georgi Cankové,* a helyettesminiszterelnöké. Todor Zsivkov, a párt első titkára, aki néhány nappal előbb tért vissza Moszkvából, azonnal bejelentette, hogy mindkettőjüket kizárták a központi bizottságból s felmentették őket állásukból. Ugyancsak „megtisztították a pártot" olyan tegnap még ünnepelt személyiségektől, mint *Ruzi Krisztozov,* a kelet-berlini követ, valamint, — aligha véletlenül, — *Georgi Kumbilijev,* a pekingi követ. A párt első titkárának beszámolója szerint e *„csoport bűnös a személyi kultusz bűneiben"*, azonkívül, hogy *„állandóan visszautasították a legfontosabb párthatározatok végrehajtását és frakciós tevékenységet folytattak."* Hasonló vádak hangzottak el Vlko Cservenkov ellen is, akit azonban már a múlt évben kiebrudaltak a politikai bizottságból. Most a bolgár nép egykori „vezérét", akárcsak Rákosit, a pártból is kizárták.

Megbízható értesülések szerint a tisztogatás szoros összefüggésben áll a kubai eseményekkel. Jugov és társai állítólag élesen bírálták Hruscsov magatartását és a Szovjetunió meghátrálását. Fellépésük nyomán az a veszély fenyegetett, hogy Bulgária is átáll Mao táborába ; ezért rendelték el Moszkvában Jugovék haladéktalan leváltását. Az már csak az események „dialektikus komikumához" tartozik, hogy hirtelen felfedezték : Jugov, Cservenkov és a többiek tíz-tizenkét évvel ezelőtt súlyosan megsértették a szocialista törvényességet és több jó elvtársat eltettek láb alól.

A bolgár párt eddig csak ímmel-ámmal vette át a Szovjetunió deszrálinizációs vonalát. Belgrádi vélemények szerint a jelenlegi változásokat *„hosszú belső harcok előzték meg"* és Jugovék bukása *„jelentős politikai győzelem a sztálinista erők felett, melynek hatalmas következményei lehetnek."*

A régi sztálinista vezetők közül Európában — az albánokról nem beszélve — jelenleg már csupán Ulbricht, Gheorghiu-Dei és Novotny tartja pozícióját. A bulgáriai változások után a kelet-németek, a csehek, a románok is remélhetik, hogy — szovjet segítséggel, sőt utasításra — talán hamarosan megszabadulhatnak leggyűlöltebb uraiktól, akik eddig még mindig sikerrel megbocsájtották másoknak — saját bűneiket. A kérdés az : ha a maiak távoznak is, kik jönnek utánuk ?

MOLDOVA GYÖRGY

Az Elátkozott Hivatal

Én, az utolsó azok közül, akik ismerik az Elátkozott Hivatal titkát, úgy érzem, elérkezett az idő, hogy a világ elé tárjam azokat az eseményeket, melyek a Hivatal szörnyű sorsát okozták.

Hivatalunk semmiben sem különbözött más hasonló intézményektől, legföljebb annyiban, hogy igazgatónk, Noch József az átlagosnál valamivel nagyobb tiszteletet kívánt meg a maga számára. A hivatal előcsarnokában ott állt életnagyságú szobra, melyet a hatvanadik születésnapjára vállalati amatőr szobrászverseny hétszáz pályaműve közül a bírálóbizottság a legjobbnak ítélt — ujját fenyegetően a belépőre szegezte, másik kezével pedig egy falon lógó táblára mutatott: „mit tettél ma azért, hogy meg legyek veled elégedve?" Az illemhelyen is kitétette a képét azzal a felírással, hogy: „ne lógj itt, gondold meg: én is le tudtam mondani a dohányzásról!"

Noch igazgató kartárs irodáját egy átalakított páncélszekrényben rendezte be, az ügyvitelt zseniálisan leegyszerűsítette: soha senkit semmilyen ügyben nem fogadott. Kivételt csak az képezett, ha valaki bejelentést akart tenni, hogy vállalatunk egyik dolgozója kicsinylőleg vagy becsmérlőleg nyilatkozott Róla. Ilyenkor a bejelentő a páncélszekrény külső zárán kiforgatta az „ellenség" szót, erre az ajtó kinyílt előtte, beléphetett és közölhette adatait. Ha a bejelentés igaznak bizonyult, a rágalmazó kartárs repült a vállalattól, viszont ha nem bizonyult igaznak, akkor szintén repült, mert nem lehet véletlen, hogy az illetőnek olyan mondásokat lehet tulajdonítani, melyek rongálják az igazgató tekintélyét.

Noch kartárs hat évig vezette vállalatunkat, azalatt tizenkétszer cserélődtek ki körülötte az emberek. A hatodik év végén Noch kartárs váratlanul meghalt, jóllehet két vezető beosztású dolgozónak engedélyezte a templombajárást azzal a feltétellel, hogy meghatározott időszakban misét mondatnak érte.

Halála másnapján a dolgozók gyászmegemlékezésre jöttek össze a vállalat kultúrtermében Noch kartárs gyászszalaggal bevont képe előtt, mely alá — utolsó akarata szerint — odaszegezték a felírást: „az anyag megmarad, csak átalakul, innen is figyellek titeket!" Az új kinevezett vállalatvezető még nem érkezett meg, az ünnepség szónoka Cseppentő kartárs volt.

Beszédét a teremnek háttal, a kép felé fordulva mondta el, akik az első sorokban álltak állítólag látták, hogy a beszéd közben a kép néha helyeslőleg bólint, vagy ha nincs megelégedve, haragosan összevonja a szemöldökét. A beszéd reggel nyolckor kezdődött és már másnap délután félhétkor véget ért. Cseppentő kartárs letette az utolsó lapot is az asztalra és felkérte a megjelenteket, hogy egyperces néma felállással áldozzanak az elhunyt Noch kartárs emlékének. És itt teljesedett be a Hivatal sorsa, melynek következtében joggal áll neve mellett az „elátkozott" jelző.

A megjelentek némán felálltak, hogy megindultságukat elrejtsék vagy legalábbis olyan színben tűnjenek fel, mintha megindulásukat lepleznék, belekapaszkodtak az előttük levő szék karfájába. Kökény kartárs — akinek időnként görcs szokott állni a lábába — még rögtön a némaság elején megmoccant, de Cseppentő kartárs szigorú pillantására újból mozdulatlanná merevedett, tudta, hogy a helyettesek nem szeretik, ha a beosztottak tiszteletlenek az elhunyt főnökkel szemben.

A kartársak álltak és várták, hogy valaki majd zörgéssel, köhögéssel vagy bármilyen más módon jelzi, hogy az egy perc letelt. De senki se moccant.

Bár a perc már egyre nyilvánvalóbban elmúlt, senki se érezte magát illetékesnek, hogy ezt megállapítsa. Maga a viszonylag legilletékesebb Cseppentő kartárs sem mert az órájára nézni, pozíciójának rabja volt: hogy venné az ki magát, ha éppen a helyettes törné meg az ünnepi hangulatot. Mások a gyászszalaggal bevont képre néztek és az állásukra gondoltak, nem kételkedtek abban, hogy Noch kartárs nem a vakvilágba fenyegetőzik az anyag megmaradásának elvével, még a sírból is meg fogja torolni, ha valaki elvesz akár egy másodpercet is abból az utolsó hatvanból, melyet az ő tiszteletének szenteltek. Ugyanakkor senki sem fojthatta el mosolygását, ha arra gondolt, hogy fog repülni a vállalattól az a szerencsétlen balek, aki megtöri majd a csendet, sokakban felmerült a soronkívüli előléptetés lehetősége.

A tragédiát az tette teljessé, hogy a falon lógó hivatali óra — talán részvéte jeléül — megállt, többé nem volt rá mód, hogy bárki is megállapíthassa az egy perc leteltét kegyeletsértés nélkül.

Megvirradt, majd újra besötétedett, de az egyperces néma felállás még tartott, az sem vetett véget neki, hogy közben megérkezett az új vállalatvezető és kérte az embereket, hogy üljenek le vagy menjenek haza és pihenjék ki magukat. Szavaira senki sem válaszolt, bár szívesen abbahagyták volna, de mindenki attól félt, hogy megjegyzik: éppen ő ült le először.

Két hét múlva — mivel szükség volt a kultúrteremre — az új vállalatvezető teherautóra rakatta a mozdulatlanul álló embereket (olyan mozdulatlanul álltak, hogy úgy, ahogy voltak meg lehetett volna operálni őket) és elszállította egy kórházba. Mikor itt nem fogadták be őket, átvitette a Legesleg-újabbkori Történeti Múzeum egyik különtermébe.

Azóta is ott áll az Elátkozott Hivatal, piros kötélkordon fogja körül őket, fogják a székek karfáját és mereven néznek a falra, ahonnan már régen eltűnt Noch elvtárs fényképe. Az őr azt meséli, hogy éjszakánként felsóhajtanak és lábuk megmoccan, mintha mozdulni szeretne, de aztán szemük sarkából egymásra néznek és mereven, mozdulatlanul állnak tovább.

(Megjelent a budapesti „Új Írás" novemberi számában.)

ARADI ZSOLT

A ZSINAT

HA VALAKI száz évvel ezelőtt azt mondta volna, hogy a nem katolikus világ, hívők és hitetlenek egyaránt, sőt még az istentelenek is barátságos érdeklődéssel, sőt reményekkel fognak tekinteni egy, a huszadik század második felében megtartandó zsinat elé, arra az emberre egyszerűen és nyugodtan rámondták volna, hogy bolond. Az első vatikáni zsinat (1869-70) korszakának kísérőjelenségei a szkepszis, a lenézés, a gyűlölet, a lekicsinylés és a semmibevevés voltak. Ma már mind ezt történelmi perspektívában látjuk és eszünkbe se jut, hogy elítéljük akár a zsinat lenézőit, támadóit, akár a zsinat és IX. Pius pápa határozatait.

A tizenkilencedik század véget vetett egyház és állam egybefonódásának s ahol még megmaradt, ott a társadalom harcolt ellene (az Osztrák-Magyar Monarchiában) vagy pedig — mint a nem katolikus többségű államokban, ahol az állam szövetkezett a protestáns egyházakkal (mint Angliában és Svédországban), liberálisaknak érezvén magukat, az ilyen szövetkezést nem tartották fejlődés- és haladásellenesnek. A nem katolikus világ akkor a haladás nevében állt szemben a katolikus egyházzal és így az első vatikáni zsinattal is. A pápát és Vatikánt legfeljebb ha anakronizmusnak tartották s akik támadták az egyházat, azok úgy okoskodtak, hogy nem érdemes, hiszen egy-két évtized alatt úgyis eltűnik — ha nem is a föld színéről, de legalábbis a közéletből.

A KATOLIKUS - ELLENES (vagy Vatikán-ellenes) tábornak a maga szempontjából és történelmi szempontból is minden oka megvolt arra, hogy bizalmatlan legyen az 1860-70-es vatikáni zsinattal szemben. Ha végigfutunk a zsinatok történetén, azonnal szemünkbe ötlik, hogy enyhén szólva nem mind szolgálták kizárólag a lelkek ügyét — bár mindegyiknek ez volt a kimondott célja. Sok zsinatot császárok, királyok hívtak egybe csak azért hogy, azok határozataival a maguk hatalmát megerősítsék: más zsinatokon, akár pápa, akár más hívta őket össze olyan döntés született meg, ami akkori és mai mértékkel egyaránt szenvedést hozott egyes emberekre és csoportokra. Ugyanakkor, a másik oldal, az intranzigens katolikus tábor századokon keresztül azon az állásponton volt, hogy a vallásnak, azaz a katolicizmusnak *joga* és *kötelessége* az emberek és az emberiség javát, ha szükséges, enyhébb vagy erősebb erőszakkal is elősegíteni.

Mind ezt csak úgy lehet megérteni, ha tekintetbe vesszük, hogy a katolikus és a nem katolikus kereszténység és a zsidóság spirituális mozdulatait azokban az időkben kizárólag az üdvözülés problémája determinálta. Ezért erőszakolták, pápák és szentéletű emberek kétségbeesett figyelmeztetései ellenére, az amerikai indiánokra, a spanyolországi zsidókra és mohamedánokra a keresztséget, ezért üldözték Calvin Castelliót és ezért végeztették ki Servetet. Mit ér az egész földi élet, ha az ember lelkét elveszíti és örökre elkárhozik? A vallások ma is ezt hirdetik, de a különbség óriási: ma egyiknek sincsen hatalma hozzá, hogy ilyen vagy olyan színű akaratát vagy döntését az állami, királyi, hercegi karhatalom segítségével keresztül is vigye! Mert erről volt szó, mióta Konstantin államvallássá tette a kereszténységet: abban a pillanatban, amint a kereszténység osztozott a hatalomban, kétezer éven keresztül folyt a harc magában a kereszténységben (s ebben katolikusok és protestánsok tökéletesen egyformák) azok között, akik a hatalmat az egyházuk javára (és sokszor a maguk javára) használni akarták s azok között, akiknek kereszténv meggyőződése ezzel a mondattal kezdődött és végződött: „Az én országom nem e világból való...»

AZ ELSŐ VATIKÁNI ZSINAT korában mindkét fél, az intranzigens s a hatalmat használni akaró egyháziak, (akik között persze nemcsak papok voltak) s a szekuláris hatalom birtokosai *ad abszurdum* kiélezve álltak szembe egymással. Komplikálta a helyzetet az is, hogy ekkorra az egyház-ellenesek egy jórésze vallás- és Isten-ellenes is volt s a haladás nevében az inkvizícióhoz hasonló erőszakkal akarta kiszorítani a közéletből azokat, akik megvallották azt, hogy bármilyen naivnak is tűnik, ők hisznek.

Száz esztendő telt el azóta, hogy ezek a harcok annak idején még egyszer kiélesedtek s ma egy egészen más panoráma áll előttünk. A második vatikáni zsinaton nemcsak a katolikus egyház püspökei és püspöki juriszdikcióval bíró vezetői vesznek részt, hanem ott vannak mint megfigyelők az ortodox, anglikán, és a protestáns egyházak képviselői is. Történelmi perspektívába állítva ez olyan hatalmas fejlődés, amire nemcsak száz évvel ezelőtt, de harminc évvel ezelőtt még gondolni sem lehetett. A megfigyelőség ezúttal *majdnem* aktív részvételt jelent, mert a nem katolikus kiküldöttek ott ülnek a vatikáni zsinat összes titkos tárgyalásain, bent a Szent Péter Bazilikában, minden beszédet, felszólalást, vitát hallanak s bár nem szólalhatnak fel s nem szavazhatnak, véleményüket mégis megmondhatják, javaslataikat előadhatják az erre a célra megszervezett Titkárságon keresztül.

DE HA KÖRÜLNÉZÜNK azt látjuk, hogy még gyökeresebb változások következtek be az egyházak egymás közötti s a katolikus egyháznak a világhoz való viszonyában. A zsinatot 1958-ban hirdette meg XXIII. János pápa s attól kezdve szakadatlanul folytak a tárgyalások a nem katolikusokkal; ortodox, protestáns és anglikán vezetők látogatták meg a pápát, a Vatikán megfigyelő résztvevőket küldött egyéb keresztény egyházak nemzetközi összejöveteleire s végül a Vatikán egy képviselője Moszkvába is elutazott s ma ott tartunk, hogy az orosz ortodox egyház, mind az emigráns, mind a moszkvai patriarkátus képviselői jelen vannak a zsinaton. A zsidóság, amely joggal félt minden újabb zsinattól, (a tridenti zsinattól még azt kérték, hogy adjon utasítást a Talmud védelmére és szabad használatára), ma nyugodtan könyvelheti el, hogy XXIII. János pápa alatt végre megtisztították a katolikus liturgiát minden, a zsidóságra sérelmes szövegtől.

De menjünk tovább. Húsz évvel ezelőtt az *Osservatore Romano* még oldalas cikkekben foglalkozott a párizsi szabadkőművesek katolikusellenes határozataival; *ma* annak vagyunk tanúi, hogy egy jezsuita páter előadást tart egy szabadkőműves páholyban. Az a tény, hogy a Vatikán diplomáciai kapcsolatot tart fönn nem katolikus többségű és nem keresztény többségű államokkal, nem tartozik az *új jelek* közé. A Szentszék ezt mindig megtette s még Dzsingisz kánnal is tárgyalt. Összefoglalva, azt látjuk hogy a második vatikáni zsinat egy lényegében megenyhült, szabadabb atmoszférában ült össze, akár korunk kísérő körülményeit, akár a Szentszék viselkedését, akár az egyházaknak, vallásoknak egymáshoz való viszonyát nézzük.

JOGGAL MERÜL FEL a kérdés: mi történt s ami történt, az fejlődés eredménye-e vagy pedig hirtelen jóakarat megnyilvánulása?

Nos, ha általános filozófiai-teológiai szempontból akarnám megvizsgálni a kérdést akkor azt kellene mondanom, hogy íme egyetértek a nagy Teilhard de Chardinnel: van emberi, szellemi és spirituális fejlődés, a világ megy *valamerre*, a démoni periódusokon túl és azok ellenére is. De ennek az aszpektusnak a tárgyalása messze vinne bennünket s meghaladná fejtegetéseim kereteit. Annyit mindenképpen megállapíthatunk, hogy a dolgok ilyetén állása tárgyilagosan kimutatható fejlődés eredménye. Ami a katolikus egyházat illeti, a kulcs XXIII. János pápa *személyében* keresendő. Nem abban az értelemben, mintha kizárólag ő hozta volna létre a változást, hanem úgy, hogy az ő életén és egyéniségén keresztül tudjuk kitapintani, mi is történt.

Röviden: a katolikus egyházban már a 19. században jelentkeztek azok az erők, melyek az általános liberalizmus felé mutattak. (Montalambert, Lacordaire, Rosmini, stb.), ez a fejlődés IX. Pius (1848-1878) alatt megállt, majd XIII. Leó (1878-1903) alatt, különösen Rampolla bíboros államtitkár segítségével új erőre kapott. XIII. Leó halála után a szentéletű X. Pius (1903-1914) lett a pápa, de az egyházpolitikai vezetés az elfogult s nyugodtan reakciósnak mondható Merry del Val bíboros kezébe került. Rampolla és XIII. Leó megbékélést akart a feudális világ romjain épülő liberál-demokratikus eszmékkel és hatalmakkal s ez már-már sikerült is nekik, mikor ezt a fejlődést Merry del Val megakasztotta. Alatta érte el kulminációs pontját az úgynevezett integrálizmus (mely később titkos társasággá alakulva együtt működött az Action Française-zel, nem különben a nemzeti szocialistákkal s megváltozott formában ma is fel-felüti a fejét, így a Maccarthyzmusban is benne volt), amely a katolikus egyházat legszívesebben a spanyol inkvizíció mintájára szerette volna „megreformálni".

VÉGRE 1914-ben XV. Benedek pápa személyében Rampolla egykori legintimusabb barátja s alteregója került a pápai trónra. Ő ugyan az integralistákat és barátaikat elmozdította minden vezető állásból, de egyebet nem sokat tehetett, mert életét felemésztette az első világháború. XI. Pius (Achille Ratti, 1921-1938) kleriko-liberális hírében állott egész életében s meg is próbálta, hogy eszméit a gyakorlatba átvigye. Harcai Hitlerrel, Mussolinivel és a kommunistákkal neki is sok idejét s energiáját felőrölték, mégis ő alatta indult meg a leggyakorlatibban *az egyház liberálisabb belső fejlődése*. XII. Pius (1938-1958) pápa, akit tévesen diplomata pápának gondolnak, magányos ember volt, de eléggé modern ahhoz, hogy sok lényegest, amin változtatni kell, meglásson. Legnagyobb érdeme az, hogy egyház és tudomány viszonyát igyekezett megtisztítani a félreértésektől. Legközelebb álló embere azt mondta róla, hogy XII. Pius (Eugenio Pacelli) szinte személyes szégyenérzetet érzett, amikor az egyháznak Galileivel szemben való viselkedésére gondolt. *XXIII. Jánosnak, a jelenlegi pápának valamennyi barátja, nevelői s mindazok, akik hatással voltak rá, a Rampolla, XV. Benedek, XI. Pius környezetéből, ebből az atmoszférából valók.* Amit azok megkezdtek egy nyugodtabb — azaz nem háborús korban —, ő igyekszik most megvalósítani. Élete legfontosabb időszakában, amikor püspöki titkár volt Bergamóban, a püspöke és a saját személyén keresztül szenvedte végig a rágalmazó integralisták antiliberális, antidemokratikus mesterkedéseit s ezt püspöke életrajzában nyíltan meg is írta. Életében nagyrészt nem katolikus országokban élt, szocialisták, liberálisok éppúgy közeli barátai voltak, mint paptársai. Amint pápa lett, azonnal levonta a következtetéseket tapasztalataiból. Ennek *egyik* eredménye az általános zsinat összehívása.

MIT VÁRHAT AZ EMBERISÉG a zsinattól? Mit várhatnak katolikusok, egyéb keresztények s nem keresztények s a hitetlenek és az istentelenek...? Maga az a tény, hogy a zsinat abban a szellemben, amit leírtunk, *létrejött*, a legnagyobb eredmény. A pápai infallibilitás meghirdetése után, amit az első vatikáni zsinat mondott ki, olybá tűnt sokaknak, hogy soha zsinatra nem lesz többé szükség, mert a pápa el tud dönteni mindent, egyedül. Nos, bebizonyosodott, hogy az egyházban demokratikus erők is működnek s a vita a Szent Péter Bazilikában olyan éles, szabad és általános, - hogy a nem katolikus megfigyelőket ez az első pillanattól kezdve enyhén szólva meglepte. A részletek is érdekesek lesznek, de maga az általános légkör s, mint mondottam, az összehívás ténye az igazán lényeges. Ha a zsinati tagok — zsinati atyáknak is nevezik őket — mást nem tennének, mint kicserélnék nézeteiket, már azzal óriási hatásuk volna egymásra, hiszen a zsinat *mint összejövetel* vetekedik az Egyesült Nemzetek szervezetével, ha azt túl nem haladja. Hogy milyen dogmatikai, fegyelmi, gyakorlati-liturgikus és egyéb határozatokat hoznak majd, ez mind érdekes és fontos lesz, de legnagyobb fontossága abban marad fenn, hogy a vallásokat és embereket *máris* közelebb hozta egymáshoz. A lelki dolgok, az Isten és a felebarát szeretete, nem azon fog múlni, milyen nyelven mondják a misét, hanem hogy milyen lelkülettel áll ember emberrel szemben. S ha a zsinat ezen a téren a legkisebb eredményt is éri el, már akkor betöltötte hivatását.

TŰZ TAMÁS

Pünkösd

Még így sem lehet letörölni arcunkról az újjászületés örömét
még ezen az esővel átitatott reggelen sem halhat el a meglepetés rianása

átsüt az izzó vas a kovácsműhely szürkületén
s a lángvirág szunnyadtában is messze világol

Akiket egyszer elbúcsúztattunk a pünkösdi szélrohamból visszakiáltanak
tekintetük visszasugárzik a tüzvész vörhenyes tetőiről
hiába poroszkálnak előre szemünk elől el sose tűnnek
egy naprendszer csillagaként egymás köréből lehet-e kizuhanni

Most már megjön a bátorság is kioldani szavunkból a kardot
szemünk áhítatából hosszú gyeplőre engedni a villám vad fogatát
megérezzük mindennek ízét s a felforgatástól se riadunk vissza
csak a nyugalom árkaiba nem lesz kedvünk leheveredni
ébren foglaljuk el a világot míg a hegyek s a viperák alusznak

---

GÖMÖRI GYÖRGY

Asconai elégia

Egy bebörtönzött írónak

Holdtölte.
A tó tejüvegből.
Éles kis késekkel csak a tücskök metszik,
s avarra huppanó tobozok,
falakon surranó gyikok,
s dallamtöredékek pontozzák az éjjeli csendet.
Gyártalan táj, füsttelen; kulturált kicsi zajokkal,
tóval, harangszóval, holddal-tele táj.

Ugyanitt ültél három éve,
s talán ugyanígy nézted a holdat.
És azt gondoltad:
nyomorult az, akinek nincs, nem lehet jussa
az álomhoz,
az asconai holdhoz
és Európához, ami több egy puszta fogalomnál: jel-szó.

S mert tanúságot tenni nem elég,
Te — amíg tudtál — részt kértél a pörben,
ahol egy ország volt a vádló, s tízezer esküdt
harsogta az újramegértett Nemzeti Dalt
a Bajcsy Zsilinszky úton —

S később azok ítéltek el,
akik már maguk is megítéltettek, és
könnyűnek találtattak szavaid mérlegén;
benned, aki belőlük lehetett volna,
azt is megtagadták.

Álmodból fel-felriadsz. Már testedet
a fájdalom ezer módon kikezdte,
tör a priccs, vékony tűkkel döfköd a fagy, szorít a szíved,
nincs levegőd, tenyérnyi térben fulladozol,
s a napok egyhangú dobjai tompán, feketén peregnek —

Íme az Ember, ki a szabadságért
mindent magára vállalt,
még azt is, hogy NE osztozzék a szükségtelen bűnben.

Benne nyer értelmet a tó, a táj,
a tücsök, a toboz, a gyík, a csend,
s a csend fölött az égbeláncolt telihold.

Beszélgetés Dr. Verzár Frigyessel

a baseli Kísérleti Gerontológiai Intézet világhírű igazgatójával

A gerontológia, az öregkori megbetegedésekkel, az emberi életkor meghosszabbítási lehetőségeivel foglalkozó tudomány egyike azoknak, amelyek ma a nagyközönség legélénkebb érdeklődésével találkoznak. Érthető ez emberi — egyéni szempontból is s azért is, mert az átlagos életkor emelkedésének nagy kihatású következményei vannak társadalmi berendezkedésünkre, szociális, gazdasági és demográfiai téren egyaránt.

A gerontológia az öregedést úgyszólván betegségnek tekinti és kísérleti alapon próbálja lassítani processzusát, illetve keresi az ehhez vezető módszereket, igyekszik meghosszabbítani az emberi élet munkaképes szakaszát.

A gerontológusok között a legelső sorban áll a Baseli Egyetem világhírű tudós professzora, Dr. Verzár Frigyes, aki annak idején Debrecenben kezdte el magasra ívelő tudományos pályafutását. 1930 óta a Baseli Egyetem fiziológiai tanszékét töltötte be és immár 15 év óta, a gerontológiának szenteli tevékenységét.

A 77 éves tudós úgyszólván állandóan úton van : a nyári hónapokban az Egyesült Államok egyetemeit járta be, hogy ismertesse az amerikai orvosokkal és egyetemi tanárokkal kutatásainak legújabb fejleményeit, s utána Hollandiában tartott előadásokat.

Basel egyetmi negyedének egy csöndes kis utcájában, a Nonnenwegen fekszik az a finom kis magánpalota, amit külsőleg mi sem különböztet meg a szomszéd patrícius házaktól. A kapucsengő alatt keskeny réztáblán négy szó : „Institut für Experimentale Gerontologie". A professzor magas, egyenestartású férfi ; fiatalos megjelenését még fokozza az a jókedvűen mosolygó kék szempár, amely egy pillanatra sem hagyja el a vele beszélő tekintetét. Az az érzésünk, mintha Dr. Verzár Frigyes saját személyében adná legszemléltetőbb bizonyitékát a gerontológia tudományos eredményeinek.

A gerontológia eredetéről beszél a professzor.

— A gerontológia iránti érdeklődés újabb keletű. De az emberiségnek ősi vágya, hogy az öregedést meg lehessen állítani : ókori mondákban és középkori festményeken találkozunk a „megifjító forrás"-sal. Tudományosan is régóta foglalkoztak a megfiatalitással. Könyveket írtak a táplálék, a hormonok hatásáról az öregkorra, — mind ezt megfelelő kritikai kísérletek nélkül. 50 évvel ezelőtt megindult a német „Zeitschrift für Altersforschung", a híres Abderhalden szerkesztésében. A mai elnevezés, „gerontológia" — „az öregkor tudománya" — Amerikából került Európába ; az Egyesült Államokban alapították a „Journal of Gerontology" című folyóiratot, amely már 20 éves. Az érdeklődés fokozódásában kétségtelenül része van annak is, hogy újabban az emberiség korelosztása változik és az öregek aránylagos száma minden kultúrállamban nő. Az a gyakorlati probléma, mi módon illeszkedjenek be az öregek a mai társadalomba, kétségtelenül azzal is összefügg, hogy ma az öregeket talán jobban tiszteljük, mint egyes primitív népek, amelyek csak haszontalan feleslegnek tekintették őket.

— Milyen előzetes kutatások irányították figyelmét a gerontológiára?

— Magam fiziológus vagyok ; mindég érdekelt az élet lefolyása, sőt valamikor, 1918 táján, megjelent egy kis könyvem „Életről, betegségről és halálról" és erről a debreceni egyetemen kollégiumot is tartottam. De ez régen volt. Mai munkám ettől függetlenül kezdődött, vagy 10 évvel ezelőtt, látván az előttünk levő élettani és kortani problémákat.

— Mikor keletkezett a baseli Gerontológiai Intézet ?

— Az intézetet előbb csak egy kis laboratórium képviselte, de 1958-ban szép, külön épületet kaptunk és így a Kísérleti Gerontológiai Intézet alapítási éve 1958. Miután Svájcban vagyunk, előbb be kellett bizonyítani, hogy nemcsak akarunk, de tudunk is dolgozni és amikor ezt látták, akkor a megfelelő források is megnyíltak, s a begyült összegeket egy alapítványban egyesítettük. Állami, ipari és tengerentúli adományokkal tartjuk fenn az intézetet.

Munkamódszeréről ezt mondja:

— Módszereink ugyanazok, mint amilyenekkel minden élettani és kísérleti-kórtani intezet dolgozik. Ha emberek az objektumok, akkor a szokásos klinikai módszereket használjuk. Az állati kísérletekre van egy fehérpatkány tenyészetem, amelyben az állatok megöregednek és ilyenformán mindenféle korú egyedet össze tudunk hasonlítani, az újszülöttől a három, sőt néha három és féléves állatokig. De ezt a kort ezerből alig egy éri el, a fele csak kéthéves lesz. Talán nem érdektelen megemlítenem, hogy ez a fehérpatkány család — beltenyészet ; 1930-ban, amikor Debrecenből Baselbe hívtak meg az élettani tanszékre, az otthoni tenyészetemből hoztam 6 párat és azoktól származnak a maiak is.

— Mondana-e egy-két részletet az Intézet munkájáról és annak eredményeiről?

— Intézetünk elsősorban *az öregedés okait kutatja* különböző szerveken. Erre használjuk azokat az állatokat, amelyeket addig tartunk, amíg megöregednek. Kémiai módszerekkel vizsgáljuk a kötőszövet öregedési változásait, mert ezek okozzák az öregkori reumát és az ízületi elváltozásokat. Vizsgáljuk továbbá az agy elváltozásait, amelyek okai lehetnek annak, hogy öregkorban a reakcióképesség lassúbb lesz. Az állatok viselkedése, tanulékonysága és emlékezőképessége is tárgya ezeknek a kutatásoknak. Részben kémiai analízisek szükségesek ehez, másrészt mikroszkópiai vizsgálatok, vagy pharmakológiai (gyógyszertani) hatások adják meg a választ. Egyik munkatársunk az öregek táplálkozását, egy másik pedig izmaik gyengülését vizsgálja.

— Az Intézet kizárólag orvostudományi tevékenységet folytat, vagy a gerontológia szociális és gazdasági vetületeivel is foglalkozik ?

— Szociális és gazdasági kérdések nem tartoznak ránk, bár természetesen érdekelnek azok is. Az elméleti vagy kísérleti gerontológia, amit a mi intézetünk szolgál, nem produkál közvetlen gyakorlati hasznú eredményeket. Viszonya a szociális és orvosi gerontológiához olyan, mint az élettané a gyakorlati népegészségügyhöz és a klinikai orvostudományhoz. Nem hisszük, hogy egyhamar találunk megfiatalító módszereket közhasználatra, de boldogok leszünk, ha tovább jutunk azokon az utakon, amelyeken próbáljuk felfedni, mi az öregedés oka és lényege. Hiszszük, hogy ha ezt egyszer megértjük, akkor az öregkori bajok megelőzésére okozati terápiát is tud majd a klinikus találni.

— Az egymást követő világháborúknak, a velük járó fizikai szenvedésnek és nélkülözésnek éppen úgy, mint a modern életforma hajszájának, a nagyvárosok idegölő lármájának, az ipari fejlődéssel és gépesítéssel járó idegfeszültségnek, az emberi élet megrövidüléséhez kellene vezetniük. Mi okozza mégis az életkorhatár állandó emelkedését ?

— Az általános életkor eltolódása bár tény, bizonyos tekintetben optikai csalódás. Miután a modern higiénia és gyermekorvostan a csecsemő- és gyermekhalandóságot a kultúrországokban 50 %-ról 2 %-ra csökkentette, már ezáltal is sokkal több a valószínűség arra, hogy az emberek megöregedjenek. Ha ezer, egy időben született ember életkorát halála idején összegezzük és az átlagot szamítjuk, akkor ma, amikor alig van gyermekhalandóság, természetesen magasabb középértéket kapunk. Ezzel szemben a 65 vagy 70 éves ember kilátása arra, hogy öregebb lesz, mint régebben lett volna, csak igen kevéssé javult, talán 2-3 évet és főleg azért, mert antibiotikumokkal és sulfamidokkal sok, régen halálos betegséget gyógyíthatunk.

A gerontológia további, várható fejlődésének útját így látja Verzár professzor.

— Ez idő szerint a legfontosabb teendőnk az, hogy megoldjuk a szociális gerontológiai problémákat. Ilyen például az öregek méltó elhelyezése olyan otthonokban, ahol normális életmódjukat addig folytathatják, ameddig egészségi állapotuk engedi. Ne vegyük ki őket a megszokott életből és nagy otthonok helyett inkább kis lakásokat adjunk nekik. Marad ezenfelül az elméleti kutatás, amelyre igen sok kutatási ösztöndíjat kell juttatni, hogy nagy problémánk — miként lehet az öregkort lassítani, az öregkori betegségeket megelőzni — megoldható legyen.

— Jelenleg mi az életkor-átlag a különböző fejlettségű országokban ?

— Az átlag életkor Európában és Amerikában 70-72 év, Indiában 35. Ez utóbbi kizárólag a rossz közegészségi viszonyoknak és az orvosi ellátás hiányának a következménye.

— A modern és fejlett országokban alkalmazzák-e már a közegészségügy terén a kísérleti gerontológia eredményeit ?

— A kísérleti gerontológiának ma még nincsenek gyakorlati eredményei. Mindenféle megifjító gyógyszer, vagy eljárás legfeljebb általános erősítő hatású, de nem „megifjító", mint ahogy azt sokszor hirdetik.

— Professzor úr nemrégiben Magyarországon járt...

— Október 24-től 27-ig a magyar gerontológusok, Budapesten nemzetközi részvétellel, értekezletet tartottak. Haranghy László professzor, a budapesti Kórbonctani Intézet vezetője volt a konferencia elnöke. Nyugatról érkezett néhány amerikai, angol, német és osztrák kutató, valamint jómagam is. A kelet-európai országokból a kiewi Gerontológiai Intézet két igazgatója s számos bukaresti és kelet-német résztvevő, jött el. Az ülések az Akadémia nagytermében kezdődtek és azután két előadóteremben folytatódtak. A legtöbb előadás magyarnyelvű volt, amelyeknek szimultán fordítását adták több nyelven. A 173 előadás háromnegyede orvosi és szociális vonatkozású volt. Így például Banga Ilona professzor beszélt híres kutatásairól a kollagén szerkezetéről, míg Haranghy összehasonlító állattani kutatásairól számolt be. Az orosz és amerikai résztvevők ismertették az országaikban folyó munkát szociális és orvosi, valamint teoretikus téren. Magam a kísérleti gerontológiai kutatás jelentőségét fejtettem ki Intézetünk munkássága alapján. Csak őszinte csodálattal beszélhetek arról a nagyszerű, komoly munkáról, amely a Magyar Gerontológiai Társaságban folyik.

Egy személyes jellegű kérdésre : mi a titka annak, hogy ilyen ragyogó vitalitással végzi ma is — túl a férfikor delén — tudományos munkáját, — így válaszol :

— Mindig voltak egészséges és erősen dolgozó öreg emberek. Az öreg paraszt haláláig dolgozik a földjén ; Tizian 80 felett festett nagy képeket ; sok politikus túl van a 70 és 80 éven. Nincs tehát abban semmi rendellenes, ha valaki öreg korában is munkaképes. Az ilyen egészséges öregnek inkább az lesz a halála, ha nem hagyják tovább dolgozni.

Az interjú végén így búcsúzik :

— Kérem, ragaszkodjék pontosan a feltett kérdések és válaszaim szövegéhez — mondja. — Két év előtt felkeresett egy nagy illusztrált lap munkatársa s aztán azt írta lapjában, hogy mi megtaláltuk az „öregségnek nevezett betegség" orvosszerét. Néhány nappal később becsöngetett az Intézet ajtaján egy kedves, egyszerű külsejű öregasszony. Velem szeretne beszélni, mondta. Bevezettem az irodámba, megkérdeztem mit óhajt? „Azt olvastam az újságban, mondta reménykedően, hogy maguk feltalálták az öregség elleni gyógyszert. Hát kérem én túl vagyok a hetvenen s nagyon érzem ennek a súlyát. Azért jöttem el ide, hogy gyógyítsanak meg ebből a betegségből". Nagyon szomorúan ment el az öreg nénike s azóta bizony óvatos vagyok az újságírókkal.

A kis történet arra indított, hogy egy utolsó kérdést tegyek még fel :

— Mi a véleménye professzor úrnak a jövőről ? Mikor jut el a gerontológia odáig, hogy meg tudja állítani az öregedési folyamatot és gyógyítani az öregségi tüneteket ?

Verzár professzor elmosolyodik :

— Egy tréfa jut erről eszembe, amelyet a napokban olvastam. Az oekuménikus concilium egyik szünetében sétálgat két főpap. „Mit gondol kedves kollégám, kérdi az egyik, megvalósul tényleg az egyház reformja? Megengedik a jövőben újból a katolikus papoknak a nősülést?" A másik égnek emeli a kezét és így válaszol : „Soká fog az tartani, nagyon soká. De talán a gyermekeink megérik." Így vagyunk a gerontológiával is. Hosszú, kitartó munkára van szükség, de hiszünk benne, hogy ez a munka nem lesz hiábavaló.

SZILÁGYI JÓZSEF

Domján József : A csikós

DOMJÁN JÓZSEF színes fametszeteit másodszor állítja ki a londoni Chiltern galériában a Taurus Artists rendezésében. (10, Chiltern St. W.1. nov. 26 - dec. 15). Fametszetei a világ harminc különböző városában kerülnek kiállításra, a többi között New Yorkban, San Franciscóban, Chicagóban, Amszterdamban, Montreux-ben. Domján mostani kiállításán, úgy mint az előbbieken, a magyar népművészet hagyományait dolgozta fel, melyek, mint Kodály zenéje, a magyar táj, a magyar nép mesevilágába varázsolják a szemlélőt.

REMBRANDT - FESTMÉNYT találtak a lyoni múzeum raktárában. A kép 1844-ben került a múzeum tulajdonába és mint Rembrandt-korabeli festményt vették katalógusba. 1877-ben törölték a katalógusból és a raktárba tették. Ez év tavaszán Gerson professzor, a Németalföldi Képzőművészeti Intézet igazgatója, aki több éve készit elő egy tanulmányt a XVII. század holland festészetéről, ellátogatott a lyoni múzeumba is. A professzor rátalált a félredobott festményre, felvételeket készített róla, majd hazájában széleskörű kutatást kezdett a kép eredetének kiderítésére. Néhány napja visszatért Lyonba, hogy a művet újból megvizsgálja. Ekkor a kép egy igen sötét sarkában megtalálta a mester kézjegyét : R.S.-t és a dátumot : 1625 ; Rembrandt akkor 19 éves volt. A festmény egyik legrégebbi alkotása, cime : Szent István megkövezése.

⁂

MÁGORI VARGHA BÉLA nagy sikerrel mutatta be legújabb temperáit a legelőkelőbb Sao Paulo-i kiállító teremben.

⁂

KASZAB JUDIT nagysikerű kiállítást rendezett Melbourne-ben. A Sydneyben élő festőnőt az Archibald-Prize festészeti díjjal tüntették ki.

IGNOTUS PÁL

KES

A Minta-gimnáziumban az első osztálytól fogva együtt jártam Székely Andorral. Osztályunk valóban mintaosztály volt; amennyiben keresztmetszetét adta a Tisza féle Magyarország úri középosztályának, vagy annak, ami abból Budapesten szüremlett ösz-sze. Kétharmadában keresztény volt, túlnyomórészt „gentry", imitt-amott bárósággal színezve; egyharmadában zsidó, nagyobbára „Lipótváros". Nem-nemes keresztény és pénztelen zsidó csak mutatóba akadt néhány — egy-egy lelkészfi, tanárfi, művészfi — mintegy bizonyítandó, hogy a tudás és szorgalom elnyeri jutalmát s hogy a kopott, de tiszta ruha nem szégyen. Így szólt az elv. Gyakorlatban a fiuk szégyelték a kopott ruhát is, a kopott szülőket is, a nyúlbőrárus dédszülőket meg a bocskoros üköket pedig még inkább. A keresztények lenézték a zsidókat, a nemes keresztények a nemesített félzsidókat, a gazdagok a szegényeket, a jól-öltözöttek a rosszul-öltözötteket, a jó tanulók a rossz tanulókat, a jó verekedők a rossz verekedőket, a jó sprintfutók a rossz távfutókat és a rosszhiszeműek a jóhiszeműeket. Ahányan voltak, annyifelé húztak. De egyesült erővel nézték le, verték és kínozták Székely Andort.

Nagy darab, ormótlan fiú volt; izmos, de hájas; testmagasságra második az osztályban, de pufók és imbolygó mint egy járni tanuló csecsemő. Vastag lábszárát kissé csámpásan tartotta, a szemét révetegen meresztette, a száját gyakran eltátotta. Az ilyen külsőn a jó ruha is csak kihívás arra, hogy lefecskendezzék és megtépjék. Olyan volt az egész fiú, mint egy csukamájolajon táplált, éterrel tisztára mosott, süldő víziló. És kissé hebegett. Ha meglökték, elbámészkodott. Ha újra meglökték, zavartan nevetett. Ha harmadszor is meglökték, elöntötte a vér a fejét és vadul verdesett maga körül.

A könnye is gyorsan megeredt. A sors is üldözte: a vigyázó egyszer így írta ki a nevét a fekete táblára, hogy „Sekely". Az osztály ezt igen humorosnak tartotta és a humort megtoldotta. „Kesely!" — kiáltotta valaki és ezzel napirendre került a „kesely-kínzás". Legenyhébb formája a „Nyomás!" volt: beszorítani Székelyt a sarokba, a melléhez gyömöszölni néhány másodrendű áldozatot, aztán papírkosarat, miegyebet szórni a fejére. Egy fokkal szigorúbb eljárás volt ugyanez a földön, vagy padon, amely esetben a hátára lehetett térdepelni, a fehér gallérját gondosan betintázni, a szájába uzsonnapapirt tömni. Rengeteg változat kínálkozott. Egy napon felismerték a folyosón az anyját. Néhány fiú berobogott az osztályba: „Itt a Keselymama!" — ordították. Gúnyos szemek fordultak Székelyre; nyilvánvaló volt, hogy a Keselymama, sőt Kesmama, sőt Sekmama, ahogy az osztályhumor hamarosan elkeresztelte, most éppen az egyetlen magzatát ért sérelmek miatt panaszkodik az osztályfőnök úrnak. A tintás gallér, az elszakadt nadrág, a kék-zöld foltok és a karmolások utóvégre elég világos jelét adták fia társadalmi rangjának, még ha ő maga nem beszélt is róla.

— Szóval árulkodtál otthon? — repült feléje. — Elpanaszoltad a mamádnak, hogy bántanak?

— Hogy bántják a drágalátos kisfiát — kontrázott egy másik hang.

— A drágalátos Kesmama és a drágalátos Kesmagzat.

Az egyik vezérnyi keselykínzó, egy huszártiszt huszáros fia, odament hozzá és komolyan így szólt:

— Hát ezt nem tűrném. Hogy az anyámat így gúnyolják. Azt mondták Kesmama. Nem szégyelled magad? Hát *én* nem tűrném.

Kajánul körülnézett. Székely hebegett, pirult. Az osztály vihogott. „Hát ezt nem tűrném" — jól megmondta. A mondás körbemorajlott. Rongy, gyáva fráter ez a Kesely... Aztán csengettek, vége volt a tízpercnek.

Másnap egy fiú csúfondáros arccal odament Székelyhez:

— Szabad kedves mamád egészsége iránt érdeklődnöm?

Székely belevágott a fiú arcába, vadul hadonászott maga körül. Az osztály erre nemcsak kéjjel, hanem ezúttal erkölcsi felháborodásának teljes erejével csapott le rá. Rongy, gyáva fráter ez a Kesely. Így nekirontani egy cingár, gyenge fiúnak! Csak mert udvariasan tudakolta a mamája hogylétét! No, megtanítják a Keselyt keztyűbe dudálni. Keztyűbe, kestyűbe, keselytyűbe. Ütöttékverték, ahol érték.

Az osztályfőnök megindított egy óvatos akciót a keselykínzások leszerelésére. Özvegy Székelynével megállapodhatott abban, hogy nem volna helyes fia ügyét nyíltan szóvátennie, ezzel csak megszégyenítené az osztály előtt; ehelyett parabolákat rögtönzött arról, hogy milyen *rút* dolog az, ha többen egyet bántanak.

—„Rút", vagy „csúf", mondom, nem „csúnya" — tette hozzá szakmaian. — A „csúnya" gyermekes kicsinyítő szó, olyan mint a „csecsecse".

Az osztályon a nyelvtörténelmi elmélkedés ugyanolyan kevéssé fogott, mint az erkölcsi kioktatás. Akár rút a keselykínzás, akár csecse, de jól esik. „Zrí!" És miért is ne? A Kesely megérdemli, mert „gyáva", hiszen gyengébbeket támad s mert „spicli", hiszen biztosan panaszkodott az anyjának.

— Holott ő otthon éppen azt hazudta, hogy „ennek már vége van". De anyja átlátott rajta. S ettől Kesely még jobban szenvedett, mint az iskolai veréstől. Anyja hiú és rátarti asszony volt, s Bandi figyelmét nem kerülte el, hogy milyen feszengően és kémlelően néz körül, ha a társaságban valakivel találkozik. Otthon pedig annál ingerültebben bánt fiával, minél jobban elárulta az, hogy rászorul a gyengédségre. „Már megint nem tudtál vigyázni a ruhádra?" — fogadta, amint az iskolából hazatért. Bandi inkább kitalált egy fantasztikus fáramászást a Trefort utcából, s az anyja inkább úgy tett, mintha elhinné a csibészbravúrt, csakhogy ne kelljen az igazságot tudomásul vennie. Magából kikelve lehordta a fiát amiatt, hogy „ilyeneket művelt" volna! Azért gyűlölte, mert gyámoltalan volt. Néha éjszaka is, amikor megütötte füiét a fia felcsukló hangja, a szomszéd szobából ráripakodott:

— Bandi! Mi az? Miért nem alszol?

Bandi hiába fúrta fejét a párnába. Néha nem bírta tovább. Bezárkózott a mellékhelyiségbe és az árnyékszékre borulva zokogott.

Így tartott ez tizenöt éves koráig. Úgy hordozta életét, a Kesely-tudatot, mint egy szennyel impregnált, levethetetlen irharéteget. Aztán, a hatodik osztály évadnyitóján: „Volt Kesely, nincs Kesely!", mint némelyek leplezetlen melankóliával megjegyezték. Kit fognak ezentúl kínozni?

Özvegy Székelynét feleségül vette és a fiát örökbefogadta Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház főrendezője. Hevesiék villát vettek a Tisztviselőtelepen és Bandit átiratták az ottani gimnáziumba. Mert az közelebb van. Meg mert „kínos" is lehet a fiúnak, ha a vezetékneve megváltozik és ha az anyja férjhezmenetelét pertraktálják — magyarázta özvegy Székelyné, azaz Hevesi Sándorné; mintha a fia helyzetében csak ez az egy lett volna kínos. Minden kínos volt Bandi körül. A négyéves keselységet az ötödikben egy rosszízű botránnyal tetézte. Anyjának elfecsegett valamit az osztálytársai önfertőző társas-műveleteiről. Miért tette, nem világos. Maga sem tudta. Talán bosszút akart állni a sok megaláztatásért, talán csakugyan azt remélte, hogy kitörheti a nyakát néhány fiúnak, aki annyit taposott rajta. De valószínűbb, hogy ez a makogó és önemésztő vallomás is azért kívánkozott ki belőle, mert be akarta bizonyítani, hogy mégsem olyan *outcast*, amilyennek gondolják. Hogy be van avatva és tudja, „mit csinálnak a fiúk". Az anyja jelentést tett az igazgatónak, a botrány kirobbant, egy fiút eltanácsoltak a gimnáziumból, egy másikat szigorúan megdorgálltak. Székely Bandi, ha lehet, még népszerűtlenebbé vált, mint amilyen azelőtt volt. A „kínzás" nem maradt abba, bár fagyos utálat járult hozzá. Hanem ez megolvadt. Az osztály, éppen mert annyira széthúzott, mert annyira híján volt a betyárbecsületnek, képtelen volt egyetemleges haragtartásra is. Kesely eltávozván, csak annyi maradt emlékéből, hogy milyen jókat lehetett püfölni rajta. Majdnem gyengéden gondoltak vissza rá.

Hetedikesek lehettünk, egyszer tízpercben kinéztünk az ablakon, a Szentkirályi utcára. „Ni a Kesely!" Csakugyan ő volt; kissé megnyúlva, vagy inkább megfogyva, de mindenesetre fiatalemberebb kiadásban.

— Kesely!

Körülnézett, felnézett; zavartan, de sugárzóan mosolygott.

— Kesely! Mi van veled? Gyere föl!

Rövid habozás után megindult a Trefort utcai bejárat felé. Nem volt nehéz kitalálnom, mi megy végbe benne. Egyszer-kétszer találkoztam vele, amióta a Tisztviselőtelepre járt. Tudtam, hogy úgy érzi magát, mint aki végre levedlette a keselybőrt. Legalábbis ezt hajtogatta. Hallottam ugyan másoktól, hogy a Tisztviselőtelepen is ugratják, olykor megalázzák; de némileg emberszámba veszik. Van egy-két értelmes, jóképű pajtása, akivel eleikószál a Népligetbe, sósperecet eszik és irodalomról beszél. Ilyesmiről a Mintában alig álmodhatott. Most úgy látogat be, a véletlen Szentkirályi utcai viszontlátáson felbuzdulva, a régi osztályba, mint ahogy egy messzevetődött, meghiggadt és sokravitt falubolondja látogat haza a falujába, tisztes feleséggel, kicsattanó arcú gyermekekkel és a mellényén aranyláncal. Szerény lesz, de önérzetes. Vidám és barátságos. Nem dicsekszik azzal, amit úgyis látni rajta és nem hánytorgatja fel, ami elmúlt. Annyira elmúlt, hogy nem is fáj többé. Egy boldog és reményteljes fiatalember szorít kezet régi pajtásaival.

Valóban így lépett be az osztályba. Leparolázott, ahány fiúval csak tudott. A fiúk pedig jobbra-balra cibálták örömükben. Két év óta nem látták. Érzelmes szó nem hangzott el, de

DEBRECZENI FERENC

A százhuszon

A MAGYAR SZÍNÉSZET múltja és jelene számos meglepő tanulságot tartogat még ismerői számára is, ha az európai színházkultúra összefüggéseibe helyezve vizsgálják. A Nemzeti Színház megnyitásának 125.-ik évfordulója arra hívta föl a figyelmet, hogy alig féltucatnyi európai színház büszkélkedhet nagyobb múltú mai együttessel, különösképpen, ha meggondoljuk, hogy az 1837-ben a Pesti Magyar Színházba beköltöző társulat szerves folytatása az 1819-ben Székesfehérvárról érkezett, összetanult színészcsoportnak.

Annál meglepőbb ez, mert a magyar színészet viszonylag későn, jóval az olasz, angol, spanyol, francia, német, svéd, orosz színházi kultúrák után alakult ki. Ám, míg amazok legfontosabb társulatai udvari és városi feladatokat láttak el s csak lassan ismerték fel országos kulturális szerepüket, a magyar színészet első, tudatos, a XVIII. század végén megtett lépéseitől kezdve nemzeti küldetést vállalt s egy, a nemzet egészét képviselő, más nemzetekénél nem alábbvaló színház létesítésére törekedett. Ezt mutatja előkészítésének félszázada, építésének története (amelyben részt vállalt a reform-főnemességtől a kézművesekig a társadalom minden rétege) s ezt fogalmazta meg Vörösmartynak a megnyitóra írt alkalmi színjátéka, az *Árpád ébredése*. A Nemzeti Színház tervezői, szervezői és alapító tagjai tudatában voltak feladatuknak : bebizonyítani a magyar nyelv és a magyar nép művészi lehetőségeit és fejlődőképességét ; versenyre kelni a nagyobb tapasztalatú, több ország lehetőségeire számítható német színészettel s kiszorítani azt hazánkból — azt bizonyítandó : a magyarnak lehet, van, kell, hogy helye legyen a modern nemzetek között. A nemzethalál rémképe helyett a „büszke jövő" látomását kellett megtestesíteniök olyan korban, amikor a modern magyar nemzet még csak követelmény volt. Sajátosan magyar fejlemény és eredmény ez, hisz minden más hasonló szerepet játszó és nevet viselő színház jóval a budapesti után, s alig hihető, hogy annak nem-ismeretében alakult. (Stalno Narodno Pozoriste — Belgrád 1869 ; Teatrul National — Bukarest, 1852/77 ; Narodni Divadlo — Prága, 1881 ; Balgarski Naroden Teatar — Szófia 1907...)

A NEMZETI SZÍNHÁZ nemcsak vállalta, de teljesítette is feladatát. Jóval az utolsó német színház eltűnte (1882) előtt nyilvánvaló volt, hogy győzött. A színpad valamennyi műfaja sikereket aratott falai között, sőt, már az 1840-es években új műfajt teremtett, a népszínművet. Bármilyen elavultnak érezzük is ma, Móricz és a falukutatók után, Szigligeti népábrázolását ; bármiképp is vélekedjünk ma, Kodály és Bartók után, Egressy Béni és utódai zenéjéről, bármiféle előzményei lettek légyen, bármivé vált is Rákosi Jenő Népszínházában : az 1840/60-as évek népszínműve sajátosan magyar műfaj volt, mely jóval az operett megszületése előtt ellátta annak szórakoztató funkcióját, — szatirikus, gondolat-hordozó feladatát pedig jóval eredményesebben valósította meg.

A szinte csak suttyomban felnevelt népszínmű mellett a Nemzeti Színház a magyar dráma műhelye akart lenni és azzá vált. Nem a színház vezetőin és művészein múlt, hogy a magyar dráma hárrom klasszikus alkotása nem nekik készült — de már az ő érdemük, hogy — a *Bánk bán* mellett — a *Csongor és Tünde* és *Az ember tragédiája* színpadi életre keltek. A mai drámairás legkiválóbbjai, Tamási Áron, Németh László, Illyés Gyula is ide szánták legjobb darabjaikat.

A Nemzeti volt a magyar opera és balett bölcsője is, főképp pedig a magyar színészet legnagyobb fejlesztője és nevelője. Igaz, készen kapta a két alaptípust, a lírairomantikus, illetve a lélektani-realista játékstílust, gyakorlatuk azonban az ő színpadán erősödik meg, tudatosodik és ötvöződik sajátos és egyéniségek szerint különböző egységbe, előbb Egressy Gábor, majd Jászai Mari s aztán — az egész társulatra kiterjedően — Hevesi Sándor művészetében, (a fejlődés legfontosabb állomásait jelezve). Ha a magyar dráma a világ színpadi irodalmában csak mellékes helyet foglal is el, színészetünk java megállja a helyét bármely összehasonlításban. Sajátos vonásai : képzelet- és érzelemgazdagsága, a drámai átélés és azonosulás magas foka, művészi felelősség-tudata, a hivatás tisztelete és szeretete... legtöbbször előnyére különböztetik meg más színészi iskoláktól és stílusoktól.

HOGY AZ ORSZÁG drámairodalmánál magasabb színvonalú és előkelőbb nemzetközi helyre számot tartható színművészet alakult ki nálunk, az főképp annak köszönhető, hogy a Nemzeti Színház, irodalmunk nagyjait meghallgatva, elsőrendű feladatának tekintette a világ legkiválóbb drámáinak színpadravitelét, műsorontartását és szüntelen megújításukat. Köztudomású, hogy Shakespeare és Molière a legnépszerűbb „magyar szerzők", s melletük a világ szinte minden számottevő drámaírója színrekerült a Nemzeti Színházban. A feladatok nagysága és változatossága érlelte és emelte a hazai lehetőségek fölé a magyar színjátszást, mígnem az egész világ érzelmeit, indulatait, tapasztalatait és gondolatait befogadni kész színészet nevelődött s ez nem egyszer magához emelte a honi szerzők gyengébb műveit is. E különbség visszás eredménye, hogy a hazai kritika gyakran nem a darabok helyes tolmácsolását kéri számon a rendezőkön és a színészeken, hanem, azt : miért nem javítottak rajtuk többet, mintegy kötelességükké téve azt, ami más országban kivételes erénynek számít.

NEM KIS ÉRDEME a Nemzeti Színháznak, hogy csaknem egész története során a magyar színházi kultúra fejlődésének élén tudott maradni, — kezdeményezett, vállalt és kísérletezett is. Vonatkozik ez a Paulay óta önállósult rendezői művészetre is, bár kétségtelen, hogy e téren inkább csak követte a nemzetközi fejlődést. Ma még nem beszélhetünk sajátos magyar rendezői stílusról, de az utolsó másfél évtized példája, erőfeszítései elindítottak egy még fel nem becsülhető, kibontakozóban lévő fiatal rendezői iskolát.

ELY

nem is kellett; mindenkin mintha átfutott volna a viszontlátás deleje. Kesely arca ragyogott. Makogva az izgalomtól és sietségtől — nemsokára vége a tizpercnek — elmondta, hogy milyen „muris" a Tisztviselőtelepen. A régi kötekedő hangot egyenest bátorításnak vette az egykori osztálytársaktól; ezzel jelzik, hogy nincs mit restellni a múlton, nem kell tapintatoskodni.

— Hallom, Hevesinek hívnak.

Erre láthatóan el volt készülve.

— Igen, Hevesinek hívnak — mondta, mint akinek meg se kottyan.

— Mindig mondtam, hogy heveske vagy.

— He-he — igyekezett nevetni.

Erre valaki gáncsot vetett neki. Elvágódott.

— Ne haragudj kérlek, csak a kondíciódat próbálgattam.

Ahogy feltápászkodott és az arcát törölgette, rázendült a kórus, akár két évvel azelőtt:

— A Kesely bőg! Bőg a Kesely!

Abban a pillanatban talán nem volt igaz, de a következőben igazzá vált. Kiserkentek a könnyei. Egy tucat fiú jobbról-balról piszkálta és rugdosta. Ki akart rohanni, de útját állták.

— Csak nem fogod kedves látogatásodat ilyen rövidre szabni.

Ezt az a fiú mondta, akit annak idején az osztály nemi ébredésében vitt vezérszerepe miatt megdorgáltak. Akkor első magasugrónk volt. Később ismert filmrendező és pederaszta lett belőle.

De megszólalt a csengő és nem lehetett tovább marasztalni a szórakoztató vendéget. Szipákolva és a harisnyakötőjét igazgatva kitámolygott. „Legyen máskor is szerencsénk" — hangzott utána. Majd köztünk: „No, ez se fog többet idelátogatni."

Kilenc-tíz év múlva, egy langyos délután, együtt kószáltunk, Hevesi András meg én. A Kálvária téren megálltunk. Hat-hét tacskó visongott a közelünkben. „Ez hü-ülye-e" — hallatszott közülük egy pestiesen kántáló siheder-szoprán. A hü-ülye-e fiút egyik társa meglökte hátulról, a másik elölről. Nem láttuk tisztán, mit tesznek vele, csak azt, hogy megindulnak és a kis szerencsétlen a falka hátsó csücskében cammog. Aztán hárman visszafordultak és ütlegelni kezdték. Szótlanul néztük őket. Szóljunk rájuk? — tanakodtam magamban. Sem akkor, sem azóta nem tudtam eldönteni, hogy ilyenkor mi egy értelmes felnőtt teendője. Mit tudom, miért bántják? Mit tudom, hogy' esik neki, ha egy idegen a pártját fogja? Milyen környékbeli apát-anyát sértek meg beavatkozásommal? S gyermekkoromból tudom, hogy egy felnőtt igazságtevő-*ex-machina* milyen esetlenül hat. Legjobb nem tenni semmit, — vígasztaltam magam, bizonytalan lelkiismerettel, tehetetlenségem miatt.

— Kis csihés — mondtam végül, mint aki ismeri Arany Jánost; a költészet mindig kapóra jön, ha az ember nem tudja, mitévő legyen.

— Csihés? Kesely. — mondta egy idő mulva Hevesi. — Kis Kesely.

— Hm. Szeretnéd megvédeni?

Hevesi arca eltorzult, keze ökölbe szorult, úgy hadonászott vele a halántéka körül és dadogva sziszegte:

— A po... a po... a pofájába szeretnék b... belerúgni!

Megjegyzés

Hevesi András legkülönb íróink egyik-e volt. Kevesen írtak nála nemesebb és elegánsabb magyar prózát. Igaz, hogy „az oeuvre-je csonka maradt", de kié nem? Arany János a tanúm rá, hogy minden mű a töredéke egy meg nem alkotott műnek ; van szószátyárabb töredék, van aránylag szűkszavú, s az irodalomtörténet a bőbeszédűséget szokta méltányolni. Annál rosszabb az irodalomtörténetre... Hozzájárulhat a csonkításhoz a korai halál is. Hevesi még nem múlt el negyven éves, amikor elesett. Mi telt volna tőle még, nem tudom ; nem tudta ő maga sem. Készült élete nagy művére, egy újfajta történelmi regényre, melyből — hallottam — már szép részleteket mutogatott barátainak ; de mintha menekült volna is az erőpróba elől. Nemcsak hogy felcsapott önkéntesnek, mint többen az emigráns magyarok közül, a francia hadseregbe, a második világháború elején, hanem, miután kirostálták, miután többször betegállományba helyezték, újra meg újra visszakönyörögte magát a csatasorba, háborodottan, hősiesen és öngyilkosan.

Pályája is, halála is ironikus volt. Kecses apródnak, szelíd és kaján gavallérnak álmodta önmagát, a mértéktartó és elégikus választékosság remekének az irodalmi munkáját. Az apródsághoz maga is tudta, hogy nincs tehetsége ; az irodalmi választékosságban pedig valóban remekelt. Irodalomtörténeti arcképei, novellisztikus környezetrajzai, színházi bírálatai, tanulmányai, esztétikai cikkei, (először a „Budapesti Szemlé"-ben, majd főképp a „Nyugat"-ban és a „8 órai Újság"-ban többnyire Kézai Simon néven, „A Toll"-ban, néha a „Cobden"-ben, s amíg velem össze nem kapott, a „Szép Szó"-ban, csakúgy mint két regénye, a „Párisi eső" és az „Irén",) a hűvös filológia és a forró egocentricitás lecsapódásai voltak, olyan ember számadása, akit a társadalom érdekel ugyan, mint őserdő és mint díszlet, de aki ostoba és egyszersmind alpári ötletnek gondolná bármilyen ügyért, elvért, gondolatért megverekedni benne. A viperával vitatkozzunk ? A kulisszavászontól kérjük számon az igazságszeretetet ? „Azt teszem, ami érdekem" — vallotta. A becsvágyat erkölcsi parancsnak tartotta, az óvatos törleszkedést előkelő bravúrnak. Rögeszmeszerűen idegenkedett az eszméktől. S ha valami a szellemét — és végső soron az írását is — csonkká töredezte, akkor az nem az alkotó erő kifogyása volt, hanem ez a rögeszméje.

Fájdalmasan és diadalmasan megfizetett érte. Talán az ő dicsősége, talán korának szégyene, talán csak őserdei és színfali érdekesség, mint egy eljövendő Hevesi András gondolná, de így történt. A Gömbös-kormány „ezredév-alapító reformkorszaka", az Imrédy Csodaszarvas-mozgalmának „csodás forradalma", a nyilasság terjeszkedése és az az egész társadalmi átrétegeződés, amelyben a bujtogatás régi szép jakobinus rakoncátlansága átminősült jobboldali kiváltsággá és kaszinói virtussá, sok régivágású, konok és finnyás konzervatív urat szorított az eszményi „népfront" irányába. Az egykor mameluk félhivatalos „8 órai", melynek Hevesi hosszú éveken át belső munkatársa volt, így vált élénk, vagdalkozó napilappá, előbb csak a „csáklyás" hagyományok védelmében, utóbb a demokratikus jogvédelem szélesebb arcvonalán. Okos főszerkesztője, Nagy Samu, fölismerte Hevesiben a publicisztikai tehetséget, amelyet Hevesi sem sejtett önmagában ; ettől fogva főképp reá hárult a feladat, hogy — hol névvel jelzett, hol névtelen cikkekben — feldarabolja a korszak egy-egy Führer-jelöltjét, különösen természetesen, amihez legjobban értett, stílus-elemzés útján. Hogy valamikor a „dacos téglahordáson", a „talajgyökéren", a „centrifugalitás" körüli képzavarokon kacagott a fél ország — csak a fél, sajnos, mert a másik fele bele volt szédülve — ez elsősorban a Nagy Samu és Hevesi érdeme ; az övék, mellesleg szólva, az is, hogy e nagy példányszámú és hagyományhű jellegű lapban megjelenhetett a kommunistaságból csak néhány éve kilábalt József Attila szép politikai verse, a „Levegőt!" (E költői cím egyébként Nagy Samutól származik ; eredetileg „Rend és szabadság" volt, a költő társadalombölcseleti töprengésének megfelelően. Ahogy mintegy negyven esztendővel azelőtt Clemenceau leleményéből került a „J'accuse!" cím Zola Nyílt Levele fölé).

Hevesi tehát harcias antifasiszta közíróvá vedlett, egy ideig a kifejezetten liberális-demokrata „Magyar Hirlap" hasábjain is. Egy nácizáló közférfival egyszer párbajteremben is megverekedett, ami igazán csak mint díszleti érdekesség érdemelhet figyelmet, mert verekedésbe könnyen belekavarodott máskor is, testi bátorságnak sohasem volt híján. Mástól rettegett akkor is, amikor Franciaországba menekült ; s különösen mástól, amikor az egyenruhás halált kikövetelte magának.

Néha arra gondoltam : kötetbe foglalom emlékeimet róla és környezetéről. A „Kesely", melyet 1946 táján írtam, ennek a kötetnek lett volna első fejezete. Mivel a többire már aligha fogok ráérhetni, hadd bocsássam nyilvánosságra így. Önmagában persze nem szolgáltathat igazságot Hevesi Andrásnak — sem az írónak, sem az embernek — sem kivált az édesanyjának. Hevesi Sándorné nem mindennapi asszony volt, kemény tartású és értő polgári dáma; gyengéd környezet-tanulmánnyal keretezett szakácskönyvében, mely a kiadói ízléstelenség jóvoltából „Az ideális háziasszony" címmel került a közönség elé, nyomtatásban is tanújelét adta hozzáértésének. Első férje, tehetséges és zátonyra-futott bankember, öngyilkossággal végezte ; a második, kinél hivatottabb színházi ember bajosan képzelhető (Csathó Kálmán megindítóan elevenítette fel alakját „Ilyeneknek láttam őket" c. könyvében, melyről Siklóssy Pál az „Irodalmi Ujság"-ban már részletesen beszámolt) — fényes pályát futott be, de nem volt mentes némely rendellenességtől, mely a hitves erejét ugyancsak próbára teszi. Székelyné, vagy Hevesiné, keményen állt megannyi próbát ; amire képtelen lett volna, ha nem lett volna kissé nagyralátó, külsőségekre adó, érvényesülésre elszánt, a hozzá tartozók nevében még inkább, mint a magáéban. Amikor a kamasz Bandit nem állhatta sikertelensége miatt, mindkettejüknek az volt legnagyobb fájdalma, hogy tulajdonképpen egyetértettek. Nagyon mélyen összetartoztak — ez az oka, hogy szenvedni is annyira tudtak egymástól. De boldogok is tudtak lenni együtt : mint egymás nevelői és kalauzai, mint pajtások, mint cinkosok. Hevesi Andrásban összesűrűsödött szüleinek minden megrázkodtatása és tragédiája, mindhármuké : a vérbeli apjáé, a nevelő apjáé, az édesanyjáé. Az indulatos, kiművelt, világias tekintetű polgár tragédiája, azé, aki az életével és a boldogságával fizeti meg, hogy az életben boldogulni akar.

I. P.

...hatodik évad

Feladatainak nagysága és sürgőssége ritkán engedték meg állni, csak a múltba tekinteni a Nemzetit. Kevésszer hitte legfőbb feladatának a klasszikusok és a nagy hagyományok ápolását, ami annyi kiváló színházat dermesztett élő múzeummá. Mindössze a század elején a „nagy stílus" és a harmincas évek végén az „örök Nemzeti Színház" jelszavai jeleztek megtorpanást és művészi eklekticizmust. A nagy színészegyéniségek azonban ekkor is maradandót alkottak, már amennyire a színészi alkotás maradandónak bizonyul.

Eklekticizmus azonban sokféleséget is jelent és kétségtelen, hogy Németh Antal szélesítette a színház stílus-skáláját, kidolgozta és magas szinten tartotta új szcenikai lehetőségeit. 1945 után, amikor is két jelentékeny rendezői egyéniség, Major Tamás és Gellért Endre szabta meg a színház fejlődését, a sajátosan színészi kifejezőeszközök kerültek a munka központjába. Személyi különbségeik ellenére közös programjuk Sztanyiszlavszkijből indult ki, Hevesihez is visszanyúlt, merített a harmincas évek európai — főképp francia — eredményeiből, de természetesen saját képességeikből és tapasztalataikból is. Igyekeztek tudatosabbá és személyesebbé tenni a színészek játékát, hogy értelmezzék is, necsak átérezzék szerepüket. Ez a program intellektuális és realista, — Lukács György felfogása szerint. Lukács hatása érzik, főképp 1949-előtt, a színház műsorpolitikáján és stíluseszményén még abban is, hogy tagadva valamely eszményi stílus lehetőségét, a tökélyt a kortól és társadalomtól függő egyszeri eredménynek tekintették.

E TÖREKVÉSEK JEGYÉBEN jöttek létre a színház Shakespeare, Molière, Shaw, Csokonai, Katona — ujjáértékelései, Gorkij, Csehov, Lope de Vega — bemutatói, Móricz, Mikszáth — színpadravitele. Ki tudja, hogyan fejlődött volna ezen az úton a színház ? Az 1949-es kultúrpolitikai fordulat eltérítette irányából, s amikor 1953 után visszatérni igyekezett, az eltelt évek nyomát nem tudta kitörölni. A bemutatók számának csökkenése, s a kötelező darabok meglassították az együttes fejlődését. Károsan éreztette hatását Major Tamás irányításának két, már korábban is észrevehető legnagyobb hibája : egyes klasszikus darabok politikai túlmagyarázása, és a társulat több jelentős egyéniségének politikai, vagy személyes okok miatt való eltávolítása. Az ország kulturális elzártsága, a kötelezővé vált „realista" stílus elnehezítették, gyakran naturalizmusba fakították az előadásokat. A visszahatásként kezdeményezett „harsányság" eltorzította a vígjátékok nagyrészét, s elmélyülés helyett könnyedségnek hitt felszínességet is eredményezett. A vesztegségek, a bajok, a tévedések és a vezető rendezőkön megmutatkozó fáradtság ellenére a színház mégis haladt előre és új tehetségek beolvasztásával olyan együttest alkotott, amely 1955-56-ban elsősorban a nagy drámai erejű művek, klasszikusok és modernek, színrevitelével vált ki.

A FORRADALOM LEVERÉSE UTÁN a Nemzeti súlyos külső és belső sérülésekkel indult tovább. Elvesztette kulcsszerepeket játszó színészeinek számottevő részét, a halálesetek és újabb távozások — melyekhez egyes művészek megöregedése is járul — állandósították a szereposztási zavarokat. A klasszikusok felújításának kényszere, a műsor szélesítését és felfrissítését célzó kezdeményezések készületlenül találták a társulatot és az újból felbukkanó „hivatalos" bemutatók sem könnyítettek helyzetén. Egyes kiemelkedő előadások ellenére a színház elvesztette vezetőszerepét az országon belül s öt évi válság után átszervezésére, igazgatócserére került sor.

Sajátos átszervezés ez, mert egy nemrég a színházak világába került igazgató ellenőrzése alatt a színház művészi fejlődése ismét Major Tamás képességeire és teherbírására hárul. Sőt, jobban mint valaha, hisz mindössze egyetlen tapasztalt rendező maradt mellette. Az új igazgató programja is feltűnően hasonlít Major régebbi nyilatkozataihoz : Shakespeare és a hazai klasszikusok fokozatos felújítása, sok új magyar darab bemutatása, második kamaraszínház (Major régi vágya) és kísérleti stúdió létesítése, fiatal tehetségek felkutatása vidéken, a színház Major-alapította Baráti Körének újraszervezése, új bérletek és népszerűsítő előadássorozat indítása... Mindez nem képzelhető el a vezető-főrendező irányítása és részvétele nélkül; holott az igazgatócsere mélyebb értelme épp a már amúgy is túl sokat vállaló Major művészi regenerálódást megengedő tehermentesítése lett volna. Ehelyett mintha új színház indulna, nagy és elkötelező hagyományokkal, magasra tett mércével, megszabott műsorral, melyhez új rendezőket, új együttest és részben új közönséget kell találnia, — mintha Major éppen a saját művészi problémáival való szembenézéstől menekülne.

TÁVOLBÓL NEHÉZ MEGITÉLNI, mennyiben szükséges és megvalósítható ez a program. Aligha tévedés azonban azt mondani, hogy az új s nem egyszer, sajnos, politikai okokból bemutatott magyar darabok túltengése bizonytalan alap az együttes fejlesztéséhez; hogy a fiatalok vidéken sincsenek jobban felkészülve klasszikusok játszására; hogy két új színpad nyitása túl nagy vállalkozásnak látszik. Meglehet, hogy mint a múltban, a nagy feladatok meghozzák az eredményt, — úgy tűnik azonban, hogy a program nem veti fel az alapkérdést : mi a helye és szerepe a Nemzeti Színháznak az államosítások nyomán előállt helyzetben, amióta több hasonló műsorú színház működik a fővárosban. Hogy jobb legyen náluk ? A sokévi válság után egyszerre mond ez keveset és kíván túl nagyot. Semmi esetre sem tartalmaz azonban eleget ahhoz, hogy egész országra szóló művészi példa lehessen. Az új évadindítás legbíztatóbb jele mégis a tervek megléte és nagysága, mert azt engedi remélni, hogy a Nemzeti Színház nem torpan meg, s terveinek megvalósítása közben kialakítja igazi feladatait.

Kosztolányi összegyűjtött verseiről

(SZÉPIRODALMI KIADÓ, BUDAPEST, 1962)

MEGÉRJÜK-E lassan azt az időt, mikor a hazai kritika és könyvkiadás nem feszeng már kínosan a Nyugat polgári nagyjai előtt, mintha lejtőre jutott cemende-nagybácsik mételyétől védelmezné a Petőfi-Ady-József Attila szeplőtelen irodalmi örökségén haladó ízlésűvé cseperedő utókort? Az 1956 óta tempósan, de biztosan sűrűsödő Kosztolányi kiadások arra vallanak, hogy tünedeznek az oktalan s talán éppen ezért oly makacs előítéletek. Kiderült-e, hogy a formák és hangulatok bűvöletében szerepet szerepre cserélő, léte és nemléte között vergődő költő dalai nem bágyasztják el szükségszerűen a szocializmus csákányát csattogtató karokat ? Ne keressük az okokat, mint ahogyan Kosztolányi most megjelent *Összegyűjtött Versei*-nek szerkesztője és előszó-írója is tartózkodott a politikai fejtegetésektől. Inkább üdvözöljük a két vastag, együttesen ezer oldalas kötetet, mely nem csak azért jelentős, mert Kosztolányi költészetét bátran bemutatja, hanem azért is, mert olyan bátor teljességig merészkedett a bemutatásban, amilyentől a költő mindig visszariadt.

Elegendő összevetni az egyes kötetek későbbi kiadásait az eredetiekkel s valamennyiüket az 1936-ban megjelent, maga Kosztolányi által rendezett *Összegyűjtött Költemények*-kel, s máris a legnagyobb zűrzavart találjuk, legalábbis látszatra. A *Négy fal között* zsugorodik, *A szegény kisgyermek panaszai* egyre bővül, hol az előző kötet rovására, hol a *Mágiá*-éra vagy a *Kenyér és bor*-éra. Ma már alig ismeretes az 1914-es *Lánc lánc eszterlánc* kötet, amely majdnem teljesen az 1916-os *Mák*-ba olvadt. Kosztolányi haláláig mérte műveit változó és egyre kényesebb ízlése mérlegén, a túl könnyűeket félrehajítva, a meghagyottakat pedig a legjelentősebb és legharmonikusabb egységekbe csoportosítva. Tömörítve mintázta az általa leghitelesebbnek vélt Kosztolányi-képet, sokszor azonban olyan értékeket is elhagyott, melyek művészetének legihletettebb remekei közé tartoznak. Hogy csak a *Meztelenül* ünnepi rajzait említsük, milyen kár lett volna, ha e kötet elkallódó példányaiba temetődik a *Piac* tarka pátosza, a *Tömeg* expresszionista forgataga vagy a *Költő* lázas múltbatekintése, mely művészi önéletrajznak is beillik s ezzel a megindult hitvallással zárul :

Most ezt vallom utolszor : csak a betű, csak a tinta,
nincs semmi más, csak a szó, mely elzeng
s visszhangot ver az időben, csak a szó, mely
példázza az időt, s úgy múlik el, hogyha beszéljük,
mint ütőereink gyors kopogása, s ha látjuk,
olvasva szemünkkel, akkép tűnik tova, mint az
emlékeink az élet ütemére...

Persze, sok gyenge vagy félig sikerült darab is elhullott Kosztolányi válogatása közben. Az 1907-es *Négy fal között* 117 verse 1936-ban 15-re csappant. Több költeményt még újságban sem jelentetett meg : ezeknek egy része elpusztult a háború során. 70-et megőrzött belőlük a hátrahagyott versek 1939-es kiadása, a maradék pedig most kerül először a közönség elé.

EZ AZ ÚJ KIADÁS igyekezett a lehető legsokrétűbben feltárni a bonyodalmasan ágazó életművet. Helyet kapott benne minden valaha megjelent vers, beleértve a *Zsivajgó természet* bohókás rímjátékait és négy kis verses drámát, melyet Kosztolányi biztos érzékkel próbált elhallgatni. Csakhogy az utókor kíváncsi : ifjúkori zsengékre és töredékekre éppúgy, mint önismétlésekre vagy később megtagadott gondolatokra. Vargha Balázs, a szerkesztő, mindent megtett, hogy az aprólékosan érdeklődőket s a tudományos igénnyel kutatókat kielégítse. Kritikai kiadáshoz is alapot adhat ez a gyűjtemény, rendezőelve, mely a „történeti és az esztétikai szempont" figyelembevételével minden ciklust a maga teljességében akar bemutatni, valószínűleg helytálló marad, legfeljebb azt sajnálhatjuk, hogy politikai szempontból elhagyott néhány olyan verset, amely állítólag *„sérthetné szomszéd népeink nemzeti érzését, vagy amelynek gúnyos hangja politikailag bántó vagy félreérthető."*

Nem értjük, hogy egy „csacsi rím" miért döfne nagyobb tüskét bármelyik környező ország szívébe, mint Baudelaire acsarkodó szójátéka, mely a „civilizált" belgákat egyben „szifilizált"-nak is kikiáltotta, márpedig ezt a verset a többi kitöréssel együtt megtalálhatjuk a brüsszeli könyvesboltok kirakataiban. És az sem világos, hogy kinek félreérthető a *Forradalmár* szatírája, hiszen Kosztolányi teljesen egyértelműen egy közismert izgága embertípust gúnyol ki, nem pedig a társadalmi igazság tiszta meggyőződésű harcosait. Akinek nem inge, miért venné magára, kiváltképp egy régóta halott szerzőtől, akiről mindenki tudja, hogy ifjúkora kérészéletű és tétova szocialista vonzalmai s főképp az elvetélt forradalmak után a polgári békét és biztonságot tartotta művészete számára egyedül termékenyítőnek.

MINDEZ AZONBAN jelentéktelen fogyatékosság az egész gyűjtemény gazdagságához viszonyítva. A kötet jelentőségét a kíváló hozzáértéssel megírt előszó növeli. Elmélyült és izgalmas értékelést kapunk Szauder József tanulmányában, melynek intellektuális tisztességét az jellemzi leginkább, hogy nem kívülről, a társadalom felől közeledik Kosztolányi költészetéhez, nem azzal magyarázza, amit a költő nem akart, hanem magából és csakis a műből indul ki, azt elemezve, amit ez kifejezni óhajt. Ha jól tudjuk, legutoljára 1956-ban két felfogás nézett farkasszemet egymással : az egyik Vas Istváné, aki a *Válogatott versek* bevezetőjében Kosztolányi művészetét a romantikus érzelmességtől a klasszikussá érésig tartó egyenesvonalú fejlődésként mutatta be ; a másik Gyergyai Albertéé, aki a *Csillag* szeptemberi vitacikkében ezt a kérdést vetette fel : *„Nem volna-e helyénvalóbb Kosztolányi esetében az ő temperamentumának vagy jellegzetes arculatának különböző, kortól függő változatairól szólni?"* Szauder nem említi egyiküket sem, de gondolatmenete mindkettő termékeny kibékítésére törekszik olyanformán, hogy hangsúlyozza a költő alapélményének állandóságát s ezen belül elemzi művészetének a kezdeti modorosságtól a végső klaszszikus tisztaságig vezető, ám soha be nem végződő útját.

Bevezetésében a mindent önmagára visszavonatkoztató Kosztolányiról ezt írja : „E költői világ... éppenséggel nem gazdag tematikában : ami volt egyszer, csak az variálódik az élet végéig megszakítatlan folytonosságban, a ciklusok tudatosan épülnek típuskeretbe a „szegény kisgyermek", a „bús férfi" s egy tervezett „beteg öregember" énekeinek egymásutánjával s ahogy a *Hajnali részegség*-ben az egész folyamat egyik szüntelenül variálódó alapérzése és motívuma kap végleges, magasrendű kifejezést, úgy futnak össze másféle variációk a *Halotti beszéd*-be, egy harmadik soruk pedig a *Szeptemberi áhítat*-ba."

Egy önmagára záruló kör szemléletét kapjuk így, amely szabatos gondolatmenethez szolgáltat kiindulási lehetőséget. A *Négy fal között*-től egészen a *Számadásig* ugyanazokból a forrásokból táplálkozik Kosztolányi költészete : legelsősorban az egyéni létezés rejtélyének érzéséből, amely köré jellegzetes jelenségvilág épül a családnak mint a folyamatosságnak, a csillagoknak mint a távolba merülő ifjúságnak s az ősznek mint „a feltartóztathatatlan, de gyümölcsös elmúlásnak" a jelképeivel. Ez az önmaga bűvkörében álmélkodó és gyötrődő alanyiság természetesen korlátokat emel maga köré, de milyen hálásak vagyunk Szauder Józsefnek, hogy nem ezeket, hanem a közéjük záródó személyes ihlet értékeit tárgyalja !

KIBONTAKOZIK a szakadatlan változásban lévő állandóság képe. Szauder dolgozatának a rendszere lehetővé teszi, hogy Kosztolányiban ezt a kettősséget mélyen érző és tudatosan érzékeltetni vágyó költőt lássuk. Egyes köteteit is aszerint bírálja el, hogy milyen művészi fokon, milyen igazsággal sikerült kifejezniük az élet áramló megszakíthatatlanságának élményét. Bizonyára ezért is nem osztja fel tudákosan korszakokra költészetét, hanem inkább az egyes ciklusok szerves egymásba fonódását hangsúlyozza. A zömében gyenge, inkább hangkereső jelentőségű, századvégi ízlésnek hódoló *Négy fal között*-ben már ott vibrál az impresszionista hangulat, mely a közel tizenhárom éven át bővített *Szegény kisgyermek panaszai*-nak színészi tartásában szimbolikus sejtelmű látásmóddá fejlődik. Ugyanezt az alakulást tükrözik a *Bús férfi panaszai* előtt kiadott egyéb kötetek, de az igazi változás 1924-ben következik be : *„nem a régi halottak érdekesek többé, hanem a jelenben átélt halál"*, *„a tárgy-alak-helyzet csak szimbolizál valamit, aminek külső kérgét, héját fogja, markolja a költő egyre szorosabban, hogy abban, ami rajta egyáltalán láthatóvá tehető, ragadja meg a lényeget"*, de a forma lágysága és az ítélet keménysége itt is úgy *„párosul egymással, mint korábban a dekadens zenei szimbolika a tárgyias, realisztikus részletezéssel"*. Innen kezdődik Kosztolányinál igazán a lét értelmének a dolgok arculatán való reménytelen keresése és a „halállal való hosszú alkudozása" a *Meztelenül* és a *Számadás* nagy verseiben, de míg a *Meztelenül* a *Bús férfi panaszai-nak* a festőiségét fokozza, a *Számadás* „az ifjúkori változatok véglegessé tételének kötete is". Minden összefügg tehát, a kör tökéletesen zárul.

MEGGYŐZŐ EZ A KÉP, teljesen hitelesnek azonban nem nevezhetjük. Szauder olyan alaposan akarja megragadni a Kosztolányi-kérdést, hogy azokat a mozzanatokat, melyek rakoncátlanul megbontanák rendszerét, csak futólag érinti. Említi ugyan a sorozatos szerepeket, azt is, hogy a költő milyen gondosan formázta álarcait, de ezt az alakosdiját túlságosan józannak, majdnem számítónak ábrázolja. Mintha Kosztolányi arra törekedett volna versírás közben, hogy később egy ilyen kerek tanulmányt írjanak életfelfogásáról és kifejezésmódjairól. Kétségtelen, hogy kötetei összeállításakor már az összefoglaló irodalomtörténészre is gondolt, de egyes költeményei, úgy hisszük, mégis az ihlet és a mámoros játékosság jegyében fogantak, ha nem éppen idegen vagy magyar olvasmányok sugallatára. Felesége életrajzából, de saját meg-megújuló vallomásaiból is tudjuk, hogy a játékot valósággal életformának tekintette. Ebből fakad jórészt a *Kártya* indulója a költőkhöz — *„ez itt az élet karneváli tánca"* — s ebből a kompozíció jelentősége az egész életmű tartalmi és formai megismerésének a szempontjából. Szauder negyedmondatban elintézi, mondván, hogy „kiágazás", pedig többről van szó, mint egyszerű stílusbohémiáról ; a *Kártya* ugyanúgy belcilleszkedik a visszatérő játékmotívumok közé, mint az *Őszi koncert* az elmúlás tematikájába. Tükrözi ezenkívül a kor hazárd kísérletező kedvét is, amelyre Kosztolányi feszült érdeklődéssel figyelt s amely sok esetben, művészi elmélyedésével párhuzamosan s ezt néha elő is segítve befolyásolta fejlődését. Igaz, hogy a költő zárt életkörön belül mozgott, nem törődve társadalommal és más ilyen fontos dologgal, de nem állt magában, sőt nagyon is bonyolult szálak fűzték a hazai és külföldi költői mozgalmakhoz. Szauder a mű és az ember szoros, önmagában is boncolható egységéből indul ki s így túlságosan elszigeteli környezetétől, egyúttal pedig le is egyszerűsíti, valószínűleg az arányos felépítés kedvéért.

Teljesen elfogadható képet tehát nem kapunk. A hiányokért azonban kárpótol az összefüggések bravúros feltárása, a költő szimbolikájának beható magyarázata és nem utolsó sorban varázslatos művészetének fényes elismerése Szauder József tanulmánya Kosztolányi lírájának csak eszmélő központjába vezeti el az olvasót, de a többinek a két kötet versrengetegében ki-ki kedve szerint utánajárhat. Valahára megszületett erre is a lehetőség.

SZÉKELY BOLDIZSÁR

KÖNYVEKRŐL RÖVIDEN

LÖKKÖS ANTAL :

A csempész

(Katolikus Szemle, Róma)

Egészséges, jóízű magyar nyelvét kisparaszt szüleitől örökölte, Vas megyei falujából hozta magával. Apja-anyja olyan „célszerű szegényemberek" voltak, mint Móra Ferencé. Könyvében itt-ott az ő gondjaik, problémáik bukkannak fel. Bencés nevelésének nyomai a legendák iránti szeretetében, s fantasztikus történeteinek logikus, törésmentes vezetésében mutatkoznak. Egyik-másik meséjében — mert a könyv legtöbb darabja inkább mese, mint, novella — egy képzeletbeli világot épít fel, amelyben minden ház és minden göröngy a maga helyén van, s nincs olyan részlet, olyan epizód, amely kirína a kereken egész történetből.

Falusi történeteinek — a kötet első részének —, légköre nyomott, s annak ellenére, hogy a szürke hangulatot nem egy helyen áttöri az író ösztönös iróniája, fanyar humora, mégis érezni rajtuk, hogy a mesélő ott élt a mindenható párt által kordába szorított parasztok közt, s maga is szenvedett a kegyetlenül ostoba kiskirályok diktatúrája alatt. Ebben a fejezetben valóságos gyöngyszem a **„Gyuri ángyi"** című kis novella. Aki máig sem értette volna meg, ebből, a rövid történetből rádöbben arra miért és hogyan ábrándult ki a nincsetlen parasztgyerekből „értelmiségi dolgozóvá" avanzsált, egyetemet végzett magyar fiatal a pártnevelésből, s miért ment elsőnek barikádra a főiskolák hallgatósága, amelybe pedig minden reménységét helyezte a rendszer.

A kötet második részében a pályamunkások életéről mesél az író és ezekből a történetekből már valami felszabadultság-félét érez ki az olvasó. A parasztoknál szervezettebb munkások szolidaritása, összetartása határozottabban áll a „felsőséggel" szemben, mint a falu individualista, szétesőbb népe. A **„Ferencvárosi legenda"** mosolygó fintorral válaszol a lelkeket, a tréfás meséket is gúzsbakötni akaró marxista-sztálinista dialektikának.

A harmadik rész ismét lehangoló; a nyugatra került 56-os kiábrándultsága érződik ki belőle élesen. Ha az ember elolvassa a **„Monsieur Petit nyugalomba vonul"** című, kitűnő pszichológiával megírt novellát megüti az a fásult reménytelenség, amit a jobbat várt, tisztaszemű ember érez a mindenképpen zsákuccába futó kispolgári élet szürke céltalanságának láttán. Lőkkös mind inkább a legenda formájához menekül, **„A toprongyos ember kívánsága"** korunk poétikus mezbe öltöztetett karikatúrája, amelynek végkövetkeztetése, hogy így se jó, úgy se jó, s a legokosabb fütyölni az egészre. Viszont ragaszkodunk a fütyölés jogához és azt se jóért, se rosszért el nem adjuk.

A Genfben élő tehetséges író, akinek már két könyve jelent meg emigrációban, ezzel a harmadik kötettel új hangon szólal meg. Irásaiban, akár borúsak, akár finoman gúnyosak, az igaz ember felelősségérzete csillan meg, aki hisz abban, amit ír és csak arról ír, amiben hisz.

Sz.

*

SZIRMAI KÁROLY :

Örvény

(Forum, Novi Sad)

Szorongás, félelem, magány, a megfoghatatlan fojtogató idő körül forognak Szirmai Károly műfajilag nehezen meghatározható újabb írásai. Nincsen klasszikusan értelmezett novella-szerkezetük, a külső történések az expozíció után megtorpannak és epikája olyan változatos, mint az egy húron pengetett változatok. Föltehetnénk a szokványos kérdést is, hogy ezeknek a mozdulatlan ábrázolásoknak van-e közük a realitáshoz, — és erre a sztereotip kérdésre nyugodt igennel lehet válaszolni. Szirmai írásai nem a vérbő, eleven, a világosság felé törtető életfunkciókat ábrázolják, de mind ennek az árnyékát, amely ha nem is teljes élet, de annak mégis szerves része.

Nevezhetnénk vízióknak is ezeket a megdöbbentő árnyakat, de írói módszere, ahogy a bonyolult lelkiállapotokat könnyedén fejti fel, reálissá teszi a rendőrségi épületben eltévedt ember bűntudatát, az elvesztett időt kutató férfit, a Dreyserre emlékeztető horgász-halál problematikáját. Így lesznek az árnyékokból eleven figurák, az absztrakt víziókból reális történetek.

Képszerű, gondosan megformált mondatokkal keresi a lélek és a külső világ összefüggő jelenségeit, de néha elfárad a kompozíció súlya alatt és ilyenkor elveszti a hangját és elszürkülnek a mondatai. Különösen vonatkozik ez a párbeszédei formálására.

Szirmai Károly, aki már túl van élete delén, tiszteletreméltó lelkesedéssel, ha ez a lelkesedés fojtottan szemérmes is, új irodalmi ösvényeket kutat. A szép kiállítású könyv, ízléses borítólapját Aleksandar Dodik tervezte.

N.

JUHÁSZ GYULA MŰVEINEK kritikai kiadását készítik elő a szegedi József Attila Tudományegyetem és a Somogyi Könyvtár munkatársai. Az akadémiai Kiadó gondozásában az anyag három kötetben jelenik meg.

*

SHAW-TANULMÁNYT jelentet meg az Irodalomtörténeti Kiskönyvtár sorozatában Benedek Marcell tollából a jövő esztendőben a Gondolat Könyvkiadó.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

A BÁLNA

„MIT érne a jó emberek biztonsága, ha a gonoszok kedvükre megtámadhatnák őket az égből?" — írta Dr. Johnson, moralizáló regényében, a Rasselasban. „A felhőkön hajózó hadak ellen nem nyújtanának semmiféle biztonságot se falak, se hegyek, se tengerek. Repülő északi barbárok körözhetnének a szélben, ellenállhatatlan hevességgel, hirtelen lecsapva az alattuk hullámzó, gazdag tartomány fővárosára."

1759-ből való a tünődés. Csaknem kétszáz esztendő múlva, 1940 és 1944 közt három légi találat érte Johnson házát egy félreeső kis téren a City nyomdásznegyedében, a Gough squaren. Tetőzete s alatta a szótárszerkesztő műhellyé tágított, híres padlásszoba összeomlott és teljesen kiégett. Az a csoda, hogy egyáltalában megmenekült a ház. Amikor 1951-ben először meglátogattam, kihalt sivatag, valóságos új Pompei terült el az északi szemhatárig. Csak madárijesztő névtáblák jelezték a volt utcákat. Gyönyörű vadvirág, az epibolium hirsutum virított a tátongó kráterekben. Örvös levelei vannak, rövid csövű s harangalakú a virága, magyarul, úgy tudom, borzas deréce a neve, de hívják füzikének s ligetszépének is, az angolok elkeresztelték tűzdudvának, mert az a szokása, hogy megszépítve belepi az üszkös sebeket. Szabadon játszott a feltámasztó képzelet e romsivatagban: oda vetíthette Johnson zegzugos városát. Ma próbálná meg! Karcsú hivatali tornyok, üvegtestű üzletházak virítanak a karcsú romvirágok helyén. Lakóik, a gépírólányok még tikkadtabban vágynak a fényre, mint a bibék a kehelyben. Agyonbombázta egymást a két germán nép, hogy századunk második felében Európa gyökereiből Amerika s Ausztrália fattyúhajtása nőjjön ki.

Négy dologról volt nevezetes a doktor. Ő vitte véghez az angol irodalom legnagyobb méretű egyéni vállalkozását. Róla szól a világ leghíresebb életrajza, Boswellé. Ő írta a leggorombább levelet egy grófnak. S ő volt az angolok első irodalmi törvényhozója. Jellemző az értelmes, jóízlésű századra, de jellemző Nyugat-Európára is, hogy a főurak korában egy plebejus igavonó volt az önként elismert, legnagyobb hatalom a betű köztársaságában. A főurak előtt is.

Tizenegy évig lakott Johnson a keskeny, háromemeletes házban. A nyomdász kedvéért költözött oda. Megvan, más néven, a cég is, őrzi a nagy szótár elszámolásait és nyugtáit. Később sok mindenre szolgált a ház, volt egy ideig fogadó, körülbelül egy félszázad előtt aztán helyreállították eredeti belső beosztását. A doktor ráismerne a faburkolatra és lépcsőkorlátra, úgy fest a tágas fedélszék is, padlásablakaival a Szent Pál székesegyházra, mint amikor ott készült a szótár, Johnson hat famulusával. Öt skót volt közülük. Ki nem állhatta a skótokat, de tudta, hogy nagyon igénytelenek és nagyon eszesek. A bútorok persze elkallódtak, visszakerült azonban egy csomó személyes tulajdona, a kor stílusemlékei. Sétapálcája, jón oszlopfőnek kifaragott elefántcsont fogóval, görögnyelvű Homérosza, könnyítésül — latin jegyzetekkel, iniciálés porcelánkészlet, levelek, barátok képei, néger legényének a portréja is. A ház nem múzeum és nem kripta, elbűvölő a csendes hangulata.

Van a kapu belső oldalán egy vastag elzáró lánc, a tudatalatti élet lélekbúvárainak való csemege. Mivelhogy a lánc nem védte se kéregetők, se írogató kullancsok, se hitelezők zaklatása ellen. Fogadott mindenkit, éjjel kettőig-háromig, meghallgatott mindenkit, adott mindenkinek, ha éppen volt miből. Ingyen írt jogi értekezést ügyvédnek, egyetemi tanárnak, vasárnapi szentbeszédet papoknak, kérvényt a rabok nevében s először kezdő költők versei elé. Könyörületből. S közben egyszer megesett, hogy öt fontot kellett hirtelen kölcsönkérnie Richardsontól, a regényírótól, nehogy az adósok börtönébe jusson. Öt font többet ért, mint ma, mondjuk tízszer annyit, de akkor se volt nagy pénz. Csak képzelt rémek kirekesztésére szolgált az a mihaszna lánc. Hiszen persze volt azokból is éppen elég.

SANYARÚ iskolamesteri próbálkozások után Johnson huszonnyolc éves korában felköltözött Londonba szerencsét próbálni. Írástudó volt és hihetetlenül munkabíró: az ilyen emberfajtával nem törődik a szerencse. Johnsonból tehát irodalmi favágó, a toll napszámosa lett, a sajtó első nagyvállalkozóinak a bérén. Mivel akkor még nem volt gyorsírásos parlamenti napló, egyéb munkák mellett neki kellett átírni, jobban mondva megírni azokat a beszédeket, amelyekről csak hiányos jegyzetek készültek. A csodált, mesteri szónoklatok nagyrésze eredetileg nem a lordok előtt hangzott el, hanem padlásszobákban született, faggyúgyertyánál, olykor-olykor ki tudja milyen dadogásból. Örökkétartó sebek maradtak Johnson lelkén ezekből az évekből. Az értelem proletár sebei egy arisztokratikus lelken. Jóval később, amikor már gondtalanul s országos köztiszteletben élt, többször kirobbant két költő: Milton és Thomas Gray ellen, akik passzívan vártak a Múzsa-csókra, csupán ihletett órákban tudtak írni. Bezzeg ő, a gályarab más fegyelemre volt szoktatva; megrántották a láncát s már sercegett a toll.

Ami elképesztő, ami megrendítő, az a robotmunka állandó magas színvonala. Pénzért és hajszoltan írt sokáig, de alku és hízelgés nélkül, kemény igénnyel maga és olvasói iránt, mint akinek az élet: feltételes próbaidő az örök kárhozat keskeny sziklaperemén. Egyetlen sorával se merte kockára tenni a rábízott bibliai tálentumokat. Hogy ő kapta a legtöbbet, ötöt a példabeszéd szerint, azzal tisztában volt.

Mint minden neurotikus rossz alvó, szerette átbeszélni a rémteli éjszakákat, ha nem dolgozott. Életeleme, pezsgőfürdője is volt az, ahol raboskodott, a bohémvilág. Ott talált serkentő, eszes cimborákra, hű virrasztó társakra ágy-kerülgető kóborlásain. Remekül érezte volna magát a századeleji Budapesten, a kávéforrásoknál, huszonöt fizetőpincér lett volna titoktartó hűbérese.

Nagy divat egy ideje, már-már kötelező három milliárd ember gyógyíthatatlan magányáról írni s kijár a köteles irodalmi tisztelet a rongyszedőknek, akik szemétkosárba vagy pöcegödörbe költöznek a társadalom elől. A tizennyolcadik században kötözni való bolondnak nézték azt, akinek nem kellett a rendezett világ. Johnson úgy félt a megőrüléstől, mint a bűnbeeséstől, mintha embertársai ellen vétkezne általa. Intő példának tartotta Swift embergyűlölő, öregkori tébolyát; a maga esetleges jövendő sorsától rettegett, amikor elborzadva írt a boldogtalan betegről. Az igazság az, hogy a pompásan rendezett és körülnyírt tizennyolcadik században csak őrülettel lehetett áttörni a prózán; a költők századkezdettől századvégig csendes vagy tomboló őrültek. Nagy költői tehetség volt maga Johnson is s ha vállalja a lírai felszabadulás föltehető végzetes következményeit lelki és szellemi egyensúlyára, ma talán valahová Swift és Blake közé sorolnánk, a többi áldozattal. De őt nemcsak egy régebbi, „díszítő", latinos iskola racionális ízlése kötötte, fájdalmas önismerettel a képzelet veszélyeitől is visszaborzadt. A költő szótárírásba menekült a túl nagy kockázat elől.

HARMINCNYOLC éves korában nagy változás történt Johnsonnal. Egy könyvkereskedő csoport megbízta az angol nyelv szótárának a szerkesztésével. Nem mai értelemben vett szakszerű szófejtésről volt szó, hanem értelmező magyarázattal összefont bő irodalmi példatárról, valósággal az angol kultúra kézikönyvéről. A két foliánskötetbe foglalt sok-sok ezer példáért Johnson egymaga olvasta végig szavanként a klasszikusokat, még a nagy természettudósokat, így Newtont is. Nyolc évig tartott a herkulesi munka örökké gyulladt, rövidlátó szemével. De amikor elkészült, újabb robotra kellett vállalkoznia, immár országos tekintéllyel, hogy valahogy megéljen. Hetenként kiadott egy lapot, amelyet ő írt tele első szótól az utolsóig. Második ilyenfajta vállalkozása volt ez; egyet, két évig, szótárszerkesztés közben adott ki hetenként kétszer! Csorbítatlan a munkamorálja, ott topog küszöbén a nyomdászinas, de ő nem tágít méltóságosan görgő, csiszolt és aránylagosan zengő mondataitól. Hogy meglátszódjék a sietség akár egyetlen során? — egyenest a pokolra jutna érte. Éppen az emelkedett, ünnepi hangért volt óriási népszerűsége, tekintélye, hatása mindkét maga írta lapjának. Ahogy ma megkívánják vasárnaponként a lélekelemző és szexualpszichológiai újságrovatot, balett és film kritikát vagy szociográfiai leírásokat hol világvárosokról, hol a maradék emberevőkről, úgy kedvelték kétszáz év előtt a három órás szentbeszédeket nemcsak szószékről, hanem nyomtatásban is. Ilyenekkel szolgált Johnson. Nem kényszerből, hanem vallásos szenvedélyből. De közhasználatra alkalmas, földönjáró, racionális vallása furcsán ütközött az örök kárhozat egyéni tudatával. Talán jobb lett volna neki, ha — a gyónás kedvéért — katolikusnak s nem önbírálatra kényszerült anglikánnak születik. Napkeleti tanítóregényét, a már idézett Rasselast is újságcsinálás közben, egy hét alatt írta éjjelenként, édesanyja temetési költségének a fedezésére. A könyv ugyanabban az évben jelent meg, mint a Candide.

CSAK 1762-ben, ötvenhárom éves korában köszöntött rá a szabadulás. A király, minden kikötés nélkül, évjáradékot adott neki. Múlt érdemekért s nem jövendő szolgálatokért, mondták a megnyugtatására. Tudhatták, milyen rátarti emberrel van dolguk. Johnson a szótár tervét eredetileg egy dúsgazdag és nagyhatalmú miniszternek, az irástudóként tetszelgő Chesterfield grófnak terjesztette elő. A főur tűzbe jött, aztán tökéletesen megfeledkezett az ügyről, ki tud emlékezni annyi előszobázóra? Johnson később csak néhány pimasz, tehát mintaszerű inasig jutott el. Már nyomták a szótárt, amikor észbekapott a gróf s felajánlotta segítségét. De Johnson, immár a közönség pártfogására támaszkodva, olyan levélben utasította vissza a kegyet s ezzel koldus író és gazdag patrónus évszázados viszonyát, amely nyelvre és nemzetre való tekintet nélkül az európai irodalom végleges szabadságlevele. Szavahihető tanú szerint Chesterfield asztalán hagyta a nyitott írást s még mutogatta is barátainak, úgy tetszettek neki az „erőteljes kifejezések"; hallgassátok csak, hogyan tud fogalmazni az a goromba stiliszta!

Egy évvel a járadék megadása után Johnson egy könyvesboltban összetalálkozott jövendő életrajzírójával, a huszonhárom esztendős Boswell-lel. Két becsvágy fűtötte a skót fiatalurat: híres emberekkel akart barátkozni s híres író akart lenni. Teljesült mind a kettő, a második legvadabb álmainál is tökéletesebben a huszadik század közepén, amikor Amerikában nekiláttak a kéziratos naplók kiadásának s az ámuló világ elé vezették a kor egyik legelevenebb figuráját. Boswell ma jóval híresebb, mint azok a híres írók, akiknek a barátságát kereste.

Éppen ezért nem volt veszélytelen a találkozás a bálványozott mesterre sem, aki egyébként egy fújtató, ápolatlan, hunyorgó bálnához hasonlított. Johnson, a csevegő és remek „bemondó" a biográfia megjelenése óta állandóan takarja az írót; egy hatalmas életmű szerzője helyett sokkal inkább egy páratlan életregény figurájáról tud az utókor. Ilyen bajokkal jár, ha nagy embernek lángeszű hangrögzítő szalagja akad.

Attól kezdve, hogy Johnson kiszabadult a taposómalomból s élhetett volna a restségnek és jóbarátainak, nőttön nőtt a lelkifurdalása. Nyögött a gondoktól nélkülöző éveiben; nyögött Isten dorgáló tekintete alatt, amikor már nem kellett éjjel-nappal gyötörnie a rossz szemét. Eltorzult, oktalan bűntudattal minden Húsvétkor, minden születésnapján, minden Újévkor kétségbeesett fogadkozással esedezett Istenhez, mert elfecsérelte adományait. (Nem azért, piszkos nemi titkai voltak, azért! — szól közbe újabban az irodalom-patológus a haladó szellemű egyetemeken.) Nézhetett nagyot, csodálkozhatott az imáin az Égi Számvevő. Hiszen jó pár tucat gyertyára lett volna szüksége, amíg végigolvassa az állítólagos tékozló számadásait! Ami persze nem változtat semmit a bűnvalló nyomorult érzésein ott a templompadban s álmatlanul a kapulánc mögött.

Shakespeare kritikai kiadása s a költők élete volt öregségére utolsó két nagy vállalkozása. Neoklasszikus ízléssel s a keresztény moralista szemével nézte Shakespeare-t, tehát ítélkezve, fenntartásokkal s jobban élvezte a karosszékben, mint a színpadon, akárcsak később Babits. De az angolok szerencsére sohasem adják meg magukat egészen saját *elveiknek*, az irodalomban például klasszicizmus és romantika két ellentett pólusának. Johnson masszív józanesze is, elvhűség közben, végül megadta magát a shakespeare-i költészet *szent őrületének*. Kritikáját ellentmondás és bámulat, ellenállás és hódolat feszültsége teszi naggyá s védi jobban az idő rontásától, mint az egyetemek zárt kagylóiban kieszelt metafizikai magyarázatokat.

Már gyűltek Boswell jegyzetei a remekműhöz, közmegegyezés szerint a legnagyobbhoz a maga nemében, mikor utolsó, ma is közkézen forgó könyvében, az öreg versenyre kelt saját jövendő életrajzával, amelyről „hivatalosan" sohasem tudott. Eredetileg előszavaknak szánta ötvenkét tizenhetedik és tizennyolcadik századi angol költő elé. A kötetsorozat amolyan kollektív vállalkozás volt, elképesztő kiadói vegyes felvágott, óriások és törpék keverése, üzleti megfontolásból. A holtak védtelenek. Johnson eredménye túlnőtt a szándékán: önálló művé terebélyesedett az ötvenkét életrajzi bevezető. Akkor már alaposan elmaradt az uralkodó divattól, visszautasítván a Preromantika gátszakadását a század utolsó, érzelmes harmadában. Ma éppen ez a könyv ereje. Johnson más, mint mi, nagyon más, de „más" mivoltában annyira rendíthetetlen, egyenes és okos, hogy az ember szívesen becsüli akkor is, ha ellentmond neki. Telítve volt az Augustus-kor büszke előítéleteivel. Előítélet már maga a cím, amellyel kitüntették önmagukat. Cromwell polgárháborús százada után az angolok megirtóztak az anarchiától, rendet és nyugalmat akartak s a tizennyolcadik század első fele, amelyhez Johnson szíve mindvégig húzott, valóban hasonlított valamelyest a római császárság Ezüstkorához. Az volt az ábrándjuk, hogy mindennek megtalálták a kellő mértékét, amelyről a babonásan tisztelt görög és latin művekben olvastak. Johnson nem tágított ettől az angol s egyúttal európai civilizációs eszmétől sem a nagy emberi dolgok, sem egy vers megítélésénél. Képtelenségnek tartotta a népköltés átültetését a magas irodalomba, így Thomas Gray úttörő kísérletét is; lefitymálta az Ossian „lelet"-et, amelyért ájuldoztak körülötte; John Donne erőszakolt és zavaros volt neki; Miltonban — akit bámult az eposzáért — megtorolta a gőgös anarchistát, a megszállott királygyilkost. Lesújtott szerinte leggyöngébb költői pontjára, szétszedte világszép pásztori versét, a Tóth Árpád fordításában magyarul is jól ismert Lycidast. (Amiben egyébként akadt egy késő követője, a Milton-nyúzásairól nevezetes, kiváló költő: Robert Graves). Mű és élet egymásra vallott a doktor szemében; ha nem szerette a költő jellemét, rendszerint költészetétől is idegenkedett. Nem kellett sokáig keresgélnie hibák után; verssorok ezreit és ezreit idézte fejből. Megesett persze, hogy pontatlanul. Olyan az esze, mint az elefántormány, mondták a kortársai: egy tigrist is szétzúz az erejével s felszed egy gombostűt, annyira hajlékony. A hasonlat nemcsak őt dicséri, hanem az eszmeváltó, pallérozott kört is, amelyben ez a roppant elme működhetett.

Hetvenöt évig küzdött nagyra szabott, de rozoga testének a nyavalyái s önemésztő búskomorsága ellen. Le fog győzni a halál, de nem adom meg magamat, mondta. A mondásnak egyszerre angol és római a hangzása.

JOHNSON istenfélő, konzervatív ember volt. Egyik tulajdonság se jó ajánlólevél a századunkban. Hogy van az, hogy mégis olyan eleven, miért van, hogy árnya felfelbukkan a londoni utcákon, mintha lelépett volna szobortalapzatáról a St. Clement's templom mögött, miért van, hogy soha nem írnak róla egy rossz szót, még az amerikaiak sem, pedig ő annál irgalmatlanabbul beszélt az ültetvényesekről, hogyan lett nemzeti intézménnyé? Felelhetném, hogy lefegyverez józanesze és szókimondó bölcsessége, melyet száz és száz elnyűhetetlen mondásban adnak szájról szájra a nemzedékek. De kínálkozik mélyrehatóbb magyarázat is.

Johnson gyűlölte Rousseau-t, amivel azt is megmondtam, hogy nem hitt az emberi faj eredendő jóságában. Veszedelmes az ember, „a világ majd szétszakad a bűntől és szomorúságtól", nem lehet véres nagytakarítással egyszerre újjáteremteni. Ahogy Milton képzelte s a „primitív" Rousseau javasolja. Az efféle lesújtó világnézet éppen úgy kitenyészthet hitvány embergyűlöletet a vallójában, mint megnemesítő részvétet. Johnson elméjének és szívének ez a részvét az uralkodó tulajdonsága. Nem elvont eszmékkel lehet segíteni az emberiségen, mert emberiség nincsen, hanem jó törvényekkel, szánalommal és leleplező egyenes beszéddel a négereken, íreken, nyomorgókon és bűnözőkön. Az ember csak önmagának árt rossz természetével, annál nagyobb megbocsátásra és segítségre szorul hát azoktól, akik legalább az önismeretig eljutottak. Mert az önismeret már fél-tisztesség. Türelmetlen világszabadító eszmék s gőgös anarchia helyett — ilyenkor Miltonra gondol! — józan tisztességre, emberséges rendre van szükség a nyomorult földön, arra szorul rá a londoni árva csak úgy, mint egy ír munkanélküli vagy egy szökött néger rabszolga. S a költők dolga, egyenesen isteni parancsa az, hogy a szép forma hatalmával rávezessék az olvasót erre a minennapi morálra.

Nem tudom, észrevették-e, hogy egy ideje már nem Johnsonról írok. Hanem olyan különböző angolokról, mint Dickens, Matthew Arnold, Churchill és Orwell. Johnson önérzete, irgalmazó józanesze, illúzió-rombolása, fegyelmező harca önnön természetével s morális komolysága csupa közös angol vonás, ha a jó oldalukat nézzük. Csak az alázat egészen az övé, a többi vonásnál is különb vonás.

Nemzeti intézménynek mondják. De egy nemzeti intézmény meg is merevedhet. Ő több annál vagy más. Naponta formálja az angolokat jó tulajdonságaikban, még azokat is, akik sohasem olvasták.

VAS RÓBERT

A LONDONI FILMFESZTIVÁL

9 NAP ALATT 24 játékfilm és 24 kisfilm. Este 6-kor lovasroham szélesvásznon a középkori Japánban, fél 9-kor három tikkadt szerelmes enervált félhangjai, a háttérben Capri szikláival... Amíg a kubai vizeken az első szovjet hajó vészesen közeledik az amerikai vesztegzár felé, a fesztivál a *Költemény a tengerről* c. szovjet filmet játssza, a hirdetmény szerint e káprázatos himnuszt a békéről. S miután a Trafalgar téren pártosan, viharosan tüntettek a „szégyenletes amerikai intervenció" ellen, a jellegzetesen angol baloldali kultúrsznobok este egy Martini felett a modern francia *mise-en-scène* kifinomult pikantériájáról vitatkoznak..

A bemutatott filmek egy igen érdekes csoportja témában és stílusban épp ezt a riportszerű, pillanatonként változó felszínt próbálja filmre rögzíteni. A zsurnalisztika korszakát éljük, a televízióét, amely kényelmesen házhoz szállítja a mosópor-reklámot és az érzelmeket. De épp ez a csoda-skatulya az ihletője annak a magas színvonalú képi zsurnalisztikának, amelyhez képest a legcsapongóbb „Nouvelle vague" filmek is kötött dramaturgiai gyakorlatoknak hatnak. Ricky Leacock, egy zseniálisan eleven és jószemű amerikai filmriporter tavaly *Primary* c. filmjével aratott világsikert ; a film Kennedyt és vetélytársát kíséri el az elnökválasztás egy kisvárosi ütközetébe. Az „elkíséri" szó szerint értendő, mert a folytonosan mozgó, sétáló, szaladó, autóba ülő kamera (és a beépített hangfelvevő) mindent észrevesz, pillanatra sem ereszti áldozatait — addig-addig, míg az adott világ lassanként megteremti a maga különbejáratú riport-igazságát. Leacock legújabb filmje, a *Football* két amerikai középiskolás rugbycsapat a szó szoros értelmében vett élet-halál harcáról fest nyers, meghökkentő képet. Egy kiváló kanadai kisfilm a *Lonely Boy* egy divatos fiatal slágerénekes körüli tömeghisztériát boncolgatja. Az ugyancsak kanadai *The Most*, egy kéteshírű társasági magazin szerkesztőjének alakját hozza emberi közelségbe. A kutató lencse s a mikrofon itt minden érdekelt fél véleményét meghallgatja, de a górcső alatt a részletek apró, tudományos precizitással vizsgált bacilusaiból összeáll a kórkép, feltárulnak a kórokozók és megcsap a művészet igazsága.

Vagy a féligazság csupán ? Sokan úgy vallják, hogy a film legnagyobb vívmánya épp a spontaneitása : képessége a múló pillanat élethű rögzítésére, s hogy a filmművészet legnagyobb pillanatai épp azok, amikor a lencse óvatlanul elles egy-egy meghökkentően igaz arckifejezést, amely a vásznon felnagyulva általános érvényűvé emelkedik. Az állítás vitatható — s vele együtt ezek a nagyon érdekes és egyéni híradó-filmek is. Hallatlan érzékkel észreveszik ugyan a múló pillanatot, — hogy aztán ne tudjanak mit kezdeni vele és magára hagyják. A művész szeme hiányzik; az olló, amely merő dinamikus összeállítás helyett élménnyé, véleménnyé vágná össze ezeket a hiteles rész-igazságokat. De ha e valóságot művészileg feldolgoznák, talán épp a pillanat hamisítatlan varázsán esnék csorba.

A FESZTIVÁL FILMJEINEK egy másik, frissen fiatalos csoportja ezen a holtponton igyekezett túljutni a valóság atmoszférájának és kitalált elemeknek a vegyítésével. Talán Pier-Paolo Pasolini, az író-újságíró-filmrendező az, akinek műveiben a legjobban egyezkedik a riporteri pillanat és a művészi örökkévalóság. Tavaly *Accattone* c. filmje egyetemlegessé, monumentálissá emelt egy nagyon is napihírszülte figurát; ez idén öt novellájából kerített egységes, erőteljes filmet (Il Commare Secca) a 21 éves Bernarde Bertolucci. Egy prostituáltat holtan találnak a folyó partján s a rendőrség kihallgat öt gyanusítottat, akik mind megfordultak a tett színhelyén. Elmondják, hogyan és hol töltötték — vagy inkább : lopták — a napot. Egyikük sem mond igazat. De lassan egységgé épülő elbeszéléseikből a rendező keserű véleménye bontakozik ki a mai olasz nagyvárosi életről. Ez a fajta tudatoskeresetlen „film-zsurnál" olasz találmány; Zavattini kezdeményezte először a kora 50-es években (*Róma 11 óra, Amore in Città*, stb.) — de milyen szembetűnően messze esik az új filmek zavaros, nyers, csaknem cinikus, mégis melegen érdekelt világa a neorealista filmek talajtalan, puhán „általános érvényű" humanizmusától. Fiatalos vízióval a legmesszebbre talán a lengyel Roman Polanski, a *„Két ember meg egy szekrény* c. emlékezetes kisfilm alkotója jut el első játékfilmjében. A *Kés a vízben* modern kamarajáték : két férfi, egy nő, egy jacht meg a tenger a főszereplői — s ezeknek az elemeknek az összejátszásából egy hallatlanul atmoszférikus, pillanatonként változó szerelmi játék bontakozik ki, amely erőltetés nélkül hajózik a mélyebb, szélesebb igazságok felé. A vízió sokat köszönhet Antonioninak, a történet fordulatai és lélektani mazsolái pedig egy siheder Molnár Ferencre emlékeztetnek. S ha e film messze esik is a klasszikus filmek felelősségtudatától, romantikájától, múlthoz-kötöttségétől, ezt épp az a nagyon is modern *spleen* ellensúlyozza, amelynek mélyén őszinte művészi lelkiismeret rejlik. Vajon mikor fog a magyar filmművészet ilyen ígéretes, raffináltan stílusos ötvözetet létrehozni ?

AZ ELSŐ-FILMESEK e lázas igazság-keresését s kísérleteit a pillanat rögzítésére, a veteránok magabiztos, bölcs s filozofikus alkotásai ellensúlyozták. Bunuel és Bresson legutóbbi filmjei láttán az ember csak azon tűnődhet, ezek után mi újat mondhatnak még, hogyan múlhatnák felül önmagukat ? És lám, Bunuel a *Viridiana* összetett filozófiája, meghökkentő emberi mélységei után most egy bizarr, rendkívül élvezetes sötét komédiát vet oda a közönségnek, amely talán új szín a palettán, mégis : hamisítatlan Bunuel. De a *Pusztító angyal* valójában az 1930-as év Bunuel-jéhez kanyarodik vissza, aki a *L'Age d'Or*-ban, Salvador Dalival együtt, pozdorjává zúzta a polgári erkölcsöket, a vallást, az úgynevezett végzetes érzelmeket.

Bressonnál talán fordított a helyzet : ő a *Pickpocket*-ben (1960) valami klasszikus virtuozitássá, csaknem könnyed fricskává váltotta fel sajátos látásmódját : „íme, én már *ezt* is megengedhetem magamnak..." Új filmje (*Le procès de Jeanne d'Arc*) ismét visszatalál a bressoni témához : a spirituális nagyság csaknem aszkétikusan egyszerű kifejezéséhez. Itt minden a legszükségesebbre szűkül : a párbeszédek a per jegyzőkönyvének hivatalos pattogó mondatai; a cselekmény a tárgyalás menetét követi, mindig egyforma kőfalak között, csak az enigmatikus arcok vitáznak, hogy e dísztelen külső a lélek orgonaként búgó *belső* világát engedje érvényesülni. Bresson számára a mozi : templom s művei a templomok dísztelensége, építészeti arányai és spirituális szerepe felé törekednek. Új filmjében ezt el is éri — de az eszme, az enigma keresésében, sajnos, éppen Johanna lelkiismereti vívódása, kételyei s emberi talajtalansága sikkadnak el, azok a tulajdonságok, amelyek csatává teszik ezt a csatát, s témává a művészetnek e talán legizzóbb, legsokoldalúbb témáját...

7 ÉV ALATT 7 filmjével most már az indiai Satyajit Ray is alighanem veteránnak számít. Az ő új filmje (*Devi*) is egy nagyon is földi szent történetéről szól, de a rendező itt vergődő, emberi oldaláról közelíti meg Rabindranath Tagore csodálatosan érdekes, balladaszerűen zárt elbeszélését. A formát, a nemzeti stílust szinte észrevétlenül teremti meg az érzelmek nemessége és csendessége, áradása és egyben visszatartottsága, amelyet fölényes biztonsággal kezel a rendező. Ray művészete oly mélyen gyökerezik emberei érzésvilágában s életfilozófiájában, hogy valósággal erőfeszítésébe kerülne, hogy hamis hangot üssön meg. S ugyanezt érzi ki az ember a japán Jasujiru Ozu műveiből is, akinek 50-nél is több filmje közül Európában csak 3-4-et ismerünk. Új filmje, a *Kora ősz* egy modern japán iparos-dinasztia lassú felbomlásának rajza. Nemes érzelmek, finom humor, nyugodt, fatalistán bölcs életfilozófia, amelyet fáradt, simogató őszi napsütéssel von be az idős művész. Ozu teljesen eggyé tud válni a figuráival. A színesfilm pasztell-árnyalatai ősi japán rajzokra emlékeztetnek, a képkompozíciók szabatosan zártak, s a gondolatok nyugodt kifejezését egyetlen gépmozgás vagy hirtelen vágás sem háborgatja.

Az érzelmek nemessége fűti át az idős Jean Renoir új filmjét, a *Le Caporal épinglé*-t is. Az ember egy alkotásban megöregedett művésztől szinte automatikusan — és helytelenül — azt várja, hogy későbbi alkotásaiban egyre inkább elmélyítse, kiteljesítse az életművét, mindig hozzátoldjon valamit az érlelődő bölcsességből. Kodálytól is valami ilyesmit vártunk, amikor megtudtuk : szimfóniát írt : ha egy nagy zeneszerző 70 éves korán túl megírja élete első szimfóniáját, akkor annak feltétlen egy egész életmű összegezésének kell lennie... S ehelyett a hálás hallgató s a néző az életmű motívumainak szinte játékos felvonultatását, seregszemléjét kapta. Renoir is megengedheti magának, hogy nagypapa módjára eljátszogasson a *La Grande Illusion* (1939) motívumaival, ne vegye őket annyira komolyan, mint annak idején, stilizálja, elmókázza őket. De a renoiri humanizmus így is átsüt a film minden pillanatán. A formai játéknál jobban érdekli őt az *érzelmek* igaza.

MÁSOKNÁL meg épp a *forma* dominál, a mostanában, oly divatos labdázás a múlttal-jelennel-jövővel, játék a mozgó, szinte balettet táncoló kamerával, törekvés a testetlen határozatlanságra épp a fotografált kép határozottságával. De az olasz Patroni-Griffi *Il Mare* c. kétségkívül igényes filmje üres modorossággá fordítja mind azt, ami Antonioni műveiben oly sajátosan egyéni s világotbíráló. Dekadens, kifinomult kamaratörténet ez testetlen figurákról, akik háttérben a kihalt, téli Capri szikláival, boldogtalanná gyötrik egymást ahelyett, hogy mindjárt az elején ágyba mennének. A rendező valami nagyon általános érvényűt akart mondani azzal, hogy nihilisztikusan semmit sem mond. Azelőtt beteg emberek gyógykezelésben részesítették magukat; mostanában egyre gyakrabban mozgófényképeket készítenek. S e film üressége akkor válik igazán szembetűnővé, ha a lengyel film hasonló koncepciójával vetjük össze. De Polanskinak emberi igényei is vannak a formával szemben.

Jean-Luc Godard, a „Nouvelle vague" talán legszínesebben formabontó egyénisége is emberi igénnyel indul új formát keresni új filmjében. A *Vivre sa vie* egy becsületes prostituált életmódjának pontos s egyben költői leírása, többszörösen is klasszikus koncepciójú alkotás : Godard a figura ábrázolásában a Greta Garbo-i, Louise Brooks-i „hősnő" nosztalgikus fogalmához nyúl vissza s történetét regényfejezetekre osztja fel, mint Flaubert vagy Proust. Sajnos, a hangulat s a jellem ábrázolásában a film legfeljebb Colette-ig jut el, de a rendező stílusa, — ahogy ezt a patinás klasszicitást a legmodernebb, friss képnyelven éri el, — állandó érdeklődésben tartja a nézőt. Egy kritikus barátom találóan azzal összegezi a veteránok : John Ford, Howard Hawsk, Akira Kuroszava művészetét, hogy egyszerűen „tudják, hová kell állítani a felvevőgépet". Nos, Godard és kortársai művészete éppen abban rejlik, hogy tudják : hová *nem* kell állítani a felvevőgépet. Az eleven lencse egyik pillanatban szemlélődő riporter, aztán költő, portréfestő, muzsikus, regényíró — és nem utolsó sorban éles szemű nosztalgikus kortárs, mely a párizsi utcakövezeten kutat napjaink Johannái után. Mert, sajnos, a világ egyre inkább nem akarja befogadni a szentjeit...

PARANCS JÁNOS

Ritmusok

I.

(Ház-ballada)

esik az eső
fú a szél

tetőn ázó
szélben fázó
farkas heherész

mit csináljak
ha nyihognak
lovaim

nincsen kardom megvédeni
ordas testét felnégyelni
nincsen lakat : nyitva áll az ajtó

teng leng
a hold
házunk
vérben

II.

tornácos ég
ahol lakom
nincsen hangom
csak hallgatom
mint szövődik
nálam nélkül
az éjszaka

önmaguktól
kifordulnak
utálkozó
szavaim :

nehéz az éj
asszony nélkül
megleszek én
álom nélkül
jaj nekem jaj

III.

(Húgaim)

1

eső esik nő a sár kint
Bori hallgat nézelődik
ajtó felé somfordálva
tekingetve majd kilépve
tócsák kellős közepébe
nagyvidáman lábol

2

sír rí fondorkodik
többiekre nyelvet
acsarogva ölt Mari
megnyugodva szépen
elcsen néhány cukrot
hangját már nem hallani

3

fürtös-hajú húgom
Kató szelíd lélek

szirom-ajka lázban
kastélyok közt nyelvel
elfogyott a rétes
elfelejti egyre
hogy álmodik éppen

4

mosolyogva morogva is néha
főz mos egyre takarít kettőre
táncot lejtve szalad a misére
legnagyobbik szorgos-kezű húgom:
Juliska

IV.

(Kérdés)

Huszonhárom farkast leltem,
tíz elveszett : elfelejtem.
Kilenc ájult réten alszik ;
négy maradt csak, kell-e ?

Reménykedve, tehetetlen,
mind a négynek izmos karma,
feszül, kapdos, fényre csapdos ;
ajtót nyitni mersz-e ?

V.

ring böfög a tenger

csontleveles ágon
rí magános
csőr-nélküli hold

színét elejti
néz, balra kacsint

sziklák fala sárga
szemében oly igen árva
penge inog

retten a hang
visszatüremlik
kocsonya-magban
kristály a vágy

ezüst tálon havas szemérem
szétnyílt teste ragacsos lesz
nincs menedék : tört az ajka
vérköpedéke hálót von

megrekedő
hamvát a szél
parázna torka
nyeldesi már

VI.

Fecskeszárny-fekete felhők futnak az égen. Bársony-űrben négy alma inog. Holdas szemem a napra nyitom.

Fehér házak jószagú csöndje hűsöl, gesztenyefa törzsén hegged a seb ; mézga csorog.

VII.

a réten fölmagzott a kóró a mák
ezüstös levelét elejti a nyír
szőrös csápjait lomhán merevíti
tüzes farkasalmán a dér

FERDINÁNDY GYÖRGY

Kocsikísérők

A gödöllei Hév csikorogva állt meg az üres állomásépület előtt.

— Nagyicce — mondta egy rekedt hang valahol a szerelvény élén.

Hajnali egynegyed hét volt.

A harmincegyperötös építkezésről idehallatszott a betonkeverő felgyorsuló pöfögése, a munkavezetők elnyújtott kiáltozása.

Bús szaki megszaporázta a lépést. Megint késett a Hév. Az akácosban utolérte Mészárost, és ettől kezdve együtt bandukoltak a telep felé.

— Meleg nap lesz — mondta Mészáros.

— Meleg.

Fűn-fán göndör csöppekben csillogott a harmat.

Befordultak a telepre.

Az emberek már a helyükön voltak.

— Megjött a fuvaros ?

— Meg.

Mogyorós bácsi a lovak körül matatott. Bilicska és Ténagy, a brigádvezető, már félig megpakkolta a kocsit szép, ujjnyi vastag deszkával.

— Hogy aludtak az urak ? — kérdezte Bilicska.

Szótlanul fogtak munkához.

— Elég — intett Mogyorós bácsi. — Még megszakadnak a lovak. Segítsetek !

Az öreg két pallót csúsztatott a kocsiderék alá. Úgy ahogy, odadrótozta, és szuszogva, morogva szídta az egész korhadt tákolmányt.

— Indulunk ?

Bús szaki és Mészáros felkapaszkodott az öreg mellé a bakra.

— Negyven palló — mondták a kapusnak. Az számolgatott egy darabig, azután aláírta a menetlevelet.

Először macskaköves országúton zötyögtek végig, ahol a saját szavát sem hallja az ember, egyszer csak tengelyigérő homokba fordultak.

Pár száz lépésnyire onnan, satnya napraforgók ritkás, sárga gyűrűjében, lassan, félelmetesen emelkedett a gyár.

— Hát ma együtt leszünk, gyerekek — mondta Mogyorós bácsi.

Kijutottak a homokból, megtörölték vizes homlokukat, cserepes, sós ajkukat.

— Nesze — az öreg fényes ötforintost nyomott Bús Gyuszi markába. — Hozzál két üveg sört.

Az italbolt az országúton volt, előtte jöttek el az imént. Bús és Mészáros befordult a söntésbe.

A többi már gyerekjáték volt. Átadták a menetlevelet, leszámolták a léceket. Aztán az öreg a lovak közé vágott, és vígan kocogtak vissza a teherpályaudvar felé.

— Jó sör — mondta Bús, csak hogy mondjon valamit, ha már megvendégelte őket az öreg.

— Érdemes a Mogyorós szakival dolgozni, igaz-e ? — nevetett a fuvaros.

Négyet fordultak délig.

Mogyorós cinkotai volt, otthon ebédelt, a többiek kibontották a batyut a bódé háta mögött, az árnyékban.

— Meleg nap — lihegte Mészáros.

— Mi az nektek, az öreggel. Ahány forduló, annyi sör, he ?

— Mindenkinek fizet — mondta Bilicska Béni.

— Derék fickó az öreg.

— Rámegy a fél fizetése — csodálkozott Mészáros.

— Mit számit az néki. Nincs senkije ezen a földön.

— Hát a két ló ?

— Az sem az övé már. Államosították.

Bús nagyot vágott a szalonnából, és meghúzta a kannát.

Később sapkájukat arcukba eresztve végigdőltek a csupasz, forró homokon.

Nem kérdezték soha egymástól, hogy honnan, hová. Együvé sodorta őket a véletlen, megértették egymást, és ez elég volt.

Mészárosról tudták, hogy hadifogságból érkezett, és jól beszél oroszul.

— Elvtárs úr — mondták neki néha, ha jókedvük kerekedett. Ténagyot is úgy választották meg brigádvezetőnek, egyhangúlag, mert nyakkendőt viselt, és finom, iskolázott ember volt.

— Ez majd nem hagyja hogy elszámolják magukat az irodán — mondogatták.

Bús szaki ipari tanuló volt, maga sem tudta, hogyan kötött ki itt a harmincegyperötösben. Hamarosan kikéri a munkakönyvét — hajtogatta idestova hat hónapja — csak azt várja még meg, hogy a Béni kifogyjon a meséből.

— Felet fújtak — Ténagy nyögött, felállt. Végignézett társain, krákogott, de nem mert rájuk szólni.

— Dolgozik a tanár úr — nevetett Bús.

— Még négy óra.

Nekiláttak ők is.

A dolog délután történt.

Mészáros félrehívta a brigádvezetőt. Pár percig maradtak, azután minden ment tovább mintha mi sem történt volna. A kocsi eldöcögött Mogyorós bácsival, a két kocsikísérővel, negyven pallóval.

— Mi van ? — kérdezte Béni.

— Ide hallgass — morogta Ténagy. — Jó ember az öreg, igaz-e?

— Ja. Miért ?

— És csak a lovainak él, he ?

— Mi bajotok vele ?

— Napi nyolcat fordul, ez napi tizenhat sör. Éppen a keresete. Ehhez mit szólsz ?

— Az ő dolga. Már az is baj, ha az ember nem veri fogához a garast ?

— Hát egy ilyen palló ára mennyi, tudod-e ?

— Húsz forint ?

— Kettőé meg negyven. Ennyit nyer minden fordulón az öreg. Könnyű belőle gavallérkodni.

— Nocsak.

Bilicska letette a keztyűt, figyelmesen végigmustrálta izzadt tenyerét.

— Ahun a ! Keresztülmászott.

Óvatosan kihúzta a bőre alá bújt félcentis szilánkot :

— Ez is van vagy két forint ára. Nesze. Még megkárosítottam volna vele a céget.

A brigádvezető kifakadt :

— Á, mit vitatkozom itt veletek. Megyek az irodára. Én felelek a brigádért.

— Álljon meg a menet ! — Bilicska fenyegetően emelkedett fel :

— Azt hiszed, nem tudok róla ? A korhadt, rozoga kocsi, meg a két palló a kocsiderék alá, az tartja az egész szakramentomot, igaz-e pajtás ? Aztán amíg te iszod a söredet a vén legény bevágja ezt a két lécet a kertek alá. A következő fordulóban meg kezdi a játékot előlről.

— Szóval tudtad... — Ténagy inkább sértődött volt, mint haragos. — Ki hitte volna róla !

— Mért ne ? — nevetett Béni. — Mért ne, ha lehet ?

— Az majd kiderül. — Ténagy megindult az iroda felé.

— Idefigyelj, tanár úr — Bilicska a brigádvezető elé került — Még sokat kell itt neked tanulnod. Sokféle ember megfordul még a harmincegyperötösben. De valamiben mind megegyeznek : nem szeretik a mamzerokat. Érted, pajtás?

Farkasszemet néztek ; a hirtelenkelt hűvös szellő végigsimított arcukon.

Egyszerre vették észre a kocsit. Megfordultak, és súlyos léptekkel indultak a fuvaros elé.

Az öreg leszállt a bakról, zavartan pislogott egyikről a másikra :

— No mi van gyerekek, mi bajotok velem ?

— Rozoga már nagyon ez a kocsi — mondta Ténagy.

— Nagyon elkel alá az a két palló — tette hozzá Bús.

Az öreg megrezzent, nagy eres kezét köténye alá rejtette izgalmában. Szótlanul álltak így egy darabig.

— Följelenthettek, kisfiaim — szólalt meg nagysokára a fuvaros.

— Nem szégyenlitek magatokat, egy ilyen öreg emberrel bántok el !

— Ilyen öreg ember nem szégyenli a lopást ; — csattant fel Ténagy.

— Csak lassan a testtel. Szeretném én látni, ki meri beköpni.

— Följelenthettek — motyogta Mogyorós.

— Beköpni — morfondirozott Mészáros. — Hogyan köpjük be magát. Könnyű azt mondani.

— Ami tilos, az tilos, — mondta Ténagy.

— Tilos ! De mi az, hogy tilos? Benne van a tízparancsolatban?

Röhögtek.

— Önmagát lopja meg az öreg — mondta Bús.

— Beszélhetsz nekem, fiacskám — sóhajtott Mogyorós. — A két lovam az enyém volt. Az az akácos is, fiatal koromban. Ott, ahol a gyár...

— Dehogyis volt a magáé. Csak maga használta, amig bírta veritékkel. Azután betegség, baleset, ez-az, és vót-nincs. Érti ?

— Nem — felelte Mogyorós bácsi.

— Mindenkié és senkié... — énekelte Béni.

— Üres beszéd — mondta Ténagy kedvetlenül.

Nem figyelt rá senki.

Összeráncolt homlokkal, félig lehunyt szemmel tapogatták ezt a vajúdó, zavaros világot, ahol enyém a tied, jó s rossz követel magának új értelmet, vérben, homokban, veritékben.

A nap lebukott a budai hegyek mögött. Közvetlen mellettük megszólalt egy pacsirta. Csattogott, csicsergett egy darabig, azután lebukott a homokdomb mögé.

— Mindjárt fájront, emberek — mondta Béni. Ingét gombolgatva megindult a bódé felé.

Lassan megmozdult egyik-másik :

— És most mi lesz ?

— Lesz aminek lennie kell.

Hallgatagon bandukoltak vissza a töltés mellé. Magukban már az éjszakai nagy, hűvös elnyújtózásra készítgették törődött tagjaikat.

— Csak danoljatok — bólogatott a madár után Bús Gyuszi. — Ha eccer beindul a gyár, nem hall meg többé senki.

A vén fuvarossal nem gondolt már egy sem. Csak Mészáros rázta meg többször is elkeseredetten nagy, szőrös fejét.

LEHOCZKY GERGELY

LEHETETLEN ALAK

Az evőeszköz-csörömpölésből és száz beszédfoszlányból kevert, álmosító morajt félpercenként egy-egy pincér harsogta túl. Véres hurkát rendelt, gyümölcstortát, halászlét, sült halat... Főleg halat. A közepes tengerparti penzió közepes közönségét olcsó halétellel traktálták ; ronda, lapos félszegúszókkal, rájával, merlánnal, tonnal meg más hasonló vízilényekkel. Sűrű halbűz terjengett. A tányérok tele voltak szálkával meg halfejjel. Én csöndesen ültem egy sarokban, és ha nagyon akarják tudni, hogy min gondolkoztam, megmondhatom : azon, hogy mennyivel, de mennyivel különb vagyok a körülöttem csámcsogó, szörcsögő népségnél.

Kellemes felsőbbrendűségi érzésemet első sorban a velem szemközti asztalnál ülő, negyven év körüli férfinak köszönhettem. Kefehaja, alacsony homloka és bozontos szemöldöke alól apró disznószemek villogtak a szomszédok tányérjai felé. Azonnal megállapítottam, hogy szebb vagyok, mint ő. Megigazítottam a nyakkendőmet és elhatároztam, hogy utálni fogom. Nem, nem is utálni ; gyűlölni.

Jóízűen láttam az evésnek. Szeretek enni is, meg gyűlölködni is. Szép, száraz borjúsültet kaptam, külön kis mártásos csészében, sötétbarna folyékony pecsenyezsírral és nagyszerű szalonnás, sárgarépás borsófőzelékkel. És milyen ízletes a falat, ha az ember evés közben arra gondolhat, mennyivel szebb, jobb és okosabb a szemben ülőnél.

A lehetetlen alak, akit ilyen kellemesen utáltam, egyszerre izgalomba jött és hadonászni kezdett. Azonnal megértettem, hogy meghozták a zabálnivalóját : borjú-dögöt zöldborsóval. Szegény, remegő kis bocikat taglóznak le, hogy az ilyen szörnyetegek teletömhessék a hasukat. Tudom, tudom, én is borjúsültet eszem, de az más. Én lassan eszem, és közben sajnálom. De hát mit csináljak ? Az ember nem csupán lélek, hanem sajnos test is, amit táplálni kell. Én rákényszerülök az evésre. Míg ez a krokodil a tulajdon édesanyját is megenné, falánkságból

Ni, már fel is falta azt a finom borjúsültet. Lenyelte, mint egy kutya. Én bezzeg még a felét sem fogyasztottam el az enyémnek. Teljesen kihűlt. De énnekem jó ez így is. És hogy ledisznólkodta azt az ízléstelen nyakkendőjét ! Én az ilyesminek örülök, és nem az ételnek. Én lelki életet élek.

Nézzük, most mit rendel ? Kitalálhattam volna ! Habos fánkot! Pfuj ! Sok, sok édes hab. Én is szeretem a tejszínhabot, de én lemondok róla. Beérem egy kis zöld almával, és mit bánom, ha belevásik a fogam. Egy-kettőre fölhabzsolta a habot, cigarettára gyújt és engem bámul. Ha velem akar kikezdeni, hát emberére akad! Szemtelen.

El tudom jól képzelni, hogy durván beleköt valamilyen bájos kis szőke asszonyba. Mert lerí róla, milyen pimasz és lovagiatlan a nőkkel. Ha belekötne egy szelíd arcú és meleg szemű szép asszonyba és én éppen ott lennék, amikor erőszakoskodni kezd vele, keményen rendreutasítanám. Persze, még neki állna feljebb. Azt hiszi, hogy én az ilyen szekrény-emberektől megijedek. Elfelejti, hogy ha ő azzal az asszonnyal kikezdene, akkor én dzsiu-dzsicuzni is tudnék, és úgy a földhöz kenném, hogy attól koldulna. A gazember !

Vacsora után még sétáltam egyet a tengerparton. Szép nyári este volt, holddal, rohanó felhőkkel, de én csak a lehetetlen alakra gondoltam.

Másnap reggel, amikor lemegyek az étterembe, a lehetetlen alak már ott terpeszkedik a legjobb asztalnál, az ablak mellett. Arcában még valami nagyfenekű, csúnya álom ül. Fejbólintással üdvözöl. És én, amilyen mamlasz vagyok, visszaköszönök neki.

Tüntetőleg előveszem az újságomat, de közben őt figyelem. Ő is újsággalepedőt terít szét maga előtt. Ugyanazt a kissé konzervatív, de elég szabadelvű lapot, amit én. Azonnal elhatározom, hogy ezentúl inkább náci leszek, vagy kommunista, de övele nem fogok egy követ fújni.

Ami viszont nem lep meg : az irodalmi rovaton egyszerűen átlapoz. A „Philippe Desportes III. Henrik udvarában" című érdekfeszítő tanulmányba bele se néz. Én sem, de én majd este talán elolvasom, ő pedig akkor sem. A hozzá hasonló fickók hitték valamikor, hogy ez a Desportes jobb költő, mint Ronsard. Ha ez az ember verseket olvasna, akkor Desportest szeretné és Malherbet, Ronsard-t és Du Bellayt utálná.

Mit olvas ? Az utolsó előtti oldalt. A sportrovatot. A felső jobb sarokban azt, hogy : „A fiatal utánpótlás vasárnapi bemutatkozója után kerékpársportunk jövője biztosítottnak látszik." Ez megnyugtató. Elolvasom, hogy lássam, mi érdekel egy ilyen félállatot, aki utálná Ronsard-t. „Doulignan erőteljes stílusa különösen a sík vidéken bizonyul eredményesnek, de Parroultban, akinek ugyan még fejlődnie kell, könnyen vetélytársra akadhat... Stribicki biztos ígéret ; mozgékony ; kitűnő érzékkel aknázza ki a kitörési alkalmakat.

— Tűz ? Természetesen ! Kérem, kérem, szívesen.

A lehetetlen alak képén undok mosoly terült el.

— Reggeli után szívok egyet, ebéd, meg vacsora után. Erről a háromról nem tudok leszokni, hehehe.

Hehehe. Ezen mit kell röhögni ? És különben is, mit érdekel, mennyit szív. Kapott tüzet, most hallgasson.

Bár... mi lenne, ha egy kicsit beszédbe elegyednék vele ? Elmondaná, mennyi benzint fogyaszt a kocsija, mekkora átlagsebességet ér el az autósztrádán... Ha tovább is gyűlölni akarom, valami táplálék kell a gyűlöletemnek.

— Én nagyon bízom ebben a Stribickiben, mondom neki.

— Milyen Stribickiben ?

— Hát ebben a tehetséges fiatal kerékpárversenyzőben. Olyan izé... mozgékony. Amíg ilyen fiatalok vannak, nem kell félnünk a kerékpársport jövőjéért.

— Lehet. Én nem nagyon foglalkozom sporttal.

— Nem a sportrovatot olvasta ?

— Nem. A hanglemezbírálatokat.

Majd szinte bocsánatkérően :

— Zenész vagyok. Furulyás.

Nem tudna inkább hegedülni, vagy zongorázni ? Azok rendes hangszerek. De a furulya ! Nevetséges. Elképzelem, amint felfújt pofával fújja be a levegőt a szűk kis lyukba és közben a szemét valami légypiszkos kottára dülleszti.

Mutatja, hogy Monteverdi több madrigálját újból hanglemezre veszik. Gyorsan másra terelem a beszédet. Lehet, hogy ő is annyira szereti Monteverdit, mint én, és akkor hogyan gyűlöljem ? Csúnya, zsírfoltos nyakkendőjét figyelem.

Közömbös témákról beszélgetünk. Arról, milyen szép időnk van, meg milyen nehéz a dohányzásról leszokni.

Bélyeget gyűjt. Van sok magyar bélyege is. Mit jelent az, hogy Lajtabánság ? Négy évig élt Marokkóban, de nem bírta a meleget. Nemrég vakbélműtéten esett át. Nem veszélyes, de kellemetlen. És ha átfúrja a hasfalat, akkor veszélyes is. Itt aránylag jó a koszt. Ő már tudta, mert előző évben is itt nyaralt. Jövőre elhozza az édesanyját is, aki hetvenkét éves, de még nagyon jól bírja magát, egészen fiatalos.

Nagyon örvendünk az ismeretségnek.

Felírjuk egymás címét.

Még gyűlölöm, de már semmi örömet sem lelek a gyűlöletben. Kicsit sajnálom is. Jövő nyáron megint ebben a ronda fészekben tölti a szabadságát. Azt a csúf nyakkendőjét pedig talán az édesanyjától kapta karácsonyra és most azt is lezsírozta. Szegény.

KODÁLY DALJÁTÉKÁT, a Háry Jánost — a decemberi budapesti felújításon kívül — három külföldi városban mutatják be a mostani évadban: Moszkvában, Nürnbergben és Nápolyban.

●

A BUDAPESTI EURÓPA KIADÓNÁL megjelent Carson McCullers amerikai írónő „Magányos vadász a szív" című regénye. A könyvet Déry Tibor fordította magyarra.

●

LOUIS TRÉNARD, a Lille-i egyetem történészprofesszora Szegedre érkezett; hat hétig tart előadásokat a bölcsészkaron.

●

A PÁRIZSI LOUVRE anyagát ismerteti az a kétkötetes album, amelynek első része karácsonykor jelenik meg a budapesti Képzőművészeti Kiadó gondozásában.

●

A TALAJVIZSGÁLÓ SZAKEMBEREK megállapítása szerint Magyarország földterületének mintegy 52 %-a sürgős javításra szorul.

●

NÉGYEZER ÉV ELŐTTI kerámia kultúráról tanúskodó érdekes leleteket találtak a Bábolnai Állami Gazdaság környékén. A bronzkori sírokból előkerült edények művészi finomsággal kidolgozottak és szokatlanul gazdagok díszítő motívumokban.

●

KATONA JÓZSEF születésének évfordulója alkalmából Kecskeméten felavatták a költő nagyméretű bronzszobrát, Vigh Tamás szobrászművész alkotását.

●

BEFEJEZŐDÖTT Csurka István és Fejér Tamás filmjének, a „Kertes házak utcája"-nak forgatása.

●

HÍRES EMBEREK levelezéséről beszélgettek egy párizsi irodalmi társaságban. Jean Cocteau-nak az a két szóból álló levél tetszett legjobban, amelyet egy hölgytől kapott. A két szó: péntek este.

●

KISKUNFÉLEGYHÁZÁN előadást tartott a levéltári Petőfi-kutatás legújabb eredményeiről dr. Mezősy Károly, a helyi Kiskun múzeum igazgatója. Mezősy Károly több éve gyűjti a költő életére, családjára vonatkozó eddig ismeretlen dokumentumokat. Több mint száz ilyen írásos emléket fedezett fel a Bács megyei, a fővárosi, valamint a területi levéltárakban. Az adatok többsége Petőfi gyermekéveinek érdekes epizódjaival valamint a Petrovics-család akkori anyagi körülményeivel kapcsolatos.

●

A FRANCIA RÁDIÓ bemutatta *Kőmíves János*, fiatal magyar zeneszerző és karmester *XVI. századi magyar énekek* című szerzeményét. A 25 perces zenemű Tinódi Sebestyén: Vitézekhez intelem, Bornemissza Péter: Cantio optima, Gyergyai Albert: Árgirus királyfi és Balassa Bálint: Bocsásd meg Úristen című költeményeinek egykorú dallamait alkalmazza férfihangra (bariton) és kamaraegyüttesre. Az igen szép és megkapó kompozíciót fiatal magyar és francia művészekből alakult együttes adta elő a szerző vezényletével.

●

AZ IFJÚSÁG PROBLÉMÁIRÓL készül filmet forgatni Paolo Cavara olasz rendező. Előzőleg beutazza Európa országait, hogy megismerje a fiatalok helyzetét, életét.

●

A MAGYARORSZÁGI ERDŐK statisztikáját állították össze. Az erdők 46 százaléka tölgy, 15 akác, 12 kőris, 11 gyertyán, 9 bükk és 7 százaléka fenyő erdő.

●

ÚJSZERŰ GYERMEKKÖNYVEK írására szólított fel az amerikai Crowell-Collier Press kiadó neves írókat, közöttük Arthur Millert. Minden kötet egységesen csak abból a 800 szóból íródhat, amely — tudósok véleménye szerint — megfelel a gyermekek szókincsének.

Irodalmi Ujság

„SOHA NEM ÍRNÉK magam filmforgatókönyvet regényeimből — mondotta Alberto Moravia az egyik francia lap munkatársának. — Ezt a gondot másra bízom. Így viszont, természetesen, nincs jogom azt követelni, hogy a forgatókönyv hű legyen az eredeti műhöz." Az újságírónak arra a kérdésére, melyik színész adta leghívebben vissza a filmen a Moravia által regényben megformált alakot, az olasz író így válaszolt: „Kétségkívül Sophia Loren az „Egy asszony meg a lánya" című filmben.

●

MIKSZÁTH KÁLMÁN Fekete város című regényének eredeti kézirata a Petőfi Irodalmi Múzeum birtokába került.

●

A BUDAPESTI FILMSTUDIÓ munkatársai színes dokumentumfilmet készítenek az őszi Tiszáról, Vásárosnaménytől Szegedig.

●

PAP KÁROLY író emléktábláját november 10.-én avatták fel az Üllői út 111 számú házán. November 11.-én Tóth Árpád emléktábláját leplezték le a budai Várnegyedben, a Táncsics Mihály utcában.

●

AZ ÉV ELSŐ KILENC HÓNAPJÁBAN 81.911 televíziókészüléket jelentettek be a magyar postánál; a legtöbbet, szám szerint 26.114-et Budapesten. Borsodban 6900-zal, Pest megyében csaknem hatezerrel, Baranyában pedig több mint öt és félezerrel gyarapodott a televízió-előfizetők száma. A rádiózók tábora ez idő alatt 54.893 új előfizetővel növekedett.

Jelenleg 2.368.820 rádió- és 287.714 televízió-előfizetőt tart nyilván a magyar posta. A fővárosban 623.949 a rádió- és 133.820 a televízió-előfizetők száma.

●

A POLITECHNIKAI OKTATÁST segítő filmsorozatok gyártását kezdi el januártól a budapesti Iskolai Filmintézet.

●

MÓRICZ ZSIGMOND halálának 20. évfordulója alkalmából emlékkiállítás előkészületei folynak a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A kiállítás december második felében nyílik meg.

●

THOMAS MANN Tonio Kröger című regényéből filmet készít Mauro Bolognini, fiatal olasz filmrendező.

●

EGY FRANCIA RÉGÉSZ, Claude Schaeffer az Ugaritban nemrégiben feltárt romok között egy arany- és ezüsttárgyakból álló kincsre bukkant, mely a Krisztus előtti tizenhatodik századból származik. Schaeffer a Szíria északi részében levő volt föníciai főváros egyik arisztokrata házában találta a kincset, egy 120 centiméter magas víztároló kőedényben, mely ezenkívül egy 28 centiméter hosszú, lótuszvirágokkal díszített tört, egy arannyal berakott kis ezüstcsuprot, három gazdag cifrázatú ezüstedényt és három ezüsttálat tartlmazott.

●

ERNA MORENA, a némafilm ismert német színésznője, 77 éves korában meghalt. A „Hindú síremlék"-ben Conrad Veidttel játszott együtt.

●

A DEBRECENI ZENEDE megnyitásának 100. évfordulóján emlékhangversenyt rendeztek a Debreceni Művelődési Otthon Bartók-termében. A műsort a Zenede megnyitó hangversenyén és a huszonöt, illetve hetvenötéves jubileumi koncerteken előadott művekből állították össze.

DR. KÁRMÁN TÓDORT, a kaliforniai Pasadenai Egyetem tanárát, a világhírű atomkutatót a Budapesti Műszaki Egyetem tiszteletbeli doktorrá avatta.

●

A MAGYAR BÉLYEG TÖRTÉNETÉT és fejlődését mutatja be jövőre a Bélyegmúzeum kiállítássorozata. Az első, februári kiállítás a legrégebbi magyar bélyegekkel ismerteti meg majd az érdeklődőket.

●

ÚJ MAGYAR MUSICAL-ON dolgozik Örkény István és Lendvay Kamilló. A címe: „Holt Dunaág." Két szomszédos uszályon játszódik a modern Rómeo és Júlia történet. Az egyik uszály lakói cigányok.

●

EMMA GRAMMATICA, a világhírű olasz színésznő 90 esztendős korában Firenzében elhunyt. Utolsó éveiben több filmszerepet is alakított és gyakran játszott de Sica filmjeiben is.

●

A MADÁCH KAMARASZÍNHÁZ november 8.-án bemutatta Remarque „Az utolsó állomás" című drámáját.

●

SZALAY-EMLÉKESTET rendezett a budapesti Bibliofil Társaság; Maróti Dezső és Magyar László tartott előadást Szalay Józsefről, a „literátus főkapitányról". A szenvedélyes könyvgyűjtő példamutató humanista volt, megvédte az akkori hatóságok zaklatásaitól Móra Ferencet és Juhász Gyulát. Amikor Radnóti Miklós verseskönyvét az ügyészség elkobozta, a főkapitány derűsen közölte a költő barátaival, hogy — neki van eldugott példánya. Igazi haladó hagyomány mai pesti rendőrtiszteknek...

●

EUGENE O'NEILL „More Stately Mansions" című hátrahagyott drámájának világpremierjét november 9.-én tartották a stockholmi Drámai Színházban. A darab rövidített formájában is négy órás.

●

BEFEJEZÉSHEZ KÖZELEDIK az első magyar színes cinemascop-film, „Az aranyember" forgatása.

DR. RADNAI BÉLA, a gyorsírás világhírű tudósa, 71 éves korában hosszú szenvedés után november 1.-én Budapesten elhunyt. Az egységes magyar gyorsírás kidolgozása elválaszthatatlan nevétől. Rendszereit több idegen nyelvre is átültették.

●

A JÖVŐ ÉVTŐL könyvkiadó működik Pécsett: Magvető-Jelenkor néven létrehozzák a budapesti Magvető pécsi fiókját, amely 1963-ban négy, 1964-ben hat-nyolc, a későbbi években pedig még több könyvet ad ki.

●

RILKE IRODALMI HAGYATÉKÁT november végén elárverezik Hamburgban. A gyűjtemény több mint ötven költemény kéziratát, leveleit és műfordításait tartalmazza.

●

DR. HAUPT nyugatnémet orvos gyógyhatást tulajdonít a zenének. A gyomorbetegeknek Bach-muzsikát, a rossz idegállapotban levőknek Wagnert, az álmatlanoknak Chopint rendel.

●

ÖNMAGÁT JÁTSSZA a Nyári repülés című filmben Chet Baker, a világszerte ismert fiatal trombitás. Ő komponálja a készülő angol film kísérőzenéjét is.

●

MEGLÉKELIK a régészek a hajdúsági halmokat. A Hajdúságban található dombok legtöbbje ugyanis mesterséges halom és ezek nagyrésze feltehetőleg honfoglaláskori használati tárgyakat rejt.

●

A SZENTESI DONÁT UTCAI SZÉLMALOM a múlt század első felében épült. Az értékes ipari műemlék helyreállítása az idén befejeződik.

EZ ÉV ELSŐ NYOLC HÓNAPJÁBAN, Magyarországon kiadott statisztika szerint, 320,000 külföldi látogató érkezett. Ugyanebben az időszakban 1961-ben 240,000 volt a külföldi látogatók száma. A legnagyobb idegenforgalom — az előző évekhez hasonlóan — változatlanul Csehszlovákiával, a Szovjetunióval és Romániával bonyolódott le, de sok osztrák, kelet-német, lengyel, nyugat-német és bolgár vendég is érkezett. Az év első felében ezenkívül az észak- és dél-amerikai országokból csaknem 4,000 az Egyesült Államokból mintegy 3,000, Angliából 1,350, Franciaországból több mint 1,500, Hollandiából 600, Svájcból több mint 500, Olaszországból pedig 1,300 látogató érkezett Magyarországra.

Emelkedést mutat a külföldre utazó magyarok száma is. Ez év első nyolc hónapja alatt 312,000-en mentek külföldi turistautakra közeli népi demokráciákba és távolabbi országokba, hivatalos vagy magánlátogatásra, tudományos, művészeti, vagy egyéb eseményre.

●

LEHÁR VÍG ÖZVEGY című operettjéből osztrák-francia koprodukciós film készül, Werner Jacobs rendezésében.

●

MAGYAR VÁROSRENDEZÉSI KIÁLLITÁS nyílt Bécsben, több városépítési tervező vállalat anyagából. A kiállítást a tervek szerint tavasszal Párizsban is bemutatják majd.

●

LEMEZRE VETTÉK Párizsban Molière Tartuffe-jét, a Comédie Française művészeinek tolmácsolásában.

Karácsonyra
MAGYAR KÖNYV, HANGLEMEZ, SZALONCUKOR
Kérjen díjmentes árjegyzéket
DANUBIA BOOK COMPANY
B. I. Iványi
11, Archer Street, London, W.1.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Újfrank vagy annak megfelelő összeg.

Angliai autóvásárlók figyelem!
Mindenfajta új és használt
SZEMÉLY- ÉS TEHERAUTÓT
azonnali szállításra,
kedvező részletfizetési feltételekkel is vásárolhat. Biztosítását is elintézzük.
RODney 88-52
Hívja GÁTHY-t
délelőtt 12-ig és este 6 után
Levélcím: 5, Craston House, Lettsom Street, London, S.E.5.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

EMIGRÁCIÓS ÉS MAGYARORSZÁGI SZÉPIRODALMI ÉS SZAKKÖNYVEK HATALMAS VÁLASZTÉKBAN
Bármely országba szállítunk
PANNONIA BOOKS
2 Spadina Road
Toronto, 4. Ont. Canada
Kérje árjegyzékünket

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173. Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy. Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh. Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter. 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16. Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám.: C.C. 2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentina: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka Franciaország: NF 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 lira, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent. Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie: Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication: Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIII. évfolyam 22. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1962 december 1.

KÍSÉRTETJÁRÁS

1

KÍSÉRTET JÁRJA BE Európát: a sztálinizmus kísértete. Nem fehér lepedőben és éjjel, amikor tizenkettőt üt az óra, hanem fényes nappal és állig gombolt, kakhi-színű egyenruhában, amilyet a pekingi pártfunkcionáriusok hordanak. Húsból-vérből való kísértet ez, neve is van : Vu Sziu-csüennek hívják. A kínai kommunista párt Központi Bizottságának tagja s azt a küldöttséget vezeti, amely Mao Ce-tung eszméit hivatott képviselni a kelet-európai népi demokráciák egymást követő pártkongresszusain. November elején Szófiában járt, november közepén Budapesten és most éppen Prága felé tart. S úgy hordozza körbe a kommunista országokban eddig hét pecsét alatt őrzött titkot, a szovjet-kínai ellentét hírét, mint évszázadokkal ezelőtt a véres kardot volt szokásos.

A magyar kommunista párt most lezajlott kongresszusának *legnagyobb jelentőségű eseménye, minden kétséget kizáróan, a kínai küldött fellépése, a Moszkva és Peking közötti viszály nyilvános megmutatkozása, a kommunista táboron belüli válság további elmélyülése volt.* Az Irodalmi Újság hasábjain, több mint két esztendő óta, szüntelenül szólunk erről a válságról, igyekszünk ismertetni jelenségeit, okait, megnyilvánulási formáit. Budapestről a válasz mindig az volt : ez az ellenség hangja, az árulók reménykedése, s a maguk ismert, közmondásokat kedvelő szellemességével még azt is hozzátették : „éhes disznó makkal álmodik". November 21.-e óta, amióta a kínai pártdelegátus felszólalt az Építők Rózsa Ferenc Művelődési Házában, valamivel nehezebb lesz azt mondani, hogy a „makk" csak álom volt s talán még azt is, hogy a disznók — az emigrációban vannak.

MOSZKVA s a hozzá hű kommunista pártok igyekeztek mindeddig minimizálni, a hallgatás ködébe burkolni Pekinggel való nézeteltérésüket. A kínaiak is meglehetősen óvatosak voltak s vigyáztak arra, hogy bizonyos határokon ne menjenek túl. Mao Ce-tung most taktikát változtatott. Teljesen világos, hogy Vu Sziu-csüen azzal a szándékkal szólal fel a különböző pártkongresszusokon, hogy a szovjet-kínai ellentét *ne legyen többé titok,* hogy a hasadás még mélyebb legyen, hogy állásfoglalásra kényszerítse a többi kommunista pártokat : Kína vagy a Szovjetunió mellett állnak-e s hogy az egyes országokban nem éppen kisszámú sztálinista elemekbe erőt öntsön, a kínaiak támogatásáról biztosítsa, ellenállásra, tömörülésre, szervezkedésre buzdítsa őket. Szokás odaát azt mondani, hogy az imperialisták minden erejükkel igyekeznek megbontani a kommunista világmozgalom egységét, azt az egységet, amelyre — nemde — úgy kell vigyázni, „mint a szemünk fényére". Nos, az úgynevezett imperialisták minden állítólagos erőfeszítése ártatlan gyerekjáték ahhoz *a tényleges bomlasztáshoz* képest, amelyet most a kínai párt *palam et publice* végez.

A KÖZISMERT ÜRÜGY az albán sztálinisták körüli vita. A budapesti kongresszuson előbb Kádár János, majd a szovjet küldöttség vezetője, Otto Kuusinen bélyegezte meg az albán szakadárokat, akik *„mellüket verve marxistáknak, leninistáknak adják ki magukat"*, holott semmi közük sincs az üdvözítő Tanhoz, ezeket a *„nagyszájú, szélső balodali kritikusokat"*, akik bírálják a Szovjetunió magatartását a kubai kérdésben és *„bátran csörtetnek a szó fegyverével, a valóságban azonban alkalmatlannak bizonyultak arra, hogy a forradalmi Kubának akár a legcsekélyebb gyakorlati segítséget is nyújtsák"*. Vu Sziu-csüen így válaszolt az albánokat ért támadásokra : *„Egyetlen pártnak sem szabad saját akaratát rákényszeritenie egy másik testvérpártra és beavatkoznia annak belső ügyeibe. Még inkább nem szabad a saját pártkongresszusán nyíltan és egyoldalúan támadni egy másik testvérpártot. Sajnálatos, hogy az önök kongresszusa, megismételve a proletár nemzetközi egységet megbontó eljárást, nyílt és egyoldalú támadást indított az Albán Munkapárt ellen. Ez csak a legmélyebb sajnálkozást válthatja ki bennünk."*

Vajon ki az, aki *„a proletár nemzetközi egységet megbontó eljárást"* — a kínaiak szerint — *megkezdte,* (hiszen a magyar pártkongresszus csak *megismételte* azt) ? Nyilvánvaló : Hruscsov, a Szovjetunió. A kínai felszólalás után a többi nemzetközi küldött számára elkerülhetetlenné vált, hogy szavaikkal vagy hallgatásukkal állást ne foglaljanak, kinek adnak igazat a két óriás, a szovjet birodalom és a kínai birodalom vitájában. Kádár János kongresszusi zárszavában igyekezett tompítani az ellentétet. Azt állította, hogy *„a testvérpártoknak a kongresszusunkon felszólaló küldöttségei közül a kínai delegáció vezetője, Vu Sziu-csüen elvtárs volt az egyetlen, aki egy kérdésben határozott ellenvéleménnyel élt,"* s hozzátette : a magyarok majd figyelembe veszik a kínai álláspontot, de kérik a kínaiakat, vegyék ők is figyelembe a magyar párt és *„az egész nemzetközi kommunista világmozgalom állásfoglalását."* Hogy ki kitől mit vesz majd figyelembe, — az a jövő kérdése. A jelené viszont az : igaz-e, hogy a budapesti pártkongresszuson a kínai küldött *egyedül* maradt véleményével az *egész* nemzetközi kommunista világmozgalommal szemben ?

HA VÉGIGNÉZZÜK a különböző külföldi küldöttek felszólalásait, — úgy, ahogy a hivatalos budapesti pártlap, a Népszabadság ismertette őket, kiderül, hogy erről szó sincsen. A választóvíz az albánok megbélyegzése vagy meg nem bélyegzése volt. Teljes mellel, azaz az albán szakadárokat nyíltan elítélve, a következő küldöttek álltak ki a Szovjetunió mellett : *a lengyel, a francia, a görög, a holland, az iráni, a csehszlovák, a bolgár, az osztrák, az amerikai, a mongol, az iraki, az izraeli, a mexikói, az algériai, a jordániai, a dominikai, a marokkói, a spanyol, a libanoni, a perui, a kolumbiai, a martinique-i, a costaricai, a hondurászi és a kanadai kommunista delegáció.*

Az albán ügyről — a Népszabadság szerint — hallgatott s ezzel, minden szovjetbarát frázis ellenére is, a kínaihoz húzó álláspontot foglalt el a külföldi delegációk *többsége : a román, a kelet-német, a nyugat-német, a kubai, a japán, az angol, az indonéz, a belga, az argentin, a vietnami, a finn, a török, az ausztráliai, a svéd, a koreai, a san-marinoi, a brazil, a norvég, a chilei, a dán, a mali, a guineai, a svájci, a luxemburgi, az izlandi, a guadeloupe-i a szudáni, az ecuadori, a nicaraguai, a panamai, a salvadori és a guatemelai kommunista küldöttség.* Lehet, hogy egyik-másikuk csak óvatos volt, vagy nem akarta még inkább elmérgesíteni a vitát ; de óvatosnak lenni a Szovjetunió kárára, nem megbélyegezni azokat, akiket a hivatalos moszkvai pártvonal megbélyegez, — enyhén szólva is rokonszenvezés, az esetek nagy részében pedig nyílt fejhajtás Peking irányába.

Hozzátartozik az összképhez, hogy volt két olyan küldöttség, amelyeknek vezetői nemcsak hallgattak, hanem teljesen egyértelműen a kínaiak mellett foglaltak állást. A burmai küldött szinte szó szerint megismételte Vu Sziu-csüen szavait : *„Úgy érezzük,* — mondotta, — *hogy nem használ egységünknek, ha saját kongresszusainkon nyílt vitákban vádolunk és nyíltan támadunk egy másik pártot."* A maláji delegátus pedig, miután a kínaiakhoz hasonlóan, élesen támadta a jugoszláv „revizionistákat", az albán ügyről szólva kijelentette : *„A testvérpártok közötti különböző véleményeket csakis... az egyenlőségen alapuló testvéri eszmecserék útján lehet megfelelően eldönteni. Csak így lehet tisztázni a nézeteltéréseket és csak így lehet közös álláspontot kialakitani. Ami a más, felszínes módszereket illeti, azok nemcsak hogy nem erősítik a nemzetközi kommunista mozgalom egységét, hanem a mi szent, közös ügyünknek sincsenek hasznára."* Nem tudjuk, hol tartózkodott Kádár János például e két idézett felszólalás alatt, hogy a kongresszus végén azt állítsa : a kínai delegátus *teljesen egyedül* volt véleményével.

Úgy fest, Vu Sziu-csüen nem lebecsülhető sikerrel teljesíti megbízatását : *a kommunista táborban lévő ellentétek mélyebbek, a Hruscsov elleni elégedetlenség vagy lázadozás nagyobb és kiterjedtebb, mintsem bárki is gondolhatta volna.* Egyáltalán nem látszik bizonyítottnak az, amit egyes nyugati lapok kommentárjai írtak, az ugyanis, hogy Kína *elszigetelten* állt a budapesti kongresszuson. Alighanem nemcsak elszigetelődésről, hanem még egész szigetcsoportról is kevés beszélni. *Két, egymással szemben álló táborról* van szó, amelynek határai még bizonytalanok és valószínűleg változóak, de létük már biztos és régi egységük többé aligha visszaállítható.

2

DE SZTÁLIN hazajáró és nagyon is kézzeltapintható szellemén túl volt ezen a pártkongresszuson egy egészen másféle, sokkal áttetszőbb, tragikus és mégsem legyőzött, megfoghatatlan és mégis jelenvaló kísértet is : *a forradalomé, 1956 harcáé és halottaié, és közöttük is első helyen Nagy Imréé.* Nagy Imre azzal volt jelen ezen a kongresszuson, hogy a *nevét egyetlen egyszer ki nem ejtették.* A megelőző párttanácskozáson, 1959-ben még zúdultak rá a vádak, a gyalázkodások, a kivégzését helyeslő szavak. Most, miközben Rákosi és Gerő ellen tucatjával szólaltak fel a küldöttek, Nagy Imréről hallgattak, egyik sem vette szájára a nevét. Lehetetlen nem látni, hogy ez a hallgatás zavarodottságot, visszakozást, meghátrálást jelent. Ki tudja : talán megrettenést is az ellene elkövetett bűn nagyságától, lelkiismeretfurdalást, késői megbánást, s ami egy kommunista pártban minden lelki tényezőnél fontosabb, a „politikai hiba" felismerését. Ki tudja : ez a kiáltó csend nem egy perújrafelvétel kezdetére akart-e utalni ?

S ami áll Nagy Imrére, majdnem pontosan úgy áll a forradalomra is. Kádár hosszú, kilenc teljes Népszabadság-oldalt betöltő beszámolójában és három oldalas vitazáró beszédében ez az évszám: 1956 csak a termelési statisztikák adataiban szerepelt ; mint politikai határvonalat egyetlen egyszer meg nem említette. Az „ellenforradalom" kifejezés sem jelent meg minden második sorban, ahogy ez az 1959-es kongresszuson történt, s ahol megjelent, eddig nem ismert formuláknak lehettünk tanúi. Azt mondotta például Kádár : *„A Rákosi-klikk politikája kedvező helyzetet teremtett az árulóknak, az osztályellenségnek, és az ellenforradalom szélére sodorta az országot"*. Felesleges talán itt most azon vitatkozni, ki az áruló és ki nem, ki saját osztályának ellensége és ki nem ; inkább a legújabb formula egy pozitivumára szeretnénk rámutatni. Kádár jelenlegi véleménye szerint az ország 1956-ban az ellenforradalom *szélén* volt. Ennek magyarul az a jelentése, hogy — 1956 *nem volt ellenforradalom.* A magyar nép mindig is ezt mondotta; lehetséges, hogy Kádárék is kezdik belátni ? Lehetséges, hogy különböző okok miatt, (általános nemzetközi helyzet, szovjet-kínai ellentét, fokozódó desztálinizáció, stb.), ebben a kérdésben is megkezdődik a visszakozás ? Nem nyargalnánk a szavakon, — *„ellenforradalom"* avagy *„ellenforradalom széle"*, — ha nem tudnánk, hányszor át nem rágta egy ilyen kongresszusi beszámoló szövegét az egész pártvezetés, és talán még „a szovjet elvtársak" is megtették hozzá segítő megjegyzéseiket.

Még ha helyesen értelmezzük is az idézett szöveget, nyilván akkor is hosszú és a hatalmon lévők számára keserves folyamatról van szó, amely visszaesésektől és ellentmondásoktól sem lesz mentes. De mintha úgy tűnnék : a kommunista párt igyekszik visszakanyarodni valami olyasfajta állásponthoz, amit 1956 novemberében-decemberében hangoztatott s amely szerint október 23-a még nagy, demokratikus tömegmegmozdulás volt és az események csak később „fajultak el". Mindenesetre azt, hogy ezúttal a legutóbbi kongresszusnál mértéktartóbban viselkedtek 1956 megítélésében, nyugtázzuk és várjuk a folytatást.

DECEMBER 1.-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

JÓZSEF ATTILA HALÁLÁNAK 25. ÉVFORDULÓJÁRA

Ignotus Pál: Két vers születése (4-5. old.)

Faragó László: Cagnes sur Mer, 1943 (4-5. old.)

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Cs. Szabó László: A csalogány (7. old.)

Fekete Lóránt az idei Goncourt-díj nyerteséről (6. old.)

Szovjet regény a sztálini koncentrációs táborokról (6. old.)

POLITIKA:

Fejtő Ferenc a kubai válság tanulságairól (3. old.)

A budapesti pártkongresszus (1. és 3. oldal)

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

3

A KONGRESSZUS majdnem egy hétig tartott, az ülésekről számot adó újságok most érkeztek csak meg, korai volna tehát teljes mérleget készíteni, valamennyi érdeklődésre számot tartható mozzanatot ismertetni és kommentálni. Úgy látszik, volt bizonyos józanság és szerénység is a tanácskozásokban. Elég ritka, hogy egy uralmon lévő párt beismeri : *az életszínvonal az utóbbi két évben lényegében stagnál,* (Kádár-beszéd, Népszabadság, nov. 21.), *a párton belül még él „a kritikátlan hajbókolás, illetve a kritika elfojtása"*, (Gáspár Sándor felszólalása, Népszabadság, nov. 24.), *szó sincs arról, hogy az irodalom egységes volna,* (Darvas József hozzászólása, Népszabadság, nov. 23.), stb.

De éppen e józanodás láttán szólni kell egy harmadik „kísértet"-ről, amelyet egy tőlük kölcsönzött kifejezéssel a legjobban talán „hőbörgés"-nek, vagy „túllicitálás"-nak lehetne nevezni. Ahhoz, persze, hogy bizonyos üresen kongó és régen túlhaladott frázisoktól megszabaduljanak, a bőrükből kellene kibújniok. *De mi szükség van továbbra is pápábbnak lenni a pápánál, hangoskodóbbnak, hetvenkedőbbnek — magánál Hruscsovnál ?* Bármennyit szidják is Rákosit, — ez az ő iskolája, amitől, úgy látszik, azok sem tudnak szabadulni, akik egyébként nem szerették túlságosan a „bölcs atyát".

CSAK EGYETLEN TERÜLETRŐL hozunk néhány példát : a külpolitikából. Kádár beszámolójában így ismertette a kubai ügyet : *„Legutóbb az Egyesült Államok kormánya a Karib-tenger térségében október 22-én meghirdetett és bevezetett tengeri és légi zárlattal, Kuba megtámadására tett más katonai lépésekkel, lábbal tiporta a nemzetközi jogot, felidézte a legnagyobb veszélyt, amely az emberiség békéjét a második világháború óta fenyegette. Az emberiség a nagy felelősségérzettel, önuralommal és higgadtsággal fellépő Szovjetuniónak, a szovjet kormánynak és elnökének, Hruscsov elvtársnak köszönheti, hogy az imperialista provokációt elhárították, Kuba szuverenitását és a békét megvédték"*.

(*Folytatás a 2. oldalon*)

Lelkes százezrek nagyszerű demonstrációja

A frázist, melyben az élet eleven árama már esztendőkkel ezelőtt megszűnt keringeni, Nemes Dezső, a párt Központi Bizottságának titkára, a Politikai Bizottság tagja mondotta el, ezúttal a bolgár „testvérpárt" kongresszusával kapcsolatosan, ahol is mint fő-küldött vett részt. A „Népszabadság" 1962. november 18.-i száma interjút közöl Nemes Dezsővel ; innen az alkalom. De honnan a tartalom, pontosabban a tartalmatlanság ?

Ismervén a párt Központi Bizottságának titkárát, az öreg moszkovitát, Sztálin, Rákosi meg a többiek hűséges történetíróját, aki az ártatlanul letartóztatott, majd kivégzett Sólyom László altábornagy lakásába telepedve, annak rehabilitálása után, 1955-ben, még Sólyom *személyes tulajdonainak* visszaadását is megtagadta özvegyének, a válasz nem túlságosan nehéz. Az interjúban megemlíttetik mindenféle „nagyszerű eredmény", számadatok és termelési tervek sorakoznak egymás mellett, próféciák dörögnek a bolgár „kommunizmus évtizedéről", csak éppen az nincs benne, ami e kongresszus két legfontosabb eseménye volt : vagyis a bolgár párt *sztálinista maradványai ellen való harc*, Jugovnak és társainak kizárása a pártból és a vezetésből, továbbá a kínai és a szovjet, valamint a népi demokratikus küldöttek nyílt összecsapása Albánia (értsd : Kína) ügyében.

Nemes Dezső megállapítja, hogy (Todor Zsivkov) *„értékeléseivel és megállapításaival a kongresszus vitáiban felszólalt valamennyi küldött teljes mértékben egyetértett"*, csak éppen elfelejti hozzátenni, hogy ez az egyetértés nem terjedt ki a kínai küldött felszólalására, amit a kongresszus — a nyugati tudósítások szerint — „jeges csendben" fogadott, mert lényegében nem volt más, mint a *hivatalos szovjet vonal ellen intézett támadás*. A jeges csendet, nyilván, nem hallotta Nemes Dezső.

Szerencsétlenségére nemcsak ő utazott vissza Szófiából Budapestre, hanem megtisztelte látogatásával hazánk fővárosát a bolgár pártkongresszuson résztvevő kínai küldött is. És a magyar párt kongresszusán elmondotta ugyanazt, amit a bolgárén elmondott. Csak egy kissé élesebb formában. Nemde kár volt a baliós pekingi csillagot letagadni a szófiai égről ? !

Az IDŐ Sodrában

Felemás intézkedések

Hruscsov megint lehengerelte Központi Bizottságát. Szokásához híven a legutóbbi vezetőségi ülésen is kompromisszumos megoldást keresett, engedményeket biztosítva mindkét félnek, — a jobb- és a baloldalnak, — a kérdés lényegét pedig elhallgatta. Azt javasolta, hogy központosítsák azt, ami mindmáig decentralizálva volt és decentralizálják, ami eddig központosítva volt. Egyesítette például a párt és az állam két külön Ellenőrző Bizottságát, egy másik mesterfogással pedig, általános megrőkönyödésre, kettévágta a szovjet pártszervezetet: egyik fele ezentúl csak a mezőgazdaság, a másik fele pedig csak az ipar kérdéseivel foglalkozik.

A hruscsovi adminisztratív reform minden tekintetben felemás: egyrészt jelentősen megnöveli a párt felelősségét a gazdasági élet vezetésében és ellenőrzésében, másrészt bevezeti a gazdasági bürokrácia szótárába a haszon és a jövedelmezőség fogalmát, holott ezzel az egész rendszer felbomlását kockáztatja. Most annyi új irodát és bizottságot hoztak létre, hogy egy minden eddiginél nagyobb bürokratikus túltengés veszélye fenyeget. Ám Hruscsov, akit olyan adminisztratív téboly szállt meg, amilyennel Gogol és Kafka képzeletvilágában találkozunk, a párt „ortodox" tagjait is felzúdította azzal a fennen hangoztatott nézetével, hogy az eddiginél messzebbmenően fel kell használni a kapitalista országok fejlett tapasztalatait. Az egyik „dogmatikus" közgazdász megjegyezte: **„Ilyesmit esetleg csinálhatunk, de ne beszéljünk róla."**

A dogmatikusok megnyugtatására Hruscsov megint hangsúlyozta a nehézipar elsőbbségének elvét, sőt a kubai válság után azt is feltehetjük, hogy a hadsereg elégedetlenkedő vezetőinek a hadiipari hitele növelését is megígérte. Következésképp, persze, csökkennek a lakosság reményei az életszínvonal növekedésére s csökkennek a mezőgazdasági beruházások is. Hruscsov ugyan az életszínvonal emelését tervezi s ezt a „tartalékok mozgósításával", a munka jobb megszervezésével stb. próbálja elérni. De ezt mondani könnyebb, mint megvalósítani.

A liberális közgazdászok csalódottak: Liberman professzor, Birman professzor és mások a Központi Bizottság ülése előtt széleskörű mozgalmat indítottak az iparszervezés gyökeres reformja érdekében. Végeredményben a gazdasági élet nagyobb rugalmasságát s a vállalatvezetők nagyobb önállóságát célzó javaslataikat nem utasították vissza. A Goszplant, mely sokak szerint a szovjet ipar korszerűsítésének egyik legfőbb akadálya, megfosztották hatásköre egy részétől; ezentúl az évi terveket decentralizált tervhivatalok állítják össze. Persze ezzel még nem érkezett el a szovjet tervgazdaság nagy reformja, de az első lépés talán már megtörtént.

Hruscsov egy másik vérszegény reformja a „vállalati termelési tanácsok" felállítására irányul. Nem mások ezek, mint a lengyel mintájú „munkástanácsok" gyengébb változatai, melyeknek az a feladata, hogy növeljék a munkások részvételét az üzem vezetésében. Ezeknek a szervezeteknek a hatékonysága voltaképpen az egyes vállalatvezetők és szakszervezeti felelősök magatartásán múlik. Mindazonáltal létrehozásuk puszta ténye is mutatja, hogy változás megy végbe a szovjet munkások életében: a hatóságok javítani akarják személyes kapcsolataikat a tömegekkel, melyek a párt által ellenőrzött szakszervezeteket nem tartják igazi képviselőiknek.

Mezőgazdasági téren a Központi Bizottság nem nyitott újabb távlatokat. Hruscsov intézkedései hiába próbálták megnyerni a parasztokat a közös munka ügyének, — az országban újabb élelmezési nehézségek keletkeztek. Épp a mostani ülés előtt a moszkvai újságok a nagyobb ipari központok burgonya- és zöldséghiányáról panaszkodtak. A nehézségek orvoslására Hruscsov megint csak adminisztratív reformokkal áll elő: irányító és ellenőrző bizottságok felállítását javasolja, a szovnarkhozok összevonását, a kádérek megújítását és párttámogatást helyez kilátásba. Moszkvai hírek szerint a lakosság egykedvűen fogadta terveit. A legtöbb szovjet állampolgár úgy vélekedik, hogy az 1929-es sztálini erőszakosságokat csak egy ugyanilyen gyökeres, ellenkező előjelű kezeléssel lehetne jóvátenni.

Felvetődik a kérdés: hasznosíthatja-e a szovjet kormány a nyugati országok tapasztalatait? A szovjet parasztság, ha eltekintünk a parányi háztáji gazdaságoktól, harminc év óta elszokott az egyéni termelés módszereitől. Magyarországon minden nagyobb nehézség nélkül át lehetne alakítani a kolhozokat dán típusú szövetkezeti gazdaságokká; az orosz paraszt előtt nem nyílnak ilyen lehetőségek. Ezért feltevésünk szerint a Szovjetuniót inkább az amerikai nagygazdaságok tapasztalatai vonzhatják, ezeket viszont csak jelentős anyagi eszközökre támaszkodva lehet utánozni. Magukat az anyagi eszközöket pedig Hruscsov másképpen nem teremtheti elő, mint hogy lemond a fegyverkezési és a világűrbeli versengésről s amerikai hitelekhez folyamodik.

F.

Szocialista kötelesség

A „Népszabadság" egyik legutóbbi számában Földes István *Gazdasági együttműködés és internacionalizmus* címmel cikket írt, komoly kifogásokat emelve a magyar gazdasági életben megnyilatkozó *„nacionalista nézetek maradványai"* ellen. *„Egyes szakembereink* — írja — *minden érvet felsorakoztatnak amellett, hogy csak gazdaságtalan vagy éppen elavult gyártmányokat kell más szocialista országoknak átadni"*. A szerző példákat hoz fel : a magyarok átengedték Bulgáriának a villamos targoncák gyártását, de mivel ez, úgy látszik, jövedelmezőnek bizonyult, nemrégiben *„egyik gépgyárunk Diesel-targoncát kezdett gyártani"*. Megegyezés jött létre a románokkal, hogy ők szállítanak pótkocsikat Magyarországnak. *„Az arra illetékesek azonban hosszú ideig nem akarták átvenni a román pótkocsikat"*. A szerző mind ezért a magyar gazdasági szakemberek nacionalizmusát okolja, de elismeri, hogy *„az együttműködés szélesítése ellen nemcsak a fejekben lévő nacionalista maradványok, de más, o b j e k t i v* (a Népszabadság kiemelése) *tényezők is hatnak. Így például egyes esetekben a baráti országokból importált gép és berendezés minőségével van baj, vagy az alkatrész-utánpótlás akadozik.."* Elég gyakori az is, hogy *„ha egy gyártmányt hazai termelés helyett baráti országból vásárolunk, a beszerzés, a rendelés nehézkesebbé, bürokratikusabbá válik, s mint importcikkre a korábbinál magasabb árat állapítanak meg."*

Természetes, hogy bármiféle szövetségben bizonyos partikuláris érdekek háttérbe szorulnak ; tudatában vannak ennek az Európai Gazdasági Közösség országai is, amikor hosszas tárgyalásaik folyamán szempontjaikat összeegyeztetik. De egyiknek se jutna eszébe, hogy a többieket s főként saját népét silány minőségű áruk átvételére iparkodjék kötelezni. Az Európai Gazdasági Közösséggel szembeállított KGST művi voltáról éppen az tanúskodik, hogy nem a kölcsönös gazdasági hasznosság elve irányítja, hanem nagyhatalmi politikai érdekek, amik gyakorta a kisebb tagállamok méltányos gazdasági törekvései rovására érvényesülnek. A „kölcsönös segítség" egyoldalú értelmezésének mi, magyarok számos alkalommal voltunk nemcsak tanúi, de áldozatai is, úgyhogy e tapasztalatokat alighanem feledteti, sőt inkább a gyanút éleszti, amikor a „Népszabadság" cikkírója a kézenfekvő gazdasági meggondolásokkal, meg a feltehetőleg envhítetten előadott „objektív tényezőkkel" szemben csupán elvont erkölcsi szólamokat vet hadba és a gyenge minőségű gépek meg áru átvételét „szocialista kötelességnek" nyilvánítja.

S.

Egymásra találtak

A képen két túltáplált férfiú látható. Szembeszökő derűvel állnak a fotografus előtt és közösen mutatnak fel egy agancsos szarvaskoponyát. A *Der Spiegel* című nyugat-német lap a következő aláírással közli a fotográfiát : *„Felszarvazták a német népet" : Hackländer kölni szarvas-vadász (balodalt) és Gábor magyar dollár-vadász.*

A képet kísérő cikkből aztán kiderül, hogy mintegy 700 nyugatnémet vadász jár rendszeresen Magyarországra és fizet kemény valutával szenvedélyéért. Ám gyakori látogatásaikat (évente átlag háromszor teszik meg a hosszú utat) igyekeznek titokban tartani, mert félnek a szemrehányástól, hogy mialatt ők egy népi demokráciában szarvasra meg vaddisznóra lesnek, a berlini falnál Ulbricht népi demokratikus rendőrei a menekülő kelet-német polgárokra vadásznak. Egy berlini bulvárlap, a *BZ* bécsi tudósítója keserűen meg is jegyzi : *„Eddig azt hittem, csak férjeket lehet felszarvazni. De úgy látszik, megeshet ez egy néppel is."* Ezt a kifakadást parafrazeálja a *Der Spiegel* képaláírása.

Ernst Hackländer kölni gyáros agancs-mutogató partnerét Gábor Józsefet, a MAVAD igazgatóját dollár-vadászként mutatja be a német lap, mert ő fogadja, valódi magyar vendégbarátsággal, a „revansista német nagytőkéseket", akik viszont ezért imperialista valutában : dollárral támogatják a magyar népgazdaságot. A szállás és az ellátás nyugat-német viszonylatban nem drága ugyan, dollárról átszámítva csupán napi 20 nyugat-német márkába kerül, amiért például Kölnben, Ernst Hackländer városában, ellátás nélkül, még egy közepes szállodában sem adnak egy napra szobát. Annál többe kerül azonban, ha valakinek, ne adj Isten, sikerül egy vadkant vagy egy szarvast elejtenie. A vendéglátó MAVAD ekkor hamisítatlan kapitalista módon zsákmányolja ki vendégeit. Kilóra méri a szarvas-agancsot : s egy termetesebb bika agancsa, ami hozzávetőleg 12 kilogrammot nyom, mintegy 12 ezer márkába kerül. Ám mivel a budapesti vadkereskedők figyelme arra is kiterjed, hogy nagyobbára kocavadászokkal állnak szemben, minden elhibázott lövésért is 200 márkával terhelik meg üzletfeleik számláját egy-egy találatért pedig, ha nem teríti is le az állatot, a vad árának felét kell letenniök a MAVAD asztalára. Természetesen nem forintban.

Egy ilyen bőkezű nyugat-német úriember történetesen a magyar népbíróság elnökével állt lesben. *„Tudja, azzal,* — mesélte később, a Der Spiegel szerint, — *aki a forradalom után a halálos ítéleteket kiszabta."* Aztán lelkes emlékezéssel hozzátette : „Tudja, ez olyan kedves ember, *Das war ein so netter Mensch,* hogy néhány óra múlva már olyan jóban voltunk, mintha csak tíz esztendeje lennénk vadászcimborák."

Mindenesetre megnyugató, hogy a világesemények árnyékában Magyarországon gyakorlatilag és gyakorlatias észjárással máris megvalósították a békés egymás mellett vadászást és a kapitalista agancs-vadász meg a népi demokratikus embervadász ily hamar egymásratalált.

V.

Nyomtalanul eltűnt

Lapunk legutóbbi számában írtunk Greville Wynne, angol üzletember budapesti letartóztatásáról. Megírtuk, hogy az angol konzulnak s később a budapesti angol követnek minden intervenciója hiábavalónak bizonyult: Wynne-nel egyikük sem tudott beszélni. Nem sokkal a letartóztatás után Lord Home, angol külügyminiszter, Londonban magához kérette a magyar követet, s felvilágosítást kért az esetről. A követ, a felvilágosítással adós maradt. Nem csoda. Sejtelme sem volt arról, mi történt az angol üzletemberrel.

Az angol sajtó egy része, néhány nappal utóbb, megírta magának a letartóztatásnak körülményeit: Wynne-t, aki egy fogadásról jövet kilépett az utcára, néhány civilruhás ember fogta körül, s mire szóhoz juthatott volna, betuszkolták egy autóba, s máris elrobogtak vele. Az eljárás — az élenjáró szovjet módszerre vallott. Rövidesen kiderült, hogy. Wynne-t, — amint a magyar Külügyminisztérium nyilatkozata mondja, — átadták a szovjet hatóságoknak, miután **kémkedési bűncselekményei a Szovjetunió ellen irányultak.** Hogy egy Magyarországon vendégeskedő angol üzletembert egyik percről a másikra letartóztatnak és kiszolgáltatnak egy másik állam rendőrségének: ebben a magyar kormány, nyilván, semmi **diffamálót** nem talált. Az angol annál inkább. A külügyminiszter **aide memoire**-ban tiltakozott a magyar Külügyminisztériumnál, ahol azt válaszolták, hogy a dologról semmit sem tudnak; Lord Home ezután jegyzéket intézett a szovjet Külügyminisztériumhoz ebben az ügyben, de Wynne-ről nem tudtak az oroszok sem. Miért is tudtak volna? Hiszen ők tartóztatták le. Vagy talán nem is ők? Amint az angol Külügyminisztérium szóvivőjének 1962. november 22-én kiadott nyilatkozatából kitűnik, az eset legalábbis különös.

„Amennyire én tudom," — mondotta a szóvivő, — **„az oroszok sohasem ismerték el, hogy Mr. Wynne valaha is az ő kezükben lett volna. Mindennek ellenére a magyar kormány nyilatkozata világossá teszi, hogy Mr. Wynne orosz kezekben van. Lehetséges, hogy még Magyarországon tartják fogva, de úgy hisszük valószínűbb, hogy őrizet alatt repülőgépen Budapestről Moszkvába vitték. Amit az angol kormány voltaképp kíván, nem más, mint az ügy magyarázata — orosz oldalról."**

Lapzártakor érkezett a hír, hogy a szovjet kormány hivatalosan közölte, Wynne-t a magyar hatóságok valóban átadták az oroszoknak. A szovjet közlemény szerint, az angol üzletember már beismerő vallomást is tett. Nem ő az első és nyilván nem is az utolsó.

Kísértetjárás

(*Folytatás az* 1. *oldalról*)

Az a bizonyos blokád csak úgy magától született ? Hát a szovjet rakéták ? Ki volt az az imperialista, aki provokált? Mikor Hruscsov takarodót fújt, a szovjet támaszpontok kubai jelenlétéről még a pesti sajtó is beszámolt. Gondolja-e Kádár, hogy ezt odahaza olyan hamar elfelejtik ; továbbra is épp úgy lenézi a magyar népet, ahogyan Rákosi lenézte ? S mire való nagy hangon bejelenteni, hogy a magyar hadseregben *„nem kevesen jelentkeztek önkéntesnek Kubába"?* Egyrészt, ki hisz az efajta önkéntességben, másrészt, mikor még a hatalmas Szovjetunió is meghátrált, mire jó ez az ostoba ökölrázás ? S miért kell, a kínai-indiai fegyveres viszályról beszélve, kijelenteni : *„Ahogy az szokott lenni, megjelent Indiában a ragadozó: az Egyesült Államok"*. Ha ma még nem is szabad nyíltan kimondaniok, hogy a ragadozó, amelyik indiai területre nyomult, Kína volt, vajon ezzel a gyűlölködő hanggal kívánják elősegíteni a magyar-amerikai viszony normalizálódását ?

Valahogy az egész kongresszus azt a benyomást kelti : Kádárék — gyakran késlekedve ugyan — nem egy dolgot mégiscsak megtanultak és megértettek. Megértették, hogy a szovjet-kínai konfliktusban helyesebb Moszkva mellé állniok. Megtanulták, hogy a forradalom szidalmazásával nem jutnak sehová és előbb-utóbb hozzá kell kezdeniök 1956 revíziójához. Mind ez, tekintetbe véve az ismert körülményeket és korlátokat, helyes és pozitív irányú. De ami ma talán a legfontosabb : *azt, hogy a kubai ügy mit jelentett, még nem értik.* Egyszerűen nem tudják felfogni, hogy a világban új helyzet állt elő ; a Szovjetunió beismerte, hogy gyengébb, meghajolt a nagyobb erő előtt, visszavonult és a jövőben valószínűleg kevesebbet fog handabandázni és jobban iparkodik majd valóban békésen együttélni. Amig a magyarországi vezetők a Kuba előtti helyzet légváraiból le nem ereszkednek e kemény valóság talajára, amíg nem tanulnak meg sok mindent elfelejteni abból, amit korábban — főleg Sztálintól és Rákositól — megtanultak, addig ugyanaz fenyegeti őket, amire tar elődjük a Tító-üggyel kapcsolatosan oly rútul ráfizetett : fáziskülönbséggel elmaradnak a szovjet politika mögött is, és mire felébrednek, addigra késő lesz.

FEJTŐ FERENC

ÚJ FEJEZET KELET ÉS NYUGAT KAPCSOLATAIBAN

A kubai válság elmúltával megnőttek-e vajon a Kelet és Nyugat közötti tárgyalások lehetőségei ? E kérdéssel kapcsolatban bizonyos optimizmus tapasztalható a két leginkább érdekelt fővárosban, Washingtonban és Moszkvában. A *Pravda* november 10.-i s az *Izvesztija* november 21.-i száma azt írja, hogy a szovjet szakértők véleménye szerint már csak „egy hajszálon múlik" a nukleáris kísérletek régóta várt betiltásának megvalósítása. Másrészt a *New York Times* november 21.-i számában közölt nyilatkozatában Dean Rusk amerikai külügyminiszter arra utalt, hogy a Kelet és Nyugat egymáshoz való közeledésének lehetőségei ma jobbak, mint azelőtt.

Dean Rusk még azt is kijelentette, bár nem mondta meg, mire gondol pontosan, — hogy *„váratlan eseményekre számíthatunk"* s olyan korba érkezünk, *„amelyben eddigi felfogásainkat újra kell mérlegelnünk, sőt esetleg meg is kell változtatnunk."* Nagy-Britannia volt moszkvai nagykövete, Sir Frank Roberts is ilyesféle benyomásokkal tért vissza Londonba, miutan búcsúlátogatást tett Hruscsovnál. Úgy tűnt neki, hogy a szovjet kormányfő *„jelenleg őszintén próbál a megoldatlan kérdésekben megegyezésre jutni a Nyugattal."*

Ez a kétoldali optimizmus persze meglepő azután, hogy a Szovjetunió egy kubai támaszpont létesítésével megkísérelte felborítani a Kelet s a Nyugat között kialakult hadászati egyensúlyt. Azzal viszont, hogy meghátrált az amerikai fenyegetés elől, visszavonva rakétáit s bombázóit, Hruscsov hallgatólagosan elismerte az ellenfél fölényét, melyet kétségessé szeretett volna tenni. Az erőpróba vitán felül az ő rovására végződött. Kiviláglott belőle, hogy a Szovjetuniónak nagy távolságra nincsenek hadi esélyei, csak kockázatai ; nem tudja megerősíteni gyenge stratégiai helyzetét, melynek éppen az az oka, hogy bombázó légierejének s közepes hatósugarú rakétáinak nem tud előretolt állásokat biztosítani. Interkontinentális rakétát viszont nem termel elegendő mennyiségben ahhoz, hogy ellensúlyozza légitámaszpontjai hiányát s tengerészeti hátrányát.

Ilyenformán a kubai válság legfontosabb eredménye az volt, hogy a Szovjetuniót az erőviszonyoknak és saját lehetőségeinek józanabb belátására kényszerítette. Ezzel magyarázhatjuk, hogy fejetlenség és pesszimizmus lett úrrá, ha nem is a szovjet diplomatákon, de *a kommunista hírverés nemzetközi ügynökeinek körében.* Képzeljük csak el, mi történt volna, ha Kennedy elnök nem száll szembe a szovjet hadvezetőség kihívásával. A Szovjetunió nemcsak a maga javára billentette volna a helyzetet; hanem propagandája azt is bizonyíthatta volna, hogy védnöksége alá tudja venni nemcsak Kubát, de a nyugati félteke minden olyan országát, mely a szovjet tömbhöz való csatlakozással kacérkodnék. Hruscsov ereje annyira megnőtt volna, hogy a Nyugattal való alkudozás során a kubai engedmények fejében követelhette volna egyes amerikai támaszpontok megszüntetését Európában s Nyugat-Berlin kiürítését, vagy esetleg mind a kettőt egyszerre.

Mind erről azonban szó sem lehet most. A szovjet diplomácia és stratégia visszavonulásra kényszerült. Meg kell hagyni, hogy Kennedy elnök igen józanul alkalmat adott Hruscsovnak a látszat megmentésére ; enélkül teljesen kiszolgáltatta volna a szovjet „ultrák" bírálatainak. Ponomarev nagy cikke, melyet a *Pravda* november 18.-i számába írt Hruscsov politikájának a védelmében, kiválóan mutatja, milyen tőkét próbált kovácsolni a szovjet hírverés az Egyesült Államok nagylelkűségéből. Ponomarev ugyanis a kommunizmust teszi meg a kubai játszma nagy nyertesének. Szerinte ez az ügy bebizonyította a világ népeinek : 1.) hogy a kommunizmus megmenti a békét, 2.) hogy a kommunizmus nem alaptalanul figyelmeztet az imperialista veszélyre, 3.) hogy az Egyesült Államok népe sincs biztonságban a termo-nukleáris fegyverek elől, 4.) hogy az Atlanti Szövetség látszólagos egysége mély ellentmondásokat rejt, 5.) hogy a gyarmatosító iga alól felszabadult népekre fontos szerep vár, 6.) hogy Hruscsov jól látta, miszerint a háborút az erőszakos kísérletek elleni szívós küzdelemmel el lehet kerülni, 7.) hogy a Szovjetunió sikeresen megvédte Kubát az agresszióval szemben s vezeti a harcot a béke és a népek biztonságának a megszilárdításáért.

Ha a Ponomarev szavait úgy tekintjük, hogy a kínaiak s az albánok érveit akarja cáfolni s Hruscsov némileg megrendült helyzetét megszilárdítani, akkor elnézhetjük őket. Csakhogy a kubai ügy megoldásának *tárgyilagos* elemzése során egész más következtetésekre jutunk, mint amilyeneket Hruscsov központi bizottságbeli munkatársa vont le. Ezeket a következő pontokban foglalhatjuk össze :

1.) A kubai ügy leleplezte a szovjet propaganda s a valóság között tátongó szakadékot. Ismeretes, hogy az utolsó percig, vagyis Hruscsov október 25.-i üzenetéig a szovjet hírverő szervezet mereven tagadta a kubai támadójellegű haditámaszpontok létét. Hruscsov beismerése szörnyű csapást mért ennek a szervezetnek a tekintélyére. Az derült ki belőle, hogy bár a Szovjetunió elméletileg elítéli a „kalandorpolitikát", bizonyos körülmények között maga is hajlamos veszélyes uszításra és nagyotmondásra, mellyel az emberiséget a háború szélére sodorja. Persze, azzal, hogy engedett az amerikaiaknak, Hruscsov — hála és köszönet ! — „megmentette a békét". *Csakhogy mielőtt megmentette, ő maga veszélyeztette.*

2.) Az eset bebizonyította azt is, hogy a szabad országoknak továbbra is éberségre van szükségük és, kínai szóhasználattal élve, nem szabad ábrándokat táplálniuk a kommunista világ vezetőinek feltétlen békevágyáról.

3.) A válság megoldásából kiderült, hogy ha a Nyugat szilárdan kiáll, a szovjet hadvezetőknek számolniuk kell saját népük s a csatlós országok népeinek békeakaratával.

4.) Nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet tömb látszólagos egysége mély ellentmondásokat rejt. Egyrészről Kína s pöttöm csatlósa, Albánia minden erejével hajthatatlanságra ingerelte Kubát, hogy ezzel is elmérgesítse a Szovjetunió s az Egyesült Államok közötti kapcsolatokat, másrészről olyan kommunista országok, mint Lengyelország, — Jugoszláviát nem is említve, — alig titkolták, hogy helytelenítik a válságot előidéző kalandorpolitikát.

5.) A semleges politikájú államok vezetői nagyrészükben megértették, milyen veszéllyel játszanak, ha Fidel Castro módján ki hagyják zökkenteni magukat a semlegességből a Szovjetunióval kötendő katonai kapcsolat kedvéért. Feltehető, hogy emlékezetükbe vésik a tanulságot, s ezentúl nagyobb megértéssel fogadják a nyugati nézeteket, már csak azért is, mivel az India-ellenes kínai merénylet miatt leesett a hályog a szemükről.

6.) A háború még az esetben is elkerülhető, ha a Nyugat a maga felsőbbrendűségét és életfontosságú állásait védelmezi. Sőt, így kerülhető el igazán. .

7.) A kubai válság legfontosabb tanulsága azonban a következő : a Nyugatnak ki kell aknáznia sikerét, hogy beláttassa a Szovjetunióval egy tartós *modus vivendi* szükségességét, amely a békés együttélésen s a népek függetlenségének tiszteletben tartásán alapul. A maga hasznára kell fordítania az időnyereséget, nagyszabású anyagi, gépi és erkölcsi segítséget nyújtva az elmaradott országoknak, s a lehetőség szerint meszszemenően támogatva a Szovjetunióban s a többi kommunista országban jelentkező enyhülési, liberalizálódási, sőt közeledési irányzatokat. *A stratégiai status quo védelme a Nyugat főcélja, de ez egyáltalán nem jelentheti a politikai status quo védelmét,* nemcsak a Szovjetunió uralta országokban, hanem azokban az országokban sem, ahol ez a *status quo,* mint például Latin-Amerikában, nyomorral, haladás-ellenességgel és elnyomással jár.

A kubai mérkőzésből diadalmasan kikerülő *status quo* tökéletesen összeegyeztethető a politikai és gazdasági liberalizmussal. Az amerikai s az európai liberálisok feladatát az elmaradott országokban az nehezítette meg különösen, hogy a Nyugatnak meg kellett védelmeznie életfontosságú stratégiai állásait a szilaj kommunista propaganda ellen, mely ezeket az állásokat politikai úton, felforgató tevékenységgel, betarthatatlan ígéretekkel próbálta elhódítani.

Most, a kubai válság során a Szovjetunió a maga kárán tapasztalta, hová vezet az a demagógia, melyben a kínaiak mesteri tökélyre tettek szert. Mivel baloldalról ez a felelőtlenül bujtogató s a tűzvésztől sem félő propaganda veszélyezteti, Hruscsov valószínűleg megértőbbnek mutatkozik majd egy olyan felfogás iránt, mely a gazdaságilag elmaradott országok problémáit ésszerűen, a tényekkel számolva, technikailag s nem nagyhangú uszítással óhajtja megoldani.

Hét kongresszus — hét hamisítás

A pártkongresszusok sorozatában elérkezvén a nyolcadikhoz, a „Népszabadság" kötelezőnek érezte, hogy visszapillantson az időben, s beszámoljon olvasóinak „régi dicsőségünkről", mely — félő — még mindig késik kissé az éji homályban. Ahány ház, annyi szokás ? A népi demokrácia e szólást is megváltoztatta. Valahogy így : *ahány kongresszus, annyi történelemhamisítás.*

1925. A Kun Béla vezette kongresszusról a „Népszabadság" idézi néhai Szabó Péter endrődi kommunista béres minden bizonnyal őszinte visszaemlékezését, mely megállapítja : *„aztán döntöttünk az illegális szervezetek magyarországi kiépítéséről, majd a sajtó és az oktatási és nevelési feladatokról.. A programba belekerült a radikális földreform, a burzsoá államhatalom megdöntése"* ; csupán azt „felejti el" hozzátenni, hogy néhány esztendővel később — Moszkvában — ezt a programot hivatalosan elítélték, *túlzó baloldalinak* nyilvánították.

1930. Pothornyik József elmondja, hogy *„a kongresszus ülései viharosak voltak", „különösen élesen vetődött fel az a súlyos kár, amit a pártvezetés egységének hiánya, a magyar munkásmozgalmat marcangoló frakcióharc a mély illegalitásban küzdő pártnak okozott,"* s *„a helyzet súlyos volt"* — csak éppen azt felejti el hozzátenni, hogy már abban az időben is volt valaki, aki „fellépett" e szűklátókörű szektáriánizmus ellen s téziseiben, melyek a párt történetében *Blum-tézisek* néven maradtak fenn, síkraszállt a népfrontpolitikáért, a burzsoá államrend forradalmi megdöntése politikájának elvetéséért. Senki sem próféta a saját pártjában : a Blum-tézisek szerzője, *Lukács György,* e merészség után esztendőkig élt kiközösítve.

1946. A visszaemlékező Horváth Gyula lelkesedése alig ismer határt. Oka volt rá, hogy lelkesedjék. Még nem tudta, — amit ma már a „Népszabadság", s minden bizonnyal Horváth Gyula is tud, — hogy a lelkesedés felszíne alatt már működésben voltak azok az erők, melyek a felszabadulás utáni demokratikus szabadságjogokat egy tollvonással eltörölték, s a nemzetet a sztálinista-rákosista terror börtönébe zárták. Például Horváth Gyulát, — aki 1929 óta tagja a pártnak, — 1950-ben letartóztatták és csak 1954-ben szabadult ki : de ez, úgy látszik, nem tartozik a „Népszabadság" hatáskörébe. Aki pedig Rákosi „személyi kultuszát" elítéli, de Rákosi „szalámipolitikáját" helyesli, az nem tesz egyebet, mint igazolja a kezeket összekötő drótkötélnek acélbilinccsel való felcserélését.

1948-ban, a szociáldemokrata párt „gleichschaltolása" idején a pártlap csak azt látja, hogy *„nem volt olyan erő, mely megakadályozhatta volna az egyesülést".* Ebben, sajnos, igaza is van. Az erőt, mely az egyesülést megakadályozhatta volna, s ezzel együtt megmenthette volna a magyar demokráciát is az elkövetkezendő évek szörnyűségétől, ekkor már sikerrel összetörte az a gépezet, mely a *„nép atyja és bölcs vezére"* irányításával hengerelte a magyar tájat. Hogy mi történt a volt szociáldemokratákkal ? *„Később, az 1950-es évek elején,"* — emlékezik vissza Sarlós István, az MSZMP VI. kerületi titkára, — *„volt szociáldemokratáktól néha hallottam elkeseredett megjegyzéseket. A személyi kultusz idejének politikája, a volt szociáldemokraták iránti bizalmatlanság, az ártatlan emberek, derék harcosok üldözése váltotta ki ezeket. Nem volt mindig könnyű válaszolni rájuk."* Az olvasó elandalodhat a megdöbbentően *finom és érzékeny* fogalmazás láttán s kíváncsian kérdezheti : vajon mikor volt könnyű a válasz ?

1951-re, a következő kongreszszusra, Pióker Ignác, a dísz-sztachanovista így emlékezik : *„Egyik annak a tényleg feszülő, létező energiának a felidézése, amelyet még 1951-ben, a már elhatalmasodott hibák ellenére is sugárzott az ország, a munkásosztály... a másik a már kifejlődött személyi kultusz a vezetésben..."* Idézzük fel eme „feszülő energiát"? Rajkot, Szőnyit, Pálffyt és a többi ezreket már kivégezték, Kádár János már a börtönben ült, a mezőgazdaságot erőszakosan kollektivizálták, az országra a haláfélelem csendje ült, a Honvédelmi Minisztériumban Farkas Mihály parancsnokolt s Gerő Ernő feszítette a terveket, de *„a magyar nép sohasem tántorodott el"* a párt nemes ügyétől.

1954-ben, a következő pártkongresszuson kiderült, hogy — amint Molnár Ernő ,a csepeli párttitkár mondja, — a pártvezetésnek *„szélsőséges"* ellentétei voltak, *„amelyek Nagy Imre részéről jobboldaliságban, Rákosi és szűk csoportja részéről pedig a hibás, szektás politikához személyi érdekből való merev ragaszkodásban nyilvánultak meg."* Egyetlen szó sem esik arról, hogy ezen a kongresszuson *Nagy Imre volt* az, aki a rákosista klikk elleni harcot képviselte, s hogy az a központi vezetőség, mely 1953. júniusában *egyhangúan* mellette volt, 1955. márciusában *egyhangúan* ellene fordult ; egyetlen szó nem esik arról a mindjobban elmélyülő, elkeseredett harcról, amit az ország intellektueljei *Rákosi ellen folytattak,* miközben a „Népszabadság" dicstelenül kimúlt elődje foggalkörömmel *védte* Rákosi pozícióit és politikáját. Még csak kísérlet sem történik arra, hogy Nagy Imre *helyes nézeteit* szembeállítsák Rákosi *hibás nézeteivel* s *legalább elméletileg elismerjék,* hogy Nagy Imrének volt igaza. A magyarázat kézenfekvő. Azok, akik ma egyenlőségjelet tesznek Nagy Imre „jobboldaliságа" és Rákosi *baloldaliságа* közé, akkoriban szinte kivétel nélkül az utóbbi engedelmes kiszolgálói voltak. .

Az 1959-es kongresszusról megtudjuk, hogy ott *„nemcsak az ellenforradalom felett győzedelmeskedő, nemcsak az ellenforradalom okait felszámoló párt vont mérleget, hanem az a párt, amelyet a magyar nép bízott meg, hogy a szocializmus felépítésének útján vezesse."*

Ehhez még kommentár sem szükséges.

(BI)

Körbe-körbe

A budapesti Petőfi Színház előadásait egyik napról a másikra be kellett szüntetni. A színház nézőterének rabic-mennyezete megrepedt. A gazdasági igazgató közölte a sajtóval, hogy már az évad elején megállapították a szakértők : az épületet, amely elavult, korszerűtlen, sőt tűzveszélyes is, át kell építeni. Ennek ellenére az előadások folytatódtak. Az egyik délután a nézőtér mennyezetén hullani kezdett a vakolat. Vizsgálóbizottság szállt ki a helyszínre és megállapította, hogy a színházban nem lehet több előadást tartani. Úgy döntöttek, hogy a színház együttese az Izabella térre, a volt Madách Színházba költözködik.

A történteket bonyolítja az is, hogy a Fővárosi Operettszínház ugyancsak átépítésre szorul és az eredeti terv az volt, hogy a munkálatok alatt az operett-együttes költözik az Izabella térre. Most úgy határoztak, hogy a Petőfi Színház marad legalább két évig a volt Madách Színház épületében és majd amikor a most életveszélyes épület átalakítása befejeződik, az Operett Színház költözködik az eddigi Petőfi Színház helyére. Hacsak időközben az Izabella téren nem reped meg a mennyezet...

***

A BUDAPESTI NÉPSZAVA egyik cikkében így ír az orvosok helyzetéről : „Az orvosok mintegy harmada több állást is betölt. Napi szolgálati idejük rendkívül szaggatott, sok esetben nem teljesítik különféle rendeléseiket : egyik állás lényegében a másik rovására megy. A rendelési órák leginkább az orvosok szabad idejéhez és nem a betegforgalom igényeihez igazodnak."

IGNOTUS PÁL

KÉT VERS

(JÓZSEF ATTILA HALÁLÁNAK

Az irodalomtörténet, óhatatlanul, igen méltatlanul bánik a boldogult derék Horger Antal professzorral; József Attilától tudom, hogy „egészen derék ember volt az öreg, voltak nála sokkal rosszabbak...” S méltatlanul bánna, ha a nevét számon tartaná, azzal a törvényszéki bíróval is, aki első fokon istenkáromlásban vétkesnek marasztalta el a költőt egy még gimnazista korában írt verse miatt; talán az a kár, hogy a Kúria fölmentette. Az irodalomnak nem a vakdűh a legvészesebb ellensége, hanem a közöny. A sikerhez botrány kell, botrány vagy simulékonyság, s aki hatalomhoz és divathoz simulni annyira képtelen volt, mint József Attila, annak sorsán bizonnyal csak az lendíthetett volna, ha országos felhördüléssel jutalmazzák eredetiségét. Talán az volt a balvégzete, hogy bár leszokni nem tudott a fenegyerekségről, ízlése megóvta attól is, hogy azt kirakati magatartássá merevítse ; eszméknek élt, gyakran rögeszméknek persze, — ezeket is hideglelős körmönfont logikával módolta ki, — de a forradalmi szabványtól ugyanúgy idegenkedett, mint a maraditól. Eleve gyanús volt neki minden olyan „izmus”, minden olyan mozgalom vagy intézmény, amely az „Új” jelzőt biggyeszti neve elé; s mivel olyan világban élt, ahol ki minél ásatagabb gondolattal hozakodik elő, annál buzgóbban lakkozza magát vadonatújra, inkább beletörődött, hogy :

Mit oltalmaztunk, nincs jelen,
azt most már támadóink védik...

Pörös száját, mint maga írta, nem fogta be, s a tudásnál emelt panaszt, de az ilyen panasz hangja nem messze hatol. Súrlódása temérdek volt, úgyszólván mindenkivel; némelyik eléggé kínos ahhoz, hogy állástól, segélytől elüssék, babér-osztás közben mellőzzék, de egyik sem eléggé mutatványos ahhoz, hogy a könyvei keljenek. Ahhoz, hogy költészetből megélhessen, előbb legalábbis meg kellett magát ölnie.

Pedig életében sem volt titok, hogy kicsoda. S voltak, akik meg is mondták; amire nem ellentmondás volt a válasz, hanem hallgatás, másról-beszélés, legföljebb hümmögés, olyasfajta, amilyennel Angliában ugyanazon időtájt, a harmincas évek derekán vagy második felében, a német fegyverkezésről közölt pontos és részletes laptudósításokat nyugtázták. Ez nagyon más körbe vágó példa, de ugyanazt bizonyítja : hogy az emberek nem azt tudják, amit megtudnak, hanem amit megtudniok akaródzik. Néha, kivételesen, az igazságra kíváncsiak. 1956-ban készült egy akadémiai kiadvány : a József Attiláról még életében megjelent írások gyűjteménye; a tervet zúgolódva fogadta némely cikkíró, aki nem szívesen látta régebbi lefitymálásainak újabb bemutatását ; azóta pedig más irodalompolitikai meggondolások állták útját a kiadványnak — amiben ha tévednék, s ha a kötet tudtomon kívül megjelent volna, örömmel sietnék helyreigazítani tévedésemet. Tényszerű és átfogó jellegű írást erről a tárgyról csak egyet ismerek : Komlós Aladárnak, ha jól emlékszem, „József Attila és kortársai” címmel, a *Magyarok* c. folyóiratban, a háború utáni első vagy második évben megjelent kis tanulmányát.

Itt csak egy pillanatot idéznék fel, amelynek nem tudom már, nyoma van-e Komlós tanulmányában. Ez 1936-ban játszódhatott le. A Cobden-szövetség, „vitaelőadói” dobogóján együtt ült : József Attila, kit a polgári körökben — legalábbis az aláhúzottan szabadelvű, hogy ne mondjam, „haladó” polgáriakban — addigra mégiscsak befogadtak már, nem csupán lánglelkű bozontosnak, aminek magánhasználatra régóta tisztelték, hanem meghallgatásra érdemes embernek is ; és az ő legmeghittebb régi barátja, Németh Andor, még bécsi rikkancs korából pártfogója, életreszóló pajtása, gyakran bolondériáinak értő és mosolyos megosztója, sokban tanítója, szellemének pallérozója, műveltségi kalauza s ugyanakkor géniuszának önkéntes szolgája, talán legfinomabb hallású értelmezője s mindenesetre legállhatatosabb hirdetője.

Elsőnek Németh beszélt ; s az ígért „vitaelőadás” helyett felolvasta József Attilának a *Szép Szó* első számában megjelent, „Ha a hold süt” kezdetű költeményét, ennek látomását vázolta fel elemző szépprózába átléve, s kijelentette, hogy „József Attila nagy költő, nagyon nagy”.

Az ötlet nem volt ízléses, még József Attila is fészkelődött a dobogón, bár általában jól tűrte a szembe-dicsérést; de több volt mint ízléses — bátor volt. Németh Andor sokkal kényesebb esztéta volt, hogysem magasztaló jelzőkben higyjen ; tudta, hogy bármilyen versszakot vesz (mint szokta) a maga szivárványos fénytörésű lupája alá, többet mond róla, mintha kinyilatkoztatja, hogy „nagy, nagyon nagy”. De ugyancsak tudta, hogy van amikor a közhelyet kell kimondani, ha durván is, ha fellengősen is, mert ez az ára, hogy az árnyaltabb szóra odafigyeljenek. Tudta — vagy csak hitte ? A közönség mindkettejüket megtapsolta, de József Attila költeményei azután sem keltek — egészen az öngyilkosságáig. Akkor vált egy csapásra üzletté, s akkor mondták ki rá egy ütemre — igen különböző pártállású lapokban — hogy *nagy költő volt, nagyon nagy.*

Így van rendjén ; mindenképpen jobb mintha azóta se jöttek volna rá. De a nagyság bizonyítására nyilván nincs többé szükség. Hanem eszembe jut Németh Andornak egy már barátja halála után írt kis cikke, melyben az egyik rövidke versnek — éppen a „Németh Andor” címűnek — ténybeli hátterét ismerteti. Furcsa, bizsergető vers, talán életrajzi tényismeret nélkül is élvezhető; emlékszem Karinthy (aki, igaz, nagyon jó barátja volt Németh Andornak) milyen élvezettel ismételgette két sorát :

vegyetek békákat neki,
hogy legyen népe legalább

— megérteni azonban a talányos személyi utalások megfejtése nélkül aligha lehet; verset megérteni pedig nem muszáj, de alkalmasint nem is árt. Ez a példa bátorít fel, hogy elmondjam, amit személyes tapasztalatból tudok József Attila két versének keletkezéséről; történetesen pszichoanalitikai élményét idézi fel mind a kettő.

„AMIT SZIVEDBE REJTESZ”

Ez is 1936-ban történt, mégpedig az év elején. Akkoriban már csak mint szerkesztőtársak is sokat üldögéltünk együtt, s gyakran hallgattam — olykor bizony szórakozottan, mert, ki győzte volna az ő állandó szellemi tornáját folytonos résenléttel ? — dünnyögő eszmefutamait, melyek adomák, látomások és elméletek közt kígyóztak, prózából átátcsapva versbe. Ült a kávéházban, csillogott mongolos szeme, mozgott az ádámcsutkája, amint rámnézett és mintha találós kérdést adna fel, úgy kérdezte :

— Tudod-e mi ez ? *„Amit szivedbe rejtesz, szemednek tárd ki azt; amit szemeddel sejtesz, sziveddel várd ki azt.”*

— Négy jambikus sor. Nem tudom, ki írhatta.

— Az nem is fontos. A fontos az, hogy benne a pszichoanalízis lényege. No most figyeld meg : *„Amit szivedbe...”.*

Oszintén szólva, nem sokat gondoltam róla. Talpraesett strófa, nyilván van is benne valami... — de hogy akár gondolatnak, akár alkotásnak jelentős volna, azt nem éreztem meg benne. Másról beszéltünk. De ő újra meg újra visszatért ahhoz, hogy ez a „pszichoanalízis lényege”.

Közeledett Freud nyolcvanadik születése napja. József Attila javaslatára elhatároztuk, hogy a *Szép Szó* egyik számát jobbára ennek az alkalomnak szenteljük. Ki miről ír bele ? József Attilának nyomdakészen állt egy szívbemarkoló költeménye, mely fájdalmasan odaillett : a „Gyermekké tettél”. Ezenkívül, mondta, közölné azt, hogy „Amit szivedbe...”.

— Azt a négy sort ?

— Az a négy sor, az csak a kezdete.

— Mikor lesz meg a többi ?

— Akár fél óra múlva.

Nem egy fél óra, egy fél hónap is eltelt. Készültünk a szám betördelésére. A vers pedig még mindig nem volt a nyomdában.

— No mi lesz vele, Attila ?— sürgettem.

— Akár azonnal oda is adhatom.

— Hát add.

— Előbb még le kell írnom.

— Hát írd.

Ezzel eltűnt. Másnap nekirontottam :

— Nem úsztathatjuk tovább a lapot. Nem akarod azt a négy sort leadatni úgy, ahogy van ? Mint készülő vers vázát ?

— Nem, nem, hiszen az egész készen van a fejemben — hajtogatta.

— Hát akkor ülj néki végre és *amit fejedbe rejtesz, nyomdának tárd ki azt,* máskülönben sose jelenünk meg.

Leült egy kuckóban a szedőgépek mögött, papír előtte, töltőtoll a kezében. Másfél óra múlva rajtaütöttem. Összeszaggatott papírlapok hevertek körülötte. Megnéztem az előtte fekvő lapot; ennyi állt rajta :

Amit szivedbe rejtesz

Freud nyolcvanadik születésnapjára

Amit szivedbe rejtesz,
szemednek tárd ki azt ;
amit szemeddel sejtesz,
sziveddel várd ki azt.

A szerelembe — mondják —
belehal, aki él.
De úgy kell a boldogság,
mint egy falat kenyér.

S aki él, mind-mind gyermek
és anyaölbe vágy,
Ölnek, ha nem ölelnek —
a harctér nászi ágy.

Légy, mint a Nyolcvan Éves,
akit pusztítanak
a növekvők s míg vérez,
nemz millió fiat.

Már nincs benned a régen
talpadba tört tövis.
És most szivedből szépen
kihull halálod is.

Amit szemeddel sejtesz,
kezeddel fogd meg azt.
Akit szivedbe rejtesz,
öld, vagy csókold meg azt !

VAN-E HIÁBAVALÓBB és szemérmetlenebb cselekedet, mint egy költő múltjának felturkálása ? Az irodalomtörténész álruhájába öltözünk, behatolunk lakásokba, hivatalokba, kávéházakba, kikérdezzük a házmestert, a szomszédokat, a pincért, az irodaszolgát, meg azután a barátokat s természetesen a nőket, akikhez jó volt vagy mostoha. Amikor már mindent feljegyeztünk, beleértve ügyvédjének, pszichoanalitikusának, fogorvosának, borbélyának és fűszeresének adatait is, akkor kiderül, hogy a költő szegény volt, de szerette a kadarkát, a szőke, zöldszemű, kövérkés nőket, a rövidszivart, a detektívregényeket, hogy hálóingben és nem pizsamában aludt, hogy szenvedélyes bélyeggyűjtő és horgász volt, minden kiderül csak az nem, mitől lett költő és mi a titka művészetének.

Bevallom, amikor 1943 nyarán József Attila nővérének levelét kézhez kaptam Cagnes sur Merben, mindezt még másképpen ítéltem meg.

A levélből arról értesültem, hogy a költő 1927-ben e tengerparti faluban tartózkodott és ott két verset írt. *„Felkeresné-e a házat, ahol Attila lakott,* írta József Jolán, *és megkérdezné-e volt háziasszonyát és, ha lehet, másokat is, milyen körülmények között élt fivérem Cagnes sur Merben ?”*

A KÉRÉS kellemes izgalommal töltött el. József Attila után nyomozni egy francia faluban, német megszállás alatt, ennél pompásabb feladattal még az ellenállási csoport sem bízhatott volna meg.

A háború és a megszállás itt ugyanis egészen más értelmű volt, mint bárhol másutt Európában. A festők, írók és költők úgy éltek Cagnes sur Merben, mint Noé bárkájában. Néha dideregve, gyakran éhesen folytatta mindenki munkáját, mintha az özönvíz nem tehetett volna féket a képzeletre és az alkotóerőre. A többé-kevésbé tehetséges festők és írók makacsul és rögeszmésen vásznaik és írógépük előtt maradtak.

Talán ezért döbbentem meg, amint József Attila 1927-ben, Cagnes sur Merben írt egyik versét újraolvastam. E verset 1943-ban kellett volna megírnia, gondoltam bamba merengésemben.

Ó, Európa hány redő.
Minden redőben gyilkosok
ne hadd hogy sirassam a lányt
ki két év múlva szülni fog.
Ne hadd hogy szomorú legyek
Lucie nővérem hazavár
A gyilkosokban félelem
S a félelemben a halál.
Verset írok hogy szórakozz
adjon kezet ki megmaradt
az irodalmi klikkeken
ez a versem is elakad.
Egy légy a tejben megfulladt
a tenger a hegyfokra jött
s egy terített asztal úszik
a jóllakott habok fölött.

Igen, azokban az időkben Európa minden táján gyilkosok járkáltak géppisztollyal, bikacsökkel vagy a gázkamrák használati utasításával zsebükben, de honnan tudta ezt már 1927-ben a költő ? Igen, azokban az időkben siratni kellett a lányt, aki szülni fog, mert a hősök a csecsemőkre vetették magukat, gyakran előbb, mint az aggastyánokra és a nőkre. Igaz, a szomorúságnak nem maradt sok helye szívünkben, hiszen arról volt szó, ki lő először, a gyilkosok vagy mi. Mi is féltünk, de ők is, s e félelem mélyén bujkált az értelmetlen, kancsi halál. Verset írtunk tehát és regényt, vagy képet festettünk talán abban a ki nem mondott, ostoba reményben, hogy ha mi nem is, de művünk túléli a gyilkosokat, a félelmet és halálunkat. Cagnes sur Mer dombjának tetejére gyakran feljött a tenger, hogy bárkánkat rommá törje s a hústalan, kenyér nélküli napokon éhségünk révületében valóban terített asztalok úsztak a tengeri csaták után hajóroncsoktól és matrózhulláktól jóllakott habok felett.

Cagnes sur

JÓZSEF ATTILA egy halász özvegyénél lakott 1927-ben, százhúsz-százötven méterre a tengertől, földszintes házban, három gőgös pálmafa alatt.

Örökké háborog a tenger
örökkön zúgnak a lombok
örökkön fájdalmas az ember
örökkön kicsik a dolgok.

— írta a költő Cagnes sur Merben.

Ahogy a ház felé közeledtem a tűző napsütésben, lelassítottam lépteim, hogy halljam én is a tenger háborgását és a lombok zúgását. A traktorok dübörgése nélkül valószínűleg hallhattam volna is. Messziről láttam, hogy a német egyenruhába öltöztetett lengyel katonák a Földközi-tengeri falat építették kényelmes mozdulatokkal, a munkaláz legparányibb nyoma nélkül. Egyszerre csak, hórihorgas őr lépett elém, övében gránátokkal, kezében géppisztollyal és papírjaimat kívánta látni. Teljesítettem óhaját, majd a rossz amerikai filmekből ellesett nagyvilági mosollyal németül megérdeklődtem, nem érezné-e jobban magát Varsóban. E szóra sápadt, kék szeme kigyúlt és öklét kommunista köszöntésre emelte. Majd mutatóujját ajkára illesztette és fütyörészve továbbment.

„Ha ezekre bízzák a part védelmét, akkor nagy ellenállás nem lesz”, gondoltam és ruganyos léptekkel folytattam utam József Attila egykori lakása felé.

Bevalljam-e, hogy a francia halász özvegye összehasonlíthatatlanul barátságtalanabb volt, mint az állig felfegyverzett hadfi ? Bevallom.

— Kit keres ? — kérdezte ridegen.

— 1927-ben itt lakott egy József Attila nevű magyar költő....

— Ki ? — vágott szavamba.

— József Attila.

Bátran ejtettem ki a költő nevét, mert akkor még nem tudtam, hogy egy Attila keresztnevű magyar után érdeklődni egy francia halász házában olyan hatást kelt, mintha Kiskunfélegyházán valaki be kopogna valamelyik nádfedelű kunyhóba azzal, hogy Dzsingis kánról szeretne néhány apróbb felvilágosítást kérni.

— Attila ? — kérdezte döbbenten a fehérhajú, piszeorrú özvegy.

— Attila József, — mondtam biztatóan.

— Maga detektív ?

— Dehogy vagyok detektív, — feleltem és ismét arcomra illesztettem a már említett nagyvilági mosolyt.

— Akkor menjen érdeklődni a rendőrségre, — kiáltotta felháborodottan és bevágta orrom előtt a ajtót.

VERESÉGEM nem csüggesztett el. Azzal vigasztaltam magam, hogy a halász özvegye legfeljebb csak azt mesélhette volna el, milyen színű volt a költő fogkeféje, fürdött-e a tengerben, miből állt ebédje és vacsorája s, hogy nővére valóban küldött-e neki kenyereket. Cagnes sur Merben írt másik versében József Attila ugyanis ezt írja :

Nővérem csak küldi a kenyereket
a lélek a vén teknőc hátán lebeg
négy fillérem van mindenem
kopog
ne nevessetek ki asszonyok.

A táj egyszerre megtelt ezüs árnyakkal; Renoir kertjéhez értem. A zizegő olajfák, a lombok mögül előtűnő sárga ház, a vérszínű rózsák kísérteties hűséggel másolták a festő Louvre-ban kiállított képeit. A fák közül felbukkant egy meztelen nő szobra. imára vag

...ÖRTÉNETE

ÖNÖTÖDIK ÉVFORDULÓJÁRA)

Én tőled ezt tanultam,
te nyolcvanéves agg...

— Attila! — sóhajtottam riadtan — te tudod, milyen ez,

Jobban tudta, mint én. Hogy nehezen ent a versírás, nem csodáltam; de hogy ajában is ilyesmi jutott eszébe, máig sem lom megmagyarázni. Búsan megegyeztünk ban, hogy e vers nélkül fog a szám megenni, induljon a tördelés.

A tördelést József Attila kezdte, ez az ő inkaköre volt, amíg egészséggel győzte. y napra azonban megint eltűnt, s amikor isnap beköszöntött, kezében lobogtatta a sz verset. Kimerülten, de kissé diadalskodva, földerülten kérdezte: „No most szik?".

Bizony tetszett. Akkor is úgy láttam, úgy om most is, hogy legkülönb műveinek yike. Igazában akkor világosodott meg ttem a négy kezdő sor értelme is. Minden kasz fejbekólintott mélységével, melyet a ol-keleti pagodák kecsességével érzékít g. S hányszor csendült meg bennük egy szójáték, ismerősöm e szüntelen töpngő lélek kósza futamaiból, itt hirtelen elembe szökkenve! Az *öl* főnév, az anyaöl; *öl* ige, a gyilkolás; az *ölelés*, a ilkolás dühének feloldódása a szerelemn; — ezek a kavargó szavak itt istályosan csapódnak le a gondolatban, gy minden ember: gyermek, s akkor öl, nem ölelhet; attól válik gonosztevővé, gy nem szabad szeretnie. Még a „nyolcnéves" bölcs példamutatása is, melynek yik esetlen felvázolása szemem láttára rült papírkosárba, gyönyörűen bontakozik itt. Legszebb azonban utolsó szakasza, vágásával az elsőre. „Amit szemeddel sejz" — tér vissza az első versszak rmadik sora, hogy utána érzékies kenységgel csapjon le: *„kezeddel fogd meg t"*. S végül a dallam-nyitó mondat, átfogalmazva: ímmár nem „Amit", hanem *„Akit* szivedbe rejtesz" az embert, vagy még inkább, az asszonyt, akit szeretni tudnál,

öld, vagy csókold meg azt!

KÉT VERS KÖZÖTT

— Tudod, — mondta Nagy Lajos, maga is szenvedélyes Freud-tanulmányozó s még szenvedélyesebb pszichoanalitikai páciens, — én akkor kezdtem biztosra venni, hogy ez téboly, amikor amiatt panaszkodott nekem, hogy a pszichoanalitikusok sorra lerázzák, egyik sem akarja betegének vállalni. Ebből láttam, hogy nem neurotikusnak látják, hanem pszichotikusnak, amin pszichoanalízissel nem segíthetnek....

Ezt már József Attila halála után hallottam Nagy Lajostól, de annak idején magamban is ilyesféle balsejtelem lappangott, amikor József Attila szinte síránkozva hajtogatta, hogy a pszichoanalitikusok „nem mondanak nekem semmit". Mit akart tőlük tudni? *Mindent.* Minden kérdésére tőlük várt választ. Ismertem két pszichoanalitikusát, akik mégis vállalták, — nem mintha nem látták volna betegsége természetét, hanem mert úgy érezték, hogy tüneteinek enyhítéséhez, a fájdalmai csillapításához mégis hozzájárulhatnak azzal, ha vívódásaihoz társul segődnek. Mindketten nagyon lelkiismeretesen látták el reménytelen tisztjüket. Az egyik, az asszony, akit József Attila nekivadult szenvedéllyel szeretőül követelt magának, nem óhajt ennek az irtózatos gyászba fúlt megrázkodtatásnak hátteréről nyilatkozni, s hallgatását tisztelnünk kell, ha személy szerint sajnálom is. De hírt adnak e szerelem szakaszairól József Attila versei maguk: a *Gyermekké tettél* a kezdetről, amikor azt hitte, ez még boldog szerelemre válhat; a *Te rongy, aki szeretni gyáva vagy*, amikor már káromolva és reménye-szegetten, de — „lehetetlen, hogy ne szeressél, kedves" — még mindig magához hívja; s a leszámolás, a *Nagyon fáj*. Főképp ez a három; utalás van rá más költeményeiben is.

Utolsó pszichoanalitikusa, Bak Róbert dr., a *Szép Szó József Attila emlékszámában* elmondta a költő kórtörténetét; minden szava úgy áll, ahogy leírta.

A napról, melyen a téboly félreérthetetlen jelekkel tört ki rajta, részletesen beszámoltam egy cikkemben, mely a *Csillag* folyóiratban jelent meg, 1956-ban; elmondtam, hogyan kerestük fel lakásán, Hatvany Bertalannal; milyen állapotban találtuk ott, amikor kozmikus üzeneteket igyekezett kiolvasni elégett gyufaszálakból és egy postabélyeg pecsétjéből; s hogyan sikerült Hatvanynak rábeszélnie, hogy elmenjen velem Benedek elmegyógyász professzorhoz.

Nekivágtunk.

„TUDOD, HOGY NINCS BOCSÁNAT"

Kettesben ballagtunk budai szállásáról a belvárosi rendelő irányába. Amikor a pesti partra értünk, még vagy egy órányi időnk volt a professzor rendelésének kezdetéig. „Üljünk be egy kávéra" — biccentettem a Carlton terasza felé. Jó, felelte, én csak üljek le, de neki meg kell borotválkoznia, betér átellenben a borbélyhoz. *Borotva* lesz a kezeügyében; ennek hallatára megborzadtam. De úgy éreztem, végzetesen megláznám, ha most, kijózanodása és megadása után, bizalmatlanságot mutatnék iránta és bekísérném. Kevéssel azelőtt hallottam tőle versét, melyen még faricskált — a tompa kíntól zakatoló sorokat, melyekben elpanaszolja, hogy *mindenben*, még a pszichoanalízisban is csalódott. S amelyekben végül mégis arra eszmél, hogy *mint a kutya hinne .. abban ki bízna benne...* Hát bízom benne, úgy teszek legalább. Összeszorult torokkal ültem a kávéházi teraszon, le nem vettem a szemem a fodrászbolt ajtajáról. Néhány perc múlva csakugyan megjelent, sima arcával lecsillapultnak látszott.. Szótlanul leült.

Bennem feltámadt a szerkesztő:

— Tudod mit. Azt a *Nincs bocsánat* versedet most leírhatnád. Bevinném a nyomdába.

Üvegesen nézett rám, indulattalanul:

— Mert, úgy-e, hogy végleg megőrülhetek és nem lesz többé erőm leírni?

Nem feleltem. Olyan méltatlanul ostoba lett volna azt állítani, hogy ilyesmi meg sem fordult a fejemben.

Volt nála kéziratpapír. És olyan arckifejezéssel, mint aki azt mondja: „hadd teljék örömed benne", elkezdte kiírt, szabályos betűivel: „Tudod, hogy nincs bocsánat..." Gyorsan folytak csuklójából a sorok.

Az ismerős sorok, az ismerős versszakok. Ahogy végigolvastam, megakadt a szemem az egyik versszakon, amely már azelőtt több módosításon esett át. Amikor — lehetett vagy két héttel e végzetes nap előtt — először hallottam tőle, ez a versszak így szólt:

Maradj fölöslegesnek,
a titkokat ne lesd meg.
S ezt az emberiséget
magaddal együtt vesd meg.

Néhány nap múlva azonban, amikor újra elmondta, a negyedik sor már így hangzott: *„hisz ember vagy, ne vesd meg."*

— Kis *nüansz* — ugrattam. De megállapodtunk, hogy így jobb. S elbeszélgettünk a költészet logikájáról, melynek törvénye szerint az „emberiséget ne vesd meg" ugyanazt jelentheti, legföljebb nyegleségtől és önáltatástól mentesen, mint a „vesd meg".

Most pedig, ahogy leírva láttam, újabb változtatást fedeztem föl benne:

S ezt az emberiséget,
hisz ember vagy, szeresd meg.

— Most már *szeresd meg*, minek ez? — kérdeztem.

— Szeretjük egymást — felelte földöntúli szárazsággal. — Minek hazudni, szeretjük egymást.

Én úgy éreztem, a versnek ezen a helyén mégis kirína. Minek átcsapni az embermegvetés végletéből a prédikátoriba? Szeretet, igen, de ne *itt*: megtörné eszmemenetét, ellágyítaná a leszámolás ridegségét, melynek pedig töretlennek kell maradnia az utolsó versszakig, már csak azért is, hogy ott annál hirtelenebbül *törjék*, amint odér, hogy „még remélj hű szerelmet".

Nem tudom, meggyőztem-e József Attilát, vagy úgy érezte-e, hogy „hadd teljen a kedve". Szótlanul visszavette kezemből a papírlapot, kihúzta a „szeresd meg"-et, fölébe írta a „ne vesd meg" et — ez a változata maradt meg véglegesnek — s elindultunk a professzorhoz.

Tudod, hogy nincs bocsánat

Tudod, hogy nincs bocsánat,
hiába hát a bánat.
Légy, ami lennél: férfi.
A fű kinő utánad.

A bűn az nem lesz könnyebb,
hiába hull a könnyed.
Hogy bizonyság vagy erre,
legalább azt köszönjed.

Ne vádolj, ne fogadkozz,
ne légy komisz magadhoz,
ne hódolj és ne hódíts,
ne csatlakozz a hadhoz.

Maradj fölöslegesnek,
a titkokat ne lesd meg.
S ezt az emberiséget,
hisz ember vagy, ne vesd meg.

Emlékezz, hogy hörögtél
s hiába könyörögtél.
Hamis tanúvá lettél
saját igaz pörödnél.

Atyát hívtál elesten,
embert, ha nincsen isten.
S romlott kölkökre leltél
pszichoanalizisben.

Hittél a könnyű szónak,
fizetett pártfogóknak
s lásd, soha, soha senki
nem mondta, hogy te jó vagy.

Megcsaltak, úgy szerettek,
csaltál s így nem szerethetsz.
Most hát a töltött fegyvert
szorítsd üres szivedhez,

vagy vess el minden elvet
s még remélj hű szerelmet,
hisz mint a kutya hinnél
abban, ki bízna benned.

...Mer, 1943

...ésre emelt karokkal. Renoir ezt ...a kézzel formálta. Tolókocsijá... ült és görcsös botjával mutatta ... fiatal spanyol szobrásznak, hol ...sen a márványba. „Gyűlölöm az ...agot, mert elválaszt a szobrom...", mondta egy alkalommal Ro... a festőnek. Renoir szerette az ...agot és amikor a csúz kezét ...gbénította, akkor az ecsetet két ...a közé köttette modelljével s így ...otott még néhány remekművet. ... a kőhöz és márványhoz testi ... is kell. Ezt kölcsönözte Renoir... a spanyol, aztán eltűnt, mint... hivatása csak az volna, hogy ...művész keze legyen.

...ózsef Attila bizonyára tudta ...nd ezt, de azt is, hogy az ő ...rcához s anyagához más kéz ...n nyúlhat csak az övé.

...RENOIR KERTJE ELŐTT ...in csak elsétált, Soutine háza ...tt megállt. A szag miatt.. Sokan ...ltnek tartották a festőt, de a ...tő megértette, hogy egy ötven...ös tehén-részlet titkának meg...ése nehezebb feladat, mint a ...szebb női testé. Soutine egy ...én hulláján át akart a világ ...mrába látni. Úgy festette a hús...abokat, a gyerekeket s még a ...et is, mintha József Attila e ...részletét kellett volna illusztrál...:

...éreztem, forgó, gyulladásos
...yomor a világ is és nyálkás
...yomorbeteg szerelmünk, elménk
a háború csak véres hányás.
mert savanykás csönd tölti
szánkat,
...zívembe rúgtam, ordítson már!

...A festő is a szívébe rúgott, mint ...öltő, ettől lett hátborzongtatóan ...nyos és, sajnos, már klasszikus ...műve.

...De találkozott-e Amadeo Modig...ival, aki elégedetlenkedett ...emtőnkkel s bús-bársonyos színeivel újra-alkotta a női nyakat. Vagy Fuzsitával, a bőbeszédű japánnal? Nincs sok erő képeiben, gondolhatta a költő, ha véletlenül betévedt a festő műtermébe. Olyanok tájai és csendéletei, mintha selyempapírra festette volna. De van-e köze egy magyar költő álmainak egy divatos japán festő törékeny képzeletéhez?

„Jaj, szeressetek szilajon" — kiáltott fel egyik legszebb versében József Attila. Cagnes sur Merben tapasztalhatta, mi a szilaj szerelem. Nyíltabban, szenvedélyesebben sehol sem szeretnek, mint itt, a tenger, a Grimaldi-kastély s az aranyszínű mimózafák között. A szeretők csókjai, veszekedései, csatái azonban nem *„magasodnak hajlongva"* és nem *„simulnak el a földdel"*. Cagnes sur Merben a szerelem egyértelmű, pogány és vérbő s a hűtlenséget kérlelhetetlen szigorral torolják meg az elhagyott szerelmesek. A férfiak restelkedve elfordulnak vagy azt mondják, e szerelem görög nemzetiségű; talán csak halkan káromkodnak. A költő valószínűleg bólintott és tudomásul vette, hogy a citromfák, a narancsligetek, a középkori házak s az örök ifjúságot hirdető pálmákkal beültetett temető mellett békésen megfér a nők egymás iránti viharos szerelme.

Ezt írjam meg József Jolánnak?

KIKÉRDEZTEM a fűszereseket, a mészárosokat, a mosónőket, a bisztrók tulajdonosait és, óvatosan, az asztalos-mesterséget gyakorló, kurtahajú, mélyhangú, csizmás Marie-t is. Ez a csinosnak mondható ál-nő megkönyörült rajtam. Beleszippantott angol pipájába s gyalujával a dombtető felé mutatott:

— Károly biztosan ismerte. Az mindenkit ismer. Filozófus, — tette hozzá alig palástolt megvetéssel.

Néhány perc múlva szemben ültem Károllyal. Ágyban feküdt piros párnák között és szerényen közölte, hogy József Attla legjobb barátai közé tartozott.

— Ő értette meg igazán filozófiámat, — mondta mély sóhajjal.

Papírt és töltőtollat húztam elő zsebemből és izgatottan lestem szavait.

— Azért lettem huszár, — mesélte, — mert szerettem a lovakat. Tőlük tanultam meg gondolkodni. — Beletúrt ritkuló barna hajába és mézszínű szemét szobája alacsony, piszkos mennyezetére emelte. — A háborút én éppúgy utáltam, mint a lovam és, amikor Sárit Isonzónál kilőtték alólam, a Hadügyminisztériumba helyeztettem át magam. Itt fejeztem be kapitányi ranggal a háborút és itt érlelődött meg bennem művem. És most pedig felolvasom neked az első fejezetet, — mondta ellenkezést nem tűrő hangon.

A NYITOTT ABLAKON ÁT az Alpesek havas csúcsára láttam. E júniusi hó elképesztett, de nem jobban, mint a nyugalmazott huszárkapitány művének első mondatai. Szavai mélyen vésődtek emlékezetembe és azt hiszem, halálom órájában is híven tudnám ismételni.

Így kezdődött: *„Hétfő után kedd következik. Kedd után szerda. Szerda után csütörtök. Csütörtök után péntek. Péntek után szombat. Szombat után vasárnap."*

Foltos fehér paplanjára helyezte a vaskos kéziratot.

— Mi a véleményed? — kérdezte az alkotó hűvös tárgyilagosságával.

— Érdekes, — feleltem kissé feszengve, mert nem hittem egészen füleimnek. — Te ezt felolvastad József Attilának is?

— Gyermek, — felelte elnézően. — Attila kiragadta kezemből a kéziratot és azt mondta, hogy Kant Imanuel óta nem olvasott ennél jobbat. Ki is akarta adatni a Singer és Wolfner-nél, ahol nagy összeköttetései voltak, de én végrendeletben meghagytam, hogy csak a temetésem után hozzák nyilvánosságra. Én az utókornak írok, mert a kortásak barmok.

Helyeslőleg bólintottam. Ki merne ellentmondani egy filozófusnak, akit a lovak ihletnek. Majd a tárgyra tértem:

— Elmondanád-e, hogyan élt József Attila Cagnes sur Merben?

— Attila? Az első napokban nem érezte magát nagyon otthonosan, de aztán bemutattam egy vöröshajú táncosnőnek. Rachelnek hívták. Szép, hosszú lábai voltak, de szeretett ételt inni. Ez lett a veszte. Attila imádta Rachelt és sokat ittak együtt, vacsora előtt ánizsos italokat, majd azt a bolond orvosságot.

— A költő ételt ivott? — kérdeztem gyanakodva.

— Rachel kedvéért még ópiumot is szívott, mert halálosan beleesett a bestiába. Verseket írt hozzá és még jól emlékszem arra az éjszakára, amikor erre a nótára tanította: „Hullámzó Balaton tetején csolnakázik egy halászlegény."

A TOLL megállt kezemben.

— És Rachel megtanulta?

— Meg. De kisvártatva beleszeretett egy norvég festőnőbe és otthagyta Attilát. Kétségbe volt esve szegény alig tudtam megakadályozni, hogy a tengerbe ne ölje magát. Gyöngyház, mondtam neki. Egy helyébe száz is akad.

Tekintetem az Alpesek örök havára szegeztem és lassú mozdulattal zsebembe csúsztattam töltőtollam.

—:—

JÓZSEF JOLÁN levelére máig sem válaszoltam.. Talán most majd megtudja hallgatásom okát.

FARAGÓ LÁSZLÓ.

Goncourt-díj egy különös asszonynak

A „LES BAGAGES DE SABLE" izgalmas és könyörtelen regény, kissé olyan, mintha szerzője egyszerre lenne asszony és kígyó s csak Dosztojevszkij tenyeréből fogadná el napi táplálékát. De nem mindent, mert válogatós, szeszélyes, óvatos és bizalmatlan.

A most Goncourt-díjjal jutalmazott, lengyel származású Anna Langfus a huszadik század lázadozó gyermeke. Utálkozva vagy vállvonogatva veszi tudomásul, hogy korunk nagyiparilag gyártja nemcsak a gépkocsikat és a fürdőkádakat, hanem időnként a halált is. Az írónőnek sikerült kimenekülnie a mérnöki pontossággal és körültekintéssel dolgozó hóhérok kezei közül, de ebben a véletlent látja és nem a majdnem törvényszerű csodát. A törvényszerűség a század e keserű leánya számára az emberi gonoszság, vagy, — a legjobb esetben, — a közömbösség. A jóság, a szeretet és még szerelem is ismeretlen föld, távoli csillaglakók birtoka, de ez sem biztos.

ANNA LANGFUS regényének egyetlen szerelmi jelenete így zajlik le :

„— Én igazán szeretem magát, mondom neki.

— Nem, feleli halkan, nem.

S ekkor beszélni kezdek. Szüleim meghaltak. Haláluknak nem voltam tanúja. Jacques is meghalt. Szavaim a csendbe hullanak. Megpróbálok magyarázni, beszélni... Hosszú szünetekkel. Mellettem fekszik mozdulatlanul. Nem ér hozzám. Hallgat. Lélegzete ismét egyenletes. Végül is ezt mondja :

— Te fiatal vagy. Előtted van az élet.

Mialatt beszéltem, természetesen, ő csak önmagára gondolt. Halottaid, — ezt akarja kétségkívül mondani, — tragédiád, mind ennek nincs nagy fontossága, mert te fiatal vagy és, mert te hosszú éveken át fogsz még szeretkezni. Egyszerre csak ezt mondom :

— Egyedül akarok maradni. Menjen el innen.

Felkel. Hangja ismét alázatos.

— Jóéjszakát, Mária, mormogja.

Kedvem lenne gonoszul, sértően nevetni. Beszélni, magyarázkodni, vallani, még mit nem ? Mindenki saját kis személyes történetének rabja és mindenki azt akarja, hogy a másik mentse meg és felejtessen vele. De mindkét oldalon engesztelhetetlen örök virrasztanak. Nincs kapcsolat. Csend. Titok. Egy süketet akartam megindítani szerencsétlenségem szegényes történetével, én a háború parányi áldozata. De mi neki a háború és áldozatai? Neki a saját harcát kell harcolnia és részvéte aligha elég saját sérülései gyógyítására. Ranglétrát kellene felállítani az emberi nyomorúság értékelésére. Számoznánk, összehasonlítanánk. Én vagyok a legszerencsétlenebb. Vagy te. Bizonyítanánk. Lehet-e, hogy minden szenvedés egyetlen a maga nemében, lényeges része minden lénynek és érthetetlen másoknak ? Valahol egy kutya ugat. Végre az enyém az egész ágy, de képtelen vagyok elaludni."

AZ ÍRÓNŐ két táborra osztja az emberiséget : egyik oldalon a haláltáborok áldozatai, a másikon az öregség, a szerelem vagy a gyerekkor hajótöröttjei. A két világ között, szerinte, nincs kapcsolat és nem is lehet soha. A különös csak az, hogy a békésnek tűnő magánélet áldozatai szerencsétlenségükben és magányosságukban kísértetiesen hasonlítanak a másik tábor rokkantjaira. Lehet-e hidat verni legalább e rokkantak között?

Anna Langfus így felel :

„— Hány éves volt, mondom alig hogy leülünk.

— Ki ?

— A lánya.

— Négy. Akkor töltötte be negyedik évét.

— Hol ?

— Varsóban.

— És maga... maga hol volt ?

Tekintetét rámszegezi és gonoszul felnevet.

— Én? Az erdőben. Mint ellenálló.

— Melyik évben ?

— 1943.

— Én is az erdőben voltam. A hadsereg ellenállóival.

— Ávval az aljas bandával ? Állandóan lőttek ránk.

— Tudom.

— Mulatságos, mondja. Maga is rámlőhetett volna.

— Ez nem nagyon valószínű. Én nem nyúltam fegyverhez.

— És akkor miért ment velük ?

— Véletlenül. Meg azután mentenem kellett valakit. Maga másképpen cseledett volna ? — Nem felel. Elmosolyodok. — Maga is azt csinálta volna, mint én. Azt és még sok minden mást, amit nemigen lehet bevallani.

— Lehetséges.

— Biztos.

— Maga szerint tehát mindnyájan aljasok voltunk.

— Nem. Ha jól emlékszem, én rendes voltam — azelőtt.

— És ?

— Megváltoztam. Maga nem ?

Kedvem lenne valami nagyon sértőt mondani neki. Dühös vagyok, hogy hagytam magam idehozni, hogy táncolok, cigarettázom, hogy iszom. Dühös vagyok rendességem és zárkózottságom miatt. Egész nap gondoltam rá. Képes lettem volna mindenre, hogy viszontlássam. Talán azt reméltem, hogy elveszett embert találok benne, akinek szüksége van rám. Talán feltételezett sebei is csalogattak, be nem hegedt sebei, melyek kiállták az idő erőpróbáját. Azt reméltem, megmutatja e sebeket és csak ki kell nyújtanom a kezem. Igen, bizonyára szükségem volt arra a szomorú és megvetendő elégtételre, melyet a mások szenvedése feletti ellágyulás okoz.

... Kirántom kezét kezéből. Futni kezdek."

A két háborús, erkölcsi rokkant között a kapcsolat megteremtése tehát lehetetlen. Mi marad Anna Langfus regényhősnőjének ? A gyerekek.

MÁRIA egy bandához csatlakozik abban a reményben, hogy ott folytathatja a gyerekkorát, ahol a mesterséges földindulás előtt abbahagyta. De, mikor kis barátnője, Anny, anyja ridegsége miatt a tengerbe öli magát, Mária tudomásul veszi, hogy a halált éppúgy lehet gyűjteni, mint az üveggolyókat vagy a hajasbabákat.

S amikor öregedő szeretőjének karjából és házából kiűzi a viszszatért feleség, ezt mondja :

„Lassan ballagok az autóbuszmegálló felé. Egy órát kell várnom még a kora reggel hűvösségében. Gépiesen megyek az úton, melyet az öreg és én őszi sétáinkon kiválasztottunk. Kezemben egyre súlyosabb a bőrönd, mintha megtelnék lassan azokkal a dolgokkal, melyeket sohasem birtokolhattam. ... A nap hamarosan felkel. Hátam mögött egy madár szétfolyó, majdnem fájdalmas kiáltása darabokra tépi a csendet."

A jó regény minden kellékét megtaláljuk a „Les Bagages de Sable"-ban. Anna Langfus szakszerűen mesél, mint egy Kafkán nevelkedett Seherezád és stílusán, szellemén nem érződik az idegen származás. A francia nyelv ingoványos múltidejeit elkerüli és a jelenidő használata meggyorsítja az elbeszélést.

Egyéniség a szó emberi és írói értelmében. De a hangja gyakran olyan, mintha lázálmait maga csúfolná ki türelmetlenül, csaknem félelmetes kegyetlenséggel.

FEKETE LÓRÁNT

IVÁN DENISZOVICS EGY NAPJA

A történetnek még azelőtt híre futott Moszkvában, mielőtt maga a mű megjelent az újságárusok bódéiban : most fordult először elő, hogy egy szovjet író részletesen leírja egy politikai fogoly napját a sztálini idők egyik koncentrációs táborában. Konsztantyin Szimonov előre köszöntötte az eseményt az *Izvesztija*-ban. Más írók magánkörökben úgy beszéltek róla, hogy a szovjet irodalom ennél nagyobb ajándékkal nem lephette volna meg az országot. Tvardovszkij, a költő a főszerkesztésében megjelenő folyóiratban különösen dícsérő hangú előszót írt hozzá. Ez a folyóirat, a *Novi Mir* (Új Idők) vezető szerepet vívott ki magának a sztálini idők óta a szovjet irodalomban. Most is magától értetődően ő vállalta el *Ivan Deniszovics egy napjá*-nak a megjelentetését.

Alekszander Szoljenicin, a szerző, teljesen ismeretlen volt eddig. Most is csak ennyit tudunk róla : körülbelül ötven éves és számtant tanít Rjazan mellett egy kis faluban. Egészsége állítólag igen gyenge lábon áll, mivel tíz évet töltött a sztálini táborokban. *Ivan Deniszovics egy napjá*-ban természetesen a maga élményeit írja le. Csakhogy a történet messze meghaladja a személyes vonatkozásokat. Sallangtalan, szaggatott és tömör stílusának mindenki elismeri kiforrott irodalmi erényeit : ez a hetven oldal minden vádiratnál élesebben tárja fel a koncentrációs rendszert, mely évtizedekig nehezedett a szovjet társadalomra.

*

A politikai fogoly elnevezés voltaképpen alig illik Ivan Deniszovics Csukhovra, erre az egyszerű bjelorussz parasztra, akinek az volt az egyetlen „bűne", hogy miután a német egységek körülkerítették, visszaszökött az orosz állásokba. Itt kivégzéssel fenyegetik, s hogy ezt elkerülje, aláír egy vallomást, miszerint a német kémszolgálat megbízatásában tért vissza. Mi volt ez a megbízatás ? Erről Csukhov épp olyan keveset tud, mint a vizsgálat vezetője. A szövegben csupán annyi áll : megbízatás. A koncentrációs táborban CH-854-ként szerepel : ezt a számot nadrágja balszárán, a térde fölött viseli, ezenkívül zubbonya mellén és hátán, valamint a sapkáján. Így élnek ebben a „különleges" táborban a foglyok, akiket az 58-as törvénycikk értelmében, tehát politikai okokból ítéltek el. A táborban levő festőművészeknek nincs más dolguk, mint ezeket a számokat festeni naphosszat.

A névsorolvasások, a levesért való sorbaállások és más epizódok során megjelennek a többi szereplők : Fetjukov, aki kinyalja a többiek csajkáját és csikkeket koldul ; a hadihajó-parancsnok, akit azért internáltak, mert ajándékot kapott emlékbe egy angol admirálistól, miután a háborúban összekötő tisztként működött mellette ; egy másodéves egyetemista (a tábor orvosának sikerül becsempésznie az ápolók közé „hogy megírhassa a börtönben, amit szabad emberként nem írhatott meg") ; igen sok balti, akik külön klikket képeznek ; egy szüntelenül imádkozó baptista ; egy fogoly, aki előzetesen a német haláltáborokban volt, aztán minden átmenet nélkül a szovjet táborokba csukták. *„Csodálatosképpen megmenekült a haláltól Buchenwaldban. Itt most nyugalomban tölti hátralevő napjait."*

*

Felettük vannak a brigádvezetők, a gazdagok, akik rendszeresen kapják a csomagokat, s ezek felett a félelmetes felügyelő, ez a teljhatalmú úr, aki szadista SS módjára garázdálkodik ; mikor például a foglyok esti névsorolvasásra a barakkok mellé gyűlnek, mögéjük lopózik és nagyot suhint ostorával egy-egy hátra : *„Mért nem állsz a sorban, te dög ?"* Harminc fokos fagyban ő adja ki a parancsot motozás ürügyén, hogy mindenki gombolja ki zubbonyát és ingét. Minden reggel, a véget nem érő névsorolvasás után, hosszú sorokban vonulnak ki a foglyok, géppisztolyok és rendőrkutyák sorfala közt ; hol házakat építenek, *„ahol szabad emberek fognak lakni"*, hol mozit, *„ahol szabad emberek fognak szórakozni"*, hol villanyközpontot. *„Egy lépés jobbra vagy balra a sorból — szökési kísérletnek számít. Az őr felszólítás nélkül tüzel."*

Ilyen döbbenetes összefoglalásokat olvasunk : *„Ha az alvási időt leszámítjuk, a táborlakó (lagernyik) önmagára tíz percet fordíthat a reggelinél, ötöt az ebédnél és ötöt a vacsoránál."* Másutt : *„A táborlakó legdúsabb hónapja június : ilyenkor már nincs több zöldség, helyette darát kap. A leginségesebb idő júliusra esik : ilyenkor csalán fő a fazekakban."* Elejétől végig úgy érzi az olvasó, hogy mindez megváltoztathatatlan. Megígérték például, hogy a büntetés végén a civilruhát visszaadják. *„De büntetése végét még senki sem érte meg a táborokban."* Csukhov évente kétszer írhat családjának, de már nincs mondanivalója s az ország hírei sem érdeklik többé.

Sztálin nevét sohasem ejtik ki. A kommunizmus is csak egyszer kerül szóba, akkor is inkább elrettentő véletlenként amikor az újonnan jött hadihajó-kapitány fellázad a felügyelő ellen s ezért tíz napi sötétzárkát kap.

Ez az egyszerű, rideg hangnem még nyomasztóbbá teszi a történetet. A tábor az ország, sőt az emberi történelem határán él. Voltaképpen azonban szerves része mindkettőnek, ahhoz az elembertelenítéshez tartozik, amelyre a náci és más totalitárius erők hatalmukat alapították. A történetben a koncentrációs rendszer egyetemes jelenségeinek mélyrehatló elemzését kapjuk.

Ilyen szöveg megjelentetését nyilván csak legfelsőbb fórum engedélyezhette. Jól értesült helyről származó magyarázat szerint Tvardovszkij, a *Novi Mir* szerkesztője napi postájával kapta a kéziratot s rögvest elvitte személyesen Hruscsovhoz, aki egyik közeli beosztottjával teljes egészében felolvastatta. A kiadást a Központi Bizottság elnökségének többségi jóváhagyásával engedélyezték.

A folyóiratot jóformán percek alatt szétkapkodták Moszkvában és az egész országban. A különböző közkönyvtárakban ezrek és ezrek iratkoztak fel a kölcsönzői előjegyzési listákra, abban a reményben, hogy mielőbb hozzájuthatnak Szoljenicin írásához.

*

A kommunisták hosszú évekig tagadták, hogy koncentrációs táborok vannak a Szovjetunióban. David Rousset 1950-ben pert indított a kommunista vezetés alatt álló *Lettres Françaises* ellen, mivel ez a lap rágalmazással vádolta, amikor a táborokról írt. A párizsi perben Rousset ellenfelei hol hiszékenyen, hol rosszindulatúan érveltek, görcsösen idézgetve a szovjet alkotmány szövegét. Jean Laffitte-nak, a Béke Világtanács akkori főtitkárának szavait érdemes megemlíteni. Mikor David Rousset ügyvédje azt kérdezte tőle : *„Ha véletlenül mégis volnának ilyen táborok a Szovjetunióban, hajlandó volna-e a tanú elítélni ezeket az intézményeket ?"* Laffitte ezt válaszolta : *„Ön voltaképp azt kérdezi tőlem : « ha az ön anyja gyilkos volna, elítélné-e? » Erre így felelnék : « Az anyám nekem anyám, tehát nem lehet gyilkos."*

Ha talán a mamája nem is, — „édesatyja", Sztálin mégiscsak az volt.

T. L.

Hasznos válogatás

RÉGI MAGYAR FILOZÓFUSOK. XV-XVII. század. Válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Mátrai László. Gondolat Kiadó Budapest. 1961. 239 l.

A magyar filozófus körök több mint fél évszázada panaszkodnak, hogy Erdélyi János óta senki nem vállalkozott a magyar bölcselettörténet megírására. S tekintve, hogy Erdélyi munkája száz évvel ezelőtt készült, túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a filológiai és filozófiai igényeket kielégítő magyar filozófiatörténet máig megíratlan. Épp ezért örömmel konstatáljuk a magyar kutatók ez irányú munkáját még akkor is, ha egyelőre csak ily szerény kis kötetek jelzik az eredményt, mint az előttünk levő válogatott filozófiai szöveggyűjtemény.

A válogatás válogatás, s bár Mátrai Lászlót kifejezetten a „haladó filozófiai hagyományok" bemutatásának szándéka vezette, a tudományos maradiság képviselőit is szóhoz juttatja, — a szövegrészek kiválasztásával, olykor túlhangsúlyozva eme maradiságot. A jobbára latinból fordított szemelvények feleleventik a bemutatásra szánt kor magyar viszonyok közé rekedt gondolatait, természettudományos jellegű és főképp csillagászati problémáit, melyek meggyötörték a régi fejeket. Számunkra súlytalanná vált az akkori kérdések nagy része, de esetlen megfogalmazásuk, naiv megválaszolásuk derű és öröm az olvasónak, ha van benne némi érzék a filozófiai játékokhoz és a nyelv antikvitásaihoz.

Kedvünket e magyar filozófiai olvasókönyvtől még a bevezető sem tudta elvenni. Túlságosan megszoktuk már az ilyen sematikus bevezetőket ahhoz, hogy megütközzünk Engels emlegetésén, a „harcos szemléleten", a párt dicséretén. Sokkal zavaróbb a 19. és 20. századi kategóriák tudatos visszavetítése három-négy évszázaddal korábbra, mely főképp az életrajzoknál vezet groteszk kijelentésekhez és jellemzésekhez. Nincs különösebb okom egyik vagy másik régi magyar filozófus világnézetét védelmezni, de nem hiszem, hogy méltányos lenne például a filozófus Pázmányt olyan indulatos, („gefühlsbetont") kifejezésekkel ismertetni, mint *„körmönfont"*, a *nemzetközi jezsuitizmus egyik szürke, hivatalos képviselője"*, ki nem hiszi teljesen az általa hirdetett tanokat, (*ami jó fényt vet eszére*), *de ennek ellenére* (*nyilván egyházi érdekből*) *védi azokat* (*ami rossz fényt vet jellemére*)."

HANÁK TIBOR.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

A CSALOGÁNY

VISSZAFELÉ jártam meg Keats életútját. Először névtelen sírját láttam, a harmincas évek elején, Cestius piramisa mellett, a római protestáns temetőben. Átizzadt párnái közt, a betegágyon kiégett a költő becsvágya; azt hitte : hiába élt, haszontalanul. Akkor pedig még a neve is tűnjék el. Álljon a síron csak ennyi : „itt nyugszik, akinek vízre írták a nevét." Vajon a húsz éves ifjú merész választásán akart bosszút állni a huszonöt esztendős haldokló ezzel a keserű paranccsal ? Vagy az emberek közönyén ? Ki tudná megmondani. Barátai engedelmeskedtek ugyan a rendelkezésnek, de az idő nem; királyi fölénnyel semmibevette kétségbeesését. Halottas ágya körül múzeum lett utolsó szállásából a Piazza di Spagnan s a mulandóság vize megfagyott azon a helyen, ahol írva áll a neve. Milliók ismerik a sírt; ápolt turista látványosság lett a csöndes, elvadult szögletből az antik városfalnál.

Tíz év előtt, 1952-ben láttam először londoni házát, ahonnan elindult meghalni. Hampsteadben áll, az északi dombkoszorú határán ; akkor gyógyult fel könnyebb háborús sérüléseiből. Képzeljék el a budai Zugligetet mondjuk Újpest és Rákosrendező között, teleszórva ódon majorokkal, görbe kertes utcákkal, süllyedő temetővel, teniszpályákkal, színes pogácsaházakkal, százféle fejedelmi fával a lankákon és egykori ököritatók körül. Ilyenforma negyed Hampstead. Tajtékozva körülnyaldossa a forgalom, de alig tud betörni az ösvényekre, mert a lakók résen állnak a régimódi gázlámpák alatt, védik a falujukat a világvárosban. Ide járt ki dolgozni Constable ; Hampstead volt a modern tájfestés egyik első modellje. Hársillatú, árnyas völgyei, hullámos fényű tisztásai, rejtett tavacskái két helyen is megvannak : valóságosan London északi felében, a képtárakban meg Constable vásznain és vázlatain. S mivel a felhők konzervatívok a képződésükben, ma is ugyanolyan hadirendben fejlődnek fel Keats háza táján, mint százötven év előtt a festőnek.

KEATS jómódú lovásznak és bérkocsi vállalkozónak volt a fia, de korán árvaságra jutott. Négy gyerek maradt a szülők után; csak egy nyugszik közülük angol földben. Ő volt a legidősebb testvér.

Jóvérű, verekedő legénykének indult. De a hangváltás idején a tizennégyéves kamasz váratlanul átváltott az öklözésről a versfaláshoz. Iskolái után egy felcser mellé adta a gyámja tanulni, később bevonult gyakorlatra a Szent Tamás kórházba, ahol századunk fordulóján Somerset Maugham volt cselédkönyves orvos. Egy félév múlva, 1816 nyarán Keats megkapta gyógyszerész oklevelét. Rögtön sutba is dobta. Választón állt, vagy költő lesz vagy semmi ! Húsz éves múlt, amikor döntött.

Veszélyes fogadalma is Hampsteadben fogant meg. Leigh Hunt, a radikális szerkesztő, esszéíró, költőcske és tehetségkutató nyílt házában. Hunt, aki egyébként locsifecsi, önhitt, édeskés, hígtollú ember s szégyentelen pumpoló volt, szinte rögtön rájött a nyiladozó Shelley és bimbózó Keats lángelméjére. Akármennyire bosszanthatja a túlvilágon, ez a kitűnő szimat a legfőbb érdeme az utókor színe előtt. Keats rendszerint gyalog járt ki hozzá a városból hódolni, tanulni, versektől pezsdülni ; egyik korai, friss szonettje is arról a légvárakat emelő, tiszta mámorról szól, amely szinte szárnyakon vitte hazafelé, az öt kilométeres úton. Mentorának s első szerkesztőjének a házában találkozott Shelleyvel : a két fiatalember eleinte idegenkedett egymástól. Keatsnek nem tetszettek a valamivel idősebb, világfelforgató mágnásfiú messiási tervei, de féltékenység is dolgozhatott a szívében. Ami teljesen rendjén való. Nem sokat ér az a kezdő nagy költő, aki nem tudja megérezni, hogy melyik az a másik „igazi", akitől csodálattal tartania kell. Leigh Hunt jóslata úgy szólt, hogy Shelley és Keats a jövendő két nagysága s valószínűleg J. H. Reynolds a harmadik. Van, aki hallotta, Keats-kutatókon kívül, e nevet ?

1817 kora tavaszán jelent meg első könyve, egy vékony verskötet. Épp olyan észrevétlenül, mint a többi száz vékonyka gyűjtemény, ifjúkori zsenge abban az évtizedben. Vagy mégsem annyira észrevétlenül. Mivel Leigh Hunt mutatta őt be először, klikkjéhez tartozó védencének tartották s a szerkesztő politikai ellenségei ádáz gusztussal rontottak a rímfaragó, fiatal patikus verseire. Hunt felségsértő cikkeit Keats zsengéin bosszúlták meg. (Mi tagadás, nem voltak remekművek). Két támadás érte a következő évben, második kötetének, az Endymionnak kiadása után s még csak botránysikert se okoztak : a kötetek ott porosodtak a kiadó nyakán. Byron, szándéktalan főúri ripőkséggel, később úgy képzelte (s írta), hogy e gúnyolódó, gonosz kritikák fújták el az érzékeny poéta életét. Egy lord lefricskázza magáról, de a lovász fia belehal. Éppen fordítva igaz. Vérbeli írónak jobban kell az ellenfél, még a rosszhiszemű is, mint a fennakadt szemű rajongó. A kritikák csakhamar remekművekre ingerelték Keatset. 1818 szeptemberében kijelentette barátai előtt, hogy kész, nem ír többé. S pár nap múlva megkezdődött a Csodák Éve. A líra bűvészinasát az tette mesterré, amit a következő tizenkét hónapban írt.

AKKOR már Hampsteadben lakott két testvéröccsével. György, az idősebbik kivándorolt az év derekán, Tomin, a kisebbiken kitört a tüdővész s megölte az év végére. Odaadó ápolója, a költő két testvért vesztett el pár hónap alatt. Hogy ne legyen magára a bánatával, átköltözött a mai Keats házba.

Két írogató jóbarátja, C.A. Brown és C. W. Dilke építtette az egyemeletes ikerházacskát egy kert közepén. Már akkor is öreg lehetett a szederfája; a többi fát a költő életében ültethették a sövénykerítés köré. Külön bejárata volt a két elfalazott házrésznek — azóta lebontották a közfalat — s három-három ablak nyílt elől, hátul az emeleti frontokon. Empire stílű, kecses arányú, sima zsebházacska ; százával akad még ilyenfajta London zsugorodó stílusszigetein. Kisebb átalakításoktól és toldásoktól eltekintve ő is ilyennek ismerte, legfeljebb egy eltűnt bejárati ajtót s egy lépcsőfeljárót keresne hiába. Földszinti dolgozószobájában a székek ma is úgy állnak, ferdén egymáshoz tolva, ahogy egy festő barátja megörökítette olvasás közben az egyiken üldögélve, s ott függ a falon Shakespeare acélmetszésű arcképe, melyet a műveivel együtt mindenüvé magával vitt. Rokonok és barátok képei lógnak a többi falon — Keatsben egyaránt nagy volt a családi ragaszkodás s a barátkozó tehetség —, tárolókban fekszenek verseivel vetekedő levelei, munkáinak első kiadásai, élő arcáról öntött maszkja s kedvenc könyvei, széljegyzetekkel és aláhúzásokkal. Chaucer, Milton, Erzsébet-kori drámaírók és Shakespeare foliáns kiadásának formahű utánnyomása. Sűrűn cserélgette bálványait a szenvedélyes olvasó ; kezdetben az elégikus, pásztori Spenser ül a trónján, aztán Milton és Wordsworth, de a csodák évében Shakespeare irányítja s két szimfónikus barokk mester : Burton, a melankólia különc prózaköltője s a roppant nyelvkultúrájú Dryden. Új ékszereket ötvözött beolvasztott aranyukból, néha még az olvasás napján, ahogy egy éles szemű irodalomtörténész fölfedezte (1). De aranyat csinált rézből és ónból is, akárcsak későbbi átköltője, Tóth Árpád, amikor harmadrangú francia szimbolisták ihletésére gyönyörű magyar verseket írt. Író nem kívánhat magának jobb olvasót Keatsnél ; ceruzával a kezében lefúrt a sorok fenekéig s többször előfordult, hogy saját versét is könyvek üres lapjára jegyezte föl, például szívettépő utolsó szerelmes szonettjét : „Bár volnék, mint te, Csillag, oly örök" — Shakespeare poétai munkáiba, egy tiszta lapra. Szabó Lőrinc fordította le magyarra.

Határtalan a Romantika birodalma. Térképére egyaránt ráfér Burns, a skót népfi — (aki egyébként szintén nem volt afféle vadóc őstehetség) — s Keats, az ízig-vérig tanult költő, aki mások versein, tehát átélt szenvedélyeken keresztül, szavak mágikus áramkapcsolásával, idegrezdítő, szép hangzatok segítségével érzékelte szenvedélyesen a világot. Amíg öccse halála s halálos szerelme egy fiatal lány iránt brutálisan rá nem döbbentette a közvetlenebb érzékelésre.

SZÉLESVÁLLÚ, arányos testalkatú, alacsony ember volt az átköltözés idején ; másoktól nem túrve s a sértő szó elé vágva törpének csúfolta magát. Nagyon szép a feje, barátai szerint apollói, vagyis akaratos. Parancsoló az áll, mohó a tág orrlik s a duzzadt felső ajak, merész a tekintet : kemény és ámuló egyszerre. Nem úgy fest, mint aki elalél egy rózsaszál illatától ; egy hódító vonásait viseli. Keats a levélírás egyik legnagyobb mestere s levél-monológjaiból tudjuk, hogy látszólag rokonokhoz és barátokhoz szólva milyen elszántan próbálta tisztázni magában a költészet értelmét. Neki is szembe kellett néznie a Romantika tragikus belső ellentmondásával, hogy miért szomjazik halhatatlan dicsőségre az istenek választott énekese, ha közben megveti az éretlen közízlést, értetlen embertársait ? Ő sem tudott volna megfelelni, de nem is maradt rá ideje. Mert az a keserű rendelkezés a sírfeliratról természetesen a válasz legegyszerűbb megkerülése. A nagybeteg felhagyott a kitartó küzdelemmel, melyet több, mint kétszáz levélben s számos versében vívott Apollóval, hogy beavassa a titokfejtő magyarázatba : ki a költő s mi keresnivalója van a földön. De a korábbi harc makacs férfira, nem lágy ábrándozóra vall.

Fanny Brawne 1819 tavaszán költözött édesanyjával abba a házrészbe, melyet Dilkétől béreltek ki. A költő egy fedél alá került a lánnyal, akit megelőző ősszel ismert meg Hampsteadben. Csak egy rabicfal volt köztük. Mint sok végzetes szerelem, az övé is vegyes érzésekkel kezdődött, nem villámütéssel. S a lángnak később is nagy a füstje. Keats kívánta a beteljesedést és viszszarettent tőle, a zsarnok szerelem csupán akkor hatalmasodott el rajta végérvényesen, amikor már tudta, hogy minden elveszett. Verseiből ítélve hasonlóképpen érezhetett Lilla iránt Csokonai. Amíg egészséges, hónapokra elmenekül Fanny elől, nem ír s ha ír, kemény hozzá. Csak a haldokló sikoltoz érte, de vallomása már úgy hangzik, mintha félrebeszélne. Nyilvánvaló, hogy amíg ura volt alkotóerejének, különösen a tizenkét hónapig tartó, termékeny önkívület idején, folyton viaskodott benne a költők önző szerzetesi ösztöne munkától felhevített testi vágyaival. S vajon lelkének miféle máig ismeretlen tárnáiból törtek föl a félelmes istennői alakok, már nem lányok, hanem öldöklő asszonyok, különösen hosszú verseiben ? Karjai között fogyott el öccsének az élete, soha többé nem tudott szabadulni az emlékétől. Lehet, hogy Fanny néha átváltozott a Halál Angyalává? Nemcsak a nők fészekrakó ösztöne, a halál elősejtése elől is menekült, amikor hónapokig kerülte a lányt szerelmesen s maga előtt is érthetetlenül. Csak ilyen szövevényes, ellentmondó érzésekkel költhette, pár lépésre tőle, a választófal mögött, egy áprilisi éjszakán a hátborzongtató La Belle Dame sans merci-t.

FÖLDRAJZILAG a csodák éve 1818 szeptembertől a következő szeptemberig megoszlott Hampstead, két ódon püspöki város : a dél-angliai Chichester és Winchester s a világszép Wight szigete közt. Tágas kertekben, tengerszikláson s varjúgyűjtő, vén harangtornyok alatt. Talán ezért hat úgy a Szent Ágnes éje — Szabó Dezső hite szerint a legszebb angol vers —, amelyet januárban költött s a töredékes Szent Márkus éje, mintha egy kézifestésű, középkori imakönyvből vágták volna ki. (Keats egyébként rossz lábon állt az egyházzal.) Abban a tizenkét hónapban, az elején s a végén írta a két Hyperion töredéket is; az első, a hosszabbik megvan magyarul, Vas István átköltésében. Ez a két töredék, különösen a páratlan szépségű második : Hyperion bukása árulja el, milyen ugrásszerűen fejlődött, félévenként legalább öt esztendőt. Kezdetben arra tanították, hogy a költészet légies álmodozás, illó párlatok, tündérképek, halálos kéjű csókok felidézése míves sorokban, ékszeres tüzű szavakkal. Alig telik el egy-két év s az „érett" Keats, vagyis a Hyperion szerzője, lerázva a hamis tanokat, már tudja, hogy ég-föld különbség van egy álmodozó ember s az igazi költő közt. A költészet az álmodozás ellentéte, a valóságra eszmélés leghevesebb formája s ezt az ébresztést végzik el a költők. Keats a költészetnek élt, igaz, de a költészetben a tapintható, kimeríthetetlen valóságnak. Nobilis vetélytársa, Shelley emeli ki akaratlanul, ha gondolatban egymás mellé helyezzük a verseiket, milyen szilárd és véglényes Keats világa, mennyire örök jelenné tudja változtatni a mulandót. Shelley verseiben állandó a gőzképződés, sokszor még felhőnek is foszlékony, amit „nagylelkűség"-ből — a jellemzés Keatstől való — az emberiség azonnali megmentésére ír. Szótorlaszai felgomolyognak az égig forradalmi híradásukkal, de halmazállapotuk sokkal hígabb, mint a moralizáló tizennyolcadik századi verses ékesszólásé, amelyet annyira megvetett. Keats ellenben gyorsan közeledett a klasszikusokhoz. Két tizenhetedik századi író, Dryden és Burton volt a stiláris edzője a *latin* formájú ódák küszöbén. Nem tudott görögül. Shelley viszont jól tudott, de a két költő elütő nyelvi ismeretén kívül bizonyosan elütő alkatuk is közrejátszott, hogy Keats az óda kötöttebb, latin, Shelley a szabadabb ritmusú, görög alakját választotta. S talán az ő síron-túli sugallatának tulajdonítható, hogy az emlékhez intézett hatalmas sirató énekben, Adonaisban Shelley olyan tisztán és mértéktartó fenséggel beszél, mint még soha.

KORÁN megjött a tavasz 1819-ben. Lakótársa s barátja, Brown meséli, hogy Keats egy nap, reggeli után, kiült székével a szilvafa alá s két-három órát dolgozott egy versen, a papírlapokat aztán, tele kusza írással, bedobta a könyvei mögé. Később magának is úgy kellett keresgélnie a barátjával, amíg beálltak eredeti sorrendjükbe a szakaszok. Ez a vers, az Óda egy csalogányhoz, közfelfogás szerint az európai Romantika egyik kulcsverse. A szebb igazság az, hogy a megénekelt csalogány valahol a Provanszban röppent föl először, a középkor óta szállt ágról ágra s vándorútján Ráskai Lea, magyar apáca és költőnő is hallotta, meg is örökítette a mohácsi csata táján, mielőtt fészket rakott egy londoni fán. Keatsék ablakánál (2).

Öt óda készült el nyár elejére. Psychéhez, egy csalogányhoz, egy görög vázához, a melankóliáról s a — tunyaságról ! Tomi halálára s a bebarangolt balladás skóciai tájakra emlékezve költi jóslatos sejtelmű versét, La Belle Dame sans merci-t, amely Babits csodálatos fordításában van meg magyarul; nyáron elkészül verses drámája Nagy Ottó császárról (amelyben a magyarokat is emlegetik); nyár végére kész legjobb verses elbeszélése, Lamia, néhány tökéletes szonettje, belefog Hyperion bukásába s amikor fakó katonarózsákkal ráköszönt az ősz, ott kóborolva a winchesteri kertek alján, csípős illatokban s a kovácsműhelynél melegedve egy vasárnap megszületik az Óda az őszhöz.

AZTÁN a láng hirtelen összeomlott. Kudarcok sorozata volt szemében a csodák éve, katasztrófák szegélyezték az útját, borzalommal nézett vissza rá. Meghalt az egyik testvéröccse, bajokkal küzdött a másik Amerikában, megbuktak a könyvei, félbemaradt több nagy verse, épp azok, amelyekben „minden"-t el akart volna mondani, nem volt pénze s féltékenységgel marcangolta a sokáig kerülgetett szenvedély, amely bosszúálló, kettőzött erővel szállt vissza rá.

De az elnémulás igazi oka valószínűleg mélyebb. A sejtjeiben hódító halál sarkantyúi közt rettenetesen kizsarolta magát. Megtörténhetett volna, hogy fizikai halál helyett szellemi halállal végződik az iram, ha nem ragadja el a tüdővész s a költő elpusztul, ha az ember tovább tengődik is élve. Gondoljunk Rimbaud-ra. De ő, akárcsak Catullus, a latin csalogány, testileg sem élte túl az erőfeszítést.

1820 februárban látta meg vérét az ágyon, gyertyafénynél. Ráismert, mert orvos volt s hasonló vért látott Tomi száján. Az artériából jött. Megkezdődött a tehetetlen hanyatlás, amelyen hónapok alatt, biztosan segítene a mai orvostudomány. Éppen annyi ideig tartott, mint a csodák éve. Talpraállt s visszaesett, megváltozott a természete, ingerlékeny és keserű lett. Beköltözött Leigh Huntékhoz, aztán visszamenekült Hampsteadbe, a jóravaló lányhoz s áldott édesanyjához. Azon a nyáron megjelent harmadik verseskönyve. Kiadója s barátai esküdtek rá, hogy most váltotta ki útlevelét a halhatatlanságba. Igazuk volt. De ők már féltékenyebben csüngtek jövendő hírnevén, mint maga a vergődő, leterített ember. Szeptemberben elbúcsúzott a hampsteadi háztól, azzal a bizonyos tudattal, hogy soha többé nem látja se a kertet, se lakóját a válaszfal mögött. Megy Itáliába meggyógyulni, hazudták egymásnak a barátai, megvek meghalni, mondta Keats. Egy fiatal festő szegődött melléje a kimerítő tengeri útra; a vihar egy helyen visszakényszerítette angol földre s ő még egyszer fölkereste az öreg malomházat a lápon, ahol a Szent Ágnes éje született. Kísértetjárás volt. Búcsúzzunk el mi is egy angol szirtfokon a vitorláshajótól, amely eltűnik az éjszakában, orral Gibraltár felé. Hiszen tudjuk, hogy utasa Cestius piramisához tart, a római protestáns temetőbe.

Tíz évet kért magának a sorstól 1816-ban, egy korai versében. Hármat kapott poétai öniskolázásra, egyet remekelésre, egyet pusztulásra. Nincs ennél kegyetlenebb történet. De hősiesebb is alig van. Hagyatékából két költő halhatatlansága kitelne. Nem bimbójában fagyasztotta el a korai halál ; Keats nem nagy ígéretként, hanem gazdag számadás után szállt sírba. Szinte kibírhatatlan az utolsó levelek kétségbeesése, de verseire gondolva nem a végső kétségbeesés, hanem a teljesség kibékítő tudata tölt el. Ezért annyira eleven. A kék deszkaajtó mögött még mindig hallgatózik valaki egy madárra a hampsteadi kertben s időnként feltűnik egy fehér arc egy sarokablakban a Piazza di Spagna virágárusai fölött.

(1) Robert Gittings : John Keats : The Living Year.

(2) A fráter és a fülemüle. Cornides kódex.

Irodalmi Ujság

A PÁRIZSI RÁDIÓ november 25.-i magyar adásában beszélgetést folytatott Enczi Endrével az Irodalmi Újság munkájáról.

⁂

ÁPRILY LAJOS, a kiváló költő és műfordító most töltötte be hetvenötödik életévét.

⁂

A MAGYAR RÁDIÓ ÉS TELEVÍZIÓ SZIMFÓNIKUS ZENEKARA Párizsban sikeres hangversenynyel kezdte meg franciországi szereplését a Pleyel hangversenyteremben. Az együttes Lehel György vezényletével Kodály, Mozart és Bartók szerzeményeit játszotta. Mozart A-dur zongoraversenyének szólistája Lili Krauss volt.

⁂

GYERGYAY ALBERT egyetemi tanár kéthetes tanulmányútra Leningrádba utazott.

⁂

KOPPENHÁGÁBAN 77 éves korában meghalt Niels Bohr, a világhírű tudós, a modern fizika egyik úttörője. A dán tudóst 1922-ben Nobel-díjjal tüntették ki az atomszerkezetek területén végzett kutatásaiért. Bohrt a második világháború idején kicsempészték a németek által megszállt Dániából, és az Egyesült Államokba vitték. Bohr itt csatlakozott az atombombán dolgozó tudósok csoportjához.

⁂

CHARLES TREGER 27 éves amerikai hegedűművész nyerte az idei Wieniawski hegedű-emlékversenyt Varsóban. A második helyen a szovjet Oleg Zrisa végzett.

⁂

DR. HEDRI ENDRE sebészprofesszor, az I. számú Sebészeti Klinika igazgatója, Budapesten elhunyt.

⁂

BEMUTATTÁK OLASZORSZÁGBAN „Az altonai foglyok" című filmet, amelyet Sartre drámája nyomán készített Vittorio de Sica.

⁂

A MICI NÉNI KÉT ÉLETE című új magyar vígjáték forgatását befejezték a Hunnia Filmstúdióban. A filmet Hámos György írta, rendezője Mamcserov Frigyes.

⁂

ELLOPTÁK Picasso három, ezüst tűvel készített rézkarcát Sir Osber Stiwell angol író londoni otthonából.

⁂

A BUDAPESTI MALÉV repülőtársaság utasszállító gépe, egy szovjet gyártmányú Iljusin 18-as repülőgép, november 23-án délután Párizs mellett leszállás előtt, rendkívül rossz látási viszonyok között, lezuhant. A gép 13 utasa és 8 tagú személyzete életét vesztette. A gép utasai : *dr. Bodó Györgyné*, az I. számú szemészeti klinika dolgozója, *Horeczky Nándor*, az ARTEX vezérigazgatója, *Kazimir László*, algériai ügyvivő, *Kerékgyártó Elemér*, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének osztályvezetője, *dr. Róbert Pál*, a Hűtőgépgyár tisztviselője, *Szecsődi László*, a kommunista párt Központi Bizottságának osztályvezetőhelyettese, *Louis Fruhling*, a strasbourgi kórbonctani intézet vezetője és felesége, *Jolly (Manchester)*, *William Holt*, *Michael Burford*, *Horace Perks*, a Csepeli Papírgyár vendégei, *Jean Garcia*, a kommunista világifjúsági szövetség egyik vezetője voltak. A személyzet tagjai : *Kapitány István* főpilóta, *Fenesi János* másodpilóta, *Szűcs Gyula* rádiós, *Gadácsi János* szerelő, *Ferencz Julia* és *Latabár Mária* utaskísérők.

⁂

H. W. THOMPSON oxfordi egyetemi tanár, a nemzetközi elméleti és alkalmazott kémiai unió európai molekula spektroszkópiai csoport vezetője a Magyar Tudományos Akadémia meghívására Budapestre érkezett.

⁂

RÓNAI PÁL FORDÍTÁSÁBAN most jelent meg portugálul Rilke : „Levelek egy ifjú költőhöz" c. műve. Rónai eddigi munkásságának kimagasló teljesítményei a teljes Proust- és Balzac-fordítások és egy magyar novella-antológia

A CSONGOR ÉS TÜNDE előadásaival megnyitotta kapuit az új székesfehérvári színház. A színház múltja tanulmányt érdemelne. Ősi egy kocsmában működött. Itt lépett a világot jelentő deszkákra 1842 novemberében Petőfi Sándor, itt vendégszerepelt Déryné, Szentpétery, Laborfalvy Róza. A kocsma fölé 1874-ben épült fel az új játékszín, amely nevét Vörösmarty Mihálytól kapta. A második világháborúban a színház elpusztult.

Az indokolatlanul hosszú, 17 éves szünet után újjáépített színház nézőtere 660 személyes. Hogy az újjáépítés ne késsen még tovább, Székesfehérvár diákjai, üzemi dolgozói, orvosai, mérnökei, több mint egymillió forint értékű társadalmi munkával járultak hozzá az építkezés pontos befejezéséhez. Az idei színházi évadban öt fővárosi és három vidéki színház előadásait láthatják a fehérváriak. A 3600 bérletből tíz nap alatt 2500 elfogyott.

⁂

MEGFILMESÍTIK A MACBETHET ANGLIÁBAN — ez lesz a Shakespeare-dráma tizenegyedik filmváltozata. Az új filmet George Shaffer rendezi. Macbeth szerepét Maurice Evans játssza.

⁂

CARMINE GALLONE, az idős olasz filmrendező a Carmen új változatán dolgozik. A modern környezetbe helyezett história hősnőjét Giovanna Ralli alakítja.

⁂

YEHUDI MENUHIN kapta az idén az Angol Királyi Filharmóniai Társaság aranyérmét, Brahms hegedűversenyének előadásáért.

⁂

LUKÁCS ERVIN, az Operaház karmestere, aki nemrég nyerte el a Santa Cecilia Akadémia karmesterversenyének első díját, nagy sikerű koncertet adott a római Auditóriumban.

⁂

BARÁTH GYÖRGY. Izraelben élő magyar költő versei most jelentek meg franciául « Poèmes choisis » címen, Jean Gacon és Frédérique Mayenne fordításában, Arthur Haulot előszavával, a brüsszeli Éditions du Marais kiadásában.

⁂

OSBORNE Luther című drámáját november 25.-én mutatta be a budapesti rádió.

⁂

KONDOR BÉLA festőművész tizenhat grafikából álló sorozatát állította ki a miamii Modern Múzeum.

⁂

A VILÁG ELSŐ MŰANYAG TELEVÍZIÓ-TORNYÁT Norvégiában építették meg, egy 1700 méteres hegy csúcsán. A 20 és fél méter magas torony belülről kivilágítható, éjszakánként messziről is szép látványt nyújt.

⁂

MEGJELENT A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA Almanachja, amely az első kísérlet arra, hogy egy helyen közölje az Akadémiára és a hazai kutatóintézetekre vonatkozó fontosabb adatokat.

⁂

TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG alakult Kalocsán, kalocsai és kalocsavidéki írókból és művészekből. A társaság Katona Istvánnak, a tudós papnak nevét vette fel, aki egész életét a magyar történelem tanulmányozásának szentelte és 42 kötetben kiadott műve, mellyel az oknyomozó magyar történetírás megalapítója lett, ma is nélkülözhetetlen forrás történészeinknek.

⁂

BARTÓK ÖT DALÁNAK (op. 15) véglegesen revidiált első kiadása énekre és zongorára, magyar, német és angol szöveggel, megjelent a bécsi Universal kiadónál.

A FALRÓL szóló első terjedelmesebb kelet-németországi irodalmi alkotást J. C. Schwarz, keletberlini író „A kettészakított szív" című, a Tribüne szakszervezeti kiadó gondozásában megjelent riportregényét, a kelet-német kommunista államvédelmi hatóság elkobozta és kivonta a könyvárusi forgalomból. Schwarz, a Hétéves Terv Aktivistája büszke cím tulajdonosa, Arnold Zweighez hasonlóan, Izraelből tért vissza — 1950-ben — Ulbricht birodalmába.

⁂

LOUIS ARAGONT a prágai Károly egyetem díszdoktorává választotta.

⁂

BRÜSSZELBEN a Beaux-Artsban december 7.-én nyílik meg a nagy magyar festőművész, Csontváry Tivadar kiállítása. A tárlaton összesen huszonöt alkotást állítanak ki. Ezek közül hat a budapesti Nemzeti Galéria tulajdona, a többi magángyűjteményből került a kiállításra. A kiállítást nagy érdeklődés előzi meg Brüsszelben, hiszen 1958-ban a világkiállításon Csontváry több képéért Grand Prix-t kapott és a Magyar Nemzeti Galériát a kiállítás megrendezéséért aranyéremmel tüntették ki.

⁂

A MAGYAR ZENEMŰVÉSZEK SZÖVETSÉGE nemrég tartotta közgyűlését. Az új elnökség Sárai Tibort választotta a szövetség főtitkárává. Az elnöki titkárság tagjai Farkas Ferenc, Mihály András, Sárai Tibor, Solymos Péter, Szabó Ferenc, Szabolcsi Bence és Ujfalussy József.

⁂

MIKSZÁTH KÁLMÁN Beszterce ostroma című regényét orosz nyelven adta ki a Corvina Kiadó. A kötetet G. Sz. Lejbutyin fordította és Bozóki Mária illusztrálta.

⁂

AZ AMERIKAI PEN KLUB Claire Kenneth „The love riddle" című könyvének megjelenése alkalmából fogadást rendezett. A regény az Appleton-Century-Crofts kiadásában jelent meg.

MEGTALÁLTÁK AENEAS PARTRASZÁLLÁSI HELYÉT ?

Konsztantinusz császár idejéből származó roppant fürdőépületet tártak fel Pratica-di-Mare régi katonai repülőterén, Rómától harminc kilométerre délre. A fürdő összesen 1.000 m² területet foglal el; egy hatalmas, több mint 300 m²-es csarnok és hat nagy terem található benne, valamennyi elég jó állapotban.

Az egyik felirat, melyet a törött gerendapárkányon betűztek ki, arra utal, hogy ezt a „közfürdőt" a Krisztus utáni negyedik század első felében teljesen helyreállították. Eszerint egy régebbi épület is létezett ugyanitt.

A régészek szerint elképzelhető, hogy az első rómaiak szentélyéről van szó, melyet az Aeneas közvetlen leszármazóitól örökölt háziisteneknek emeltek. Ha ennek a feltételezésnek alapja volna, igazolódnék Vergilius legendája is, mely szerint Aeneas Laviniánál szállt partra, hogy megalapítsa Rómát.

⁂

VIG TAMÁSRÓL az Egyesült Államokban megjelenő Down Beat című zenei folyóirat hosszabb cikket közölt. Méltatja a fiatal muzsikust, aki jazz-triót alakított és akinek kompozícióiban gyakran szerepelnek a modern klasszikus muzsika elemei, így Bartóké és Sztravinszkijé is.

⁂

BEMUTATTÁK MOSZKVÁBAN Aram Hacsaturján új művét, egy hegedűre és zenekarra írt rapszódiát. A Spartacus-balett óta ez a szerző első nagyobb alkotása.

⁂

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ balettegyüttesének húsz tagja októberben egy hétig Bécsben tartózkodott, ahol Walt Disney új filmjének forgatásánál működtek közre. A film koreografusa most levélben mondott köszönetet a fiatal művészeknek lelkiismeretes, fegyelmezett munkájukért.

A BUDAPESTI IRODALMI SZÍNPADON Illyés Gyula 60. születésnapja alkalmából irodalmi estet tartottak.

⁂

PLAUTUS Amphitruo című vígjátékát Devecseri Gábor fordításában és kiegészítésével bemutatja a budapesti Egyetemi Színpad.

⁂

HELYREIGAZÍTÁS. Kerényi Károly „Prózai vallomás" című versében, amely lapunk legutóbbi számában jelent meg, a hetedik sor sajnálatos sajtóhiba folytán így hangzott : „lelkemnek ők, kik ifjak örökön". A helyes szöveg így olvasandó : *„lelkemnek ők, kik ifjak örökön".*

⁂

„KESELY". Szeretnék két sajtóhibát helyreigazítani az Irodalmi Újság nov. 15.-i számában közölt „Kesely" c. írásomból. A harmadik hasábon összetördeltetett egy mondattá két mondatom, mely így szólna :

Magából kikelve lehordta a fiát amiatt, hogy „ilyeneket művel". Pedig bár „ilyeneket művelt" volna !

Továbbá, a „Kesely"-hez fűzött „Megjegyzés"ben egyetlen rossz helyre tett vessző miatt azt hihetné az olvasó, hogy Hevesi András a „Nyugat" vagy a „8 órai" lapjain szerepelt „Kézai Simon" néven. Filológusok útbaigazítására hadd tisztázzam, hogy „Kézai-cikkei" nem ott, hanem „A Toll"-ban jelentek meg.

I.P.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Újfrank vagy annak megfelelő összeg.

Angliai autóvásárlók figyelem!
Mindenfajta új és használt
SZEMÉLY- ÉS TEHERAUTÓT
azonnali szállításra,
kedvező részletfizetési feltételekkel is vásárolhat.
Biztosítását is elintézzük.
RODney 88-52
Hívja GÁTHY-t
délelőtt 12-ig és este 6 után
Levélcím: 5, Craston House, Lettsom Street,
London, S.E.5.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon : PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

EMIGRÁCIÓS ÉS MAGYARORSZÁGI SZÉPIRODALMI ÉS SZAKKÖNYVEK HATALMAS VÁLASZTÉKBAN
Bármely országba szállítunk
PANNONIA BOOKS
2 Spadina Road
Toronto, 4. Ont. Canada
Kérje árjegyzékünket

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh. Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Rodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling. Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIII. évfolyam 23. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1962 december 15.

GERGELY JÁNOS

ÜNNEPI KÖSZÖNTŐ HELYETT

Kodály Zoltán nyolcvan éves. 1882 december 16-án született Kecskeméten, Galántán töltötte kisgyermekkorát, Nagyszombaton serdült ifjúvá, Budapesten lett belőle tudós, tanár és művész, nemzetközi tekintélye pedig az egész világra szóló. Életpályája hihetetlenül gazdag, állomásainak puszta felsorolása is zavarba hozza a zenei krónikást: fél, hogy ki talál hagyni belőlük valami lényegeset. De hát hol is van az a lényeges? Vajon meg lehet-e magyarázni a kodályi életmű célkitűzéseit és eredményeit néhány sokszor vitatható művészi vagy szellemi hatással? És ha igen, hol keressük őket? Egyetemi vagy főiskolai tanulóéveiben? Az Eötvös-kollégium egykori szellemében? A századeleji Magyarország politikai légkörében és csalóka függetlenségi eszméiben? Bartók Béla barátságában? Vagy talán inkább abban a páratlan és egész életére kiható élményben, mely két oldalról érte, mikor húszegynéhány esztendős korában jóformán egyszerre ismerte meg a magyar zenefolklór legősibb rétegét és Debussy zenéjét? Eleve érzem, hogy a felsorolás hiányos és reménytelen. Pedig milyen csábító volna feltárni az érett kor új vivmányait, a latin reneszánsz és a klasszikus vokálpolifónia műhelytitkainak következetes elsajátítását, a tanítva tanulás izgatóan kalandos, önmagában soha meg nem ismétlődő páratlan élményanyagát... és még sok egyebet; de elég! Kodály művészi és emberi portréját e mozaikokból megmintázni éppen olyan hiú fáradozás volna, mint ha műveinek értékét sikerükből, vagy éppen a magyar kormány háromszoros Kossuth-díjából akarnánk kikövetkeztetni.

Mert Kodálynál semmi sem mozaikszerű, minden töretlen, egységes, folytonos. Egy-egy műve olykor évtizedeken át érlelődött, nemrég bemutatott I. Szimfóniája pedig ifjúkora óta várt befejezésre. Soha sehol nem láttam még hasonló példáját a szerves életműnek! És ugyanolyan elválaszthatatlanul forrt egybe az alkotó tevékenysége a tudományos kutatóéval és a pedagógusával!

Mint mondtam: zavarban van a zenei krónikás; tegyük hozzá, hogy főleg akkor, ha közhelyekben gondolkodik. A 60, 70 és 75 éves jubileumokon elhangzottakat végiggondolva megértem kartársaimat, ha félnek ismétlésbe bocsátkozni. Pedig ma ezt elég könnyen el lehet kerülni. Az utolsó 5 év során a magyar zenei életben és általában a művészi produkció terén egészen új jelenségek merültek fel és több jel arra mutat, hogy nemsokára elérkezik a pillanat, amikor nemcsak fel lehet, de fel is kell tárni a jelenre és közelmúltra vonatkozó teljes igazságot.

A *Magyar Zene* című Budapesten megjelenő zenetudományi folyóirat még a múlt évben folytatásokban közölte Molnár Antalnak az új magyar zene kialakulásáról írt terjedelmes tanulmányát. Megejtően izgalmas írás! Nyilván hosszú évekig hevert kiadatlanul, de ez a kényszerű várakozás végeredményben csak hasznára vált; termékenyebb talajra talált most, mint ha évekkel ezelőtt jelent volna meg. Nem tartalmaz „kulisszatitkokat", de sokszor a félig vagy rosszul ismert tények feltárása is tanulságos, különösen a kortárs és fegyvertárs tollából. Hisz Kodály éppenséggel nem közlékeny, ha róla magáról van szó! (Debussyvel való pesti találkozásának körülményeiről is csak most szeptemberben adott hírt először Bartha Dénes a párizsi nemzetközi Debussy-kollokviumon.) Okolhatók-e a fiatalabb nemzedék zenetudósai, ha roszszul ismerik őt és rajta keresztül a mai magyar zene problémáit? (Itt még a magyarok sem mindig kivételek.)

Csak példaképpen hozom fel a Bartók-komplexumot. A legtöbb külföldi zeneesztétikus, ha Kodályról beszélünk vele, akaratlanul is Bartókra gondol egyidejűleg; *összehasonlít*, és éppen azon az egyetlen területen, ahol ez nem állja meg a helyét: alkotóművészetük értékelésében. Az eredmény az, hogy Kodályt hamis perspektívában a bartóki zenekozmosz függvényének képzeli a tájékozatlan zeneszakértő. Az igazságnak tartozunk vele, ha megállapítjuk, hogy valahányszor Bartók és Kodály közös úton halad, csaknem mindig Kodály a kezdeményező. Ő az, aki „felfedezte" a népzenét kettejük számára, mint az egyedül járható utat. (A felfedezés csak művészi hatását tekintve az, hiszen 1905-ben Vikár Béla már 10 éve gyűjti a magyar népzenét fonográffal — és nemcsak ő.) A század elején Kodály az új irány első „ideológusa", mert következetesebben esztétikus és szociológus Bartóknál. Kodály Bartók nélkül is a mai Kodállyá lett volna, Bartók azonban Kodály nélkül talán nem jutott volna el teljes egészében önnönmagához. Bizonyság rá, hogy élete folyamán többször fordult barátjához ösztönzésért, (gondoljunk a 30-as évek derekán írt egynemű karaira, melyek, ha az ismert politikai események közbe nem lépnek, talán új alkotókorszak kezdetét jelentenék ma művészetében).

Molnár Antal szerint Kodály és Bartók más-más úton halad ugyanazon cél felé. Ezt a megállapítást úgy módosítanám, hogy kiindulási pontjuk azonos, céljuk is, de csak az induláskor; útjaik viszont nemcsak különbözőek, hanem ugyanakkor egymást következetesen ki is egészítik. 1905 táján mindketten határozottan elvetik a romantikus művészetszemléletet és annak magyarországi melléktermékét, a késői verbunkos világát, szembefordulnak németajkú vagy szellemű mestereik epigonizmusával és az ezeréves Magyarország illúzióinak romjai felett a nemzeti zenestílus reális alapjait kutatják. Közös példaképük a nemzeti függetlenség útján: Debussy, közös alapanyaguk: a magyar népdalok zenei nyelve. Művészetük azonban nem a „nép" (azaz: a parasztosztály) felé irányul, hanem a felé a már (vagy *még*?) csak töredékben létező magyar középosztály felé, melyből származnak és melynek nagyrésze sohasem fogja befogadni zenéjüket. Mégis ennek a középosztálynak egy bizonyos rétegéből kerülnek ki híveik, barátaik, pártfogóik, legalábbis pályájuk elején, és ezeknek révén nemcsak kiadót sikerül találniuk, hanem főiskolai katedrát is már 1907-ben, (Kodály akkor csak 25 éves!).

Ettől kezdve nemcsak útjuk más, hanem látható céljuk is. Folytatják a népdalgyűjtést, Kodály a magyarlakta vidékeken, míg Bartók figyelme egyre inkább a szomszéd népek felé terelődik. Zenéjükben a népi elemek továbbra is fontos szerepet játszanak, Kodálynál a nemzeti zenekultúra kialakítása érdekében, Bartóknál a zenei etnológia legősibb adottságainak felkutatásában. Kodály a keletet viszi nyugatra, Bartók a nyugatot keletre. A párhuzam szinte kézenfekvő és végigvezethető zenéjükben éppúgy, mint tevékenységük egyéb területein. Zenei kifejezőeszközeik és írásmódjuk alapvető különbsége onnan származik, hogy Bartók elsősorban a jövőt nézi, Kodály a múltat. De egyikük sem konformista. Bartók zenéje távol áll minden iskolai modernségtől, Kodály konzervativizmusa pedig minden, csak nem akadémikus. A hagyományt keresi és követi, ahol nincs, ott megteremti. Azt vallja, hogy a „teljes értékű magyar művészet csak a teljes magyar múlt talaján fejlődhetik" és van egy átmeneti korszak, (az övé), amikor a zenetudós munkáját is a zeneszerzőnek kell elvégeznie.

Héraklészi út, héraklészi vállasszal! Kodály vállalta, annak legfőbb következményével: a magányossággal.

Bartók nem teremtett iskolát, mint zeneszerzőnek nem voltak tanítványai, de követőinek száma egyre több. A mai francia zeneszerzők közül Jolivet, Messiaen és Boulez többé-kevésbé az ő szellemi gyermekeinek tekintik magukat.

Kodály iskolát teremtett, tömör, egységes nemzeti stílust egy heterogén zenei nyelvből, van sok tanítványa, de szoros értelemben vett követői nincsenek, nem is lehetnek, legfeljebb csak epigonjai. Mert ha egyszer a zenei nyelv megváltozik, mint ahogy megváltozott e század eleje óta, akkor a belőle alakított stílust sem lehet változtatás nélkül átvenni. És nemcsak a népzene miatt! A Kodály felhasználta zenei nyelvben a folklór lényeges alkotóelem, de távolról sem az egyetlen. Márpedig a népzene maga is átalakul, ha aránylag lassan is, a többi alkotóelem azonban sokkal gyorsabban. Kodály stílusa az 1909-ben befejezett. I. Vonósnégyes óta sokat gazdagodott, terebélyesedett, de lényegében nem változott. Ez az állandóság (majdnem azt mondtam: makacsság) zenéjének főerénye, különösen egy olyan korban, mely mindennek nevezhető, csak állhatatosnak nem.

Vajon vezették-e Kodályt didaktikai elgondolások stílusának kialakításakor? Alig hinném, bár lehetséges. Ha így volna is, úgy vélem, nem törekedett többre, mint hogy kiindulópontot nyújtson *egyetlen* nemzedék, a közvetlenül utána következő számára. A zsdánovi művészetpolitika békaperspektívája a bűnös abban, hogy egy nemzedékből kettő lett, hogy a kiindulásnak szánt stílus merevvé, skolasztikussá, modorossá fajult a tehetségtelen utánzók kezében. Érdekes megfigyelni, hogy az első nemzedék, a személyes tanítványok (nagyjából az 1895 és 1920 közti évjáratok) sorából azok vitték legtovább a Kodály-iskola zászlaját, akik külföldre származtak, mint Serly Tibor, Frid Géza, Pártos Ödön, Harsányi Tibor, Seiber Mátyás, Veress Sándor, Doráti Antal és még sokan mások. Nekik sikerült leginkább a kodályi zene nyelvét új, lokális vagy általános emberi elemekkel gazdagítani.

Az otthonmaradottak, Ádám Jenőtől Járdányi Pálig és Bárdos Lajostól Sugár Rezsőig mással voltak elfoglalva, különösen a Horthy-időkben: a magyar zenei élet nagy reformját készítették elő és nem egészen eredménytelenül. A harmincas évek vége felé már Kodály-tanítványok voltak az általános és szakiskolai zeneoktatás, az egyházi zene, az énekkari mozgalom, a zenei sajtó és a folklórkutatások nem egy fontos posztján és ugyanabban az időben, amikor a félfeudális Magyarország reakciós kormányzata egyre inkább a fasizmus felé tolódott, ők már az új, demokratikus Magyarország zenei intézményeinek alapjait vetették meg. Ezért az 1945-ös esztendő nem jelent különösebb megrázkódtatást a magyar zene történetében, az azt követő három év pedig a magyar zene fénykora volt, mert mindenki egyetértett — a felelős köröket is beleértve — Kodály művészi és nevelési elveivel. Akkor nyert új értelmet a kodályi életmű, nem egy osztály, hanem egy egész társadalom kulturális felemelkedését szolgálván, mert *„nyelvében és zenéjében él a nemzet"*.

1948, a „fordulat éve", a zenében is új helyzetet teremtett. Az ötvenes éves politikai és szociológiai bírálatát a nálam illetékesebbekre bízom. Zenei észrevételeimet is fenntartással közlöm, mert akkor már több mint 10 éve Párizsban éltem. Személyes benyomásom, hogy a sztálini művészetpolitika káros hatását a magyar zene még sokáig sínyleni fogja. De mi újat mondhatnék a Bartókot cenzúrázó zenei funkcionáriusokról, akik dilettáns módon, minden követhető zeneszerzői diszciplina nélkül próbálták (pártrendeletre) idealizálni a szocialista realizmust és elítélni a „polgári" sematizmust, (értsd alatta azokat, akik valamilyen meglévő diszciplinát követnek)? Kodály konfliktusa a második magyar neobarokk korszak ideológusaival nyilvánvaló, de akkoriban senki sem verte nagydobra. Hazai és nemzetközi tekintélye olyan nagy volt, hogy azzal már a Horthy-rendszer sem mert szembeszállni. Minthogy pedig zenéjét *hivatalosan* nem bélyegezték se sematikusnak, se formalistának, a zeneszerzők (különösen a fiatalok) számára csak három út maradt: 1. a szubjektív elvtelenségé és stílustalanságé, (a szavakat nem lekicsinylő értelemben használom, hisz ebbe a kategóriába tartoznak a korszak legsikerültebb alkotásai); 2. a terméketlen akadémizmusé; 3. a kodályi stílus felhígításáé. Így lett Kodály — akarata ellen — egy, az elsőnél jóval értéktelenebb második nemzedék zenei cégérévé.

AZ IRODALMI ÚJSÁG szerkesztősége és kiadóhivatala lapunk előfizetőinek, olvasóinak és barátainak kellemes karácsonyi ünnepeket is boldog újesztendőt kíván.

És ma? A helyzet talán más, de csak részben. A tegnapi akadémikusok és Kodály-epigonok többsége ma sem változtatott irányt és a magyar zenei termelés nagyrésze ma is az ő tolluk alól kerül ki. Vannak azonban bíztató jelenségek is.

A Magyar Zeneművészek Szövetsége nemrég lezajlott közgyűlésének elnökségi beszámolóját olvasom. Egy helyen kijelenti, hogy a „szocialista realizmus"-t nem lehet azonosítani a konzervativizmussal, (örvendetes haladás 1950 óta, de vajon nem volna-e célszerű megváltoztatni a ma már elkopott terminológiát?); elítéli a jelenleg hallgatásba burkolódzó teoretikusokat, (ebben is egyetértek, — hiszek az alkotók és bírálók együttműködésének termékenységében, mely — legalábbis elvben — még a sztálini korszakban is tudott pozitívumokat felmutatni. De ha már valakinek hallgatnia kell, akkor inkább a teoretikus hallgasson mint az alkotó. Ez utóbbi megalkuvása azonban még a hallgatásnál is rosszabb!); azt is megállapítja, hogy a szocialista zenei nevelés kérdésében Kodálynak volt igaza mindenkivel szemben (ezt nem tekintem üres jubileumi bóknak.)

Kodály tehát ismét győzelmet aratott, nem először és talán nem is utoljára, hiszen a küzdelem lényének alapeleme ifjúkora óta. Diadalának kiegészítésére tegyük hozzá, hogy a mai magyar zeneszerzők körében mintegy három éve a megújhodás jelei mutatkoznak. Egyre nagyobb a minden szektárianizmust elvető és új utakat kereső tehetséges fiatalok száma, akik elismerik a Kodály-iskola nemzeti jelentőségét, eredményeit is felhasználják, ha kell, de túl akarnak jutni rajta. Szőnyi Erzsébetre, Szöllősy Andrásra, Maros Rudolfra, Kurtág Györgyre és még fiatalabb barátaikra (Szokolay, Petrovics, Dobos, Soproni) gondolok; közülük többen Kodály tanítványok és hívők. Aligha van ellentmondás abban, ha kijelentem, hogy ezek a haladó fiatalok közelebb állnak Kodály szellemében, mint azok, akik az ő stílusát másolják. Hiszen nem Kodály maga írta-e 10 évvel ezelőtt, fentidézett tanulmányában, hogy: *„az igazi fejlődés az lesz majd, ha a tudósok olyan jól végzik a maguk dolgát, hogy a művészek csak művészek lehetnek és nem kénytelenek egyúttal tudósok is lenni"*?

Úgy vélem, a nyolcvanéves Kodály Zoltánnal szemben minden elismerésnél többet ér, ha megállapítjuk, hogy ebben is neki volt igaza.

Az IDŐ Sodrában

A kompromittált szocializmus

Lengyel József „Kicsi, mérges öregúr" című novelláját méltatva, amely a budapesti „Új frás" júniusi számában jelent meg és döbbenetes képet festett a sztálinista boszorkányperekről és kínzókamrákról, *Ignotus Pál* az „Irodalmi Újság" szept. 1.-i számában felvetette a kérdést, miért ne adhatnák ki ezután Magyarországon a magyar születésű *Koestler Artur* világhírű művét, a „Sötétség délben" című regényt? „Mi van abban a könyvben, amit el kell titkolni a magyar olvasó elől?" *Fenyő Miksa* az „Irodalmi Újság" nov. 1.-i számában az új magyar irodalomról közölt áttekintése során megjegyezte, hogy Lengyel e novellájának olvastán „én is fölvetettem a kérdést, mint Ignotus Pál, hogy miért nem adják ki otthon Koestler híres regényének magyar fordítását,"

Azóta Angliában, Franciaországban, általában a nyugati világban sokan kérdik ezt — ha nem is Magyarországgal és a magyar fordítással, de a Szovjetunióval és az orosz fordítással kapcsolatban. Oroszországban ugyanis — mint ezt legutóbbi számunkban megírtuk — a „Novi Mir" hasábjain megjelenhetett *Alekszander Szoljenicin* kisregénye, az „Iván Deniszovics egy napja", amely szintén a sztálinista Oroszország — pontosabban : az 1951-es Szibéria — borzalmairól számol be, egy gyűjtőtáborban sínylődő paraszt sorsát ecsetelve. Amióta megjelent, Oroszországban nem győznek elég példányt nyomni belőle, nyugaton pedig — ahol eddig csak szemelvényekből ismerik — nem győzik azt kérdezni, mi lesz már most Koestler regényének orosz fordításával ?

Valóban — miért nem jelenhet meg oroszul ? Vagy magyarul ? A kérdés érdekes és figyelemreméltónak tartjuk, hogy — az Irodalmi Újságot támadva — foglalkozik vele a budapesti „Élet és Irodalom" is. A hetilap nov. 24.-i számában *Kardos György* egy *Berkesi Andráshoz* intézett nyílt levelében, az „érzelmi egység" kérdését taglalva, hosszabb kitérőben idézi Ignotus Pál Irodalmi Újság-beli mondatait, majd arra a konklúzióra jut, hogy a *„Sötétség délben" azért alkalmatlan magyarországi kiadásra, mert Koestler célja az volt, hogy a szocializmust kompromittálja.*

Felesleges vitatkoznunk itt azon, mi volt Koestler célja ; a lényeg az : igaz-e a kép, amit festett, avagy sem ? Különben is, Hruscsov megállapítása szerint, amelyet ma már, úgy látszik, csak az „Élet és Irodalom" cikkírója nem ismer, amaz években nem Koestler Artur volt az, aki a szocializmust döntően kompromittálta, — hanem Josszif Visszarionovics Sztálin.

Barak bűne

Hét évvel ezelőtt, a belgrádi békítő látogatás alkalmával Hruscsov ezt nyilatkozta a teljesen meglepett Tito marsallnak : *„Mind annak, ami köztünk történt, egyedül Berija volt az oka."* A jugoszláv államfő tökéletesen megértette, miről is van szó. A titóizmus elleni hadjáratot Sztálin kezdeményezte, s Berijának nem volt benne jelentősebb szerepe, mint bármelyik kollégájának. De 1955-ben, a belgrádi látogatás idején, a szovjet vezetők még nem kezdték meg nyílt harcukat a személyi kultusz ellen.

Ezek az óvatoskodó szónoki fogások ma már feleslegesek, legalább is a Szovjetunióban. De Csehszlovákiában a hatalmon lévő vezetők az elkövetett hibákért egy ideig szintén a halottakra akartak minden felelősséget áthárítani. Gottwald, — mondották, — aki beteg ember volt, megrészegedett a hódolat tömjénfüstjétől. Zapotocki túlságosan gyengéd volt a likvidátorokkal és a balos elhajlókkal szemben. A csehszlovák vezetők soha nem merészkedtek odáig, hogy a sztálini korszak sötét ügyeinek a részleteit is feltárják.

Hosszas halogatás után — a mostani pártkongresszus alkalmából — Novotny végre elhatározta magát a perfelvételre : több mint harminc személyt, kiknek nevét egyébként nem hozták nyilvánosságra, rehabilitáltak, azonkívül a párt Központi Vezetőségének egy vizsgáló bizottsága köteles az elkövetkező négy hónap folyamán valamennyi 1948 és 1954 között megtartott politikai per iratait felülvizsgálni. Az egész ügyben a legmeglepőbb a párt főtitkárának az a magyarázata, amelyet erre a kérdésre adott : miért kellett ennyi ideig várni a perek revíziójára ? A válasz nagyon egyszerű, állította Novotny : *Barak, volt belügyminiszter megtagadta a szükséges információkat.* Erősen kétes, hogy ez a magyarázat bárkit is kielégítsen, hiszen Baraknak, aki Sztálin halála után került a felső vezetésbe, és akit a jelenlegi vezetők nemrégiben minden komoly indok nélkül börtönbe vetettek, jóval kevésbé volt érdeke mint kollégáinak, hogy a perek revíziójának az ügyét csírájában elfojtsa. Hruscsov is csak egy ideig mondhatta Titónak, hogy a szovjet-jugoszláv viszony megromlásáért Berija volt a felelős. Vajon még meddig mondhatják a csehszlovák népnek, hogy a „desztálinizációs" hullám halogatásáért egyedül Barakot terheli a felelősség ?

„Amit ők nem érthetnek"

Az „ők-ön a nyugati újságírók Magyarországon járt gyülevész hada értendő, akik — sajnos — még nem érték el az emberi fejlődésnek azt a magas fokát, amit a Népszabadság már oly régen elért, amit pedig nem „érthetnek meg", az a magyar kommunisták diadalmas kongresszusa, no meg azok a sikerek, melyeket a nép eme „különös emberek" vezetésével elért. *„Hogyan is érthetnék, ami itt történt, történik ?"* — teszi fel a magvas kérdést a Népszabadság cikke.

Mit nem értenek ? Egyszerűen azt, hogy a magyar kommunisták kongresszusa nem volt egyéb, mint *„nyíltság, őszinteség, egyszerűség, a dolgok néven nevezése, kendőzetlen igazmondás."* Nehéz is ezt megérteni.

Érdekes módon a Népszabadság, a párt, a kormány mindent elkövet — a színfalak mögött, — hogy Magyarországra édesgesse, fogadja, ajnározza, körüludvarolja azokat a nyugati újságírókat, akiket — most nyilvánosan — szánalomraméltó hülyéknek nevez.

Milyen átlátszó a taktika: *házi használatra, a Népszabadság olvasóinak :* a fölényes lepocskondiázás, *külföldi használatra,* a nyugati vendégeknek a margitszigeti lakosztály s a vadászlakomák. Olyan ez, mint a forradalomban boldogult egykori OTSB levélpapírja. Házi használatra az OTSB címe a *Rosenberg-házaspár utca* volt. De a nyugati levélpapíron még esztendőkkel később is a régi, kevésbé hangzatos, de taktikailag megbízhatóbb cím díszelget : Hold utca. Vannak, akik ezt dialektikának nevezik ; vannak, akik egyszerű csalásnak.

A KELET-BERLINI pártvezetőség 108 tagja közül 38 vezető állású közhivatalnok, 34 párthivatalnok, 10 ipari és kereskedelmi alkalmazott, 13 tömegszervezeti hivatalnok, 5 alkalmazott a „szocialista mezőgazdaságban", 1 önálló művész, 2 művészeti intézeti alkalmazott, 2 nyugdíjas pártveterán és *csak* 3 — *három — jelenleg is dolgozó, aktív munkás.*

Az olasz kommunista párt

most lezajlott kongresszusán is megjelent és felszólalt a kötelező kínai küldött, aki elmondotta az immár kötelezővé váló érveket, Albániát védelmezve és Jugoszláviát támadva. Ami megkülönböztette őt a kelet-európai pártkongresszusokat végiglátogató kollegájától, az részben hangjának fokozottabb élessége, részben az volt, hogy nem elégedett meg a kommunista világmozgalom általános problémáinak taglalásával, hanem az olasz párt belpolitikai magatartását is keményen bírálta.

Római értesülések szerint a kínai delegátus felszólalása előtt többször is módosította beszéde szövegét, miután többször telefonon tárgyalt Pekinggel, s úgy látszik, onnan azt az utasítást kapta, hogy mind jobban és jobban élesítse mondanivalóját. Mao Ce-tungékat feltehetően Tito moszkvai útja és Kremlbeli meleg fogadtatása ösztökéli arra, hogy a kommunista világon belüli válságot tovább mélyítsék.

A kínai delegátust lelkes taps fogadta, amikor a szószékre felment, és jeges csend kísérte, amikor eltávozott onnan. Az olasz kommunisták nevében Giancarlo Pajetta válaszolt neki, olyan határozottan, ahogyan sem a szófiai, sem a budapesti, sem a prágai kongresszuson nem válaszoltak. *„Pártunk, —* mondotta, *— nem kér leckét a kínai párttól. Nekünk, —* füzte hozzá, *— nincs szükségünk arra, hogy Albániát mondjunk, amikor Kínát akarunk mondani."*

Ez utóbbi megállapítás, — úgy tűnik, — már nemcsak Pekingnek, hanem Moszkvának is szólt.

*

Lapzártakor érkezett a hír : a Legfelsőbb Szovjet tanácskozásainak záróülésén Hruscsov több órás felszólalást tartott s többé már ő sem mondott Albániát Kína helyett. Ezúttal első ízben nyílt vitába kezdett a kínai kommunistákkal.

MAGYAR RÁDIÓ- és televízió-küldöttség utazott Jugoszláviába a jugoszláv rádió és televízió meghívására.

*

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG egyik legnagyobb nehézsége a munkaerőhiány. A legtöbb termelőszövetkezet dolgozóinak igen magas hányada (30 %) 60 éven felüli, — olyan emberek, akiket nem lehet teljes értékű munkaerőnek tekinteni. A múlt évi alacsony kereseti lehetőségek miatt újabb 40.000 fiatal ment át az iparba dolgozni.

*

SAJNÁLATOS EMELKEDEST mutat az utóbbi években Magyarországon a közlekedési gyermekbalesetek száma. Míg 1961-ben 262 baleset történt, addig 1962 első nyolc hónapjában már 324.

***

MOSZKVÁBAN — mint a Pravda írja — százezer lakos viseli az Ivanov nevet. Utána a Szmirnov név a leggyakoribb, melyet nyolcvanezren viselnek. A Petrov névre mindössze ötvenezren hallgatnak. Az Ivanovok között is nyolcszázan az Ivan Ivanovics Ivanov nevet viselik.

Angol birodalom-szovjet birodalom

Az ENSZ közgyűlésének teljes ülésén az angol képviselő, Sir Patrick Dean érdekes adatokkal világította meg az *egykori* angol birodalom s a *mai* szovjet birodalom képét; a „gyarmatosítás elleni küzdelem" valóságos helyzetét és állását, pontosabban. *„A szovjet képviselő* — mondotta Sir Patrick Dean, *— egyebet sem tesz, mint az úgynevezett ‚gyarmatosító hatalmakat' támadja, azzal vádolván őket, hogy csökönyösen ragaszkodnak gyarmati területeikhez. Eljött annak az ideje, hogy a szovjet kormány példát is szolgáltasson elmélete igazolására. Ami az angol kormányt illeti, az ázsiai és afrikai gyarmatokkal kapcsolatban mindent megtett, hogy megszüntesse a gyarmatosítás formáit 1945 óta és sok esetben azelőtt is."* Az angol képviselő, ezután kérdést intézett a szovjet delegátushoz, mi a helyzet azokkal a területekkel, melyeket Oroszország „gyarmatosított" az elmúlt másfél évszázad alatt. *„Mert például, Ceylon 1850-ben került brit uralom alá, s ugyanebben az évben gyarmatosították az oroszok Azerbajdzsánt. Ceylon 1947-ben független állammá vált. Mikor remélhetjük, hogy ugyanez történik Azerbajdzsánnal?"*

„Nigéria és Gána — folytatta a brit felszólaló — *a múlt század közepe táján került angol befolyás alá. Lagost 1862-ben nyilvánították gyarmattá. Az aranyparti protektorátust 1874-ben alakították meg. Ugyanebben az időszakban Oroszország a független államok egész sorát hódította meg Közép-Ázsiában, ősi civilizációk seregét. Az utolsó, független kazah állam 1854-ben szűnt meg létezni, Turkesztán három üzbég államát 1876-ban hódították meg az oroszok, míg végül is egész Turkménia orosz fennhatóság alá került s az orosz birodalomhoz csatoltatott, az 1880-as évek első felében. Csaknem egy évszázados brit uralom után Gána 1957-ben független államma vált, Nigéria hasonlóképp, 1960-ban. Mi a kitűzött dátuma a szovjet-közép-ázsiai területek függetlenné válásának ?*

Az angol képviselő ezután kifejtette, hogy azokat a területeket, melyeket az angolok az első világháború során szálltak meg, később a Népszövetség mandátuma alá bocsájtották, míg a második világháború után azok a területek, melyek nem lettek függetlenné, az Egyesült Nemzetek fennhatósága alá kerültek. Ezek közül az utolsó, Tanganyika, 1961-ben függetlenné vált. Majd így folytatta :

„Mi a helyzet azokkal a területekkel, amelyeket a Szovjetunió a második világháború során hódított meg ? Mi a helyzet Észtországgal, Lettországgal, Litvániával, Dél-Szahalinnal és a Kurili szigetekkel ? Vajon ezeket is az ENSZ fennhatósága alá helyezték ? Vajon a Közgyülés határozata a gyarmatosítás megszüntetését illetően ezekre a területekre nem vonatkozik ? Semmi sincs távolabb az igazságtól, mint az a szovjet propagandamítosz, mely szerint a gyarmati terjeszkedés a 19. században kizárólag a nyugati országokra érvényes és csak a nyugati gyarmatbirodalmak nem hajlandók feladni egy évszázaddal ezelőtt szerzett területeiket. Mikor hallunk már arról, hogy a Szovjetunió — az ENSZ kartája alapján — a gyakorlatban is alkalmazza a határozatokat ?"

Az angol felszólaló kérdéseire a szovjet küldött nem válaszolt.

Fekete dobozok

A fekete doboz, — a tudomány legújabb vívmánya, — ezúttal nem halálsugarat, vagy karácsonyi csomagolásban, arany s ezüstszalaggal átkötött „tranzisztoros" hidrogénbombát tartalmaz; ellenkezőleg, éppen annak megakadályozására szolgál. A fekete doboz: a föld alatt végzett atomrobbantási kísérletek ellenőrzését végezné, ha a nagyhatalmak ebben az eszközben meg tudnának állapodni. Az ötlet szerint, — mely a szeptemberi Pugwash konferencián született, Londonban, — az oroszok, miután három évvel ezelőtt már elfogadták, s most elutasítják a helyszíni ellenőrzés gondolatát, feltehetőleg beleegyeznek abba, hogy a megfigyelők helyett **robotmegfigyelők** jegyezzék fel s értékeljék az egyébként meghatározhatatlan jellegű földmozgásokat, melyek éppúgy lehetnek földrengések, mint titkos robbantások. A genfi atomleszerelési konferencia legnagyobb akadálya, eddig legalábbis, az oroszok állítólagos félelme a kémektől; az atomleszerelés helyi ellenőrzése, náluk, azonos az „imperialista kémtevékenységgel". A fekete dobozokat, úgy látszik, szívesebben fogadnák, legalábbis Kuba után. Erre vall a Pravda cikke, erre vall a Pugwash konferencián résztvevő szovjet tudósok támogatása, s Carapkinnak, a genfi tárgyalásokat vezető szovjet megbízottnak beleegyező, de legalábbis helyeslő, fejbólintása. A fekete dobozba nem fér bele egy kém. Mi fér bele?

Mindenekelőtt egy szeizmométer a földmozgások regisztrálására, valamint egy magnetofon, elemmel, a hangok megörökítésére. A fekete doboz mindössze aktatáska nagyságnyi és súlya körülbelül 30 kilogramm lenne. A feltételezés az, hogy a dobozt, pontosabban a szeizmográf jelzéseit, s a magnetofon hangszalagját, egyszer egy hónapban összegyűjtik, s egy központi állomáshelyen elemzik, valamint pótolják a szalagot s a papírt, amint erre szükség van. Ahhoz, hogy a fekete dobozok hatásosan működhessenek, szükség lenne arra, hogy a Szovjetunióban legalább öt helyen legkevesebb 100 dobozt helyezzenek el, s a világon egyebütt legkevesebb 400-at. Ez a hálózat kiegészítené és támogatná a bonyolultabb és részletesebb eredményeket adó szeizmikus műszerek munkáját.

A fekete dobozok prototípusa most készül Blacknestben, s a hírek szerint Amerikában is, noha az angol és amerikai tudósok véleménye szerint az efajta eszköz nem pótolja teljességgel az emberi megfigyelőállomásokat, s azok munkáját csupán részben helyettesítheti. Még akkor is, ha a világot **húsz irányból** hálózzuk be eme fekete dobozokkal, minden évben seregével lesznek olyan „jelenségek", melyeknek eredete ilyesfajta eszközökkel — egyszerűen megállapíthatatlan. Hány ilyen **jelenségre** számíthatunk? A vélemények e tekintetben megoszlanak; egyesek szerint évenként „néhányra", mások szerint sokezerre.

Mégis a fekete doboz jó szolgálatokat tehet mindenféle **csalás** elkerülésére, s a további kutatás e területen még csökkentheti a **csalók** esélyeit, noha van olyan amerikai nézet, mely lehetőnek tartja, hogy az oroszok **manipulálni tudnak majd** a dobozokkal, sőt hamis adatokkal „etethetik meg" a tiltakozásra képtelen jószágot, miközben vidáman folytatják titkos atomrobbantási kísérleteiket. E hüvöskés amerikai fogadtatásban nagy szerepet játszik az oroszok szótartásáról szerzett tapasztalat.

A csalások megelőzésének, illetve a biztonságnak egyik legjobb eszköze: a különböző dobozok méréseinek összehasonlítása; ezáltal megállapítható, melyik „jelenség" volt természetes eredetű, melyik nem s hogy a doboz „megfelelő pozícióban" volt-e avagy sem. A másik, hogy az ellenőrök **találomra** látogassák meg e hallgatag megfigyelőállomásokat, azaz hogy senki előre ne tudja, **melyik** doboz ellenőrzése **mikor** következik be. Ilymódon azonban, mondják az amerikaiak, a Szovjetunióban lévő 100 doboz ellenőrzésére több ellenőrnek kellene utazgatnia az országban, — s nagyon távoli vidékeken is, — mint a gyanús jelenségek helyi kivizsgálása esetén. Ezt pedig az oroszok kémkedésnek minősítették eddig, s nincs ok annak feltételezésére, hogy ezután nem fogják.

S megint előről.

A KONGRESSZUS MARGÓJÁRA

Kádar János vitazáró beszédében mély megelégedéssel vette tudomásul ama nyugati újságírók jelentéseit, melyek megállapították, hogy a *„pártkongresszus nyugodt légkörben" tanácskozott.* Elmondotta, hogy *„egy nagy nyugatnémet hírügynökség tudósítója, úgy látszik, azt hitte, hogy itt szőrösmellű, kacagányba öltözött, furkósbottal járó embereket talál, mert azt írta, hogy kispolgári ízlés látható a kongresszusi küldöttek öltözködésén".* E bejelentést a kispolgári ízléssel öltözködő forradalmárok jóleső derültséggel fogadták; jól esett nekik, hogy nyugati újságíró kispolgárokká léptette elő őket. Igaz kispolgárok módján, mindennel egyetértettek, mindenre bólintottak, amit csak vezetőiktől hallottak. Ez azután Kádár Jánost töltötte el örömmel: *„Érintenék néhány kérdést,* — mondotta vitazáró felszólalásában, — *amely a vitában felvetődött. A kérdések jelentős részénél egyszerű megállapításra szorítkozom, mivel ellenvélemény nem volt".* Egy *vita,* melyben nem volt *ellenvélemény* : furcsa vita lehetett; ama nyugatnémet hírügynökség tudósítója bizony nem járt messze az igazságtól...

Ha a tisztelt delegátusok egymással olyannyira egyetértettek is, — engedtessék meg legalább nekünk, hogy néhány további kommentárt fűzzünk a kongresszus egyes pontjaihoz.

A „JUGOSZLÁV REVIZIONIZMUS"

„Meg kell találnunk a módját — mondotta Kádár — *hogy — a nemzetközi munkásmozgalom legfontosabb kérdéseiben fennálló ideológiai véleményeltérésünk ellenére, — a Magyar Népköztársaság és a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság kapcsolatai, állami, gazdasági vonalon tovább javuljanak"* — később pedig, párt és ideológiai kérdésekről lévén szó, hozzátette. *„Elítéltük és elítéljük a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége legutóbbi kongresszusának revizionista tételeit."*

A kínai küldött, Vu Sziu-csüen ezt mondotta: *„A munkásosztály szégyenletes árulói, a Jugoszlávia vezető klikkje által képviselt modern revizionisták, lakájok módján szolgálják az imperializmust, segítik az amerikai imperializmust világuralmi törekvéseiben."*

Hogy a szovjet párt küldöttjének, Otto Kuusinennek mi volt erről a véleménye, az kiderült abból, amit *nem mondott el;* felszólalásában ugyanis *egyetlen szóval sem* tett említést sem a jugoszláv revizionizmusról, sem annak lakájosított változatáról. Ha Kádárék a kinaiak előtt járnak is, — az oroszok mögött ismét elmaradnak.

Hasonló a helyzet

AZ „AMERIKAI IMPERIALIZMUS"

megítélésében is. Kádár szerint: *„az imperialisták, élükön az Amerikai Egyesült Államok imperialista köreivel, lépten-nyomon megsértik az általánosan elfogadott nemzetközi jog normáit, merényleteket követnek el a nemzetek függetlensége, az országok szuverénitása, a béke ellen."* Vitazáró felszólalásában a témát még *konkrétebben kidolgozva,* hozzátette, hogy: *„Az India és Kína között keletkezett viszály hírére, — ahogy az szokott lenni, — megjelent Indiában a ragadozó, az Egyesült Államok."*

E „ragadozóval" kapcsolatban a szovjet küldött véleménye az volt, hogy: *„Az Egyesült Államokban nemcsak eszeveszett háborús gyújtogatók vannak, hanem a lakosság széles körei, és felelős társadalmi személyek is, akik józanul értékelik a világ mai erőviszonyait és tudatában vannak a termonukleáris háború katasztrófális következményeinek".*

Nemde, okosabb volna, ha Kádárék is mértéktartóbbak lennének?

A TÖMEGEK KÖZÉ

A kongresszus nem elégedett meg azzal, hogy a *legmagasabb szinten,* azaz Kádár, Kuusinen, vagy Vu Sziu-csüen beszédeiben foglalkozzék a Kínával kapcsolatos ellentétekkel, hanem a „vita" során az egyik vidéki párttitkár is kitért a problémára. *„Valamennyien csak sajnáljuk,* — mondta — *hogy most olyan helyzet alakult ki, amelyben saját pártszervezeteink, saját párttagságunk, a mi tömegeink nem érthetnek egyet azzal az álláponttal, amit itt az albán vezetőkkel kapcsolatban Vu Sziu-csüen elvtárs elmondott."* Vagyis magyarra fordítva a szót: a vita már *„saját párttagságunk, sőt saját tömegeink"* között folyik, már azok is tudnak róla, már azok is állást foglalnak a dologban.

Ami a tömegpropagandát illeti, a kínai küldöttet sem kellett féltenünk: „felszólalása után már nem is vett részt a kongresszuson, hanem — amint a londoni Times különtudósítója jelenti Budapestről, — idejét *különböző gyárak és üzemek meglátogatásának szentelte.* Vagyis igyekezett ő is „kivinni a tömegek közé" az álláspontját.

OSZTÁLYHARC

„Ismeretes, — mondotta Kádár beszámolójában, — *hogy pártunk nem törekszik az osztályharc élezésére. Népünknek az a jó, ha az osztályharc hevessége csökken, formái kevésbé élesek."* E kérdésben azonban nyilván lehettek bizonyos „kétségek és bizonytalanságok", mert Kádár szükségesnek tartotta, hogy vitazáró beszédében visszatérjen rá. *„Szeretnék néhány szót szólni egy elég nagy zajt okozott jelszóról. Arról a jelszóról, hogy aki nincs ellenünk, az velünk van."* Minthogy e „nagy zajt okozó" jelszót Kádár János az Irodalmi Újságtól „sajátította ki", kíváncsian figyeltük, miféle *újabb zaj keletkezik körülötte.*

Kíváncsiságunk nem is maradt kielégítetlen. Megtudtuk, hogy a jelszó *„nem tudományos tézis",* hanem *„politikai megállapítás, ha úgy tetszik, agitációs jelszó",* (magyarán *taktikai utasítás*), mely „emberek viszonyára" vonatkozik, nem pedig „világnézetre." Megtudtuk, hogy *„az ideológiában ez a jelszó használhatatlan."* Mert az ideológiában *„nem lehet válogatni ellenséges vagy nem élesen ellenséges között."*

Ezek szerint tehát vannak *ellenséges* és *élesen ellenséges* emberek, akik *ideológiailag* egy kalap alá vonhatók, *taktikailag* azonban megérdemlik a megkülönböztetést. Mert azok, akik *„reggel bemennek a munkahelyükre és dolgoznak, a valóságban velünk vannak : még akkor is, ha esetleg az ő részükről ez nem tudatos".* Ezek tehát azok a *szubjektíve ellenséges* elemek, akik objektíve tulajdonképpen *pozitív hősök,* csak éppen nem tudnak róla. Hiszen *„aki dolgozik, az a szocialista társadalmat építi".* Ilyenformán „építették a szocialista társadalmat" Tiszalök, Inota, Recsk és más „szocialista intézmények" foglyai, akik ugyan ellenségek voltak, de mégsem voltak azok. Mert *„van osztályidegen"* és van *„osztályellenség." Ez két különböző fogalom s két különböző dolgot is jelent. Nem azt mondom, hogy öleljük keblünkre az osztályidegent, de azt mondom, hogy tegyünk különbséget az osztályidegen és az osztályellenség között... Van ugyanis osztályidegen, aki nem ellenség... és vannak saját osztályunkbeli eltévedt, fekete bárányok, akik ellenségek."*

A dialektika útjai kiszámíthatatlanok : van tehát *osztályidegen,* aki nem ellenség, de van *osztálysaját,* aki viszont ellenség ; van, aki azt hiszi magáról, hogy ellenség, de kiderül róla, hogy barát, van aki azt hiszi magáról, hogy barát, de kiderül róla, hogy ellenség. Még szerencse, hogy Kádár mind ezt csak azért mondja el, *„hogy a fogalmak legyenek tiszták és világosak s legyen világos, hogy kivel hogyan dolgozunk."*

KULTÚRA ÉS IRODALOM

A szocialista realizmus, a pártosság, miként egykoron, ma is fontos követelményei az irodalmi életnek. Darvas József szerint a szocialista realizmus" *a párt egész politikájában érvényesül."* Kádár János ehhez hozzáteszi : *„Művészeink, íróink gyorsan változó életünk, hiteles, pártos ábrázolásával szolgálják szocializmust építő népünket".* A hangsúly ma is a *szolgálaton* van, vagyis egy, az irodalmon kívül álló *utilitárius* kategórián. S ha ma már igaz is az, hogy *„a forma kérdésében a párt nem hive a stílusviták rendeleti vagy adminisztratív úton való eldöntésének",* az is igaz, hogy *„a művészet nem szegülhet szembe a társadalmi fejlődés menetével és törvényeivel".* Vagyis, ha kevésbé erőteljesen, ha halványabban is, de még mindig ugyanannak a *didaktikus feladatnak* elvégzését követelik az irodalomtól, amt Révai József követelt. Vitáról, stíluskülönbségről, formakülönbségről csakis *ezen belül* lehet szó.

Kállai Gyula szerint az *„irodalmi és művészeti életben a kísérletek csak akkor vezethetnek eredményre, ha szilárd, elvi alapokon történnek."* Ez a *szilárd, elvi alap* továbbra is *a marxizmus-leninizmus.* Hogy mennyire *szilárd* ne kutassuk ; hogy milyen eredményre vezet, azt Darvas mondja el, aki szerint : *„Remekműveket nem tudunk felmutatni, de minden műfajról elmondhatjuk : izgalmas kísérletek, próbálkozások, jó és sikeres művek vannak".* Ebben a helyzet-megállapításban van némi igazság. De hogy az irodalom nem tud tovább fejlődni, hogy remekművek nem jönnek létre (amúgy is ritkán jönnek létre), annak egyik, ha nem *egyetlen* oka éppen az, hogy a kísérletezések „szilárd alapja" egy elavult elmélet elavult esztétikája.

Ha az irodalmi, művészeti alkotás hangsúlyát Darvas a *„kísérletezés szabadságára",* — Major Tamás a *„művészi felelősségre"* teszi. Kádár e tekintetben Majornak ad igazat. Nem véletlenül. *„Ami a kísérletezést illeti,"* — mondta Major, — *álláspontunk az, hogy tudatos jövőnkkel, a céllal, az alapállásunkkal, a világnézetünkkel nem kísérletezünk".* Hiszen *„ha tiszta a levegő, mint ahogy most tiszta minálunk, akkor minden a miénk, ami valaha is haladó volt a világon... Ha nem tiszta a levegő, mint a személyi kultusz idején még azt sem lehet elmondani, amit egyenesen nekünk írtak."*

A mai levegő tisztaságát bizonyítandó, Major elszavalta József Attila versét, a *Levegőt* ! Ne vitatkozzunk azon, kinek írták, s kinek szól. De okulhat belőle *még ma is* Kádár, Kállai, Darvas vagy Major. Mert még ma is *„aktákba írják, — miről álmodoztam s azt is ki érti meg. És nem sejthetem, mikor lesz elég ok előkotorni azt a kartotékot, mely jogom sérti meg."* S ha megkérdeznék s felelhetne rá, vajon ma mit mondana a „törékeny falvak" lakója ? Mit mondanának mindazok, akik még ma is „az eleven jog fájáról lehulltak" ?

Ha a kongresszus beszédeit, felszólalásait olvassuk, akkor azokból az derül ki, hogy ilyenek ma már nincsenek Magyarországon. Nincsenek elnyomottak, mert *„társadalmunkban ma már nincsenek olyan osztályok vagy rétegek amelyeknek az érdekei ellentétesek volnának a szocializmussal",* mert *„a volt kizsákmányoló osztályok tagjainak és még inkább azok leszármazottainak túlnyomó többsége tudomásul veszi a népi hatalmat, az új társadalmi rendet, beleilleszkedik az új viszonyokba és munkával keresi meg kenyerét."* Igaz, vannak még *politikai foglyok,* de kevesen, mert 95 %-ukat állítólag már kieresztették s „csupán" 5 % van börtönben. Hogy miért, — arról nem szól a mese. Ilyként Bibó István s a többiek, úgy látszik, továbbra is börtönben maradnak az általános szabadság e tisztalevegőjű világában.

Mind ezek után már csak arra volt szükség, hogy megválasszák.

A PÁRT VEZETŐSÉGÉT.

a Központi Bizottságot, a Politikai Bizottságot s az összes többi népjóléti intézményt. E tekintetben nem sok változásról számolhatunk be. A Központi Bizottságban Kádár megerősítette a maga és hívei pozícióját (*Gáspár, Biszku, Szirmai, Fehér Lajos*) s miután a „tisztogatást" már a kongresszus előtt elvégezték, kiebrudalván a vezetésből *Kiss Károlyt, Dögeit, Marosánt,* a kongresszusnak most már csak az a feladata maradt, hogy a sztálinisták kitartóan tovább élősködő képviselőit *újból beválassza a vezetőségbe.* Így lett. — ki tudja már hányadszor, minden fordulat, forradalom, palotaforradalom s egyéb földindulás ellenére, — *újból* politikai bizottsági tag *Apró Antalból,* s igy tartotta meg helyét Nemes Dezső. Kár, hogy a kongresszus nem követte a bolgár példát s a sztálinista maradékot nem utasította ki egyértelműen a vezetésből.

BADICS ISTVÁN

KERÉNYI KÁROLY

Kálidásza olvasâsa közben

(LAPSZÉLÉRE JEGYZETT VERSEK A HUSZAS ÉVEKBŐL)

A parton ülni szép a nap.
Kálidászámban a szél lapoz,
Nótát fütyül strófáihoz.
Máskép, tudom, máskép zenél
A Gangá vízesésinél !
Ezüstös pillék hímpora
A katarakták vizpora.
Ott fürdik a felhőkövet
Kuvéra kertjéből jövet.
Kuvéra völgye más világ,
Mint a setétes balti láp.
Az atmoszféra miriád
Virágnak hordja illatát
S a kelyhek tüze, bíbora
A déli színek mámora.
Ma nyitva áll a kertkapu,
A szellemőrt szerelmi bú,
Szerelmi vágy, szerelmi láz
Majd elepeszti, nem vigyáz,
Hogy Indra harci elefántja
Rég tétováz, valami bántja,
Orrát himbálva nekiindul,
Facsarodni érzi valami kintul,
Valami kintul, valami kéjtül,
Lótuszvirág jó lenne étkül,
Ínyét ingerli mézize,
Pacskolni szép a tó vize,
Meghemperegni párnalágy
A tündérkéz gondozta ágy
S törzsükbe döfni agyarát
Virítnak még a pátali-fák.
A szerelem virághalál,
Kuvéra kertje mióta áll.
Egyiknek étvágy s jól nem lakik,
Bár minden szálat leszakít,
Másnak a bimbó bokorral int
S egyért elnyílni hagyja mind.
A szellemőr ma nem vigyáz,
Szerelmi gond, szerelmi láz,
Előre képzelt esti kéj
Fülének űr, szemének éj.
A vén ormányos így közelg —
Akár e hullám.
S amint a tajték visszacsap,
Kezemre hull a szürke hab.
M á s k é p
Máskép ragyog Kuvéra völgye,
Mint a balti láp fekete zöldje.
Ott tán a vágy északra száll
S amint itt : „Élet, élet !"
Sír az északi lélek,
Kell ott a szívnek a halál.

JEGYZET. Kálidásza az indek klasszikus költője, akit Greifswaldban szívesen olvasgattam. Felhőkövet című költeményében (azóta, hallom, magyarra is lefordították) az ind gazdagság isten, Kuvéra száműzött kertkapuőre bízza rá, epikus terjedelmű, versbe foglalt lírai sóvárgását otthon, az isten-kertben maradt párja után egy monszun-felhőre. Számüzetésének oka egy szanszkrit kommentárban áll. Ezt fejtik ki bővebben a fenti sorok. „Lapszélére jegyzett versek": ez műfajuk — és csekélyebb mű-súlyuk — már akkori meghatározása.

MOSZKVAI CIKK-CAKK

Költők a Lenin Stadionban

TALÁN SOHA KÖLTÉSZET nem váltott még ki olyan tömegmegmozdulást, mint a november 30-án Moszkvában megtartott irodalmi est. Mintegy tizenötezer hallgató gyűlt egybe az orosz főváros legnagyobb termében, a Lenin Stadion sportcsarnokában: az esemény a vershallgatás történetében bizonyára világrekordnak számít! S ha arra gondolunk, hogy az estet a televízió is közvetítette, nyugodtan mondhatjuk, hogy milliók követték lázas figyelemmel az összejövetelt.

Ennek a rendkívüli érdeklődésnek kettős oka van. Egyrészt a költészet mindig is, de főleg a XX. Kongresszus óta jobban tükrözte a szovjet ember hangulatát, a nemzedéki problémákat, a politikai és társadalmi vitákat, mint az egyéb művészetek. Másrészt az újabb „desztálinizációs" hullám csak még jobban előtérbe helyezte a költőket. A szovjet polgár tőlük várja el, s tőlük is hallhatja a legmerészebb és legeredetibb nézeteket.

Ez magyarázza, hogy a november 30-i összejövetel sokkal inkább hasonlított valamilyen nagy népgyűlésre, mint irodalmi estre. A lelkes hallgatóság soraiból, amelynek nagy részét fiatalok teszik ki, egyre-másra érkeznek a kérdésekkel megírt cédulák az elnökség asztalára.

Valaki ártatlan naivsággal azt kérdezi: **„Mikor lehet majd a könyvkereskedésekben bármelyik költőnk kötetét megszerezni?"** A kérdés elevenbe vág; Alekszej Szurkov, a gyűlés elnöke is elismeri; ám a probléma szinte megoldhatatlan, mivel egy-egy százötvenezres példányszámú kiadás is napok alatt elkel.

Egy másik hallgató, számonkérő hangon: **„Andrej Voznyeszenszkij itt lesz-e ma este? Azonnali választ kérek!"** A költő valóban hamarosan megérkezik, s Leninről szóló költeménye, amelyben Sztálin uralkodását az elsők között bélyegzi zsarnokságnak, hatalmas tapsvihart vált ki.

SOKAN SAJNÁLJÁK Jevgenyij Jevtusenko távollétét, aki kubai tartózkodását kénytelen volt meghosszabbítani („Ez Kennedy elnök hibája" — jegyzi meg meglepő módon Szurkov...). Hiányolják a másik népszerű fiatal költőt, Bulat Okudzsavá-t is, akinek egy idő óta egyre több alkalma nyílik, hogy a nyilvánosság előtt énekelhesse gitár-kíséretre írt szerzeményeit.

Említsük meg még Borisz Szluckij-t, aki a **„Mester"** és az **„Isten"** c. versében régi számadását rendezi Sztálinnal. Szereplését, az est folyamán először és utoljára, füttyszók kísérik. Maradi sztálinisták tiltakoznak? Vagy a méltatlankodás annak szól, hogy a költő elárulja: ezeket a verseket még Sztálin életében írta? Nehéz volna megmondani.

A KÖLTŐI ESTEN KÍVÜL szólnunk kell még egy új versantológia megjelenéséről is. A kötet mintegy háromszáz nevet sorakoztat föl, s mindeddig a legteljesebb válogatás, mivel nemcsak valamennyi élő költő szerepel benne, hanem a sztálinizmus számos elhallgatásra ítélt és meghurcolt áldozata is. Megtalálható benne Mandelstamm, Borisz Paszternak, (egy 1958-ban írt művel), és Xénia Nyekraszova is, akinek az emlékét Jevgenyij Jevtusenko örökítette meg megható költeményében.

Mind ez arra vall, hogy az új irodalmi áramlatok egyre határozottabban győzedelmeskednek, s az 1962-es év éppen olyan fordulópont lehet, mint az 1956-os volt. Az új erők győzelmére mutat az a tény is, hogy Bella Ahmadulinát, ezt a sokat vitatott fiatal költőnőt nemcsak felvették a Szovjet Irók Szövetségébe, hanem Jevtusenko társaságában beválasztották a „Junoszt" c. folyóirat szerkesztőbizottságába is. Számos esemény tanúskodik még erről a fejlődésről: félig-meddig hivatalosan kizárták az Irószövetségből a legkompromittáltabb sztálinista kritikusokat, akik a háború előtti években nagy szerepet játszottak egyes szerzők, mint például Babel elhallgattatásában. Hamarosan megszűntetik a konzervatív erők irodalmi napilapját, az „Élet és Irodalmat", és helyette megindítják az „Orosz Irodalom" c. hetilapot, amelyet az Írószövetség moszkvai részlege vesz majd a kezébe.

EMLÍTSÜK MEG ezzel szemben, hogy a sztálinista nézetek másik fellegvára, a Kocsetov irányítása alatt álló „Október" c. folyóirat változatlanul megjelenik, s a fiatal liberális nemzedék elleni dühödt ellenszenvéből semmit sem veszített. A lap utolsó számában Dolmatovszkij, a háború előtti s az azt követő évek hírhedt költője, a „hazafias dalok" kivénhedt szakmunkása egy csokorra való verset közöl. „A nehéz párbeszéd", a „Tapasztalat", „Az elmaradt temetés" vagy „A vén dobos" c. rigmusok részint azokat a „zöldfülű" fiatalokat támadják, akik a múlttal le akarnak számolni, részint pedig az idős nemzedék nevében elmondott védőbeszédek. Az „Október" égisze alatt nemrégiben megtartott irodalmi vitán számos közvetett vagy közvetlen támadás hangzott el Jevtusenko, Voznyeszenszkij és Akszenov ellen, s a felszólalók általában elítélték a fiatal nemzedék körében uralkodó „egészségtelen irányzatokat".

Hruscsov a modern festészet és zene ellen

MÍG A SZOVJET IRODALOM a forrongás korszakát éli, s a párt vezetői nem szűnnek meg bátorítani az „új hullám" fiatal költőit és íróit, a képzőművészeti élet antikonformista irányzatai ellen megindított erőszakos támadás úgy hatott, mint derült égből a villámcsapás. Hruscsov december 1.-én, a Központi Bizottság elnökségének jónéhány tagja és a kulturális élet vezetőinek társaságában, több órán át megtekintette a szovjet festészet utolsó harminc évének szentelt kettős kiállítást és egyszerre megálljt parancsolt valamennyi „formalista" kísérletezésnek, amelyek pedig egyre jobban foglalkoztatták a szovjet művészek egy részét s különösen az újabb nemzedék tagjait.

A hivatalos látogatás a moszkvai művészek kiállításával kezdődött, amelyet egy hónappal ezelőtt nyitottak meg a Kreml közelében lévő lovarda épületében. A kiállítás eddigi látogatói s főleg számos nyugati műértő egyáltalában nem érezték azt, hogy itt valamiféle művészeti forradalomról lenne szó. A „szocialista realizmus" égisze alatt fogant művek éppúgy túlsúlyban voltak, mint a régebbi kiállításokon, s a képek nagy többsége a forradalmi vagy háborús jelenetek heroizmusát, a dolgozó munkást magasztalta. Szerepelt azonban mégis néhány, a sztálinizmus évei alatt indexre helyezett művész s egy-két olyan festő, aki többé-kevésbé eltért a hivatalos irányzatnak számító „figuratív" ábrázolástól. De ez csak elenyésző kisebbséget jelentett a kétezer kiállított mű tengerében.

MÉGIS EZ AZ ELTÉRÉS súlyos hibának számított a párt vezetőinek szemében. **„A kiállítás szervezői, jegyezte meg Hruscsov, számos esetben láthatóan magukévá tették azoknak a nézeteit, akik a gyenge és elfogadhatatlan műveket védelmezik. Liberalizmusról tettek tanúságot: márpedig ez a politika nem vezethet a szocialista realista szovjet művészet felvirágzásához. Ismét bebizonyosodott, hogy a művészeti élet irányításában nem szabad szem elől téveszteni a világosság, az érthetőség alapelveit, s hajthatatlannak kell lenni mindenfajta ingadozással szemben, melyek el akarnak térni művészetünk, a kommunizmust építő nép művészetének fővonalától."**

A nagyobb érthetőség kedvéért a Tassz hírügynökség közleménye néhány példával is szolgál. Megdorgáltatnak Falk festő művei, viszont dicséretben részesül négy másik mester, akik között nem nehéz felismerni a művészeti szövetségek jelenlegi vezetőinek a nevét: Geraszimovét, Johanszonét és Szerovét, akik immár a háború óta felelősek a szovjet művészet sorsáért.

Ami az absztrakt festőket illeti, akiknek műveit a párt vezetői nem sokkal később, egy meg nem határozott helyen, tanulmányozták, Hruscsov eképpen fejtette ki véleményét: **„Ez a művészet népünktől idegen, s népünk elveti ezt. Gondolkodjanak el ezen azok, akik művésznek hiszik magukat, de valójában olyan képeket festenek, hogy nem lehessen tudni, emberkéz műve-e, avagy a szamár farkának a mázolmánya. Lássák be tévedéseiket, s dolgozzanak a népnek."**

A Tassz-közlemény azután még cifrázza is a tételt: **„Nem lehet megrökönyödés és felháborodás nélkül szemlélni ezt az értelem, tartalom és forma nélküli mázolást. Ezek az elme-ficamodások a polgári Nyugat rothadt formalista művészetének az utánzásai."**

A „Pravda" december 2.-i száma a kiállításokról megemlékezve indulatos vezércikket közöl, amely vádirat minden modern törekvés ellen: **„A szocialista művészet határozottan elutasítja az absztrakt irányzatot, amelyet hirtelen néhány egyén magáévá tett, — olyanok, akik nem akarják elismerni ennek a művészetnek nyíltan népellenes és reakciós jellegét."**

MINT AHOGY EZ MÁR várható volt, a képzőművészet után a zene került terítékre, amelyről a párt napilapjának egy másik cikke szól. Több hivatalos szerv, így például az Orosz Szövetségi Köztársaság Kultuszminisztériuma és Zeneművész Szövetsége a vádlottak padjára kerül, mivel nem szálltak szembe a dzsessz térhódításával. A Pravda határozottan elítéli az idén ősszel Moszkvában és más vidéki városokban rendezett külföldi dzsesszhangversenyeket, amelyek a szovjet zenei életben eredeti kísérleteknek számítottak. A cikk szerzője — kissé megkésve — megállapítja hogy **„a külföldi dzsessz túlzott népszerűségnek örvend".**

Kétségtelen, hogy az újabb „desztálinizációs" hullám következtében, amelyet a párt az irodalom területén jóváhagyott, a legutóbbi időben már nemcsak „antisztálinista", hanem „apolitikus" áramlatok is napvilágot láttak szinte minden művészeti ágban. Különösen a modernista festők akiknek száma csak magában Moszkvában több százra rúg, remélték, hogy végre át tudják törni a konformizmus gátját, amely a képzőművészetben eddig még szilárdabb volt, mint az irodalomban. Az elmúlt napokban első ízben nyitotta meg — óvatosan — kapuit az energikus Beljutyin professzor által szervezett, határozottan antikonformista képeket és szobrokat felsorakoztató tárlat. A mindössze két napos, zártkörű kiállításra számos jelentős személyiséget, s köztük a Szovjet Tudományos Akadémia képviselőit is meghívták. Ezután a kiállítást a főváros egyik szállodájába helyezték át néhány órára. Nem lehetetlen, hogy Hruscsov és vezérkara itt tekintette meg az említett műveket.

ANNYI BIZONYOS, hogy a kiállítás szervezői abban reménykedtek; ez a tárlat csak kezdete a konzervatív művészet ellen irányuló széles offenzívának. Ez a magyarázata annak, hogy a szovjet képzőművészek ez évre meghirdetett kongresszusát már több ízben elnapolták, mivel várható volt, hogy a viták és a vezetőség megválasztása során az új és a régi iskola közt az összeütközés elkerülhetetlen lesz. Ma azonban már nyilvánvaló, hogy a kongresszusra rövid időn belül mégiscsak sor kerül, s a Szövetség jelenlegi vezetői eredményesen szállhatnak szembe az ellenzékkel. Ugyanez érvényes a zene területére is, ahol a dzsessz, miután egy évvel ezelőtt polgárjogot nyert, kénytelen lesz visszavonulni.

Meglepő, hogy ez az ellentámadás egybeesik az irodalmi élet terén bekövetkezett olvadással. Hiszen alig néhány napja, hogy Hruscsov a Központi Bizottság előtt egy eddig még nyilvánosságra nem hozott beszédet tartott s ebben, az eddigi értesülések szerint, éppen a tilalomfák eltávolítását javasolta. S, íme, a Pravda december 3-i vezércikke már arra céloz, hogy az „egészségtelen irányzatok" nemcsak a képzőművészetben és a zenében, hanem az irodalomban is felütötték a fejüket. A pártvezetőség magasabb körei nyilván arra figyelmeztetnek, hogy Sztálin és a személyi kultusz bűneinek a leleplezését, — amit az írói mozgolódásból a maga érdekében használ fel, — nem szabad összetéveszteni a művészeti élet általános liberalizálódásával. Az okokat keresve nem lehet elfeledkezni arról sem, hogy az absztrakt művészet egyetlen országban sem a tömegek művészete, s még kevésbé a Szovjetunióban, ahol a nagy nyilvánosság, ha nem is ellenszenvet, de legalábbis mély közönyösséget tanúsít vele szemben. Az elmúlt években tartott külföldi vendég-kiállítások kis közönségsikere szintén erre vall. Hruscsov tehát úgy véli: joggal állíthatja, hogy a tömegek ízlését képviseli. A szovjet értelmiség színe-java persze nem így gondolkozik, s a konzervatív erők ellentámadása fájdalmasan érinti őket.

L. M.

A TITO-LÁTOGATÁS

Alkalmat ad-e Tito moszkvai látogatása arra, hogy Jugoszlávia hivatalosan visszatérjen a „szocialista országok nagy családjába"? Azok a jugoszláv diplomaták, akikkel erről a kérdésről elbeszélgettünk, határozottan elutasították ezt a lehetőséget. Jugoszlávia a jövőben sem kötelezi el magát. De külpolitikája nem zárja ki annak lehetőségét, hogy Tito egy sajátos **modus vivendi**-t keressen a Szovjetunióval. Annál is inkább, mivel Jugoszlávia nemcsak **de facto** semleges állam, hanem ugyanakkor **kommunista** ország is, s vezetőinek az a törekvése, hogy a nemzetközi kommunista mozgalomra hatást tudjanak gyakorolni.

Éppen itt érkezünk el a jugoszláv politika alapvető paradoxonjához. Tito, ha eredményesen akarja befolyásolni a kommunista pártokat, s ha a „jugoszláv útnak" elismerést akar szerezni, nem tarthatja magát teljesen távol attól a közösségtől, amelyet Brezsnyev a nemrégiben tett belgrádi látogatása alkalmával a „nagy szocialista családnak" nevezett, — ügyesen használva ezt a tágabb és rugalmasabb kifejezést a „szocialista tábor" helyett, mely a jugoszlávok érzékenységét mindig is különlegesen felborzolta. Ugyanakkor azonban a kötelékeknek, melyek a jugoszláv vezetőket a kommunista országokhoz és a kommunista mozgalomhoz csatolnák meglehetősen lazáknak kell maradniok, hogy ne akadályozzák meg a belgrádi kormány külpolitikájának teljes függetlenségét. **Belépni, meg kívül is maradni, egyszerre mondani boldogító igent, meg vonakodó nemet** — bizony, igen nehéz feladat! Tito rendkívüli kötéltáncosi tehetsége nem minden siker nélkül próbálkozik ezzel.

Éppen ezért nem feledkezett meg még moszkvai útja előtt biztosítani a hátsó védelmi vonalakat. A november 29-én Washingtonban aláírt megegyezés értelmében az Egyesült Államok 1.200.000 tonna gabonafélét szállítanak Jugoszláviának különlegesen kedvezményes feltételek mellett, dinár ellenében. Más részről a francia-jugoszláv kereskedelmi tárgyalások ugyancsak azt bizonyították, hogy Jugoszlávia, jobban mint valaha, szeretné egyre szorosabbra vonni a gazdasági együttműködést a Közös Piac országaival. Mind ez természetesen nem akadályozza meg majd Titót abban, hogy kérje a Szovjetuniótól: szabadítsák fel azokat a hiteleket, amelyeket 1958-ban politikai okokból befagyasztottak.

BELGRÁD PEKING ELLEN

Más vonatkozásban ugyancsak a jugoszláv külpolitika függetlenségét, saját érdekeinek szem előtt tartását bizonyítja az a megbízás is, amellyel Tito Kairóba küldte el külügyminiszterét, Popovicsot, hogy az ott Nasszerrel tárgyaljon a kínai-indiai konfliktus ügyében. Popovics küldetése annak az ellentámadásnak része amelyet Belgrád a kínaiak ellen indított, akik az elmúlt hónapok folyamán fokozták a jugoszláv-ellenes hadjáratukat.

Igaz, Belgrádban jól tudják — amint ezt a „Politika" október 21-i számában megemlíti —, hogy ez a hadjárat nem csupán Jugoszláviát célozza, hanem azokat, s elsősorban azokat, akiket a pekingi és tiranai sajtó „modern revizionistáknak" nevez, vagyis a szovjet vezetőket, Hruscsovot és híveit. De a kínai vezetők neheztelnek magára Titóra is, mivel ez utóbbi nagy hatást gyakorol számos semleges országra. Ez a jugoszláv befolyás különösen zavarja a kínaiakat éppen akkor, amikor Ceylon segítségével igyekeznek az ügyüknek megnyerni és India ellen uszítani a lehető legtöbb afrikai és ázsiai országot.

A DESZTÁLINIZÁCIÓ SIKERE ÉS NEHÉZSÉGEI

A jelenlegi politikai helyzet alapján úgy tűnik: Hruscsovnak szüksége van a jugoszláv támogatásra, hogy a szovjet blokkon belül vívott harcában diadalra vigye mérsékelten reformista elképzeléseit.

Ha igaz is, hogy Gomulka Lengyelországa és Kádár Magyarországa szinte minden fenntartás nélkül Hruscsov mellé áll, nem mondható el ugyanez a többi népi demokráciáról. A bolgár Kommunista Párt nemrégiben megtartott kongresszusa világosan megmutatta, hogy a konzervatív, sztálinista (hogy ne mondjuk: Kína-barát) elemek még erősek. Szófiai értesülések szerint hajszálon múlott, hogy a kongresszus előestéjén Jugov hívei nem diadalmaskodtak Zsivkovon és barátain.

Csehszlovákiában, ahol a Kommunista Párt épp ezekben a napokban tartja kongresszusát, a politikai helyzet nem kevésbé bonyolult. Novotny gárdája, amely mindmáig megakadályozott minden komolyabb desztálinizációs kísérletet, sikeresen megszabadult az ellenzék fejétől, Rudolf Baraktól is, akit börtönbe vetettek. Hruscsovnak nem sikerült a prágai vezető gárda egységét megtörnie és beletörődött abba, hogy a régi figurák továbbra is helyükön maradjanak, még akkor is, ha egyébként tevékenységüket károsnak tartja. Bizonyára hasonló a helyzet a szovjet vezetőség és Ulbricht viszonyát illetően is.

Ilyen körülmények, között a jugoszlávok nagy szolgálatot tehetnek a sztálintalanítás problémáival bajlódó Hruscsovnak: élő például szolgálhatnak arra: egy szocialista országban a kommunista párt a desztálinizáció ellenére is megőrizte a hatalmát.

Jegyezzük meg azonban, hogy a szovjet-jugoszláv közeledésnek vannak határai, s nemcsak jugoszláv részről. A Szovjetunió, nem minden ok nélkül, tarthat attól, hogy a jugoszláv példa nemcsak a kommunista reformáramlatokat bátorítja föl, hanem a kelet-európai országok nacionalista és semlegességre törő elemeit is. Az oroszok szeretnék felhasználni a jugoszlávokat, de úgy, hogy hatáskörüket ők maguk szabják meg. Hiszen Hruscsov, — akárcsak hívei, Gomulka, Kádár vagy Zsivkov, — lényegében középutas, aki a revizionista jobboldal és a dogmatikus baloldal közötti ingapolitikájának köszönheti sikereit. Márpedig amíg a Szovjetunió nem mond le erről a revizionistákat is leckéztető politikai álláspontról, a jugoszlávok bizonyára visszautasítanak minden szorosabb ideológiai együttműködést Moszkvával.

F.

A pannóniai helytartó

MAGYARORSZÁG legújabbkori történetére vonatkozó kutatásaim során utam az ősszel a Majna-menti Darmstadtba vezetett, ahol alkalmam nyílt találkozni Dr. Edmund Veesenmayerrel, Hitler egykori budapesti nagykövetével és teljhatalmú megbízottjával. Tudtam, hogy a volt nagykövet nem barátja a múlt kritikai felidézésének. Nemcsak újságíróknak, de még a nevesebb nyugat-német történészeknek sem sikerült ez ideig a III. Birodalomnak hazánkba küldött emisszárusát megszólaltatniok, vagy írásban benyújtott kérdéseikre választ kapniok. Mostani találkozásunkat is hosszabb levélváltás előzte meg, sőt egy alkalomomal, ha röviden is, sikerült már vele szót ejtenem. Így tehát nem egészen idegenként csengetek be a rosenheimenwegi családi ház kapuján.

Dr. Veesenmayer dolgozószobájában vár rám. Elnézést kér, de még egy-két telefonbeszélgetést le kell bonyolítania. Hiába, jegyzi meg felém, az a linóleum- és plasztikanyag-gyár, amelynek vezérképviseletét irányítja, nem lehet tekintettel a mi randevúnkra! (Veesenmayer 1945 tavaszán önként jelentkezett az amerikai csapatoknál. Tanúként szerepelt Budapesten a különböző magyar háborús főbűnösök perében, majd 1940 nyaran amerikai őrizet alatt újra elhagyta az országot és Nürnbergben került bíróság elé. A Nemzetközi Katonai Törvényszék, amelynek tagjai angolok, amerikaiak, franciák és *oroszok* voltak, 1949 áprilisában, háborús és emberiesség ellen elkövetett bűnökben vétkesnek találta és 20 évi fegyházra ítélte. 1951. februárjában 10 évre szállították le a büntetést, majd 1951. decemberében szabadlábra helyezték. Azóta sok mindennel próbálkozott, de gyári vezérképviselőnél magasabb állásba nem került. Két évvel ezelőtt a Népszabadság azt írta, hogy valahol vagy valaha egyetemi tanár lett volna s nincs megelégedve sorsával. Erről szó sincsen. Még múltkori beszélgetésünkből tudom, hogy úgy érzi, 1945-ben kellős közepén tört ketté a karrierje s habár, mint mondja, a politikát most is szereti és figyelemmel kíséri, nincs reménye, hogy abban valaha is újra szerepet nyerjen.)

Miközben most ügyfeleivel telefonál, az arcát tanulmányozom. Alsó fogsorának két előreugró metszőfoga arckifejezését a ragadozóéhoz teszi hasonlóvá. Előreugró álla energiáról tanúskodik. A régi képekről jól ismert soványsága eltűnt. Ha nem is kövér, de telt és pirospozsgás az arca. S bár az évek nem múltak el felette nyomtalanul, hajában még sincs sok ősz szál. Az egykori nagykövet ma 57-ik életévét tapossa; alig 40 éves korában bízták rá Magyarország ügyeinek intézését!

A SZOKVÁNYOS bevezető mondatokon túl esve, a tárgyra térek.

— Hogyan került hazánkba?

— 1943 telén, — talán decemberben lehetett, — hallottam először arról a lehetőségről, hogy a Birodalom képviseletében Magyarországra utazzam. Jól ismertem az ottani helyzetet s arról is tudomásom volt, hogy Kállay miniszterelnök kétkulacsos politikát folytat. Ez nem volt titok Berlin előtt, és a keleti fronton beálló sorozatos változások arra kényszerítették a Führert, hogy a magyar kérdéshez radikális eszközökkel nyúljon hozzá. Így került sor Horthy kormányzó emlékezetes 44. márciusi meghívására. Klessheimben aztán már én is készen álltam. Itt kellett ugyanis eldőlnie, hogy az országban katonai erővel vagy diplomáciai úton tisztázzuk a helyzetet. A döntés megtörténte után már együtt utaztam a kormányzóval Budapestre, Jagow nagykövet felváltására. Bécs előtt mutattak be Horthynak, aki igen kimérten, majdnem ellenségesen fogadott. „Ilyen fiatal s már nagykövet?" — kérdezte élesen.

— Mi volt Ön tulajdonképpen Magyarországon? Gauleiter vagy diplomata?

KÉRDÉSEM láthatóan meghökkenti. Homlokán összefutnak a ráncok s szemében egy pillanatra gyanakvás fénye villan. Látom, azt latolgatja, vajon e kérdést ellenségesen, vagy pedig tudatlanságból fogalmaztam-e így meg.

— Gauleiter? ! — dobja vissza a szót. — Posztomnak ezt a meghatározását most hallom így először. A Gauleiter, — tudnia kell, — pártszervezési beosztás.

— Ezek szerint Ön mint diplomata tartózkodott hazánkban?

— Természetesen. A Külügyminisztérium alá tartoztam, a diplomáciai testület tagja voltam s a Birodalomnak Budapestre akkreditált teljes jogú követeként láttam el feladatomat. Követi megbízólevelemet bemutattam az új kormánynál.

Külsőségek. Formaságok. A nürnbergi perek során előkerült az a Hitler sajátkezű aláírásával ellátott, szigorúan bizalmas okmány, amellyel a Führer „Dr. Edmund Veesenmayer párttagot" a Birodalom érdekeinek képviseletében Magyarországra küldte. S hogy e diplomáciai küldetésnek nehezen nevezhető megbízatás milyen feladatokat rótt az előttem ülő férfira, hadd tanúskodjék arról az okirat két bekezdése:

„A Birodalom teljhatalmú megbízottja felelős minden politikai lépéséért Magyarországon, és utasításait a birodalmi Külügyminisztérium útján kapja. Különleges megbízatása, hogy egyengesse az utat olyan új nemzeti kormány alakításához, amely el van szánva arra, hogy lojálisan és egészen a végső győzelemig teljesíti a háromhatalmi egyezményből kifolyólag reá háruló kötelezettségeket. A Birodalom teljhatalmú megbízottja ezt a kormányt minden fontos ügyben tanáccsal látja el, és mindig a Birodalom érdekeit képviseli.

A Birodalom teljhatalmú megbízottjának biztosítania kell, hogy az ország teljes igazgatását mindaddig, amíg német csapatok vannak ott, az új nemzeti kormány az ő irányítása alatt végezze minden területen, és azzal a céllal, hogy a legteljesebben kihasználja mindazokat az erőforrásokat, amelyek az országban kínálkoznak, főként pedig a gazdasági lehetőségeket a háború közös viselése érdekében."

Ennek a titkos dokumentumnak az ismeretében fogalmazom meg a következő kérdést:

— Mennyiben volt Önnek, mint követnek, beleszólása a magyar belpolitikai életbe, vagy annak irányításába?

— Beleszólási jogom nem volt. S irányítani sem irányíthattam azt. Mint nagykövetnek nem is állt ez módomban. Csak befolyást gyakorolhattam az események alakulására. Feladatomhoz tartozott, hogy vigyázzak: az új nemzeti kormány ne hozzon németellenes intézkedéseket s ne legyen a Birodalom ellen hangolva. Ez volt minden. Így például nem lehetett ellenvetésem 1944. augusztusában sem, amikor Horthy kormányzó Sztójay helyett Lakatost nevezte ki miniszterelnöknek. Az új kormány csak a gazdasági minisztereket vette át kérésemre...

Kundert és Jurcsekot. Azt a Jurcsekot, aki a magyar kormányban Veesenmayer besúgója volt s aki, a volt német Külügyminisztérium okmánytári anyagának tanúsága szerint, (1) a Birodalom teljhatalmú megbízottját „a minisztertanácsokon elhangzott minden titkos részletről állandóan és időveszteség nélkül tájékoztatta".

— Hogyan ítélte meg 1944 nyarán a politikai és katonai helyzetet?

— Kedvezően. A front még messze volt, túl a Kárpátokon s a Führer Magyarországgal kapcsolatosan úgy intézkedett, hogy az országot elő kell készíteni a küszöbön álló harcokra. Általa és részletes tájékoztatást kaptunk az új fegyverek közeli bevetéséről is. Ne higgye, hogy ez csak propaganda volt! — emeli fel tiltakozóan a kezét. — 1944 nyarán többször jártak nálam Budapesten köztiszteletben álló német személyiségek, tudósok, kutató mérnökök, akik egybehangzóan bizonyították: rövidesen olyan fegyverek állnak majd hadseregünk rendelkezésére, amelyekkel hónapok alatt győzelmesen befejezhetjük a háborút. Ezeknek bevetése aztán szövetségeseink politikai szilárdságát is befolyásolhatta volna, ahogy ennek számos jele volt is...

— ? ?

— Úgy van! Például, amikor a nyugati hadszíntéren először használtak a V 1-et, követségünknek táviratok ezreiben gratuláltak a sikerhez s a magyar kormány tagjai is láthatóan sokkal szívélyesebbé, előzékenyebbé váltak. Amikor aztán a szövetségesek könyveltek le valami sikert, ennek éppen fordítottja volt a helyzet. Ilyenkor szinte megfagyott körülöttünk Budapesten a levegő. A kormány, egy-két minisztertől eltekintve, mogorván és tartózkodóan viseltetett ügyünkkel szemben.

A DEPORTÁCIÓK KÉRDÉSÉT csak röviden érintem. Veesenmayer — mint mondja — Eichmannt Budapesten csak egyszer látta, valami alantas kis SS-tisztnek nézte, még benyomása sem maradt róla. Azt állítja, hogy fogalma sem volt a németországi megsemmisítő táborokról s így Eichmann igazi szerepéről sem. A háború után, jegyzi meg, mivel Eichmann eltűnt, őt ítélték el a magyarországi zsidók deportálásáért, jóllehet ő mindvégig azt hitte, hogy ezeket az embereket dolgozni viszik Németországba. Még humánusnak is találta, hogy családostól mehetnek, — így nem kell elszakadniok egymástól. A szállítások lebonyolításáért szerinte helytelenül vádolták a németeket: ezért a magyar csendőrséget, név szerint Endrét és Bakyt terheli a felelősség. Nem kérdezem, önmagától mondja, hogy Eichmann kivégzését helyesli.

Őszintén szólva nem lep meg magyarázkodása a zsidók deportálásával kapcsolatban. Nem ő az első, nem is az utolsó, aki — úgy tűnik — maga is kezdi elhinni, hogy az embertelen körülmények között, túlzsúfolt marhavagonokba begyömöszölt sok tízezer asszony, férfi és gyerek csupán a náci hadiipar szolgálatára került Németországba.

Kíváncsi vagyok, miként vélekedik Magyarország 1944-es politikusairól.

— 1944. március 19.-e előtt feladatom volt olyan politikusoknak a Birodalom számára való megnyerése, akik igazi nacionalisták, jó magyar hazafiak, de ugyanakkor a németekkel való kollaboráció hírében nem álltak. Első választásom, még a negyvenes évek elején, Imrédy Bélára esett. Több oka volt ennek. Mindenekelőtt: Imrédy már volt miniszterelnök és akkor szociális gondolkodásról tett tanúságot, (a pécsi bányászsztrájkot nem fegyverrel verte le, hanem az anyagi viszonyok megjavításával akart úrrá lenni rajta.) Továbbá: igazi, tősgyökeres magyar volt, (közbevetésemet Imrédy állítólagos zsidó származásáról kézlegyintéssel intézi el, könnyedén odavetve, hogy ez sem Hitlert, sem őt nem zavarta), és mint tartalékos katonatiszt, megértette, hogy az ország hadigazdálkodását teljességgel ki kell használni. Végül, erkölcsi és közéleti tisztasága példás volt...

— Miért nem ő lett március 19.-e után a miniszterelnök?

— Horthy nem akarta. A kormányzó még a gondolatától is irtózott annak, hogy Imrédyt bízza meg a miniszterelnökséggel!

— Mégis tárcát kapott a Sztójay-kormányban...

— Gazdasági csúcsminiszter lett, — egyenesen az ő kérésemre. De nem sokáig. Amikor Himmlerék tudomásom és beleegyezésem nélkül megegyeztek a Weiss Manfréd családdal a WM-Művek részvénytöbbségének német kézbe vételéről, Imrédy tiltakozású odadobta tárcáját. Azt mondta, nem tűrheti, hogy a magyar ipar egyik legnagyobb külföldi tulajdonba kerüljön. Osztottam nézetét, de közbenjárásom Berlinben eredmény nélkül maradt. Himmler, az SS, erősebbnek bizonyult nálam. Aztán, mikor már Sztójay sem mert e tranzakció ellen Ribbentroppnál tiltakozni, az egész ügy ad acta került...

— Milyen embernek tartotta Sztójayt?

VEESENMAYER begombolkozik. Kijelenti, hogy a volt miniszterelnökről nem engedhet meg magának tárgyilagos véleményt. Elismeri, hogy kétségkívül németbarát volt, de benne, kezdettől fogva fáradt és törődött ember benyomását keltette.

Horthyról kérdezem. Készségesen válaszol.

— Az volt az elvem, hogy mindig Horthyval, és soha ne ellene cselekedjem. Jól tudtam, hogy vele áll vagy bukik a királyi Magyarország. Horthyt nem lehetett senkivel sem helyettesíteni vagy pótolni. Ezt ő is tudta. Épp ezért érthetetlen még ma is előttem, miképp volt lehetséges, hogy az a Horthy, akinek nevéhez egy európai program fűződött, az a Horthy, aki a Kun-diktatúra könyörtelen leverője volt, (e szónál Veesenmayer hüvelykujját római módon lefelé fordítja) olyan mélyre süllyedjen, hogy a bolsevistákhoz forduljon békéért! Minden más lépést talán megértettem volna, de ezt nem! Még azzal is számoltam, hogy ha az angolszászok ejtőernyős hadosztályokat dobnának le a Dunántúlon, a honvédség leteszi a fegyvert. Igen, még e z t is megértettem volna, hisz Horthy anglomániája köztudomású volt... De hogy a Szovjettel... !

Közbevetésemre, hogy a kormányzó ezzel a lépéssel az országot kívánta két óriási hadseregnek kilométerről-kilométerre menő harcától s az ezzel járó pusztítástól megmenteni, csak legyint:

— Ugyan! Szó sincs róla! Horthyt a várbeli klikk vezette félre. A szürke eminenciás, Bethlen és társai, no meg saját hatalomvágya... — Elgondolkozva fűzi hozzá: — Úgy van, Bethlenék... Kíváncsi vagyok, mi lett a gróf későbbi sorsa...

Közlöm vele, hogy Bethlen István 1948 táján szovjet internálótáborban halt meg. Felélénkül.

— Látja! Még 1943-ban megmondtam neki, hogy németellenes viselkedéséért az oroszoknál nem nyer menlevelet. Nem hallgatott rám. Pedig még 1944 nyarán is üzentem érte, kértem, keressen fel a követségen, szabad utat biztosítok számára. Válaszra sem érdemesített. Remélem, halála előtt gondolt rám és intő szavaimra!

SZÁLASI FERENC és a nyilaskeresztesek kerülnek szóba. Veesenmayer kicsinylően legyint:

— Szálasi ...! Fantaszta volt, nem politikus. Végtelenül bonyolult lelkű ember, akinek túlvilági látomásai voltak, valamiféle szent misszióban hitt s egész kormányzási időszaka alatt a fellegekben élt. Még 1945 tavaszán is emlékiratainak megfogalmazásával bajlódott s engem sem tudott fogadni...

— Ha ilyen kedvezőtlen véleménye volt róla, miért esett éppen reá és pártjára a választás október 15.-e után?

— Volt akkor más, talán valaki jobb? ! Szálasi Horthynoz hasonlítva ötödrangú figura volt! De pártja, a Lakatos-féle kiugrási kísérlet után, legalább a Német Birodalom irányába a törhetetlen hűséget, a kitartást, a bolsevizmus ellen pedig a további közös harcot képviselte...

— Amelynek során harctérré változott az egész ország, beleértve a fővárost is! — fejezem be én a mondatot. — Azt hiszem, a pusztítás mértékéről 1945 után Ön is meggyőződhetett!

— Nem kell eltúlozni a dolgot, a rombolás nem volt olyan nagy! — nyomja meg a szót Veesenmayer, majd látva elképedt tekintetemet, hamar hozzátuzi: — Meg aztán a háború után úgyis mindent felépítettünk volna. A szabadságért talán érdemes lett volna kicsit a harctér szerepét is vállalni... vagy nem?

NINCS KEDVEM a magyar szabadság kérdéséről épp Hitler budapesti helytartójával vitába szállni. Inkább, feltételezve az esetleges német győzelmet, a Führernek Magyarországgal kapcsolatos terveiről, elképzeléseiről kérdezem. Eleinte erősen szabódik, azt fejtegeti, hogy a „ha" nem történelmi meghatározás, de aztán lassan, felmondatokban mégis szint vall:

— Nem, Szálasi kormánya nem maradhatott volna a helyén. Hogyan is képzeli? ! „Nagymagyarország" ábrándjával, ahol csak a magyaroknak van joguk, a többi népnek meg semmi... Szó sincs róla! Egyáltalán, a háború utáni új európai rendezés során a kis államoknak nem lett volna jövőjük. Erdélyi kérdés? Felvidéki kérdés? Ugyan, mit is kezdtünk volna vele? ! Kelet-európai államszövetséget hoztunk volna létre, csúcsszervezetet, amely gazdaságilag a 80-90 milliós Nagynémet Birodalomhoz tartozott volna...

— Csak gazdaságilag?

— Az első lépcsőfok mindenesetre gazdasági lett volna. Anyagi fellendülés, a jólét sok mindenhez hozzásegíthet és sok mindent megoldhat....

— S folytathatott volna ez az „államszövetség", teszem fel, önálló külpolitikát?

— Mi szükség lett volna rá? — fordítja meg a kérdést, — Ahogy a hadügy is csak pénzkidobással járt volna számukra...

— Hiszen ez az állami függetlenség végét, a kis nemzetek szabadságának elvesztését jelentette volna. Éppen annak a szabadságnak elvesztését, amiért — mint Ön imént mondotta —, még egy harctérré változtatott ország is csekély ár lett volna!

— Higyje el, a baráti gazdaságpolitika mindent megold. Még ezt a kérdést is. Ugyan kinek jutna eszébe, mondjuk, a Székelyföldért lázongani, mikor a hasa tele van? Meg aztán idővel megnyugszanak a kedélyek s ha nem ez a nemzedék, akkor a következő az, amelyik belátja az *ósdi* helyzet tarthatatlanságát...

— És a kis népek nemzeti büszkesége?

— Ugyan! A nacionalizmus veszélyes játék, amit el kell venni a gyerek keze ügyéből. A nagytér politikájáé a jövő, nem a határvillongásos, szűklátókörű egyéni államvezetésé!

Mit szóljak fejtegetéseihez? Ellenvetéseimet, felháborodásomat elnyomja a krónikás fegyelme. Nem vitakozni, hanem tényeket, elképzeléseket megismerni jöttem ide, — amennyire ez determináló múltja miatt egyáltalán lehetséges. Igyekszem szavait, gondolatmenetét híven rögzíteni: amit mond, önmagáért beszél. A válaszok egy részét a történelem már megadta. Ami pedig még megválaszolatlan, arról úgyis hiábavaló a vita.

GOSZTONYI PÉTER

(1) Veesenmayer bizalmas távirata Ribbentropphoz 8.9.1944. Német Külügyminisztériumi Irattár, Magyarország E.o. 25204/44.

Az alábbi történet hőse nem az írói képzelet szülötte; a múlt század huszas éveiben Párizs egyik közismert alakja volt. Charles Nodier, a neves francia író egyik regényében meg is örökítette. Hazánkfia, Tessedik Ferenc „Magyar Diogénes Párizsban" címen adott számot a nála tett vizitjéről a „Tudományos Gyűjtemény" 1827-es évfolyamának XI. füzetében s arról a látogatásról is, amelyet egy angol utazó ismertetett a „Revue Britanique" 1827. májusi számában. E kettős beszámoló újra kinyomatott Tóth Béla „Magyar ritkaságok" című könyvében, (Athenaeum, Budapest, 1899.). Az itt megjelenő írás szerzője semmi egyebet nem tett, mint egybevonta és kissé elrendezte a két beszélgetést s az írói szabadsággal is csak annyira élt, hogy — nevet adott a névtelen angol látogatónak.

MÉRAY TIBOR

AZ ÉLET

Az idegen az Elysiumi Mezők irányából jövet végigsétált a Rivoli-utca árkádjai alatt, aztán balkéz felé fordult, Szent Márton útján s rövid keresgélés után rábukkant a szűk, sikátorszerű utcácskára, amely jövetelének célja volt. Egy négyemeletes, kopott kőépület oldalához támasztva fából összetákolt vityilló húzódott meg ott; az általmérője alig lehetett több hét lábnál. Lomtárnak vagy fáskamrának szokták az ilyesmit használni, még kilincs sem volt rajta. Az idegen kopogtatott de válasz nem érkezett. Újra kísérletezett, aztán jó hangosan beszólt: „Tessék megnyitni az ajtót". Francia szavain érezni lehetett az ánglus ákcentust. Megint nem jött felelet. Azonban a bódé belsejéből valami zörgést hallott, mintha valaki rakosgatna. Néhány minuta után megnyílt az ajtó, vagy egy arasznyira. Egy sápadt ábrázat nézett ki rá, hosszú barna szakállal, borzas hajjal, félénk tekintettel. „Bocsánatot kérek", mondta az idegen, „barátomtól, Girodet festőtől hallottam az úrról. Párisban tartózkodván, igen kívántam megesmérni". A komor arc egy kicsinyt megengedett: „Örvendek rajta".

Az idegen belépett a szobába, melynek szélessége aligha mért három lépést. Jobb kéz felől egy fehér faláda állott a helyiségnek csaknem egész szélében. Mellette balra egy régi és értékesnek tűnő karszék, melynek karfája csakúgy, mint a szobának nagy része mindenféle formájú könyvekkel volt elboritva, a nagy folió-daraboktól fogva egészen a parányi tizennyolcad rétig, amelyekről a vendég gyakorlott szeme tüstént látta, hogy Blaeü sajtója alól jöttek ki. Egy ócska cin, mely edényformára volt összehajtva, vas dróton függött a tetőről és mécsnek szolgált. A falhoz illesztett fadarabon pár fekete kenyér szerénykedett, melyek közül egy meg volt szegve, de csak foggal vagy körömmel, nem késsel. Egy setét szegletben bádogfazék lapult, nem különben egy vizes korsó.

A szoba lakója hellyel kínálta a látogatót, aztán leült egy deszkára s lábát a ládába rakta, melyben elnyűtt gyapjútakaró hevert ; hátát annak a háznak a falához támasztotta, melyhez viskója hozzá volt építve. Kezeügyében egy kis asztal állott s rajta egy író-kőtábla. Testén nem volt több egy mállott, szürke katona-kaputnál, veres hajtókára, s lábán fapapucs, aminőt Franciaországban a falusi nép szokott hordani.

A látogató, minekutána nevét és személyét megesmértette, így szólt :

— Girodet barátom és más ösmerőseim, akik az úrra felhívták a figyelmemet, azt mondották, hogy az úr éppen úgy beszél ánglusul, mint én, noha talán sohase látott ánglust.

— Valóban studíroztam az Önök szavait és grammatikáját, — felelte a másik és ettől kezdve vendége nyelvére fordította a szót. Nagy könnyűséggel beszélt ánglusul, igen válogatott kifejezésekkel, minden francia vagy más idiotizmus nélkül, s ami a legcsudálatosabbnak látszott : semmi idegen ákcentussal. — Girodet urat, — tette hozzá, — én igen becsülöm, s ha néhány garasra van szükségem, olykor műhelyében modelnek szolgálok..

A látogató nem tartotta nagyon sokra Girodet festői művészetét ; vendéglátójának szelíd és elragadó, eszes és méltóságos ábrázata inkább azokra a képekre emlékeztette, amelyeket Titian készített a maga idejebéli emberekről.

— Azt is mondották nékem az úrról, hogy az úr Európa bármely pontjáról el tudna utazni Kínába tolmács nélkül.

A szakállas férfi alig észrevehetően elmosolyodott :

— Gondolom, hogy ez így van. Mivelhogy egyformán értem és beszélem a francia, német, orosz, olasz, spanyol, görög, latin, zsidó, arab, perzsa, hindu nyelvet. Talán Kínában sem akadna sok gondom, mert a kínai nyelvet és írást is megtanultam.

— Az úr bizonyosan magas iskolákat végzett.

— Nem éppen. Magyarországon születtem, — alighanem Pozsonyban, mely a Duna partján van, — és tizenhárom esztendős koromig vad fiú voltam, lovakat őriztem. Édesapám akkor Rackendorfba küldött, az odavaló rabbinushoz, talmudot tanulni. Vagy tizennyolc éves lehettem, amikor Prágába mentem, zsidó ösmereteimet kibővíteni.

— De a többit... valahol csak tanulta..

— Berlinben, két esztendeig, nyelvtudományt. Máskülönben egyedül, itt, Párisban.

— A sok nyelv közül, amelyeket ismer, melyiket kedveli legjobban ?

— Amikor kimegyek, az utcán mindig arabsul beszélek magammal. Gazdag nyelv s négyszáz millión ember a föld kerekén arabsul beszél ; érdemes megtanulni.

— Van szándéka Arábiába utazni ?

A szakállas férfi szeme csodálkozásra nyíllott :

— Minek ? — kérdezte.

A látogató nem tudta, mit válaszoljon. Inkább másról kezdett beszélni.

— Mivel foglalatoskodik mostanában legfőként az úr ?

— Az asztronómiával. De igyekszem minél többet elsajátítani a mathematikából, a históriából, a haditaktikából, a jogtudományból, a theológiából és a philozófiából is.

A látogató nem állhatta, hogy meg ne kérdezze :

— S nem fél az úr, hogy a sok tudomány összekavarodik, vagy ártalmára lészen?

— Nem, — mondta elgondolkozva a másik. — A tanulás nem árthat, föltéve, hogy az ember felejteni is tud. Én szintannyi energiát fordítok minden olyannak az elfelejtésére, ami fölösleges, mint annak megtartására, ami fontos.

— S tud-e éppúgy felejteni, amiként szeretne ?

— Sajnos, nem eléggé. Gyermekkoromat szeretném teljesen elfelejteni, de ez igen nehéz. Emlékezem például arra, hogy Leopold császár koronázása alkalmatosságával Pozsonyban egy házfedélről leestem. Ugyan minek is erre visszagondolnom? Egy toronyról is emlékezem, melynek teteje gazdagon meg volt aranyozva ; úgy hiszem, hogy a pozsonyi kathedrális templomtornya. Mivel is vagyok gazdagabb, hogy olykor látom magam előtt ? S azt is tudom, hogy odahaza egy diófa állott udvarunkban. Ennek a diófának a képét két esztendő óta bajjal tudom kiverni eszemből. Szüntelenül azon gondolkozom. S miért ? Minél többet vagyok kényszerű gondolni rá, annál kevésbé bizonyos előttem, hogy láttam-e valaha a maga valóságában...

A látogató megborzongott. Gyerekkorára gondolt, a verestéglás, fehérkapujú házra, amelyben felnőtt, a gyepre, amelyben pajtásaival meghempergett, a kollégium udvarára, ahol a lapdát kergette, egy rozsdahajú lányra, s úgy érezte, a földkerekség minden tudományával sem cserélné el szívesen e képeket.

— Én az úr hazáját igen sokra becsülöm, — mondta most a szelíd tekintetű férfiú, — s régóta kedvem volna meglátogatni. Ott közelebbről studírozhatnék egyes írásokat és szokásokat, amelyeket Párisban nincsen módomban megesmérni. Százötven frankot már félre is raktam erre az útra, s ha már az úr látogatásával megtisztelt, meg is kérném ez irányban tanácsát.

A látogató akarata ellenére nevetésre fakadt :

— Angliában ennyi pénzzel beérni teljes lehetetlenség !

— Én, — csodálkozott el a másik, — a proporcióhoz képest ezen summának harmadrészével az egész kontinenst bejártam. Tudom, hogy Angliában az eleség igen drága ; de nekem csak kenyér kell ; éjszaka, ha mezőn vagyok, holmi sövény mellett is elhálok, a városokban pedig és a falukon a templom ajtajához fekszem.

— Úgy, de Angliában legnagyobb bűnnek tartatik ám az, ha az embernek pénze nincsen. Aki szegény, az szükségképen bűnös is ; törvényeink csak a vagyont oltalmazzák, nem pedig a nincstelenséget. Ha valami fának árnyékában fog hálni, majd akkor költik föl, mikor a tömlöcbe viszik. A béke bírája úgy bánik az úrral, mint valami kóborlóval vagy kontrabandistával. Ha az úr megmondja, hogy ki légyen, ő a rongyos ruhájára fog mutatni, s azzal okvetlenül be fogja bizonyítani, hogy az úr hazudott. Ki tudja, végre talán valami kemény büntetés is fogja érni gondatlan lépéséért. Én ismerek egynéhány bírákat a provinciában, akik az urat nagy hirtelen a pelengérbe vetik csupáncsak azért, mert telső ruhája nem ér tíz vagy tizenkét guineát.

— A tömlöc engem nagyon nem ijeszt el, — mondotta békésen a másik. — Minapában egynéhány barátaim igen szép ruhát küldöttek nékem ajándékba. Egy-kétszer magamra vettem, de minthogy az új könyvet még inkább szeretem, mint az új ruhát, csakhamar arra szántam magamat, hogy az ajándékozott portékát eladom, s az árán olyan könyveket veszek, melyek után már régen sopánkodtam. Magamra vévén tehát régi köntösömet, az új ruhát egy zsibvásároshoz vittem, aki, minekutána a finom holmit nyomorult öltözékemmel összehasonlította, nekem esett és mint tolvajt a policiánál bevádolt. Így árestomba jöttem s ott ültem egy egész hétig mindenfajta kóborlók között, minthogy balgatag cselekedetem miatt szégyenlettem barátaimat állapotom felől tudósítani. Csak akkor fogtam végre pennát, amikor észrevettem, hogy időmet tanulás nélkül vesztegetem ; ösmerőseim tüstént kiszabadítottak. De ha olyan különös tömlöcbe vetettek volna, ahol munkálkodásomat szabadon folytathatom, azt ilyen

RAB GUSZTÁV

Két gögös

AZ EGYIK : Henry de Montherlant.

Arisztokraták sarja, valamelyik dédapját a forradalom alatt lefejezték. Olyan magasan az emberek feje fölött érzi magát, hogy évek óta el sem megy az Akadémiára, saját ünnepélyes fogadtatására. Az ügy kezd már kínossá válni, a francia Akadémia három évszázados történetében ilyesmi még nem történt. Igaz, hogy Montherlant egy régi napszúrásra hivatkozik, amikor állítólag átélte a haldoklás minden mozzanatát, és azt mondja, azóta tömegiszonya van. De akik jól ismerik, azok szerint hallatlan gőgjében kerülni akarja az ünnepeltetést, amit méltóságán alulinak tart. Most végre-valahára François Poncet-nak, a jeles diplomatának, mint ideiglenes akadémiai főtitkárnak, hír szerint sikerült végre rábeszélnie, hogy jelenjék meg a „kupola alatt", amikor halhatatlanná avatják. A diplomata biztosította az írót, hogy közönséget nem engednek be. Állítólag azt is megígérte, hogy senki sem fog tapsolni. Fényképészek sem lesznek jelen. Montherlant ugyanis csak a legritkábban engedi magát fényképeztetni, többnyira antik szobor társaságában.

Maga is bevallotta egyik írásában, hogy gőgös. Két lélek lakozik benne, írta. Az egyik pogány, a másik keresztény, egy gőgös és egy alázatos. Volna tehát egy alázatos Montherlant is ? A kérdésre talán egy másik kérdésben rejlik a felelet : van egy külön regényíró Montherlant és van egy külön drámaíró Montherlant ?

Én eddig csak a regényírót ismertem, főként a *„Les Jeunes Filles"* szerzőjét, akitől ma már nem vagyok elragadtatva. Ez a regényciklus, melyben erkölcsileg feslett világot ábrázolt, magyarul is megjelent „Lányok" címmel. Lényegében azt példázza, hogy a férfiak tulajdonképpen nem a nőket, hanem önmagukat szeretik. A sorozat negyedik és utolsó kötete a „Les Lépreuses" volt. Íróját találóan hasonlította valaki olyan Byronhoz, aki Nietzschéhez és d'Annunzióhoz járt iskolába. Engem mélyen lehangolt. Azóta, vagyis huszonhárom éve, Henry de Montherlant tollából nem jelent meg több regény.

ÍRÓI FEJLŐDÉSÉBEN a második világháború alatt bámulatos fordulat következett be. Regények helyett színdarabokat kezdett írni, mégpedig tökéleteseket. Párizs egyszerre ünnepelni kezdte. Ez persze nem tett jót a gőgjének. De írásainak nem ártott. Megdöbbentő drámákat, a nagy klasszikusokra emlékeztető tragédiákat írt páratlanul kifinomult költői nyelven. Az emberi szenvedélyek mesteri ábrázolásai ezek, olyan lélekrajzzal, amilyet csak a legnagyobbak alkottak. Első nagysikerű drámáját, *„A halott királyné"*-t, (eredeti francia címén : *„La Reine morte"*,) a német megszállás alatt játszották Párizsban a Théâtre Français-ban. Hőse egy portugál zsarnok.

Húsz év óta nem múlt el év anélkül, hogy Franciaország első színháza Montherlant-darabot ne tűzött volna műsorára, akár újat, akár régit. Az erkölcstelennek híresztelt Montherlant a legtisztább emberi érzés, a női önfeláldozás himnuszát írta meg „A halott királyné"-ban. Azóta egy tucat szebbnél szebb színművet alkotott. Ezek, egybegyűjtve, nemrég jelentek meg a *Bibliothèque de la Pléiade* klasszikus könyvtárában, és ezzel az író bekerült a francia klasszikusok Pantheonjába. Van például egy színdarabja, amely a hajdani jansenista kolostor, a Port-Royal apácáiról szól. Valahányszor műsorra tűzi a Théâtre Français, már hetekkel előbb elfogynak a jegyek. Papok, szerzetesek és apácák, köztük püspökök és érsekek nézik esténként megbűvölten; *„A spanyol bíboros"*, — *„Cardinal d'Espagne"* — című darabjáról azt írták két év előtt, hogy minden idők legnagyobb keresztény drámája. A véleményt osztotta a jezsuiták folyóirata, az „Études" is, amely olyan tanulmányt írt a színdarabról, amely már-már felért egy irodalmi szentteavatással. Legnagyobb színpadi sikerét *„A santiagói mester"* — *„Le Maître de Santiago"* — című ugyancsak katolikus tárgyú drámájával aratta; mielőtt átkerült volna a Comédie Française színpadára, a Hébertot-színházban egyfolytában több mint 800-szor játszották.

Két Montherlant van-e hát csakugyan ?

A kérdésre hamarosan feleletet kapunk, Montherlant ugyanis huszonhárom év után megint regényt ír, ezen felül új drámáját hamarosan bemutatja a Théâtre Français. A regénynek *„Le Chaos et la Nuit"*, *„A zűrzavar és az éjszaka"*, a drámának pedig *„La Guerre civile"*, (*„A polgárháború"*) a címe.

A MÁSIK már nem él.

Születésének századik évfordulója alkalmából heteken át ünnepelték. Párizsban teret is neveztek el róla. A téren van a franciaországi lengyelek temploma. A múltkor betértem oda, imádkoztam a lengyelekért és Maurice Barrès-ért, Kértem Istent, bocsássa meg neki azt, amit ellenünk, magyarok ellen vétett. Ha valaki azt a feladatot kapná, hogy magyarok számára fesse meg Trianont, az ne fáradjon ki a versailles-i kertbe, hanem a sok fennmaradt fénykép nyomán inkább egy Barrès-arcképet fessen.

Mind annak a szenvedélyes francia nacionalista türelmetlenségnek és földrajzot nem ismerő francia gőgnek, ami miatt Magyarország elvesztett magyarlakta területeket,

PIERRE EMMANUEL

Szentlecke

Aki egyszer felüti a Könyvet, arra a Könyv rácsukódik táblával. A Könyv megemészti, miként a barázda a belévetett búzát ; a Könyv magvát kelteti, hogy annak utána maga táplálja, hahogy szárba szökken.

Íme betűvé lettem a Könyvben, amelyben egy jóta el nem vész ; amelynek minden jegye tartalmazza minden jegyét ; és a csillagvilágot és a tengert ; és a nemzedékek és a sírok egyetemét ; és minden birodalmakat és minden romjaikat ; és a teremés történetét elejétől végig. Betűjévé lettem, mint aki mitsem kételkedik, mint aki mitsem törődik igéivel a Könyvnek. Még azt is feledni kívántam, hogy valaha felütöttem tábláit. Ám a Könyv, Galamb képében, beleíródott szemem bogarába : pillám követi a Galamb szárnya csapását. Mindhiába kerestem az emberek szemét, nem az én tekintetemtől menekültek, hanem a madár nagy-erős iriszétől.

*

Egy reggelen — ama rossz órában, mely a harmadik éjfél után, amikor oly letaglózottan alszik az ember — döngő csizmák gázoltak bele álmomba. Még csak nem is csudálkoztam ; tudtam, bűnös vagyok, bűnös : azért vannak itt.

Valamiképp a falat bámulja az ember, úgy bámultam a csizmás hadat : egy állkapcsokkal pártázott fal. Csizmájuk feketén fénylett, akár a szemük.

’ ERTELME

könnyen el nem hagytam volna : az ember ott ingyen él s minden idejét tanulásra szánhatja. Ugyancsak kevés különbséget látnék ez esetben a rabság és a szabadság között.

A látogató körül járatta tekintetét a szobán ; az idő mostohasága az egyetlen üvegablakot és a deszkafalakat alaposan megrongálta ; beszélgető társa az ilyen lyukakra és hasadékokra holmi papíros darabokat ragasztott, melyeken görög és arabs írás jelei ékeskedtek. A földön kevéske szalma hevert, három léccel besáncolva s egynéhány barna ronggyal betakarva. A valamelyest emberséges börtönök cellái nem lehettek ennél nyomorúságosabbak.

— Az úr nyilván megveti az élet gyönyörűségeit — mondotta.

— Az életnek örömeit én igen kívánatosoknak vélem, — felelte minden gúny híjján a másik. — De azoknak megszerzése végett az embereknek pénzre van szükségök. A pénz megszerzésére pedig mindazoknak, akik vagyonosoknak nem születtek, időt kell fordítaniok. Az idő, az én szememben, a halandók legnagyobb kincse ; bármily mérhetetlen legyen is vagyonuk, idejük mégis megméretett. Én ezért az idő és a pénz közül az időt választottam, még akkor is, ha ezzel együtt az élet nem csekély élvezeteiről le kellett is légyen mondanom. Szép számmal akadnának tanítványaim, akik nyelvekből vagy más tudományokból tőlem leckéket vennének ; én azonban minden héten csak egy leckét szoktam adni, mathézisből, s ezért három frankot kapok. Ezen a pénzen megveszem egész hétre való élelmemet, mely két kenyérből s egynéhány földi almából áll ; a kenyérért a Szajna túlsó partjára megyek, a Rue du Bac-ba : az ottani pék igen jó fekete kenyeret süt. Hogyha mindennap friss kenyeret vennék, sokkal többet el tudnék költeni ; a kemény kenyeret azért szeretem, mert nehezen lehet megemészteni. Egykétszer a hétben bádog fazekamban két vagy három földi almát főzök magamnak a mécs lángjánál, — ez igen ízletes és luxus eledel. Egynéhány esztendővel ezelőtt befolyásos barátaim segíteni akartak rajtam s kijárták a kormánynál, hogy megbízzon : egy nagy könyvtár kevéssé ismert nyelvű kéziratait lajstromba szedjem, címeiket lefordítsam és tartalmukat ösmértessem. A munkáért évi 1800 frank tiszteletdíjat ígértek nekem, azt gondolták ugyanis, hogy a munka el fog tartani legalább is jó pár esztendeig. Én azonban egy hónap alatt elvégeztem. Azzal felvettem egy havi fizetésemet, — ez a pénzem különben máig is megvan, ebből gondolnék Angliába utazni, — s utána többet nem mentem a könyvtárba. Mikor kérdezték tőlem, miért hagytam ott hivatalomat, azt feleltem : „Nincs többé hivatalom, mert a munka kész”. Én épp olyan fösvénye vagyok az időmnek, mint az olyan ember, aki minden nyugalmát s egész életét a pénznek áldozza föl.

— Az úr, miként a fösvények a maguk hajszolásával, úgy a maga élete vitelével tönkre rongálhatja az egészségét. Attól félek, hogyha majd egyszer megbetegszik, minden segítség nélkül fog szűkölködni.

A szakállas férfiú mosolygott :

— Ötvenedik esztendőmhöz közelgek, de beteg eddig még sohasem voltam. Jobban mondván, csak akkor vagyok, ha semmiképpen sem tudok kitérni egy-egy tekintélyes barátom ebéd-hívása elől ; az ilyen vendégléseknek rendszerint veszedelmes következései vannak egészségemre nézve s megtörténik, hogy egy pohár bortól forróhidegbe esem. Higgye el az úr, minden csak a megszokásnak dolga. Ha pedig majd igen megbetegszem, akkor azt mondom Diogenessel : tegyétek mellém a pálcámat, hogy a madarakat elűzhessem, melyek holt tetemimet fogják háborgatni.

— Az úr, úgy látom, Diogenest tartja mesterének.

— A philozófiában Plato az orákulumom; de eleganciáját nem kedvelem. Az életvitelben többre tartom a cynikus hordólakót.

— És nem zavarja az urat, hogy ilyen nyughatatlan nagy városban telepedett le ?

— Ez igen jó hely reám nézve ; elveszek benne, mint egy vízcsepp a tengerben.

A látogató mintha most érezte volna először, hogy a vendéglátója részéről nem találkozott őszinteséggel. Vajjon lehetett-e valóban ennek az embernek igazi szándéka, hogy névtelenül elvesszék a tömegben? Miért is habzsolta volna úgy éjszakáit is nappallá téve a rengeteg tudományt, miért is tagadott volna meg magától annyira ridegen minden gyönyörűséget, miért is választotta volna a jobbmód helyett a nélkülözéseket, ha nem azért, hogy különös elméje kinceivel kiváljék a többiek közül? Vajjon az emberfölötti önmegtartóztatás mögött, a szegénység és a szerénység álorcája alatt nem éppen a dicsőség féktelen szomjúhozása settenkedik-é ? Ebben a kavargó metropolisban, amely oly annyira zajos volt a bourbonisták és a bonapartisták, az ultraroyalisták, a constitutionalisták, az independensek s annyi más frakció vitáitól, ahol kivégzések és merényletek tartották szünet nélküli izgatottságban a lakosokat, lám, mégis mennyit hallott a legjobb körökben is, ahová bejárása volt, erről a szerénységével kérkedő remetéről. Nem tudta megállani, hogy erre ne tégyen utalást.

— Az úr azonban, — mondotta, — olyan furcsa vízcsepp, amelyet ösmer majd az egész tenger. Vas szorgalmával és rengeteg tudományával csak elérte, ami, gondolom, tiszteletet érdemlő szándéka volt : a híresség et.

A vendéglátó tekintete, ha lehet, az eddiginél is szelídebbé változott. Nem is az idegen földről jött látogatót nézte, hanem valahol a semmiben kutatott, amikor beszélt :

— Növendék koromban valóban a hírnevet tartottam minden elérhető kincsek közül a legértékesebbnek. Egyszer, még mikor Prágában studíroztam a szent könyveket, azt írtam levélben a szüleimnek : „Csak egy hibát érzek magamban, mely már gyermekkoromban is mint ösztön lopódzott belém, és ez a hiba a dicsőségre vágyódás”. Manapság, amiként az úr szíves volt mondani, engemet sokan ösmernek. Barátaim között és jóakaróim sorában nem egy híres emberrel, nagy tudóssal és az Akadémia számos tagjával büszkélkedhetem. Az a karszék, példának okáért, amelyben az úr ül, Fesch Cardinális ajándéka ; ő engem ugyancsak barátságára méltat. De ha ezen elismerés megtisztel is, többé nem boldogít. Aki maga magát meg tudja győzni, az attól boldog. Ha az úrnak többen tettek említést rólam, akkor észre vehette, hány féleképpen neveztek : Mentellinek, Mandellynak, Mandelnek, Mendlnek. Én azt sem tudom, valóságban hogy hívnak, nincs is gondom arra. Keresztnevemben sem vagyok biztos ; azt hiszem : Ignác. Néhány esztendővel ezelőtt a jezsuiták meg akartak téríteni ; holmi tractátusokat olvastam velük a Szent Háromságról. Ők Dávidnak neveztek el. De meglehet, hogy éppen fordítva van : Dávid volt a nevem és a jezsuiták hívtak Ignácnak. Mondottam az úrnak : az embernek azon kell iparkodni, hogy a múlt időből minden csekélységet elfelejtsen. Hogyan gondolná hát, hogy én nevem fenntartásán munkálkodnék, amikor azt nem is ösmérem ?

A látogatón most váratlan izgatottság vett erőt. Ő azért jött ide, mert gyűjtötte az érdekességeket és nem akarta úgy elhagyni Párist, hogy ne találkozzék ezzel a csodabogárral. De egyszerre úgy érezte, hogy akaratlanul többre bukkant itt kuriózumnál. Nem ritka tudományú polyhistort, nem bolondos különcöt, nem betűfaló ábrándozót avagy Théba pusztáin bujdosó anachorétát látott csupán a szürkekaputos, fapapucsos viskó-lakóban, ahogyan róla különféle párisi ösmerősei megemlékeztek, hanem mintha kivilágosodott volna benne : ennek az embernek, akiről olyannyira lehámlottak a világ hívságai és cifraságai, minden kétségen kívül valami izenete van, ettől az embertől megtudhat olyasmit, amit ő maga mindmostanig hiában keresett s amire mások, épen mert mindenfajta kötöttségek rabjai, választ adni nem tudtak. A szavak szinte perzselték a nyelvét, amikor megkérdezte :

— Az úr, aki betéve tudja a régi és újabb bölcsek könyveit s aki fösvényül őrzött idejét a tanulásnak és a kontemplálódásnak szenteli, megtalálta-e vajjon, önmagának is, a feleletet arra, amit olyan sokan igyekeznek megválaszolni ? Arra a kérdésre: ugyan mi is az emberi élet értelme ?

A bölcs ábrázata meg sem rezdült és minuta habozás nélkül mondotta :

— Az alkotás.

A látogató sokkal felhevültebb volt, sem hogy bánta volna, ha kurtoázia híjján valónak tartják :

— Saz úr mit alkot ?

A szakállas változatlan nyugalommal felelte :

— Író vagyok. A tudományokkal való foglalatoskodás mellett, sőt ennek fölötte, legfőbb elfoglaltságom az írás. Poémákat és regényeket írok.

A látogató szívét hirtelen boldogság fogta körül. Ő maga is írt ; első románja — névtelenül — nem régiben hagyta el a sajtót. Igazi nevén, amelyet a fabódé remetéje elől is eltitkolt, Walter Scott-nak hívták. Most egyszeriben úgy érezte, mintha e különös bölcs szavai minden időkre igazolták volna őt és azt a választást, amire egész jövőjét feltette. Úgy érezte, hogy nemcsak érdemes volt idejönnie, hanem egyenest a fátum rendelése hozta őt ebbe a kalibába. Már nem is annyira kuriozitásból, hanem korábbi udvariatlanságát helyrehozandó tette fel a kérdést, amelyet utolsónak szánt :

— Az úr szerfelett megtisztelne, ha volna szíves megmondani : miképen juthatnék hozzá műveihez ? Most, hogy személy szerint megesmérhettem és megcsodálhattam, külön örömömre volna, ha alkotásait elolvashatnám.

A szakállas férfiú méltóságteljes szelídséggel így szólt :

— Ez, sajnos, nem lehetséges. — Jobbjával odamutatott az író-kőtábla felé, amely a közeli kis asztalon feküdt. — Én ugyanis minden munkáimat erre a kőtáblára írom. Amikor pedig a tábla megtelt, hogy a folytatásra helyem legyen, spongiával tiszta törülöm.

s francia

felmondója

mintegy Maurice Barrès volt a megtestesítője. A francia nacionalizmus kiemelkedő alakjának szokás őt nevezni. Mikor a franciák az első világháborút győztesen befejezték, úgy látszott, hogy Barrès eszméi fényes diadalt arattak és ő a sikerek csúcsára érkezett. De csakhamar meghalt és éppen azok kezdték rohamlépésekben felejteni, akik életében mesterüknek tisztelték. Az új francia ifjúságnak Barrès nem kellett. Fanatikus nacionalizmusát és „parlament nélküli demokráciáját” elavultnak, sőt veszélyesnek tartotta. Ez a nacionalizmus manapság még ásatagabbnak látszik. Ennek ellenére a Barrès-centenárium alkalmából rendezett emlékünnepeken hódolt lángelméje előtt Franciaország. Csakhogy az író, a zseniális stílusművész életművét ünnepelte, nem pedig a gőgös és felfuvalkodott politikust, aki elavult hazaszeretetében odáig ment, hogy — bár maga sem hitt Dreyfus bűnösségében, — ellene volt annak, hogy az Ördögszigetre ártatlanul deportált kapitány hazaárulási és kémkedési pörében újrafelvételt rendeljenek el. Barrès akkor azt mondta csalódott elvbarátainak és tanítványainak, köztük Léon Blumnak : „Nemzeti ösztönöm az újrafelvétel ellen szól.”

A FRANCIÁKRÓL köztudomású, milyen szenvedélyesen és megalkuvás nélkül keresik az igazat. Néha még a kegyeletsértés veszélyétől sem riadnak vissza. A centenárium alkalmából a keresztvizet is leszedték Barrès-ről. Az a vélemény érvényesült, hogy Barrès politikai eszméinek gonoszságait épp úgy nem lehet agyonhallgatni, mint Verlaine alkoholizmusát vagy Proust pederasztiáját, — aki egyébként, mellékesen szólva, Jean Giraudoux-val együtt Barrès-t tekintette a XX. század legnagyobb írójának.

Barrès írói lángelméjét annak ellenére is ünnepelték viszont, hogy fennen hirdette : még katonai puccs árán is diktátort kell állítani Franciaország élére. A sors iróniája, hogy az általa oly szenvedélyesen gyűlölt németek valósították meg a „Führerprinzipet” és nem a franciák. Az elmúlt években és ma is a francia szélső jobboldal, a merénylők és puccsisták, Maurice Barrès-t tekintik szellemi atyjuknak és ideológusuknak, amiről persze a halott nem tehet.

A Barrès-emlékünnepeken elhangzott beszédek és az ebből az alkalomból felelevenített vélemények olvasása közben úgy rémlik, hogy ebben a gőgös franciában is, mint Montherlant-ban, két lélek lakott : volt egy író Barrès és volt egy politikus Barrès.

Az utóbbinak nem tudják megbocsátani, hogy az első világháborúban remek beszédekkel és cikkekkel lelkesítette ugyan a francia katonákat, de *ő maga kibújt a katonai szolgálat alól* és legfeljebb azért ment ki a frontra, hogy haditudósításokat írjon, de azok viszont kis remekművek voltak. Ami az írót illeti, a halála óta eltelt négy évtized óta a vélemények megoszlanak róla. Olvastunk olyan megállapítást, hogy „megrészegülten az irodalomtól, többre becsülte a stílus ragyogását a gondolat mélységénél” *„Un Homme libre”* (*„Egy szabad ember”*) című ifjúkori első művét némelyek többre becsülik a *„Les déracinés”*-nél, amely magyarul „Kitépett sarjak” címmel jelent meg. Barrès kétségtelenül legszebb regénye ez, melyben szűkebb hazája, Lotharingia elvesztését írja meg, ahonnan „gyökerestől kitépett” ifjak Párizsba jönnek a német leigázás, a porosz-francia háború után. Ennek a regénynek a maga idejében egyedül a Proust-regényciklushoz hasonlítható nagy irodalmi hatása volt, André Gide híres *„Immoraliste”*-je, (magyarul: *„Meztelen”*). sohasem íródott volna meg nélküle.

AZ ELMÚLT hat és fél évtized alatt azonban változtak a vélemények : az ifjúkori első regény zseniális ígéretét némelyek ma már többre tartják annál, mint amit ebből később beváltott. Az *„Un Homme libre”* az első regénytrilógiának, a *„Le Culte de Moi”*-nak lett a második kötete. A nancyi egyetemen összegyűlt francia egyetemi tanárok Barrès-kollokviumán az a vélemény hangzott el, hogy „sohasem lett volna belőle botránysiker a múlt századvég szellemi kiszáradtsága nélkül”. Vannak, akik Barrès „illatosított esztétizmusáról” beszélnek, ami már messze van napjainktól. Felelevenítik Francis Jammes szavait : „Barrès műjeget árult”. Húsz évvel halála után André Gide-nek az volt a véleménye, hogy ami jó volt Barrès műveiben, azt már mind megírta egyszer Chateaubriand.

De akadnak dicséretek is, bőven. A francia rádióban megszólaltatott François Mauriac szerint ott, ahol Gide megbukott, Barrès sikert aratott. *„Barrès-nek sikerült a legtöbb; mindent összehangolt, míg Gide mindent széthangolt.”*

Vajon mi a véleménye Montherlant-nak Barrès-ről ?

Nagy hódolója. Két könyvében is hosszan írt róla, az egyikben a távozó Barrès-ről, a másikban az eltávolított Barrès-ről : *„Barrès s'éloigne”*... *„Barrès qu'on éloigne”*... Mindkettőt Barrès-ért és Barrès védelmében. Montherlant szerint *„Barrès mindig inspirálni fogja azokat az ifjakat, akiket két erő cibál : a vér, amely tettekre serkent és a szellem, amely szabad akar maradni.”*

De szemére veti gőgjét és azt, hogy nem volt benne semmi alázat...

A bástya maga előtt kergetett. Bármerre térültem, falak, falak — újabb falak zúdultak homlokomnak : lábak, vállak, könyökök, öklök — megannyi fal. Lódulvást takarodtam, amerre az ütlegek sodortak s tekintetem az elbástyázatlan égre emeltem. A menny?! Fényszóró a szemhéjam alatt : lelkem zúzmarás lett ennyi ragyogástól. A szív még kalapált, de az már nem az én szívem volt.

*

Tehettek velem, amit akartak. Felhasogattak, mint a fát, megolvasztottak, mint a vasat, lapátoltak velem a sóbányában. Emelőnek használták csontjaimat. Zuzakodásra kényszerítettek — önörletésre, hogy tetememmel kövezzem az utakat. Csak a szív volt még mindig ép, örölhetetlenül. Már a milliárd porszem közül egy : kallódtam számlálatlanul s ez a szív váltig dobogott még, mind vadabbul süvöltve, szilaj veszékeléssel : a szél szíve az emberi hamvak felett ; a szélé, amely embernek hamvát-porát lapozza ; amely a Könyv porát lapozza, porbarott igéit, elenyészvén a por által s a porban, ezredszer is, megint csak a Könyv igéit, e világ teremtetését, a teremtő Igét és az alkotó Kezet, a Galambmadarat, amint surranó szárnyával, ahol érteti — cikkázó jelet ir a porban: az első s az utolsó ember nevét a porban...

Franciából fordította HATÁR GYÖZÖ

PAPP TIBOR

SOPRONON ÁT

Jobbról, napnyugat felől, világosszürke domb előtt fekete folt mozog.

— Jön a vonat.

Az állomástól balkézre őrtorony áll. Négy égnek futó vasgerenda a törzse s ezeket néhány egymást keresztező pánt fogja össze. A tetején fedett fémkalyiba, akörül pedig félméternyi párkány. Ott áll a *szolgálatos*, a sínek felőli oldalon. Rátámaszkodik a korlátra.

— Ideges vagy?

Félúton az állomás és a torony között, a vasúti töltés aljából betonoszlopos-szögesdrótos kerítések indulnak jobbra is, balra is. A kerítések között szabadjára hagyott giz-gaz burjánzik, néhol egy cölöp és újra gaz, gaz mindenütt. Hasig érő.

Az utolsó osztrák állomásra befut a vonat.

A magyar katona, az őrtorony párkányán, felegyenesedik.

A szerelvény három kocsiból meg egy ütött-kopott, háború előtti mozdonyból áll.

A középső vagonba szállunk.

— Az ablak mellé.

„Egy fekete hajú tanárnővel 51 nyaran cikláment szedtem a Károly-kilátó alatt. Egyedül nem merészkedtem volna olyan messzire, de valószínű, hogy nem is engedtek volna. Ausztriát akartam látni, a Schneeberget. Szőlőfonnyasztó szárazság volt; párátlan, felhőtlen napok. Felmásztunk a kilátó kötornyába. **Na ott, látod, az ott Ausztria!** A Schneeberg — nyáron havas csúcsot azelőtt soha sem láttam — sziporkázott, fehérlett-kéklett, de nem volt különös és nem volt különös Ausztria sem; a földek, a vetések, a fák — akárcsak a hátunk mögött, Magyarfalva táján — szárazak voltak szomorúak. **De Bécs!** — ellenkezett a tanárnő. Legyen neked Bécs! — gondoltam magamban, de másszunk le innen minél hamarabb! Mint a drága pénzen vásárolt, használhatatlan amerikai öngyújtót, úgy dobtam el ezt a látványt is magamtól. Az ígéret földje? Ilyen lenne? Hát igen! Csak azt nem lehet látni, ami odaát... És odaátról se láthatják, hogy nekem a pesti gyorssal tíz napon belül el kell hagyni Sopront... **a megadott határidőn túl a határsávban tartózkodni rendőrhatóságilag...** És tíz nap múlva visszamentem Pestre...”

Jobboldalon, menetirányban, az ablak mellett ülök. A vonat mozogni kezd. Elmarad az állomásépület.

— Még leugorhatsz !

Vágtatunk az őrtorony felé.

Néhány pillanat alatt elérjük a sávot, az aknamezőt.

Egymástól tizenöt-húsz méterre húzódik a két drótkerítés. A gazt, a két kerítés között vadon burjánzó füvet, mintha sose kaszálták volna. Vékony rozsdás drót — a vonatból is látni — kígyózik jobbra-balra a fűben. Itt-ott egy köpcös cölöp. S a kerítéseknek se vége, se hossza, mintha egy hajdani hercegi vadaskertet védenének.

Az őrtorony mellett rohan el a vonat.

Ez már Magyarország.

A töltés melletti árokban, mint egy parkban, a füvet gondosan lekaszálták. Az ütemesen surranó telefonpóznákon zománcozott fehér lámpaernyők, nagy teljesítményű izzók.

*

Ágfalván, az első magyar állomáson egy-egy határőr áll a sínpár jobb- és baloldalán. Várják a vonatot.

— Húzzuk le az ablakot, mielőtt odaérünk !

A főépület előtt hosszú selyem zászló leng ; címer nélkül. A forgalmi irodából pirossapkás vasutas lép ki.

A szerelvény jobboldalára felvigyázó katona sapkáján zöld sáv és vörös csillag. Kezében géppisztoly.

— Felszáll a vonatra !

— Csak a lépcsőre. A kocsiba nem teheti be a lábát.

Egyik kezével a korlátba kapaszkodik, a másikkal a géppisztolyt markolja. Mereven néz előre a kocsik mellett.

Továbbindul a vonat. Nyúlós, esőre áll az idő.

Föntebb, a hegy tetején : a Károly-kilátó és mellette áll egy újabb torony is : a soproni televíziós adó.

Fölszántott óriás-táblák között visz az útunk. A földek, a tarlók elhanyagoltak, még sok minden kint hever a határban.

Egy szekér..., szürke kalapos paraszt tartja kezében a gyeplőt. Kocognak a lovak. Sáros, latyakos a dülőút. Dömperek meg teherautók járhatnak rajta, a széles külsőgumik mintája itt-ott látszik is.

*

Itt Sopronban délelőtt fél kilenc van, Párizsban már fél tíz.

Nemrég festették újra az állomás épületét ; friss, még egészen tiszta a zöldesszürkére fröcskölt fal. A peron viszont sokkal elhagyatottabb : vékony oszlopain a támaszkodók kabátjától-könyökétől már kifényesedett az olajfesték és a sok jövés-menéstől a cementezés is megkopott.

A vonat a harmadik vágányon áll. Az utolsó kocsi mellett — szétterpesztett lábakkal — a géppisztolyos tilalomfa. Kémleli a vonatot. Arcvonásai kemények, szigorúak.

Az állomás közepén a váróterem ajtaját két ablak fogja közre. Az ajtó fölött négynyelvű felírás : magyar, orosz, német, francia. Az ablakokon alig lehet keresztüllátni. Az ajtó is zárva van, még a kilincset is kiszedték. Bent, a füstös-homályos teremben itt-ott kivehető egy fej, egy cigarettát tartó kéz. A büfé a terem tulsó falánál lehet ; néha kifehérlik a pincér alakja.

A peronra, a vágányok közé, a vonat mellé nem jöhet ki senki.

A forgalmi iroda mellett VERSENYTÁBLA lóg a falon. Hosszúkás piros betűkkel felírás díszeleg : *„Előre az őszi verseny sikeréért !”* Alatta nevek, százalékok.

Egy kendős nénike áll a váróterem üveges ajtajánál. Az orrát az üveghez nyomva nézeget. Szeméhez emeli a kezét, hogy jobban lásson.

— Intenék neki, de nem merek. Városi gyerek, amikor közel engedik egy lóhoz, úgy nyúl a szerencsétlen állathoz, mintha tűzbe tenné a kezét. Oda-odakapkod. meg-megérinti. Fél, de nem tud a kísértésnek ellenállni. Integetés helyett a fejemmel biccentek néha egyet, hátha valaki észreveszi. Úgy kikívánkozik belőlem ez a köszönés ! — hiszen egyebet úgysem tehetek.

Az állomástól balra egy kis laposfedelű ház a rendőrség épülete. Katonák, tisztek álldogálnak előtte, meg egy csizmás, prémgalléros, hosszúkabátos rendőr.

Jobbra, az első vágányon indulásra vár egy vonat. Az utolsó kocsi lépcsőjénél néhány vasutas ácsorog. Az utasok csak az állomás melletti kapun juthatnak oda. A peronon a benfentesek közlekednek.

— Na mi van ? Találkoztál Sanyival ?

— Még tegnap délután, — beszélget a kocsinktól nem messze két vasutas. Az egyik sovány és öregecske, a másik, a kövérebb olyan negyven körüli. Rogyós-szárú csizmája van, a válláról elnyűtt szíjon szakadt-kopott aktatáska lóg.

Két civil srác megy a peronon. Csövesek. Olasz szabású antilop cipőjük van.

— Indulunk.

Babócsay Lajos: Vonat, magyar táj

— Húsz percet álltunk Sopronban.

A *keretlegény* fellép a lépcsőre. Útunk házak között visz tovább. Utcákat szel ketté a vasút. A sorompók lezárva. Az elsőnél három is állnak. Szenvtelenül nézik a vonatot.

A kopottas tetők felett a televíziós antennák erdeje. Egy hullóvakolatú kétemeletes házon öt is van. Az épületek általában régiek, gondozatlanok, piszkosak.

*

Magyarfalva.

A géppisztolyos zöld-ávós nem kíséri tovább az osztrák „korridor”-vonatot. A bécsi detektív felhúzatja velünk az ablakokat. Innen már csak pár száz méterre van a határ.

*

Még magyar területen futunk. Balról fiatal erdő.

Pufajkás katonák új, fémvázas őrtornyot építenek a vasúti töltés mellett.

Hasig érő fű, cölöpök, aknák, drótkerítések.

Egy osztrák lány készülődni kezd. Felveszi a kabátját, megigazítja fején a kendőt. Két perc múlva megérkezünk Deutschkreutzba.

BÁRDOS ARTHUR VERSEI

Nincsen hová

Nincs már vágyódni hová. Nincs, nincs haza.
Csak drága tájak vannak, dombok, vizek,
Meghitt utcák, s, ó, szent romok halmaza !
S pár bús barát, e m b e r, kikben még hiszek.
Kiket nem perdítettek táncra fürge
Forgószelek.

Itt káprázatos, karcsú üvegházak
Kúsznak égig, új gótikus csodák,
Itt is tárulnak gyönyörű tájak,
Vad szépségű őserdők, kék tavak
A várost szeliden ölelik át.
Szép a természet, ha szelíd, ha vad,
Ó, szép a világ !

Milyen hatalmas törzsű, ősi fák
Lombja mered itt izmosan égnek !
S azalea-bokrok és magnóliák
Mily finom pompában virágzanak !
S nekem a poros kis ákáci fák
Hiányzanak ?

Ujjongva zengi himnuszát a tavasz,
Dús virágjával minden eltelik.
Ni, még muskátli is megterem itt !
Ez csillagos verbéna ! És mégsem az.
Margaréta, pipacs ! És mégsem az.
Lám, tulipán meg pitypang ! És mégsem az.
Pompázatos, tökéletes tavasz.
De nem az ! Nem az !

Mi volt szebb?

Mi is volt szebb ?

A szelíd dunai táj álmos füzeseivel,
Mely mellett karcsú csónakom annyiszor suhant el
Kemény evezőcsapással izzó déli verőn
S hűs alkonyat pihentette a vízen evezőm ?
Vagy a balatoni szőlők istenáldotta tája,
A halk esték légben uszkáló melódiája,
Vagy a napsugár tánca az őszi Champs Élysées-n,
Vagy mikor a Concorde négyszöge tárult elibém,
Vagy a Louvre-ban Leonardo százados titka
S Manet Olympiája vitt koromba vissza ?
Vagy a hajnal Taormina arénája felett,
Ahol ezredévek távolából jött üzenet
Az idillről, melyben az ember bölcsője rengett
S a szépségben összhang, művészet tartott rendet ?
Vagy a boldog, felejthetetlen alkonyi óra,
Mikor a kiosztróból néztem le Palermóra
S az oszlopok között kibomló antik táj-csodát
Nagy, ujjongó élet-igenléssel öleltem át ?
Vagy mikor Marseille-ben boldogtalanul boldogan,
Mély halálvággyal vetettem a tengerbe magam ?

SULYOK VINCE

A józanság láztalansága

Bizarr és furcsa madarak
szárnyának metsző nesze : különös
surrogással úgy ömlik le a köd
kétoldalról a völgybe. Eltűnik
az otthonok sárgáló fénye. Szürkeségbe
fullad a lámpák sora. Összezárul
a kör : szomszédaid s közéd áll
a köd áthatolhatatlan, kavargó
szigetelőanyagként. Egyedül
maradsz a gőzölgő, fuldokló éjszakával
s a dadogó rádió esztelen
híreivel. Lélektelenül ülsz.
A színtelen, monoton hang körülfoly,
s a józanság láztalanságával megérted
észbontó értelmetlenségét kereső,
fiatal életednek. Hallgatod
kábultan a bemondó hadaró,
zagyva szavait : a legfrissebb
jelentéseket arról, hogy megőrült
az egész emberiség — — — S hallgatod
szíved lelassuló verését,
s kintről a köd növekvő surrogását :
különös, láthatatlan madarak
szárnyának neszét... Fénytelen a völgy,
nikkelfehér gőz körül a világ.
Embertől emberig már semmi út ?
Hátra csak az van már, a végső
tüzijáték : a lila gombák
fehérizzású lobogása a holdbéli
tájjá merevedő világ fölött ?

BATSÁNYI JÁNOS születésének kétszázadik évfordulója 1963. májusában lesz. Ebből az alkalomból emlékkiállítást készít elő a Petőfi Irodalmi Múzeum.

*

AZ IFJÚ ADY eddig ismeretlen portréja — Czigány Dezső olajfestménye —, valamint Madarász Viktor múltszázadbeli Petőfi-arcképe került a napokban a Petőfi Irodalmi Múzeum író-arcképgyűjteményébe.

POÓR LILI, a kolozsvári Magyar Színház örökös tagja, a kiváló drámai színésznő 72 éves korában meghalt. Poór Lili a magyar némafilm hőskorában ünnepelt filmszínésznő volt, gyakran szerepelt férje, Janovics Jenő kolozsvári filmgyárának alkotásaiban. Főszerepet játszott a Janovics által írt és Fekete Mihály által rendezett, A vén bakancsos és fia, a huszár című filmben.

*

SZÁZADIK ELŐADÁSÁT ünnepelte a Jókai regényéből dramatizált „A kőszívű ember fiai”, a Déryné Színház előadásában.

JANINE BOUISSOUNOUSE

BIZALOM KÉRDÉSE

Janine Bouissounouse, a kitűnő írónő, több regény és életrajz szerzője, éveken át a kommunista vezetés alatt álló francia írószövetség, a CNE főtitkárnője volt.

Sohasem éreztem magam talán olyan boldognak, mint 1953-ban Budapesten, amikor a Margitsziget sétányáról néztem a Duna hömpölygő, szürke vízét. Néhány napja tartózkodtam csak Magyarországon, de már visszakaptam hitem a szocializmus jövőjében. E bizalom ugyanis, legutóbbi oroszországi tartózkodásom alatt erősen megingott.

Igaz, azóta két nagy esemény rázta meg a világot : Sztálin halála és a kelet-németországi munkásfelkelés. Párizsban a kommunisták nyugtalanságukat, kételyeiket vitatták : ki lesz az utódja a népek, bölcs, forrón szeretett atyjának ? Sajnos nem látjuk többé újságunk hasábjain jóindulatú, kissé fölényes mosolyát, jóságos, de kissé gúnyos tekintetét, az elvtársak erőt és lelkesedést árasztó forrását. És mi lehet a háttere a berlini eseményeknek ? Hasadás előtt áll-e a kommunista világ ? Komolyan kell-e venni a válságot ?

A magyar ősz tavaszra emlékeztető pompája kiegyensúlyozottá és világossá varázsolt mindent. A gyakran megígért „szép jövendő" képe elevenedett meg előttem. Végre megismerkedtem a tökéletes népi demokráciával. Véleményem jogosultnak látszott, hiszen többször tartózkodtam már Lengyelországban és Csehszlovákiában.

Sokat nem tudtam megnyugtató, csodálatos vendéglátóm történetéből. Tudomásom szerint Magyarország harcolt a törökök és a Habsburgok ellen. Ismertem Rákóczi dicsőséges nevét és Kossuthét, aki Marx szerint Danton és Carnot volt egy személyben. Olvastam Petőfi, Ady és József Attila néhány versét francia fordításban. Eluard idézte egy alkalommal Illyés Gyula néhány sorát s tanácsára elolvastam a magyar költő szép könyvét : „A puszták népé"-t. Tudtam, hogy a „Próbatétel" Veres Péter műve és, hogy a „Válasz"-t Déry Tibor írta. Láttam egy magyar filmet is, melyről tudtam, hogy Szabó Pál „Egy talpalatnyi föld" című regénye nyomán készült. És, ha mind ehez azt teszem hozzá, hogy szívesen hallgatom Liszt rapszódiáit, akkor könnyen lehetne felületességgel vádolni. De ennek sok jelentősége nem volt, hiszen tájékozott, biztos ítéletű idegenvezetők vettek körül E vezetők, főleg a politika területén, felülmúlhatatlanoknak bizonvultak éleslátásukkal és megdönthetetlennek tűnő érvelésükkel. Ami pedig az ösztönös bizalmatlanságot illeti a hivatalos forrásból származó felvilágosításokkal szemben, ennek sok helve nem lehetett, hiszen a kommunisták irtóznak a hazugságtól — ez köztudomású. Mi mindent láttam és hallottam budapesti tartózkodásom első órájától kezdve !

Programom hasznos és kellemes volt.

Megérkezésem után a Gerbeaudban (alapítási éve 1858) kávéztam. Majd a Parlamentnél megtekintettem az úi Kossuth-szobrot. Kísérőim közölték, hogy a Horthy-korszakban emelt Kossuth-szobor a szabadsághőst „szomorúnak és legyőzöttnek" ábrázolta, ezért kellett kicserélni. A Munkásmozgalmi Múzeumban érdeklődéssel nézegettem 1848 forradalmi emlékeit s megilletődött tisztelettel időztem a bíráival szembenéző Rákosi képe előtt, majd rabruhás fénvképénél, a börtönben... Ellátogattam a Néprnűvészeti Múzeumba, gyönvörködtem a szőttesekben és az alföldi pásztorok fából faragott remekműveiben. Tapsoltam a „Romeo és Julia", a „Lohengrin" előadásain és a népi táncoknak. Bőséges ebédeket és vacsorákat ettem, felejthetetlen ízű borokat ittam — kitűnő társaságban, többek között Devecseri Gáborral. Az ó-görög tudománnyal foglalkozó költő nagy elismeréssel beszélt Guillaume Budé gyűjteményéről.

Elzarándokoltam Sztálinvárosba és, morálisan, térdet hajtottam a vaskohók előtt. Megindultan hallgattam kísérőim magyarázatát, akik elmondták, hogy a nehézipar e fővárosát virágokkal ültetik majd tele és azt is, hogy egy erdő ad majd védelmet a munkásoknak a füst és általában a rossz levegő ellen és még azt, hogy az utakat fűteni fogjak s így a dolgozók télen is kerékpározhatnak majd. Lehetett-e nagyobb boldogságról álmodni?

Közöltem vezetőmmel, hogy a nemrég szabaddá tett kiskereskedelem különösképpen érdekel és üzletről üzletre járva hallgattam meghatódva egy idős kereskedő vagy egy cipész szavait, kísérőm tolmácsolásában. Az élelmiszerüzletekben és ruhás-boltokban címkékkel bizonyították a rendkívüli árleszállításokat. Ez, mondották, sok ezer árucikkre vonatkozik.

Örültem, hogy a magyar nők szépek, csinosak, elegánsak, hogy divatlapjaikat kedvtelve lapozgathattam, hogy a szerelmesek gyengéd tekintettel nézik egymást, kéz a kézben, a cukrászdák rózsaszínű lámpái alatt. És annak is, hogy szeretik Gérard Philipe filmjét, a „Fanfan la Tulipe"-et. És milyen örömöt jelentett a magyar diákok vitáján részt venni Stendhalról a Francia Intézetben. Boldogan hallgattam kérdéseiket, például azt : mi az oka a francia kommunisták lekicsinylő véleményének Proust művéről. Lesz mit mesélnem Párizsban, gondoltam. A liberalizmus frissítő szele fujdogált néhány hónap óta Magyarországon.

Erre gondoltam egyik nap, a Duna partján a Magyar Írószövetség gépkocsijára várakozva. Néhány perc múlva, hivatalosan, mint a C.N.E. főtitkárnője, találkozni fogok a magyar írókkal. Nem ismertem őket, műveiket nem olvastam, de azt tudtam, hogy legtöbbjük beszél franciául és, hogy irodalmunkat ugyanolyan jól ismerik, mint én. Ma, természetesen, már átérzem helyzetem nevetségességét és nem merném kinvitni a számat. De abban az időben a C.N.E. szent bizalmát élvezve, (s mögötte a Pártét), feladatom nagyszerűségétől lelkesítve, a nvugatí írók harcáról és reménveiről készültem beszámolni budapesti barátainknak.

Miről beszéltem ? Nem emlékszem szavaimra, de az írók kérdései emlékezetembe véződtek. Mauriac, Malraux, Camus és Sartre iránt érdeklődtek s, amikor célzást tettem Déry Tibor egy akkoriban sokat vitatott művére, az írók azt válaszolták, hogy az ilyenfajta könyvek száma elenyészően csekély. Később, másutt, sokan hangsúlyozták a magyar kultuszminiszter, a nagy Révai feltűnő érdeklődését e regény iránt...

—o—

Most fejeztem be Aczél Tamás és Méray Tibor : „Tisztító vihar" és Ignotus Pál : „Politikai fogoly" című könyvének olvasását. Az Irodalmi Újság megnyitotta hasábjait számomra és örömmel ragadom meg ezt az alkalmat, — nem arra, hogy az én nagyon kellemes magyarországi emlékeimet, melyekben férjem, Louis de Villefosse is osztozott, felelevenítsem, hanem hogy kifejezést adjak lelkiismeret-furdalásomnak.

Két magyarországi tartózkodásom alatt, azt hittem, mindent megfigyeltem és így feljogosítottnak éreztem magam véleményem, ítéletem elmondására. A valóság az, hogy jóformán semmit sem láttam és, amit láttam, hamisan értékeltem. A valóság az, hogy semmit sem vettem észre vagy éreztem meg abból, ami később bekövetkezett. Az enyhülést nem Nagy Imre javára írtam, hanem a Rákosi-rezsim érdemének tekintettem. Testőreim Rákosi Mátyás dicsőségét zengték, a híres kopasz fej köré fontak glóriát, (képmása valamennyi vendéglátóm lakásának falán ott függött), de a legendás bajuszú Nagyról sohasem esett szó. És még valami : mielőtt vonatra ültem volna, Párizsban egy eminens sztálinista figyelmeztetett: *„A helyzet kissé zavaros Magyarországon, de szerencsére ott van Rákosi."*

Nyugodt lélekkel sétáltam tehát Budán vagy a körutakon s még csak nem is gyanítottam, hogy alattuk kinzókamrák vannak. És amikor a költőket és írókat hallgattam, hogyan is gondolhattam volna, hogy a rezsim kényeztetett tollforgatói az ellenzéket képviselik és ők hívják majd fel ellenállásra a magyar népet.

Bocsássanak meg Ha hagytam magam a boldogságtól ringatni Budapesten, ez csak azért volt lehetséges, mert nem tudtam, hogy így becsaphatnak. Minden a bizalom kérdése...

—o—

UTÓIRAT :

Számos cikk és tudósítás arról számol be az utóbbi időkben, bizonvára tárgvilagosan, hogy a helvzet sokat javult Magvarországon. És ennek csak örülni lehet.

De, bevallom, némi kétkedéssel fogadom a híreket. Akik e mostani rezsimet dicsérik, nem esnek-e ugvanabba a tévedésbe, mint én? Két vagy három hét Magvarországon elég-e a problémák megismerésére ? És, ha most szabadabban beszélnek a magvarok, bizonvos-e, hogy a kérdezettek igazán őszintén mondják el a véleményüket ?

A LAUSANNE-I Svájci-Magyar Társaságban előadóestet rendeztek a magyar költészetről az „Anthologie de la Poésie hongroise" megjelenése alkalmából. Szilágyi József bevezetője után, a lausanne-i színtársulat két művésze Marguerite Cavadaski és Paul Pasquier tolmácsolta a magyar költők verseit Balassi Bálinttól napjainkig.

●

A COMÉDIE DES CHAMPS ÉLYSÉES bemutatta Graham Greene „A szívélyes szerelmes" című darabját, amely Nicole és Jean Anouilh átdolgozásában került színre.

●

A VARSÓI nemzetközi tudományos filmkongresszuson együttes diplomával tüntették ki a kutatómunka különböző területeiről bemutatott 14 magyar filmet. Elismerő oklevelet kapott a „Mint cseppben a tenger" című népszerű tudományos film.

A LEGUTÓBBI NÉMET ÉS SVÁJCI művészeti aukciókon néhány magyar festmény is eladásra került. Gerd Rosen berlini aukcióján Kupetzky Jánosnak egy portréjáért, amely Ferdinand Josef Lemberger császári kamarazenészt ábrázolta, 6500 márkát fizettek. A zürichi Galerie Koller legutóbbi képárverésén Czóbel Béla kisebb méretű leánvportréjáért 220 svájci frankot fizettek. A berni Galerie Dobiaschofsky aukcióján Kaufman Izidor aradi születésű festőnek egy olajfestményéért 7000 frankot fizettek. Ezekhez az árakhoz képest alacsony, 1800 frankos áron szerepelt az aukción id. Markó Károlynak egy gyönyörűen komponált, romantikus olasz tájképe.

●

MEDGYESSY FERENC szobrászművész terrakotta alkotásaiból a Fiizfő-gvártelepen, a Műcsarnok rendezésében, kiállítás nyílt.

5.000 GALLICIZMUS

MINDENKI TUDJA, hogy a nyelvek nemcsak egyszerű szavakból állanak, hanem gyakran azok különleges, szerves és többé-kevésbé állandó kapcsolataiból. Míg azonban a közönséges szavak rendszerint könnyen és pontosan lefordíthatók más nyelvekre, addig a sajátságos szólásoknak és kifejezéseknek csak egy bizonyos nyelvterületen belül van pontos értelmük és értékük. Az egyes nyelveknek ezt a sajátos alkotókészségét általában erénynek szokták tekinteni, ugyanakkor harcot folytatnak az idegen nyelvszellem betörése ellen. A hungarizmusok Magyarországon vagy a gallicizmusok Franciaországban értéket képviselnek; valamilyen nyelv alapos elsajátítása nem is képzelhető el anélkül, hogy ki ne terjedne ezekre az izmusokra.

Magyarországon az utóbbi időben komoly erőfeszítések történnek, hogy az idegen nyelvek tanulását ilyen jellegű szakszótárakkal is elősegítsék. Az Akadémiai Kiadó a „Russzicizmusok" kötetével kis formátumú, könnyen kezelhető sorozatot indított, legutóbb pedig kiadta a *„Gallicizmusok"* című második kötetet. Végh Béla és Rubin Péter gyűjtötte össze a szótár „5.000 francia szólását és kifejezését" ; az anyag átnézését Eckhardt Sándor professzor vállalta.

A KIS KÖTET figyelmes átnézése és született franciákkal történt átbeszélése meggyőzött arról, hogy a szerkesztők jó munkát végeztek. A források jegyzéke mutatja, hogy alapos gyűjteményekből indultak ki és azokból a gallicizmusok legjavát válogatták. A szótári magyarázatok, rövidítések vagy utalások sem terhesek ; ami pedig a legfontosabb : a gallicizmusok magyar fordítása kifogástalannak mondható. Egyetértünk az előszóval, amikor a következőket mondja a szótárról : *„Célja segítséget nyújtani mindazoknak, akik haladó fokon a francia nyelvre jellemző szólások, képes és átvitt jelentésű állandósult szókapcsolatok, közmondások elsajátításával kívánják gyarapítani nyelvtudásukat. Jó hasznát vehetik a szótárnak azok is, akik francia műveket eredetiben olvasnak, e nyelven folyékonyan beszélnek, de még nem ismerik eléggé a francia fordulatokat... A szótárt jól fel tudják használni munkájukban a francia nyelv tanárai és a szerkesztők az egyes szavak legkülönbözőbb és változatos jelentésárnyalatainak szétválasztásában."*

A *„Gallicizmusok"* figyelmes tanulmányozása alapján mégis egy-két megjegyzés kínálkozik. A nvelvi sajátságok részben gvorsan változnak, talán gvorsabban, mint a közönséges szavak és kifejezések. Valóságos divatjuk van, ami után sokszor végleg eltűnnek vagy feledésbe merülnek. Ha tehát valaki régebbi gvűjteményeket hív segítségül, azt a veszélvt kockáztatja, hogy elavult, ritkává vált vagy elfeleitett kifejezéseket vesz fel szótári anyagába.

NYÍLVÁN EZ TÖRTÉNT Végh Bélával és Rubin Péterrel is. Már eleve valószínű volt, hogy Magyarországról nehezen lehet figyelemmel kísérni a gallicizmusok változásait : még nehezebbé válik az egves kifejezések értékelése, ha az újabbak mellett 1910-es és 1911-es forrásmunkákra támaszkodunk. Nehogy kizárólag saját és nem mérvadó véleményünkre alapozzuk bírálatunkat, megkértük öt francia származású és anvanvelvű újságírótársunkat, nézzék át velünk a „Gallicizmusok" egy részét. Bár szélesebb körű és az egész kötetre kiterjedő vizsgálatra nem vállalkozhattunk, így is meggvőzőnek látiuk azt a körülményt, hogy az öt megkérdezett személy külön-külön is és mind-végig hajszálnyi pontossággal ugyanazokat a megjegyzésekett tette. Azok a kifejezések tehát, amelyeket egyikük sem ismert, valószínűleg nem használatosak a mai köznyelvben, és legfeljebb szűkebb körű, esetleg nyelvjárási értéket lehet nekik tulajdonítani.

E beszámoló kereteiben az önkényesen kiválasztott 100-ik oldal bírálatát adjuk, hozzátéve, hogy amit külön nem emelünk ki, azt öt francia kartársunk jól ismerte és fordítását is kifogástalannak tartotta. Sorra vesszük viszont a 100-ik oldalról azokat a kifejezéseket, amelyekkel egyikük sem találkozott, és még a Gallicizmusokban szereplő magyar fordítás ismertetése sem emlékeztette őket semmire :

Couvrir la face à q. = valakit képen törölni.

S'en donner de la bonne v. belle façon = nagy lábon élni.

En donner de la bonne façon = alaposan elintézni valakit.

Un fagot d'épines = házsártos ember; kellemetlen ügy.

Faire v. conter des fagots = tücsköt-bogarat összehordani.

Tomber en faiblesse = elájulni.

Faire des affaires à q. = kellemetlenséget támasztani valakinek.

Faire milles (?) *hontes à q.* = alaposan leszidni valakit.

Ismételjük, hogy itt csak egyetlen oldal ismeretlen kifejezéseit soroltuk fel, ez pedig nem elég ahhoz, hogy az egész szótárra nézve átlagot adjunk. A további próbák azonban meggyőztek arról, hogy végig nagyjában ez a helyzet, úgyhogy a szótár 220 oldalán valószínűleg adódik kb. ezer vitatható gallicizmus, vagyis a felsorolt anyag egyötöde.

AZ AZ ÉRZÉSÜNK, hogy a francia-magyar résznél ez nem nagy baj, hiszen az olvasó legföljebb sehol sem találkozik újabb francia szövegekben az említett kifejezésekkel. Viszont valóságos balsejtelmünk van arra az esetre, ha valaki figyelembe akarja venni az előszó következő mondatát : *„Haszonnal forgathatiák azok a fordítók is, akik a francia nyelv könnyed fordulatait szeretnék elsajátítani és stílusukat klasszikus francia kifejezésekkel is élénkíteni kívánják."* Magyarról franciára történő fordításnál ilv módon legtöbbször még az értelmi melléfogás veszélve is fenveget, nem is beszélve a kifejezések stiláris értékéről. A gallicizmusoknak ugvanis — éppen természetüknél fogva — olvan érzelmi telítettségük, hangulati jellegük, néhol humoros, gúnvos vagy pejoratív alárendeltségük van, hogy csak ritkán felelhetnek meg a magyar szövegből eredő helyzetnek. Bár nem vonjuk kétségbe a magyar-francia „mutató" nvelvi értékét, gvakorlati felhasználhatóságában még akkor is kételkedünk, ha a szótár szerkesztői maguk is szükségesnek látták figyelmeztető szóval fordulni az olvasóhoz.

Ha második kiadásra kerül sor, — amit remélünk —, akkor azt megelőzően a szótár szerzőinek néhány hétre Franciaországba kellene rándulniok és a helyszínen kellene az egves gallicizmusok értékét nagvobb számú különböző korú és műveltségű, más-más országrészekből származó franciákkal ellenőrizniök. Akkor derülne ki, hogy a mostani anvagból mi a valóban elavult, a ritkán használatos vagy nvelviárási jellegű kifejezés. És akkor teljesen helytálló lenne az előszónak az a kijelentése, hogy a szerzők igyekeztek a szótárba *„olvan fordulatokat és állandósult szókapcsolatokat felvenni, amelvek a mai francia nyelvre jellemzőek."*

BOLGÁR LÁSZLÓ

A Weideli-eset

A KÖZELMÚLTBAN két színpadi sikerről számolt be a francianyelvű sajtó : az egyik a párizsi *Studio des Champs-Élysées*-ben zajlott le, a másik Genf külvárosában, a *Théâtre de Carouge*-ban. Az első darab, (a *Városok sűrűjében,*) szerzője Bert Brecht, az utóbbié, (*Karrier Csikágóban,*) a francia-svájci Walter Weideli. Időben-térben nem lehet rokonság a két mű genezise között : Brechté, pályája kezdetéről, Berlinben, a század elején kelteződik, Weideli kéziratán pedig még alig száradt meg a tinta Genfben. Mégis van valami belső összefüggése, mi több, közös szellemi gyökérzete a két írásnak. Azért-e, mivel a genfi szerző a már halott berlini mester tanítványává szegődött és hosszú heteken át látogatta szorgalmasan a Berliner Ensemble próbáit, hogy hazatérve könyvet írjon a brechti műről, a legvilágosabbat, értőn és érzékenyen, francia nyelven? Vagy azért-e, mert a játék egyes szakaszait Weideli is *round*-oknak nevezi s mivel cselekménye színhelyéül ő is Csikágót választja, ama bizonyos legendás Kriminopoliszt, mely ma már nincs talán, de létezhetett egyszer ? Avagy mivel, egyesek szerint, szőrszálhasogató vizsgálódásra, néhány figura profilja halvány hasonlóságot mutatna ? Ám, ha összefüggéseket említek, nem ilyen külső esetlegességekre gondolok. Az írónak igenis joga van formaságok, sőt motívumok kölcsönzésére s e jogra maga Molière figyelmeztetett : *„Onnan veszem tárgyam, ahol találom."* Különben is, az játék csupán, hogy a felvonásokat *round*-oknak jelzik s a dialógusokat a mítikus gangsterparadicsom kulisszái keretezik.

Másfajta, mélyebb rokonságról van itt most szó, és ez éppen a Weideli-eset.

FIATALEMBEREK írták mindkét darabot, polgári származásúak, nyílttekintetűek és emberségkedvelők. Ezenkívül mindketten éppen arra az útra lépve, melyen karteziánus buzgalommal s nem csekély hittel az igazság megismeréséhez reméltek eljutni. Brecht távol van még ekkor marxizmustól és kommunizmustól, a „vágóhidak szent Johannájának" alakja, sokak szerint e sorsdöntő élmény, sem dereng még tudatában. Derekas tapasztalatlanságában egyedül az *igazság*ról kíván egyetmást megtudni. Ezt is előjelek nélkül. Az eredmény negatívum : az igazság = igazságtalanság. A szónak egyelőre nincs jelzője, még kevésbé politikai tartalma.

És a genfi tanítvány ? Mint az induló Brecht, ő sincs másképp. Szülővárosa egyetemét végezte, ott is szerzett tanári oklevelet. Ezt, genfi lévén, illendőségből cselekedte ; az egyetem papírját azonban soha nem használta. A *Journal de Genève*-hez szegődött, a kapitalista laphoz, melynek százados a múltja s mondják, komoly a híre, tehát az újságíráshoz megfelelő tanulóiskola. Az irodalmi szerkesztő segédje lett s tette, amit meghagytak neki : figyelt, olvasott, tanult és hallgatott. Majd, midőn vagy két esztendeje, szerkesztője elöregedvén, nyugalomba vonult, gazdái Weidelit bízták meg az irodalmi melléklet vezetésével. A következő szombaton új arculatot kapott a párlapos szűk keret. Akárha dohos helyiséget szellőztettek volna ki hirtelen, mégis gondosan. Olvasmányos lett a rovat, s a változatos anyagban a mérték, a hangsúly most az : szerkesztő és munkatársai az *igazság*ot keresik. Hangjuk persze józan, fogalmazásuk tiszta, mérsékelt. Az elv : becsülni kell, ami érték, bárhonnan jöjjön az. Weideli a vasfüggönyön túl is járt tanulmányúton ; visszatértekor lelkesen nyilatkozott például a lengyel színházi törekvésekről.

Az író ma kezdeti harmincas s egykor, nem is olyan régen, elég vidám legény volt. Éjszakánként fütyörészve rótta a tó partját és mulatozott gyanús kocsmákban torz intellektuelekkel, a félresikerült, passzív zsenikkel, akikből minden vidéki városban akad vagy féltucat. Aztán egy éjszaka, látszatra minden indíték s külső intelem nélkül, abbahagyta duhajkodó kirándulásait, levelet intézett barátaihoz, közölvén velük, hogy ezentúl otthon marad este. Írni akar. Körülbelül így cselekedett Brecht is, pedig mesteréről akkor a tanítvány nem sokkal tudott többet közhelyeknél.

AZ ÍRÁS Weidelinek elsőbb a múlttal való leszámolás szándékát jelentette. Regénybe kezdett ; hőse s anyaga ő volt és a múltja, mellyel szakítani akart. Kézzel írt, csakis önmagának, nem javítgatva a lapokat, le sem másolva géppel. Midőn elkészült, átolvasta a köteget, egy fiók mélyébe süllyesztette és fellélegzett. Hamarosan útra kelt, Berlinbe.

Miként Brecht „Brecht"-hez, Weideli is Shakespeare-on keresztül jutott el mesteréhez. Huszonnvolc szereplőjével, szakadatlanul változó jelenetezésével a *Karrier Csikágóban* tanúskodik erről. Meg az igazságkeresés kandi kívánságával, melv Nagy Erzsébet kedvelt drámaíróját fűtötte. Ifjúságában legalábbis, mivel, korosodván, Shakespeare az igazságtalanság súlva alatt roskadt-szenvedett. Brecht azonban nem követte Shakespeare-t a szomorúságok poklába és Weideli sem követi még. A fiatalember egyelőre megelégszik a megismeréssel. További útjára most ne következtessünk, ne is bocsátkozzunk találgatásokba. Elég annyi, hogy berlini tanulmányainak egyik gyümölcse a *megismerés*. A másik pedig, hogy Brecht konár nézőterén Genf szülötte, úgy látszik, egyszer s mindenkorra eliegyzi magát a színházzal, a játékkal.

AZ ANYAG, melvet a *Chelsea-streeti akta* című darabjához használ s televízióra dolgoz fel, ha úgy tetszik, kölcsönzés. Weideli nem is tagadja, hogy írás közben asztalán tartott egy lengyel szöveget, sőt szorgalmasan lapozott benne. Elindulási alapnál mégsem több e „minta". A Chelsea-streetről beszél az író, de az arisztokrata genfi óvárosra gondol. Hőse, George Steward, angolszabású öltönyében pedig nagyon is valóságosan egyik honfitársa küzd az igazság kiderítéséért. Éspedig napjainkban, a börtönben és a rendőrség kihallgató helyiségében. Miként modelliét, a darab fiatal építészét is azzal vádolja a rendőrség, hogy megölte hároméves kisfiát. Adat, tárgyi bizonyíték csak kevés van és az is vitatható ; nem perdöntő a bűnre. Csak az ember, a lélek ismerete vezethet el az igazsághoz. De megismerheti-e a nyomozó rendőrtisztviselő az embert ? Ismeri-e önmagát az ember? A korai Brechté ez a zárójeles záró akkord és az örök meg nem nyugvás az igazság ismeretéért.

A darabot, melyet a genfi televízió mutatott be, szinte hetek alatt átvette a francia. Elég ritka eset ez és a siker nagysága is szokatlan, „vidéki" fiatal íróról lévén szó. Az *Elle* című lap, — mely nemcsak a női divatot diktálja s nem egyszer terrorizálja, — hanem írók, művek sorsát is eldöntheti, — az első párizsi közvetítés után Weidelit mint „francia Brechtet" üdvözölte s Dürrenmatt és Max Frisch mellett jelölte meg helyét a „svájci drámaírói triászban". A *Karrier Csikágóban* egyelőre nem mondott határozott *igent* az *Elle* lelkendező szentenciájára. A siker ellenére van némi hiányérzetünk, ez megint csak a Weideli-eset tartozéka : a *Karrier Csikágóban* szerzője pontosan ott tart ma, ahol Brecht tartott a *Városok sűrűjében* írásakor. Az igazságot keresi és negatívumban találja meg. Fiatalsága lenne ennek oka, vagy a Brechtével rokon karteziánus kutakodó láza ?

WEIDELI HŐSE, Gregie Small, vidéki fiú Amerikában. Karrierre vágyik, ezért vonul Csikágóba. Szerkesztőségben mos ablakot, szerkesztője felfigyel rá, riportvadászatra bocsátja. Minden további s a befejezés is nagyon is elcsépelt história lenne, hiszen Small keveset eszik, keveset keres és napjában legfeljebb három órát alszik, egyszóval, semmit nem mulaszt el a karrierért. Csakhogy a jámbor fiú nem veti alá magát Kriminopolisz gangszteri törvényeinek ; az igazságot akarja megtudni s hiszi is, dőrén, hogy győzhet annak birtokában. Téved. Valami zavaros gyermekrablási ügybe keveredik s elvérzik, éppen erkölcsileg. Mert — egyedül az igazság fegyverével semmire sem megyünk. Ki nem elégítő, vagyis nvugtalanító tanulság. Csakúgy, mint a fiatal Brechté volt, egyenlőségjelet vonván az igazság és az igazságtalanság között.

Hogvan fejlődik a továbbiakban a genfi tanítvány ? Egyesek szerint nem szűnik követni Brecht nvomdokait. Egy ideig legalább. Mások, és ezek vannak többen, úgy ítélik meg a Weideli-esetet, hogy a genfi fiatalember éppen egészséges helvét mértékérzéke által szakad majd el jelen mesterétől. Társadalmunk szigorú kritikusa marad bár, észreveszi mégis az élet, az igazság pozitív jelenségeit is.

Addig pedig énkézláb darabokat ír. Nem megvetendő érdem ez manapság.

DÉNES TIBOR

MEJELENT MOSZKVÁBAN oroszul az **Állami Szépirodalmi Könvvkiadó gondozásában József Attila verseinek válogatott kötete 405 oldal terjedelemben. A könyv szerkesztői: Kun Ágnes, Martinov és Szurkov. A könyvet Dimitrij Biszki illusztrálta, előszavát Dávid Szamoljov írta. A Szabolcsi Miklós válogatta verseket kiváló orosz költők fordították.**

⁂

BUKARESTBEN emlékkiállítást nyitottak Ferenczy Károly festőművész születésének 100. évfordulója alkalmából.

⁂

SHAKESPEARE KRIPTÁJÁNAK felnvitását szorgalmazó bizottság alakult angol irodalmi és közéleti személviségekből. A feltevés szerint a Stratford on Avonbeli Holv Trinitv-templomban lévő kriptában valószínűleg olyan iratok találhatók, amelyek fontos adatokat tartalmaznak a nagy költőre vonatkozóan.

BEARANYOZTÁK az Operaház II. emeleti árkádsorát, s restaurálják az épület freskóit. A jövő évben megkezdik a homlokzat teljes felújítását.

⁂

NÉMET NYELVEN MEGJELENT Móricz Zsigmond Légy jó mindhalálig című regénye a berlini Aufbau Verlag kiadásában.

⁂

A MÜNCHENI RÁDIÓ Ne félj a modern zenétől című sorozatában bemutatja Farkas Ferenc Trio notturnóját a Magyar Vonóstrió előadásában.

⁂

PIERRE-JEAN JOUVE-NAK ítélték a francia nemzeti irodalmi nagydíjat életművéért: regényeiért, esszéiért, verseiért és Shakespeare-fordításaiért. A zsüri tagja volt Georges Duhamel és François Mauriac is.

FÁY FERENC VERSEI

Szemközt a fegyverekkel

Hogy jobb cipőd volt, szebb ruhád,
fehér, vasalt kis inged,
és azért, mert tanár apád,
még sírját sem hagyhatta rád,
mért vádolnak ma minket ?

Vallasd a fákat, utakat,
— kik együtt nőttek véled, —
a rétet, hol most szénaszag
terelget álmos árnyakat
az alkonyat kezéhez.

Kérdezd a földet és a Nap
fényét, ha nyári reggel
leül a borzas fák alatt
s egy falás nyugalmat harap
rögszínű emberekkel.

Idézd meg árnyas, nagy szobák
békességét, hol barna
szekrények rejtik illatát
a kakukfűnek s hűs csodák
között sárgul az alma.

Az Oswald lányok hófehér
szoknyái meg se nőttek,
de fodrukon a barna vér,
a fákig ér... már égig ér...
Kiálts... kérdezd meg őket.

S az út : tövis, a rét : csalán,
a szél : megrettent sóhaj ;
s Liebermannék csöpp udvarán
fiúkra vár a zöld-halál,
fent késsel és golyóval.

És kérdezd sorra mind, akit
erőszak ölt az árba.
Már Únyi Bandi úszik itt
s hogy felnagyítja könnyeit
a négy dioptriája.

Bolond, a múltat vallatod ?
a múlt hullákat őröl...
Gudics Miska is rég halott,
s ott fönt, ugyan mit vallhatott
a libalegelőről ?

S mit mondhattak a többiek,
— kik már nem hánynak régen
a porban cigánykereket, —
mit vallhattak : e fegyverek
közé szorult időről ?

Elmondták-e, hogy nem ruhád,
a kor, — hová vetettek —
az volt a bűnös ; s hogy szamár,
ki színes szókkal ellenáll
fortélyos fegyvereknek.

Ádvent

Kopott, napszámos-angyalok
csiszolgatják : a Csillagot.
Száz ágyat vet, száz nő keze
s száz szív dobogja : Lesz helye ?
S az egybezáródó kezek
közül imák igyekszenek
az ég felé. És messziről
hozsánna száll, az égre tör...
És zengik már a pásztorok,
bölcsek, királyok, házsorok,
az asszonyok és száz gyerek,
az ólmos, téli fellegek
és zengi Péter, János is
és zengi mind, a város is...
S lágyan dajkálja fent, az ég
a gyermek : Barabbás nevét.

Rónai Pál munkásságáról

A Rio de Janeiro-i **Editora Delta** kiadásában, a legkiválóbb brazil írók és műfordítók közreműködésével, **„Coleçâo dos Premios Nobel de Literatura"** címmel, hatvan kötetben jelennek meg a Nobel-díjas írók művei brazil nyelven. Az első kötetek még az idén a könyvpiacra kerülnek, díszkötésben, a legismertebb brazil képzőművészek illusztrációival. Ennek a nagy irodalmi kezdeményezésnek az élén egy magyar író és műfordító áll: **Rónai Pál.**

Rónai Budapesten született — könyvkereskedő családban s így már szinte gyerekkorában magába szívta az irodalom szeretetét. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte tanulmányait s már egyetemi évei alatt a műfordítás felé fordult. A háború előtt a Pesti Hírlap és az Új Idők közölték első fordításait, majd munkatársa lett a Hankis János szerkesztésében megjelent két francia költői antológiának. A háború kitörése előtt, 1939-ben jelenik meg első brazil versgyűjteménye, a Vajda János Társaság gondozásában **„Brazília üzen"** címmel. Ezt követi, még ugyanebben az évben a **„Santosi versek"** című kötet, az Officina kiadásában. Brazíliai útjának évében jelenik meg Budapesten a **„Latin versek"** című antológiája.

Tulajdonképpen a latin verseken keresztül jutott el a spanyol, illetve a portugál és brazil irodalomhoz. 1941-ben, a brazil kormány meghívására, Rio de Janeiroban, a „Cidade de Maravilha"-ban kezd dolgozni. Előbb — az Academi Brasileira de Letras (Tudományos Akadémia) felkérésére előadást tart a magyar irodalomról, majd röviddel utána közreadja Fáy Dávid leveleit. Fáy Dávid tudós jezsuita az 1700-as évek közepén érkezett Brazíliába és az Amazonas mellékfolyóinak torkolatvidékén élő guajara indiánok életéről, szokásairól s útjáról, viszontagságairól számolt be leveleiben édesanyjának. Ezeket az oly fontos adalékokat Rónai közlése előtt nemismerték Brazíliában.

AZ ELMÚLT KÉT ÉVTIZED során Rónai Pál munkássága egyre szélesebb keretben bontakozik ki. Lefordítja **Molnár Ferenc** „Pál utcai fiúk" című regényét, mely „bestseller" lesz: csak az első kiadás több mint ötvenezer példányban fogyott el s a brazil középiskolákban szinte kötelező olvasmány. A brazil Kultuszminisztérium kiadásában jelenik meg Rónai fordításában **Török Sándor** „Különös éjszaka" című színműve, majd tökéletes átültetésben, életrajzi jegyzetekkel kapják meg a brazil olvasók **Jókai, Mikszáth, Kosztolányi, Karinthy Márai,** stb. írásait is: lapokban, folyóiratokban, egymást követő antológiákban. Előbb egy kisebb gyűjteményt ad közre, majd az **„Antológia dos Contos Hungaros"** címmel megjelenik a Kultuszminisztérium gondozásában a háromszázoldalas magyar antológia. Ez a szép kiállítású kötet — melynek magyar motívumú címlapját a fordító felesége, **Tausz Nóra** tervezte és rajzolta — eddig két kiadást ért el s minden vonatkozásban képviseli a magyar irodalmat.

A MAGYAR IRODALOM szolgálatán kívül Rónai Pál egyre jelentősebb szerepet játszik a brazil irodalomban. A legnagyobb brazil lapok, Rio de Janeiroban, Sao Pauloban, Bahiában és Porto Alegreben, előkelő helyen közlik irodalmi és kritikai tanulmányait, melyek aztán kötetben is megjelennek. Egyik riói kiadó előszót kér Rónaitól a Balzac-sorozathoz. Az előszó után felkérik az egész sorozat revíziójára, jegyzetekkel való kiegészítésére s így jelenik meg az első teljes **Balzac-sorozat** brazilul. Több kiadást ér el a **„Fordítók iskolája"** című könyve s a brazil iskolákban egész sor tankönyvéből tanulnak és tanítanak.

Pár évvel ezelőt Rónai megbízást kapott a **„Mar de Historias"** c. világirodalmi antológia szerkesztésére. Ebbe a nagyjelentőségű gyűjteménybe több magyar írót is szerepeltetni kíván Rónai. A több kötetre tervezett sorozatnak első kötete jelent meg eddig.

Mind ezek után bízta rá Rónai Pálra az Editora Delta a reprezentatív, Nobel-díjas antológia szerkesztését. Brazíliában ismerik és nagyra értékelik ennek a kiváló írónak és műfordítónak munkásságát, akit nem egyszer a magyar irodalom itteni nagykövetének neveznek.

KUTASI KOVÁCS LAJOS

FEJTŐ FERENC

Megkésett emlékezés

Sokszor mondják a fiatalok: „Mesélj valamit József Attiláról, mondj valamit róla, milyen volt, hiszen barátja voltál, ismerted. A kérdés mindig zavarba ejt. Hiszen valóban úgy rémlik, mintha láttam volna József Attilát, mintha valamikor ismertem volna őt, már úgy, ahogy egyik ember a másikat ismerheti. De mind ez olyan régen volt, hogy talán igaz se volt; talán csak a verseit tudom, azokon keresztül képzelem őt el, meg a fényképekből, amelyeket közölnek róla? Hiszen például azt se tudnám megmondani, hogy Kosztolányit valóban láttam-e imbolyogni a Körúton, úgy, hogy József Attila megmutatta őt a másik oldalról: „Nézd csak, ott megy a Kosztolányi!" Vagy pedig csak álmodtam ezt is, egy másik, azóta eltűnt élet során képzeltem, amelyből néha különös módon foszlányok villannak elébem, anélkül, hogy különbséget tudnék tenni a ténybeli és az álmodott között.

Aztán meg úgy is van, hogy amikor az ember környezetet, sorsot s mintegy személyiséget is változtatott, nem szabad akaratából, hanem mert így hozták a körülmények, amikor az ember kicserélte a nyelvét, az idegrendszerét, a hazáját, a szokásait és egyéb, többékevésbé lényeges kellékeit az életének, akkor talán veszélyes is bolygatni azt, ami el van temetve. A halottak idézésében van valami riasztó s annál félelmetesebb, minél inkább szerette őket az ember, minél inkább ragaszkodott hozzájuk. Már pedig éppen József Attilát nem is lehetett nem szeretni, ha az ember közel került hozzá. S talán ezt kell, ezt lehet elsősorban elmondani róla: milyen ellenállhatatlanul kedves volt. Már a megjelenésében is. Hogy is írjam le? Volt benne valami, — ahogy kissé petőfiesen az ember elé állt és ráemelte szemét, én, József Attila itt vagyok", — a hetvenkedő, bájos suhancból, aki az izmait mutogatja, a bicepszét, mint ő tette azt sokszor, amikor mosakodott előttünk, derékig meztelenül; meg aztán ha szépen, tisztán, jólvasaltan felöltözött, — és legalábbis amíg Judit tartotta rendben, mindig-mindig így volt öltözve, — úgy festett ő akárcsak egy szolid, jól fésült bajuszú, ferencvárosi mesterlegény vasárnap délután. És ugyanakkor, persze, a suhanc mögül és a mesterlegény mögül kibújt hamarosan az igazi énje, a mesebeli királyfi, a sámánokkal rokon, aki távoli regékből toppant elő, isten tudja hogyan, de nagyon hirtelenül és azzal a kizárólagos céllal, hogy megbabonázza azt, akit meglátogat s elvigye valami táltoson, a jó isten tudja milyen magasságokba.

„Ő maga is tudta magáról, hogy „egyben-másban" — minden gondja, nyomora, betegsége, bánata ellenére — Istenhez is hasonlított. Mégpedig ahoz az Istenhez, akinek emberi arcáról a világirodalomban ő írta a legszebb verseket; az Istenhez, aki hatalmának és mesterségének minden zálogát levetve vegyül a nép közé, nem átal a prolik közé keveredni, ténferegni a ténfergőkkel és golyózni a gyerekekkel. Így vegyült közénk Attila, gyermekes közvetlenséggel, minden színházias, romantikus póz nélkül. Beszélgetett velünk s meghallgatta, amit mi meséltünk.

Ha másra nem is, de első találkozásunkra pontosan emlékszem. Bölcsészhallgató voltam akkor és írogatni kezdtem, novellákat, de verseket is. A Barta Miklós Társaság egyik vitaestjén, ahová József Attila is eljárogatott, — de ő akkor nem volt ott, — ismerkedtem meg többek között Lakatos Péter Pál nyomdász-költővel, aki egyik nap aztán eljött hozzám. Versekről beszélgettünk, megmutattam neki az enyéimet, erre azt mondta: „Egy költő van, barátom, ma Magyarországon, azt úgy hívják, hogy József Attila.

Megvallottam, hogy először hallom ezt a nevet. (Ez alighanem 1930 tavaszán vagy őszén történt.) Lakatos Péter Pál elkezdte mondani az ismeretlen költő néhány versét, amelyeket kívülről tudott. Mindenek előtt a *„Nincsen apám, se anyám"*-at. Nem is tudom megmondani, milyen érzés volt ezt a tüneményesen lágy és szomorú verset először hallani. Újra és újra elmondattam vele, amíg meg nem tanultam magam is. Amikor látta, mennyire gyönyörködöm, Péter Pál, aki régies vidéki színészek és festők módjára csokornyakkendőt hordott, rám kacsintott a nagy fekete szemével: Szeretnéd megismerni? — Hát persze, mondtam. — Akkor hát menjünk el hozzá.

És tüstént el is mentünk. József Attila akkor a Székely Bertalan utcában lakott, a Nyugati mellett, egy rozoga, többemeletes proletárházban. A gangról nyílt lakásuk bejárata, egy kis konyhán át. Kopogtunk és beléptünk: ott ült József Attila egy impozáns nagy asztal mentében, amely teli s teli volt rakva kéziratokkal és a másik végében trónolt székén Judit asszony, a kommunista őrangyal, méltóságosan, szigorúan, mint mindig és varrt. A szoba sötét volt, szegényesen bútorozva, de frissen sikált padlója még lugos szagot árasztott. Leültünk és József Attilából megeredt a szó. *In medias res*, arról beszélt, amit írt: éppen nem verset, hanem valami esztétikai értekezést, amivel sosem készült el. Olyan barátságosan fogadott, oly meleg és érdeklődő volt, hogy szorongásom egy pillanat alatt elmúlt. Mikor megmondtam neki, mennyire tetszettek versei, felragyogott a szeme, boldog volt és hálás. Aztán előszedett néhány újabb költeményt és elmondotta őket, lesve a hatást.

Akkor már kommunista volt, tagja az illegális pártnak, büszkén marxistának vallotta magát és élete, költészete feladatának azt hirdette: *minél tényszerűbben kifejezni az elmondanivalót*. Forradalmi realizmusának kezdettől fogva kettős jellege volt: úgy fejezhetném ki, hogy technika akart lenni és egyszersmind mágia. Ha jól emlékszem, az említett esztétikai értekezésben is ezt a kettőséget próbálta megfogalmazni: egyszerre a Kalevalára és Marxra hivatkozott benne.

Később egyik gyönyörű versében úgy határozta meg a költőt, hogy az az *„adott világ varázsainak mérnöke"*. Persze, ebbe a meghatározásba belecsempészte ő a sztálini jelszót is: *az irónak a lélek mérnökének kell lennie*. De a mérnök szóhoz hozzákeverte azt is, hogy *varázs*, — a szót, amelyet különösképp kedvelt és tudatosan használt, még legracionálisabb időszakában is. Ebben a tekintetben folytonosság volt életének és költői működésének legkülönbözőbb szakai között, Játékos öröme telt abban, hogy varázslatos tájleírásokba a marxista terminológiából szedett szavakat alkalmazzon: tőkés, proletár, burzsoá, haszon, stb. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy igazában csak e szavaknak művészi alkalmazása érdekelte. Mert Attila mindég hitte is, amit mondott s a „költészet maga" kevés volt neki. Ahogy nagy modern festők, Picasso vagy Braque hétköznapi tárgyakat, újságlapokat vagy cigaretta reklámot kevertek szürreális kompozíciókba, azzal a hátsó gondolattal, hogy a hétköznapiság idézése csak jobban aláhúzza az egész bűvöletét, József Attilánál is meglelhető a modern varázslásnak ez a technikája.

Ettől az időtől kezdve, éveken át csaknem minden nap láttam. Még mielőtt a *Szép Szó*-ra került volna a sor, két lapot is szerkesztettünk együtt. Az elsőt úgy hívták, hogy *„Szabadon"*; Szász Béla is tudna róla egyet-mást mondani. Nagyon ifjonti lap volt és intranzigensen forradalmár. Az első szám megjelenése után az egyik kormánylap azonnal denunciált bennünket: „A *Szabadon* szerkesztői vajon meddig járnak még szabadon" szójátékkal hívta föl a rendőrség figyelmét kezdeményezésünkre. A lapot el is kobozták. József Attila, ha jól emlékszem, verset írt belé: a „Munkások" címűt, amelyet akkoriban a kommunista párt titkos gyűlésein szavaltak nagy sikerrel; meg is érdemelte, hiszen a világirodalom legszebb forradalmi versei közé tartozik. Meg a népies romantika ellen írt benne cikket.

A másik lap folyóirat volt, a címét annak is József Attila adta: *Valóság*. Az első számba én az akkor divatos behaviorizmusról írtam cikket, Attila pedig filozófiai értekezést közölt benne, az alany és tárgy viszonyáról, a politikai helyzetre alkalmazva. Az értekezés olyan elvont nyelven íródott, hogy a párt hivatalos teoretikusai, Sándor Pál, Schönstein, Madzsar József, akikkel én tartottam a kapcsolatot, hajukat tépték miatta. Én sem értettem ugyan a cikket, de váltig védtem József Attilát.

Abban az időben, 1932 elején, kezdett meggyőződni ő is arról, hogy a kommunista párthoz való viszonya félreértésen alapul. A prolik, — akár kommunisták, akár szocialisták, — akik közé eljárt, persze fenntartás nélkül szerették. De a pártbürokraták és a párt intellektuelek jó része (főleg a moszkvaiak), idegenkedtek tőle, bizalmatlanok voltak iránta, túl zabolátlannak tartották a képzeletét, túl bonyolultnak a költészetét és talán leginkább azt nem szerették benne, hogy maga is belekóstolt az elméletbe, Hegelt és Marxot behatóan olvasta, nem maradt a kaptafánál és különvéleményt mert nyilvánítani nem egy elméleti és gyakorlati kérdésben.

Ezt ma úgy mondják, hogy a kommunista pártban akkor szektáns szellem uralkodott. De az ügy e megállapítással még nincs elintézve. Nemrég került a kezembe egy Fövény Lászlóné nevű pártesztétikusnak 1953-ban, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság kiadásában megjelent könyve József Attiláról, amelyben sajnálkozik afölött, hogy „a szektáns szellem megszállottjai" annyit támadták Attilát munkásverseiért mert úgy találták, hogy nem idealizálta eléggé a munkásosztályt. Egyik kritikusuk, Pákozdy, azt írta róla a *„Társadalmi Szemlé"*-ben, hogy „nem elsődleges lírikus, mert nála az érzelmek nem törnek elő a maguk forró friss erejével..." „A baloldali szektáriánusok szűk látókörű elfogultsága eredményezte, hogy a költőt kizárták a pártból", írja az irodalomtörténész.

A valóság másképp festett. József Attilát azért zárták ki a pártból, mert ő maga előbb *kilépett* belőle, azok miatt a támadások miatt, amelyek egy Népfront felállítását sürgető cikkéért érték. József Attila azt a következtetést vonta le a nácizmus uralomrajutásából, hogy nemcsak a magyar kommunista párt vezetése volt akkor szektáns, hanem az egész világmozgalom vezetése is az. Nem értette, hogy a kommunisták a szocialistákban látták legnagyobb ellenségeiket, amikor minden baloldali erőt a fasizmus elleni küzdelemre kellett volna összpontosítani.

Csalódottan fordult el a párttól és akkor sem tért vissza hozzá, amikor egy év múltán a moszkvai vezetőség is vonalat változtatott és magáévá tette a Népfront-irányzatot.

Elfordulása mélyebb okokból jött, mint egyszerű taktikai kérdések fölötti összetűzés, vagy a meg nem értés miatti csalódás. Bántotta az is, mégpedig nagyon, hogy az 1935-ös moszkvai nemzetközi írókongresszusra éppen őt nem hívták meg, aki a legnyíltabban, a legkövetkezetesebben állt a párt mellé, olyan időkben, amikor ez komoly kockázatot is jelentett. De ezeken az egyéni motívumokon túl egész emberi, filozófiai, költői fejlődése is olyan irányba fejlődött, hogy a párt egyre szűkebb keretnek bizonyult számára. Persze, később sem tagadta meg a marxizmusból azt, ami abban előbbre vitte a társadalomtudományt és a történelembírálatot. De filozófiai szemlélete egyre inkább kitágult: nemcsak Franz Kafkát olvasta, akire Németh Andor hívta fel a figyelmét, hanem Heideggert is; betegsége pedig ráébresztette a pszichoanalízis óriási jelentőségére.

Olvassuk csak el *A város peremén* című költeményét, amely megrendítőbb hitvallás az emberről, mint bármi, amit valaha is írtak: *„Míg megvilágosul gyönyörű — képességünk: a rend; — mellyel az elme tudomásul veszi — a véges-végtelent, — a termelési erőket odakint — s az ösztönöket idebent..."*

Ebbe a hat sorba egész modern világszemléletet tömörített, ahol minden szónak, — ahogy azt annak idején elmagyarázta, — precíz jelentése és gazdag tartalma van. Például az a tény, hogy a *rendet* úgy határozza meg, mint az ember *képességét*, szakítást jelent a „vulgáris materializmussal" és visszatérést az ifjú Marxhoz, azoknak a feuerbachi téziseknek a Marxához, amelyek igen mély hatást gyakoroltak József Attilára éppen azért, mert a *szubjektivitás*, az emberi zsenialitás döntő fontosságát hangsúlyozzák ki. Az emberi szellem alakítja a történelmet, és mi visszük a rendet a dolgokba, a mi elménk szedi rendbe a véges-végtelent, — az egész adott világot, amelynek a termelési erők „odakint" és az ösztönök „idebent" egyenrangú összetevői.

Nehéz, nagyon nehéz József Attila költészetének kiteljesedésében elválasztani azt, ami abban észroncsoló betegségének következménye volt, attól, ami tiszta művészi ihletből folyó látomás. Talán épp a benne élő rettenetnek, a szívet csavaró borzalmas szorongásoknak köszönhetjük, hogy nemcsak „az értelemig hatolt", hanem „tovább" is mint *Ars poetica*-jában írta. Talán ahoz, hogy érezni tudja: *A világ vagyok, — minden ami volt s van;* — talán ahoz, hogy eljuthasson a kozmikus élménynek szinte páratlan hőfokáig, át kellett vergődnie mindazon a szenvedésen, amin átment, tehetetlenül asszisztálva, — mint amilyen tehetetlenül asszisztáltunk mi is, barátai, — ennek a csillogó-villogó elménk fokozatos alkonyulásához, semmibe hullásához. *„Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni"*.

Emlékszem, egyszer — téli reggel volt, — délelőtt tíz óra körül — csöngött a telefon íróasztalomon a Dante-Pantheon Lexikonnál, ahol akkor dolgoztam. József Attila keresett. — Ráérsz kicsit? — kérdezte — Írtam egy verset ma éjjel, szeretném elmondani. — Hosszú? kérdeztem. — Elég hosszú, mondta, de nagyon szeretném tudni, mit gondolsz róla. — Hát akkor inkább hozd be, hogy lássam. — Nem, nem, mondta, most rögtön, szeretném felolvasni. Még tele vagyok vele. — Jó, hagytam rá. És kezdte beolvasni a kagylóba a *„Nagyon fáj"*-t.

Hallgattam, csak hallgattam s mikor elkészült vele, akkor se szóltam. Mit is mondtam volna neki?

— Na, milyen? kérdezte. Tetszik?

Mintha csak az új nyakkendőjéről lett volna szó.

— Csodálatos, borzalmas, mondtam és kértem olvassa fel mégegyszer.

Kivül-belől
Leselkedő halál elől
(Mint lukba megriadt egérke)...

Elejétől végig az egész egy kitaszított, megalázott, halálba üzött, szerencsétlen ember segélykiáltása, jajongása, átkozódása. És mind ez töretlen mesterségbeli tudással, a valóság kínjain túlemelkedő tárgyilagossággal.

Miután másodszor is elmondta, megkérdeztem tőle:

— Édes Attila, mondd, ez így is van?

— Így van, felelte.

— De hiszen ez rémes, motyogtam.

— Szép a vers? — kérdezte, mintha más, nem is volna fontos.

— Több mint szép, mondtam.

De akkor éreztem meg talán, először, hogy nem sokáig hallom én már József Attila hangját. Ennyi szörnyűséggel megrakott szív nem bírhatja sokáig.

Aztán jött az őrület, a szanatórium, Balatonlelle, ahol két nappal öngyilkossága előtt, orvosával, és Hatvany Bertalannal, Ignotus Pállal, Remenyik Zsigmonddal meglátogattuk.

Remenyik Zsigmond a *Szép Szó* emlékszámában megrázóan írta le annak idején ezt az utolsó találkozást. Nincs igen mit hozzátennem. József Attila arca beesett volt és bár igyekezett erőt venni letörtségén és kedvesen fogadni bennünket, tekintete fénytelen volt, szája körül keserű vonás húzódott, válla lecsüggött, egész magatartása valami elviselhetetlen szomorúságot és reménytelenséget fejezett ki.

A csehszlovákiai *Szép Szó*-körútról beszéltünk neki, ahová velünk kellett volna jönnie és amelynek során Pozsonyban s Prágában én olvastam fel a verseit. Mondtam neki, hogy úgy ünnepelték távollétében is, mint ahogy még nem láttam ünnepelni költőt. Több versét meg kellett ismételni. De mind erre csak hitetlenkedve csóválta a fejét: „Te is tudod mennyi fogyott a *Nagyon fáj* kötetemből. Száztizenöt példány".

— De drága Attilám, mondtam neki, tudod, hogy mennyi fogyott Gide *„Si le grain ne meurt"*-jéből az első tíz év alatt? Alig száz.

Ajkát félrehúzta, nem tetszett neki az összehasonlítás.

Miskolcról beszélgettünk ahová a következő napokban voltunk hivatalosak, előadásra és ahová őt is várták. Akkor hirtelen kijelentette, hogy azonnal velünk szeretne jönni Pestre. Mondtuk neki, hogy maradjon még, pihenjen két-három napot, különben sincs elég hely az autóban. Meg is mutattuk neki, hogy öten szorongtunk a kis négyüléses kocsiban, hatodik sehogy se fért volna bele. Erre belenyugodott, hogy ott marad.

Ez az utolsó képem róla. Besötétedett már s csak a kis házból, ahol nővérével lakott, szüremlett ki valami világosság. Meg a kocsi reflektora törte át a ködöt. Megöleltem Attilát, beszálltam a kocsiba a többiek után. Ő ott maradt a küszöbön, kicsit félrehajtott fejjel, talán minket nézett, talán másra gondolt.

A kocsi nyöszörögve megindult, visszanéztem a hátsó ablakon át. Attila még mindig ott állt a ház előtt, mozdulatlanul, lehajtott fejjel, magábaroskadva. Nem kellett volna mégis magunkkal vinnünk?

Két nap múlva kora reggel telefoncsöngetés ébresztett fel. Ignotus Pál elcsukló hangját hallottam: Attila megölte magát.

KODÁLY ZOLTÁN nyolcvanadik születésnapjának megünneplésére a Finn-ugor Tanulmányi Csoport december 17-én este 20.-45-kor a párizsi Ecole Nationale des Langues Orientales termében előadó estet rendez, amelyen felszólal Gergely János, a párizsi Magyar Intézet volt zenei vezetője, Kallioinen finn és Linnuste észt lektor.

⁂

FENNÁLLÁSÁNAK 75. esztendejében a jubiláló holland Concertgebouw Orkest karácsonyi hangverseny keretében ünnepli Kodály Zoltán 80. születésnapját. A világhíres zenekart ez alkalommal fiatal másodkarmestere, Erős Péter fogja vezényelni, aki Kodály Budavári Te Deum-át tüzte műsorára.

⁂

A MAGYAR-OSZTRÁK rádió- és televízió-kapcsolatokról tárgyalásokat folytatott Bécsben dr. Kiss Kálmán elnökhelyettes vezetésével a Magyar Rádió és Televízió küldöttség.

⁂

A MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ izraeliek most ünnepelték Kaczér Illés, a kiváló író és újságíró 75. születésnapját. Az Erdélyből származó Kaczér Illés sok sikeres könyv szerzője, több évtizede él külföldön.

⁂

230 EZÜSTPÉNZT találtak a Somogy megyei Szentmihályhegy községben, Nyirádi György régi faházának bontása közben. A legrégibb érme 1667-ből, a legújabb pedig 1834-ből való. Feltevések szerint a pénzt 1848-ban a Jellasics-féle támadás idején rejthették el.

⁂

CHAPLIN új filmjének a művész Geraldine nevű leányán kívül Douglas Fairbanks unokája, Victoria Fairbanks is szereplője lesz.

⁂

RUBENS, Tintoretto, Veronese és más holland, olasz és flamand mesterek XVI. és XVII. századból származó 50, eddig részben ismeretlen festményét találták meg a prágai Hradzsiban.

⁂

DANTE Isteni színjátékának legutóbbi francia kiadása, amely Salvador Dali 100 vízfestményével jelent meg, a világ egyik legdrágább könyve. Első példánya a frankfurti könyvkiállításon kelt el körülbelül 45.000 dollárért.

⁂

VERNE GYULA Hat hét a léghajón című regényéből filmet készítenek az Egyesült Államokban. Főszerepét a magyarszármazású Peter Lorre alakítja.

⁂

A VELENCEI TÓ vizének hosszabb ideje tartó, első átfogó vizsgálata megállapította, hogy a víz, a nádas és lápos részektől eltekintve, nemcsak főzésre alkalmas, de a vérszegénység, anyagcserezavarok, étvágytalanság és egyes betegségek gyógyítására is. A tó alkalmas arra is, hogy gyógyfürdőkultúrát építsenek ki a környékén.

⁂

VITTORIO DE SICA, a népszerű olasz filmszínész és rendező elvállalta a milánói Scalában Puccini Bohémélétének új rendezését.

⁂

NAGYSZABÁSÚ KIÁLLÍTÁST rendez 1963 tavaszán a Nemzeti Galéria az ötvenéves Százados úti művésztelepen élő és élt alkotók műveiből.

⁂

SOK MA MÁR NEM HASZNÁLATOS 50-60 év előtti szerszámot — a többi között ácsfelszerelést, hídépítő szerszámokat — ajándékozott a Legújabbkori Történeti Múzeumnak Kónya Gyula egri kisiparos.

⁂

NÉMETH LÁSZLÓ Bűn című kötetét kiadja a varsói Czytelnik, az Iszonyt a genfi Ilita. Lekötötték Szabó Magda Az őz című regényének angol és olasz kiadását is.

Irodalmi Ujság

SZENKÁR DEZSŐ zeneszerző 68 éves korában szívtrombózisban Budapesten elhunyt.

⁂

A KÖZÉPKORI PESTI VÁROSFAL kőpártás és lőréses részletét találták meg a napokban a belvárosi Királyi Pál utca 18. számú ház tűzfalában a Fővárosi Műemlékfelügyelőség kutatói.

⁂

AZ AKADÉMIAI KIADÓNÁL megjelent a Jókai Összes Művei 5-6 kötete, az „Egy magyar nábob" című regény. A reformkor magyar társadalmának életét ábrázoló mű, Jókai egyik legismertebb s legnépszerűbb alkotása a mostani kritikai kiadással együtt negyvennegyedszer került az olvasók elé megírásának ideje, 1853-54 óta. Tízszer adták ki eddig külföldön, német, francia, angol, finn, cseh és kínai nyelven.

⁂

A NYUGATNÉMET F.A. BROCKHAUS KIADÓ Wilhelm Furtwängler levelezésének kiadására készül. A nagy karmester özvegye felkérte azokat, akiknek birtokában Furtwängler-levél van, bocsássák eredetiben vagy fotókópiában a kiadó rendelkezésére.

⁂

ROTTERDAMBAN most kezdték meg Európa egyik legmodernebb hangverseny-palotájának építését, melyben három különböző méretű hangversenyterem lesz, a legnagyobb 2550 személyes. Az építkezés előreláthatólag három év múlva fejeződik be, s 25 millió holland forintba fog kerülni.

⁂

RAVENNA POLGÁRMESTERE elrendelte, hogy Guidarello lovag XVI. századbeli szarkofágja mellé állandó őrt állítsanak. A lovag arca ugyanis olyan szép, hogy a fehér márványszobrot naponta meg kell tisztogatni a — rúzsfoltoktól.

⁂

A NAGYCENKI Széchenyi-mauzóleum restaurálása befejeződött. A munkálatokra 100 ezer forintot költöttek.

⁂

AZ ILLETÉKES HATÓSÁGOK közlése szerint Angliában a közeljövőben 370 romos, használaton kívül helyezett templomot árvereznek el, a hozzátartozó temetőkkel együtt...

⁂

RÁTH VÉGH ISTVÁN összegyűjtött műveit sorozatosan megjelenteti a magyar könyvkiadás. 1963-ban előreláthatólag a „Szerelem, házasság" s „Az emberi butaság története" lát majd napvilágot.

⁂

LOLLOBRIGIDA, Sophia Loren és Brigitte Bardot együtt szerepel — az előzetes tervek szerint — egy Hollywoodban készülő filmben, amely az 1890-es párizsi világkiállításról szól.

⁂

JÓZSEF ATTILA franciaországi tartózkodása alatt többször megfordult Cagnes-sur-Mer fürdőhelyen. A közeljövőben itt József Attila kiállítást rendeznek.

⁂

A BOLOGNAI ZENEI HETEK egyik dirigense Somogyi László; ő vezényelt a megnyitó hangversenyen is.

⁂

FEDERICO GARCIA LORCA Yerma című drámáját mutatja be december 15-én az Egyetemi Színpad Universitas Együttese. A drámát Németh László fordította, Dobai Vilmos rendezi.

A REVUE SOCIALISTE, a francia szocialista párt és a Jean Jaurès szocialista tanulmányi kör folyóirata hosszabb méltatást közöl Kassák Lajosról, a költő 75. születésnapja alkamából. Beregi Tivadar tollából. Közli a folyóirat Kassák négy versét is, Roger Richard, Jean Rousselot és Edmond Humeau fordításában.

⁂

A BUDAPESTI Hanglemezgyártó Vállalat költő-sorozatot indít. A tervezett, 25 darabból álló sorozatban a legkiválóbb magyar költők versei kerülnek lemezre. Már ebben az esztendőben megjelennek Petőfi, Arany és Vörösmarty egyes verseinek felvételei, a legismertebb előadóművészek tolmácsolásában.

⁂

ÚJ HEREND címmel procelánkiállítás nyílt a Keszthelyi Balatoni Múzeumban.

⁂

ENRICO COLPI, az „Ilyen hosszú távollét" rendezője készíti a tizedik román-francia koprodukciós filmet, amelynek forgatókönyvét Panait Istrati egyik regényéből írták.

⁂

NEMZETKÖZI TANKÖNYVKIÁLLÍTÁST rendezett Ghana fővárosában, Accrában az UNESCO október első felében. A kiállításon Magyarország is részt vett.

⁂

TIZENHAT ORSZÁG hatvannégy filmjét mutatták be a bergamói filmfesztiválon, Olaszországban. A nagydíjjal, hárommillió lírával Tadeusz Makarczinsky lengyel filmrendező „A varázsló" című filmjét jutalmazták.

⁂

OLASZ-NYUGATNÉMET közös produkcióban Rudolf Jugert rendező filmre vitte Axel Munthe, az emberbarát svéd orvosíró regényes élettörténetét. A San Michele regénye címszereplője O.W. Fischer.

DR. MOLNÁR BÉLA sebész-professzor, hosszabb szenvedés után, a Szabolcs utcai kórházban elhunyt. 77 éves volt. Budapesten szinte mindenki ismerte; ötven év óta, amióta a Szabolcs utcai kórházban operált, orvostársainak becslése szerint több mint százezer műtétet végzett. Munkácson született és a kolozsvári egyetemen tanult, ott szerzett orvosi diplomát és kezdő éveit is ott töltötte. Sebészorvosi munkálkodása idején számos tanulmányt, könyvet írt. A legkiválóbb és legnépszerűbb magyar sebészek egyike volt.

⁂

MOSZKVÁBAN 65.000 példányban megjelent Karinthy Frigyes Tanár ur kérem című műve és 14 humoreszkje. Az első orosz Karinthy-kötet fordítása Alekszandr Gerskovics, az ismert fiatal szovjet író és műfordító munkája. A legismertebb Karinthy-írások közül a rendkívül nehezen lefordítható Halandzsa, a Kasperek, a Találkozás egy fiatalemberrel és több más apró remekmű került be a kötetbe. Az ízléses kiállítású könyvet Kass János eredeti illusztrációi és Jevgenyij Vegyernyikov rajzai díszítik.

⁂

JOSEPH KESSEL francia írót 14 szavazattal 10 ellenében tagjává választotta az Académie Française. Az új halhatatlan 1898-ban született Argentinában, apja Oroszországból vándorolt ki. Nevét L'Equipage című regénye tette világszerte ismertté.

⁂

RESTAURÁLJÁK a műemlékké nyilvánított nyirbátori református templomot, amelyet 1484-1511 között gótikus stílusban építettek. A munkát valószínűleg a jövő év tavaszán fejezik be.

⁂

BUENOS-AIRESBEN megnyitották a francia színházi fesztivált. Neves francia színészek, a Champs-Elysées Színház tagjai, Molière, Salacrou, Camus és Ionesco darabokat mutatnak be Dél-Amerikában.

DECEMBER 15.-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Gergely János: Kodály Zoltán köszöntése (1. old.)
Fejtő Ferenc József Attiláról (11. old.).
Janine Bouissounouse: Bizalom kérdése (9. old.)
Pierre Emmanuel: Szentlecke felmondója (6-7. old.)
Rab Gusztáv két francia íróról (6-7. old.)
Dénes Tibor: A Weideli-ügy (10. old.)
Kutasi Kovács Lajos: Rónai Pál munkássága (10. old.)
Méray Tibor elbeszélése (6-7. old.)
Bolgár László: Ötezer gallicizmus (9. old.)
Bárdos Arthur, Fáy Ferenc, Kerényi Károly és **Sulyok Vince** versei
Babócsay Lajos rajza
POLITIKA:
Kongresszusi jegyzetek (3. old.)
Moszkvai cikk-cakk (4. old.)
Papp Tibor: Sopronon át (8. old.)
Gosztonyi Péter: A pannóniai helytartó (5. old.)
Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

MAGYARORSZÁGRA LÁTOGATOTT a Francia Pen Club íródelegációja. A küldöttséget Yves Gandon kritikus és regényíró, a Francia Pen Club elnöke vezette, tagjai pedig Jean Follain költő és Jean de Beer, a Francia Pen Club főtitkára voltak.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Újfrank vagy annak megfelelő összeg.

Angliai autóvásárlók figyelem!
Mindenfajta új és használt
SZEMÉLY- ÉS TEHERAUTÓT
azonnali szállításra,
kedvező részletfizetési feltételekkel is vásárolhat. Biztosítását is elintézzük.
RODney 88-52
Hívja GÁTHY-t
délelőtt 12-ig és este 6 után
Levélcím: 5, Craston House, Lettsom Street,
London, S.E.5.

EMIGRÁCIÓS ÉS MAGYARORSZÁGI SZÉPIRODALMI ÉS SZAKKÖNYVEK HATALMAS VÁLASZTÉKBAN
Bármely országba szállítunk
PANNONIA BOOKS
2 Spadina Road
Toronto, 4. Ont. Canada
Kérje árjegyzékünket

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Ódor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentina: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix